ELIZA ORZESZKOWA

Pe malurile Niemenului

Editura Univers

CLU

Clasicii

Literaturii Universale

Coperta colecției : *Vasile Socoliuc*

ELIZA ORZESZKOWA

NAD NIEMNEM

Dzieła wybrane, tom VIII
Czytelnik, 1954
Warszawa

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS.

Eliza Orzeszkowa

PE MALURILE NIEMENULUI

Traducere, prefață și note de
MARIA VÎRCIOROVEANU

București, 1986

Editura Univers

PREFAȚĂ

Anul 1877, an de grație pentru romanul polonez, unește pe crugul literaturii trei nume de răsunet : Henryk Sienkiewicz cu *Pan Wołodyjowski*, Bolesław Prus cu *Păpușa* și Eliza Orzeszkowa cu romanul țărănesc *Pe malurile Niemenului*.

Este momentul de amurg al pozitivismului coborît spre un zenit întinat de compromisuri, într-o societate vlăguită moral, deziluzionată și apatică, cu idealuri amputate.

Soluția redresării țării pe cale economică — socotită mai potrivită pentru Polonia după eșecul răscoalei naționale din 1863 și reclamată prin credo-ul pozitivist — înșelase : prin ea nu se dobîndise decît eliberarea scenei pentru „făcătorii de groși", eroi ai idealurilor mărunte, care înălțau cultul exacerbat al bunăstării lor materiale la rangul de datorie națională.

Năzuind spre salvarea unei societăți cu experiență de „apă stătută", în care viau „microbii egoismului, ai gîndirii strîmbe și ai degradării spirituale", marea triadă poloneză Sienkiewicz — Prus — Orzeszkowa caută și află drumuri deosebitoare în creația lor hărăzită a fi „răspuns la probleme contemporane". Pe Sienkiewicz nu-l mai satisface demersul descripției critice, de vreme ce aceasta s-a vădit a nu fi în stare de schimbări fundamentale : se detașează de orientarea vremii și se întoarce — recurență de sorginte romantică — la tematica istorică, selectînd din trecutul evului mediu modele pentru a le servi pilduitor prezentului. Romanele sale cultivă o lume a „gestei", scriitorul alegîndu-și poetica potrivit nevoii resimțite cu acuitate în patria sa, spre un mit istoric „al mărimii", cu caracter compensator „pentru îmbărbătarea inimilor".

Bolesław Prus se orientează spre contemplarea realului, spre descrierea fenomenului social : derulează imagini ale orașului stra-

tificat, o bogăție de tipuri umane și medii sociale : aristocrați, fabricanți, negustori, exemplare ale lumenproletariatului — pentru a se poticni în zări lipsite de perspectivă.

Prin conținutul el noematic, opera Elizei Orzeszkowa este mai apropiată de creația lui Prus. O conștiință clară a existențelor etajate precum „la bazar țesăturile scumpe, din fir, pînzeturile ieftine și cele destinate a fi otrepe" și totodată acele cerințe lăuntrice ce au dat impuls romanului sienkiewiczean concură la crearea romanului-epopee *Pe malurile Niemenului*. Cu el, Orzeszkowa deschide o fereastră largă spre viața satului, spre prospețimile cîmpiei însorite, spre limpezimile de cristal ale unor suflete frumoase, necorupte și din această lume își alege modelele, oferind însă remedii utopic concepute. Păstrătoare a valorilor morale de netăgăduit este *șleahta* sărăcită spre care se cuvine să întindă mînă solidară nobilimea „zvîrlită din șa".

Dincolo însă de programe ideologice, opera scriitoarei poloneze rămîne viabilă prin eternul uman închis în ea. Orzeszkowa este o scriitoare vie. *Pe malurile Niemenului* face parte dintre operele care, vorbind despre „ieri" se leagă cu „azi", au un prezent continuu, rămîn contemporane peste timpuri, aducînd mărturia aceluiași suflet omenesc de oricînd și de pretutindeni. Secretul neperisabilității sale este atît marea sensibilitate la fenomenele vieții exprimate de ea tensionat și brav cît mai ales maturitatea ochiului care distinge și selectează lucrurile mari, importante și înalte, dimpreună cu harul de a le reda viață cu vraja cuvîntului frumos.

Eliza Orzeszkowa s-a născut la 25 mai 1841 pe moșia Milkowszczyzna, aflată în împrejurimile orașului Grodno (Lituania), ca fiică a unui nobil de țară, înstărit. Tatăl scriitoarei, Benedykt Pawłowski, aprins patriot, cîndva ofițer în armata lui Napoleon, fusese un om luminat și înțelept, educat în cultul tradiției iluminismului, al convingerilor voltairiene. A murit de timpuriu, iar mama, femeie frumoasă și de lume, se recăsătorește curînd, mutîndu-se cu fiicele — Eliza și Klementyna — la Grodno. Mulți ani după aceea, mai ales în situații grele, Eliza va plînge pierderea unicului său realizm ; însemnările nostalgice, cu invocații fierbinți către sufletul părintelui iubit ne duc cu gîndul la una dintre eroinele cărții, văduva lui Andrzej Korczyński. Se pare că prezența mamei, „despotică", iar în lucruri de conveniență „cea mai despotică", obligînd-o la o severă conformitate cu eticheta saloanelor, o făcea

pe copila Eliza să se simtă mereu stingheră și nesigură, hrănindu-i dorul după vacanțele petrecute în libertate la țară.

Atmosfera casei era patriotică : „nu exista zi în care cei maturi să nu pronunțe cuvintele Polonia, în Polonia, pentru Polonia, polonezii etc." ; un patriotism *șlahtic*, exaltat, demonstrativ, aprig dar pornind din inimi fierbinți.

Eliza este trimisă să studieze la Varșovia, într-un pension de pe lîngă o mînăstire, în 1852 ; aici leagă prietenie cu Maria Konopnicka, o prietenie ce avea să dureze pînă la sfîrșitul vieții, susținută de o desăvîrșită corespondență a gîndirii, a receptivității la suferința umană, nutrind amîndouă nobile aspirații cu privire la soarta țăranilor. În discuțiile lor — sub înrîurirea unor profesori cu vederi radicale — cele două prietene iau hotărîrea de a-i elibera pe sătenii de pe moșiile lor și de a-i împroprietări.

După terminarea pensionului, la nici șaisprezece ani împliniți, mama sa o căsătorește, „mariage de raison", cu Piotr Orzeszko, un bărbat mult mai în vîrstă decît ea și Eliza se mută la Ludwinów, moșia soțului. Crede că a sosit momentul să-și pună în aplicare proiectul din vremea studiilor, ameliorînd soarta țăranilor de pe moșie, dar întîmpină riposta drastică a soțului care, sensibil la soarta națiunii, bun patriot, nu depășea în problema socială limitele aristocrației funciare. Cu un an înainte de răscoală, i se îngăduie totuși să organizeze la conac o școală pentru fiii de țărani.

Cînd în 1863 răsună clopotul „cel alb al istoriei", Eliza se avîntă bărbățește în iureșul evenimentelor ; este martor ocular al multor scene, sprijină pe răsculați, ducînd mesaje și ordine detașamentelor formate în pădure, îi ascunde de urmăritori, iar pe comandantul detașamentelor, Romuald Traugutt, îl salvează de poliția țaristă ajutîndu-l să fugă la Varșovia. Aceste evenimente aveau să-și găsească ecou în ultima sa carte, culegerea de povestiri *Gloria Victis* (1910). Odată cu reprimarea mișcării, proprietatea Ludwinów este confiscată, iar Piotr Orzeszko, ca participant, este deportat în Siberia. Eliza se întoarce la moșia tatălui, la Milkowszczyzna unde încearcă să afle un nou rost existenței sale. Vădise talent scriitoricesc încă de copilă ; la vîrsta de șapte ani, traumatizată de moartea surorii ei Klementyna, scrisese povestirea *Clopotul de înmormîntare*. Este convinsă că o operă de creație se „sprijină cu o aripă în artă, cu cealaltă în știință", că o cultură temeinică îi potențează artistului observația, intuiția, forța ideii și a cuvîntului ; citește așadar multă literatură polonă, franceză, opere istorice de la Tacit pînă la Guizot, o interesează *Istoria ci-*

vilizației de Buckle, pe care o comentează în presă, scrieri de economie și filosofie, și devine una dintre cele mai culte femei din Polonia, și nu numai din Polonia. La Miłkowszczyzna, în serile de iarnă, cînd musafirii pregetă să vină, Eliza începe să scrie : reflecții și observații despre oamenii din jur, așa-numitele de ea „strofe în proză".

O întîmplare pe care n-a putut-o evita i-a apăsat conștiința întreaga viață : vînzarea moșiei Miłkowszczyzna. Ruinată în urma impozitelor mărite și a condițiilor grele de exploatare, Orzeszkowa e nevoită s-o dea pe „mîini străine", s-o vîndă autorităților țariste, întrucît polonezilor de pe meleaguri lituane și rusești li se interzicea cumpărarea de pămînturi. (Aceasta este și durerea cea mare a eroinei romanului, Andrzejowa Korczyńska — la propunerea fiului de a vinde Osowce). După înstrăinarea moșiei se mută la oraș, la Grodno, unde va rămîne tot restul vieții.

La întoarcerea soțului din exil, scriitoarea stăruie pentru divorț, rămînînd singură pînă tîrziu, în toamna vieții, cînd se căsătorește cu un jurist din Grodno, Stanisław Nahorski, vechi prieten și sfătuitor. Îi este sortită însă singurătatea, căci Nahorski, bolnav, se stîrșește în scurtă vreme.

Cu o copilărie sufocată de atmosfera artificioasă a saloanelor, de agitația stearpă a petrecerilor nedorite, Orzeszkowa trăiește toată viața nostalgia acută a libertății în mijlocul naturii benefice. „Cînd am fost lovită de o mare durere în viață pînă-ntr-atît încît, privind codrul de dincolo de Niemen mă gîndeam cu sete cît de bine ar fi să mă afund în el, să mă culc la rădăcina unui pin și să mor, dorința aceea mi-a stins-o vederea unei curți țărănești, cîntecele poloneze ce răsunau în cîmp, vorba poloneză auzită din gura plugarului. M-am dus atunci la Bohatyrowiczi, am legat cunoștințe strînse cu ei și am scris *Pe malurile Niemenului*. (Cîtă asemănare cu Justyna, protagonista cărții !). În 1909, penultimul an de viață, cedînd curiozității de a gusta noul fruct al civilizației, cinematograful, nota : „în oribila clădire a cinematografului era îngrozitor de multă lume și zăpușeală. Ni s-au arătat niște imagini care se mișcau foarte repede și caraghios și cînd însoțitoarele mele rîdeau cu lacrimi distrîndu-se copios, pe mine m-a cuprins un dor nebun după discul de aur al soarelui, după întinderea pașnică a cîmpiei, după cîntecele ale căror cuvinte gura nu le rostește, dar inima le aude".

În aceasta își află izvor poezia ce-i inundă romanul. Munca și dragostea, dragostea de natură, de oameni, sînt aripile care-i sus-

ţin zborul. Creaţia celor patru decenii şi jumătate numără aproape şaizeci de tomuri, romane şi nuvele, înfăţişînd o uriaşă panoramă a vieţii colective din Wilno şi Grodno : *În provincie* (1870), *Marta* (1873), *Pan Graba* (1874), *Melancolicii* (1890) ; din mediul ţărănesc : *Ţăranul* (1889), *Bene nati* (1891) etc. şi din cel evreiesc : *Eli Makower* (1875), *Meir Ezofowicz* (1878), *Mirtala* (1886).

În anul 1904 se afla printre candidaţii la premiul Nobel.

*

* *

O existenţă întreagă îndrăgostită de oameni, de soare şi de muncă, Orzeszkowa face din cea mai frumoasă carte a sa un imn închinat muncii, naturii, vieţii. Romanul *Pe malurile Niemenului*, scris între aprilie 1886 şi august 1887, venea să încununeze o bogată experienţă scriitoricească, acumulată de-a lungul a douăzeci de ani de creaţie. Ideea s-a născut în 1885 cînd scriitoarea, la îndemnul prietenilor, a plecat în satul Miniewicze, să se odihnească după emoţiile şi oboseala pricinuite de un mare incendiu în Grodno. Acolo, printre ruinele fumegînde, cu gîtul plin de praf şi ochii plini de lacrimi, alergase de ici-colo pentru a aduce salvare sau mîngîiere.

Voia să-şi bucure ochiul cu azurul undelor Niemenului şi în tăcerea cîmpurilor să înece amintirile unor situaţii groaznice, trăite nu demult. Dar satul patriarhal nu însemna numai odihnă şi linişte pentru Orzeszkowa care se ocupa cu pasiune de botanică, strîngea plante, alcătuia ierbare. Nu-i erau străine studiile de etnografie, de paremiologie şi lingvistică. Îşi nota poveşti, cîntece, proverbe, reţete medicale ; avea de gînd să scrie un studiu ştiinţific despre gubernia Grodzieński ; a publicat un articol în 1888 în revista „Wisła" : *Oameni şi flori de pe malul Niemenului*.

Scriitoarea vizita de obicei casele ţăranilor şi ale *şlahtei* scăpătate, se interesa de viaţa lor, le vorbea ca o prietenă apropiată, fără emfază şi gravitate protectorală. A făcut plimbări şi în satul vecin, Bohatyrowicze, care a atras-o prin mormîntul lui Jan şi al Cecyliei ; aici a auzit legenda întemeierii neamului Bohatyrowicz-ilor şi s-a hotărît s-o lase posterităţii — literă scrisă prin romanul său. Despre locurile care au inspirat-o nota B. Rydzewski în „Zródła Mocy" (1929) : „Între pomii şi tufişurile acestea zac cîteva lespezi năpădite de muşchi, iar pe una dintre ele se află inscripţia *Jan şi Cecylia 1549. Memento mori*. E un mormînt străvechi şi, la acest mormînt, îl conduce pe călător un bătrîn din Boha-

tyrowicze care deapănă povestea veche — un mit din trecut, o saga străveche (...) şi iată, bătrînul bohatyrowiczean îţi arată lespedea mare de pe malul Niemenului şi aminteşte cu pietate că pe piatra aceea a stat cîndva Orzeszkowa, a ascultat şoaptele Niemenului şi, inspirată de cîntecul lui, a creat o minunată povestire despre oamenii de pe meleagul acela."

Primul titlul a fost *Mezalianţa*, avînd ca temă un topos străvechi, o temă încercată şi în romanul *Bene nati*: căsătoria unei fete de nobil cu un *şlahtic* sărăcit. Schimbarea titlului anunţă lărgirea cadrului cu probleme proiectate pe un fond mai larg spaţial şi temporal, cadru care avea să cuprindă la modul simbolic problematica răscoalei naţionale din ianuarie 1863. Scriitoarea îşi propunea un scop bine precizat, acela de a caracteriza *şlahta* sărăcită care a avut în răscoală un rol cu totul deosebit. Romanul începe să fie tipărit mai întîi în revista „Tygodnik Powszechny", la începutul lui 1887. După primele două tomuri intervine un eveniment care va furniza ca material pentru cel de-al treilea volum impresiile proaspete de la nunta slujnicei sale Maryśka Bohatyrowiczówna. Scriitoarea a condus-o pe mireasă la cununie şi apoi i-o primit pe nuntaşi (toţi din satul Bohatyrowicze) la ea acasă, ţinîndu-i cîteva zile. E suficient să citim descrierea nunţii Elzunei Bohatyrowiczówna cu Franuś Jaśmont pentru a ne da seama cît de mult datorează fiecare element pictural al scenelor observaţiei şi impresiilor scriitoarei, mărturisite atunci într-o scrisoare către Meyet: „O adevărată pădure de stejari mi-a umplut casa. O rasă minunată, puternică, nevătămată (...) inteligentă în simplitatea ei, păstrînd un ciudat simţ al eleganţei. Uneori ţinuta lor, fizionomia, gesturile pot inspira un pictor"...

Dar ceea ce a putut înrîuri şi decide schimbarea concepţiei operei pare a fi fost tradiţia literară epică polonă, *Pan Tadeusz*. Criticul Stanisław Brzozowski o numeşte pe Orzeszkowa „sora mai mică a lui Mickiewicz". Desigur, în relaţia genetică considerăm receptorul ca factor activ faţă de elementele de împrumut pe care le reproiectează în structuri noi. Apropiind cele două nume nu facem decît să subliniem legătura strînsă între noul roman cu care Orzeszkowa săvîrşeşte cotitura în literatură şi marea tradiţie epică mickiewiczeană, cu notele ei realiste. O legătură vie sesizabilă şi care distanţează *Pe malurile Niemenului* de romanele anterioare ale scriitoarei. Chiar în primele pagini, desluşim tonuri mickiewiczene în descrierea cîmpurilor şi pădurilor larg desfăşurate de-a lungul Niemenului albăstrui şi poate în aceasta îşi află izvod noul

titlu al operei. Orzeszkowa datorează maestrului său nu amănunte, ci călăuzirea atenției creatoare spre unele probleme de compoziție : nevoia contopirii într-un mare tablou romanesc a existențelor unei comunități diferențiate cu viața naturii ; nevoia prezentării realiste a unui conținut romanesc. Tradiția mickiewicziană a transmis romanului climatul eposului, nemaiîntîlnit la Orzeszkowa aici înainte, nici după el.

Scriitoarea aduce în prim plan omul integrat naturii, legat prin mii de fire de colectivitatea în care a crescut și cu care trebuie să împartă „pîinea suferinței" dacă nu se vrea condamnat la dispariție. Romanul este o zugrăvire pînă la detaliu a cîtorva ansambluri de individi, grupați în palate, conace, case țărănești. Un peisaj uman diferențiat : sibariți și oameni ai muncii. Față în față cu nobilimea, al cărei echilibru începe să se clatine ca rezultat al gospodăririi superficiale și totodată al catastrofei politice din 1863, nobilimea mijlocie face eforturi desperate să se mențină la un nivel de bună stare : Benedykt Korczyński, Pani Andrzejowa, Kirłowa. A treia grupare, *șleahta* sărăcită, deposedată de drepturi nobiliare, duce o existență cu statut de țăran. Sufocată de lipsa de pămînt, ea intră în conflict cu deținătorii marelui ateliер al muncii agricole, cu panii de la conac. Ținînd spre armonie, Orzeszkowa se străduie să găsească o ieșire conformă mai degrabă cu tradiția literară — și aici trebuie amintit *Pan Tadeusz* — decît cu dialectica socială.

Conform unui topos cu bogată recurență, transmis din vechea matrice a eposului, dar și intențiilor primare din care s-a dezvoltat *Pe malurile Niemenului*, intriga se termină prin căsătoria unei fete de moșier, Justyna Orzelska, cu țăranul harnic, chipeș, bărbat întreprinzător, Jan Bohatyrowicz. Justyna își asumă rolul de apostol, avînd să împartă lumina cunoștințelor ei modeste mîi sale familii sociale năpăstuite, casa tinerei perechi devenind punctul din care fericirea muncii va radia în jur prin unirea eforturilor colectivității pînă atunci dezbinate. O asemenea dezlegare putea amenința cu lunecarea spre idilă — neconformă cu fizionomia romanului realist. Dîndu-și seama de dificultate, scriitoarea recurge la o motivație artistică aflată în istoria Bohatyrowicz-ilor, al cărei tip exemplarizat devine Jan Bohatyrowicz.

Istoria neamului Bohatyrowicz se desfășoară pe două coordonate unite printr-un singur fir : prima este dragostea împletită cu eroismul muncii căreia îi stă mărturie mormîntul legendar al lui Jan și al Cecyliei, iar a doua, dragostea de patrie și le

pământul strămoşesc, atestată fiind de mormîntul din codru. Cele două monumente funerare sînt totodată mărturii ale unităţii culturii polone şi tocmai această unitate reprezintă pentru Orzeszkowa elementul care i-a înlesnit dezlegarea fabulei romaneşti.

Romanul este adesea definit astăzi ca istoria unei căutări de valori autentice : în evul mediu ea se numea „quête" : „La Quête du Graal", căutarea unei arme miraculoase etc. Justyna întreprinde marea aventură pentru a afla acea valoare absolută şi a da un sens durabil vieţii. Marcată de o dezilluzie în copilărie şi de o alta în anii adolescenţei, cu resorturile sufleteşti anulate, ea evadează din lumea a cărei noblețe se reduce la document. Pe simbolica potecă din cîmp, tainică precum însuşi destinul, apărînd ici, dispărînd dincolo, istovindu-se în lan şi reînviind, Justyna ajunge în inima vieţii. „Limanul" este dragostea adevărată înflorind pe tulpina încrederii, dragostea care nu umileşte, nu coboară în smîrc, dragostea generoasă, activă, radiind benefic în jur.

Fiecare personaj al cărţii se recomandă după felul cum înţelege şi trăieşte acest sentiment, singurul creator de valori.

Existenţele neantrenate în marele treieriş al dragostei — grăunţe risipite — putrezesc izolat, fără să dea rod : lipsit de ea, Różyc îşi abandonează fiinţa proprie, evadează — evaziune negativă — în morfinomanie ; Emilia şi Teresa trăiesc o lîncedă şi sufocantă pseudo-existenţă : Zygmunt decade sufleteşte, iar talentul nehrănit cu apa vie a dragostei se usucă.

Legenda acelor îndrăgostiţi, cu obîrşii sociale diferite, Jan şi Cecylia, căutînd refugiul dintr-o lume strîmb evoluată, nedreaptă, alterată de egoism, în „codrii pustii", „numai sub ochiul tainic al lui Dumnezeu" semnifică dorul de întoarcere la autenticul existenţei primare : din faţa unei civilizaţii opresive, anulatoare a energiilor spirituale, oamenii fug înapoi spre inocenţele şi limpezimile începuturilor, simt nevoia s-o ia de la capăt, să spele la izvor zgura acumulată. Este o restaurare a sensului adevăratei noblețe, o mutaţie a ei din sfera documentului în sfera valorilor morale.

Naraţia urmează itinerarul genului romanesc cu situaţiile tipice : căutarea, aventura, verificarea virtuţilor eroului (suferinţa ca treaptă iniţiatică) etc. Orzeszkowa totuşi nu idealizează: ţăranii sînt şi mari şi mici la suflet, răi, hrăpăreţi şi lacomi (Fabian), între ei se dezbat aceleaşi conflicte ca şi la conac ; numai forma diferă. Starzyńska, mama lui Jan, nu are o morală de decalog, îşi abandonează copiii.

Romanul, în întregul său, este un cult al muncii concepute ca bază a existenței omului în natură, ca modalitate de transfer a energiei pămîntului în „arterele omenirii". Această concepție asupra muncii este nouă în literatura polonă și are consecințe neașteptate pentru posteritate. De altminteri, și alte consecințe neașteptate apar după publicarea romanului : în 1901 Orzeszkowa îl anunță cu satisfacție pe prietenul ei Fr. Godlewski că „Stasia Kamieńska, fiica moșierului de la Miniewicz, s-a căsătorit — luînd-o ca model pe Justyna Orzelska — cu țăranul Strzałkowski și că este fericită cu el".

Laitmotiv susținător al firului fabulator este cîntecul străvechi despre cei doi îndrăgostiți despărțiți în viață, dar uniți în moarte : „Tu mergi pe culme". Cîntecul are funcția unei axe și de-a lungul ei se îmbină poezia cu realitatea.

Romanul Orzeszkowei, prin tonul senin, prin dragostea de natură, încrederea în om, este realizat ca un *katharsis* epic. Își află ecouri în creația lui St. Żeromski, autor al operei *Mormîntul* și *Ecourile pădurii* ; o continuă Wł. Reymont cu romanul țărănesc. M. Dąbrowska i se recunoaște ucenică și continuatoare. Astfel, scriitoarea se situează în literatura polonă ca o verigă intermediară între cei mai mari scriitori a două generații, continuatoare originală a marii tradiții literare pe care știe s-o îmbogățească.

Romanul, cel mai bun din cîte a scris, s-a bucurat și se bucură de multă prețuire. „*Pe malurile Niemenului* — scrie la apariția lui criticul Cezary Jellenta — este o conștientă epopee à la Homer, care asigură autoarei nemurirea ; acolo este depusă comoara naturii lituaniene și a sufletului lituanian, a obiceiurilor și legendelor, idealurilor, credințelor, ocupațiilor, concepțiilor, într-un cuvînt, la fel ca în legendarul chihlimbar, a fost închisă în el, la un loc sigur, o ființă vie, un adevărat microcosm".

MARIA VÎRCIOROVEANU

CARTEA ÎNTÎI

1

Era o zi de vară, zi de sărbătoare. Firea întreagă radia, înflorea, respira miresme, cînta. Căldură şi bucurie revărsau cerul albastru şi soarele de aur ; bucurie şi încîntare de vis slobozeau cîmpurile înveşmîntate în grîne verzi ; bucurie şi libertate sfîntă vestea cîntul păsărilor şi al gîzelor în văzduhul fierbinte de peste şes şi măguri, în pîlcurile de foioase şi conifere.

Într-o parte a zării se înălţau coline mici, umbrite de păduri tinere şi dumbrăvi ; în cealaltă, malul abrupt al Niemenului — un perete nisipos, împlîntat în marea de verdeaţă a cîmpiei şi despărţit de cerul azuriu prin coroana întunecată a codrului — îmbrăţişa într-un arc imens întinderea largă şi netedă pe care ici, colo creşteau peri sălbatici, pîntecoşi, bătrîne sălcii scălimbe şi pustnice, plopi statuari. În ziua aceea, în bătaia soarelui, peretele acela nisipos străbătut de un strat de marnă arăta ca o jumătate de brăţară de aur încrustată cu rubine.

Era un fundal măreţ pe care puteai desluşi, după contururile profilate vag în depărtare, un conac întins şi, ceva mai încolo, un şir de conace mărunte. Toate alcătuiau, laolaltă cu malul rîului ce se încovoia uşor în semicerc, un şirag de sălaşe omeneşti mai mari ori mai mici, iţindu-şi profilele din grădini. Deasupra hornurilor, în aerul proaspăt şi molcom, suiau drept sau abia învălătucit fuioare de fum ; pe alocuri, lucind în soare, ferestrele păreau scîntei uriaşe ; cîteva acoperişuri noi de paie săgetau cu auriul lor azurul cerului şi verdele pomilor.

Întinderea era învîrstată cu drumeaguri albe, din loc în loc înspicate cu verdele ierbii crescute arar ; către ele, asemeni pîraielor spre rîuri goneau de pe cîmpuri haturile albăstrii, așternute cu viorele, galbene de la straiul drăgaicelor, ori trandafirii de la trifoiul sălbatec și de la florile de lipicioasă. Pe marginile fiecărui drumeag, în tivuri late, albeau, înțesate, romanițele și, mai sumețite decît ele, florile de morcoveancă ; se iveau dintre ierburi nemțișorii de cîmp viorii, păpădia și piciorul-cocoșului străluceau cu steluțele lor galbene, iar sipica liliachie revărsa din corolele-i învoalte dulce mireasmă ; se clătinau în boare păduri întregi de iarba-cîmpului, gingașă și mlădie, iar asprele flori ale pătlaginei, stînd răzvrătite pe lujerele lor înalte își îndreptățeau porecla de „cazaci". Dincolo de vegetația sălbatecă, tăcut, în calmul zilei însorite, se întindeau la nesfîrșit holdele. Secara și grîul aveau încă spicele verzi, dar prevesteau de pe acum recoltă bogată ; mult mai scunde, cu flori rumene, puzderie, se așterneau cît vedeai cu ochii smocuri de trifoi și, tot stufos, dar mai mărunt și delicat, cu verdele atît de blînd că-ți mîngîia privirea, inul tînăr îmbrăca ici și colo cîteva postațe, în vreme ce galbenul țipător al rapiței în floare curgea în rîuri vesele, printre lanuri scunde de ovăz și orz.

Azi, în mijlocul naturii voioase, oamenii erau și ei voioși : pe mulți vremea frumoasă îi scosese de prin case. Pe drum sau înșiruindu-se pe haturi mergeau în grupuri țărănci cu capetele acoperite de basmale roșii sau galbene care, așa cum se iteau deasupra grînelor, păreau convoaie de bujori și de floarea-soarelui însuflețite. Dinspre ele unduiau și se revărsau în lanuri șuvoaie de glasuri. Erau uneori dialoguri purtate cu voci stridente, alteori rîsete cristaline, ori de bas, profunde, uneori plînset de prunci purtați la sîn în broboade, sau cîntece tărăgănate, ascuțite, ale căror sunete le smulgea, din cele două părți, ecoul, prelungindu-le : din pădurea tînără, de pe coline și din codrul cel mare ce despărțea, ca o trîmbă de întuneric, peretele aurit al malului, încins cu brîul lui de purpură, de albăstrimile cerului semănat cu nori argintii. Din freamătul acela omenesc ce pulsa în cîmpia plină de rod simțeai că pentru lumea satului sosise clipa cea mai frumoasă

a sărbătorii : întoarcerea de la biserică, în voioşie şi pace. În acea zi a Domnului slobodă şi însorită.

Cînd larma se domoli pe cîmp, departe de grupurile care se mai zăreau ici-colo poposind din loc în loc, apărură două femei. Veneau din aceeaşi parte de unde se întoarceau şi ceilalţi, dar se abătuseră din drum, oprindu-se cîteva clipe într-una din dumbrăvile de pe culme, ceea ce le făcuse să zăbovească ; nu era greu să afli pricina căci una dintre ele ducea un buchet imens de flori de pădure şi, desigur, îi trebuise timp pentru a le culege. Cealaltă femeie, în loc de flori, ţinea în mînă o năframă neobişnuit de mare care, în timpul mersului greoi şi apăsat, odată cu legănarea braţului ei lung, flutura ca un drapel. Văzîndu-le de departe nu puteai desluşi decît că una dintre ele avea în mînă un snop de ierburi, iar a doua o pînză albă ; de aproape, însă, îţi atrăgea atenţia înfăţişarea lor ieşită din comun.

Femeia cu năframa era neobişnuit de înaltă. Înălţimea îi era sporită parcă şi mai mult de slăbiciunea trupului, clădit totuşi pe un schelet atît de dezvoltat, încît umerii largi ar fi putut părea chiar vînjoşi de n-ar fi fost uşor aduşi, ceea ce trăda oboseală şi o vîrstă înaintată şi, de n-ar fi fost, iarăşi, omoplaţii ascuţiţi care-i împungeau în două locuri pelerina de modă veche, ce flutura tot timpul. Afară de mantila aceea cu guler de pînză, avea pe ea o fustă neagră, lungă pînă aproape de glezne, iar în picioarele mari şi plate purta ciorapi groşi şi pantofi înfloraţi. Pe cap avea o pălărie veche de pai cu boruri largi ce-i adumbreau faţa, la prima vedere bătrînă, urîtă şi respingătoare, dar care, privită mai cu luare aminte, putea chiar să-ţi stîrnească curiozitatea. Era o faţă mică, slabă, rotundă, cu tenul măsliniu, cu fruntea brăzdată de riduri adînci, cu pomeţii osoşi şi obrajii supţi, cu o expresie de amar şi de răutate pe care i-o imprimau ascuţimea nasului şi buzele strînse şi pe care i-o accentuau mai tare ochii neobişnuit de pătrunzători şi vii. Ochii păreau a fi singura bogăţie a acelei sărmane feţe îmbătrînite şi răutăcioase. Poate, cîndva, fuseseră singura ei frumuseţe, ba chiar şi acum, mari, tăciunii, sub sprîncenele negre şi stufoase, o mai înviorau cu strălucirea lor fascinantă; te sfredeleau cu privirea lor ascuţită, batjocoritoare şi dăinuia în ei o vă-

paie întreținută parcă de o sursă lăuntrică neostoită ce se reflecta ciudat pe fața aceea înnegrită și boțită de mîna timpului sau a soartei. Mergea cu pas întins, energic, deprins se vede cu graba, iar brațele-i lungi de care atîrnau niște mîini osoase și arse de soare se legănau pe lîngă șolduri înainte și înapoi, fluturînd năframa albă ca pe un drapel.

Pe femeia cu flori greu te-ai fi hotărît s-o numești domnișoară din societatea înaltă, dar tot atît de greu ți-ar fi fost s-o iei drept o fată de țărani. Aducea cumva și cu una și cu alta. Înaltă, deși cu mult mai scundă decît însoțitoarea ei, era îmbrăcată într-o rochie neagră de lînă, modestă, dar care, conturînd cu eleganță silueta-i zveltă și viguroasă, trăda atît gustul rafinat al unei persoane familiarizate cu jurnalele de modă cît și mîna unui croitor versat. După ținuta ei dreaptă și după delicatețea pielii îți puteai da seama că avusese parte de-o creștere aleasă, amintindu-ți de o plantă de seră. În schimb, mișcările și gesturile erau în dezacord cu întreaga-i ființă, dînd în vileag o oarecare impulsivitate și o simplitate rustică cultivată parcă în mod voit. Pe lîngă asta, nu purta nici pălărie, nici mănuși. Capul încununat de coșița ca abanosul, cu fața smeadă și gura cireșie, cu ochii mari, cenușii, și-l expunea îndrăzneț în văpaia soarelui. Umbrela, din pînză ieftină, o ținea atîrnată de braț, iar mîinile-i destul de mari și pîrlite de soare mărturiseau că mult prea rar erau ocrotite de mănuși. Te izbea înfățișarea ei, mai cu seamă felul de a-și ține capul sus, descoperit și de a-și înălța sprîncenele negre deasupra ochilor cenușii, ceea ce îi dădea un aer de cutezanță și mîndrie. La drept vorbind, domnișoara sau fata aceasta, ce părea să aibă douăzeci și ceva de ani și părea întruchiparea unei frumuseți feminine robuste și sănătoase, era mîndră și posomorîtă. Pe fața ei tînără și fragedă, dar neliniștită și gînditoare nu aflai seninătatea pe care o imprimă chipului omenesc fericirea sau resemnarea, ceea ce o lumina acum era însuflețirea absolut fizică pe care ființa noastră, încă neabrutizată cu totul de vicisitudinile vieții, o capătă după o îndelungă și nestînjenită cufundare în izvorul de apă vie al naturii.

Mergea repede ca să țină pasul cu soața ei, privind absorbită și cu drag buchetul de ierburi cules cu o clipă înainte. Erau în el clopoței de pădure viorii, garofițe, flori de lipicioasă parfumate, ferigă tînără, rămurele de pin încărcate cu conuri abia înmugurite. Îi izbeau fața cu un val de arome sălbatece și tari pe care, din cînd în cînd, le sorbea cu nesaț, trăgîndu-le adînc în pieptu-i larg și puternic. Desfătarea pe care o simțea atunci și dogoarea soarelui în voia căruia își lăsa capul descoperit îi îmbujorau pometii smezi ; totodată, gura-i ca cireașa, deși aspră și cu o expresie de blazare, se deschidea într-un rîs tînăr și sincer. Rîdea de spusele însoțitoarei sale care, cu tălpile-i mari, pășind tot mai repede și călcînd îndesat pămîntul, continua cu glas gros, răgușit, întretăiat adesea din pricina respirației anevoioase, povestirea începută în dumbravă.

— Uite, aici, cum îți spun, în locul ăsta, printre colinele pe care le vezi, proștii ăia de țărani m-au luat drept ciuma... Nu mă crezi ? Pe cuvînt de cinste că așa a fost, cum îți zic. Pe atunci nu erai la Korczyn, erai mică, fiindcă asta s-a întîmplat pe vremea cînd tatăl tău fugise cu franțuzoaica...

Se întrerupse brusc, se opri din mers, tuși tare de hăui cîmpia, apoi își suflă nasul, zgomotos în, năframa pe care o ținea în mînă :

— Uf, că proastă mai sînt !

Domnișoara cea tînără rămase o clipă înmărmurită, apoi zîmbi din nou.

— Fii pe pace, mătușă ! Nu-ți face sînge rău ! Cunosc toate astea prea bine, m-am obișnuit cu trecutul... Doar mata, nu din răutate... sînt sigură... Nu te necăji. Ia zi, cum a fost cu ciuma ?

O porniră mai departe, cu pas tot atît de iute ca mai înainte. Cea în vîrstă reluă :

— Să vezi cum a fost. Mă întorceam ca și acum de la biserică, grăbită, pentru că Emilia era bolnavă și aveam oaspeți la masă... Alergam, abia ținîndu-mi răsuflarea, luînd-o de-a dreptul peste cîmpul pe atunci pîrloagă, alergam peste țarina goală... Dintr-un pas călcam cîte o brazdă și jumătate... Ai fi zis că zbor, nu alta... Aveam pe mine o rochie verde... pe vremea aceea mai purtam rochii

colorate... Scosesem pălăria de pai și, ca să mă răcoresc, îmi făceam vînt cu ea... Uf ! nu mai pot...

I se tăie respirația, se opri din nou și începu să tușească. Avea o tuse profundă, dogită, cavernoasă. Dar ea nu se sinchisi și, reluîndu-și de îndată mersul, povesti :

— Bîntuia pe atunci ciuma ; prin părțile noastre încă nu se abătuse, dar oamenii se temeau c-o să vină... Și iată, cînd țăranii care se întorceau de la biserică dădură cu ochii de mine zburînd peste cîmpuri numai ce se porniră a se văicări. Unii o luară la sănătoasa și goneau de parcă-i mîna satana din urmă, alții căzură în genunchi în mijlocul drumului și începură a se închina și a bate mătănii, rostind rugăciuni în gura mare... „Ciuma ! răcneau unii, Uitați-o cum vine să ne prăpădească !" „Vai și amar de noi, se tînguiau alții, n-avem scăpare. Ciuma ! Sîntem pierduți ! Uitați-o cît îi de lungă, ajunge cu capul pînă-n bolta cerului, are rochie verde și vîntură în mîini o lopată de aur !" Lopata ceia, vezi Doamne, era pălăria mea care sclipea în soare... E drept că o turtisem de tot fiindcă, în biserică, de căldură, o scosesem din cap și, neavînd unde s-o agăț, o pusesem pe bancă și tot timpul liturghiei șezusem pe ea... Uf ! nu mai pot...

Din nou simți că n-are destul aer, tuși, își suflă nasul și o clipă merse în tăcere.

— Și ce s-a mai întîmplat după aceea ? se interesă domnișoara cea tînără.

— Ce să se întîmple ? Zadarnic economul care se întorcea de la biserică și ai lui Bohatyrowicz, care mă cunoscuseră cîndva chiar foarte bine, căutară să explice țăranilor că ceea ce văd nu e ciuma ci domnișoara Korczyńska de la Korczyn, verișoara domnului Benedykt Korczyński... Nu le-au dat crezare și nici pînă în ziua de azi nu cred... „Auzi colo, zic ei, păi unde s-a mai pomenit o muiere ca asta ? Lungană de ajunge pîn-la cer, zboară peste cîmpuri înfășurată în rochie verde și bălăngăne în mîini lopata ceea de aur stîrnind duhoare în jur..." Eternă e prostia omenească ! Îți spun Justynko, prostia omului e o piatră mare și grea. E mai mare decît răutatea. O știu, pentru că a fost un timp cînd m-am izbit și eu, tare de tot, de propria-mi prostie că... Uf ! nu mai pot.

Începu să gîfîie, pieptul îi horcăi, tuşi din nou ca din butoi. Justyna, afundindu-şi obrajii şi buzele în buchetul de clopoţei, ferigi şi garofiţe, interveni :

— Mătuşă, dar cred că gogomăniile acelea nu ţi-au făcut nici un rău...

Ochii negri ai Martei Korczyńska o ţintiră aspru, tăios.

— Aşa crezi ? bombăni ea nemulţumită. Vechea poveste. Nu te crede nimeni pînă n-o păţeşte ! Auzi, colo, nu mi-au făcut rău ! Păi sigur, de mîncat nu m-au mîncat, dar... m-au muşcat. Gîndeşti că e plăcut să te ia cineva drept ciumă ? Nu eram cu pe atunci aşa bătrînă... acum doisprezece ani aveam treizeci şi şase...

— Deci acum ai patruzeci şi opt ? se miră Justyna.

— Da' ce-ai crezut cumva că am şaizeci ? rîse Marta sarcastic. Sigur că arăt ca şi cînd i-aş avea, o ştiu prea bine, ba chiar nici pe atunci nu arătam cu mult mai grozav ca acuma. Poate nu ştii şi din ce pricină ? Ai ? Spune ! Ştii de ce ?

— Ştiu, răspunse grav domnişoara.

— Bine că ştii ; poate aşa ai să faci la un fel, ca să nu începi şi tu, curînd, să arăţi ca o ciumă...

Justyna ridică din umeri.

— Dar ce pot eu să fac şi cum pot împiedica asta.

Se cufundară în gînduri şi fără vrere micşorară pasul.

— Ei, dar ne tîrîm ca nişte broaşte-ţestoase, se trezi cea mai în vîrstă. Hai, mai repede, că Emilia s-o fi tînguind, cu siguranţă, că întîrzii şi iar o apucă migrena ori globusul *.

— Iar Teresa, îi luă vorba domnişoara, dă fuga iute după balsamul de castor, sau după tabletele de bromură, sau după creionul mentolat, sau după Sinapismele lui Rigollot...

Începu să rîdă, dar se opri brusc şi se posomorî.

— Mătuşa este nefericită, într-adevăr, cu bolitul ăsta al ei necontenit.

Marta aprobă cu capul şi scutură din mînă.

— A, sigur, biata femeie ! Păi, dacă ar răsfăţa cineva purecii cum îşi răsfaţă ea bolile, s-ar face cît plăvanii de mari, pe cuvînt de cinste !

* *Globus hystericus.*

În clipa aceea, în spatele lor se auzi un huruit de trăsură ; cum drumul era îngust, trebuiră să se dea la o parte și să meargă chiar pe marginea cîmpului așternut cu grîul des.

Le învălui un nor de praf alb, înecăcios, totuși putură zări prin el o trăsură elegantă trasă de patru cai frumoși, cu hamuri strălucitoare și doi bărbați șezînd în ea. Văzură, de asemenea, cum bărbații, în clipa cînd le observară, își ridicară pălăriile în semn de salut, iar unul dintre ei chiar, aplecîndu-se puțintel în afară, le strigă :

— Sfinte fecioare : Marto și Justyno, rugați-vă pentru noi !

Marta, cu ochii de jăratec, flutură năframa albă către trăsură și spuse :

— M-am rugat, m-am rugat, să-ți vie mintea la cap !

Răspunsul pricinui în vehicul ce se depărta cu repeziciune o explozie de rîs, pe un ton care maimuțărea, desigur, vocea groasă și răgușită a Martei. Pe chipul Justynei apăru o umbră de nemulțumire, ba ai fi zis, chiar, de suferință.

— Doamne ! șopti. Speram ca omul ăsta să nu vină azi la noi ; speram că o să-l invite domnul Rózyc la el la masă...

— Nu-i el așa prost ! răspunse Marta. Cu siguranță Rózyc l-a invitat în faetonul lui ; deci dumnealui și-a expediat mîrțoagele acasă ca să se plimbe tanțoș în trăsură străină și în același timp să mănînce și un prînz străin... — două chilipiruri dintr-o dată pentru terchea-berchea ăsta...

Justyna era vădit neliniștită. Buchetul înmiresmat din brațe n-o mai bucura.

— Sînt curioasă, spuse, ce măscări o să mai facă azi ?

Marta îi aruncă o privire pătrunzătoare, apoi zise cu glas mai scăzut :

— Pentru tăicuțul tău te temi, nu-i așa ? Paiața asta își ride în fel și chip de nătăfletul ăla...

Aici își astupă gura suptă cu mîna ei ciolănoasă.

Sobit, pe fruntea și pe buzele Justynei trecu un fior și umerii i se scuturară parcă de scîrbă : se grăbi totuși să răspundă :

— Mie poți să-mi spui totul, mătușă, fără teamă. Am înțeles de mult situația mea și a tatei, de mult, de mult... dar nu pot să mă obișnuiesc și niciodată n-am să mă împac cu ea...

Marta rise.

— Știi că-mi place vorbăria asta goală ! Sînt tare curioasă ce-ai să faci ? Trebuie să te împaci pesemne că altminteri, ce-ți rămîne ? — doar să te spînzuri, ori să te înec... Fiecare disperă la început, pentru ca în cele din urmă să se împace cu soarta pe care i-a hărăzit-o Dumnezeu, sau, poate, diavolul. Căci eu, una, nu cred că toate destinele omenești or fi fost rînduite de Dumnezeu. Am spus-o și la spovedanie, odată, și din pricina asta preotul n-a vrut să mă împărtășească... Totuși, eu, una, nu cred... Îți spun, fiecare la început disperă, dar pe urmă merge liniștit pe drumul lui, ca berbecul la tăiere... Uf ! nu mai pot !

Tuși atît de tare, încît o trecură lacrimile. Înecîndu-se de tuse, privi cu ochii înlăcrimați spre însoțitoarea ei.

— Tu, Justynko, ești tare melancolică. De ce nu faci și tu ca alte fete ? Profită de bunăvoința unchiului și a mătușii, îmbracă-te cînd vor ei să te îmbrace, distrează-te cînd ți se ivește ocazia, fă ochi dulci băieților și poate, așa, pui mîna pe vreunul și te măriți... hai ? Pe onoarea mea, de ce nu faci așa ?

Justyna nu răspundea. Mergea cu capul sus și cu pasul liniștit ca înainte, dar în ochii ei gînditori și aprinși luciră lacrimi.

— Pfi ! rise Marta, da' melancolică mai ești... și mîndră ca o prințesă. De la unchi nu vrei să primești nimic, din bruma de venit pe care-l ai cumperi haine și pentru tine și pentru taică-tău, faci economie pînă și la pantofi, de umbli uneori desculță, pălărie n-ai, mănuși nu porți...

— O, nu gîndi așa, mătușă, se împotrivi Justyna cu înverșunare. Nu vreau să mint, nici să mă prefac. E adevărat că-mi bat capul cum să fac să ne ajungă cei cîțiva groși măcar pentru îmbrăcămintea mea și a tatei... Dar nu numai de aceea umblu eu uneori desculță și fără pălărie și nu port lucruri scumpe... nu numai de aceea...

— Atunci de ce mă rog, de ce ? o sfredeli cu ochi scînteietori bătrîna domnișoară.

— Pentru că, zise Justyna îmbujorîndu-se, de mult mi s-a făcut lehamite de hanţele lor şi de distracţiile şi de poezia şi de dragostea lor... Trăiesc aşa cum trăiesc toţi, căci n-am de unde să iau altă viaţă, dar dacă pot să mă abat cît de cît de la felul lor de a fi, atunci fac aşa cum mă taie capul şi asta nu trebuie să intereseze pe nimeni.

Marta o privi lung, iscoditor.

— Şi astea toate ţi se trag de la povestea aceea cu Zygmunt Korczyński... nu-i aşa ? Ha ! Ha ! Ai crezut atunci că or să te primească în familie cu braţele deschise... că doar şi aşa le erai rudă... Şi cînd colo, ei... i-au interzis chiar să se şi gîndească la aşa ceva sclifositului ăluia... Ha ! Ha ! Cunosc eu toate astea, le cunosc ! Eternă e prostia omenească !

Justyna tăcea cu privirea în pămînt.

— Ia zi, te mai gîndeşti la smiorcăitul ăla ? Inima... îţi mai dă ghes, aşa, uneori ?

— Nu.

După răspunsul sec îţi puteai da seama că domnişoara Justyna nu dorea să vorbească despre acest subiect. Numai că din însufleţirea ce i se citise pe faţă, pînă atunci, nu mai rămase nici urmă. Simţurile ei încetară să mai soarbă din cupa naturii înflorite nectarul sublim al uitării. O neliniştе apăsătoare i se oglindea în ochii cenuşii, luminoşi, niscai amintiri dureroase ori vreun sentiment de silă făcură să-i cadă în jos colţurile gurii de un roşu-cireşiu, dîndu-i o expresie de amărăciune şi dezgust. Deodată, pe drum, în spatele celor două femei, duruiră iarăşi nişte roţi, dar făceau alt zgomot decît cele dinainte. Nu mai era huruitul faetonului, surd, semănînd cu un tunet înfundat, ci clămpănitul roţilor unei căruţe obişnuite, însoţit de un scîrţîit uşor. Norul de praf pe care-l stîrni fu mult mai mic şi se împrăştie numaidecît, iar femeile, privind înapoi, văzură în spate o căruţă lungă, încărcată cu paie, pe care le susţineau, de ambele laturi, nişte loitre de lemn ; era acoperită de la un capăt la altul cu o scoarţă vărgată, în culori vesele, din cele ţesute prin casele ţărăneşti. Căruţa era trasă de o pereche de cai mici, îndesaţi, unul roib cu coama cînepie, iar celălalt murg, cu picioarele albe şi cu o floare sireapă în frunte. Erau încinşi cu hamuri simple de funie. Chiar dacă roţile acestui ve-

hicul rustic n-ar fi duruit deloc, iar căluții care-l trăgeau ar fi călcat fără pic de zgomot, apropierea lui tot s-ar fi făcut simțită prin zvonul puternic de glasuri ce răzbătea din el. Erau acolo mai multe suflete. Pe paiele acoperite cu scoarța vărgată, printre vergelele loitrelor, se vedea un grup de femei dintre care numai una era mai în vîrstă ; avea pe umeri o broboadă de culoare închisă și o bonetă mare pe cap ; celelalte însă, ca stratul de flori într-o grădină, îți înveseleau ochii prin bujorii obrajilor și prin culorile vii ale straielor. Erau atît de înghesuite încît ședeau în felurite poziții și direcții : față-n față, umăr lîngă umăr, spate-n spate, strînse ca florile-n buchet.

Unora, în îmbulzeala aceea, le alunecaseră basmalele de pe cap și le stăteau pe umeri ca niște capișoane de muselină sau de percal ; altora, cosițele negre sau aurii li se despletiseră pe corsajele albastre ori trandafirii ; și toate aveau înfipte în păr flori roșii ca sîngele, viorii și galbene. Căruța le hurducăia și trupurile lor voinice se clătinau întruna încoace și încolo ; se agățau de loitre cu mîinile lor negricioase, ori se prindeau una de alta de brațe și de fuste, rîzînd și vorbind tare și toate odată. În această grădiniță gălăgioasă era atît de strîmt încît vizitiul nu mai avea unde să șadă ; mina caii stînd în picioare, chiar pe marginea căruței, și ai fi zis că-și alesese locul acesta nu atît de nevoie cît din cochetărie, ca să apară într-o lumină cît mai favorabilă tovarășelor sale de drum. Era un bărbat cam la treizeci de ani, înalt și nespus de chipeș, de parcă natura mamă cu dragoste și cu stăruință mare l-ar fi crescut la sînul ei. De fapt nimic altceva decît munca trudnică pentru culegerea darurilor ei, pojarnița verilor și suflarea sălbatecă din cîmpuri dăduseră trupului acestuia o asemenea armonie și vigoare, încît căruța, care sălta și se hurduca, nu-i putu clinti nici pentru o clipă liniile suple, statuare. Pielea feței, arsă de soare, contrasta viu cu mustățile bălane, stufoase și cu părul auriu ce se revărsa de sub șapcă pe gulerul scurtei cenușii tivite cu verde. Ținea frîul cu ușurință în mîinile arămii și, fără să-și întoarcă fața spre femeile pe care le ducea, răspundea vesel la întrebările și zeflemelile lor, iar uneori, rîsul lui bărbătesc acompania corul de rîsete subțirele și piuite.

Marta și Justyna se opriră la marginea drumului, sub o salcie ce-și scutura florile, ca niște viermișori verzui, pe rochiile și pe capetele lor. Marta flutură năframa albă spre cei din căruță și strigă cu un glas prietenos, neobișnuit la ea :

— Bună vreme, domnule Bohatyrowicz ! Bună vreme !

Căruțașul scoase iute șapca, lăsînd să se vadă o frunte netedă și senină, mai albă decît restul feței.

— Bună vreme !

— Bună vreme ! strigară în cor copilele.

— Da' de unde ai cules atîtea fetișcane ? strigă din nou bătrîna domnișoară.

— Ca boabele de fragă de pe drum le-am adunat, răspunse chisnovăț, încetinind mersul cailor fără să oprească. Una dintre fete, se vede cea mai îndrăzneață, aplecîndu-se printre vergelele loitrei începu să vorbească tare, arătîndu-și dinții albi, strălucitori :

— Mergeam pe jos, doamnă dragă... dar el ne-a ajuns din urmă și atunci i-am cerut să ne ia...

— Oho ! i-ați cerut ! glumi Marta.

— Da cum altfel ! se făloși fata. Ce, eu n-am dreptul să-i cer, că doar îi sînt verișoară ! Trebuie să mă respecte ! E firesc.

În clipa aceea căruța ajunse în dreptul salciei sub care se refugiaseră cele două femei ; vizitiul își scoase șapca a doua oară și privirea-i lunecă de sus asupra Justynei. Din căutătura fugară puteai desluși cum în ochii lui albaștri ca peruzelele s-a aprins o scînteiere de fulger. Îndată, însă, își puse șapca pe cap, întoarse fața spre drum și, smucind hățurile, îndemnă caii să zorească.

Căruța prinse a se rostogoli grăbit și Justyna o urmări cu interes. Cu o privire strengară, zîmbind, sări din locul ei și cu un gest vesel, care unui ochi rafinat i-ar fi putut părea nelalocul lui, aruncă femeilor buchetul de flori și rămurele. Fetele din căruță hohotiră, prinseră florile din zbor, unele strigară :

— Mulțumim ! Mulțumim, domnișoară !

Dar căruțașul nu se uită în urmă și nici nu vru să afle pricina veseliei stîrnite în căruță. Se cufundase atît de tare în gînduri, încît își plecase capul adînc în piept.

Cele două femei porniră iarăși la drum.

— Jan Bohatyrowicz ăsta s-a făcut un flăcău frumos și de ispravă, zise Marta. Îl știu de cînd era copil... I-am cunoscut cîndva pe ei, pe toți... cîndva... bine și de aproape...

Căzu pe gînduri, vorbind cu glas mai scăzut ca de obicei.

— A fost o vreme, scurtă, cînd Bohatyrowiczii făceau vizite la conac și stăteau cu noi la masă... chiar tatăl lui Janek ăsta, Jerzy și unchiul lui, Anzelm Bohatyrowicz, cel despre care se zice c-ar fi suferind acum de melancolie... Și ce bărbat mîndru era odată !... Chipeș, curajos, patriot... romanțios... Eram prieteni atît de apropiați, noi cei de la conac și *șlahta* din împrejurimi, încît, țin minte, se întîmpla uneori să mă așez la pian, luam cîteva acorduri, iar Anzelm venea în spatele meu și începea să cînte : „Rămîi sănătoasă, copilă, patria mă cheamă sub drapel !" Apoi cîntam eu : „A foșnit pădurea de stejari, au plecat ostașii la război..." Se împlinesc, iată, douăzeci și doi de ani... ba, și trei... Ce voioșie era în casa noastră, ce viață duceam și eu și ceilalți... Acum totu-i altfel... altfel... tristețe fără margini...

Vorbea din ce în ce mai rar, clătina din cap, iar ochii ei arzători priveau neclintit în depărtare, într-un punct pierdut în zări. În clipa aceea, dinspre căruța ce se depărtase binișor, odată cu duruitul clempănit al roților se auzi un glas bărbătesc, limpede și puternic, cîntînd cît îl ținea pieptul frînturi dintr-un cîntec vechi :

Tu mergi pe culme, tu mergi pe culme,
Ești mîndru crin :
Eu jos în vale, eu jos în vale,
Mi-s biet călin.

Justyna, cu ochii larg deschiși și cu gura surizătoare, asculta cîntecul ce-și purta mai departe, peste cîmpuri, unduirea tristă și răsunătoare :

Tu umbli pe cale, tu umbli pe cale,
Eu printre spini :
Tu te speli cu apă, tu te speli cu apă,
Eu cu lacrimi...

— Pe onoarea mea ! sări Marta cu basul cel mai profund de care era în stare. Duetul ăsta îl cîntam eu cu Anzelm !...

Bărbatul înalt din căruță, ajuns la mare depărtare acum, se auzi încă :

Tu ești domnișoară, tu ești domnișoară,
Într-un vechi conac ;
'n dalba mînăstire, 'n dalba mînăstire,
Eu voi fi monah...

— Ei, asta-i, bombăni Marta, în cîntec e „vei fi" nu „ești". De ce cîntă el „ești" ? Schimbă cîntece vechi, caraghiosul !

Justyna n-o asculta. O lumină caldă îi licărea în privire.

— Minunată voce ! șopti.

— Nu-i urîtă, încuviință Marta. Unii dintre ei au voci frumoase, sînt cîntăreți din născare... Și Anzelm, pe oriunde se afla, odată-l vedeai că se răsucea pe călcîie și începea să cînte.

De departe, de foarte departe, dinspre căruța ce gonea pe drum mai răzbătu o strofă :

Dar cînd vom muri, dar cînd vom muri
Lăsa-vom cuvînt ;
Ce-n slovă de aur, ce-n slovă de aur,
Ne-o sta pe mormînt ;

Bătrîna domnișoară se opri în mijlocul drumului. Și, așa deșirată cum era, proțăpită pe tălpile mari în pantofi înfloriți, ai fi zis că e un stîlp ce ține în vîrf o pălărie de pai. Își pironi privirea pe chipul domnișoarei tinere și, se vede că niscai amintiri induioșătoare o tulburară nespus, pentru că pieptul începu să-i hîrîie la fiece respirație ; în fine, spuse mai mult strigînd :

— Dar sfîrșitul cîntecului îl știi ? Sigur că nu-l știi ! Acuma nimeni... afară de ei... nu-l mai cîntă...

Își răstigni brațele în lături și cu voce groasă, răgușită, declamă :

Și celui ce vine și celui ce-o trece,
Cuvîntul i-o zice ;
Pereche unită, pereche unită,
Zace aici sub cruce.

— E, ăsta-i sfîrșitul ! repetă și, brusc, se avîntă pe drum cu pas și mai mare decît înainte, legănînd brațele și mai tare.

Căruța cu fete se pierdu printre gospodăriile vechi, cu grădini umbroase, ale satului răsfirat ca un șnur lung pe malul înalt, la poalele căruia curgea lin, tăcut, Niemenul, oglindind în valuri azurul cerului și codrul neguros.

II

În curtea mare, acoperită cu gazon, a conacului din Korczyn, chiar în mijloc, creșteau arțari înalți și groși, împresurați de tufe de lililac bătut, de salcîmi și de călini mai scunzi decît ei, însoțiți de mai scunda iasomie, de aglice și tufe de trandafiri. În jurul gardurilor vechi, făcute cu multă cheltuială cîndva, plopii, castanii și teii formau un perete de verdeață dincolo de care stăteau pitulate clădirile de bîrne ale acareturilor. La încrucișarea celor două alei ce ocoleau gazonul, cu masivele pîlcuri de pomi și tufe crescute în mijlocul lui, se afla o casă tot din bîrne, nevăruită, joasă, îmbrăcată cu zorele cățărate pe pereți, cu un pridvor mare și cu un șir lung de ferestre. Forma lor îți amintea stilul gotic. În pridvor, printre oleandri ținuți în ciubere erau așezate banchete de fier, scaune și măsuțe. Față-n față cu acareturile se sălta deasupra gardurilor vegetația densă a grădinii, bătrîne s-ar zice, judecînd după grosimea pomilor de pe alei.

Ceva mai încolo, dintr-o margine a grădinii, se zărea, prin hățișul de verdeață, malul înalt și auriu al Niemenului scînteind în soare, iar din anume locuri ale curții puteai vedea chiar rîul lat înconjurînd în dreptul acela, într-un arc rotund, codrul întunecos.

Nu era un conac de magnați ci unul dintre acele vechi conace de *șlahtici* care odinioară cunoscuseră belșugul și huzurul și în care fremătase o viață gălăgioasă, veselă și deschisă. Ca să afli ce se petrecea acum trebuia să te interesezi mai de aproape, căci ceea ce ți se oferea la prima vedere era o mare străduință de a păstra totul în ordine și neschimbat, așa cum fusese pe vremuri. O mînă neobosită și harnică se ocupa necontenit cu proptitul, cu dresul, cu dereticatul. Gardurile se stricaseră de nu știu cîte ori pînă acum dar mereu fuseseră reparate, așa încît, deși peticite, se-nălțau drepte și ocroteau cum trebuie curtea și grădina. Acareturile, îmbătrînite și ele, aveau proptele solide și în multe locuri fusese înnoit acoperișul de stuf, iar printre pereții de lemn vedeai stîlpi noi de piatră. E drept că bătrîna casă era scundă, și, pesemne, cu fiecare an se cufunda mai tare în pămînt, dar așa, cu acoperișul de șindrilă și cu ferestrele ei luminoase nu avea deloc aspectul unei paragini. Nu aflai pe aici niscai flori rare, exotice, dar nu creșteau nici urzici, brusturi, scaieți sau hrean, iar pomii bătrîni, plantați pare-se de multă vreme căci aveau coroanele viguroase și întinse, arătau, ca și arbuștii, proaspeți și nevătămați. Acestui conac, căruia veșnic i se strica și i se repara cîte ceva și căruia, de bună seamă, nu i se mai adăugase nici o construcție, de îndelungă vreme, ci doar i se păstrase în bună rînduială casa și grădina, ordinea, curățenia și îngrijirea îi dădeau un aer de bunăstare, ba, puteai spune, chiar de strălucire. Curtea și grădina aceea largă, vegetația care-l potopea, însăși vechimea casei celei joase și poate ciudățenia ferestrelor ei gotice îi imprimau o notă de gravitate și trezeau involuntar poezia amintirilor. Fără vrere te gîndeai la ființele care sădiseră copacii uriași și trăiseră în casa aceea seculară, te gîndeai la rîul timpului care cursese neîndurător peste toate, cînd lin, cînd tumultuos, ducînd cu el desfătări omenești, deznădejdi, greșeli și... pulbere.

Interiorul casei dezvăluia aceeași bogăție agonisită de ani și ani, ocrotită prin străduanie și printr-o veghe neobosită, pentru ca să nu ajungă ruină și putregai. În antreul larg, scund și bine luminat vedeai pe pereți, înfipte acolo de zeci și zeci de ani, coarne uriașe de elani și de cerbi ; printre ele atîrnau coroniță uscate, împletite din spice de

griu și crenguțe cu boabe roșii de căline și scorușe; față în față cu ușa de la intrare, scări înguste, cîndva arătoase, azi însă cu lacul scorojit și mîncat, duceau spre catul de sus al casei. Din antreu, două uși date de perete conduceau într-o parte spre sufrageria largă, iar în cealaltă spre salonul mare cu patru ferestre. Amîndouă camerele erau pline de mobile care, așa cum se putea deduce după forma și calitatea lor, fuseseră cumpărate cu mai bine de douăzeci de ani în urmă și costaseră o groază de bani; acum trădau intervenția unei mîini neiscusite, de meseriaș de țară, care le reparase și le încleiase, iar materialul scump, cu care trebuie că fuseseră tapisate cîndva, era înlocuit cu o pînză ieftină și banală. Tapetul de pe pereți, cîndva frumos și costisitor, acum însă învechit și decolorat, mai păstra ici și colo buchete mici de flori și arabescuri aurii; în mare parte era astupat cu copii reușite după tablouri celebre și cu cîteva portrete de familie în rame aurite, străvechi, grele și jupuite. Podelele ceruite luceau ca oglinda, tavanele joase erau albe și curate, ușile de modă veche, masive, cu clanțe strălucitoare de bronz, covoarele mari și decolorate; într-un colț al salonului un pian aspectuos, la ferestre grupuri de plante verzi, aranjate cu gust.

Se vedea limpede că de douăzeci de ani nimic nu se clintise de aici, dar nici nu se adusese ceva nou, iar ceea ce timpul murdărea, zdrențuia și măcina, cineva curăța neostoit, cosea, repara. Totul dădea impresia unei munci meticuloase, menite să încetinească, ba poate chiar să curme acțiunea treptată, dar necruțătoare, care preface bogăția în mizerie.

În odaia de lîngă salonul mare, a cărei fereastră, ca și cele din salon, dădea spre Niemenul albăstrind dincolo de șirul de arțari bătrîni, se aflau patru ființe. Încăperea părea a fi camera de lucru a unei femei cu gusturi rafinate. Totul era aici moale, decorativ și, în pofida a ceea ce se întîmpla cu restul casei, totul era aproape nou. Tapetul presărat cu flori de cîmp avea un aspect cam desuet; pe măsuța de toaletă, acoperită cu muselin alb, străluceau bibelouri de cristal sau de porțelan; pe etajerele delicate stau rînduite cu gust cărți, coșulețe cochete și cutii cu ustensile pentru lucru de mînă. Materialul cu care era tapisată mo-

bila, de un roşu coraliu, dădea impresia, la prima vedere, de somptuozitate.

Atmosfera ce domnea în încăpere nu se potrivea însă cu aceste lucruri gingaşe ; era înăbuşitoare şi îmbîcsită căci parfumul de rezedă se îmbina cu mirosul puternic de medicamente ; întrucît fereastra şi uşa dinspre camerele alăturate erau închise ermetic, odaia îţi sugera o cutie de farmacie lipită cu hîrtie înflorată, exalînd arome şi miros de otrăvuri. În colţ, pe o sofa roşie, stătea tolănită o femeie în rochie de mătase neagră, cu trupul firav, dar avînd în linii şi în mişcări multă graţie şi delicateţe. Chipul, cîndva foarte frumos, cu toate că era ofilit şi slăbit, te mai impresiona şi azi prin nespusa-i feminitate, prin ochii mari, negri, care te priveau lung şi cu blîndeţe, şi prin bogăţia părului negru pieptănat cu grijă. Părea de aproape patruzeci de ani, dar nu avea nici un fir de păr alb, şi, cu toate că trupul şi faţa trădau vlăguire şi nevolnicie, gura-i mică era roşie ca sîngele şi fragedă ca de copilă. Mîinile, slabe şi delicate, vădeau atîta îngrijire, încît unghiile păreau petale de trandafir. Cu o expresie de neputinţă sau de resemnare le încrucişa în poală, sau gesticula cu ele atît de rar, de reţinut şi de domol, de parcă orice mişcare mai energică, a trupului sau a spiritului ar fi speriat-o de moarte.

Era doamna Emilia Korczyńska, de douăzeci şi ceva de ani soţia lui Benedykt Korczyński, proprietarul domeniului Korczyn moştenit de la tată şi de la bunici.

Vizavi de stăpîna casei şedea o femeie care, la o privire mai atentă, vădea multe trăsături comune cu ea, cu toate că la prima vedere nu semănau deloc. Se putea spune că deşi fiecare avea genul ei, oricum, aparţineau aceleiaşi familii de spirite. Ceva mai tînără decît doamna Emilia, fusese mai puţin frumoasă în tinereţe, aşadar acum era cu totul lipsită de farmec.

Tot atît de subţirică şi delicată, de blîndă şi de suferindă, întocmai ca şi cealaltă îşi împreuna mîinile în poală, făcea aceleaşi gesturi, vorbea cu acelaşi glas tînguit şi stins. Numai că, spre deosebire de prietena ei, purta o rochie ieftină şi fără podoabă, avea încălţări grosolane şi un tulpan subţire de batist, destul de murdar care, acoperindu-i pe jumătate bărbia, urechile şi o parte din păr,

se înnoda în creştet, iţindu-şi capetele mici ale nodului deasupra unei cosiţe imense şi probabil false, căci bătea puternic în roşu. Cu siguranţă o dureau măselele, dar nu prea tare, pentru că din cadrul oval al tulpanului de un albmurdar faţa ei măruntă, rotundă, ofilită, cu ochi albaştri şi buzele uscate, zîmbea nespus de tandru, aproape mieros. Zîmbea astfel celor doi bărbaţi din dreapta şi din stînga ei, înturnîndu-se rînd pe rînd, cînd spre unul, cînd spre celălalt şi mişcîndu-şi gîtul alb ca o lebădă ce se pleacă spre apă, sau ca un guguştiuc care-şi întinde pliscul spre bucăţica de zahăr.

Îţi puteai da seama bine că oamenii aceia erau pentru ea ceea ce era apa pentru lebădă, ori zahărul pentru turturea.. Îi asculta toată numai urechi, sorbindu-le cuvintele cu încîntare, urmărindu-i cu zîmbete galeşe, cu priviri dulcege şi scoţînd exclamaţii piţigăiate. Cu toate acestea nici unul dintre ei nu i se adresa în mod direct, ba nici n-o învrednicea cu privirea. De cum veniră, căutară s-o dispună cu vorbe de duh pe amfitrioana care părea la fel de încîntată de prezenţa lor. Mai bine zis, unul dintre ei îşi dădea mare silinţă s-o distreze iar ea, de asemeni, la el se uita mai des şi cu mai multă simţire, decît la celălalt. Nu era totuşi un bărbat prea arătos. De talie mijlocie, în vîrstă, îmbrăcat cu căutare, într-un costum la modă şi dichisit, cu pieptul cămăşii atît de scrobit încît sta umflat ca o pavăză, Bolesław Kirło era pleşuv şi cu fruntea îngustă ; faţa prelungă, osoasă, cu ochi mici, strălucitori, cu nasul ascuţit şi cu gura suptă, era bărbierită cu atîta sîrg încît îi luceau pometii şi bărbia. Chipul acela urît era veşnic luminat de o nespusă voioşie. Rizînd, cu ochii mici, scînteietori, povestea cum, venind cu domnul Różyc de la biserică, spre Korczyn, au văzut pe cîmp două graţii. Rostind apăsat termenul mitologic, strigă zîmbind şmecherește :

— Graţii, pe cinstea mea vă spun, două graţii... Pe una, ce mai, aş fi dat-o oricui, fiindcă era bătrînă şi rea ; dar cealaltă... he, he, o adevărată graţie. Uite, să spună şi domnul Różyc ! O bomboană ! Talie zveltă, ocheşică, minuţele... ei, nu prea frumoase ele, cam pîrlite de soare... pentru că n-avea mănuşi...

— O, aşadar graţia dumneavoastră era fără mănuşi !... exclamă doamna Emilia rîzînd uşor.

— Şi fără pălărie, adăugă Kirło.

— Fără pălărie ! Cum e posibil să umbli fără pălărie ! repetă chicotind încetişor femeia legată sub bărbie cu tulpanul murdar.

Kirło rise ; ochii lui mici, sfredelitori scînteiau :

— Să vă spună şi domnul Rózyc, mi-e martor... Nu-i aşa, domnule Teofil ? O bomboană ! Un bibelou ! Nu-i aşa ?

Bărbatul provocat să depună mărturie nu răspunse. Lumina de la fereastră cădea asupra lui în aşa fel, încît faţa îi rămînea toată în întuneric ; i se vedea numai silueta bărbătească, înaltă, subţire, îmbrăcată cu eleganţă şi capul cu părul negru, uşor încreţit ; la ochi luceau lentilele *pince-nez*-ului. Din clipa cînd intrase aici şi schimbase cu amfitrioana primul cuvînt de salut, nu scosese încă nici o vorbă... Ce-i drept, Kirło vorbea întruna şi aproape de unul singur. Doamna Emilia îl întrebă cu interes... cine erau graţiile întîlnite pe cîmp şi mai ales aceea... fără pălărie şi fără mănuşi ?

— O fi fost cu siguranţă vreo ţărancă... dumneavoastră totdeauna vă place să exageraţi, domnule Bolesław !

— Într-adevăr, repetă surîzînd cea de a doua femeie, dumneavoastră întotdeauna exageraţi ! Cum se poate, chiar aşa !...

— Ba deloc ! Vă jur, doamnelor ! nu exagerez cu nimic... se dezvinovăţi, Kirło, gesticulînd comic. Nu-i vorba despre nici o ţărancă, ci despre o domnişoară... cum am zice, o domnişoară de familie bună, dintr-o casă bună, cu educaţie aleasă...

— Domnişoară de familie bună şi cu educaţie... strigă de data asta cu multă însufleţire amfitrioana, care să meargă pe jos, fără pălărie... aşa ceva nu se poate...

— Nu se poate... Dumneavoastră totdeauna vă ţineţi de glume... repetă cealaltă.

— Şi dacă o să vă spun numele ei, ce-o să mai ziceţi ? întrebă musafirul cu ştrengărească îndărătnicie.

— Nu cred, susținu doamna Emilia.

— Așa ceva nu se poate ! Cum se poate una ca asta! chicoti, rușinat, al doilea glăscior de femeie.

— Și dacă vă spun, se întărîtă Kirlo, cu ce-o să mă aleg ? Fără recompensă nu vă spun ! Pe cuvînt ! Ei, vreau să știu ce-mi dați ? Poate mă lasă domnișoara Teresa s-o sărut ? Da ? Ce ziceți, domnișoară Teresa, da sau nu ? Dacă mă sărutați vă spun, dacă nu, nu !

Bărbatul cel distins, ascuns în întuneric, făcu un gest în care puteai citi și mirare și dezgust. Amfitrioana, obișnuită pare-se cu poznele musafirului și găsind în asta o plăcută destindere, rîse ușurel, puțintel în glumă și cochet. În schimb, nimic nu poate descrie impresia pe care o făcuse propunerea lui Kirlo asupra celei ce avea să-i simtă efectul. În cadrul oval al tulpanului murdar fața mică și ofilită căpătă culoarea carminului ; ochii albaștri, nevinovați, se tulburară și căpătară o expresie de spaimă amestecată cu încîntare. Trupul plăpînd, în corsaj cenușiu, se trase brusc îndărăt spre speteaza scaunului ; ridică mîinile în semn de apărare și, răsucindu-se, retrăgîndu-se, înroșindu-se, chicotind ca să-și ascundă zăpăceala și emoția, bîigui :

— Serios, domnule Kirlo... ce tot vorbiți ?... Cum se poate ? dumneavoastră mereu vă place să glumiți...

Dar el nu se mulțumi numai cu pălăvrăgitul sau cu gluma, ci trecu la fapte ; întinzînd brațul gata parcă s-o îmbrățișeze își aplecă spre fața ei obrazul lucios, cu un zîmbet în parte bonom, în parte maliții.

Făcîndu-și scut din mîinile firave și palide, îndoită toată ca un arc, dar cu o expresie ciudată de încîntare în ochi, femeia exclamă :

— Ai, ai ai, Doamne, Dumnezeule ! Ce faceți !

Doamna Emilia, cu o vioiciune neobișnuită la ea, se foi pe sofa strigînd :

— Domnule Boleslaw ! Te rog, n-o supăra pe Teresa ! N-o mai necăji ! Azi o dor dinții.

Kirlo își îndreptă spatele.

— Așa e, rosti cu gravitate, aveți dreptate ! Guriță unei femei pe care o dor dinții nu e jinduită, cu toate că altă dată.. tare m-am dat în vînt după ea. Ce să-i faci ?

Văd eu că trebuie să vă potolesc curiozitatea fără nici o răsplată. Asta-i soarta bietului om pe lume ! Nici o mulțumire n-are ! Ba nu ! strigă cu disperare comică, întorcîndu-se către stăpîna casei. Dați-mi voie măcar mînuța să v-o sărut !

— Bine, bine, răspunse rizînd doamna Emilia, întinzîndu-i mîna, numai spune-ne odată !...

Luîndu-i mîna cu adevărat frumoasă, o așează în palma lui mare, osoasă, și o privi avid, cu ochi aprinși, sfredelitori.

— Adorabilă mînă ! Scumpă, micuță, mititică ! exclamă și depuse pe ea o sărutare lungă, în care venerația și galanteria se îmbinau cu desfătarea ascunsă a unei plăceri de cu totul alt ordin. O rumeneală ușoară acoperi obrajii trași ai doamnei Emilia : își retrase mîna, se însufleți pe dată și cu o licărire neobișnuită în priviri îi ceru numele grațiilor.

— Era, declamă Kirło suspinînd și țuguindu-și buzele, era nepoata domnului Benedykt Korczyński, domnișoara Justyna Orzelska.

Două strigăte subțirele de femei urmară acestei destăinuiri. Se amestecă însă printre ele și un glas bărbătesc care spuse : Așadar, domnișoara pe care am întîlnit-o pe cîmp locuiește aici.. este ruda dumneavoastră...

Doamna Emilia își duse palma la frunte, de parcă în clipa aceea ar fi apucat-o durerea de cap, dar cu politețea și blîndețea de totdeauna, se grăbi să răspundă oaspetelui:

— Da, Justyna este ruda soțului meu, fiica unei verișoare. Tatăl ei, domnul Orzelski, și-a pierdut averea printr-o întîmplare nefericită și apoi, curînd, a rămas văduv. De atunci amîndoi locuiesc la noi. Justynka avea paisprezece ani cînd a venit aici, iar la vîrsta aceasta există deja unele deprinderi și înclinații pe care cu greu le mai îndrepți... E o fată bună, foarte bună, numai că... e cam originală ; de o asemenea originalitate, încît mă întreb și eu de unde i se trage... Totdeauna se comportă altfel decît ceilalți...

Distinsul bărbat, cu *pince-nez*-ul lucind în întuneric, spuse. :

— Frumoasă fată.

Și o clipă după aceea adăugă :

— Este în înfățișarea ei o anume prospețime, forță, simplitate...

— O ! strigă Kirlo, vedeți, doamnă, ce bine a examinat-o ! Și unde mai puneți că numai o dată, și asta în treacăt, a văzut-o pe bombonica ceea...

Femeia cu fața oblojită se amestecă în vorbă :

— Justynka are o siluetă splendidă... Totdeauna am invidiat-o pentru siluetă...

Pince-nez-ul cel strălucitor se îndreptă iute spre ea.

— Dumneavoastră vorbiți ? întrebă musafirul, tărăgănînd puțintel cuvintele.

Se vede că doamna Emilia socotise intervenția tovarășei sale nu tocmai la locul ei, fiindcă i se adresă degrabă:

— Teresa, nu ți l-am prezentat încă pe noul nostru vecin... Cînd a fost la noi prima dată erai în pat, îmi pare că aveai o migrenă sau te dureau dinții... Domnul Teofil Różyc, domnișoara Teresa Plińska, prietena mea, fosta învățătoare a fiicei mele... Așadar, abia a doua oară am plăcerea să vă văd în casa noastră ?

— Da, doamnă, răspunse cel întrebat, înclinîndu-se cu eleganță, și mă felicit că pe meleagurile astea atît de pustii, am găsit o casă ca a dumneavoastră. Domnului Kirlo îi datorez descoperirea...

— Domnul Kirlo este vecinul și prietenul nostru cel mai bun.

— Eu, doamnă, totdeauna sînt cel mai bun dintre oameni, numai că... nu sînt apreciat.

— În casa noastră, cel puțin, găsești deplină apreciere...

Kirlo se înclină galant și cu recunoștință :

— Din păcate nu la toți locatarii acestei case...

— Cum nu ! La toți ! Cine n-ar ?...

— Domnișoara Marta, de pildă, nu prea are considerație pentru mine, se plînse Kirlo cu o jale comică.

— O, Marta !... săraca, e așa de înăcrită... impulsivă...

— Domnișoara Justyna...

— O, Justynka ! ea e atît de originală...

— Soțul dumneavoastră...

— Soțul meu ! El e mereu ocupat... nesociabil... Numai la fermă și la afaceri îi stă gîndul...

Se întrerupse și se întoarse către Teresa Plińska ; aceasta tocmai privea, plină de admirație, spre *pince-nez*-ul lucitor al musafirului din întuneric.

— Teresa, dă-mi puțină apă și o cașetă cu bromură, simt că se apropie o criză.

Teresa se repezi spre măsuța de toaletă și într-o clipită îi dădu lucrurile cerute. Doamna Emilia cuprinse delicat și gingaș cu o mînă paharul de cristal, cu cealaltă cașeta și, ca și cum s-ar fi scuzat pentru ceea ce avea să facă, se adresă noului vecin :

— *Globus histericus*... mă sîciie foarte tare... mai ales cînd mă emoționez... cînd mă necăjesc...

Dădu pastila pe gît cu farmecul și grația unei dansatoare cu experiență care știe să-și aleagă o poziție cochetă. Cu toate acestea se vedea că suferința nu-i era închipuită ; cu o mînă își apăsa pieptul și gîtul simțind că se sufocă.

— Aerul proaspăt nu v-ar face bine ? o întrebă compătimitor Różyc. Poate c-ar trebui să deschidem fereastra.

— O, nu, nu ! se împotrivi cu tărie. Mă feresc grozav de vînt, de curent, de soare... Vîntul îmi pricinuiește amețeli, curentul îmi provoacă nevralgii, iar soarele migrene... Teresa, dă-mi te rog oțetul aromatic...

Kirło, aplecat asupra ei, șopti cu simțire :

— Cum vă e acum ? Mai bine ?... Vă mai sufocați ?... Nu v-a mai trecut ?

Teresa, dîndu-i oțetul, se aplecă și ea spre bolnavă :

— Un început de migrenă, nu-i așa ? Doamne ! Și pe mine începe să mă doară capul...

Pani Emilia, frecîndu-și tîmplele cu oțet, șopti încetișor :

— Teresa dragă, Marta nu s-a întors, pînă acum, de la biserică... Sînt îngrijorată pentru masa de prînz... Du-te, vezi dacă au pus tacîmurile. De ce-o fi întîrziind atîta Marta ?... Nici nu știu dacă mi-au pregătit supa... simt că nu voi putea mînca nimic altceva azi... Ah, Marta asta nu mai vine odată...

Cu vioiciunea și grația unei fetișcane Teresa tocmai dădea fuga spre ușă, cînd aceasta se deschise larg și în prag apăru un bărbat înalt, spătos, încărunțit, cu mustăți lungi, cu fața arsă de soare, cu fruntea brăzdată de riduri și cu ochii mari, încercănați, în care nu puteai citi nimic altceva decît grijă, frămîntare și posomoreală. La salutul domnului Benedykt Korczyński, stăpînul casei, cei doi musafiri se ridicară repede. Mîna lui mare și înăspritâ atinse cu răceală mîna lui Kirło și, ceva mai sincer, deși cu aceeași indiferență, strînse mîna albă și catifelată, îngrijită și îngustă a lui Różyc. Acum, cînd cel din urmă, salutîndu-l pe stăpînul casei, veni în lumina ferestrei, puteai să-i vezi deslușit figura aristocratică, frumoasă, deși măcinată de o suferință fizică. Era înalt și foarte subțire, avea capul mic și frumos și își ondula părul probabil pentru a-și ascunde un început de chelie ; fața lui cu trăsături regulate și delicate, cu pielea albă și netedă cum e hîrtia velină, era străbătută cînd și cînd de un tremur nervos, mai ales fruntea și sprîncenele. De la prima aruncătură de ochi puteai recunoaște în el pe omul de lume, blajin, poate din pricina debilității fizice, un om cu sistemul nervos bolnav. Cînd se opri lîngă bărbatul spătos, puternic și ars de soare, contrastul dintre ei fu atît de izbitor, încît fiecare părea a se fi născut și trăit pe o altă planetă.

Un singur lucru îi făcea să semene : amîndoi erau triști. Korczyński, cu mîna lui mare și negricioasă trăgîndu-și în jos mustața lungă, se așezâ lîngă fereastră, și uitîndu-se către soția sa, spuse :

— Copiii n-au venit ! Trebuiau să fie aici de o oră.

— O ! și eu încep să fiu îngrijorată din pricina lor și de aceea simt că mă încearcă migrena, răspunse doamna Emilia ; cu o voce stinsă îi lămuri apoi pe oaspeți că-și așteaptă fiul, student la un institut de agronomie și fata care se află la un pensionat din Varșovia. Vin în vacanță. Le mai spuse că Witold a dovedit totdeauna pasiune pentru agricultură — îl moștenea, se vede, pe tatăl său — iar pe Leonia a trimis-o la pensionat fiindcă, dînsa, bolnavă cum era, nu se putea ocupa de educația ei, acasă... De fapt e încă un copil, nu a împlinit cincisprezece ani...

Kirlo, cunoscînd toate acestea de multă vreme, se silea să lege o conversaţie cu stăpînul casei. Adoptase faţă de el o amabilitate supusă, străduindu-se pesemene să rupă gheaţa dintre ei, să-i spulbere acel sentiment de **desconsiderare** dacă nu chiar de **repulsie cu** care-l întîmpina mereu. Frecîndu-şi mîinile **ciolănoase** şi zîmbind amabil, începu :

— Preacinstite domn, dumneavoastră trebăluiţi chiar şi în zi de sărbătoare pe lîngă fermă...

— O, da, răspunse Korczyński, **trăgîndu-se de mustaţă** şi uitîndu-se **posomorît** în altă parte ; **pentru noi nu există** sărbătoare, cineva trebuie să vegheze cu **străşnicie ca să** nu piară de foame vitele şi caii, ori să nu **ia foc conacul...**

Nu se putea **spune** că **e** un răspuns **chiar nepoliticos**, dar îl rostise pe un ton rece şi cam dur

— Cît priveşte însă recolta de anul acesta, continuă Kirlo, este promiţătoare, foarte promiţătoare...

— O, da, răspunse Korczyński, nu ştiu cum o fi prin alte părţi, pentru **că de** cîteva luni nu m-am urnit de acasă, dar la mine cîmpul este foarte frumos... Dacă va fi cules la timp şi hambarele vor fi pregătite cum se cuvine...

— Miişoare veţi scoate, preacinstite domn, veţi scoate miişoare din Korczynul ăsta minunat, se înflăcără Kirlo revenind la buna lui dispoziţie.

Korczyński îşi înălţă posomorît capul şi cu o expresie dispreţuitoare privi la vecinul care nu-şi mai încăpea în piele de bucurie pentru viitoarele lui „miişoare".

— Dar preţurile ? Soţia dumitale nu ţi-a spus care au fost şi care vor mai fi, încă, preţurile la grîu anul acesta ?

O clipă Kirlo păru descumpănit, dar numaidecît, frecîndu-şi palmele, o întoarse în glumă :

— **Martor** mi-e Dumnezeu, strigă, **soţia** mea este **o** gospodină **atît de** vajnică, încît nu-mi dă **voie** să mă amestec în nimic... în nimic... Mă ţine sub papuc... Dar mie mi-e bine şi aşa ; şi ei la fel... Pentru că, vezi şi dumneata, preacinstite domn, ce-am avea de făcut noi amîndoi în amărîta aia de fermă ? Ori eu, ori ea... Şi fiindcă dumneaei a vrut-o...

Korczyński zîmbi şi-şi mută privirea spre iatacul soţiei sale. De acolo răzbăteau mirosuri de oţet de trandafir,

de pudră de orez și de parfum de rezedă. Trăgîndu-și mustața se întoarse spre ea și o întrebă :

— Pot să deschid fereastra ? E un aer groaznic aici.

— O, nu ! se împotrivi moale doamna Emilia. Știi, că nu-mi priește.

— Prostii ! mormăi Korczyński. Cum să nu-ți fie rău în duhoarea asta ?

Femeia suferindă, gingașă, roși. Se rușină față de noul ocară pentru grosolănia soțului. Își plecă ochii, își duse mîna la piept, apoi la gît și tăcu.

Și cu toții tăcură o clipă. Era limpede că în aerul îmbîcsit al camerei simțeau că se înăbușă. Stăpîna casei se înmoie pe sofaua ei, din ce în ce mai pierită.

Kirlo, grijuliu, o îmbia cu perne cusute pe etamină, Korczyński își înfășura mustața pe degetul gros, pincenez-ul domnului Różyc lucea în întuneric, urmărind scena curios și cu o undă de dispreț. În clipa aceea, de undeva de afară, se auzi plescăit de apă și chemările unor voci de bas. Korczyński și Różyc se apropiară de fereastră, amîndoi deodată. Dincolo de perdeaua dantelată de arțari, pe Niemenul albăstriu lunecau plutele. Una după alta, sub peretele întunecos al codrului ce încununa malul abrupt, înaintau aurii în soare, iar plutașii, în straiele lor albe, falnici ca niște uriași ai apelor, mînuiau cîrmele cu mișcări rotunde, despicînd cu ele apa ce plescăia tare sărind în cascade de perle. Oamenii aceia se adresau unii altora prin strigăte prelungi, de bas, ce se izbeau de codrul umbros și stîrneau în el ecouri profunde. Pe malul opus, sub sihla deasă, se mișcau oameni, cîte unul, sau în pîlcuri, îmbrăcați în haine albe ori cenușii ; ici și colo, jos, chiar deasupra rîului, se roteau în zbor pescărușii, ca niște puncte înaripate ; undeva, o luntre de pescari își făcea loc lunecînd printre plute ; prin arțari ciripeau sticleții, fluiera o mierlă, se spetea țipînd cîneparul. Lumea întreagă se înfățișa, în vremea aceea minunată, ca un pocal plin cu aur și azur.

— Frumoasă regiune, spuse dus pe gînduri Różyc.

Korczyński îi arătă plutașii care trudeau la cîrme :

— Nici oamenii aceia n-au sărbătoare...

Różyc își scoase *pince-nez*-ul și-și duse mîna de atlaz spre fruntea boțită, scuturată de un tic nervos :

— Mie mi se pare că pentru ei mereu e sărbătoare. Sînt zdraveni, viguroși, și, oricum le-ar fi viața, o iubesc, vor să trăiască...

— Poate că aveți dreptate, răspunse Korczyński, după o scurtă reflecție. Munca nu este o năpastă pentru nimeni ; e vorba însă despre condiția în care lucrează omul și despre rezultatul muncii sale. Dacă la fiece pas trebuie să-ți frămînți capul gîndindu-te că, orice-ai face e zadarnic... că se alege praful...

Scutură din mînă a lehamite și tăcu.

Różyc, cu ochii lui inteligenți, suferinzi, privi cu luare aminte fruntea brăzdată și pîrlită de soare, mustățile arcuite în jos ale gazdei :

— La ce vă referiți, anume ?

De sub pleoapele umflate, ochii mari, căprui ai lui Korczyński cătară spre chipul oaspetelui cu privire adîncă, pătrunzătoare :

— Dumneavoastră ce credeți ?... începu, dar șovăi să-și depene mai departe vorba. Îl cuprinse o sfiiciune ciudată la un om atît de voinic ca el.

— Ce credeți ? reluă. În vremurile de azi chiar aceia dintre noi care nu aruncăm banul pe fereastră și care tragem ca niște bivoli, reușim să... asta, cum să spun... adică...

Își aținti întrebător privirea scăpărătoare asupra oaspetelui, mușcîndu-și vîrful mustății. Era limpede că Różyc nu prea știa ce să răspundă. La subiectul atins de Korczyński cugetase prea puțin ; și poate că nici nu-l prea interesa.

— Cine poate să prevadă ? Timpurile sînt grele. Eu, de fapt, nu prea cunosc locurile acestea... sînt proaspăt venit...

— Nu e vorba despre niște locuri anume, reluă cu însuflețire Korczyński ; în privința asta toate locurile sînt la fel prin părțile noastre. Spuneți-mi cum stau lucrurile acolo, unde ați locuit pînă acum...

Różyc, cu zîmbetul lui nepăsător, deși fruntea și sprînceana îi tremurau destul de tare, răspunse :

— Personal constitui un exemplu trist... Moșiile mele de acolo sînt pierdute pentru mine...

— Știu, știu, dar asta-i altceva ! strigă Korczyński. Dumneavoastră vă trageți dintr-un neam de mari boieri... Ei, dar asta... adică... Aș vrea să aflu despre cetățenii ca mine, de pildă, care stau pe cîteva sute de deseatine, pe o mie... sau ceva mai mult...

Omul de lume avea răspuns pentru orice întrebare. Începu, așadar, să vorbească despre starea financiară și economică a boiernașilor de țară așezați pe malul Sluczei, dar dacă relata exact sau nu, dacă spunea adevărul sau neadevărul, despre asta nu se sinchisea. N-o făcea cu prea mult elan, socotind poate că nu merita osteneala. Dar vorbea curgător, într-o polonă aleasă, folosind expresii franțuzești și, din cînd în cînd, abil și cu discreție, stăvilindu-și un căscat nervos.

Departe de fereastră, într-un ungher mai puțin luminos al camerei, se purta o altă discuție, cu voce scăzută. Kirło, aplecat spre stăpîna casei îi spunea ceva cu jumătate de glas ; mai întîi cu o expresie de compătimire, apoi însă cu o mină atît de jovială și de comică, încît pe buzele de coral ale bolnavei reveni treptat zîmbetul. Cu priviri pline de recunoștință i se adresă vecinului :

— Dumneata te străduiești totdeauna să-mi ușurezi suferința și să mă înveselești... O, dacă nu te-aș mai avea nici pe dumneata..

— Și de ce să nu mă mai aveți ? se burzului Kirło. Cînd de atîția ani...

Se uită cu coada ochiului la stăpînul casei, foarte prins în clipa aceea în discuția cu Różyc. Apoi ochișorii lui cenușii, strălucitori se înfipseră în obrazul delicat al doamnei Emilia, iar mîna-i osoasă se strecură încet spre mîna ei, semănînd cu un crin, așa cum se odihnea ea pe șalul de mătase.

— Sărmana ! șopti. Trebuie să găsesc eu ceva astăzi care să vă înveselească.

Dincolo de fereastră, pe Niemenul albastru, cîrme grele loveau apa stîrnind șopotul cascadelor perlate , foșnetul vîntului, adîind prin arțari, se unea cu fîlfîitul aripilor de păseri. Pe malul opus, în sihla umbroasă, sătenii adunau

fragi sau ierburi de leac, fiindcă din adîncul ei răzbăteau chemări :

— La, la, la, ri, ooo !

În același timp, din lăuntrul casei, dar mai din adînc, parcă, de deasupra plafonului, se auzea, slab, un cîntec de vioară. Cînd și cînd îți puteai da seama că în camera de sus cineva cînta cu multă precizie și măiestrie o compoziție muzicală lungă și grea.

Lui Kirło tonurile complicate, executate cu virtuozitate îi sugerară, parcă, subit, ceva. Zîmbi poznaș și se plesni cu palma peste frunte, apoi o zbughi pe ușa ce dădea spre salon și o închise bine în urma lui.

În sufragerie, în jurul unei mese lungi, trebăluia greoi, dar voinicește, Marta, abia sosită din preumblarea ei îndepărtată. Pălăria-i mare de pai zăcea pe un scaun, iar capul încununat de cosița subțire, prinsă la ceafă cu un pieptene mare, și-l tot apleca cu zel asupra farfuriilor și tacîmurilor, verificînd curățenia și ordinea lor. Puse salata și compoturile, aduse sticla cu vin, alergă încolo și încoace, deschise cu zornăit de chei sertarele bufetului ; așezînd, mutînd de colo-colo, cu grijă, ca totul să arate cît mai estetic, tropăia pe podea cu pantofii ei brodați cu trandafiri roșii. La această îndeletnicire casnică o ajuta un singur fecior de casă, îmbrăcat cuviincios, energic, dar care, fiind încă prea tînăr, nu făcea altceva decît să-i execute orbește ordinele. Azi Marta mersese patru verste dus și întors, nu se odihnise nici o clipă, dar înfățișarea ei nu trăda nici urmă de oboseală. Tușea, își dregea glasul, boscorodea și-l mîna încolo și încoace pe micul valet ; cu tot mersul ei greoi și cu toată pedanteria cu care săvîrșea fiece lucru se mișca atît de iute, încît, în mai puțin de un sfert de ceas, masa era pusă pentru zece persoane și mîncarea pregătită. Feciorul tocmai tăia pîinea, iar Marta o punea în șervețele, cînd dădu buzna în sufragerie Teresa Plińska ; bătu din palme, cu o explozie de bucurie :

— A, sînteți aici, domnișoară Marta ! Și totu-i gata pentru dejun ! Ce bine ! Doamna Emilia era tare neliniștită.

— Și fără rost ! se oțărî bătrîna domnișoară. Să-și vadă de treburile ei și de sănătatea ei : cît privește gospodăria, s-o lase-n seama mea.

— Ei, nu-i nimic, şopti Teresa, aşa e ea, veşnic se frămîntă pentru toate. A apucat-o iar globusul... şi migrena...

— Normal ! Dar căscatul n-a apucat-o încă ?...

— Încă nu, slavă Domnului ! răspunse cu mare seriozitate şi chiar cu sinceră recunoştinţă faţă de Cer, prietena doamnei Emilia.

— Dar Benedykt e acasă ?

— Acasă, acolo, cu musafirii şi cu soţia. Iar şi-a făcut singe rău că dumneata şi Justynka v-aţi dus pe jos la biserică. A spus că în zilele de sărbătoare puteţi folosi caii.

— Lasă-i să mai răsufle şi ei ; dacă-s odihniţi fac treabă mai bună... Veşnica prostie omenească ! Ce sîntem noi, prinţese, să nu putem merge pe jos ? Uf ! Nu mai pot !

O întrerupse o criză de tuse dar, căutînd să se abţină din răsputeri, izbuti s-o potolească repede. Subit, o fulgeră un gînd. Îşi plesni palmele zgomotos şi sări la fereastră.

— Dar copiii nu sînt ! Uite că nu sînt !

Între timp, Teresa numărase tacîmurile de pe masă.

— Pentru zece persoane, ia te uită, ai pus masa pentru zece persoane ! exclamă, piţigăindu-se. Mai avem şi alţi musafiri azi ? căci noi, ai casei, sîntem şase, plus cei doi domni — deci opt... iar pe masă sînt zece... mai vine cineva ?

— Doi candidaţi la mîna ta ! strigă mînioasă şi ironică Marta. Ce, puţin timp ai stat să-i aştepţi ? Ei, bine, azi o să ai trei deodată. Domnul Różyc e prezent, or să mai sosească încă doi...

Începu să rîdă atît de tare, încît, în ochii ei batjocoritori şi aprigi, sticliră lacrimi. Teresa, îmbujorîndu-se, o privi cu bunătate.

— Nu mai spune... ! Domnul Różyc... cum ar putea el... un boier atît de mare... deşi, într-adevăr, s-a uitat la mine cam... Ei ! dar aşa sînt toţi... bărbaţii ăştia... Hai, serios, spune, cine mai vine ?... Drăguţa mea, te rog spune-mi cine vine ?

Şi cu braţele ei subţiri, într-o alintare copilărească, încercă să îmbrăţişeze trupul mare cu gîtul subţire şi gălbejit al Martei. Dar aceasta se smuci cu violenţă.

— Dar copiii ! strigă. Doară Witold şi Leonia trebuiau să fie aici de o oră... Măcar la masa de prînz să sosească...

— E adevărat, şopti Teresa vădit dezamăgită. Am uitat...

— A uitat, a uitat... bombăni Marta mînioasă, ducîndu-se spre bufet. Poate şi mama lor o fi uitat... a uitat de copii... Ce au ei în cap ? Romanele de dragoste şi spiţeria... Veşnica prostie !... Şi copiii nu sînt ! Nu sînt şi gata !... O, Doamne, Dumnezeule ! Numai de nu s-ar fi întîmplat vreun accident... că şi cu trenurile astea, la orice te poţi aştepta...

Din nou se opri în faţa ferestrei, îşi scuturâ capul cu pieptănul mare înfipt în păr şi legătura de chei îi zornăi în mîini.

În aceeaşi clipă, dincolo de uşile închise ale sufrageriei, se auziră paşi ce coborau în fugă scările, apoi un fel de zbatere ca şi cum se lupta cineva, două voci bărbăteşti dintre care una părea că insistă, iar a doua că se împotriveşte... o strună zbîrnîi de cîteva ori, în sfîrşit, departe, în fundul casei răsună în hohote rîsul lui Kirło... Marta, care cerceta din ochi drumul atît cît se putea vedea dincolo de poarta larg deschisă a conacului, nu dădu nici o atenţie larmei, dar Teresa se năpusti spre uşă şi, după ce o deschise, îşi vîrî mai întîi capul, îmboldită de curiozitate, apoi, scoţînd un chicotit subţirel şi fericit, cu pasul mărunt ca de copil traversă în fugă antreul şi salonul. În fundul salonului, uşa de la camera doamnei Emilia se deschise bufnit şi în ea îşi făcu apariţia Kirło, rîzînd şi tirînd după el o făptură cu înfăţişare de-a dreptul caraghioasă.

Era un bătrînel de statură mijlocie, voinic, cu un pîntec bine rotunjit, cu capul ca o minge, cu părul coliliu, cu faţa tot rotundă, plinuţă şi rumenă. În mijlocul feţei aceleia puhave buzele roşii zîmbeau cu o blîndeţe descumpănită, iar ochii albaştri ca peruzelele priveau cu sfiiciune şi stînjeneală. Zăpăceala şi sfiiciunea lui trebuie că-şi aveau pricina în îmbrăcămintea foarte sumară, care se compunea dintr-un halat de casă, înflorat. Ţinîndu-şi cu o mînă arcuşul şi poalele halatului ca să nu se desfacă, cu cealaltă, bătrînul blajin, cu părul coliliu, îşi strîngea vioara la piept. Totodată, apărîndu-se de forţa-năpăstuitoare

care-l trăgea înainte, se opintea mereu, încercînd să se retragă și să-și elibereze brațul din mîna lui Kirlo.

— Lasă-mă, domnule... spuse șoptit, iar apoi cu glas tare : Cum se poate ? Față de doamne... în halat de casă...

Dar Kirlo îl trase în cameră și, întorcîndu-se spre Różyc, începu să peroreze :

— Am onoarea să vă prezint pe cel mai mare muzician din regiune... pardon ! din Lituania... sau poate chiar din Europa... Doamnele îi vor scuza ținuta neglijentă dat fiind că au de-a face cu un artist. De cînd s-a născut și pînă în ziua de azi l-a preocupat numai muzica. Averea și-a pierdut-o... În schimb cîntă... cîntă...

— Lasă-mă, domnule... față de doamne... de un om necunoscut... își tot cerea scuze bătrînul zbătîndu-se și încercînd din nou să se smulgă, dar eforturile sale îl făceau și mai caraghios.

Omul necunoscut, adică Różyc, privi cu mirare scena și nu numai că nu rise, dar buzele lui delicate se strîmbară a dezgust. Korczyński, deprins cu măscările și cu umorul lui Kirlo, privea pe fereastră arțarii și rîul, iar cucoanele, Emilia și Teresa, rîdeau : prima discret și cu oarecare stînjeneală, a doua mai tare, desfătîndu-se. Kirlo, încurajat de succesul lui față de doamne și neluîndu-i în seamă pe bărbații prezenți, peroră mai departe, maimuțărindu-se în tot chipul :

— Mă duc sus să-i fac o vizită iubitului nostru maestru... și-l găsesc cîntînd ! Bine, îmi zic, să vină să cînte și pentru noi... Nu vrea, că nu-i îmbrăcat... Ce-are a face ! Cu atît mai bine !... artiștii, nu-i așa, domnule, totdeauna sînt neîmbrăcați și nespălați...

Atunci, din spatele bătrînului care se zbătea și, se vedea limpede cît e de chinuit, înaintă o femeie tînără, într-o rochie neagră conturîndu-i cu distincție trupul zvelt, bine făcut. Avea ținuta maiestuoasă, iar capul încununat de o cosiță neagră și-l ținea drept, cu bărbia înălțată. Pe chipu-i cutezător ochii cenușii păreau acum negri. Îi aruncă pironi pe obrazul lui Kirlo cu fulgere de mînie și, neprivind la nimeni dintre cei de față, se duse drept spre ușa deschisă a salonului, strigînd apăsat :

— Mars ! Mars !

La această chemare apăru în prag un ciine de vînătoare, preferatul stăpînului, un ogar mare, negru. Femeia îl arătă lui Kirlo cu un gest scurt.

— Iată-l pe Mars ! spuse. Știe foarte bine să stea sluj, să facă „aport" și să sară peste băț. L-am chemat ca să aveți cu ce vă distra !

Glasul îi tremura puțin, buzele-i erau palide și ochii-i scăpărau. Cu răbdare și cu blîndețe cuprinse apoi brațul bătrînului.

— Hai, tată !

Și cum, în ținuta ei dreaptă, cu capul sus și cu profilul palid, dar netulburat îl conducea așa prin salonul mare pe mosneagul cu păr coliliu, adus de spate, strîngînd la piept vioara, gîndul te ducea la Antigona...

— Splendidă !... murmură Różyc urmărind-o cu privirea prin *pince-nez*-ul său.

Kirlo nu-și pierdu cumpătul nici o clipă și, rizînd din nou, șopti ceva la urechea Teresei care se îmbujoră, iar fața ei bucălată, oblojită cu tulpanul, se lumină de zîmbetul cel mai tandru. Korczyński își înfășură pe deget mustața și rosti, de cîteva ori, mai mult pentru sine decît pentru alții :

— Nu-s copiii ! Curios lucru ! Nu-s copiii !

Różyc n-o putu lăsa mult timp singură pe stăpîna casei. O întrebă compătimitor dacă suferă serios de nervi și, obținînd un răspuns afirmativ, cu și mai vie simpatie începu să-i vorbească despre predispoziția generală pentru bolile de nervi și despre dificultatea de a afla leacul radical.

— În ce mă privește, grăi, cunosc numai paliativul care duce sigur la moarte prematură, dar care, pentru o clipă măcar, îți satisface nevoia de impresii plăcute și-ți oferă uitarea... a toate...

Doamna Emilia își împreună mîinile ca pentru rugăciune.

— Ooo ! Care-i acesta ?

— Morfina, șopti musafirul cu zîmbetul lui nepăsător.

Femeia dădu din mînă cu dezgust.

— Nu, răspunse domol, mie mi se pare că singurul leac tămăduitor ar fi îndeplinirea cerințelor superioare ale ființei noastre, ale inimii... ale imaginației... ale gusturilor nobile... Dar cine e atît de norocos, încît să-și poată realiza toate visurile, pentru ca disonanțele vieții să nu-i otrăvească sufletul și trupul ?...

— Există oameni care-și împlinesc toate visurile și care din prea multă fericire devin... nefericiți... răspunse oaspetele cu o ironie abia simțită.

Din nou se deschise bufnind ușa salonului și într-o clipită se ivi silueta mare a Martei.

— Vin copiii ! Vin copiii ! strigă cu vocea ei răgușită și se năpusti, ca viforul, în vestibul.

Celor de față le mai răsuna încă în urechi glasul ei vibrînd de o mare bucurie, iar în fața ochilor mai stăruia imaginea mantilei fluturînde și a trandafirilor roșii de pe pantofi. Korczyński, smuls parcă din scaun de suflul unei explozii, străbătu din doi pași odaia și dispăru. Doamna Emilia se ridică molatec de pe sofa.

— Teresa, draga mea... dă-mi pardesiul, mănușile și tulpanul !...

Teresa, cu mișcări sprintene, îi dădu lucrurile cerute și o ajută să le îmbrace. Apoi și ea se înfășură într-un șal călduros, își trase pe mîini niște mănuși cam ponosite iar pe cap își înnodă o basma de lînă. Doamna Emilia făcu cîțiva pași.

— Azi mă simt atît de slăbită, se tîngui ea cu glas stins, încît nu știu... dacă voi fi în stare să le ies în întîmpinare.

Se sprijini cu mîinile de masă și aproape că i se auzeau bătăile grăbite ale inimii. Nu se prefăcea : era sleită de puteri. Kirło se grăbi să-i ofere brațul. Sprijinită de el merse prin salon clătinîndu-se ca o trestie și tîrînd după sine, cu un fîșîit, mătasea de pe masă.

Curînd în pridvor se formă un mic grup în fruntea căruia sta Korczyński, atît de schimbat, aproape de nerecunoscut ; în ochii-i luminoși — nici urmă din mohoreala de mai-nainte ; cutele de pe frunte aproape dispăruseră și un zîmbet de bucurie stăruia sub mustața lungă, arcuită în jos. Pe obrajii căzuți ai Martei, oprită chiar în spatele lui, răsăriră bujori rotunzi, ochii ei, privind șleaul în mij-

locul căruia se vedea goniad spre poartă un punct negru, își stinseră văpaia și se umezirâ. Cu buzele uscate și surizătoare șopti încetișor :

— Îngerașii ! Motăneii ! Gîndăceii mei !

Oricine ar fi ghicit că cei așteptați se vor arunca mai întîi în brațele acestor două ființe. În fundul pridvorului, chiar lîngă ușa de la intrare, Teresa instala cu ajutorul lui Kirło un fotoliu adus din salon în care se lăsă de îndată, fără vlagă, doamna Emilia. Șopti Teresei :

— Vreo două picături de valeriană, draga mea...

Apoi lui Kirło :

— Întoarce-te lîngă domnul Różyc. Nu se cade să fie lăsat singur...

După cîteva minute, în fața scărilor trase o trăsură cu patru cai, din care sărirâ doi tineri : un băiețandru subțirel și blînd și o fetișcană suplă și mlădie. Se iscă o explozie de sărutări și întrebări ; glasurile se învălmășeau. Se auzea hăuitul Martei, rîsul fetișcanei, vorba repezită a tînărului, hohotele de plîns ale doamnei Emilia, strigătele piuite ale Teresei care chema slugile în ajutor s-o ducă pe doamna în cameră.

Różyc și Kirło priveau scena distrați, de la una din ferestrele casei. Îi interesa prea puțin. Deodată Różyc, întorcîndu-și fața dinspre geam, întrebă :

— Cine e domnișoara asta Orzelska ?

Kirło pufni în rîs.

— Oho ! Ai pus ochii pe ea, nu ? Nu-i rea ce-i drept, dar mie nu mi-e simpatică... e rece... aspră... prea originală...

Ridică din umeri și-și țuguie buzele.

— Gusturi și gusturi, răspunse flegmatic tînărul domn și începu, cu o pilă mică, să-și lustruiască, aparent preocupat, unghiile frumoase.

— E săracă ? Fără zestre ? întrebă după o clipă.

— Are o rentă de cinci mii la domnul Benedykt. Ce zestre poate fi asta... n-are nici o zestre... dar e mîndră ca o prințesă și rea ca o viespe.

— Am observat asta, acum o clipă...

Un zîmbet ironic flutură pe buzele-i subțiri.

— Are temperament fata... adăugă.

Kirlo, cu ochișorii lui strălucitori și sfredelitori, îl privi cu atenție.

— Ei, domnule, nu te aprinde așa de iute ! îi strigă vădit nemulțumit. Temperament ! Auzi ! Temperament ! A fost, dar s-a dus...

Sprîncenele subțiri și negre ale tînărului domn tremurară și mai tare ca de obicei, iar tremurul trecu spre frunte și străbătu pielea capului, sub părul încrețit, ondulat și rărit. Totuși întrebă, cu o indiferență desăvîrșită, ba chiar pe un ton glumeț :

— Dar ce-a fost cu ea ?

Lui Kirlo îi reveni buna dispoziție.

— Ți-l amintești pe Zygmunt Korczyński, pe pictorul acela pe care l-am întîlnit la familia Darzecki ?

— Mi-l amintesc, e un individ foarte cumsecade și, pare-se, are talent... Are și o soție foarte frumoasă, micuță, blondă... Ce-i cu asta ?

— Ei... el și domnișoara Justyna...

— Amor ?

— Și încă cum ! izbucni Kirlo.

— Cu un om însurat ?

— Da' de unde ! Din copilărie... cum se întîmplă între veri...

— A ! Și atunci... de ce ?...

— De ce nu s-au luat ? Nici vorbă nu putea fi despre așa ceva... Familia... și chiar el...

Nu putură continua ; cei din pridvor trecură în antreu și urmau să intre de îndată în salon.

În acest timp, pe scările lăcuite cîndva și fastuoase, azi doar curate și bine întreținute, Justyna îl conducea pe tatăl ei în partea de sus a casei unde, în mijlocul unui pod larg, era amenajat un coridor îngust cu două camere față-n față. Una era locuită de Jgnacy Orzelski și tot în ea erau găzduiți musafirii rămași uneori aici peste noapte. Justyna lăsă brațul tatălui și, luîndu-i vioara din mîini, cu gesturi calme o așeză în cutia ei de pe masă. Apoi i se adresă pe un ton aspru :

— De ce, tată, îi permiți mereu omului ăstuia să se distreze pe seama ta... Se întrerupse, cu un gest de lehamite : Îmi bat gura de pomană. Te-am rugat de atîtea ori... ți-am explicat... Nimic n-ajută... și nici n-o să ajute !...

Luă carafa din colțul camerei și turnă apă în lighean. Bătrînul, cu halatul desfăcut sub care se vedea pijamaua, sta în mijlocul camerei, descumpănit, dar cu același zîmbet de bunătate.

— Vezi, dragă Justyna, dacă ai ști ce greu... dar la urma urmei... ce-i așa de rău în asta !

— O ! strigă. Tocmai asta aș fi vrut să înțelegi...

Tăcu din nou, atîrnă prosopul lîngă lighean și puse pe una din măsuțe o oglindă mică. Bătrînul se apropie cu pași mărunți de vioară și o scoase din cutie. Justyna puse instrumentul din nou la locul lui, delicat și cu răbdare.

— Trebuie să te îmbraci, tată, acum or să ne cheme la masă...

— A ! La masă, repetă bătrînul. Bine... bine... chiar mi-era foame... Dar nu știi ce avem la prînz ?

— Nu știu, răspunse, punînd lîngă oglindă toate cele trebuincioase pentru bărbierit și pieptănat.

— E gata, tată...

Bătrînul nu se mișca din loc și trăgea cu coada ochiului la vioară.

— N-aș putea să mai cînt un pic ?

— Dar prînzul ? întrebă Justyna.

— A, da, așa e... prînzul ! Cu siguranță o să fie ceva bun fiindcă avem musafiri. Am întrebat-o eu pe Marta azi dimineață ce avem la prînz, dar ce, ea discută cu cineva omenește ! S-a burzuluit... a tușit... a pufnit și a fugit jos... iar eu n-aveam chef să cobor am băut cafea cu biscuiți, am mîncat puțină șuncă și am cîntat... E minunată șunca de anul ăsta... și biscuiții îi face totdeauna delicioși... se topesc în gură... grozavi !

Domol, alene, se așeză în fața micii oglinzi și începu să-și facă toaleta. Justyna luă măturica și îi curăță repede și cu îndemînare surtucul. Bătrînul se bosumflă.

— Poftim ! prinse a boscorodi. Cum se ivește vreun musafir sau mai știu și eu ce se întîmplă acolo, Franek nu mai calcă pe la mine... Un singur om la toate... și la cămară, și la sufragerie, mă servește și pe mine și pe domnul Benedykt... Dacă-i posibil ca într-o casă ca asta... să n-aibă cine să-ți dea apă ori să-ți curețe o haină ?

— E gata curățată, răspunse Justyna.

— Curățată... curățată... bombăni moșneagul. Dar cine a curățat-o ? Tu ! Frumos îi stă unei domnișoare ca tine să curețe un surtuc... ? E posibil una ca asta ?

Pe buzele Justynei se strecură un zîmbet. Se opri în mijlocul încăperii și cugetă o clipă.

— Precis, cum o să ies din cameră iar o să iei vioara și o să începi să cînți...

— E posibil... răspunse tatăl. Și ce dacă ?

— Acuma nu se poate, se împotrivi, fiindcă ne cheamă la masă și trebuie să fii îmbrăcat... Poate-i mai bine s-o încui...

— Nu, nu ! N-o încuia... n-o încuia !...

Răsuci cheița în broască, fără să-i răspundă, o puse în buzunar și ieși.

Cealaltă cameră de sus, destul de mare și curată ca un pahar, cu două paturi, mobilată modest, dar cu toate cele de trebuință, era, de cîțiva ani, locuința comună a Martei și a Justynei. În camera aceasta Justyna se opri în cadrul ferestrei deschise și, despletindu-și cozile, fără grabă, începu să-și pieptene părul des și negru în care, pe timpul plimbării de dimineață, se agățaseră rămurele și ace verzi de pin.

Pe Niemen mișcarea se stinsese cu desăvîrșire. Plutele trecuseră, luntrile de pescari dispărură, singurătatea luase în stăpînire albăstrimile apei care curgea la vale și deasupra căreia, din timp în timp numai, în lumina orbitoare a soarelui, se roteau pescărușii în zbor iuțit, lucioși ca atlazul. Pe unda lină luneca o barcă mică, dinspre un mal spre celălalt, ducînd cu ea doi oameni. Unul sta pe fundul bărcii cu fața plecată spre apă, ca și cum ar fi privit cu luare aminte vegetația din adînc ici colo răzbătînd la suprafață în ostroave de frunze și flori galbene de nufăr. Al doilea, înalt, în picioare, despica apa cu visla, încreținд-o, rotocol peste rotocol, jur împrejurul bărcii. Justyna observă că luntrașul acela, încetinind mișcarea vislei, privi o clipă cu fața ridicată spre casa în înaltul căreia stătea ea, la fereastră. Apoi, cînd barca atinse malul opus, omul, sărind pe pămînt, se opri și din nou privi în direcția aceea ; de îndată însă începu să se cațere iute și sprinten ca un cerb pe malul abrupt și nisipos. Din cînd în cînd se oprea și, dîndu-i mîna sau susținîndu-l de cot,

își ajuta tovarășul de drum care urca mult mai încet, greoi, gîrbovit și cu capul plecat. Primul era îmbrăcat într-un mintean din postav de casă, tivit cu bantă verde, al doilea avea pe el o *kapotă* *, iar pe cap, măcar că era arșiță, purta o căciulă de oaie. Abia dispărură după primii copaci ai pădurii, cînd țîșni din codru vocea puternică a unui bărbat cîntînd, de răsuna văzduhul :

A ieșit copila, a ieșit mîndruța
Rumenă floare,
Ochii lăcrimau, mîinile-și frîngea :
Pe ce lume-i oare ?
De ce lăcrimezi și de ce suspini,
Copila mea ?...

Glasul cîntărețului se pierdu-n depărtare, în adînc de codru și amuți, iar în locu-i răsunară strigăte :

— Oooo la ri ooo !

Cineva cu voce de bas chema neîntrerupt :

— Janek ! Janek ! Bine-ai venit !

O femeie cînta subțire și ascuțit, chiar la marginea pădurii, o melodie săltăreață :

Cînd fredonez valsul iubit
Tot la el gîndesc, la cel îndrăgit.

Se întrerupse, iar pacea, dimpreună cu lumina soarelui se lăsară iar netulburate, din cer pînă-n pămînt.

III

Benedyki Korczyński se număra printre puținii bărbați din generația sa care făcuseră studii superioare. Acest fapt îl datora vremurilor de tinerețe ale tatălui, acelor vremuri care-și primiseră aura strălucitoare de la un mare focar ce răspîndea larg în jurul lui lumina. Focarul acela, aflat chiar în inima provinciei, fusese academia din

* Haină lungă țărănească de pînză.

Wilno *, iar Stanisław Korczyński, fiul unui voluntar din armata lui Napoleon **, studiase un timp acolo. Educația primită, desigur, dar poate și aptitudini moștenite din străbuni, aptitudini care, dacă nu totdeauna, dar cel mai adesea răzbat la suprafață, ca izvorul din sînul pămîntului, în ființa noilor generații, l-au ocrotit de microbii ce viază în apele stătute. Avînd la temelie sistemul corvezilor izvoditoare de averi nemuncite, sub bolta stîncoasă care zăgăzuia avîntul privirilor și împiedica mișcarea brațelor, societatea era ca o apă stătută, colcăind de microbii îndobitocirii, ai gîndirii strîmbe, ai lenei și apatiei. Organismele omenești — bieți bureți absorbind, în funcție de copacii pe care cresc, seve ucigătoare sau întăritoare — s-au apărat împotriva acelor microbi cum au putut. Multe au fost biruite, totuși un număr oarecare, înarmat pentru luptă cu forțe moștenite sau dobîndite, a rezistat victorios. Între cei din urmă fusese și tatăl lui Benedykt. În planul existențelor omenești, orînduite precum țesăturile la bazar : brocarturile, pînzeturile ieftine și cele destinate a fi otrepe. această viață nu s-a înălțat prea sus, dar nici în afunduri n-a căzut. Poate, cîndva o fi avut și ea aripi, dar într-o atmosferă de putreziciune, acestea, neputînd să servească la nimic s-or fi preschimbat în simple picioroange, folositoare celui ce umblă prin mlaștină doar pentru a nu se murdări, ori afunda. Existența unor astfel de catalige în amintitele condiții ale solului și atmosferei era mărturia cea mai sigură că ele fuseseră cîndva niște aripi în creștere. Destul că trei feciori ai lui Korczyński și-au petrecut copilăria într-o atmosferă neviciată de emanația otrăvitoare a desfrîului și tiraniei, o copilărie luminată

* Academia din Wilno sau Universitatea din Wilno, înființată în anul 1578, s-a bucurat de strălucire la începutul secolului al XIX-lea ; printre profesori aflăm renumiți savanți progresiști . Lelewel, frații Sniadecki, Groddeck, iar printre discipoli pe Mickiewicz, Słowacki și Kraszewski.

** În anul 1797 genraelul Jan Henryk Dabrowski sperînd în ajutorul lui Napoleon a organizat în Italia un corpus format din polonezi voluntari (în slujba lui *Napoleon*), sub denumirea „Legiunea polonă" O expresie a nădejdii lor de eliberare a fost printre altele și cîntecul scris de unul dintre organizatorii legiunii, Józef Wybicky, ***Jeszcze polska nie Zginela*** (Polonia încă n-a pierit), care mai dăinuie și azi ca imn național.

dacă nu chiar de soarele virtuții, cel puțin însă de steaua ei, însuflețită dacă nu chiar de fapte împlinite dar măcar de năzuința fierbinte a tatălui către ele.

Mare nedumerire a stîrnit în împrejurimi, ba chiar în tot districtul, hotărîrea lui Korczyński de a-și trimite odraslele, după terminarea școlii medii, la studii superioare. De ce ? Pentru ce ? N-aveau ei să moștenească o moșie frumoasă, cu pămînt roditor, pe care puteau să trăiască și s-o stăpînească tot așa cum trăiseră și o stăpîniseră străbunii ? Nu erau ei *șlahtici*, fii de *cetățean* * și cu atîtea privilegii ale clasei, n-aveau o situație în lume, siguranța unei vieți tihnite ? Nu toți socotiră însă fapta lui Korczyński drept o ciudățenie, căci se mai găseau și dintre aceia care procedau la fel ca el ; cei mai mulți, însă, dădeau din umeri. De s-ar fi putut găsi atunci un ghicitor care să știe a desluși ceva în pîclele viitorului apropiat, acela ar fi rîs în hohote, de să răsune lumea toată, de acei înfumurați, creduli și atît de siguri pe ei ! Korczyński n-a fost ghicitor și n-a prevăzut tot ceea ce avea să se întîmple în viitorul apropiat ; atît de departe era de această previziune încît dacă cineva i-ar fi arătat, ca-ntr-o oglindă fermecată, cum aveau să decurgă destinele fiilor săi, atunci ori i s-ar fi ridicat părul măciucă de groază și desperare, ori s-ar fi topit de rîs, strigînd : „Așa ceva nu-i cu putință !" Totuși, grație acelei raze de lumină primită cîndva de la marele izvor, prevăzuse el ceva și înțelesese ; a înțeles că mai devreme ori mai tîrziu, poate chiar foarte curînd, munca de rob va deveni o muncă liberă și va fi împărțită în mod egal între oameni. Atunci viața fiilor lui, dimpreună cu viața întregii comunități va fi turnată într-o formă nouă și va avea nevoie de noi instrumente. Poate își mai dorise ca fiii lui să guste desfătările științei, ale camaraderiei, să-și dezvolte agerimea spiritului prin scrutarea unor orizonturi larg deschise, desfătări pe care el însuși le gustase în tinerețe. Și se mai poate că intuiția lui palpase umbra viitorului care se pregătea să vină, căci la observațiile și glumele vecinilor răspundea încruntîndu-se :

* În sec. XIX, în Polonia, numai moșierii dețineau titlul *de cetățean*, ceea ce le dădea anumite drepturi, printre care și cel de vot.

— Pentru orice eventualitate ! Pentru orice eventualitate !

În sfîrșit, spre acele hotăriri luate de fostul discipol al academiei din Wilno, privind pregătirea copiilor săi pentru viață, îl mai călăuzise și chibzuința. Nu aveau să fie ei chiar atît de bogați precum se părea. După bunurile pe care le stăpînea, Stanisław Korczyński se socotea printre moșierii de categorie mijlocie. Mai tîrziu, fiind mînă strînsă și muncind din răsputeri, căutînd să profite cît mai puțin posibil — pentru vremurile acelea — de munca altora izbuti să mai cumpere o fermă tot așa de mare. Amîndouă laolaltă formau o avere destul de frumoasă dar, împărțită în patru părți — afară de băieți Korczyński mai avea și o fată — nu-i putea face bogați pe moștenitori. În gîndul lui Korczyński destinase Korczynul, moștenit de la tatăl lui, fiului celui mic, lui Benedykt ; pe cel mare, pe Andrzej, avea să-l lase pe ferma cumpărată de el ; iar acestora doi le revenea datoria de a-i înzestra pe sora și pe fratele lor mijlociu, pe Dominik, care studia dreptul într-un oraș mare, îndepărtat.

Benedykt termină școala de agronomie și se întoarse la Korczyn în anul 1861. Mamă nu mai avea de mult, tatăl murise și el cu cîțiva ani în urmă, sora lui se măritase. În schimb, la mai puțin de două mile de Korczyn, gospodărea pe ferma sa frumoasă fratele cel mare Andrzej căsătorit de cîțiva ani iar cel mijlociu, terminînd cursurile universitare, se întorsese de curînd la casa părintească, pentru scurtă vreme, să se odihnească. Afară de asta mai găsi acasă o rudă rămasă orfană de mică, și crescută de părinții lui ; era Marta Korczyńska. Avea atunci douăzeci și patru de ani și era, cum s-ar zice, un zdrahon de fată. Poate prea înaltă, dar bine făcută și sprințară, cu ochi scînteietori, veselă și veșnic activă, îi însufleți casa cu trebăluitul și o aduse într-o stare de ordine desăvîrșită și de belșug, așa încît lipsa familiei de altădată el aproape că nu o simți. În viața celor trei frați, buni prieteni și trăind în armonie, interveni apoi ceva care-i făcu să se asemene cu trei săgeți ce zboară egal către unul și același țel. În toți trei se aprinse deodată sîngele luptătorilor de

la Bar și Samosierra * ; tot ceea ce în generația cea mai apropiată aținpise și numai prin vis mai scîncea uneori, acum se trezi în ei iar la gongul timpului se avîntă, cu chiot, pe aripile fanteziei, arzînd cu flacără înaltă. Ehei ! În iureș și-n furtună petrecură ei acești doi ani ! ** **Apele** stătute ale societății mugiră, se umflară și țîșniră în cascade clocotitoare ; în atmosfera încremenită vijelia începu să cînte, tîrînd pe pămînt nori de aur iar pe cer pictînd aurore și curcubee. Suflul democratismului, nivelind cu plugul, începu să are țarina socială. Vîrfurile cuprinse de căință se aplecară către sferele de jos, gata să plătească pentru nedreptățile săvîrșite, aproape cerșindu-le bunăvoința și încrederea. Relații de prietenie și de familiaritate domneau atunci între Korczyn și satul vecin care se numea Bohatyrowicze. Locuitorii satului avuseseră cîndva hrisoave și privilegii de șlahtici, dar din diferite pricini le pierduseră de multă vreme și duceau acum o viață trudnică, cu orizonturi limitate de mici agricultori. Și iată că, deodată, conacul de la Korczyn li se deschise larg și **fură** primiți acolo cu brațele deschise. Hei ! Ce mai petreceri și cîtă lume era în casa aceea joasă, dar încăpătoare ! Cum se mai revărsau de acolo larma și chiotele, purtate pe valurile rîului pînă departe ! Cum mai răsunau pocnetele și împușcăturile în afund de codru și pe întinderea cîmpiei, așa cum de mult nu se mai auziseră, încă din acele vremuri în care răsăriseră tranșeele suedeze ***, semănate atît de des în apropierea Niemenului. Cel mai înfocat dintre frații Korczyński era cel mare, Andrzej. Soț și tată fiind, uitase de soție și de copil și de gospodăria proprie, petrecîndu-și aproape tot timpul în cuibul părintesc.

---

* *Bar* — este vorba despre Confederația șlahtei, încheiată la Bar în anul 1768, cu scopul de a apăra relațiile sociale și politice existente. Confederații au recurs la arme, împotrivindu-se atît proiectelor progresiste de reformare a orînduirii cît și planurilor acaparatoare ale Rusiei țariste.

Samosierra — o trecătoare în munții Sierra de Guadamarra cucerită în 30 XI 1808, după grele pierderi din partea cavaleriștilor polonezi, în războiul dus de Napoleon contra Spaniei. *Lupta de la Samosierra* e citată, adesea, ca exemplu de bravură.

** Se referă la perioada revoluției din ianuarie 1863.

*** Tranșeele suedeze — rămase în urma războaielor, de lungă durată, între Polonia și Suedia, în sec. XVII.

Dominik urma să plece în lume pentru a-și începe viața pe cont propriu, dar își amîna mereu plecarea și, mai molatec, mai nehotărît decît alții, rămînea laolaltă cu frații. Marta trăia atunci clipa de aur a vieții sale. Trebăluia de două ori mai mult decît de obicei, fiindcă oaspeții sporeau mereu. Inspira adînc, umplîndu-și pieptul, aerul fierbinte al clipei : împreună cu ceilalți își făcea speranțe și visuri și, ca pasărea cuprinsă de bucuria primăverii, cînta adesea... Avea o voce simplă, necultivată, dar puternică și clară. Cu expresia pasionată, la vremea aceea, și visătoare a ochilor ei arzători, întruna își găsea de vorbă și cînta împreună cu Anzelm Bohatyrowicz, un flăcău chipeș, care purta încălțări grosolane și surtuc de dimie și rîdea atît de tare de răsuna conacul din ochii lui albaștri țîșneau scîntei, știa să cînte o mie de cîntece cu vocea lui amplă, de bariton, îi aducea flori culese din luncă — buchete mari ca niște mături — iar cînd sta lîngă ea, la prînz sau la cină, se îmbujora atît de tare, încît urechile i se făceau ca macii roșii. Fratele lui Anzelm, Jerzy, se legă printr-o prietenie cu totul neobișnuită de Korczyński cel mare. Era neobișnuită prietenia aceea din pricina diferenței ce exista în educația și în modul de viață al celor doi. Andrzej era fiu de *cetățean*, cunoscuse traiul îmbelșugat, fusese educat în școli și se însurase cu moștenitoarea cea mai bogată din ținut, sporindu-și astfel și mai mult avutul ; toată averea lui Jerzy era un teren de aproape douăzeci de pogoane, nu învățase la nici o școală, își lucra pămîntul singur Pe de altă parte, însă, îi legau unele situații comune ; amîndoi, depășind nu cu mult vîrsta de treizeci de ani își înjghebaseră o familie. Micuțul Zygmunt Korczyński și Janek Bohatyrowicz erau de-o seamă. Și-or mai fi descoperit și alte potriviri pe planuri mai profunde oamenii aceștia, atît de diferiți în multe privințe, deoarece, din ziua cînd se cunoscuseră, și anume, de cînd frații Korczyński au intrat pentru prima dată în casa Bohatyrowiczilor, aplecîndu-și capetele în ușa lor joasă, pe Andrzej și pe Jerzy îi puteai vedea deseori împreună. Împreună ieșeau în cîmpul deschis unde tăiau ceasuri în șir, împreună mergeau să vîneze rațe sălbatice și sitari, împreună pluteau cu luntrea de pescari pe Niemen către sate și orașe mai

depărtate, împreună se așezau uneori să citească, împreună mereu...

Benedykt, zvelt pe atunci, subțirel, cu fața trasă de pe urma îndelungilor osteneli depuse prin școli, aducînd mai degrabă a student decît a om așezat la casa lui, i-a primit și i-a găzduit pe frații lui și pe vecini ; cu rubedeniile grave și simandicoase care veneau la tinerii Korczyński plini de sfaturi și dojeni, se ajungea la dispute înverșunate... Frenetic, în iureș, în discuții fără sfîrșit și-n avînt trecuseră pentru ei acești doi ani !

După scurgerea vremii totul li apăru însă ca un vis cu fantasme, atît de peste măsură de schimbat fu ceea ce urmă după aceea... Cînd Benedykt se trezi din visul primei tinereți, băgă de seamă că-i lipseau frații. Andrzej Korczyński dimpreună cu prietenul său Jerzy Bohatyrowicz dispăruseră din viață și, îndată după ce pieriră, una dintre ocinile ce aparținuseră familiei Korczyński își schimbă denumirea...

Ocina aceea se afla în codrul de dincolo de Niemen și avea aproape trei sute de pogoane întindere, pe care se înlănțuiau păduri bogate, aparținînd lui Andrzej și cîtorva megieși. Pînă atunci, din pricina pinilor și a brazilor care creșteau acolo, se numise Świerkowy * ; acum toată lumea, cu mic, cu mare, începuse s-o numească Mogiła **. Cine folosise prima dată această denumire și care fuseseră motivele răspîndirii ei e greu de spus dar, odată împămîntenită în graiul locului, Mogiła era socotită singurul mormînt al celui mai vîrstnic dintre frații Korczyński. Altul nu i s-a mai făcut niciodată... În urma lui a rămas văduva și un copil mic cu care s-a stabilit pe moșia primită ca zestre, destul de însemnată, așezată la cîteva mile de Korczyn. Dominik trăia, dar soarta îl aruncase hăt, departe, și după cîțiva ani, abia, trimise fratelui vestea că pe acele meleaguri îndepărtate a izbutit, în sfîrșit, să-și încropească o existență modestă, prin obținerea unui mic post, deocamdată, de administrator. Benedykt făcu un împrumut la bancă pentru a plăti fratelui moștenirea ce i se cuvenea de la tatăl lor. Pentru zestrea surorii nu mai avea bani și,

*. Brădet.

** Mormînt ; gorgan.

ipotecînd Korczynul, împovără moşioara, pînă atunci curată ca un cristal, cu a doua datorie. Erau datorii impuse prin natura lucrurilor şi nu erau pricinuite nici de nechibzuinţă nici de risipă ; totuşi, cînd Benedykt privi a doua oară în jur, după trezirea aceea amară din visul primei tinereţi, constată că nu era deloc bogat, el care provenea dintr-o casă de *cetăţeni* avuţi. Nefiind laş şi neavînd înclinaţii de sibarit nu se sperie cîtuşi de puţin de constatarea făcută, dar după ea veniră multe altele. Sosi, anume, timpul recoltelor nemaipomenit de bogate, cu aşa numitele beţe vîrîte în roatele gospodăriilor de tot felul, care le-au făcut să semene cu căruţele ce străbat drumuri de toamnă mocirloase şi cărora roatele pînă la butuc, iar caii pînă la genunchi li se împotmolesc în glodul vîrtos. Într-o împrejurare ca aceasta bidiviii, chiar cei arăbeşti, n-o pot scoate la capăt ; pentru a face căruţa să meargă e nevoie de boi supuşi şi răbdători. Benedykt s-a opintit la început, a vărsat foc pe nări, ca un bidiviu înverşunat şi răbdător, dar încet, încet s-a potolit... Mai întîi, supus unor deprinderi din tinereţe şi-a întins auzul în spaţiu şi din cînd în cînd şi-a înălţat privirile spre nori. Dar iarăşi înţelese că nimic plăcut nu avea să audă nici să vadă ; că pomii cîntători şi zorile jucăuşe ale primei tinereţi sînt doar o poveste şi încă o poveste de speriat copiii ca să fie cuminţi. Şi-a plecat grumazul şi s-a apucat să scoată beţele din roatele propriei căruţe. Pînza Penelopei ! Scotea un băţ se vîrau două. Scotea două, apăreau patru. La început lucra fără pricepere şi mereu trăgînd cu ochiul cîte un pic la nori. De aici i se şi traseră cele mai multe belele. Aşa de pildă, în primii ani cînd începuse să se gospodărească pe ferma sa, diversele teorii însuşite în timpul studiilor treziseră în el dorinţa de a-i face pe locuitorii sătucului ce-i aparţinuse cîndva să înveţe să citească, să cultive pomi fructiferi, să se caute pe la medici, să nu mai bată circiumile... Dar foarte curînd fu nevoit să renunţe la orice iniţiativă de acest fel deoarece trebui să plece pentru cîteva luni într-un oraş din apropiere pentru a descurca o afacere costisitoare şi încîlcită. De atunci, la acest punct din nori n-a mai tras cu ochiul niciodată. Altcîndva, cunoştinţele lui zootehnice îl determinară să schimbe rasa de vite de la Korczyn cu o alta ; o schimbă şi sta în aşteptare ca

viitorul să-i aducă profituri însemnate, cînd colo avu doar prilejul să constate că prăpădise o groază de bani cu investiţiile, iar cînd sosi timpul să plătească impozitele stabilite, se înglodă în noi datorii. Şi altă dată, iarăşi o păţi cînd, înainte de a se însura cu o domnişoară tinerică, frumoasă, cu educaţie bună, de care era tare îndrăgostit, îi veni chef să-şi facă la Korczyn o grădină somptuoasă cu covoare de flori şi gazon catifelat. Cum se pricepea la horticultură îşi căută un grădinar, e drept, foarte dibaci, dar care îl costă şi tare scump. Vreme de doi ani oricine putuse vedea la Korczyń gazonul minunat şi florile rare, sparanghelul care te uimea prin grosimea lui, piersicii şi chiar ananaşii, dar după aceea stăpînul lui îşi dădu seama limpede că nu e cu putinţă să menţină acea minunată stare de lucruri fără pericolul de a neglija moşia şi interesele de căpetenie. Cîteva încă asemenea escapade cu capul în nori şi Benedykt Korczyński ar fi fost ruinat. Dar în natura sa avîntată exista pe de altă parte şi putinţa de abţinere. Se înfrînă de la orice pornire nărăvaşă, nu-şi mai umflă nările, iar formelor uşoare şi pline de graţie ale bidiviului, cu încetul, treptat, îi luă locul greoaia şi mohorîta înfăţişare a boului rezistent şi răbdător, cu călcătura lui aşezată şi domoală. Dacă a suferit cu uşurinţă metamorfoza ? Nu s-a destăinuit niciodată nimănui, sau mai degrabă faţă de o singură fiinţă a vrut şi a încercat cîndva...

Trecuseră doisprezece ani de cînd îi murise fratele, de cînd i se împuţinase averea şi de cînd idealurile de tinereţe îi fuseseră spulberate atît de crunt, cînd, într-o seară de vară, Benedykt îşi căuta soţia în grădina largă de la Korczyń. Lumina pală a amurgului îi cădea pe faţa încinsă de arşiţă şi lucind de sudoare ; mergea grăbit, cu paşi mari şi îşi aplecase tare grumazul gros, înroşit de soare. Îl frămînta ceva pentru că îşi vîrîse vîrful mustăţii în gură şi îl mînca îngîndurat. După îndelungă căutare şi chemări repetate auzi, în sfîrşit, în adînciul foişorului umbros, glasul blînd, argintiu al soţiei. Foişorul, construit cu graţie din zăbrele rare printre care se împletea dens caprifoiul aromitor, era una dintre puţinele frumuseţi rămase în grădina aceea, încă dinainte de căsătorie ; acum era de ajuns o singură privire pentru a-ţi da seama că vechile planuri de îmbunătăţiri estetice rămăseseră în

urmă cu mii de mile. Intrînd în foişor Benedykt sărută de cîteva ori mîna şi fruntea soţiei şi se aşează alături. Frumoasa brunetă de treizeci de ani, îmbrăcată în capot alb, stătea pe o banchetă comodă, într-o poziţie ce lăsa să se vadă plictiseala şi istovul, cu spatele rezemat de o pernă şi cu picioarele încălţate în pantofi gingaşi, întinse pe un scăunel. Ţinea pe genunchi o carte deschisă. Apariţia soţului nu-i învioră trăsăturile adormite ; se trase puţin în lături pentru a-şi feri faţa de răsuflarea lui fierbinte şi zgomotoasă.

— Sînt nespus de istovit, Emilia mea dragă, simt că trebuie să mă odihnesc un pic. Am să-i las pe econom şi pe lucrători să mai aştepte şi am să stau un sfert de ceas aici lîngă tine... Uf ! secerişul ăsta ! Pînă l-om termina o sută de sudori mă trec şi o sută de groaze m-apucă...

— Şi eu la fel, răspunse încet femeia, mă simt sleită din pricina arşiţei.

— Dar ce înseamnă arşiţa ! continuă Benedykt, trecîndu-şi palma peste fruntea asudată. O neplăcere fizică o poate suporta oricine, numai linişte să aibă...

— Ce te mai nelinişteşte iarăşi ? îl întrebă soţia cu ironie abia simţită.

— Hm ! mereu mă întrebi, mereu îţi povestesc totul, luînd-o de la capăt şi tu din nou mă întrebi, din nou...

— Atît de incapabilă sînt să înţeleg şi să ţin minte necazurile şi problemele tale... Simţind o moleşeală şi mai mare ca pînă atunci, se rezemă de spetează băncii şi-şi aşează şi mai comod micuţele sale tălpi pe pernă.

— Şi totuşi, reluă Benedykt cu o oarecare iritare în glas, lucrurile sînt cît se poate de clare şi uşor de reţinut... N-o să uit, cred, pînă oi muri, ce spaimă am tras toamna trecută cînd, din pricina culesului care a mers prost, n-am putut plăti în termen rata la bancă... Cît pe ce era să-mi pună ferma în vînzare ; în sfîrşit, cu mare greu am reuşit de am obţinut banii cu care m-am şi dus apoi glonţ la Wilno. Toamna trecută m-am zbătut ca peştele pe uscat... Să nu dea Dumnezeu încă o toamnă ca aceea...

Pani Emilia clătină trist din cap.

— Nici pentru mine n-a fost mai veselă toamna trecută. Am zăcut de bronşită... şi am fost singură acasă... ca o pustnică...

Benedykt să. ută mîna soției.

— Biata de ea, cu sănătatea asta șubredă ! E drept, am lipsit atunci aproape două luni și în timpul ăsta tu ai zăcut cîteva zile în pat... Dar singură n-ai fost ! Ai avut lîngă tine pe domnișoara Teresa, pe Marta, pe Justynka, copiii... ba chiar, adăugă zîmbind, și Pan Ignacy te distra cu muzica lui... Ce fel de pustnicie e asta ?

— Eu trăiesc tot timpul ca într-o pustietate, șopti femeia.

— Oo ! strigă bărbatul, aș prefera să trăiesc în asemenea pustiu decît în iadul în care sînt nevoit să mă zbat fără-nceare. De-ai ști cît mă costă, de pildă, veșnica asta răfuială, prin tribunale, cu țăranii ! Ce Dumnezeu, omul doar nu s-a născut să fie tiran... Cîndva îmi dădeam sufletul pentru oamenii ăștia. Dar ce să-i faci ? De vină e ignoranța lor, iar eu n-am nici o putere. Îmi taie pădurea, bagă vitele în grîul meu, pe pășuni îmi dau năvală... Pot să nu-mi apăr avutul ? Dacă aș fi un boier mare, să mă bată Dumnezeu, n-aș căuta să revendic nimic, aș lăsa de la mine, numai să nu mai am certurile astea... Dar așa e greu. Ici petec, colo gaură : pe-o parte te cîrpești, pe alta te rupi, și Domnul știe ce ne mai așteaptă în viitor ! Trebuie deci, vrînd, nevrînd, să mă tîrăsc prin tribunale... și totdeauna, pe cuvîntul meu, simt că plînge inima în mine...

Își plecă și mai tare grumazul gros așa încît mustățile lungi îi atingeau reverele surtucului.

Își sprijini palmele pe genunchi și-și ațintì ochii-n pămînt. Pani Emilia, cu privirea ridicată urmărind mișcarea crengilor alintate de vîntul tomnatic șopti :

— O ! Și eu știu ce înseamnă să plîngi fără lacrimi...

Benedykt își înălță fruntea, o privi cu atenție, apoi dădu din mînă și grăi :

— Numai că la tine Emilio, sînt de vină nervii... cît despre mine, eh ! Am încetat să mai visez la lucruri sublime, să caut bucurii... Atît doar că uneori aș vrea să respir mai liber, să fiu sigur că vouă, tuturor, n-o să vă lipsească pîinea niciodată...

— Oh, pîinea ! pîinea ! pîinea ! rîse ironic doamna Emilia.

Benedykt se uită la ea cu ochi mari.

— De ce rîzi ? Pîinea, da ! La asta îmi stă gîndul mereu ! Cum adică, tu de parfumuri şi de mai nu ştiu ce... capoţele ale tale nu te poţi lipsi şi vorbeşti cu atîta dispreţ despre pîine...

— Eu mă lipsesc de multe lucruri tot atît de necesare pentru suflet cum este pîinea pentru trup, răspunse ceva mai înviorată.

O privi fix o clipă, apoi ridică din umeri şi-şi plecă din nou capul în piept atît de tare, încît vîrfurile mustăţii atinseră reverele hainei. Tăcu. Frumoasa brunetă în capot alb tăcea şi ea, cercetîndu-i cu privirea chipul, îmbrăcămintea, silueta mare şi greoaie. După grimasa obrazului său delicat îţi puteai da seama că în clipa aceea săvîrşea unele comparaţii şi constatări dureroase pentru ea. Se gîndea desigur că omul de alături nu aşa arătase atunci cînd îl cunoscuse şi-l îndrăgise. Fusese un tînăr zvelt, cu faţa întinsă, proaspătă şi cu ochii ce e drept încă de pe atunci cam trişti, dar plini de strălucire. Pe vremea aceea nimeni nu dădea serate dansante şi nu-l văzuse dansînd ; în schimb avusese prilejul, de cîteva ori, să-l vadă călărind şi să-i admire supleţea şi vigoarea. Curajul şi avîntul lui socotit de mulţi drept nebunie curată, precum şi nenorocirea fratelui său îi dădeau o aură cavalerească, poetică. Se spunea că numai printr-o împrejurare ciudată rămăsese acolo. Cum era lipsă de bărbaţi în vremea aceea, el trecu drept o partidă strălucită. Fusese mîndră că o alesese pe ea, că se îndrăgostise de ea atît de aprins, că viaţa împreună cu ea, şi numai cu ea, era pentru el aurora ce-i lumina cerul devenit deodată atît de întunecat... Faptul că la Korczyn, considerat drept o avere frumoasă, avea să guste de-a pururi dulceaţa traiului îmbelşugat, pe măsura unor gusturi alese, nu-i trecuse prin gînd ; acasă la părinţi avusese parte de el şi nu-şi imaginase că ar putea cineva trăi şi altfel. Aşadar, despre nici un calcul nu putuse fi vorba atunci, cînd, fericită îi oferise mîna lui Benedykt. Pur şi simplu viitorul soţ îi plăcuse mult, fusese îndrăgostită de el. De ce, dar, acum... Bah ! Da ce, mai era el omul de acum zece ani ? De la atîta călărit şi de la atîta umblet şi muncă fără preget i se dezvoltaseră oasele şi muşchii ; era spătos, călca greoi, avea grumazul gros şi roşu. Pe fruntea cîndva albă şi netedă ca de fe-

cioară, fiecare an ce trecuse lăsase urme adînci ; iar acum, în timpul secerișului, fruntea aceasta era asudată și arsă de soare. Era îmbrăcat cu o haină de pînză, încălțat cu cizme și ducea cu el mirosul iute pe care-l emană trupurile încinse de arșiță și de trudă ale secerătorilor și buruienile sălbatice ce se agață prin miriști de hainele oamenilor. E drept, toate aceste schimbări nu surveniseră așa, deodată, dar un ochi obișnuit cu formele rafinate ale vieții nu putea să se deprindă niciodată cu ele.

De ce omul acela devenise așa cum era acum nu înțelegea, și nicicum nu ajungea să înțeleagă. Desțul că, de cîțiva ani, încerca un sentiment de dezamăgire și înșelare și aceasta o făcea să fie tristă și îi măcina sănătatea. În Korczynul tăcut și pustiu, lîngă un om muncit peste măsură, care nu avea nici timpul și nici dorința să ia parte la micile ei plăceri, să caute s-o distreze, îi pieri de-a dreptul pofta de viață. Simțea un fel de silă crescîndă pentru orice fel de mișcare. Pentru ce avea să se ostenească dacă tot nu se schimba nimic și n-o aștepta nici o bucurie ? Pentru înzdrăvenirea nervilor și pentru a-și recăpăta puterile făcu de cîteva ori călătorii în străinătate din care se întoarse, ce e drept, refăcută și înviorată, dar la cîteva luni după aceea îi reveniră cu vîrf și îndesat și slăbiciunea și tristețea. Nu se mai ducea nici pe la vecini, pentru că îi cunoștea prea bine demult și nu o amuzau ; nu ieșea să se plimbe deoarece nu găsea nimic atrăgător și interesant în contemplarea cerului, a pămîntului și a tot ce se afla pe ele. Încetul cu încetul o cuprinse o stare de apatie, un fel de lene a trupului și a sufletului. Chiar ieșitul din casă pînă în foișorul din grădină o epuiza uneori. Înghițea pe nerăsuflate multe cărți, lucra o mulțime de pernuțe, de șervețele și alte mărunțișuri. Cu toate acestea tînjea, era din ce în ce mai copleșită de boală, de nu știu ce dureri și simțea un fel de năruire a puterilor ; totdeauna prevedea crizele cu mult înainte, le întîmpina cu spaimă și se silea să le biruie printr-o mulțime de eforturi și mijloace. Așa era viața ei, bicisnică...

În timp ce frumoasa brunetă de treizeci de ani se gîndea la toate acestea și nu scotea nici un cuvînt, bărbatul spătos, pîrlit de soare, în cizme și haină de pînză, obosit și

necăjit, se întoarse cu fața spre ea, și o privi în ochi, luînd în mîinile lui înăsprite mînuța-i de narcisă :

— De ce, Emilia mea dragă, ești de la o vreme atît de rece față de mine ? Ce rău ți-am făcut ? Ce ai să-mi reproșezi ? Uite, și azi am venit la tine într-un suflet, ca să capăt aici un strop de liniște... de odihnă... Am vrut să stăm de vorbă, să mă descarc de toate grijile, să te îmbrățișez, să te înveselesc... Iar tu nu faci decît să te plîngi, ori să taci... Poftim, pur și simplu mă tratezi ca pe un dușman... Nu e prima oară cînd constat asta, o, nu e prima oară ! Am văzut eu încă de mult, dar azi m-a cuprins jalea și mai tare gîndindu-mă... De ce te porți atît de rece cu mine ? De ce te simți, tu, veșnic nefericită ? De ce ? Hai, spune-mi, îngerul meu ! De ce ?

Îi luă și a doua mînă, își apropie fața de fața ei, o privi cu dragoste, rugător, vorbindu-i din ce în ce mai încet și mai tandru :

— De ce, Emilia mea dragă ! Spune-mi ! De ce, pisicuța mea ?

Ea nu se apără de mîngîierile lui dar, îndepărtîndu-și fața delicată și din ce în ce mai adormită de fața lui, strigă cu tristețe înduioșătoare

— O ! dacă nu te-ai fi schimbat atîta, Benedykt, dacă nu te-ai fi schimbat atît, și eu... aș fi, poate, ca altădată ! .. Dar tu atît de tare te-ai schimbat... te-ai schimbat...

El meditâ o clipă la cele ce-i spusese.

— Ei da, m-am schimbat...

— Și atît de neașteptat, ca și cum te-ar fi atins vrăjitorul cu nuiaua...

Dădu din mînă și rise, în parte înveselit, în parte cu obidă.

— Ce vrăjitor ? Viața, sufletelul meu, viața îi schimbă pe oameni. Crezi cumva că în împrejurări ca acestea, zbuciumîndu-se și muncind pe brînci, ca mine, ar mai putea cineva să arate ca un Adonis ?... Dar, dacă-i vorba de sentimente, de caracter

Se îndreptă de spate și cu o energie surprinzătoare grăi răspicat :

— Nu, Benedykt, niciodată n-am să cred că viața cere asemenea jertfe de la noi. Ea poate fi frumoasă și fericită, dar numai pentru cei care știu să alunge partea ei urîtă

și prozaică. Dacă, însă unul ca tine se cufundă în interese materiale lipsindu-se de tot ce e frumos, de poezie... atunci...

— Așadar amîndoi, eu și tu să ne cufundăm în poezie, o întrerupse bărbatul, iar în timpul ăsta banca ori cămătarii să vindă Korczyń-ul și noi s-o pornim în lume cu copiii după cerșit...

Rosti cuvintele cu blîndețe, dar acum, cînd privi la soția sa, pe chipul lui se citea dispreț.

— Nu ne înțelegem și n-o să ne putem înțelege niciodată, grăi Pani Emilia cu răceală și mîhnire.

— Dar, la urma urmei, strigă bărbatul, ce vrei ? Ce ai să-mi reproșezi ? De cé ești nefericită ? Ai vrea să stau nedezlipit de tine și să las baltă îndatoririle pe care le am față de copii și chiar față de tine ? Să stau ca un prostănac să citesc cu tine romane, să ascult zdrăngănelile lui Orzelski în loc să mă îngrijesc de bucata noastră de pămînt și să-mi apăr, în fond, onoarea ? Fiindcă de felul cum sînt conduse afacerile moșiei atîrnă uneori și onoarea... Asta ai vrea tu de la mine ?

— O, nu ! se împotrivi cu tărie femeia. Acum n-o mai doresc... nu, nu ! Fiecare dintre noi și-a făcut o lume a lui... cu totul alta...

— Atunci ce-ți lipsește ? Lux, e drept, nu-ți pot oferi dar, mă întreb, la ce bun luxul ? Iar lipsuri pînă acum, slavă Domnului, n-au fost în casa noastră. N-ai nici un fel de îndatorire și nici griji. Am știut de la început că nu ești făcută ori educată pentru muncă și nu ți-am cerut niciodată să faci ceva. De gospodărie se ocupă Marta... tu faci numai ce-ți place... Ai copiii, ai devotamentul meu... ai cărțile... lucrul de mînă...

Domol, frumoasa femeie își îndreptă trupul subțirel și, cu strălucire în ochi, îl întrerupse :

— Ai socotit tot ceea ce am, acum socotește rogu-te, și ceea ce nu am... Ce am eu ? O viață de călugăriță în cotlonul ăsta. Mă usuc ca o floare sădită în nisip. Ce-mi pasă mie că nu simt lipsurile ? Cerințele mele sînt mai mari, de alt ordin... Nu-mi pasă dacă am sau nu un prînz gustos, în schimb jinduiesc după un strop de poezie, după frumusețe, artă... Dar unde le poți găsi aici ? Îmi doresc trăiri emoționante... Natura mea nu-i ca apa stătătoare, are ne-

voie de fulgere care s-o înfioare... Doresc mai întîi de toate să am cu cine-mi împărți sentimentele... Dar se găsește lîngă mine o singură inimă care să bată în același ritm cu a mea? Spui mereu că mă iubești! Consider asta o ironie amară! Iartă-mi francheța. Nu ești o natură destul de sensibilă și de pasionată ca să poți iubi așa cum am eu nevoie să fiu iubită. Dacă m-ai iubi, cum zici, nu m-ai părăsi ore și zile întregi pentru niște chestiuni materiale, prozaice. Lîngă mine, pentru mine ai uita de toate, nu mi-ai critica în fiece clipă gusturile și deprinderile, ai renunța mai degrabă la toate, te-ai gîndi, numai cum să mă înveselești, să-mi oferi o bucurie, să mă faci fericită. Așa înțeleg eu dragostea, asta am așteptat de la tine, dar mi-am dat seama, încă de multă vreme, că m-am înșelat. Am suferit din pricina asta atît de mult, încît mi-am zdruncinat și bruma de sănătate pe care o aveam. În sfîrșit, m-am resemnat. Dar măcar de aș avea în schimb niscai distracții, emoții plăcute... Trăiesc ca-ntr-o pustie... nu mă văd cu nimeni, ascunsă de lume, în dosul pădurilor ăstora... Proza... proza... proza... Eu nu mă mulțumesc cu ea, așa ca tine... Și plictisul... Mă plictisesc... căci doară cărțile și lucrul de mînă nimănui nu poate să-i ajungă, iar dacă aș vrea să mă mai ocup și de altceva nu-mi permite sănătatea șubredă...

Spuse toate acestea fără mînie, cu glas stins, și grozav de tristă. Ochii i se umplură de lacrimi, dar nu le dădu drumul să curgă, și le reținu. Cu un gest deznădăjduit adăugă :

— Dar la ce bun toate vorbele mele ! Tu nu te schimbi și nimic n-o să se schimbe. Stelele destinelor omenești au străluciri diferite. A mea este întunecată. Mă consolez cu gîndul că, fiind slabă, și cu sănătatea șubrezită poate în curînd mormîntul...

Un iz de parfum de rezedă se împrăștie de la batista pe care și-o duse o clipă la ochi. Apoi, întorcîndu-și fața, începu să privească jocul ramurilor de caprifoliu mișcate de vînt.

Benedykt o întrerupse ; asculta și-și mușca vîrful mustății. Cînd tăcu, spuse, fără s-o privească, cu glas înăbușit :

— Eu... a mea... mie... pentru mine... lîngă mine...

După o clipă se ridică. Părea că trupul lui înalt și voinic devenise și mai greoi.

— Ai grăit adevărul; nu ne înțelegem și nu ne vom înțelege, cu siguranță, niciodată... Nu e o descoperire pentru mine, numai că, pînă acum, îmi mai făceam iluzii... Ce să-i faci? Treacă și asta... Dar îngăduie-mi să-ți spun că acele „flori sădite în nisip", „fulgere care să înfioare", „stele ale destinului", „morminte" și alte asemenea „înălțimi" ale tale nu reprezintă deloc poezia, cum îți închipui tu, ci o apă romanțioasă învechită și cu gust rău. Și eu mă pricepeam cîndva la lucruri sublime, rupte de viața obișnuită, dar am renunțat la ele nu pentru chefuri și nu pentru metrese, ci pentru nevoile și îndatoririle zilnice. Poate și în trăirea asta există un strop de poezie, dar tu nu te pricepi s-o vezi... Ce să-i faci? Treacă și asta...

Îi jucau lacrimile în ochi iar glasul lui trăda mînia înăbușită. Ieși din foișor.

Mult timp după aceea Benedykt își făcu de lucru plătind muncitorilor simbria pe o săptămînă, în biroul lui sau în cerdac, se sfătui cu economul, se certă în gura mare și la cuțite cu cei doi Bohatyrowicz care veniră să-și ceară înapoi caii prinși în lanul lui de grîu. Asta îl obosi cel mai tare și-l necăji. Cerea de la oamenii aceia de pe scările cerdacului, îmbrăcați în halate de pînză, despăgubiri pentru daunele pricinuite.

La început l-au rugat să-i ierte, apoi unul dintre ei a devenit semeț și arțăgos, contestînd totul, reproșîndu-i că e hapsîn și lipsit de înțelegere pentru situația lor. Se vede că asta l-a rănit cel mai tare căci, dîndu-i răspuns, ridică glasul atît de mult încît țipătul lui detună în tot conacul. Dar și semețul acela, un tînăr de talie mijlocie, cu fața ca rîșcovul și cu mustăți zburlite, se înfurie de asemenea.

— Să ne judece tribunalul, strigă. Dați-ne în judecată... Nu lăsăm noi să ne jupuiți dumneavoastră cum vreți...

— Am să vă dau, țipă Korczyński. Nici eu nu îngădui să mă furați!

— Ba, s-avem iertare! țipă țăranul. Hoți n-am fost și nu vom fi niciînd... Acum o să vă dăm noi în judecată, pentru insultă...

— Dați și la dracu, numai pieriți odată din fața mea ! Cît mai iute ! Cum vă cheamă ?... Numele vostru ?

Cel mai în vîrstă și mai înalt, slăbănog, bolnav, care pînă atunci nu scosese nici un cuvînt, făcu un pas înainte; ochii lui, cîndva albaștri, acum spălăciți și cu o expresie de suferință, îl priviră țintă pe Korczyński ; răspunse încet :

— Anzelm Bohatyrowicz...

La privirea cu înțeles și la tremurul glasului emoționat cu care fuseseră rostite numele și prenumele, Korczyński, în mînia lui, nu luă seama cîtuși de puțin.

— Și al doilea ?

— Fabian Bohatyrowicz ! se răsti cel întrebat, sumețindu-se trufaș.

— Așa ! Prin urmare o să aveți proces... Și acum... ștergeți-o !... Repede !

Cel care se numea Anzelm îl privi din nou și spuse cu glas stins :

— Bunăvoința boierilor e schimbătoare ca vîntul ; cu toate astea răposatul Pan Andrzej nu s-ar fi purtat atît de aspru cu noi !

Asemenea cuvinte îl împunseră pe Korczyński. Se înmuie și se domoli, dar deveni și mai posomorît.

— Răposatul Pan Andrzej a trăit alte vremuri, mormăi și se îndreptă degrabă spre ușa casei. Se opri în prag, nehotărît, apoi strigă peste umăr celor doi care plecau :

— Vă iert jumătate din amendă, dar o jumătate îmi plătiți...

— Nu plătim nimic, răspunse cel tînăr, furios ; dați-ne în judecată... n-aveți ce face !

Scene ca acestea se repetau ades în cerdacul casei lui Korczyński, întrucît vreo cîteva sate de țărani și un olat de șlahtici țineau Korczynul în încercuire formală, iar dacă Benedykt nu l-ar fi apărat cu strășnicie, o mulțime din peștii ăștia mărunți ar fi sfîrtecat într-o clipită peștele cel mare. În ziua aceea, totuși, se simțea și mai hărțuit și necăjit decît de obicei. Pricina mîhnirii era în mare măsură discuția aceea din foișor, dar și unele amintiri încețoșate pe care i le stîrniseră chipul și cuvintele lui Anzelm Bohatyrowicz. După expresia cu care își definea el unele simțăminte „îi plîngea inima". Hotărît lucru, idealurile

tinereții, peste care s-a așternut nisipul zgrunțuros, în multe situații după aceea se transformă în cărăbuși voraci care la orice mișcare te ciupesc de inimă.

În birou, la masa pe care ardea lampa și stăteau maldăr catastife, își luă capul în mîini și stătu mult timp cufundat în gînduri triste. Apoi scoase una dintre scrisorile de sub prespapier și, încet, cu atenție, începu s-o citească, făcînd dese întreruperi. Era o scrisoare de la fratele său Dominik, scrisă de pe meleaguri foarte îndepărtate și care suna astfel :

„Iubite frate ! Cît de rău îmi pare că te frămînți și te necăjești atita cu ferma aceea a ta ; sînt dator să-ți spun adevărul, așa cum îl gîndesc eu. Voi, toți cei de acolo, nu știți să vă descurcați. Ce, oare omul e ciupercă, să trăiască numai într-un loc ? Să nu vrea să-și caute norocul în altă parte, cînd vede că acolo unde se află nu-i prieste ? Lumea e mare și poți găsi un loc bun în ea, trebuie, numai, să fii energic și să privești treaz lucrurile. Dacă aș ști că tu poți privi lucrurile astfel, m-aș strădui să te scot din situația aceea de nesuportat în care v-ați vîrît cu toții. Vinde Korczynul și am să te rostuiesc ca pristav pe niște moșii mari de aici. Sînt în strînse relații cu un prinț care tocmai are nevoie de un om cinstit și priceput pentru a-i administra moșiile. Cinci sute de mii de ruble pe an, întreținerea pentru tine și familia ta, locuință în palat, trăsură și șase cai la dispoziție. Pe lîngă asta ținutul e bogat și se mai pot întreprinde unele afaceri, dacă ai bani : poți să faci comerț cu lemn, sau să-ți deschizi o rachierie, sau să faci contracte cu armata. Dar la asta trebuie să te pricepi și nu știu cît ești tu de întreprinzător, pentru că, eu unul, cu slujba mă împac foarte bine dar în afaceri dau greș mereu. Mult mai bine ai duce-o cu simbria asta și cu capitalul lichid care ți-ar rămîne de pe urma Korczynului, decît acum. Știu că nu-ți va fi ușor să te împaci cu ideea înstrăinării ; ține minte cît de greu mi-a fost și mie, și cît m-am chinuit pînă cînd mi-am scos din cap toate acele prostii. Să știi că în lumea largă omul, de nevoie, învață multe și multe uită. Ți-e tot una unde te afli, numai să trăiești bine și cinstit. Eu trăiesc cinstit (de aceea nu am succes la afaceri), dar veghez la bunăstarea mea și a familiei mele și stau bine în slujbă. Ai grijă și tu, chibzu-

ieşte, ca nu cumva, pentru un ţel închipuit, să-ţi iroseşti restul vieţii. Vreau să te salvez şi voi face totul ca să-ţi fie bine. Deşi multe am uitat, n-am uitat încă vremurile acelea cînd am crescut şi am învăţat împreună şi, apoi... Iată, bietul Andrzej ! Am rămas acum noi doi, dar nici eu nu am parte de tine nici tu de mine... Aş vrea să trăieşti pe acelaşi meleag cu mine, aş vrea ca copiii noştri să se cunoască. Reflectează la sfatul meu, mai gîndeşte..."

Benedykt reflectă şi ajunse la concluzia că şi acela se schimbase mult. Viaţa ! De cîţiva ani scria rar fratelui său, iar scrisorile pe care le primea de la el nu le citea cu plăcere. În cîteva rînduri vrusese să-l contrazică, dar nu avusese timp niciodată pentru o corespondenţă mai lungă ; şi apoi mai era ceva : activitatea intelectuală devenise pentru el un fel de corvoadă. Da din mînă, îşi încrunta fruntea şi mai tare, gîndind că într-adevăr nu mai are nici un frate pe lume şi apoi uita de Dominik pentru multe luni. Acum, însă, îi citi scrisoarea mai îmblînzit şi cu mai multă atenţie. Ce vrei ? Viaţa ! Ce nu face ea din oameni? Pe unul îl schimbă într-un fel, pe altul, într-altfel. Multe uitase fratele său, dar de prietenia lor veche tot îşi mai amintea. Poate o fi bun sfatul lui ? Poate că viaţa asta de cîine nu duce la nimic ? Omul mucezeşte, se stinge sufletu-n el. Dacă măcar ar fi fost doi... dar aşa ?... Încă şi cu neînţelegerea asta din casă, e greu. O fi acolo mult de lucru, nu zic ba, dar munca nu e cîtuşi de puţin o năpastă, ci, doar ceea ce o însoţeşte aici este năpastă. Acolo, pe lîngă muncă voi avea măcar liniştea, siguranţa zilei de mîine şi... nu vor mai fi veşnicele hărţuieli cu oamenii. Oh, certurile astea !

„Dacă aş fi un boier mare, pe cuvîntul meu, n-aş pretinde nimic şi m-aş lăsa păgubit numai să n-ajung la scandal ; dar aşa e greu... Şi totuşi, de multe ori îmi mulcomesc singur înverşunarea, alung mucegaiul din mine şi încetez să-i mai sîcîi pe oameni... Să-i cătrănească alţii, nu eu ! Cine ştie ? Poate am să fac aşa cum mă sfătuieşte frate-meu... E atît de mult de cînd nu l-am văzut ! Ce tot îndrugă aceea... despre pustiul ei ! Uite, eu cu adevărat trăiesc în pustie ! N-am nici cui să-mi spui aleanul, nici de la cine să aştept un sfat priincios ori vreo mîngîiere !

Acolo l-aș avea pe frate-meu. S-a schimbat ? Și ce ! Viața! Și el e amărît, ca și mine !"

Puse scrisoarea sub prespapier gîndind că azi, mîine, îi va da lui Dominik un răspuns afirmativ.

„Trebuie, numai, să aflu amănunțit care sînt condițiile de acolo și dacă mi se permite, măcar odată la trei ani, să vin prin părțile astea, fiindcă dacă ar fi să plec pentru totdeauna... atunci m-aș sfîrși de dor..."

În clipa aceea ușa se deschise zgomotos și în birou se năpusti o făptură mică-mititică, țopăind ca un cosaș și la fiece săritură părul, de culoarea spicului copt, strălucind ca aurul în soare, i se răsfira, fluturînd în jurul căpșorului. Se năpusti, țopăi, cuprinse cu mînuțele grumazul lui Korczyński și, cu glas subțirel și ascuțit, ciripi :

— Tăticule, mătușa Marta întreabă dacă vrei să-ți aducă cina aici sau mănînci în sufragerie, dacă vrei pui și lapte bătut sau zmeură... foarte gustoasă, tăticule, zmeura... Mătușa Marta mi-a dat multă, multă, și coace și prăjituri cu zmeură în cuptor, da acuma nu-s gata. Mătușa Marta a spus ca să mănînci, astăzi, lapte bătut, că-i bun, dar ieri n-a fost bun...

Korczyński se aplecă și-i închise gura țîncului cu o sărutare. Era singurul mijloc de a stăvili acel gungurit de păsăruică, dar opreliștea dură numai o clipă căci îndată zvîrluga își întinse degețelul în sus după niște fluturi mici, albi care, intrînd prin fereastra deschisă, se roteau în jurul lămpii, sau cădeau pe coperțile cenușii ale registrelor, întinzîndu-și aripioarele tremurînde.

— Tăticuțu, vezi fluturașii ?... Ooo ! ce fluturași... dar în grădină sînt mai frumoși... Julek mi-a spus că peste o lună pescarii vor pescui cu vetrițe... știi tăticuțu, noaptea cu luntrile... cu focurile acelea... Tăticu, tu ai prins vreodată pești cu vetrițele ? Julek spune că sînt niște fluturași așa de micuți, mititeluți... pentru pești, tăticuțu, pentru undiță...

— Widzio ! zise Korczyński privind fața băiețelului cum poate pînă atunci niciodată n-o mai privise. Widzio, ascultă, Widzio !

— Ce, tăticuțu ?

— Îți sînt dragi fluturașii ăștia mititei, albi ?

— Îmi sînt, tăticule, sînt așa de frumoși !...

— Dar Niemenul ţi-e drag ?

Copilul dupăi din picioruşe.

— Tăticuţule, dac-ai şti ce bine e să mergi cu barca pe riu şi să prinzi peşte... Am mers azi cu Julek şi el a pescuit o ştiucă.. ştii tati, cu cîrligele... iar eu cu undiţa, doi pietroşei grozavi, minunaţi. Aşa de drăguţi, pietroşeii...

— Dar pădurea ţi-e dragă ? Cea de dincolo de Niemen?

— Vai, tăticuţu ! Am mers cu mătuşa Marta şi cu Justynka duminică în pădure, am cules ciuperci şi a fost aşa de bine, bine de tot...

Braţul vînjos al bărbatului strînse tot mai tare trupşorul subţire de copil, ochii trişti se-nduioşară şi scînteiară, topindu-se în ochişorii aceia curaţi, strălucitori, jucăuşi.

— Dar pe tăticul îl iubeşti ? Da ?

Pe fruntea ridată, pe obrajii aspri şi pe mustăţile lungi nu mai rămase loc care să nu fie sărutat de guriţa surîzătoare şi fragedă a fiului.

Era un zvăpăiat şi un strengar fără pereche ; nu numai în casa aceea cît era ea de mare, dar în tot Korczynul i se auzea glăsciorul. Cînd îl mînau să înveţe, începea să strige : „Nu mă chinuiţi !“ şi fugea cît îl ţineau picioarele prin fermă după copiii argaţilor, sau în cîmp, pe la secerători sau la ciobănaşi ; dar uneori singur, de bună voie, se apuca să înveţe cu foc, ascunzîndu-se cu cartea prin niscai unghere şi, pas să-l găseşti ; iar odată, cînd sora lui s-a îmbolnăvit a legănat-o zile întregi şi a răsfăţat-o pînă cînd el însuşi a slăbit şi s-a gălbejit... Korczyński se uita acum lung la copilul ăsta şi părea profund răscolit. Se gîndi îndelung, se răzgîndi privindu-l, apoi începu să rîdă.

— Oh, tu, nădejdea mea !

Băieţelul scoase un ţipăt, atît fu de apăsată şi ţepoasă sărutarea ce-i strivi obrăjorul. Korczyński, cu faţa înveselită spuse :

— Roag-o pe mătuşa Marta să-mi aducă aici şi pui şi lapte bătut şi zmeură şi tot ce-o pofti... Mi s-a făcut o foame de lup !

Chiar în noaptea aceea îi scrise fratelui, dîndu-i răspuns negativ.

A doua zi şi el şi Marta s-au sculat, ca de obicei, la cinci dimineaţa şi, ca de obicei, glasurile lor întreaga zi au tunat în toată curtea. Împreună cu alte trăsături caracte-

ristice familiei o mai aveau și pe aceea că vocile lor deveneau, cu anii, tot mai groase și mai stridente. Pe lîngă munca trudnică și migăloasă căreia i se dăruiau cu totul și cu totul, amîndoi aveau în viața lor un ce, care îi predispunea adeseori la dezlănțuiri furtunoase. Predispoziția aceasta spre mînie și ursuzenie sporise la Korczyński din ziua în care avusese, din nou, cu soția o confruntare scurtă, dar pentru el de neuitat. De data aceasta dînsa fusese cea care intrase în biroul lui, încă și mai mistuită de suferință, aducîndu-i la cunoștință că vrea să stea de vorbă cu el despre interese. Korczyński se mîră și se bucură. Mai avea în sufletul său o licărire de speranță slabă că soția lui, mai devreme sau mai tîrziu va consimți să împartă cu el gîndurile și zbuciumul lui, că vor ajunge la o înțelegere, dacă nu totală, dar măcar în parte. Cu grabă, deci, îi apropie fotoliul cel mai comod, dîndu-și pe față dorința fierbinte de a vorbi cu ea despre interese. Cu voce înceată, curgătoare, și calmă dînsa îi spuse că dorește să i se plătească o rentă la jumătate din zestrea ei, rentă pe care vrea s-o folosească în scopuri personale. Zestrea se ridica la douăzeci de mii : ea cerea o rentă numai pentru suma de zece mii și numai de opt la sută, cu toate că pretutindeni se plătea acum zece și chiar doisprezece la sută, cu cea mai mare ușurință. E de acord să obțină banii chiar și în două sau trei rate. Într-un cuvînt, pentru cheltuielile comune cedează o jumătate din venituri, dar cealaltă jumătate vrea s-o aibă neapărat la dispoziție. Are și ea cerințele și gusturile ei, cu satisfacerea cărora nu vrea să-l împovăreze continuu și, fără de care, în pustiul și plictiseala asta de moarte, pur și simplu nu poate s-o mai ducă. Ar dori să-și împodobească puțin cuibușorul, adică acele camere în care-i place să stea mai mult. Apoi, sănătatea ei șubrezită are nevoie de multe medicamente ; pe lîngă asta îi place să citească și să lucreze. Deci cu banii obținuți își va înfrumuseța cuibul, va cumpăra medicamente, cărți, sculuri de lînă și de bumbac și chiar rochii.

— Cred că n-ai să-mi refuzi un lucru atît de mărunt... E drept că și pînă acum ai cumpărat tot ceea ce mi-am dorit, dar asta îți crea neplăceri și atunci eu renunțam la multe lucruri, numai să nu te sîcîi cu rugămințile mele.

Așadar, tu nu vei avea ce pierde, iar eu îmi voi putea îndulci viața asta bicisnică pe care o duc...

Dacă avea sau nu ce pierde Korczyński nu arătă nici prin cea mai mică tresărire a feței. Ascultă peroraţia lungă și domoală a soției atent, cu ochii plecați, răsucindu-și pe deget mustața lungă. Cînd sfîrși i se înclină atît de solemn de parcă în fața lui s-ar fi aflat nu femeia cu care trăia de atîția ani sub un acoperiș, ci o creditoare binevoitoare. Îi răspunse, dar, cu o politeţe căutată :

— Mă voi strădui să-ți îndeplinesc dorința cu cea mai mare stricteţe. Te rog numai să-mi indici scadenţele...

Ea răspunse că acest punct al chestiunii îi este indiferent, dar ținuta distinsă pe care o adoptase față de ea în ziua aceea o cucerise pînă-ntr-atît și atît de viu îi amintise vremurile de odinioară și pe Benedykt cel de altădată încît întinse mîinile spre el cu un gest pătimaș și cu privirea pierdută.

Dacă el ar fi cuprins-o atunci în braţe și ar fi acoperit-o cu sărutări fierbinți, dacă apoi ar fi încetat să mai robotească prin fermă, să mai bată drumurile după afaceri, și, dacă, spilcuit, în costume elegante și moderne, ar fi început să stea în „cuibușorul" ei citind în trei limbi, împreună cu ea, romane galante și cărți de călătorie, privind-o drăgăstos în ochi ceasuri în șir cine știe ce schimbări s-ar mai fi putut petrece în viața lor ; cine știe dacă asta nu i-ar fi mulcomit simțurile și imaginația ei neostoită... Dar el se înclină, numai, iarăși, foarte respectuos și doar una din mîinele-i întinse spre el o atinse ușor cu vîrful degetelor. Ea, de asemeni, se întoarse brusc și se depărtă mai iute decît s-ar fi așteptat cineva, știindu-i nevolnicia. Atunci bărbatul acela spătos și voinic rîse, la început scurt și nervos, apoi rîsul lui se dezlănțui atît de îndelung și nestăvilit, încît se prăvăli în hohote pe canapea și-și acoperi ochii cu palmele...

De atunci pani Emilia nu mai vru să iasă nici măcar în foișorul din grădină. Din banii primiți cu exactitate de ceasornic de la soțul ei își tapetă iatacul în azur iar camera de lucru în flori de cîmp pe fond alb. Ici instală o mobilă tapisată în bleu, colo în roșu coraliu, dichisi toaleta cu muselinuri și danteluri, etajerele le înțesă cu cărțile cele mai recent apărute și cu bibelouri, își procură materiale

tot mai noi pentru lucru de mînă. Pe Teresa o instală lîngă iatacul ei, ca să aibă totdeauna la îndemînă pe cineva care să-i citească, să-i dea medicamentele şi să-i asculte tînguirile. Aşa trăia ea, mutîndu-se din pat pe sofa şi de pe sofa în pat, tăcută, blajină, fără să facă nici cel mai mic rău ori neplăcere cuiva, zile şi săptămîni întregi, uneori, nevăzînd pe nimeni din casă şi neştiind ce se petrece în camerele mai îndepărtate. Despre cele două camere preferate, dichisite după pofta inimii, spunea prietenelor mai intime :

— Asta-i toată lumea mea !

Lumea lui Benedykt în schimb deveni Korczynul, mai largă ce-i drept decît camerele soţiei sale, dar de fapt tot aşa, fără orizont. Treptat, şi tot mai repede, cele şase sute de hectare de teren mai bun şi mai slab făcură să dispară din faţa lui globul pămîntesc cu tot ce s-a aflat vreodată şi se află pe el. Semăna în fiecare an două sute de pogoane cu grîu şi păşune ; pe terenurile nisipoase sădea cartofi şi îi vindea cu profit rachierilor din vecinătate, întreţinea inventarul cu multă grijă, la conac avea totdeauna cîte ceva de reparat şi de proptit, la vecini hămăia tot mai aprig. prin tribunale sau în afara lor, pentru fiecare bucăţică de pămînt, pentru fiecare fir de iarbă păscută, sau ramură ruptă din pădure. Din cele cîteva mii pe care le obţinea de pe urma muncii neostoite achita ratele bancare, procentele surorii sale şi, cu cea mai strictă punctualitate plătea renta soţiei. Apoi achita taxele şcolare pentru băiat şi cele de pension pentru fată. Banii rămaşi pentru întreţinerea casei îi chivernisea Marta. Bruma de timp ce-o mai avea după trebăluiala în fermă şi alergatul încoace şi încolo după afaceri îl folosea ieşind la vînătoare cu copoiul său, ori citind gazetele, îndeletnicire care, cel mai adesea, îl făcea să aţipească. Gazeta vorbea despre lucruri îndepărtate şi răsunătoare care nu-l interesau ; i se păreau atît de străine şi deşarte ! Toată energia şi-o depunea în acest atelier în care atîţia ani şi cu atîta trudă ţesea existenţa proprie şi viitorul copiilor săi. Fibrele ţesăturii se rupeau continuu şi fugeau în adîncul sculului ; le prindea, le lega şi tremura de teamă ca nu cumva să se rupă urzeala. Se mai temea încă pentru multe altele. Uneori putea lăsa impresia că a uitat să mai vorbească, atît era de tăcut. Cînd îl

apuca însă pofta de vorbă se exprima despre toate cu claritate. Deprinse obiceiul de a înlocui unele fraze, sau nume, cu trei expresii proprii, care nu aveau nici o semnificație : „Asta... astalaltă... de aceea...“ Nu erau proverbiale pentru el, căci nu le folosea totdeauna, dar uneori, cînd se poticnea la vorbă și bîlbîindu-se un pic începea cu : „Asta... astalaltă...“ ascultătorilor li se părea că un licăr de înțelepciune și hîtroșenie se strecura atunci fugar în ochii lui căprui și posaci...

IV

Greutățile permanente și munca fără răgaz a domnului Benedykt pe de o parte, iar pe de alta sănătatea șubredă a doamnei Emilia și felul de viață pe care-l duceau de mulți ani nu le îngăduiau să întrețină relații cu o societate mai largă. Dealtminteri, din felurite pricini, nici unul dintre ei nu le dorea deloc. El evita cheltuiala de prisos și nu suferea să fie stingherit din lucru iar ea se temea de mișcare, de larmă și de orice fel de solicitare din afară. Cu toate astea nu puteau trăi cu desăvîrșire izolați. Legăturile vechi se continuau prin vizite, cînd și cînd, din partea rubedeniilor și a vecinilor ; odată pe an, de ziua onomastică a amfitrioanei, adică în ultima zi a lunii iunie, veneau la Korczyn mulțime de oaspeți. Era un obicei statornicit de multă vreme, așa încît nu puteai să-l schimbi fără să pari lipsit de o elementară bună cuviință și fără să provoci indignarea multora.

În sufrageria mare, aproape patruzeci de persoane se ridicară de la masa pe care se afla o veselă veche, din porțelan și cristal și tacîmuri, de asemenea scumpe, din argint masiv. Lumina soarelui îmblînzită de storurile trase dădea serviciului de masă strălucirи de fast. Ca în tot conacul, și aici se observau urmele prosperității de odinioară ; nimic nou, ci numai ceea ce din întîmplare rămăsese nemăcinat de timp, ori fusese păstrat și conservat cu rîvnă, dovedind mîini harnice și ochi care veghează.

Stăpîna casei, strălucind toată de podoabe, dădu semnalul și musafirii se ridicară de la masă. De pe locul ei

știut dintotdeauna se ridică domol văduva lui Andrzej Korczyński, o femeie surprinzător de frumoasă încă, pentru vîrsta ei. Avea un fiu de treizeci de ani, cu toate astea se ținea atît de bine încît ar mai fi putut răni inimile bărbaților ; dar, așa cum o cunoșteau toți în împrejurimi orice urmă de cochetărie îi era cu desăvîrșire străină. Din clipa aceea groaznică, petrecută cu douăzeci și trei de ani în urmă, cînd aflase că este văduvă, nu-și lepădase straiul cernit ; pe moșia primită de zestre, consacrîndu-se fără rezervă educației și dezmierdării unicului fiu, trăia ca o călugăriță, ocolind lumea și respingînd cu răceală orice ocazie de a-și reface viața printr-o nouă căsătorie.

Aura purității și a devoțiunii părea că învăluie din creștet pînă-n tălpi silueta ei înaltă, și maiestuoasă, pe care cădea pictural rochia neagră, din material greu. Dantela neagră peste părul blond încărunțit îi înconjura ca un cadru de doliu fața cu trăsături regulate și proeminente, acoperită de o delicată paloare și brăzdată de riduri mici, abia vizibile, snopuri mărunte în jurul ochilor mari și triști și a gurii mîndre și reci. Nici cea mai mică podoabă nu-i înviora îmbrăcămintea de văduvă. Un zîmbet vesel foarte arar lumina fața ei îngîndurată. Cînd mergea sau vorbea cu cineva își ținea capul sus și-și cobora pleoapele ceea ce-i dădea o expresie de maiestuozitate și în același timp de modestie. Cu predominanta maiestuosului. Cît de mult o stimau membrii familiei o dovedi graba temută cu care stăpînul casei îi oferi brațul, de îndată ce ea se ridică de pe scaun.

Un vecin gras, aducînd cu un gastronom jovial, se arătă gata s-o însoțească pe sora domnului Benedykt, pe doamna Jadwiga Darzecka, care nu semăna deloc cu fratele ei ; îndesată, roșcovană, gureșă și mult prea înzorzonată, îmbrăcată în catifea, cu briliante și brățări pe mînă, atîrnînd de brațul vecinului se silea să vadă de după mulțimea de persoane ce se ridicau de pe scaune, cu cine plecau de la masă fiicele ei — două, domnișoare de măritat, și alte două, fetișcane încă. Soțul ei, un bărbat cu ținuta țeapănă, cu părul cărunt, cu trăsături aristocrate și c-un aer solemn, care în timpul prînzului vorbise curgător și înflorit despre Italia, Paris, Ostenda și diverse alte puncte slăvite ale Europei, mergea în spatele doamnei Emilia, după stă-

pînul casei. În genere, familia Darzecki era cunoscută prin bogăția ei puțin întîlnită prin acele părți. El avea mișcările și vorba omului care sta solid pe picioare, s-ar zice pe niște picioare durate din aur ; doamnele erau îmbrăcate cu lucruri scumpe și vorbeau necontenit despre străinătate și despre distracții. La fel de bogat, dacă nu chiar și mai bogat încă, Teofil Różyc stătea la masă lîngă o blondă tinerică, micuță, zveltă care se tot foia, făcînd să fîșîie rochia din atlas de culoare deschisă, mișcîndu-și zglobiu capul împodobit cu flori și gesticulînd, ca un copil, cu brațele-i dezgolite, albe, de zăpadă ; îi ciripea în franțuzește : *comme quoi* cu doi ani în urmă l-a cunoscut pe soțul ei Zygmunt Korczyński într-o stațiune ; *comme quoi* l-a plăcut din prima clipă, dar părinții ei, care locuiesc departe de aici, mult timp n-au fost de acord să se mărite așa devreme ; *comme quoi* mama lui Zygmunt, pani Andrzejowa Korczyńska, a venit acolo, a intervenit pentru fiul ei și a învins împotrivirea ; *comme quoi* a venit cu Zygmunt în acest ținut care nu-i place prea mult, pentru că are o natură monotonă și prozaică și nu găsești în el nici societate, nici distracții, nimic ; Zygmunt nu poate picta aici pentru că îi lipsesc inspirația și subiectele, de aceea se vor întoarce în curînd amîndoi la München sau la Roma, unde talentul lui Zygmunt etc... etc... Różyc, cu boiul lui distins și cu fața albă ca de ceară, asculta politicos acest ciripit de păsărică, întreținîndu-l cu cîte un cuvînt aruncat cînd și cînd, dar privind insistent, prin sticlele *pince-nez*-ului, într-un punct opus al mesei unde Justyna vorbea, tot în franțuzește, cu o străină nu prea tînără și foarte stingheră în această societate, învățătoarea tinerelor fete Darzecki. De cîteva ori privirea lui, întorcîndu-se dinspre Justyna, se încrucișă pe drum cu privirile lui Zygmunt Korczyński, care stătea vizavi, un bărbat chipeș, brunet dar cam prea palid și posac pentru vîrsta lui. Amîndoi se uitau des în același punct, ceea ce făcu să apară pe buzele lui Różyc un fugar zîmbet ironic. Tinerica Klotylda, ciripind, gesticulînd, privind întruna galeș spre soțul ei și sorbindu-l din ochi, nu observa însă absolut nimic, iar cînd începură să se scoale de la masă, apucă brațul lui Zygmunt cu o

veselie copilărească și, ridicînd spre el căpșorul frumos și ochii de safir, prinse din nou să ciripească.

Astfel se rînduiră primele patru perechi după care urmară alte cîteva, cu mult mai modeste, formate din femei și bărbați ale căror straie și fețe trădau o luptă destul de grea cu destinul. Erau vecinii lui Benedykt Korczyński, avînd, mai mult sau mai puțin, aceeași situație ca și el și petrecîndu-și viața în același fel. Femeile aveau rochii învechite și bijuterii ieftine ; bărbații erau pîrliți de soare, mustăcioși, îmbrăcați după moda veche. Vedeai printre ei fețe cărora truda ori necazurile le scofîlciseră obrajii și le brăzdaseră fruntea mai înainte de vreme ; acum însă, în mijlocul impunătoarei adunări, se simțeau, sau se străduiau să arate veseli și pe deasupra eleganți. După mersul și după mișcările lor se vedea că nu prea erau deprinși cu o asemenea paradă ceremonioasă prin sufrageriile lor și că, dacă o cunoscuseră cîndva, de mult se dezobișnuiseră. Bărbații nu făceau prea mari sforțări, dar doamnele își cercetau ținuta, încercau să pară maiestuoase ori pline de entuziasm, își împodobeau gurile ofilite cu zîmbete ceea ce le dădea aerul, străin lor poate altădată, de înfumurate sau de năroade.

După aceste perechi modeste, care purtau cel mai clar amprenta timpului și a locului, urmară, din nou, cîteva perechi distinse. Różyc o conducea pe domnișoara Darzecka, elegantă, cu statura înaltă a neamului Korczyński și cu trăsăturile reci ale aristocraticului ei tată ; logodnicul ei, un blond spălăcit, cu favoriți englezești și cu titlu de conte, dădu brațul surorii ei, unei brunete tinere, zglobii, cochete. În urma lor mergea Kirło, însoțind-o pe pani Teresa care în ziua aceea avea nu numai fața ci și gîtul oblojite cu tulpanul de batist ; o conducea astfel încît ciților care priviră la ei zîmbiră, ba chiar începură să hohotească. Luă o mină țanțoșă, îi strînse brațul lîngă coasta sa, îi șopti ceva ; se vedea că-și alesese tovarășa anume, ca să stîrnească hazul. În sfîrșit, în dezordinea ce urmă după aceea se perindă tineretul de sexe diferite, în frunte cu fiul gazdei, de douăzeci de ani și cu fiica lor de paisprezece ani.

Justyna, ridicîndu-se și ea, se apropie în grabă de tatăl ei care, neținînd seama că toți ceilalți se sculaseră de la

masă, lacom, se servi la iuțeală cu încă o porție uriașă de peltea cu pișcoturi. Alăturîndu-și capul, împodobit modest cu cosița neagră și cu cîteva flori proaspete, de capul lui argintiu aplecat deasupra farfuriei, îi atinse ușor brațul.

— Hai, tată !

— Îndată, îndată, mormăi. Vezi numai... să termin...

— Au plecat cu toții, stărui abia auzit. Nu se face să rămîi singur la masă...

Ochii bătrînului, albaștri, umezi, cu o expresie de visare se ridicară spre fața plecată a fiicei sale.

— Nu se cade... e drept că nu se cade ; iar cînd nu se cade, n-ai ce face... Să mergem... Mai privi odată la pelteaua rămasă în farfurie, își șterse bine buzele roșii și mustățile cărunte, se ridică și, cu gestul lui cunoscut, scoțîndu-și burta înainte, se îndreptă de spate. Justyna îi viri mîna sub braț.

Merseră după ceilalți, dar la o mare distanță de ei.

— A fost bună masa, murmură bătrînul, foarte bună... Mușchiul a fost nițel cam... dar puii și sparanghelul un deliciu ! Ai mîncat, Justynko, da ?

— Am mîncat, tată.

— He, he ! rîse și privi hîtru la fiica sa. Au, tu, la lucruri de-astea nu prea bagi seama ? Ție, încă fiu ! fiu ! prin cap ! Las-că am auzit eu azi pe Kirło spunîndu-i doamnei Benedyktowa, că Różyc ăla s-a... de tine... dar și Zygmus' și-a întețit din nou vizitele... Istorii vechi... își aduce aminte de ele, pesemne ? Da ? Cu toate că e însurat... dar inima, de... nu-i slugă... Știu eu bine... îmi aduc aminte...

Justyna mergea cu pasul ei obișnuit, calm, ținînd capul sus și privirea în pămînt ; ai fi putut crede că nu auzea cuvintele tatălui.

În sufragerie rămaseră numai cîțiva feciori de casă care veniseră cu musafirii, și-i ajutaseră lui Franek la servit. Rămase acolo și Marta îmbrăcată în ziua aceea ca de sărbătoare, cu cocardă colorată în piept și cu pieptene gălben, înalt, în păr. La masă aproape că nu stătuse, cu toate că tacîmul ei se afla acolo ; supraveghease adusul platourilor, ordinea în care se servea, corectitudinea și promptitudinea serviciului. Cu siguranță, cu mult timp încă înainte de ziua asta neobișnuită domnișoara începuse

pregătirile şi avusese o groază de făcut, căci în clipa cînd ieşiră cu toţii din sufragerie căzu pe unul din scaune ca un bolovan, lăsîndu-şi mîinile vlăguite în poală. Se gîrbovi şi-şi plecă într-atît capul încît părea că a devenit mică de parcă se înşurubase. De sub fruntea plecată şi boţită îşi purtă privirea gînditoare pe masa lungă şi la scaunele în neorînduială. Începu să clatine încet din cap ca unul care-şi deapănă amintirile şi care, în mijlocul acelorași lucruri cunoscute de demult urmăreşte cu mintea alte imagini şi alte feţe. Cu încetul, ochii ei învăpăiaţi se stinseră, deveniră ficşi şi se întunecară. Deodată, se auzi în spatele ei glasul ascuţit, piţigăiat al feciorului de casă, Franek :

— Am adus cafeaua !

Se sculă de pe scaun ca împinsă de un resort şi din doi paşi ajunse la măsuţa laterală pe care tocmai fusese pus ibricul mare cu cafeaua fiartă. Apucă ibricul, se pregăti să toarne cafeaua în ceştile vechi de porţelan.

— Franek ! tună în toată sufrageria glasul ei de bas, cum ai şters ceştile astea ? Au praf pe fund ! Dă-mi un şervet curat, neisprăvitule, m-auzi ?

În timpul ăsta perechile trecuseră prin holul mare şi, ajungînd la jumătatea salonului, se despărţiră făcîndu-şi plecăciuni ceremonioase. Doamna Andrzejowa, fără să-şi ridice pleoapele, cu o umbră de zîmbet şi o uşoară înclinare a capului după care repede şi-l înalţă din nou, mulţumi cumnatului. Darzecka strînse atît de energic mîna vecinului burduhănos care o felicita pentru că-şi mărita fata cu un conte, încît îi zornăiră brăţările. Tînăra şi micuţa Zygmuntowa Korczyńska făcu în faţa soţului ei îngheţat şi ursuz o reverenţă poznaşă, încît mai mai că se aşează pe podea, după care brusc se ridică şi i se agăţă din nou de braţ, ca şi cum nici pentru o clipă n-ar fi suportat să se despartă de el.

— *Tu fais des folies*, Clotilde, o dojeni încet soţul.

— *Mais puisque je suis folle de toi !* şopti, lipindu-se de braţul lui şi ridicîndu-şi ochii spre el.

Doamna Emilia, conducîndu-le pe cucoane spre canapeaua cea mare şi spre fotolii, sfîrşi conversaţia cu cumnatul soţului ei, un bărbat înalt şi ţeapăn care, întorcîndu-şi cu galanterie spre ea faţa palidă încadrată de fa-

voriți încărunțiți, vorbea curgător și înflorit de data asta despre Elveția.

— Ai face bine cumnată, să te smulgi din cotlonul ăsta și să petreci un timp în feremecătoarea Elveție ; fără îndoială și sănătatea și dispoziția dumitale s-ar schimba în mod fericit. Cu toate acestea sănătatea și dispoziția ei erau azi minunate și, privindu-i obrazul ușor îmbujorat, ochii radioși și gura roșie, nimeni n-ar fi bănuit chinul prin care trecuse în ultimile zile. Odată cu venirea copiilor în vacanță, aducînd în felul ei obișnuit de viață oarecare larmă și agitație, avu crize de inimă și cîteva nopți de insomnie. Pentru sărbătorirea ce urma să aibă loc în casa ei se temuse de moarte, ca nu cumva tocmai în ziua aceea s-o apuce migrena, răgușeala, nevralgia, stomacul, sau te miri ce altceva care ar fi împiedicat-o să-și primească musafirii. Cu această frică își petrecuse zilele și se trezise nopțile, luînd doze duble de brom, de valeriană și magneziu, făcînd gargară cu soluții din felurite săruri și cojI de plante, ungînd locurile dureroase, de obicei, cu fel și fel de alifii. Această pregătire durase pînă în dimineața zilei de azi cînd, îmbrăcîndu-se cu multă stăruință, ceea ce îi răpi destul timp, îi veniră în minte timpurile bune, de demult și dori să fie din nou, măcar o zi, așa ca altădată, ca altădată... Intră în salon neașteptat de întărită și plină de elan, cu o sprinteneală în mișcări pe care ieri nimeni n-ar fi bănuit-o măcar, cu strălucire în ochi și cu zîmbetul cu care acum se întoarse spre cei doi vecini interesați de sănătatea ei foarte, foarte fragilă și precară.

Dincolo de ușa cu geam, deschisă larg, se înălța peretele acela înalt de verdeață, în care arțarii, ulmii, teii și paltinii, împletindu-și haotic crengile viguroase păreau că se îmbrîncesc cu forță și succesiv unii pe alții. Vița sălbatică, răsucită în coloane groase și în ghirlande, umbrea cerdacul despărțit de grădină prin cîteva trepte unde stăpînul casei își conduse vecinii și rubedeniile mai vîrstnice, servindu-i acolo cu țigări. Într-un colț al salonului, lîngă un pian deschis, Różyc, tînărul conte cu favoriți englezești și Zygmunt Korczyński, se vede că nu aveau chef să fumeze, pentru că nu ieșiseră în cerdac, vorbeau între ei cu voci scăzute, plini de amabilitate. Deși se cu-

nosteau de puțin timp se simțiră atrași unul spre altul, urmînd parcă unei legi a selecției naturale. După îmbrăcămintea lor evocînd jurnalele de modă cele mai recente, după atitudinile și gesturile care nu lăsau nimic de dorit în privința eleganței, după vorba, ușor tărăgănată și intercalată cu expresii franțuzești, după delicatețea aproape feminină a tenului și a mîinilor semănau foarte bine unul cu altul, reprezentînd același tip format în anumite condiții de naștere, de educație și avere. Atîta doar, contele lungea silabele și folosea franțuzismele cel mai mult, iar Zygmunt Korczyński cel mai puțin ; pe lîngă asta, cel din urmă avea în linia părului, în expresia feței și în toată înfățișarea lui ceva de visător, ceva care trăda pitorescul și ți-l evoca numaidecît pe artist. Tocmai povestea, în clipa aceea, despre cei trei ani petrecuți la München, de care profitase considerabil și-i aduseseră mai multe satisfacții artistice decît studiile prin școlile de belle arte urmate la Viena mai întîi, apoi la Paris, și în urmă la Düsseldorf. Contele ridica în slăvi și el Münchenul, Viena, Parisul dar avea preferințe pentru Italia, unde, în mijlocul acelei naturi de o frumusețe fără seamăn, găsea el că se află femeile cele mai frumoase din lume. Różyc locuise la Viena un timp mai îndelungat, și susținea că acesta e orașul cel mai vesel din cîte a cunoscut și că acolo, adăugă cu zîmbet ironic, își lăsase amintirile cele mai frumoase din viață. În toiul unor astfel de mărturisiri toți trei își ridicară pleoapele deodată și se priviră unii pe alții cu mai multă atenție. În acele priviri scrutătoare se strecură o umbră de ironie și la toți trei, subit, un zîmbet fugar le lunecă pe buze.

— Mă gîndeam tocmai, în clipa asta, zise contele prelungind silabele și mai mult, cît de ciudat și... oarecum ambarasant ți se pare cînd, după ce ai cunoscut locurile despre care am vorbit, nimerești deodată într-o pustietate searbădă și stupidă...

Mai mult ca sigur că toți trei avuseseră același gînd. Różyc, trase de șnurul *pince-nez*-ului cu un gest nervos și, eliberîndu-și de el, o clipă, ochii negri, stinși și posomorîți zise cu lehamite:

— *Tout lasse !*

— Dar domnia ta, i se adresă lui Różyc, Zygmunt Korczyński, n-ai avut încă timp să te lehămetești de această searbădă și plicticoasă pustie despre care pomenea contele, pentru că abia de trei luni ai venit aici. Eu, care mi-am făcut noviciatul de cetățean al ei de doi ani, pot spune, că... ambarasarea mea, cum s-a exprimat contele, nu cunoaște margini și că nici pînă acum n-am ajuns să înțeleg cum mai pot rezista printre șurile și grajdurile astea, țintuit de niște pretinse afaceri...

— Măcar, domnia ta ai talentul acela minunat cu care te consolezi, și-ți alungi urîtul, îi luă vorba afabil, Różyc.

Fața palidă, cu favoriți negri, a lui Zygmunt se întunecă, exprimînd o neliniște aproape chinuitoare.

— Încep să mă îndoiesc că-l am, se strîmbă cu prefăcută nepăsare.

— Ce pînză pregătești acum ?... întrebă contele dar nu sfîrși vorba ; din spatele lor înaintă în clipa aceea un băiețandru de douăzeci de ani, cu înfățișare de student. De talie mijlocie și foarte suplu, trăda, prin gesturi și prin expresia feței o fire nemăsurat de vioaie și nervoasă. Avea trăsături delicate și frumoase, dar tenul era palid și obosit ; o mustață mărunță, blondă abia mijea pe buza de sus, iar din ochii mari, căprui, semănînd leit cu ochii lui Benedykt Korczyński, părea că scapără scîntei și țîșnesc flăcări. Cu o vioiciune și un entuziasm menite pasămite să ascundă o anume timiditate și stîngăcie, cu mîinile împreunate la spate, după ce le făcu o ușoară plecăciune, se adresă lui Różyc.

— Mă rog să fiu iertat, spuse cu glas tineresc și ridicat ceva mai mult decît se cuvenea, dar doresc atît de mult să știu ce fel de reforme și instalații moderne ai de gînd să introduci în Wolowszczyzna domniei tale. Am auzit că sînt acolo bunuri lăsate în paragină și cînd am aflat că domnia ta te-ai stabilit pe moșia aceea m-am bucurat nespus de mult. Atît m-am bucurat că voi avea plăcerea să te cunosc și atîta mi-am propus să vorbesc cu domnia ta pe larg despre chestiunea asta... încît... drept să-ți spun n-am putut să mă abțin...

Cu cîteva ore mai înainte gazda își prezentase fiul oaspeților care încă nu-l cunoșteau ; știind, așadar, cine era tînărul care-l asalta acum cu înflăcărarea aceea menită

a-i ascunde timiditatea. Różyc zîmbi amabil și după o clipă de cumpănire, spuse :

— Mi-ar face multă plăcere și aș dori, într-adevăr, să-ți îndeplinesc dorința... numai... numai că la introducerea unor reforme sau îmbunătățiri pe moșia de la Wolowszczyzna nu m-am gîndit încă...

Uimirea sinceră, naivă și profundă se oglindi pe fața expresivă a studentului.

— Cum așa !.... Iar eu credeam că tocmai oameni ca domnia ta, tineri și puternici... trebuie să aibă inițiativă... să dea exemplu... învățăminte...

— Dar eu nu mai sînt deloc tînăr, exclamă Różyc căruia fruntea începu să-i tremure supărător și pe buze îi apăru un zîmbet amar.

— *Quand on a mangé un million, on se sent un siècle sur le dos, n'est ce pas ?* șopti contele lui Różyc cu intimitate colegială.

Dar tînărul Witold Korczyński nu luă în seamă vorbele rostite pe de lături și grăi din nou :

— Pe mine, vezi, domnia ta, mă interesează nespus de mult... n-am mai fost pe acasă de doi ani, fiindcă vara trecută am petrecut-o la practica agricolă pe niște domenii întinse și gospodărite exemplar... Am terminat al doilea an de studii și am oarecare imagine despre cum ar trebui să fie și cum este de fapt prin părțile noastre... Mi se pare că stăm foarte rău în toate privințele și că ar trebui să depuneți cu toții o muncă uriașă atît în privința pămîntului cît și a instruirii oamenilor, ca să...

— Witold, grăi Zygmunt jenat către vărul său. Ești atît de îndopat cu teorii, încît simți nevoia să le expui mereu și pretutindeni... Este o trăsătură tipică primei tinereți...

— E firesc, îl întrerupse Witold, îndreptîndu-și umerii și ridicînd capul, în timp ce ochii îi scăpărau. Și nu m-ai jignit deloc amintindu-mi că sînt foarte tînăr. În fond și tu ești tînăr și n-ai dreptul să te culci pe laurii tăi de pictor. Ce mi-ai răspunde dacă te-aș întreba, de pildă : cum stă țărănimea în Osowce acela al tău... așa... să zicem... cu învățămîntul... cu morala, cu partea economică ?

— Ți-aș răspunde că stă cît se poate de prost... grăi Zygmunt cu zîmbetul lui nepăsător.

— Și tu poți vorbi despre asta cu atîta ușurință și dezinteres ? Și dumneavoastră, domnilor, puteți fi atît de indiferenți, se indignă băiatul, întorcîndu-se apoi din nou spre Rózyc. Am impresia că domnia ta gîndește altfel decît Zygmus'... El așa a fost crescut... în fine... e artist. Dar domnia ta vrei, fără îndoială, să acorzi toată atenția claselor de jos, atît de mult timp ignorate și cărora toată ideologia timpurilor noastre le recunoaște dreptul...

— Dragul meu Witold, îl întrerupse din nou Zygmunt vădit plictisit : ideologia timpului nostru e un lucru foarte frumos...

— Și onorabil, adăugă zîmbind contele.

— Dar întreabă-l pe tatăl tău cîte a pătimit atunci, cînd și-a pus în gînd să coboare printre... să pună în mișcare...

Witold roși încurcat, ca o fată, plecă ochii în jos și oftă :

— Tatăl meu... nu este destul de bogat... nu poate dispune de mijloace destule...

Poate că acea mențiune despre tatăl său îl mîhnise; dar mîhnirea asta nu dură și, cu zel renăscut, se întoarse către Rózyc :

— Dar domnia ta... începu el din nou.

Aici o voce tînără ca și a lui, deși puțin mai gravă, îl întrerupse :

— Witold are dreptate, absolută dreptate ! Cine altcineva dacă nu domniile voastre, domnilor, ar trebui să îndreptați greșelile celor mai în vîrstă, iar nouă tinerilor să ne deschideți calea ?... Te cuprinde furia nu alta cînd, întorcîndu-te din lumea largă vezi stagnarea asta de moarte în toate cele. Ferme învechite și înapoiate, altele ruinate, pămîntul vă scapă din mîini, poporul se sălbăticește și nimeni, nimeni nu ridică un deget ca să întreprindă ceva... să amelioreze... să îndrepte ceva...

Cu aceste cuvinte veni în sprijinul lui Witold un coleg de școală, ceva mai mare, student ca și el, fiul unui cetățean care se aflase pînă în clipa aceea în cerdac, cu ceilalți.

— Temperatura începe să se ridice, șopti contele către Różyc.

Dar Różyc asculta toate aceste discursuri ale studenților cu ochii plecați, jucîndu-se nervos cu șnurul *pince-nez*-ului în timp ce fruntea îi tremura atît de tare încît zvicnetul ei ajungea pînă dincolo de frunte, sub părul rar, încrețit. Îl rodea ceva, și, ca și cum ar fi vrut să pună capăt situației neplăcute, se adresă lui Zygmunt cu rugămintea de a-l prezenta mamei sale.

Contele își îndreptă pașii agale spre colțul unde i se afla logodnica : cei doi studenți, împreună cu un al treilea care li se alătură, vorbind tot atît de aprins și gesticulînd, se retraseră deoparte, iar Zygmunt Korczyński și Różyc traversară în lung salonul spre fotoliul în care sta tăcută și retrasă doamna Andrzejowa, înconjurată de cucoane.

La plecăciunea distinsului domn care-i fu prezentat răspunse înclinîndu-și capul, cu calmul ei obișnuit, păstrînd tot timpul aerul acela de asprime și superioritate.

Abia cînd Różyc, așezat lîngă ea, începu să-i spună cum cu trei ani în urmă avusese prilejul să admire la o expoziție, într-un oraș mare, un tablou ieșit de sub penelul fiului ei, ridică pleoapele și, cu o privire de nedescris își pironi pe chipul lui Zygmunt, care sta alături, ochii încă foarte frumoși deși strălucirea și culoarea lor se stinseseră de atîtea lacrimi și dor de-a lungul anilor. Întredeschise gura aspră și schiță un zîmbet de nespusă duioșie și dulceață care însă se mistui repede.

Începu apoi să vorbească politicos, dar rece, noii sale cunoștințe despre talentul lui Zygmunt, despre piedicile care le întîmpină în dezvoltarea lui de cînd a venit acasă, despre dificultatea de a împăca îndatoririle de fermier cu cerințele și aspirațiile artistului... Contrar obișnuinței, făcu cîteva gesturi prin care-și trădă neliniștea și din nou ridică ochii spre fiul ei, de data asta cercetător și cu oarecare teamă. Dar de brațul lui Zygmunt se și agățase în mare grabă tînăra lui soție și, cu mînă cochetă, îl trase deoparte, șoptindu-i ceva. Niște cucoane de pe canapea și de pe fotolii arătară discret spre tînăra pereche și, mai cu fereală, mai cu vorbă scăzută își comunicară impresia că în această căsnicie tandrețea soției o întrece cu mult

pe cea a soțului, că ea, cu o zestre atît de mare, cu educație aleasă și cu neamuri strălucite, se prăpădește după el, în timp ce el are mîna unui om plictisit de toate. Se zvonește că nu se ocupă aproape deloc de fermă și că-și lasă afacerile pe mîna altora să i le conducă, iar doamna Andrzejowa începe să regrete că și-a răsfățat fiul atît de mult, că l-a înstrăinat de țară și de bucata de pămînt pe care se cade să trăiască.

— Așa-i trebuie, că e fudulă ca o prințesă și se uită la fiu-său ca la soare... pălăvrăgi o vecină flecară și iute din fire, una din cele ce purtau rochii de mătase vechi și transformate de nu știu cîte ori.

Alta, mai blîndă, slabă, cu fața prelungă sprijinită în palmă judeca altfel. Clătinînd blajin capul împodobit cu niște pene ciudate, spuse trist :

— Crescut fără tată... fără tată ! Eu știu ce înseamnă să-ți crești copiii fără tată fiindcă și eu, ca și doamna Andrzejowa, am fost lipsită de ocrotitorul fiilor mei...

— În schimb, a avut o mătușă, se împotrivi prima, a avut-o pe Darzecka aceea pe care a bătut-o fericea de s-a măritat cu un bogătaș, iar acum nu știe cum să se mai împopoțoneze și să se umfle în pene... Și ea i-a căutat nepotelului prea mult în coarne și i-a băgat în cap că e geniu...

— În amintirea fratelui, poate, îi luă apărarea a doua, în amintirea fratelui... Și ce mai frate ! Ce mai om !... L-a răsfățat pe orfan și a dorit să-l vadă ridicat cît mai sus.

Fecitorii de casă aduseră cafelele și lichiorurile, dar tava cu băuturi le fu smulsă din mîini de Kirlo care o puse deoparte, pe o măsuță. Obrajii ososi i se aprinseră, ochii mici începură să-i sclipească și pe buzele-i subțiri apăru zîmbetul cel mai jovial din lume. Era, în clipa aceea, întruchiparea mulțumirii depline pricinuite de prînzul la care se ospătase copios, de vinul pe care-l băuse și, poate, cel mai tare, de atmosfera aceea însuflețită, de societatea din jur. Ținînd într-o mînă o țigară stinsă ca să nu le supere pe doamne fumul, cu cealaltă alese sticlele cu băuturi de diferite culori și îi ademeni spre ele pe toți cei ce stăteau în preajmă. Lîngă tava cu lichioruri se afla cetățeanul burduhănos, semănînd cu un gastronom vesel ; se mai lăsară îmbiați și cîțiva vecini din cer-

dac ; se opri în fața ei, cu pahărelul gol în mînă, și bătrînul Orzelski.

— De care ați băut ? Maraschino ? De trandafiri ? De cafea ? sporovăia Kirło. Să vă torn altceva ? De care ? Vă stau la dispoziție.

— Din cel de cafea, o picătură, dacă binevoiți !

— Bine, dar al cîtelea e ăsta ?

— Al doilea, răspunse tatăl Justynei cu un zîmbet blajin și plescăind de plăcere.

— Lui Dumnezeu treimea îi place ! strigă cel ce făcea pe paharnicul și puse în fața bătrînului, a cărui față rotunjoară se îmbujora tot mai tare, încă un pahărel plin.

Cei ce stăteau pe aproape pufniră în rîs, știind că potlogarul are de gînd să-l îmbete criță pe bătrîn, dar el refuză și, ducînd numai un pahărel la buze, pe al doilea îl împinse spre mijlocul mesei.

— Nu... nu... nu... le explică el. Dacă l-aș mai bea și pe ăsta n-aș mai putea să...

— Ce n-ai mai putea ? întrebară în hohote de rîs cîteva glasuri.

— Să cînt, răspunse.

— Are dreptate ! se învoi Kirło. Ei, atunci dacă nu vreți să beți duceți-vă măcar la domnișoare ! Ia vedeți, ce tristă e domnișoara Teresa !... Stă acolo, cu gîtul oblojit și visează... cu siguranță la dumneavoastră... Fiindcă, domnilor, domniile voastre poate nu știți ce bărbat seducător și ce admirator al sexului frumos e muzicianul nostru... Ho, ho ! Cîndva era renumit din pricina asta... ba încă și acum... Domnișoara Teresa știe cel mai bine...

Fu întrerupt de cineva care-i puse o întrebare, apoi începu să vorbească despre altcineva și să glumească pe seama altuia. Orzelski în schimb, ținînd cu două degete pahărelul cu licoare verde, cu pasul lui mărunt, cu expresia de bunătate în ochi și în zîmbet, îndreptîndu-și umerii și scoțînd înainte pîntecul rotund, se duse într-adevăr spre grupul de domnișoare așezate într-un semicerc mare, la o masă pe care se afla un teanc de albume și reviste cu coperți hărtănite.

În grupul acesta compus din bătrînii Darzecki și cîteva domnișoare mai mult sau mai puțin elegante, care discutau cu veselie, se afla și Justyna. Îmbrăcămintea ei

modestă, de culoare închisă, bătea la ochi între straiele multicolore şi pastelate ale celorlalte, iar capul împodobit numai cu cosiţa neagră în care prinsese cîteva flori proaspete, alături de celelalte gătite, răsucindu-se necontenit şi cu mine vesele, o făcea să pară austeră. Nu era veselă. Chiar soţii Darzecki, rudele ei, îi atraseseră atenţia că s-a îmbrăcat, ca de obicei, nepotrivit pentru ocazia aceea şi că arată, aşa mută cum stă, ca o desperată.

Sentimentul de desperare poate nu-l încerca ea dar, ascultînd discuţiile ce se purtau despre ţări străine, despre zestrea tinerei logodnice, despre diversele cercuri, distracţii, cărţi noi şi compoziţii muzicale renumite la vremea aceea, nu se simţea atrasă şi nu lua parte la niciuna dintre ele. În cîte o clipă, cînd sta pe gînduri, privind cu ochi de piatră în gol, puteai deduce că se simţea cu totul în afara a ceea ce îi preocupa şi îi înveselea pe cei din jurul ei. O plictiseală de moarte i se oglindea pe chip, făcînd-o să pară mult mai în vîrstă. Oboseala şi rigiditatea din trăsături nu-i dispărură nici atunci cînd îl văzu pe tatăl ei lîngă tava cu lichioruri, sau cînd auzi glumele lui Kirlo rostite în gura mare şi risetele vecinilor, acompaniindu-le. De data asta nu făcu nimic ca să împiedice aceste jocuri, în fond destul de comune în societate, şi rămase în starea aceea de năruire a voinţei. Îşi încruntă sprîncenele, iar ochii arătau plictisiţi şi obosiţi, încărcaţi de o tristeţe nemărginită. Dar orice ar fi simţit atunci Justyna nimeni nu-i putea citi în suflet. Era limpede că o lăsa indiferentă tot ceea ce o înconjura, cu toate acestea nu trăda nimic din care cineva să poată deduce, chiar de ar fi voit, sau ar fi trebuit să ştie că este vinovat de starea ei. Prietenele şi verişoarele se cam depărtară, poate din pricină că nu le vorbea, dar poate şi pentru că era îmbrăcată atît de modest, contele, care sta chiar alături şi duela cu logodnica lui în replici pline de duh, o ignora cu desăvîrşire ; cei doi bărbaţi care în timpul prînzului o asaltaseră cu priviri cochete, pline de înţelesuri, părăsiră salonul. Różyc se îndreptă pe nesimţite spre sufragerie ; treptat, dar foarte vădit îl cuprinse o indiferenţă ciudată pentru toate, iar faţa i se făcu deodată pămîntie şi ochii i se înceţoşară. Zygmunt Korczyński, după o dis-

cuție cu glas înăbușit, dar destul de vie cu soția sa o instală, în cele din urmă, lîngă mama lui și ieși afară.

În cerdacul din fața casei erau pregătite măsuțele pentru jocul de cărți, dar bărbații aceia gravi încă nu se așezaseră la ele. Sfîrșiseră de băut lichiorurile iar acum fumau și discutau gălăgios. Ceva mai înainte, cei din salon, la care ajungeau frînturi din conversațiile lor, îi auziseră pronunțînd cuvinte dintr-un domeniu, s-ar putea spune, tehnic sau profesional, precum : atîtea și atîtea copeici pentru un pud *, de cutare și cutare cereale ; atîta și atîta pentru o găleată de vodcă, pentru treierat, pentru arat, semănat, atîta pentru cosit etc... Acum însă vorbeau despre politică. Primul atacă subiectul Darzecki, stînd țeapăn sub o coloană groasă de verdeață și slobozind printre buzele subțiri rotocoale de fum ; vorbea înflorit și curgător despre tot felul de previziuni și întîmplări citite prin gazete. Cîțiva dintre vecini îi întrerupeau vorbirea aleasă, scoțînd exclamații sau făcînd observații pe tonuri ridicate, sau grosolane. Chiar cei ce erau arși de soare și abrutizați de muncă, despre care gîndeai că nu prea au putința să răsfoiască vreo tipăritură, în această împrejurare discutau cu aprindere despre țări depărtate și despre oameni de seamă, uneori contrazicîndu-se cu îndîrjire. Stăpînul casei nu arăta nici cel mai mic interes pentru discuție. Sta în mijlocul cerdacului pe un scăunel de fier, într-o asemenea poziție încît în snopul de lumină ce-l învăluia i se conturau din plin trăsăturile puternice și greoaie ; puteai să-i numeri aproape toate cutele de pe frunte și de pe obraji și toate firele albe din părul des, de culoare închisă. Își așezase brațul pe măsuța din fața lui, făcea gesturi mecanice, jucîndu-se cu paharul în care se răsfrîngea o rază de soare, răspundea rar, și-și clătina din cînd în cînd capul plecat, zîmbind cînd hîtru și neîncrezător, cînd cu alean. Odată, totuși, în toiul unei discuții aprinse, ridică privirea, ca și cum și-ar fi amintit brusc de ceva, zîmbi, trînti paharul pe masă și exclamă :

— Gazetele astea, domnii mei, sînt curate aiureli și ni-

* Pud — măsură de greutate rusească, 40 funți.

mic mai mult ! Le citește omu' seara și după aceea are niște grozăvii de vise că mai bine n-ar dormi...

De sub coloana de verdeață glasul ironic al lui Darzecki întrebă :

— Ce spui domnule Benedykt ? Nu cumva ai avut și dumneata vreun vis de-ăsta cumplit, din pricina gazetelor ?

— Ba bine că nu, răspunse Korczyński. Și încă ce cumplit !

Zîmbi șăgalnic, și se trase zdravăn de mustața lungă.

— Doar nu-s babă, mă știți, ca să mă sperii de vise, dar am avut unul că oricui i s-ar face părul măciucă. Să vedeți ce fel ! Acum două luni, într-o seară, am citit în ziare despre războaiele care au fost, sînt și vor fi, și dracu mai știe de care vor fi. Îndată după aceea m-am culcat, am adormit și visez... fiți atenți domnilor, visez că în Korczynul nostru a năvălit o armată numeroasă de-a lui Bismarck... Cu un cuvînt, armată prusacă... Curtea și grădina pline de soldați, casa plină de ofițeri... Eu îngrozit ! Îmi prăpădesc Korczynul, socot în sinea mea, îmi răstoarnă totul cu sus-n jos, dau foc, îmi fac pagube, distrug conacul dacă nu-i primesc așa cum îmi cer... Ce să fac ? Vreau nu vreau, îi primesc... Se făcea că încep a mă da pe lîngă ei, a-i cinsti, a-i privi, a-i adăpa, a-i invita, silindu-mă să le ghicesc din priviri dacă sînt mulțumiți.. Iar ei beau, mănîncă, **fac** hărmălaie, chefuiesc... Slavă Domnului că sînt mulțumiți gîndesc eu și încep să fiu și eu mulțumit... **Iaca,** îmi zic, acuși or să se ducă cu Dumnezeu, ce-i drept **după** ce mi-au terfelit curtea și grădina și după ce m-au secat, dar restul a rămas întreg... Se făcea că se și pregăteau de plecare... soldații se suie pe cai, ofițerii se încing cu săbiile... acuși o să am liniște... Se făcea că ies în cerdac, mulțumit, cînd colo, domnule, mă uit și, ce să vezi ? De pe colinele acelea, le știți, hăt, dincolo de cîmpie... altă armată...

Aici începu să se bîlbîie.

— Una... alta...

O rază de soare strecură un licăr șugubăț în ochii-i **căprui.**

— Ce mai ? Am înghețat... Ei glonț... ce mai... asta-i... domnilor, gonesc... tot spre Korczyn... drept la Korczyn... iar ceilalți încă nu plecaseră... Na-ți-o bună ! îmi zic... I-am primit pe unii ca să nu-mi dea foc la conac... și-acu una... alta... s-a zis cu mine ! Ce mai omule, ori cum te-ai suci, ori cum te-ai învîrti n-o scoți la căpătii ! Pe o parte te arde și pe cealaltă... te îngheață ! O, Sfîntă Fecioară ! M-am trezit lac de sudoare, iar a doua zi am umblat năuc.

— Vreun coșmar, îl liniști cineva din față.

— E un vis tipic într-adevăr ! strigă Darzecki cu un rîs atît de lăbărțat, de părea că în clipa aceea toată distincția lui obișnuită i-ar fi ieșit din minte cu desăvîrșire ; în același timp capul, pe care de obicei și-l ținea țeapăn, îl aplecă puțin și din această pricină rotocoalele fumului de țigară care se ridicaseră pînă atunci în sus, se lăsară cumva greu spre pămînt.

— Da, de unde ! se stropși dintr-un colț al cerdacului un vecin pesemne hărțuit strașnic de viață. Ce vă speriați atîta de prusaci ! Fără prusaci domnilor, vecinii noștri cei mai apropiați ar trage de noi cum trag ciinii de oase... Încă n-am terminat procesul cu țăranii pentru pășune și ei, gata, cu al doilea, pentru pămîntul de lîngă pădure...

— Of ! procesele astea, se tîngui pan Benedykt.

— Au început să apară ca ciupercile după ploaie, observă un altul.

— A propòs ! domnule Benedykt ! zise Darzecki. Cum stai cu procesul pe care ți l-au intentat *șlahticii* aceia... cum se numesc ?...

— Bohatyrowiczii ! adăugă Korczyński. Ce mai ? Vor să mă despoaie de cincizeci de deseatine de pășune... Cineva dintre ai lor le-a băgat în cap că le aparține... M-au purtat pe la tribunal... și la prima înfățișare au pierdut... Acum fac recurs... De doi ani ține tărășenia asta și cîte parale mă costă și cîtă inimă rea îmi face, să nu mă întrebi...

— Și nu au nici un pic de dreptate ? îl întrerupseră cîteva glasuri.

— Dreptatea lor e că au păşune puţină, deci vor să-şi pască vitele pe proprietatea mea, se apără pan Benedykt. Tot să dovedesc cu planuri şi cu tot felul de hrisoave...

Începu să se înfierbînte şi cu siguranţă că ar fi perorat mult şi bine despre lucrul acela, care făcea să-i apară pe frunte un îndoit număr de riduri, dar observă cîteva persoane intrînd din antreu în salon şi se smulse în grabă de pe scaun. În aceeaşi clipă, una dintre doamnele de pe canapea, foarte preocupată de tot ceea ce se petrecea în jur, duse mîna la frunte...

— Pentru Dumnezeu!... şopti către vecina ei. Kirłowa îşi face apariţia ! Ce i-o fi venit ? De zece ani, aproape, nu s-a mai dus pe la nimeni ! Dar ce s-a schimbat ! Ce mult s-a schimbat, o, doamnă dragă !

În pragul salonului pan Benedykt, cu vădit respect, oferi braţul femeii în urma căreia păşeau o fetişcană pînă în şaisprezece ani şi doi băieţi mai mici, în uniforme şcolare. De statură mijlocie, subţirică, dreaptă, cu linia gîtului şi a umerilor graţioasă, soţia lui Kirło arăta, de departe, foarte tînără, iar iluzia aceasta o întreţinea părul nuanţat închipuit de blond, prins la ceafă într-o cosiţă minunată, uriaşă. Abia cînd te apropiai de ea te izbea pînă la uimire contrastul dintre silueta ei tînără şi cosiţa blondă, şi faţa atît de pîrlită de soare, încît era mai închisă decît părul, fruntea brăzdată de riduri, buzele ofilite deşi frumos conturate. Era pur şi simplu faţa înăsprită şi trecută a unei femei încă tinere, căci avea numai treizeci şi vreo cîţiva ani, cîndva foarte frumoasă. Zveltă, cu toate că purta o rochie veche, demodată, păşea prin salon sprijinită de braţul gazdei, cu sfială, aproape cu teamă, uitîndu-se neliniştită la odraslele care o urmau. Doamna Emilia se ridică de pe canapea făcînd să-i foşnească rochia strălucitoare, încărcată cu aplicaţii de mărgele şi o conduse în cercul cucoanelor ; din privirea stînjenită, din zîmbetul distrat şi din mişcările nesigure, temătoare, puteai să-ţi dai seama că se dezobişnuise să mai iasă în societate ; din amintiri îndepărtate ştia bine cum trebuia să se poarte, de aceea avea teamă să nu comită vreun gest nepotrivit, care nu se cuvenea. Tremurînd puţin şi respirînd grăbit se aşeză lîngă distinsa şi maiestuoasa doamnă Andrzejowa, care se arătă totuşi destul de prietenoasă,

deşi o privi ca totdeauna de sus, mărturisindu-i plăcuta surpriză de a o întîlni, în sfîrşit, după atîta timp de cînd nu se mai arătase pe nicăieri. Mai prinzînd inimă răspunse cu voce înăbuşită :

— Domnul Benedykt a fost atît de drăguţ şi m-a invitat personal de cîteva ori, iar odată şi prin Justynka, pe care a trimis-o la mine. Cum aş fi putut eu să-l refuz pe omul acesta atît de bun ?

— Cumnatul meu are aşa dar plăcerea să vă viziteze uneori ?

Kirłowa îşi împreună mîinile acoperite cu nişte mănuşi prea mari şi nu tocmai curate :

— O, Doamne ! exclamă. Dar cum m-aş descurca eu cu ferma şi cu afacerile fără ajutorul unui vecin atît de cumsecade ? Acum încă nu-i nimic : am mai învăţat şi m-am deprins. Dar la început aş fi murit de foame cu copiii dacă pan Benedykt nu m-ar fi învăţat cum să fac, ba, uneori, îngrijindu-se el însuşi cînd de una cînd de alta...

Acum, cînd cuprinsă de entuziasm începu să vorbească tare, în glasul ei răsunară note stridente, ciudat de nepotrivite cu silueta ei delicată şi cu mişcările graţioase; folosi şi cîteva expresii deloc alese :

— Să mă bată Dumnezeu ! sfîrşi, un om atît de bun, ca el, cred că nu se mai află în lumea asta ticăloasă...

Atunci, pe chipul doamnei Andrzejowa răsări o umbră de dezgust, iar lîngă umărul soacrei sale, drăgălaşa Klotilda făcu ochii mari şi cu greu îşi stăpîni zîmbetul. Stăpîna casei se grăbi să-şi exprime regretul că o vecină care locuieşte atît de aproape a venit azi în casa ei atît de tîrziu. Kirłowa se zăpăci din nou, silueta ei graţioasă se înclină într-o plecăciune stîngace apoi, prinzînd pesemne curaj, răspunse, vorbind cam prea tare :

— Dar cum aş putea eu, doamnă dragă, să-mi las copiii aşa, de izbeliştе, singuri în casă ? Pe cei trei mai mari mi-am îngăduit să-i iau cu mine, gîndind că domniile voastre n-o să mi-o luaţi în nume de rău, dar pe cei doi mai mici nu-i puteam lăsa pe mîinile slugilor, aşa că a trebuit s-o aştept pe Maksymowa, fosta lor doică ; este o bătrînică tare cumsecade şi vine imediat ce o chemi... Cu copiii mici trebuie să te porţi cum te-ai purta cu oul...

Dar băbuța mea Maksymowa are grijă de ei ca de ochii din cap...

În spatele soacrei sale, Klotylda simțind c-o pufnește rîsul își astupă gura cu batista dantelată.

Doamna Andrzejowa tăcea ca peștele; pani Emilia duse mîna la frunte și la gît, ca și cum în clipa aceea ar fi apucat-o migrena sau globusul. Una dintre cucoanele cele tîlecare, care-și tot șușoteau schimbînd păreri despre cei de față, se adresă către o alta :

— Cum s-a mai trecut și s-a prostit Kirłowa asta, doamnă dragă, și ce splendoare de fată era înainte de a se mărita!... Și e doar de neam mare, din familia Różyc, nu?

Kirło veni în goană din cerdac să-și întîmpine soția. Pur și simplu alergă. Îi cuprinse amîndouă mîinile și i le acoperi cu sărutările cele mai drăgăstoase. Fața lui aprinsă foarte tare din pricina băuturii exprima atîta mulțumire încît i se umeziră ochii.

— Ce bine ! Ce bine că ai ieșit și tu în lume măcar odată ! zise, apoi se întoarse către cei din jur : — Marynia mea e atît de legată de casă, că nu-i chip s-o smulgi de la treburi și de lîngă copii...

Ea, ridicînd privirea spre el, îi strînse la rîndu-i mîinile cu afecțiune.

— Ei, da de mult nu v-ați mai văzut unul cu altul ? întrebă cineva în glumă.

— A ! e o săptămînă de cînd n-am mai dat pe acasă, răspunse Kirło cu nepăsare.

— Soțul meu are o asemenea fire că trebuie să se distreze, altminteri moare de urît acasă ; așa că eu îl absolv de toate cu cea mai mare plăcere, se grăbi să adauge Kirłowa.

Kirło merse de-și salută copiii. Doi băieți în bluze de liceu, cu niște ghete ce bocăneau înspăimîntător, cu mîinile roșii atîrnîndu-le pe lîngă șolduri, stau sprijiniți de pian și priveau cu ochii holbați la toți și la toate. Pe fată Justyna o conduse în cercul domnișoarelor și o instală lîngă cîțiva băiețandri. Rochia lungă din muselin alb, petrecută cu o panglică roz, trebuie că li se păruse, acasă, mamei și fiicei, minunată ; aici însă, alături de straiele pompoase, cu o mulțime de zorzoane ale tinerelor Darzecki

și ale gălbejitei fete Korczyński care suferea pesemne de anemie, arăta teribil de modestă și săracăcioasă. De sub rochie tălpile mici încălțate cu ghetuțe din piele grosolană făceau notă discordantă alături de picioruşele elegante acoperite cu ciorăpiori ajurați și cu pantofiori atît de delicați încît fiecare dintre ei ar fi putut împodobi, ca bibelou, o vitrină. Posesoarea acestor straie sărace nu s-ar fi deosebit nici ca prin nimic de n-ar fi avut fața minunat de gingașă, privirea și mișcările de o candoare nemaiîntîlnită, făcînd-o să semene cu un trandafir de cîmpie proaspăt înflorit. Din fața roză priveau plini de curiozitate ochii ei albaștri ca floarea de nu-mă-uita ; cosița groasă, bălană ca și a mamei sale, șerpuiau pe umeri în jos ; mîinile în mănuși prea strîmte arătînd ca niște boboci rotunzi și le împreună pe genunchi și sta așa, tăcută. Domnișoarele lîngă care se așezase și cărora învățătoarea franțuzoaică le ajuta să citească revistele cu ilustrații aruncară spre ea cîteva priviri cu coada ochiului și nu se întrerupseră deloc din îndeletnicirea lor ; în schimb, din colțul opus al salonului alergă spre ea un tînăr chipeș și, cu o bucurie copilărească pe fața lui frumoasă, dar obosită, îi cuprinse amîndouă mîinile, i le scuturâ energic, camaradereşte și grabnic se așeză alături.

— Ce mult e de cînd nu te-am văzut, domnișoară... domnișoară Maria... se poate să-ți spun ca altădată : Marynia ?

— Se poate, răspunse în șoaptă, înroșindu-se pînă în vîrful urechilor. Rîzînd își arătă dinții albi ca laptele.

— Dar dumneata... Marynia, ai să-mi spui pe nume?

— De ce nu ? răspunse cu mirare.

— De mult nu te-am mai văzut, draga mea, iubită Marynia ! Doi ani am lipsit de acasă... Ce mult ai crescut !...

— Și tu Widzio, te-ai schimbat puțin... ai slăbit...

— Lucrez... învăț... mă frămînt... Dar tu ce faci ?

— Ca și mai înainte : îi ajut mamei în gospodărie, o învăț pe sora mea mai mică... grădina de zarzavat și preparatul laptelui sînt acum cu totul în seama mea... Ultimile cuvinte le rosti cu mîndrie.

— Dar bătrîna Maksymowa trăiește ? întrebă Witold.

— Trăiește, e sănătoasă !

— Asta-i bine ! Dar ţîncii cu care te speteai atita, acum doi ani ?

— Ştiu să citească...

— Tu, draga mea, buna mea !... Cît mă bucur că te văd ! Am atîtea să-ţi spun.

— Vii la Olszynka ?

— Cum să nu ! vin, vin ! Nu odată ! de o sută de ori! Cuprinşi de o fericire copilărească, Witold Korczyński şi Maria Kirlanka se priveau în ochi tremurînd de emoţie. Atunci, ca un acompaniament la bucuria lor se revărsară în salon mai întîi acordurile pianului, apoi tonurile prelungite ale viorii. Cu o clipă înainte doamna Emilia simţise că nu poate duce mai departe conversaţia cu musafirii, atît era de sfîrşită ; exaltarea artificială care de dimineaţă o ajutase să fie vioaie şi vorbăreaţă făcu loc oboselii şi slăbiciunii ; trupul ei firav se gîrbovi şi se lăsă pe speteaza canapelii. Pur şi simplu o părăsiseră puterile. Cu ochii stinşi se înţelese din priviri cu Justyna iar aceasta se ridică şi se apropie de pian. Orzelski, după ce sorbi din pahar ultima picătură de lichior şi făcu cîteva plecăciuni Teresei, care roşi, se învîrti cu paşi mărunţi în jurul viorii sale aşezate pe pian, o luă cu gesturi molatece şi tandre, ca pe copilul cel mai drag şi, cu ochii întredeschişi de plăcere, duse arcuşul pe strune.

Acordurile muzicii umplură salonul. Tatăl şi fiica executară o compoziţie frumoasă, lungă şi grea, în timpul căreia treptat, dar uimitor, Orzelski se schimbă şi se transfigură. Pe măsură ce tonurile ieşeau de sub arcuş, se amplificau şi deveneau mai puternice bătrînul muzician creştea şi el, devenea mai subtil, se înobila. Statura lui scundă şi groasă căpătă supleţe, fruntea albă, îngustă, de pe care acum dispărură ridurile, o înălţă sus de tot, iar privirea inspirată, luminoasă şi-o trimise undeva departe. Visuri eterice şi elanuri fulgerătoare, o mare de plăceri şi tristeţi revărsîndu-se de pe strunele viorii în pieptul lui, schimbau clipă de clipă jocul trăsăturilor, ştergînd din ele orice urmă de banalitate şi prostie. În acest artist inspirat n-ai fi putut recunoaşte nici pe departe pe gurmandul şi senzualul care, cu puţin înainte, nu se putea despărţi de farfuria cu peltea şi făcea ochi dulci domni-

soarei bătrîne cu gîtul oblojit ; nici pe bătrînul prostănac și bonom care se lăsa batjocorit de cunoscuți fără cea mai mică urmă de indignare. Era aproape o vrăjitorie, iar vrăjitoarea care făcuse acea minune cu bagheta ei era muzica, marea pasiune ce străbătuse întreaga viață a acestui om.

Justyna își executa acompaniamentul complicat și dificil cu virtuozitate, dar nu trăda nici cea mai slabă urmă de trăire plăcută sau neplăcută. Indiferentă cu desăvîrșire, puțin cam rigidă chiar, cu fața împietrită, se vedea că-și îndeplinea datoria conștiincios, cu virtuozitate dar rece. Cînta fără partitură ; avea pleoapele lăsate, iar cînd le ridica, privirea ei era, ca și mai înainte, obosită și stinsă. Odată, totuși, se citi în ea o expresie de dezgust. Îl văzu pe Różyc vizavi, stînd în ușa salonului. În ultimul sfert de ceas se petrecuse cu el o schimbare ciudată. Părăsise salonul cu pas nesigur, galben la față și suferind ; se întoarse întinerit, proaspăt, radios, cu ochii strălucitori și chiar cu o ușoară îmbujorare în obrajii ca de ceară. Se opri în ușă, își dădu jos *pince-nez*-ul și se uită la pianistă cu o asemenea privire, încît aceasta își lăsă repede ochii în jos și nu-i mai ridică niciodată. Era privirea cu care un bărbat cu trecere la femei, îndrăznеț și plin de sine învăluie, dezbracă și îmbrățișează posesiv pe femeia pe care o dorește.

Muzica dură mult ; cîțiva ascultau cu atenție și cu plăcere, iar cîțiva cu gurile deschise a mirare, sau din pricina unui căscat discret. Chiar și în cerdac discuțiile gălăgioase de pînă atunci încetară. Amfitrioana, nefiind acum nevoită să vorbească, se odihnea. În clipa în care vioara și pianul făcură să răsune un brio executat minunat și cu distincție, Różyc traversă salonul în vîrful picioarelor și se așeză pe un scaun liber lîngă Kirłowa. Ea îi întinse mîna cu prietenie, zîmbindu-i încrezător. Știau cu toții că domnul acela de treizeci de ani, care prăpădise o jumătate de milion, și femeia muncită, cu rochia demodată, erau rude apropiate.

Se aplecă cu grație pînă aproape de urechea vecinei sale :

— Verișoară, o cunoști bine pe domnișoara Orzelska?

Dădu din cap afirmativ.

— Vine pe la tine ?

Din nou dădu din cap și îl privi cu interes.

— Vreau să te rog... să ne inviți, odată, pe amîndoi... așa ca din întîmplare, să... să ne întîlnim la tine... Aici nu se cade să vin așa des... cum aș vrea eu...

Deschise ochii mari ; îl privi mai întîi cu o mirare de nedescris, apoi izbucni atît de indignată încît atrase atenția cîtorva persoane care își îndreptară privirile spre ea:

— Ce mai e și asta ?...

Și adăugă cît putu de încet, înspăimîntată :

— Doar, nu te gîndești să-i sucești capul bietei fete ? Atunci, n-ai decît să te întîlnești cu ea la Viena ta, dar la mine fii sigur că n-ai s-o întîlnești...

Rózyc rîse discret și-i spuse șoptit :

— Provincialisme, verișoară !

Știa, desigur, că expresia asta o va durea. Pentru moment ea se simți prost și se întristă. Dar după aceea îi răspunse cu demnitate :

— Lasă să fie provincialism ! Ar fi fost mai bine și pentru tine vere, dacă ai fi fost un „provincial".

Pe gînduri, îi răspunse într-o doară :

— Poate...

Dar în clipa aceea, se vede, nu era în stare nici să mediteze nici să se întristeze.

— Verișoară dragă, șopti din nou, dacă ai ști ce mult îmi place... O femeie splendid clădită și are ceva în ea... ochii aceia cenușii în contrast cu părul negru...

Privi o clipă la strălucirea ciudată a ochilor lui și la roșeața din obraji care se accentua. Se simțea jignită de confesiunea aceea, dar mila învinse ofensa...

— Bietul de tine !... Pe lîngă asta ai mai și băut, sau ce ?

Din nou răspunse gînditor :

— Poate...

Muzica încetă, cîteva persoane îl înconjurară pe Orzelski mulțumindu-i și lăudînd compoziția executată cu atîta artă. El își îndreptă umerii și spuse radios :

— E o uvertură rară ! Un juvaer !...

Justyna se ridică domol și tocmai avea de gînd să se îndepărteze de pian cînd îi ieși înainte Zygmunt Orzelski,

tăndu-i calea. Ascultase muzica într-adevăr frumoasă luîndu-şi o poziţie pitorească şi pozind cu degajare, ca să pară cît mai natural. Părea trist şi visător. Îi vorbi cu jumătate de glas, cu un surîs nesigur şi forţat :

— Am impresia, verişoară, că nu-ţi mai place muzica aşa cum îţi plăcea odinioară...

Puse pe ultimul cuvînt un accent semnificativ. Ea sta în faţa lui cu pleoapele lăsate, nemişcată, nereuşind să-şi ascundă emoţia.

— Nu ! răspunse încet, nu ! Nu mai îmi place muzica, deloc...

El stătea în continuare aşa ca ca să nu poată pleca şi să nu poată întrerupe conversaţia începută.

— O ! gusturile femeilor sînt schimbătoare exclamă. Dar la tine schimbarea o trec pe seama faptului că afară de muzica tatălui tău, fără discuţie de bună calitate, nici o alta nu mai asculţi. Dacă ai asculta...

Începu să-i vorbească aprins despre marii maeştri ai muzicii cunoscuţi de el în capitalele europene. Apoi despre noi opere celebre. Vorbea cu uşurinţă, interesant şi sugestiv, vădind o instruire, în domeniul muzicii şi în genere al artelor, ieşită din comun. Ea îl asculta mereu, stînd nemişcată, mai palidă ca de obicei, răspunzînd cînd şi cînd cîte un cuvînt, în timp ce pieptul îi sălta grăbit. Se vede că glasul lui o îmbăta, iar apropierea lui o făcea să simtă fiori în toată fiinţa. El îi privea faţa palidă şi gînditoare cu ochii lui mari, castanii şi migdalaţi, cum îi aveau toţi din familia Korczyński. Abil ca un strateg de salon, săvîrşi o semiîncercuire pentru a o separa de persoanele aflate în apropiere şi, sprijinindu-se de pian într-o ţinută pitorească întrebă : de ce cînd vine el la Korczyń ea nu e de văzut, sau se arată doar cîteva clipe ?

Îi răspunse că unchiul o trimite uneori să-i ţină locul în fermă, iar de cele mai multe ori trebuie să aibă grijă de tatăl ei.

Zîmbi.

— De ce nu spui adevărul ? şopti. Nu vrei să mă vezi, ştiu asta. Ai oroare de mine şi mă disprețuieşti. Ai dreptate, eu însumi încep să mă disprețuiesc.

— Nu, nu... nu-i aşa !

Vroia să mai spună ceva, dar se întrerupse brusc pentru că în celălalt colț al salonului văzu o pereche de ochi care o fixau cu o expresie de nedescris. Erau ochii Klotyldei, și mai strălucitori și mai albaștri decît de obicei, privind-o cu totul altfel ca pînă atunci. Lîngă tînăra femeie stătea Kirlo, veșnic cu zîmbetul lui jovial și puțin răutăcios. Cu o clipă înainte îi arătase perechea de lîngă pian și o întrebase în glumă :

Nu sînteți geloasă ?

— Pe cine ? De ce ? întrebă, dar privind în direcția arătată se făcu ca vișina.

— Cum, nu știți ? continuă șolticul. Asta-i doar prima dragoste a bărbățelului... Domnișoara Justyna... prima dragoste... și dumneavoastră cunoașteți proverbul...

Rosti apoi într-o franceză înspăimîntătoare :

— *On... on revien...tujur...*

— *A ses premiers amours*, sfîrși soția lui Zygmunt și rîzînd nepăsător adăugă : Știu, știu bine despre prima asta dragoste... toți de aici mi-au vorbit despre ea... Dar poate dumneavoastră cunoașteți și proverbul polonez : Primii căței...

— Se aruncă ! sfîrși Kirlo și începu să rîdă sincer, din toată inima.

Totuși pe buzele Klotyldei zîmbetul îngheță repede și ea însăși începu parcă să se teamă, ațintindu-și ochii la femeia aceea înaltă și splendid făcută, căreia soțul ei, emoționat, îi vorbea atît de îndelung și cu înfocare, barîndu-i drumul și separînd-o de ceilalți cu trupul său. Justyna întîlni privirea aceea încărcată de mînie și ură ațintită asupra ei și îi păru că o arde. Dar inima de nouăsprezece ani care o privea astfel trebuie că era cuprinsă și ea de teamă și de jale. Justyna văzu cum ochii de safir ai Klotyldei începură deodată să se umezească și să se încețoșeze pînă ce se opriră în ei lacrimi mari, sticloase, stăvilite cu greu. Totodată, pe fața ei frumoasă și proaspătă ca o primăvară apăru masca suferinței, făcînd-o să semene cu fața unui copil chinuit și fără apărare. În clipa aceea Zygmunt Korczyński se apropie de Justyna atît de mult încît îi atingea cu brațul mîneca rochiei și o întrebă cu glas înăbușit :

— Ai alungat oare cu desăvîrșire, cu desăvîrșire, din amintire, trecutul nostru ? N-ai să-mi mai vorbești niciodată ca unui prieten, ca unui frate ?

Își dezlipi cu greu privirea de pe fața suferindă a Klotyldei, înălță capul și-l privi cu răceală pe bărbatul care sta în fața ei implorînd-o.

— Cu desăvîrșire și niciodată, răspunse cu atita fermitate în glas încît el, jignit sau rănit se înclină ușor și se depărtă.

În salon se iscă oarecare agitație ; cineva propuse o plimbare prin grădină, cucoanele se ridicară de pe fotolii și de pe canapea, tineretul coborî în fugă scările cerdacului unde domnii cei gravi se așezaseră la măsuțele de joc. Domnul Benedykt era gata să înceapă *Wint*-ul dar se vedea că o face fără chef, din politețe doar Kirlo în schimb, privea atît de avid postavul verde și cărțile de joc încît, pentru o clipă, uită să mai rîdă și să-și bată joc de alții. Pesemne distracția asta îl pasiona cel mai tare.

Doamna Emilia împreună cu alte doamne se apropiară de ușa dinspre cerdac. Plimbarea prin grădină la vremea cînd vîntul adia și soarele mai dogorea încă puternic o făcea să se teamă. Schițînd un gest cu capul o chemă pe Justyna și o rugă cu glas stins să-i aducă pardesiul, tulpanul, umbrela de soare, mănușile... Justyna se întoarse grăbită spre ușa vestibulului cînd Różyc dădu fuga în urma ei.

— Permiteți-mi să le aduc eu...

După discuția cu Zygmunt, aiurită, nu auzi acele cuvinte rostite cu galanterie desăvîrșită și nu băgă de seamă că Różyc venea grăbit în urma ei ; se apropiară împreună de cuierul din coarne de elan și de cerb pe care erau de mai înainte pregătite lucrurile cerute de doamna Emilia. Ridică brațele să ia pardesiul cînd simți pe mînă atingerea unei mîini catifelate, ca atlazul. Totodată, observă lîngă ea silueta cam prea subțire, dar elegantă, a unui tînăr grăbit s-o ajute și care, prefăcîndu-se că deznoadă colțurile fișiului de dantelă, îi căută mîna și-și ațintì privirea pe chipul ei, aceeași privire întîlnită cu un sfert de ceas în urmă. Rosti șoptit, cu acest prilej, cîteva cuvinte pe care ea nu le auzi ; simți că-i vîjîie capul și că-i ard obrajii și se făcu roșie pînă-n vîrful urechilor.

Se răsuci brusc pe călcîie și, punînd pe braț pardesiul mătușii sale se întoarse în salon ca para focului, purtînd jignirea în priviri. În urma ei, stăpîn pe sine, cu lentilele *pince-nez*-ului lucind ca două oglinzi, mergea Różyc, ducînd în mîini broboada de dantelă și umbrela de soare. Bineînțeles, în această scenă cei din salon văzură cît se poate de clar interesul celui din urmă pentru ruda săracă a gazdei ; cîteva persoane căutară spre ea cu atenție și cu uimire, iar Klotylda, acum la brațul soțului ei, zîmbi ironic și o măsură din cap pînă-n picioare cu niște priviri dușmănoase care țîșneau din ochii-i expresivi și pătimași ca săgețile otrăvite.

Dar inima aceea tînără, tremurînd pentru fericirea ei, abia începea să guste amărăciunea vieții ; curînd, mînia și disprețul făcură loc dezolării și suferinței. Stînd pe treapta de jos a scării Klotylda se lipi tare, tare de umărul soțului și-și ridică spre el ochii întristați. El nu se uita la ea. Cu buzele strînse de nerăbdare, le aștepta pe mama și pe mătușa lui să coboare, cufundîndu-și privirea în hățișul grădinii. Era o privire nostalgică, încărcată de doruri neîmplinite. La marginea scărilor stăpîna casei oprise înaintarea musafirilor. Îmbrăcată în pardesiu, avînd pe cap șalul din dantelă fină, cu umbrela deschisă, ieșise voinicește în cerdac, dar în fața scărilor ce o despărțeau de grădină șovăi și se opri. O expresie de suferință și de îngrijorare îi apăru pe chip :

— Într-adevăr... n-am să pot... nu, n-am să pot cobori scările astea...

Nimeni nu se miră : îi cunoșteau cu toții modul de viață și sănătatea teribil de șubredă. Cîțiva bărbați se grăbiră s-o ajute, dar ea îi refuza. Știind prea bine că arăta încă tînără și atrăgătoare, nu vru să pară neajutorată. Cu toate astea scările o înspăimîntau... Spuse celor de lîngă ea că dacă va începe să coboare cu siguranță va cădea... Se apropie de ele și se dădu înapoi, întinse înainte piciorul mic, fermecător, dar îl retrase cu un strigăt ușor ca și cum ar fi văzut un șarpe gata s-o muște ; luptă cu sine atît, încît se făcu roșie toată. În cele din urmă, cu un rîs scurt, nervos, nu coborî ci alergă pe scări, ușor, cu grație. Succesul îi dădu curaj și o dispuse, căci pași mai departe **pe aleea** grădinii în mijlocul cîtorva femei **și** băr-

bați, cu pas sigur și lejer, vorbind cu însuflețire. Darzecki, de la măsuța de cărți, urmărise scena cu atenție și spuse ironic :

— Dar soția dumitale, domnule Benedykt, nu-i chiar atît de neputincioasă pe cît pare...

— Ei ! aruncă vorba Korczyński împărțind cărțile, e plictisită, a stat prea mult în casă și s-a dezobișnuit să umble... Dar, de fapt totdeauna a fost plăpîndă !...

În salonul gol, stînd în fața ușii deschise, Justyna privea la oaspeții care se împrăștiau prin grădină ; se întoarse și tocmai voia să se îndrepte spre sufragerie, dar abia făcu cîțiva pași cînd auzi în spate mers grăbit și pe cineva rostindu-i numele în șoaptă. Zygmunt Korczyński venea în urma ei, aruncînd priviri neliniștite spre pian, spre scaune, spre mese...

— Am uitat să-mi iau pălăria... îmi caut pălăria... șopti încurcat și cu buze tremurînde...

Repede, mai înainte de a fi reușit să se depărteze de el, se apropie de ea și o prinse de mînă.

— Verișoară, nu-ți retragi cuvintele pe care le-ai spus ?... Cu desăvîrșire și niciodată ! Așadar ai uitat trecutul cu desăvîrșire și niciodată nu vei mai fi nimic pentru mine... nici măcar prietenă... soră ? Dar eu nu pot...

Încremeni amețită de căldura vorbelor și a privirii lui, totuși își smulse cu violență mîna din mîna lui.

— Ce vrei de la mine ? exclamă. Cu ce drept și pentru ce faci din mine jucăria vieții tale ? Ajunge... te rog, vere!... Ce vrei ? Simți că nu mai poate vorbi și glasul îi muri în gîtlej.

— Vreau sufletul tău, Justyno !... prietenia !... încrederea ta !

— Sufletul ! rise dureros, privindu-l cu ironie amară. Crezi că mai sînt copilul de altădată cînd toate aceste frumoase... o ! atît de poetice cuvinte ale tale...

Nu-și duse vorba la capăt. Se stăpîni și, făcînd cîțiva pași înainte întinse mîna și-i arătă grădina :

— Du-te, vere, și oferă brațul soției tale care este un copil adorabil, cu siguranță este și bun și este încredințată conștiinței tale. Ea te iubește... iar sufletul meu... Începu să tremure toată.

— Sufletul meu, sfîrși, nu va primi niciodată ceea ce poți tu să-i oferi acum !

Cu pas clătinat dar grăbit, ca și cum nu numai de el ci și de sine ar fi fugit, ieși din salon.

În sufragerie o văzu pe Marta care, aplecată cu totul deasupra mesei și respirînd greu, așeza absorbită fructele și dulcețile pe suporturi de cristal. Se opri privind o clipă spatele lat și gîrbovit și fața zbîrcită a bătrînei domnișoare. Se apropie în grabă și-i atinse mîna osoasă, înnegrită, ce aranja cu zel neostoit stratul de coacăze și măcieșe roșii.

— Ce-i cu tine ? strigă Marta tresărind. Ce vrei de la mine ? întrebă apoi ceva mai îmblînzită.

Tremurînd încă, și cu lacrimi în ochi, Justyna șopti :

— Pot să te ajut... să-ți aduc... să fac și eu ceva ?

— Asta mai lipsea ! Știi bine că nu-mi place să se amestece cineva în treburile mele... Singură m-am descurcat totdeauna și acuma la fel... Du-te și te distrează... acum cînd e veselie !...

— Pentru mine nu e veselie... răspunse.

— Și eu cu ce pot să te ajut ? Ești o melancolică ! Bagă-ți mințile-n cap, sucește capul băieților și ai să fii și veselă...

Vorbea pe tonul ei obișnuit, aspru și ironic, dar ridurile de pe frunte se mai destinseră puțin, iar privirea îndîrjită și posacă deveni mai prietenoasă. Aveai impresia că își va ridica deîndată mîna pe care se prelingea zeama de dulceață și o va trece tandru pe fața arzîndă a fetei din fața ei. Dar în clipa aceea, la capătul încăperii, lîngă bufet se auzi zgomot de sticlă spartă și odată cu el țipătul ascuțit al unei femei. Era jupineasa doamnei Emilia, gătită și fițiită, venită chipurile, s-o ajute pe Marta la treabă, dar fiind preocupată mai mult de sclivisitul valet al lui Rożyc scăpase din mînă vasul pe care-l ducea la masă.

— Neisprăvita ! strigă Marta smulgîndu-se din locul ei și dînd fuga la bufet, a spart carafa de cristal ! Uite ajutorul vostru ! Piei din ochii mei, sfîrleazo, și să nu mi te mai arăți ! Mișcați-vă de aici cu toții, chiar acum ! Prefer să fac eu totul, cu mîna mea, decît să-mi aduceți asemenea pagube ! Carafa de la serviciu... O sută de ani a stat servi-

ciul întreg, iar acum, poftim !... Neisprăviților ! Uf, nu mai pot !

Furioasă într-atît încît îi tremurau mîinile țipă la servitori, cu glasul ei plin de iritare sau mai degrabă de amărăciune, se așează pe podea să strîngă cioburile și o apucă o tuse înspăimîntătoare, ca un bubuit de tunet ce nu mai contenea.

V

Justyna ieși în fugă din casă, pe ușa din dos și o porni pe marginea grădinilor de legume spre cîmpuri.

Curînd se află pe o cărăruie șerpuită ce ducea printre lanurile de grîne, avînd înfățișarea unui coridor îngust ai cărui pereți îl forma secara înaltă, deasă, verde încă dar cu spic bogat și presărată cu albăstrele ca safirul. Tainică și atrăgătoare era cărăruia aceea înecată în fundul mării de spice ; începea chiar de la clădirea conacului și alerga spre inima cîmpiei, albă și bine bătătorită. Șerpuind, se avînta în diferite direcții ; nu odată ți se părea că aici, aici se curmă cînd, după o cotitură sau după un hat verde apărea din nou, ademenind și ducînd — nu se știe unde. Nimeni n-o putea vedea afară de cel ce mergea pe ea, iar acela care mergea pe ea nu vedea nimic, nici el, decît puzderia de fire și spice din jurul lui, și bolta albastră a cerului deasupra capului. Era asemeni unei sihle joase, pe culmile ei singuratică și tăcută, iar la poale clocotind de viață nevăzută, auzită doar prin mulțimea de foșnete, țiriituri, fîlfîiri, zumzete, ciripit, toate contopite într-un susur fermecător, necontenit, chiar deasupra pămîntului.

Justyna nimeri din întîmplare pe cărăruia aceea și nu-și făcu griji, de fel, unde avea s-o ducă. Mai mult din instinct decît cugetat fugea de tot ceea ce o rănea, o plictisea și o umilea. De cîțiva ani suferea crunt și din ce în ce mai mult... De ce se simțea atît de profund nefericită și fără nici o speranță ?... Cum se făcea că viața ei luase o asemenea întorsătură ? De ce din visul luminos al primei tinereți se trezi nu numai singură și tristă, dar totodată umilită și cu picătura aceea de amar dăinuind în suflet.

Frînturi din trecut i se perindau în amintire, învălmășindu-se tumultos ; mergea repede, cu capul plecat și gîndea că pe cînd era copilă auzise cum că oamenii fuseseră odată veseli și fericiți, că viața le fusese ușoară : acum viața s-a golit de bucurii, în schimb e plină de trudă și obstacole. În jurul ei, aceste piedici erau învinse cu tinguieli al căror conținut il înțelese cu vremea din ce în ce mai bine și cu eforturi din pricina cărora trupurile omenești se vlăguiau. iar fețele se ofileau și îmbătrîneau înainte de vreme. Numai tatăl ei se simțea liniștit și fericit, așa ca altădată ; nu se lupta cu nimic și nu depunea nici un efort. Într-adevăr, acel discipol al vremurilor apuse, atît de răsfățat și ridicat în slăvi în tinerețe pentru măiestria cu care cînta la vioară și după ai cărui ochi, mari și visători se dăduseră în vînt multe femei, nu fusese mereu așa cum se făcuse în ultimii zece ani ; văzuse însă toate trăsăturile aceluia care avea să devină mai tîrziu. Justyna își amintea cum treptat, treptat pîntecele i se rotunjise, mîinile și obrajii îi deveniseră durdulii, niciodată nu-l văzuse însă trist sau mînios. Oricare ar fi fost împrejurările în care s-ar fi aflat, orice ar fi întîmpinat, el, sau cei dragi lui, își păstra totdeauna pacea netulburată, dimpreună cu o blîndețe aproape de copil. Se entuziasma și se înflăcăra numai atunci cînd cînta. Cînta mereu, întrerupîndu-se doar cînd interveneau necesități de neînlăturat. S-ar fi putut spune că arta sa iubită îi consuma toate energiile și îi potolea dorințele. Totuși, nu era așa. Avea și o altă pasiune. Sub mustața aurie, încărunțită cu vremea, gura lui totdeauna roșie, senzuală, lua expresia voluptății ori de cîte ori vedea cîte un chip frumos sau cîte un trup zvelt de femeie. Puteai face chiar constatarea că amîndouă pasiunile se stimulau reciproc. Cu cît cînta mai îndelung, cu atît mai aprig și mai visător se apropia de obiectul emoțiilor sale erotice și cu cît erau mai puternice și mai stimulate de împotriviri aceste emoții, cu atît cînta mai mult și mai pasionat. Multe amintiri tulburi și frînte la care acum nu mai putea gîndi cu pleoapele ridicate îi rămaseră Justynei din vremea aceea, cînd mama ei plîngea des și amar, iar-ai casei șușoteau pe seama tatălui, rîzînd pe înfundate. Pe atunci era nedumerită căci nu înțelegea, dar în scurtă vreme fu nevoită să înțeleagă. Cu claritate, ca și cum ar fi avut-o în fața

ochilor, şi-o aminti pe femeia aceea, slabă şi zvîrlugă, cu părul ca pana corbului şi cu ochii aprinşi, uneori limbută şi cochetă, dar cel mai adesea posacă !... Era învăţătoarea ei, franţuzoaica... A luat lecţii cu ea puţin timp căci a părăsit repede casa şi, aproape în acelaşi timp, a plecat şi Orzelski într-o călătorie care avea să dureze mult, luînd cu sine şi vioara. Nu numai vioara, fiindcă înainte de plecare a făcut o nouă datorie, destul de însemnată. Justyna nu-şi mai amintea dacă absenţa tatălui a durat cîteva luni sau un an întreg, dar pricina ei o cunoştea, atunci, bine şi clar, căci în tulburarea şi în zarva înspăimîntătoare din casă şi de pe moşie nimeni nu se mai ascundea de ea. În schimb a rămas de pomină ziua în care, înconjurate de grămada de creditori care le insultau sau se văicăreau jalnic, s-a urcat cu mama ei în trăsură şi au plecat la Korczyn. Din amintirea Justynei n-a pierit niciodată discuţia mamei cu Benedykt Korczyński ; femeia, bolnavă de mult timp, iar acum ameninţată de moarte, implora pe ruda ei să-i ia sub ocrotire fiica în caz că va muri curînd. Vlăguită şi neputincioasă, tremura din tot trupul, frîngîndu-şi mîinile slabe şi galbene ca ceara, iar faţa transparentă ca ostia era scăldată de şuvoaie de lacrimi. Pan Benedykt a vorbit puţin, şi-a vîrît vîrful mustăţii în gură muşcîndu-l, a privit posomorît înaintea lui pînă cînd, în cele din urmă, a sărutat fruntea plecată a rudei sale şi a strîns energic mîinile gălbejite, sărmane, întinse spre el. Cînd s-au întors acasă au auzit din curte sunete de vioară. Stăpînul casei se întorsese, dar nu pentru mult timp. Curînd, pan Benedykt a venit chemat de vestea morţii rudei sale, a pus ordine, cu mari tărăşenii, în afacerile moşiei lui Orzelski, a salvat o mică sumă din tot falimentul şi pe soţul văduv împreună cu fiica lui, pe atunci de paisprezece ani, i-a luat la Korczyn. Orzelski s-a arătat foarte fericit cu o asemenea rezolvare. După ultima aventură îmbătrîni vădit, începu să se îngraşe şi nu mai avu trecere la sexul frumos. Nu se lipsi în schimb de celelalte plăceri ale vieţii. Bucătăria de la Korczyn, datorită Martei, era destul de bună, iar zilele îi deveniseră toate libere, absolut libere de tot ceea ce le îngreunase cîndva. Putea să le consacre fără piedici şi fără nici o răspundere numai muzicii.

Acum, în amintirea Justynei apăru femeia cu ținuta maiestuoasă, ținîndu-și cu distincție capul sus și pleoapele lăsate în semn de modestie, veșnic cernită, în straie de văduvie. După domnul Benedykt ea era al doilea binefăcător al ei. Văzînd-o pe copila îndoliată după mamă a strîns-o la piept și a sărutat-o. Ochii ei veșnic triști s-au umplut de milă. I-a spus domnului Benedykt, care era de față, că o rudă din neamul Korczyński nu poate fi o străină pentru ea, că datoria creșterii și educației acesteia nu poate fi lăsată numai pe umerii unuia dintre frați și că ea, în numele lui Andrzej, îl roagă s-o ia părtașă. Cînd a pronunțat numele soțului dispărut, gura ei a început să tremure.

— Tu știi, frate, a sfîrșit ea vorba, cît de neclintit păstrez în inima mea dragostea și credința față de eroul acela. Absent pentru ochii noștri el este totdeauna prezent în sufletul meu. Adesea mă adresez lui în liniștea nopții și-l rog pe Dumnezeu să-i facă auzite vorbele mele. Cine știe, poate rugămintea mea este ascultată ? Azi îi voi spune că în familia lui există o biată orfană de a cărei soartă mă voi ocupa împreună cu tine, în locul lui.

S-a ocupat chiar sincer și cu devoțiune. A împărțit pe din două cheltuielile cu pan Benedykt, plătind pentru Justyna o profesoară, făcîndu-i rochii frumoase, cumpărîndu-i cărți și partituri. Uneori, cînd se făcuse o domnișoară, o lua pe cîte o săptămînă sau pe cîte o lună la moșia ei din Osowce, altădată frumoasă și întinsă, dar azi mult împuținată și căzută în paragină.

Aici, în mintea Justynei năpădiră o sumedenie de imagini, întîmplări care formau conținutul principal al existenței ei de pînă atunci. Un băiat cu șase ani mai mare decît ea, educat în casă cu profesoare scump plătite și scutit de mama lui de orice îndeletnicire prozaică și de frămîntările vieții, răsfățat, delicat, căruia toți cei din jur îi preziceau viitorul însorit al unui artist de geniu... De acest, în parte, domnișor distins, și în parte, artist exaltat o legau pe Justyna amintirile unor întîmplări și emoții care de obicei alcătuiesc urzeala dragostei gingașe și sincere, o dragoste ce a durat ani de zile, împărtășită deopotrivă de ambele părți. Erau în amintirile acelea dimineți de mai și seri cu lună, plimbări lungi, vorbiri în șoaptă, lecturi fă-

cute împreună, inițieri în opere poetice sublime, erau în ele și lacrimile despărțirilor cînd el trebuia să plece în țări depărtate unde avea să-și cultive talentul, despărțiri pline de dor arzător și de nădejdi ce se-mpleteau cu el ; erau în ele scrisori trimise și primite, bucuriile pătimașe ale reîntîlnirilor, făgăduieli, jurăminte, planuri de viitor, clipe îmbătătoare în urma cărora zile și săptămîni de-a rîndul simțea pe buze încă focul și dulceața sărutărilor lui. Azi încă, aducîndu-și aminte de toate acestea, se opri în mijlocul potecii și-și ascunse în palme fața, în care dragostea veche, puternică și unică pînă atunci făcu să năvălească un val de sînge clocotitor. Dar repede după aceea păli, își ridică fruntea și cu mînie în priviri porni mai departe. Și în ce fel s-a terminat poemul acesta ? O, nespus de prozaic ! E drept că eroul poemului a pronunțat deodată cu glas tare cuvîntul „Căsătorie" și, chiar, timp de două luni întregi a repetat cuvîntul, la început mai energic și insistent, dar mai apoi din ce în ce mai slab. Din acele două luni Justyna își amintea fiecare zi și aproape fiecare cuvînt spus ei și despre ea. Fiind vorba despre viața ei cercetase cu privirea și cu auzul, devenite, dintr-o dată surprinzător de agere, tot ce se petrecea în preajmă. Știa totul. În jur, fierbere mare. Doamnei Andrzejowa îi mai scăzuse puțin din măreție, într-atît se simțea de disperată pentru hotărîrea fiului ei. O crescuse și o educase cu mare blîndețe și generozitate pe orfana săracă, ținînd seama de legătura de sînge cu omul pe care, cu trecerea vremii, îl iubea și îl cinstea tot mai mult, ca pe un iubit pierdut, ca pe un sfînt martir. Dar cînd, apoi, a comparat-o pe fata aceea, pe care chiar o îndrăgise, cu fiul său a găsit-o atît de neînsemnată : fără o situație în societate, fără o educație aleasă, ba nici ca frumusețe și inteligență nu-i păreu a fi cine știe ce, încît, pur și simplu, n-a putut concepe o asemenea însoțire. Își făcea mai puține griji pentru avere, cu toate că și în această privință, deși era desprinsă de chestiunile materiale și nepricepută în afacerile moșiei, își da seama că părăginitul Osowce avea nevoie să fie consolidat și susținut. Ea dorea însă, înainte de toate, pentru fiul ei o femeie de origine nobilă, cu relații înalte, cu educație strălucită, în sfîrșit un fel de muză menită să ajute geniului, în care credea fără clintire, să

se dezvolte, să-şi ia zborul. Toate acestea i le spuse Justynei, fără mînie şi fără iritare, căci nu se cădea să te porţi rău cu o rudă a lui Andrzej, i le spuse desigur pe un ton trist, dar infatuat.

Mult mai puţin stăpînită fusese mătuşa lui Zygmunt, o femeie iute din fire, care preţuia nespus bogăţia.

— Ar fi trebuit să ştii Justynko, spunea, că tineri ca Zygmunt au adeseori aventuri cu fete ca tine, dar aproape niciodată nu se întîmplă să se însoare cu ele !

În capul domnului Benedykt s-a spart atunci belelele. Era, sărmanul de el, năucit. Doamna Andrzejowa îl chema aproape zilnic la Osowce ; Darzecka venea ea însăşi cu foşnetul rochiilor ei de mătase, înfuriată şi, revărsîndu-şi mînia şi împotrivirea se năpustea cu scandal în biroul fratelui. Însuşi Darzecki, cel ce ţinea atîta la aristocraţia lui, interveni şi, cu vorba-i monotonă şi curgătoare, îşi înştiinţă cumnatul că nu e de acord ca o rudă atît de apropiată să se însoare cu... o oarecare... Pan Benedykt se mînie atît de tare încît tună în toată casa cînd îi puse întrebarea : „Ce să facă cu fata ? S-o înece sau s-o împuşte?" În cele din urmă ceru să vorbească cu Zygmunt. Discutară ce discutară şi la sfîrşit îi spuse pe un ton de glumă din care răzbătea însă mîhnirea :

— Ştii ce, sclifositule ? Du-te din nou în străinătate şi învaţă să pictezi... E adevărat că Osowce o să se ducă de rîpă, dar sînt sigur că pe tine n-o să te doară inima căci... căci, la drept vorbind, tu singur nu ştii ce vrei !

A plecat şi după ce a petrecut trei ani în marile centre ale artelor plastice, cu osebire la München, s-a întors însurat.

Incidentul acesta fu la început pentru Justyna ca o lovitură de trăznet care o duse la desperare, apoi ca o palmă peste obraz căci, în mîndria ei, simţise că demnitatea fusese mai crunt rănită decît dragostea. Mai fuse, iarăşi, ca o săgeată ascuţită care, trecîndu-i prin inimă îi deschise în acelaşi timp ochii. Începu să observe şi să înţeleagă multe lucruri peste care pînă atunci privirile-i lunecaseră fără să le vadă şi fără să le pătrundă sensul. A înţeles, în primul rînd, situaţia în care se afla şi, cuprinsă de silă pentru searbădul ei prezent, începu să se teamă pentru viitor.

Pînă atunci dragostea cu bucuriile, suferinţele şi visurile ei îi devorase timpul şi îi hrănise pînă la saţ gîndurile şi inima. Cînd această hrană începu să-i lipsească observă şi simţi că nu mai posedă nimic altceva pentru umplerea zilelor şi orelor ce se scurgeau anevoios ; că în sine şi în jur nu exista nimic în care să-şi înfigă ancora vreunei nădejdi oarecare, fie ea turnată şi dintr-un metal mai comun. Uneori, cînd închidea ochii şi se gîndea la ceea ce se petrece cu ea şi la ceea ce putea să se întîmple în viitor, i se părea că vede în faţă un pustiu nemărginit în care, asemenea unor fantome pricăjite şi slăbănoage rătăceau tinerele energii ale trupului şi ale spiritului ei... Acum omul acela vrea din nou să aprindă în pustiu flacăra care atît de crud i-a ars aripile cîndva. Cu cîteva minute înainte, numai, o înfiorase glasul lui. Fusese pe cale să uite, iar acum... oare din nou... din nou ? O sută de voci păreau că strigă în fiinţa ei : Nu ! Şi, totuşi, în lîncezeala şi viaţa aceea fără noimă pe care o ducea, poate cînd... poate că... Nu era un copil, avea douăzeci şi patru de ani şi iubise cîndva cu pasiune, ştia, simţea ce este şi ce forţe dezlănţuie nebunia sîngelui şi a inimii... O scutură un fior de spaimă şi fruntea i se aprinse de ruşine. Îşi aminti privirile şi acostările celuilalt, ale distinsului domn cu silueta subţire, cu fruntea tremurînd bolnăvicios şi cu mîna ca atlazul, care atît de semnificativ îi căutase mîna şi i-o strînsese. Ce-o fi fost ? O plăcea ? Asta se vedea de la o poştă, dar oare nu ştia, tot din experienţă, că „asemenea tineri ca el au aventuri deseori cu fete ca ea, dar nu se întîmplă aproape niciodată să se însoare cu ele" ? Cine, dar, era ea ? Ce loc i se cuvenea printre cei alături de care îşi ducea traiul ? O ! natural, i se spusese cîndva şi chiar singură recunoştea că era... o oarecare!

Îşi cuprinse capul înfierbîntat cu amîndouă palmele, jalea o sugruma, simţi în cerul gurii amărăciunea usturătoare a mîndriei umilite. Încet, încet izbuti să se liniştească. Din largul cîmpiei veneau adieri proaspete, mîngîindu-i binefăcător părul şi grumazul. Printre lacrimi întrezărea ochii de safir ai albăstrelelor, privind-o cu milă şi spicele verzi, aproape nemişcate, prin care unduia un murmur uşurel, alinător. În faţă, la cîţiva zeci de paşi, observă înălţîndu-se dintre grîne un păr în cîmp, cu co-

roană bogată, scăldat în soare ; tulpină, ramuri și frunze toate erau de aur. Se uită împrejur și pe fața-i răscolită apăru o expresie de ușurare. Se vede că treptat, treptat încetase să mai gîndească la sine și la necazurile ei. Se aplecă și, răsfirînd paiele dese ale grînelor, privi cu atenție florile viorii de nopticoasă și nemțișorii de cîmp care, în inele dese, îmbrățișau tulpinițele secarei. Cînd înălță capul simți pe obraz mîngîierea aspră a unui spic ; îl luă în mînă și-i cercetă cu atenție boabele verzi. Un fluture violet îi țîșni de sub tălpi și-și luă zborul rotit pe deasupra lanului ; îl urmări cu privirea pînă dispăru. Ajunse la cîțiva pași de părul din cîmp cînd o asurzi țipătul unor păsări mărunte care, în stol numeros, săreau, zburau, se legănau printre frunzele de aur. Chiar în clipa aceea, dincolo de grîne, nu departe, răsună un glas omenesc. Era o voce bărbătească, puternică și clară care striga :

— Hii, roibule, hii, hii !

Și, la un minut, iarăși :

— Mai încet, murgule, mai încet !

În această chemare ce se revărsa peste liniștea cîmpiei nu se afla nimic trist ; dimpotrivă, răsuna vioaie și bucuroasă. Îndată, apoi, vocea aceea fluieră melodia unui cîntec ușor de recunoscut :

Pe cale, pe cale, un paltin în floare,
Pe murgu-nșeuat, unde-mi pleci tu oare ?

Paltini pe acolo nu erau de fel. La poalele părului din cîmp se deschidea un coridoraș îngust, drept și lung, avînd de o parte și de alta secara înaltă ce se înălța deasupra unei fîșii de pămînt negru, proaspăt arat. Justyna ieși din desișul de secară și se opri sub păr. Într-o parte, la o depărtare destul de mare, se vedea satul lung, cenușiu iar în cealaltă, aproape de tot, se ridicau colibele împădurite; în față, cît cuprindeai cu ochii ovăzul scund și măzărichea cu flori albe înfășau pămîntul. Aceeași potecă pe care Justyna pătrunse pînă în inima cîmpiei, întreruptă de fîșia de pămînt arat, fu rechemată cu îndărătnicie la viață, ca și ea, și, străbătînd verdele pufos al măzărichei, ca o panglică albă, îngustă, se adîncea din nou în ovăz.

De pe una dintre coline, spre părul din cîmp, înainta un plug tras de o pereche de cai dintre care unul era roib,

cu coama cinepie, iar al doilea murg, cu picioare albe și cu o floare sireapă în frunte. În spatele plugului, cu mîinile sprijinite pe coarne, mergea un bărbat înalt și chipeș, într-o haină albă din pînză, cu cizme pînă la genunchi și cu o șapcă cu cozoroc de piele care, acoperindu-i fruntea, lăsa descoperit la ceafă părul auriu. Mergea drept, cu pas ușor fără să se vadă că face vreun efort ; hamurile meșterite dintr-o frînghie groasă, bine înnodate și întinse pe cai, îi încingeau umerii pînă mai jos de brațe. Mergînd, fluiera acum partea a treia din cîntec :

Pescari, aruncați năvoadele-n val,
Pe mîndrul meu Jasiek mi-l scoateți la mal!

Plugul înainta destul de repede, cuțitul mușca adînc pămîntul, pe cormanul lucitor curgeau necontenit șuvoaie de pămînt negru, revărsîndu-se în bulgări mărunțiți. Caii, nu prea mari, cu părul lucios, mergeau la pas, vioi, iar mai încolo cîteva ciori, părînd că li se uită în ochi, țopăiau din loc în loc, sau se așezau pe bulgări, grave, cu ciocurile plecate.

Deodată plugarul se opri din fluierat și, observîndu-l chiar de la cîțiva pași, îți puteai da seama că se simțea uluit. Își scoase șapca de pe cap cu un gest grăbit, opri caii și privi la femeia ivită atît de neașteptat în lanul des; din expresia feței și din ținuta lui se vedea că e grozav de tulburat. Gura i se deschise a mirare și de sub mustața bălană se iviră dinții albi ca laptele. Zîmbi, întoarse fața într-o parte, șovăi, își drese glasul, în cele din urmă, temîndu-se parcă să nu vorbească prea tare, spuse aproape în șoaptă :

— Aveți nevoie de ceva, domnișoară ? Poate ați vrea să vă arăt drumul mai departe, sau să le spun ceva pălmașilor domnului Korczyński ? Ei sînt dincolo de deal...

Luă mîinile de pe plug, gata s-o pornească. Justyna înaintă cîțiva pași pe banda îngustă, verde, care despărțea peretele de secară de petecul de pămînt arat.

— Mulțumesc, răspunse, am ieșit la plimbare și nici eu nu știu cum am ajuns pînă aici...

El făcu un gest arătînd cu capul poteca alburie din secară.

— Cărăruia asta v-a adus pînă aici. Nu-i nimic că v-aţi depărtat atît de mult de conac. Puteţi să vă întoarceţi pe un drum mai scurt, pe dincolo... Trebuie să mergeţi prin ovăz şi ieşiţi drept la conace, iar de acolo pînă la Korczyn e cale scurtă.

Vobea acum mai tare, repede şi cu vădită dorinţă de a se arăta politicos şi gata s-o slujească... Întinse braţul şi-i arătă ovăzul, poteca verde prin el şi capătul olatului de *ślahtici* învăluit parcă într-un abur cenuşiu.

Justyna îi privea mişcările energice cărora zvelteţea trupului le imprima o agilitate şi o supleţe neobişnuită ; nu putu să nu observe, iarăşi, că din ochii albaştri, scînteietori, dincolo de stînjeneală şi pudoare ţîşnea o bucurie cu greu de ascuns.

— Pan Jan Bohatyrowicz ? întrebă Justyna cu sfială.

Fruntea lui descoperită, mai albă decît restul feţei, se făcu roşie, iar în obrajii rumeni, arşi de soare, năvăli tot sîngele.

— Chiar eu ! răspunse şi, atingînd cu degetele coarnele plugului întrebă, ţinîndu-şi privirile în pămînt : De unde ştiţi cine sînt ?

— Vă văd uneori... mătuşa Marta mi-a vorbit despre tatăl şi despre unchiul dumneavoastră...

Din nou îşi întoarse faţa într-o parte şi-şi drese glasul, dar de data asta răspunse mai cu inimă :

— Cu siguranţă v-a vorbit despre unchiul Anzelm, căci el a cunoscut-o bine pe domnişoara Marta...

Se întrerupse şi, după o tăcere scurtă, căpătînd pesemne mai multă îndrăzneală, adăugă :

— Şi eu mergeam odată la Korczyn... tata mă lua cu el... dar după aceea n-am mai fost. De ce să mergi dacă n-ai nici un motiv ?

Şi, ca şi cum şi-ar fi amintit de vreo jignire anume, sau de ceva care-i făcea silă, îşi înălţă capul semeţ, încruntă din sprîncene, puse mîinile pe coarnele plugului şi îndemnă caii s-o pornească mai departe. Numai hamurile petrecute peste umeri le smuci, strigînd de cîteva ori la cai :

— Mai încet, roibule, mai încet ! Murgule, mai încet ! Plugul înaintă iarăşi, dar mult mai agale decît înainte şi din nou brăzdarul scormoni adînc în ogor, iar pe corman curgeau şuvoaiele de pămînt negru, mărunţit. Justyna

mergea alături de plug, pe marginea îngustă a lanului de secară, privind cu oarecare nedumerire la tovarășul de alături care se posomorise deodată. După o clipă, arătînd brazda întrebă :

— După trifoi ?

— Păi cum ! răspunse.

— Pentru grîu ?

Își repezi spre ea privirea din care răzbătea și uimirea și teama. Se gîndea că poate vrea să rîdă de el.

— Pare-se că vă pricepeți la semănătură.

Fu rîndul ei să se simtă stînjenită. Într-adevăr, avea cîteva cunoștințe, foarte puține, despre pămîntul pe care călca, și ale cărui fenomene, înfățișări și roade îi stîrneau curiozitatea și admirația. Își mai amintea cîte ceva din discuțiile ce se purtau în jurul ei, dar niciodată nu văzuse de aproape cum se lucrează ogorul. O uimea ușurința, cel puțin în aparență, cu care tînărul plugar își săvîrșea munca lui. Își imaginase că aratul e o treabă foarte grea.

— Depinde, răspunse. Se întîmplă să fie greu, se întîmplă să fie și ușor. În primul rînd depinde de pămînt, iar în al doilea de obișnuință și de puteri. Pe lîngă asta nici plugurile nu mai sînt ca altădată. Pentru mine aratul unui pogon e ca o plimbare.

Rostind ultimele cuvinte își dădu capul pe spate voios, privi în sus și surîse iarăși, numai că de data asta triumfător, iar dinții albi îi luciră sub mustața bălană. Se simțea pesemne bucuros și mîndru de forța și destoinicia sa pentru munca aceea pe care toată viața o făcuse. La drept vorbind din ținuta, din vorba și din comportarea lui vedeai cît de ciudat se îmbinau și se schimbau una cu alta trăsăturile firii : sfiiciunea de ciută cu semeția arogantă, pudoarea aproape feminină cu forța matură, bărbătească. Era grozav de vorbăreț și iute în mișcări, poate din dorința de a se arăta politicos și de a o atrage. În clipa aceea viiciunea și limbuția învinseră lipsa de îndrăzneală. După ce îndreptă ceva la plug, cu fața radioasă țmocăi la caii care se opriseră.

— Mai degrab m-aș fi așteptat în clipa asta să văd moartea pe cîmp decît pe dumneavoastră. Toți spun că azi e bal la conac...

— Nu mă simţeam în apele mele la balul acela şi am ieşit în cîmp, răspunse cu aceeaşi vioiciune şi cu totul fără voia ei.

Îi dispăru zîmbetul de pe chip. Se uită la ea mai lung şi mai îndrăzneţ ca pînă atunci.

— Ştiu de mult, spuse cu glas domolit, că dumneavoastră nu vă simţiţi totdeauna bine acolo. Oamenilor nu poţi să le astupi gura, dar şi aşa faţa omului trădează uneori ce se ascunde în suflet. Eu, domnişoară, vă observ adesea, deşi de departe...

Se abţinu. Glasul lui, glasul acela puternic care răsuna în tot satul cînd cînta se sugrumă, parcă, şi se frînse. Abia după o clipă îşi isprăvi vorba :

— Poate vă supăraţi pe mine, că am îndrăznit să v-o spun ?...

Şi plecîndu-şi capul privi cu neliniştе chipul femeii care mergea alături. Era roşie la faţă dar nu minioasă ; îşi ridică pleoapele şi se uită întrebător şi prietenos către el. Şi iarăşi obrajii lui se aprinseră ca focul. Întoarse capul, şovăi, îşi drese glasul, apoi spuse :

— Dumneavoastră, domnişoară, nu aveţi de unde să ştiţi că, privindu-vă uneori, diferite gînduri îmi trec prin minte. Soarele nu vede pasărea mititică şi, totuşi, cînd răsare el pasărea începe să cînte ; şi nimeni n-o poate opri, căci deşi ea sălăşluieşte jos, într-o tufă pitică, îşi are şi ea cîntul şi libertatea ei.

Din nou, poate fără să vrea, ridică fruntea semeţ, ochii îi scînteiară de mîndrie sau de înflăcărare şi cînd ajunse la capătul brazdei strigă, oprind plugul :

— Ce mai ! Eu vă spun că nu trebuie să vă faceţi prea multe griji şi să vă necăjiţi. Pe lume sînt şi oameni răi şi oameni buni. Cîteodată e trist, dar cîteodată mai e şi bine. Cel mai rău e cînd omul nu face nimic şi caută numai la necazuri...

— E adevărat, zîmbi Justyna, dar cînd cineva n-are nimic de făcut pe lume ?...

— Aşa ceva nu se poate... începu, dar îşi curmă vorba pentru că trebui să depună efort ca să întoarcă plugul şi să tragă o brazdă curmeziş, despărţind astfel pămîntul arat de măzărichea în floare. Oricît susţinea că pentru el aratul unui pogon e ca o plimbare, oprind plugul la capătul dru-

mului ce despica lanul de ovăz își șterse sudoarea apărută, broboane dese, pe frunte.

Justyna mîngîie coama cînepie și deasă a roibului.

— Frumoși cai, și zvelți...

— Puternici și foarte blînzi, răspunse bucuros de lauda ei. Îmi cunosc glasul, vin și îmi mănîncă din mînă... Orice animal poate fi îmblînzit, numai să-i arăți dragoste și să-l îngrijești. Pentru mine nimic nu-i mai de preț în gospodărie decît calul. Se vede că semăn cu tata, căci răposatul se prăpădea după cai...

Întoarse plugul în așa fel ca o parte să se tîrască pe pămînt, desprinse hamul de pe umeri și țmocăi la caii care ieșiră la drumul acoperit cu iarbă și cu flori sălbatece.

— Îl mai țineți minte pe tatăl dumneavoastră ? întrebă Justyna.

— Cum să nu? Aveam șapte ani cînd a murit, și de nimeni nu eram atît de legat ca de el....

— Dar mama trăiește ?

— Trăiește, slavă Domnului, dar față de ea niciodată aproape n-am fost așa...

Vorbea cu însuflețire, repede, eliberîndu-se tot mai mult de sfială. Puteai gîndi chiar că întrebările Justynei îi provocau mare bucurie, o bucurie care acoperea uneori cu o ceață apoasă strălucirea scînteietoare a ochilor.

— La drept vorbind, adăugă, unchiul Anzelm a fost pentru mine și tată și mamă ; dar s-a îmbolnăvit pe neașteptate și a zăcut la pat cîțiva ani, nu mai puțin. Atunci toate au căzut pe capul meu : fiind aproape un copil trebuia să mă descurc cu gospodăria, să am grijă și de unchiul bolnav și de sora mea mai mică și de mine. Am mai pătimit eu multe necazuri atunci ; chiar și oamenii m-au năpăstuit cît au putut...

Dădu din mînă a lehamite și iar încruntă din sprîncene, dar îndată îi reveni voia bună :

— Acum însă totul s-a schimbat în bine la noi ; a rămas doar amărăciunea pe care o aflu în propriile-mi dorințe.

— Ce fel de dorințe ? întrebă cu un surîs șăgalnic Justyna.

Din nou se simți încurcat, tuși scurt întorcîndu-și fața într-o parte și abia după o clipă răspunse :

— Dorințele omului pot fi diferite : uneori sînt dintre acelea care nu se împlinesc niciodată. Abia apar că trebuie să le izgonești din inimă și să le uiți, dar tristețea și dorul rămîn în urma lor... Privi în sus gînditor, dar în clipa aceea foșni ovăzul și, la cîțiva pași de cai apăru în fața lor, pe hatul îngust, o fată ca la douăzeci de ani, înaltă, robustă, cu obrajii fragezi, plesnind de sănătate. Părul aspru, castaniu, scăldat în soare, sta în jurul capului ca o tufă de aur ; cosița groasă cădea de pe umerii lați, acoperiți cu un caftan * trandafiriu. În șorțul imens, prins în brîu, ducea buruieni de cîmp ; mergea dreaptă, cu pas mare și apăsat, iar sub fusta lungă și cadrilată, făcută în casă, i se vedeau pînă mai sus de glezne picioarele mari și goale. Încă de departe puteai observa, sub sprîncenele castanii, albastrul de safir al ochilor ei care se luminară, scînteiară și se ațintiră fascinați asupra lui Jan, uitîndu-se la el ca la soare. Dădu din cap în semn de salut și după ce o măsură pe Justyna cu indiferență strigă, deschizîndu-și gura roșie, ca cireașa, într-un zîmbet larg.

— Se vede că domnul Jan are mult timp de merge așa încet !

Își lăsă puțintel șapca spre spate.

— Dar dumneata, domnișoară Jadwiga, ce duci în șorț ?

— Buruieni pentru vacă. Ce, nu mai cunoști ? Se vede că te-ai uitat la soare și te-a orbit !

— Poate că ai ghicit, domnișoară Jadwiga, răspunse surîzînd.

Acum fata voinică cu ochii ca safirul, zîmbitoare, trebui să-i taie drumul și, trecînd, îl privi încă o dată, de aproape. Zîmbetul ei se stinse, își plecă ușor capul și spuse grăbit :

— De ce ești atît de rău, domnule Jan, și nu vii să ne vezi ? Parcă am trăi la capătul lumii. Și bunicul și-a amintit de dumneata...

---

* Afară de sensul pe care-l are în limba română, termenul kaftan — luat de polonezi tot din limba turcă — mai înseamnă și veșmînt femeiesc exterior lung și larg, reprezentînd o piesă din costumul popular, sau îmbrăcăminte de lucru, de casă.

Fără să împiedice înaintarea plugului nici măcar o clipă ocoli caii și trecu înainte ; cum mergea așa grăbită, cu șorțul plin de buruiană, voinică și cu pădurea de păr auriu ridicîndu-se deasupra capului, o puteai asemui cu Ceres, uriașa zeiță puternică și atît de atrăgătoare prin forța ei.

— Cine e ? întrebă Justyna.

— E domnișoara Domuntówna, actrița cea mai bogată din sat...

Justyna făcu ochii mari de mirare. Jan zîmbi.

— Boierii nu înțeleg poreclele noastre, dădu să explice. Actriță, ori succesoare... adică... moștenitoare... Bunicul domnișoarei Domuntówna, Jakub Bohatyrowcz, a avut o singură fiică pe care a dat-o după Domunt. Fiica și ginerele au murit de timpuriu și **a** rămas ea, singura nepoată. Urmează ca întreaga gospodărie, foarte frumoasă dealtfel, să-i rămînă **ei** iar despre bătrîn se spune că mai are și ceva bani strînși...

Justyna zîmbi. Băgase de seamă privirea de îndrăgostită a Domuntównei, cum îl sorbea din ochi pe Jan în acea strălucire de secundă cît îl privise.

— E frumoasă ! zise, urmărind-o cu privirea pe **cea** care se depărta.

— Cît despre frumusețe nici pomeneală ! răspunse cu vădită nemulțumire. E prea mare și grasă. Dar, se corectă grăbit, e muncitoare și are inimă bună ! Mă credeți, cînd vă spun, că ferma ei merge tot atît de bine ca și a unui bărbat ?... Și pe toate reușește să le facă, atît e de destoinică... Vara trecută era criză de pălmași și... parcă-ți vine să și rîzi, ea împreună doar cu argatul a cosit și a arat... Atunci unchiul mi-a zis s-o ajut, căci el îl stimează foarte mult pe bătrînul Jakub.

Tăcu, pesemne era ceva ce nu **vroia** să spună , își pierdu **din** nou, siguranța de sine, își drese glasul apoi zise :

— Jakub ăsta, să aibă aproape nouăzeci de ani... îi ține minte pe franțuji *. Acum cincizeci și ceva de ani a mers cu tatăl lui pan Benedykt Korczyński la război. După război s-a însurat, fiind de-acum în vîrstă, dar n-a fost fericit. L-a lăsat nevasta, iar el și-a făcut atîta inimă rea

* Este vorba despre expediția lui Napoleon în Rusia în 1812 și despre întoarcerea francezilor, după înfrîngere.

încît de atunci s-a cam scrîntit... Nu că ar fi nebun de-a binelea, dar, așa, nițeluș... Jadwiga îl îngrijește bine pe bătrîn, îl iubește, îl răsfață ca pe un copil mic...

Se apropiau de satul mare, populat. Se auzeau din ce în ce mai deslușit glasurile oamenilor și mugetele vitelor. La marginea lanului de ovăz, trei băieți desculți, îmbrăcați în haine albe din pînză groasă, adunau trifoi de pe un petec de pămînt. Unul spătos, gras și cu părul roșu, cosea, iar doi, mai tineri, niște băietandri, greblau și strîngeau nutrețul în căpițe mici. Jan mustăci, deschise gura să spună ceva, dar se abținu ; în cele din urmă, neputînd să se stăpînească, strigă la cosașul a cărui coasă zbîrnîia și lucea în soare :

— Adaś ! ați întîrziat cu trifoiul ! Mai mare rușinea! O să vă arate vouă tatăl vostru...

Cel luat în rîs răspunse mînios, fără să-și întoarcă fața :

— Vezi-ți de treaba ta și nu te amesteca în treburile altora !

Unul dintre băieții cu greble strigă subțirel rîcîind zelos pămîntul :

— Eh ! azi tata n-are timp de noi ! Mai adineaori s-a întors din oraș și acum discută despre proces.

— Eu mi-am strîns trifoiul, azi am și arat, se făli în glumă Janek.

— E știut ! Toate le faci tu mai bine ca alții ! Nătărăul ! bombăni iarăși cosașul.

— Leit taică-său, spuse Jan, Justynei. E tot atît de arțăgos ca și el. Îmi sînt veri. Fiii lui Fabian Bohatyrowicz. Nu ne-am certat niciodată. Numai Adaś ăsta mușcă așa tare acum fiindcă îl paște armata în toamnă... Cum își aduce aminte de asta turbează... Mai au un frate, al patrulea, pe Julek, un pescar atît de înverșunat că nu-i chip să-l iei de pe Niemen... Afară de rîu și de cîinele lui, Sargas, nu mai știe nimic ; de fapt e și nițel cam prostănac. Dar pe sora lor, pe Elużusia ați văzut-o...

Opri caii și grăi cu tristețe :

— Iată și conacele și drumul spre Korczyn... Își scoase șapca, privind-o pe Justyna șovăitor.

— Poate, zise timid, să vă conduc pînă acasă, să nu vă sperie niscai cîini răi sau vreo vită !...

Vreuna din dorințele acelea de neîmplinit despre care vorbise mai înainte fu, pesemne, pricina tristeții ce i se așternu pe chip. Regreta, se vede, timpul ce se scursese atît de iute și ar fi vrut să-l prelungească. Se uită neliniștit la femeia ce părea atît de străină de el, care în clipa aceea nu-l asculta deloc ci, săltîndu-și bărbia înainte, căta cu încîntare și curiozitate spre priveliștea din față. Era o gospodărie de țară obișnuită și modestă care, văzută de aproape, în liniștea și prospețimea ei, avea un farmec deosebit.

— Minunată gospodărie ! Cine locuiește aici ?

— Unchiul Anzelm, adică de fapt noi trei, pentru că ne folosim de toate în comun.

Grăind acestea, din două salturi trecu drumul alb ce despărțea satul de cîmp apoi, cu un gest larg, deschise poarta care închidea împrejmuirea din uluci rare. Prin poarta aceea Justyna zărise o parte din ogradă ; acum, cînd interiorul ei se oferea, pe de-a-ntregul, privirii, păși grabnic înainte.

Jan Bohatyrowicz, cu șapca în mînă și cu capul plecat în semn de bun venit, sta în poartă, cu brațul întins îmbietor...

— Vă rog să intrați, vă rog foarte mult intrați și vă odihniți ! Unchiul o să fie bucuros, am s-o chem îndată și pe soră-mea... Vă rog, vă rog foarte mult !...

Timiditatea îi dispăru fără urmă. Deveni ceremonios și se semeți puțintel, străduindu-se a fi cît mai ospitalier și bine crescut.

Ograda era destul de întinsă. Gardul nu prea înalt, din uluci cioplite cu meșteșug, înconjura un pogon bunicel de pămînt; pe el, o luncă verde ca smaraldul în care creșteau o sută de peri, pruni și meri tineri, răsădiți abia de cîțiva ani. Din loc în loc pomișorii aceștia zvelți, îngrijiți cu mare sîrg, legaseră rod, iar ici colo, printre ei, stau vișini bătrîni potopiți de rod. În mijlocul grădinii, roțile căruței brăzdaseră în iarbă un drum lat și pe el răsărise trifoi alb și des. În spatele livezii, vreo douăzeci de stupi de culoarea cerului se tupilau în lanul stropit cu maci albi și roșii, dincolo de care se înălța, ca din pușcă, nalba cu flori catifelate și multicolore, se ivea roinița învoaltă și palidă, pe fondul verde închis al cînepii înalte și răsfirate. Mai de-

parte, jos pe răzoare, cu vrejuri drepte sau încolăcite creșteau legumele, floarea-soarelui galbenă se avînta sus deasupra lanului delicat de chimen alb ; ici, colo, creșteau în straturi garofițele și se lăfăiau în voie lujerele răsfirate ale nopticoasei.. Un păr bătrîn, să fi avut poate o sută de ani, își culca ramurile fără rod, dar întesate de frunze, pe ferestrele și pe zidurile casei care se ivea din spatele lui, înveselind ochiul cu obloanele și colțarele ei vopsite în alb.

Casa asta, așezată în fundul ogrăzii, era scundă, cenușie, învelită cu stuf și avea un singur ogeac, acoperit și el cu paie. Dădea spre grădină cu unul dintre pereții laterali cu două ferestre mari, luminoase iar micul pridvor, cu poala streașinei încrustată în ghirlande și cu ușa joasă, avea ieșirea spre bătătura de unde se vedeau, în spatele unui gărduleț scund, șopronul cu acoperișul ieșit în afară sprijinit pe cîțiva pari și grajdul în fața căruia sta o grapă, caprele de tăiat lemne și se vedeau gălbind cîteva fire de fîn împrăștiat. O șură se arăta dincolo de casă, alături de cîțiva tei crescuți unul lîngă altul, iar mai încolo, departe și de bătătură și de tei, abia zărindu-se de pe culmea aceea înaltă, sclipea pangilca îngustă a Niemenului cu peretele cel galben în spatele lui și cu brîul întunecat al codrului, desfășurat sub cer. Razele soarelui înturnat spre apus jucau în iarbă și prin crengi, aprindeau culorile florilor, preschimbau vișinele în rubine mari. În tăcerea adîncă răzbătea din pomi ciripit de vrăbii, se auzea zumzetul monoton, de bas, al albinelor și unduia o mare de arome prin care răzbea mirosul ierbii proaspăt cosite.

Fînul cosit era adunat cu grebla și așezat în căpițe mici de un om înalt, desculț, într-un halat ce-i ajungea pînă la genunchi și cu o căciulă mare de oaie pe cap. Căciula aceea alcătuia parcă un al doilea cap și contrasta izbitor cu restul straielor. Trebuie că era bătrîn ori slăbit căci mișcările îi erau lente și spatele gîrbov. Grebla lui, însă, cu toată încetineala, înainta necontenit și, de la jumătatea grădinii, se putea auzi discuția pe care o purta cu un ins nevăzut, șezînd pesemne după casă și după gardul ce împresura bătătura.

— Am înaintat recursul, slavă Domnului, așa că dumnealui, domnul Korczyński, o să se aleagă cu praful de pe tobă la instanța superioară, grăi repede și oțărît glasul omului nevăzut.

— Iar eu ți-am spus de o sută de ori, Fabiane, și ți-o mai spun și a suta una oară, că noi o să ne alegem cu praful de pe tobă din procesul ăsta, răspunse rar și domol omul care grebla fînul.

— De ce să fie așa ? țîșni de dincolo de gard întrebarea repezită. Dumneata, Anzelm, nu dorești binele nostru comun ?

— Îl doresc, se auzi răspunsul, dar zic : nu te întinde după ceea ce nu-i al tău !

— Dar dacă dovedesc că pășunea e a noastră ? Și să mă bată Dumnezeu dacă n-am să dovedesc că-i așa și nu altfel...

— Avocatul ți-a zăpăcit mintea, Fabiane, și tu crezi...

— Încă nu s-a născut ăla în stare să mă zăpăcească pe mine ! Nu mă duc să cer minte de la vecini și nici măcar de la tine, Anzelm, cu toate că înțelepciunea ceea pe care ai căpătat-o cîndva de la boieri încă nu ți s-a vînturat din cap...

Glasul omului nevăzut deveni tot mai cătrănit pînă cînd, în urmă, se făcu furios și ascuțit. Greblașul răspunse cu calmul lui neschimbat :

— Nu-mi mai scoate ochii cu boierii, Fabiane... eu nu i-am văzut de douăzeci de ani și pînă la moarte n-o să-i mai văd...

— Totuna mi-i. Ceea ce omul învață la tinerețe e greu să-i scoți din cap la bătrînețe, grăi cu înverșunare vocea de după gard.

Atunci un cîine nu prea mare, lățos, cu părul galben și cu botul lung ca de vulpe, care pînă atunci stătuse liniștit, culcat pe paiele împrăștiate din fața grajdului, zvîcni de la locul lui și sări spre grădină începînd să latre. De acolo veneau în goană o pereche de cai, trăgînd după ei plugul în așa fel că se putea lesne agăța de gard sau de

şopron, avînd să strice şi stupii. Omul cu căciula de oaie ridică ochii.

— Asta ce mai e ? Unde-i Janek ? grăi mai însufleţit la vederea cailor care goneau în voie.

Chiar în clipa aceea, de după gardul de care se agăţase plugul apăru Jan, cu capul gol, căci azvîrlise şapca în iarbă, roşu ca racul şi năduşit.

Dintr-o singură smucitură îndreptă plugul, apucă hăţurile, iar caii, auzindu-i glasul, se supuseră ca nişte copii ascultători şi se opriră în faţa grajdului. Cît ai clipi fu lîngă unchiaş şi-l apucă de braţ.

— Unchiule dragă ! dacă ai şti ce fericire a dat peste mine azi... Îi tremurau mîinile, şi glasul şi strîngea între degete halatul bătrînului. Acesta slobozi grebla din mîini.

— Asta ce mai e ? Cine-i acolo în livadă ?

Ciinele galben, trecînd pe lîngă plug şi cai, se năpusti lătrînd în livadă.

— Mucyk ! strigă după el Janek, lăsîndu-l pe unchiaş, vino aici, Mucyk !...

— Potoleşte-te, Mucyk ! Cine e ? O doamnă ? ce vrea...

Îşi duse mîna streaşină la ochi şi, privind în fundul grădinii se trudi să recunoască trăsăturile femeii în jurul căreia se rotea scîncind Mucyk, acum liniştit.

Jan îl trase pe unchiu-său de mînă.

— De la Korczyn... domnişoara Justyna. Ştii unchiule... aceea despre care îţi povesteam mereu... Haide, să-i spui bun venit !...

Uluit şi aproape înfricoşat, bătrînul gîrbov se trase spre casă.

— Asta ce mai e ? exclamă. De la Korczyn... pentru ce ? De ce ? Pentru care pricină ?...

— I-a plăcut la noi foarte mult şi s-a oprit să se odihnească... Hai, unchiule, du-te !...

Dar bătrînul se propti cu spatele de peretele casei.

— De ce eu ? Nu mă duc... dacă ai adus-o, atunci du-te tu !...

— Dar eu trebuie să desham caii şi să le dau nutreţ ! şopti repezit Jan şi-l trase de amîndouă mîinile pe cel ce se opintea. Unchiaşule, unchiule, dragul meu ! te rog, du-te !... repede !... ea a venit în vizită la noi... te rog, du-te !

— Eşti nebun Janek, sau ce ? Îţi lucesc ochii ca unui smintit. De ce mă tragi ?... Du-te singur !

— Dar caii ? Şi nu e frumos, unchiule, să nu saluţi oaspeţii care vin în casa dumitale... Rogu-te du-te... mai repede... hai, unchiule !...

Omul desculţ şi adus de spate se înfăşură în halatul său, îşi scutură capul acoperit cu căciula mare de oaie în semn că nu se duce ; sta rezemat de perete, dar forţa cu care băiatul înnebunit în clipa aceea insista, îl convinse. Smulgîndu-şi mîinile din strînsoare, pe jumătate cu mînie, pe jumătate cu amărăciune, strigă :

— Bine, lasă-mă acum ! Măcar să încalţ ghetele ! Eşti nebun de-a binelea !

— Te duci unchiule ?

— Mă duc... dar, să-mi pun ghetele...

Dispăru în casă : Jan se duse din nou în grădină.

— Fiţi bună domnişoară şi luaţi loc ! Vine îndată şi unchiul... eu o să desham caii...

Şi se repezi la grajd.

În grădina aceea mare care era totodată şi livadă şi grădină de legume şi de flori şi mai era încă şi luncă şi prisacă, sub ferestre, se afla o singură bancă lipită de peretele casei, făcută dintr-o scîndură sprijinită pe doi butuci şi aşa de lungă încît s-ar fi putut aşeza pe ea zece oameni. Chiar în faţa ei, un şir de nalbe se înălţau drept în sus şi, ceva mai la dreapta, deasupra stupilor albaştri şi printre macii roşii, zumzăiau albinele. De pe bancă se ridică o femeie înaltă şi bine făcută, cu capul împodobit cu cosiţă neagră, oacheşă, cu trăsături frumoase şi cu obrajii rumeniţi proaspăt de vîntul din cîmp. Sta sfioasă printre nalbe, ea însăşi semănînd cu o floare minunată, iar ochii ei cenuşii priveau de departe la omul care se apropia. Nu-i era cu totul necunoscut. Auzise cîte ceva despre trecutul lui comun cu trecutul familiei Korczyński, cu acel trecut despre care aproape nimeni nu mai pomenea la Korczyn, dar ale cărui neşterse amintiri se resimţeau în viaţa de orfan a lui Zygmunt, în veşnicul doliu al mamei lui, în situaţia lui Benedykt, în modul de viaţă şi în expresia posomorîtă a ochilor lui. Mai ghici şi altceva, ceva mai mult decît o legătură trecătoare ce trebuie că existase, cîndva, între omul acela şi Marta. De aproape, cu

toată gîrboveala şi încetineala în mişcări arăta mai puţin bătrîn decît apărea de departe. După faţa lui prelungă şi după profilul regulat puteai să-ţi dai seama că nu avea mai mult de cincizeci de ani ; era însă o faţă suferindă şi îngîndurată, cu pielea rumenită de soare, cu umerii obrajilor căzuţi şi albastrul ochilor spălăcit. Din felul cum se apropie de femeia necunoscută, din plecăciunea pe care i-o făcu se cunoştea că obiceiurile de la curte nu-i erau cu totul străine. Înclină puţin căciula de blană, dar o puse imediat pe cap.

— Sînt Anzelm Bohatyrowicz, spuse blajin. Iertaţi-mă, că nu-mi scot căciula, dar aşa sînt eu, răcesc uşor la cap...

Cu indiferenţă şi parcă silit, fără tragere de inimă atinse cu palma mîna pe care Justyna se grăbi să i-o întindă. Privirea lui ocoli chipul fetei, iar sub mustaţa scurtă, căruntă, buzele-i palide se strînseră cu asprime. Cu toate acestea, iarăşi, cu un gest care se obişnuia la curte, arătă banca, spunînd :

— Vă rog, vă rog foarte mult, aşezaţi-vă şi vă odihniţi !...

El rămase în picioare, tăcut, cu privirile în gol. Cu tot efortul pe care-l făcea de a se arăta politicos şi primitor, simţeai că se ferea de oameni ca un sălbatec şi că avea pentru ei un sentiment ascuns, de silă. Justyna îl observă şi spuse stînjenită :

— Iertaţi-mă că am intrat, dar grădina dumneavoastră mi s-a părut atît de proaspătă şi de atrăgătoare, iar domnul Jan m-a invitat atît de călduros...

Ar fi fost greu de ghicit ce anume îl mai îmblînzi pe bătrîn : că-i lăuda grădina sau că rostea numele nepotului, într-un fel atît de prietenos.

— De ce nu, grăi. Vă foarte mulţumesc... Nu mă aşteptam la asemenea cinste, ca cineva de la Korczyn să mă viziteze în coliba mea săracă...

Din nou îşi săltă cuşma.

— Dar ce mai face domnişoara Marta Korczyńska ?

— Deseori îşi aduce aminte de dumneavoastră, cu plăcere, răspunse însufleţit Justyna.

— Nu se poate, se împotrivi ; asta o spuneţi dumneavoastră aşa, din amabilitate... Atîţia ani... Am văzut-o...

acum trei ani la biserică... U ! tare s-a mai schimbat, a îmbătrînit... e cu totul alta de cum a fost.

— De mulți ani îl ajută pe unchiu meu și muncește din greu.

Un zîmbet îi flutură pe buze și grăi mai încet :

— Și-i era frică de muncă !-Eh, uite că tot a trebuit să muncească...

Căzu pe gînduri. Cu mîna-i lungă, palidă, își îndreptă căciula pe cap și, în timp ce ochii-i spălăciți priveau undeva departe, rosti cu glasul lui monoton :

— Ieri a fost un măr rotat, iar astăzi un ciot uscat.

Fie că discuția aceea scurtă îl atrase și-l învioră, fie că felul de a fi al Justynei îi plăcu, amintindu-i ceva petrecut demult, făcu un pas înainte și se așeză pe bancă, totuși departe de ea.

Atunci din spatele casei apăru Jan, se uită la ei cum stăteau de vorbă și le strigă de departe :

— Unchiule, domnișoarei i-a plăcut mult livada noastră.

— Vino încoace ! strigă Anzelm.

Băiatul lupta vădit cu sine.

— Dar n-am dat tot ovăzul la cai...

— Atunci du-te și dă-l !

Și întorcîndu-se spre Justyna săltă din nou căciula.

— Sînt foarte bucuros că v-a plăcut livada mea. Tot ce vedeți e obținut numai prin muncă trudnică și sudoare. Dacă ați fi venit aici acum zece ani ați fi văzut o paraginâ ; bălării, gunoaie, și mizerie.

Justyna îi spuse că a auzit despre boala lui îndelungată și grea.

— Da... da... dar... de la ci... cine ? Se mîră atît de tare încît începu să gîngăvească. Ochii lui spălăciți se fixară cu încordare asupra ei.

— Oare la Korczyn își mai ami... ami... amint... de mine cineva ?...

Scutură din mînă și adăugă repede :

— A, desigur, Janek v-a vorbit despre asta... Cum să nu ! Ține el bine minte acele suferințe ale mele, căci multe a mai pătimit bietul de el în vremea aceea, atîtea că e și greu de povestit... Dar ce fel de beteșug o fi fost acela, numai Dumnezeu Sfîntul poate să știe, destul că m-a dobo-

rit ca pe un buștean și m-a țintuit nouă ani la pat, în dureri... M-am arătat pe la doctori în vreo trei rînduri dar nu mi-au ajutat, ba chiar au zis că nu găsesc nimic stricat în corpul meu... Au spus că sufăr de ipohondrie... mi-au zis ipohondru... se vede că boala era mai degrabă sufletească decît trupească...

Își dădu drumul la vorbă și cu glasul lui monoton începu a-și povesti patimile din trecut. Din ceea ce spunea și chiar din multe urme vizibile pe care i le lăsase pe chip suferința era ușor să recunoști una din acele teribile boli nervoase care chiar pentru știința medicală pun mari semne de întrebare. Cum îl apucase ea pe omul acesta simplu și atît de strîns legat de viața naturii, pe acest om despre care Marta spunea Justynei că era falnic ca bradul și avea fața rumenă ca floarea de mac ? Se vede că el însuși își pusese întrebarea asta adeseori pentru că, stînd pierdut pe gînduri, cum îi era felul, și privind în depărtări grăi :

— Multe întîmplări sînt pe lume... Merge omul pe cîmp, îl prinde un vînt rău și-l pricopsește cu un reumatism sau mai știu eu cu ce altă meteahnă. Dar există și altfel de vînturi, nu numai de acelea care șuieră prin cîmp, ci care se abat pe drumul unei vieți de om...

Clătină din cap și căută iarăși depărtările. Cu mișcare domoală se sculă de pe bancă și-și înclină ușor căciula.

— Atunci, poate o să fiți bună să veniți să-mi vedeți livada, dacă v-a plăcut așa de mult...

Pe iarba catifelată ca un covor, cosită nu de mult, trecînd de la pom la pom îi vorbi despre vîrsta și proveniența fiecăruia dintre ei, îi explică cum se cultivă și îi deosebi soiurile.

— Părul ăsta este un boncret... iar ăsta un Poire Madame... colo sînt trei peri mălăieți, dincolo sînt merii ; parmeni, ionatani... calvinești... crețești... iar plicul acela mare e tot numai pruni...

Încordarea de pe față, în care descifrai și indiferența și suferința se înmuie și dispăru, iar în albastrul spălăcit al ochilor începură a juca scîntei slabe, vesele. Privind-o și pe Justyna îți puteai da seama, la fel, că în grădina aceea plină de rod și de pace respira mai în voie și mai adînc decît cu o oră în urmă, în salonul plin de oaspeți.

Se aflau lîngă pîlcul mare de pruni și Anzelm explica în ce fel apără el renglotele și corcodușii de zăpadă și de gerul iernii, cînd Jan veni iarăși în fugă și, oprindu-se la cîțiva pași, ascultă o clipă discuția lor, apoi strigă :

— Mă credeți domnișoară cînd vă spun că unchiul, cu mîinile lui, a sădit toți pomii ăștia și acum tot el îi dădăcește ?... Pare că-i atît de slab, dar are multă vigoare și rezistență...

Bătrînul se-ntoarse :

— Vino-ncoa, Janek ! strigă pentru a doua oară.

Dar băiatul șovăi din nou, uitîndu-se cînd spre bătătură, cînd spre Justyna. Ar fi dorit să fie și acolo și aici.

— Dar mai trebuie să adăp caii...

— Sigur că trebuie ! răspunse Anzelm.

Și întorcîndu-se spre Justyna, cu vorba lui domoală și întreruptă cînd și cînd, dar din ce în ce mai nestînjenit începu să povestească, cum, zăcînd în greaua neputință cîrtea uneori chiar împotriva Voiei-Sfinte a Tatălui Ceresc că îl făcuse bicisnic și nefolositor; cum l-a mai durut și l-a înspăimîntat soarta acestui băiat al fratelui său, biet orfan pe care vecinii haini l-au nedreptățit și l-au despuiat de bunul lui, profitînd că era un copil fără părinți ; cum în cele din urmă, cînd s-a clintit din neputință, a început a-i arde pămîntul sub picioare.

— E al zecelea an de cînd am înviat și, între timp, băiatul meu a crescut... Mai întîi am pornit a mă război cu vecinii prin tribunale pentru ceea ce ne luaseră, apoi am clădit căsuța asta și după aceea au urmat toate : și prisaca și livada. Janek a deprins albinăritul de la un om care învăța și el într-un oraș mare ; eu, iarăși, l-am învățat tîmplăria pentru că o cunoșteam din tinerețe.

Întinse brațul și cu un gest larg arătă de jur împrejur: totul este rodul muncii noastre, și gardul acela de uluci și pridvorul și stupii. La nevoie mai angajăm ajutoare, dar noi sîntem și agricultorii și horticultorii și apicultorii și tîmplarii... Cînd omul e nevoiaș nu poate fi altfel, mai cu seamă dacă nu se mulțumește numai să-și sature stomacul ci mai rîvnește și la lucruri frumoase care, ce-i drept, nu sînt neapărat de trebuință, dar bucură ochiul...

Acum rise înfundat, din piept, și își îndreptă spatele adus ; scînteile slabe din privire se topiră într-o flacără

liniștită și caldă. Era totuși în străfundul ființei lui ceva, ca un val de tristețe sau de silă, care îi stinse repede veselia. Își plecă iar capul, se gîrbovi și grăi rar :

— Toate sînt trecătoare și deșarte. Abia apucă omul să se uite la ce a înfăptuit că s-au și destrămat ; abia apucă să se hrănească cu nădejdi că se și pomenește adăpat cu otravă. Fiecare lucru pe lume e ca apa care curge, ca frunza de pe ram ce îngălbenește și moare...

Se uita în pămînt, vorbea mulcomit și din ce în ce mai stins ; ai fi putut gîndi că vorbele lui erau o rugăciune pe care o spunea de mulți ani și de multe ori, în fiecare zi și poate în fiecare noapte. Își ridică fața încet și privi zările.

— Dar nu toți au aceeași soartă de la Dumnezeu ; unuia îi face parte pe lumea asta de mai multă fericire, altuia de mai puțină. Poate că din tot ce-i aici Janek, copiii și nepoții lui vor trage folos și le va fi bine... Pe lîngă asta, adăugă, fiecăruia îi e drag cuibul său, și mai ales nouă...

Privirea lui se mută pe fața Justynei.

— Cu boierii e altceva, ei călătoresc prin orașe mari, locuiesc peste granițe, au fel și fel de distracții și plăceri... Noi ce avem ? Pentru noi nici Parisul, nici onoruri, nici muzică frumoasă, nici cercuri vesele nu există. Cuiburile noastre — e tot ce avem... și pentru asta ne ținem de ele cu ghearele și cu dinții...

Justyna își plecă ochii. Pe chipul lui Anzelm se strecură din nou expresia de lehamite cînd rosti aceste cuvinte, iar în fața ochilor ei, nu se știe de ce, apăru în clipa aceea imaginea unui tînăr îmbrăcat după ultimul jurnal, pozînd mereu în atitudini pitorești cu o expresie de veșnică nemulțumire în ochii frumoși, într-una pomenind despre minunile civilizației văzute și auzite prin țările pe care le colindase. Îl iubise, cîndva, pe omul acela foarte mult, dar în clipa asta i se părea că de atunci a trecut mult, nespus de mult timp. În clipa asta mai simțea că între ea, cea din mijlocul acelei ogrăzi și el, cel ce își purta chipul palid și mohorît prin salonul de la Korczyn, se așternea o întindere nesfîrșită. Se simțea departe, departe de Korczyn, undeva într-o altă lume.

Cînd ridică ochii, în capătul curții văzu roibul venind în fugă de după culme și îndată, după el, îl văzu pe Jan

călare pe murg. Caii adăpați și spălați în rîu scuturau de pe ei stropi deși de apă, nechezînd vesel. Jan sări de pe cal și la o clipă după aceea strigă dinlăuntrul grajdului :

— Antolka ! Antolka !

O tînără fată, îmbrăcată cu o fustă scurtă și caftan roz, desculță, tocmai se ivea de după creastă, purtînd pe umeri o cobiliță cu două găleți pline. Subțirică și plăpîndă se apleca puțin într-o parte sub povara aceea și, pentru a-și face cumpănă, ținea un braț depărtat de corp.

— Ce e ? strigă cu glas subțirel.

— Ia prăjina și dă cîteva vișine din pom ! Dar mai repede !

— Pentru ce ?

— Pentru un musafir.

Și adăugă mai încet.

— Uită-te în livadă !

Fata lăsă în grabă gălețile cu apă și cobiliță în pridvor, apoi, uitîndu-se în grădină își acoperi fața cu palmele și intră fuga în casă. După o clipă ieși, dar avea de data asta pantofi în picioare și în mînă o prăjină lungă, îndoită la capăt.

Alergă ca o căprioară prin grădină spre vișinul cel mai mare, sărind peste brazde și ținînd rușinoasă capul în jos. Cosița castanie, legată la vîrf cu o panglică roșie, cădea pe umerii înguști și rotunzi, pînă la briu. La capătul de sus al cozii sta înfiptă o garofiță roșie. Sări, aplecă o creangă cu prăjina și începu să rupă vișinile cu repeziciune.

— E sora lui vitregă, spuse încet Anzelm, Justynei, din aceeași mamă, dar nu din același tată... Jaśmóntówna... Mama lui a rămas văduvă după fratele meu și s-a măritat a doua oară cu Jaśmont ; a plecat și a trăit la trei mile de aici, în Jaśmontowce.

Ședeau iarăși pe banca de lîngă peretele casei, dar împrejurul lor începu să fie mai puțină liniște și singurătate ca pînă atunci.

Printre uluci se zări alt caftan roz-aprins, întru totul asemănător cu cele pe care le purtau Domuntówna și Jaśmóntówna, iar deasupra lor se arătă fruntea unei femei; sub fruntea aceea, ochii, iscodind printre crăpăturile gardului, trebuie că priveau în ograda lui Anzelm. După o

clipă, ceva mai departe, se iți deasupra gardului capul, întreg, al unui bărbat cu părul tuns, cu mustăți și față rotundă, îmbujorată, iar în locul unde se termina împrejmuirea, deasupra ulucilor scunde, sta de cîteva minute, neobservată de nimeni pînă atunci, o femeie în vîrstă cu îmbrăcăminte scurtă, de culoare închisă și cu o basma legată pe cap ca o bonetă. O îmboldea curiozitatea, pesemne, să vadă și ea ce se petrece în curtea vecinului ; sta nemișcată, chipurile pe gînduri, cu fața palidă și prelungă sprijinită în palmă. Anzelm nu dădu atenție vecinilor curioși și, calm, dar cu interes, o întrebă pe Justyna despre felul cum sădesc și îngrijesc pomii fructiferi în livada conacului. Știa prea puține despre asta căci de livada de la Korczyn se ocupa, în exclusivitate, așa cum îi era obiceiul, Marta. Zîmbi din nou clătinînd din cap :

— Și îi era frică de muncă !...

Jan veni în fugă, liniștit pe deplin în privința colaboratorilor săi preferați, deshămați de la plug. Alergă la sora lui și, luînd-o de braț, o conduse spre banca de lîngă peretele casei. Avea coșulețul cu vișine în mînă și capul plecat cînd se opri în fața Justynei. Se vedea că dacă fratele n-ar fi ținut-o strîns de încheietura mîinii ar fi tulit-o îndărăt și s-ar fi ascuns pe undeva.

Silueta-i zveltă, subțirică semăna atît de bine cu un mesteacăn tînăr, fața mică și plecată în jos avea atîta seninătate și gingășie iar din ochii pe care o clipă îi ridică din pămînt țîșnea o curiozitate și o teamă atît de copilărească încît Justyna o apucă pe neașteptate de mînă, o așeză pe bancă lîngă ea și, îmbrățișînd-o, îi sărută fruntea albă pe care se răsfirau șuvițe de păr. O roșeață mult mai aprinsă decît aceea care împurpura obrajii surorii sale se ivi pe fruntea și obrajii lui Jan. Urechile-i ardeau ca focul. Stînd sub păr cu spatele proptit de trunchi se uita la cer, la vîrfurile pomilor, în juru-i, își ștergea fruntea și ochii cu mîna. Ceva pesemne în clipa aceea clocotea în pieptu-i larg și puternic și se mai poate că pe dinaintea ochilor lui scînteietori totul începea să se învîrtească. Justyna, privind la fața fragedă de copilă, încă, a fetei își aminti de cobiliță și de cele două găleți cu apă pe care le văzuse pe umerii ei, cu o clipă înainte.

— Nu e greu să cari apa... pe o culme atît de înaltă ? o întrebă încet.

Nuuu ! răspunse şoptit Antolka, răsucind cu degetele marginea şorţului.

— La noi apa se capătă cu preţul sîngelui, se amestecă Anzelm ; trebuie să cobori după ea la rîu şi s-o cari sus pe mal.

— De aceea, mai mult eu mă duc după apă, iarna mai cu seamă, grăi Jan parcă justificîndu-se.

— Mai mult el se duce după apă, întări Antolka, ridicînd capul şi privindu-şi fratele.

— Dar, adăugă repede şi cu pudoare crescîndă, şi eu pot... de ce nu ! E a doua vară cînd merg la seceriş...

Justyna căzu pe gînduri. La ce medita oare ? Poate în mintea ei apăruse femeia aceea, la fel de plăpîndă şi delicată pe care o văzuse azi întinzînd şi retrăgîndu-şi piciorul gingaş cu o spaimă de nedescris cînd fusese să coboare cîteva trepte.

— Nici un om nu-şi cunoaşte puterile pînă cînd nu e nevoit să le încerce... zise Anzelm, dar îşi curmă vorba ; în clipa aceea răsună la gard o pufnitură surdă ca aceea pe care ar face-o o piersică uriaşă cînd cade pe pămînt. O fată bondoacă, în caftan roz, aducînd într-adevăr cu o piersică rumenă şi grasă, sărise pîrleazul şi se apropia grăbită. De departe se vedea că-i rîde faţa rotundă ca o lună plină ; avea dinţii albi ca laptele, ochii strălucitori şi năsucul obraznic, sumeţit în vînt. Şi tot de departe dădu din cap, strigînd :

— Bună seara ! Bună seara la toată lumea !

— Ce e ? întrebă Anzelm privind-o scurt.

Acum, cea care se oprise în faţa lui începu a ciripi :

— Am venit la Antolka să-mi împrumute apă...

— În pumni vrei să iei apă ? o întrebă flegmatic gospodarul.

Fata îşi privi mîinile roşii atîrnînd în lungul fustei cadrilate şi pufni în rîs.

— Chiar aşa ! răspunse stăvilindu-şi rîsul, dar arătîndu-şi mereu dinţii albi. N-o să iau apă în pumni ; dar de fapt nu după apă am venit, ci ca s-o văd pe domnişoara de la Korczyn... Domnişoara mă ştie !

— O ! Acuma o și știe ! O singură dată a văzut-o în căruță și acuma gata, o știe ! se indignă Antolka, uitîndu-și sfioșenia.

— Chiar așa ! Pentru că cine oferă flori frumoase cuiva înseamnă nu numai că-l știe dar că-l și îndrăgește !

— E drept că atunci buchetul dumneavoastră pe ea a nimerit-o, întări Jan.

— Asta e norocul meu ! Chiar așa ! rîse cu gura pînă la urechi. Și începură să rîdă cu toții ; chiar Anzelm, cu un zîmbet slab, se adresă Justynei :

— Elżusia Bohatyrowiczówna, fiica lui Fabian... cea mai zurlie fată din tot satul...

— Chiar așa ! Nici pan Anzelm n-o fi fost el așa poznaș în tinerețile lui, i-o tăie Elżusia.

— Ar fi bine să mai capeți puțină minte, doar ești logodită, glumi Jan.

— Nu-i adevărat, încă nu m-am logodit, tata o să se ducă acolo să cadă la învoială.

— E ca și cum ai fi logodită e ca și cum ai fi logodită ! Jaśmont a venit cu pețitorul... mama noastră ți l-a pețit... Poate n-oi fi spus că e frumos ? Și Antolka întinse coșulețul cu vișine aproape chiar sub nasul prietenei.

— Na, ia vișine !

Elżusia luă din coșuleț un pumn plin de fructe și le duse îndată la gură cînd, la gard, se auzi glasul unui bărbat mînios, amenințător :

— Elżusia ! Ce-i cu tine acolo ? Ce, nu-ți mai ajunge treaba acasă ?... Elżusia !

Omul care-și arătase ceva mai înainte capul deasupra ulucilor sări gardul scund în locul unde stătea femeia în vîrstă și sfrijită și, cu pași mari și gravi, se îndreptă spre casa lui Anzelm, chemînd-o pe fată stăruitor. Fiica venise aici, chipurile, după apă, tatăl venise, chipurile, după fiică. Nu se temea de el nicidecum ; tăcu numai, poate pentru că avea gura plină de vișine și se retrase puțintel printre nalbe. Mucyk se repezi la noul venit, lătrînd furios, dar acesta îl lovi cu vîrful cizmei și se opri în mijlocul grupului. Era de talie mijlocie, îndesat, cu un surtuc din postav gros și cu cizme, avea fața ca rîșcovul, mustățile stufoase, nasul în vînt și ochi mici, lucitori.

— Fie-mi îngăduit și mie să-l salut pe oaspetele lui Anzelm, începu cu oarecare îngîmfare în glas și în vorbă, iar ochii-i luciră batjocoritor. Au trecut de mult timpurile cînd pragurile noastre sărace erau călcate de picioare atît de distinse și nu se știe ce-ar zice domnul Korczyński dacă ar ști că nepoata lui se află în olatul Bohatyrowiczilor, cum am zice, în cuibul dușmanilor lui !...

Jan își dădu capul pe spate și înaintă cîțiva pași.

— Noi nu sîntem dușmanii nimănui... strigă aprins.

— Atît de tare te mănîncă limba Fabiane, că ai venit aici la timp nepotrivit să vorbești despre asemenea lucruri ? întrebă Anzelm cu vorba lui domoală, dar cînd își îndreptă căciula gestul lui fu mult mai repezit.

— Dar dumneata, Anzelm, nu-i porți în inima dumitale nici o pică lui pan Korczyński ? Și nu te-a jignit niciodată ? se îndîrji venitul și continuă din ce în ce mai înveninat, în timp ce ochii-i luceau tot mai tare :

— Nu-ți mai aduci aminte cînd domnul Korczyński ne-a făcut hoți pe amîndoi față de întreg conacul ? Nu-ți mai aduci aminte cînd domnul Korczyński ne-a dat în judecată și a obținut împotriva noastră nu știu cîte condamnări în contumacie ? Nu-ți mai amintești cum domnul Korczyński își ține nasul pe sus ori de cîte ori trece pe lîngă sat ?

Dar Anzelm, îndreptîndu-se de spate și trăgînd cușma de oaie pe frunte, îl întrerupse.

— Ceea ce-mi amintesc eu, cînd mă gîndesc la domnul Korczyński, aceea dumneata, Fabiane, cu toți fiii dumitale n-ați putea duce pe umeri. Și, cu toate astea, nu doresc răul nimănui și nu dușmănesc pe nimenea... Domnul Korczyński să trăiască ani mulți și să fie sănătos... Eu nu l-am blestemat și nici n-am să-l blestem vreodată...

Ochii lui spălăciți priviră depărtările și spatele i se încovoie din nou. Fabian sări ca turbat.

— Totdeauna te porți așa de parcă ai fi stat mai înainte la sfat cu Dumnezeu. Dar eu sînt altfel : eu n-am să i-o iert domnului Korczyński, pînă la moarte, nici pentru faptul că m-a făcut hoț, nici pentru rublele alea muncite cu sînge pe care mi le-a stors pentru nu mai știu ce gloabe... Nu mă dau înapoi nici chiar față de nepoata lui s-o spun, că procesul pe care-l are cu Bohatyrowiczi mie mi se

datorează. Eu am îndemnat *şlahta* să-l dea în judecată, eu am găsit avocatul, eu mă agit şi stărui peste tot. Să ştie că şi o amărîtă de muscă dă din aripi şi se zbate cînd vor s-o strivească. Cîştigăm, sau pierdem, n-are a face ; el în schimb o să aibă neplăceri şi-o să-l coste o groază de parale. Mi-ajunge şi atît. Nu e fin, bune şi paiele ! Dumnealui e boier mare, stă în camere poleite iar eu — un amărît de şlahtic, stau într-o colibă ; dar se întîmplă că musca, cît e ea de mică pişcă pîn-la sînge calul cît îi el de mare. Poate că în procesul ăsta în zadar îmi zdruncin sănătatea şi-mi înrăutăţesc soarta, poate că oamenii proşti or să mă şi înjure dacă voi pierde. Dar trag nădejde să nu fie aşa. Domnul este scutul meu iar cel ce-L ia pe El ocrotitor,pe acela îl va scoate la loc întărit şi-l va izbăvi de vrăjmaşii lui...

Spunînd acestea îşi puse mîinile-n şold, gesticulă larg cu ele, îşi ascuţi glasul încă şi încă ; fierbea şi-l treceau năduşelile. S-ar fi părut că n-are de gînd să mai înceteze, dar Jan, care tot timpul ăsta aruncase spre Justyna priviri neliniştite şi-şi muşcase buzele abţinîndu-se cu greutate, acum îşi sprijini mîna pe umărul lui.

— Dă-le uitării, domnule Fabian... rosti printre dinţii încleştaţi.

Bărbatul în vîrstă se uită în jur şi trebui să ridice capul ca să privească faţa flăcăului.

— Cum adică ? strigă.

— Dă-le uitării pe toate domnule Fabian, repetă cu glas ridicat Jan, în timp ce ochii îi scăpărau de mînie şi de ameninţare, cu mare greu înăbuşite. Omul îşi pierdu siguranţa de sine şi se potoli deîndată.

— Dar ce-am vorbit ?

— Prostii ! Ai vorbit prostii tată ! strigă Elżusia apărînd dintre nalbe şi apucîndu-l de poala surtucului. Chiar aşa ! Haide să plecăm de aici ; dacă o să mai stai puţin iarăşi îl iei la forfecat pe domnul Korczyński.

O dădu în lături pe fată şi spuse stingherit : dacă am grăit ceva nelalocul lui atunci vă rog să mă iertaţi... Să mă iertaţi... M-a luat gura pe dinainte... Vă rog să mă iertaţi... vă urez noapte bună. Îşi scoase căciula şi tocmai voia să plece, dar se opri, uitîndu-se încă o dată la Jan. Pe faţa mînioasă şi aprinsă, cu o clipă înainte, totul acum

părea că ride : și obrajii roșii, și ochii mici, și nasul ridicat în vînt, și mustățile pe care și le tot mișca. Flutură cușma către Jan și strigă :

— Dacă Isus a fugit de Irod în Egipt, atunci nici mie nu mi-e rușine să fug din fața ta ; dar ține minte că nu oul învață pe găină. Întîi să simți pe pielea ta și abia apoi să judeci... Noapte bună !

Flutură căciula și se îndreptă spre gard. Elżusia alerga în spatele lui, sărind, cîntînd și scuipînd sîmburii din gură. Atunci, deasupra împrejmuirii, o coasă luci în aer și se auzi un glas de bas, fredonînd potolit :

Cine desfătare cată,
Să slujească în armată... *

Se simțea că cel ce cînta, era trist ori nemulțumit.

Fabian grăbi pasul și strigă iarăși amenințător :

— Adaś ! n-ai fost în stare să coseşti trifoiul cît am fost eu la oraș ? Am să-ți mut fălcile, mototolule !

— E cosit, tată, și nu mai face gură de pomană ! răspunse liniștit flăcăul voinic, roșcat, chipeș, ivindu-se dimpreună cu coasa lui, de după gardul scund. Femeia slabă, stînd pînă atunci nemișcată, se întoarse spre căsuța cenușie, ce abia se zărea în spatele ulucilor și al pomilor cultivați într-un petic de grădină, nu departe de livada lui Anzelm.

— Elżusia ! Dă fuga după apă ! strigă ascuțit și prelung femeia.

Din depărtare se auzi glasul poruncitor al lui Fabian :

— Nu se poate ! Dumneata numai pe Elżusia o pui la treabă, iar băieților le faci toate hatîrurile. Să meargă Adaś după apă, că fata și așa are de pregătit cina !

— Adaś, te duci ? strigă, sau mai degrabă cîntă din nou mama.

— Îndată ! răspunse flăcăul, dispărînd după pomi și cîntînd tare :

Cu plăceri din plin acolo te-adapă
Și-ai să bei, cît vrei, sînge-n loc de apă...

În grădina lui Anzelm din nou se înstăpîni tăcerea. Jan se apropie sfios de Justyna.

* Vechi cîntec polonez de cătănie, din secolul al XVIII-lea.

— Dumneavoastră, doamnă, n-o să vă supărați pentru acele... lucruri neplăcute pe care le-a spus despre pan Korczyński ?

Îl auzise pe unchiul său spunîndu-i doamnă și în același fel socoti și el să i se adreseze. Unchiul știa mai bine cum trebuie să vorbești și să te porți cu fiecare, căci timp de cîțiva ani aproape zilnic se perindase pe la conac. Dar Anzelm începu să dea semne de neliniște. Își îndreptă cușma și privi la soare, mijindu-și ochii. Era la chindie, coborîse aproape de codrul cel întunecos ; pînă la asfințit nu rămăsese mai mult de o oră...

— Janek !

De sub cușma de oaie își ridică ochii alburii către nepot.

— Oare noi nu mai mergem azi la Jan și Cecylia ?

Jan se simți și el încurcat.

— Ce-ar fi dacă n-am mai merge.. ce-o să fie, că lăsăm o zi ?...

Bătrînul plecă în jos capul.

— Rău, rău o să fie, șopti, dacă pînă la toamnă nu terminăm crucea...

— Dumneavoastră ați fost în defileul lui Jan și al Cecyliei ? o întrebă Jan pe Justyna.

Își aducea aminte. I se părea ei că auzise ceva despre un loc cu numele acesta dar nu fusese, nu, cu siguranță n-a fost acolo niciodată.

— A, sigur, sigur !... Cum poate să-i intereseze pe boieri asemenea lucruri spuse Anzelm.

Justyna se ridică. Se vede că primul ei gînd fu să-și ia rămas bun de la oamenii aceia și să plece. Dar obrazul i se crispă, trăsăturile-i deveniră aspre și într-o clipă păru mult mai în vîrstă decît era în realitate. Așa se întîmpla cu ea totdeauna cînd simțea că o năpădește plictiseala de neînvins, ori vreun regret. Puteai ghici foarte ușor că, în pofida sănătății și a robusteții care te izbeau la ea cînd o priveai, făcea parte dintre acele ființe care, cu inimile lor înfometate, își consumă tainul tinereții în scurt timp. Nu vroia să plece de aici, nici să se întoarcă acolo. Ce să facă ea acolo ? Să șadă iarăși țeapănă lîngă logodnica împopoțonată și gureșă a contelui, să privească din nou cum își bat joc de părul alb al tatălui ei, din nou să întîlnească privirea bănuitoare a doamnei Andrzejowa, sau ochii

sticlind de lacrimi ai Klotyldei, din nou, la fiecare apropiere a omului aceluia pe care cîndva îl dorise ca pe o mare fericire, să tremure în faţa lui, în faţa lor, să se otrăvească cu propria emoţie ! Ce rost are ea acolo ! Cine are nevoie de ea ? Cine doreşte întoarcerea ei ? Şi chiar dacă o doreşte cineva, o ! de o mie de ori mai bine ar fi ca acea dorinţă să se prefacă în silă ! Aici, însă, e linişte, te simţi în siguranţă şi-i atîta prospeţime de parcă pentru ea, care începe să revină la viaţă, s-ar naşte o lumină nouă.

Trecîndu-şi privirea de la faţa suferindă şi istovită a lui Anzelm spre capul plecat al lui Jan care se cufundase în gînduri, îl rugă :

— Luaţi-mă cu voi !

Anzelm o privi atent şi curios.

— Da, pentru ca... care pri... pricină ? întrebă gîngăvindu-se, cum se întîmpla de obicei cînd era uluit sau emoţionat.

Cu grabă apoi, dădu din cap că se învoieşte, ridicîndu-şi sus de tot căciula deasupra capului.

— Cum să nu, cum să nu ! o invită bucuros.

VI

Merseră de-a lungul grădinii, pe urmele lăsate în iarbă de roţile căruţei, pe unde crescuse trifoiul alb şi ieşiră la un drumeag nu prea larg, care despărţea satul de cîmp. Lunga zi de vară se apropia de sfîrşit în tăcuta şi minunata victorie a naturii însorite. Pe întinderea boltei albastre nici un nor. Cerul de safir pălea treptat la orizont, scăldat în strălucirea unui soare uriaş ce luneca singuratec spre codrul umbros. Desfăşurîndu-se lung şi curbîndu-se odată cu malul rîului, satul, tot, sta cufundat în ceaţa aurie ca-ntr-o pulbere fină, impregnată de lumina soarelui. De departe ai fi putut crede că ai în faţă un brîu dens de verdeaţă ; apropiindu-te însă, la fiecare cîţiva zeci de paşi se iveau din potopul de vegetaţie tot alte şi alte aşezări omeneşti. Erau căsuţe cenuşii, joase, învelite cu stuf, iar în apropierea lor şoproane cu streşini

ieşite mult în afară şi sprijinite pe cîţiva stîlpi, grajduri, şuri, staule, curţi şi livezi. Garduri joase din ulucă, din răzlogi sau din ostreţe împletite despărţeau gospodăriile între ele ; nu stăteau ca un cordon drept întins, ci, presărate parcă la întîmplare, cînd se retrăgeau în fund, cînd se iveau în faţă, uneori izolate prin spaţii mari, alteori înghesuite unele în spatele altora, abia pe jumătate ieşind la vedere ; uneori împinse spre sprînceana malului ce se prăvălea în rîu, alteori ajungînd cu spatele grădinilor şi al şurilor pînă-n drumul din cîmp. Despre vechimea acestor sălaşe grăia vîrsta seculară a pomilor din jurul lor. Unele case dispăreau aproape cu totul între plopii argintii, din spatele altora teii umbroşi îşi ridicau înalt vîrfurile grave ; ici mesteceni plîngători îşi culcau pe geamuri şi pereţi ramurile subţiratice, colo mulţime de sălcii scălîmbe, cu trunchiuri ştirbe şi noduroase, ori peri pitici şi pîntecoşi, vechi de cînd lumea, împrăştiaţi prin grădini.

Cei mai falnici erau paltinii, asemeni unor coloane, întîlniţi arar prin cîte o curte. Mai tinere decît aceşti străvechi prieteni şi străjeri ai satului se întindeau, mai jos, livezi de vişini şi pruni, ademenind ochiul cu umbra groasă a coroanelor bogate, ori cu iarba de la poale, aurită de razele tremurătoare ale soarelui. Încă şi mai jos, colea lîngă garduri şi pe lîngă pereţii şoproanelor şi ai hambarelor, năpădea alunişul pitic. Zmeura sălbatică şi răchita deasă, calomfirul înmiresmat, tătăneasa stufoasă şi măselariţa de un galben murdar, toate înfrăţindu-se cu volbura albă ca neaua, cu ciumăfaia şi cu florile ţepoase ale scaieţilor. Se vede că nimeni nu avea nici timp nici chef să plivească vegetaţia aceea sălbatică de lîngă garduri şi pereţi, dar şi în grădinile cu semănături domnea un adevărat haos. Pretutindeni, deasupra legumelor verzi, abia înălţate de la pămînt, se legănau ca o pădure delicată firicele de chimen şi lobodă, maci albi şi roşii. Înaltă şi deasă cinepa se ridica asemeni unui perete, iar pe aracii zvelţi fasolea se răsucea — ghirlande. În capătul grădinilor, chiar lîngă case, în straturi mai mari sau mai mici îţi jucau în ochi culorile mai vii sau mai stinse ale garofiţelor, nopticoaselor, nalbelor, pelinului ; era acolo chiar şi condurul doamnei,, cu flori portocalii, şi măzărichea

rozalie răspîndind arome, toate îmbrățișîndu-se, înăbușindu-se și înfoindu-se unele deasupra altora.

Întreg peisajul, privit la un loc, îți apărea ca o rețea dublă de garduri și poteci. Ultimele alergau de la casă la casă, în șerpuiri nenumărate, traversau grădini, săreau garduri, se furișau pe lîngă pereți, se curmau, dispăreau și, din hățișul de verdeață, apăreau din nou, evocînd în închipuire o viață tumultuoasă, unită, colectivă. Asemeni unor tablouri pictate, gospodăriile acelea se iveau unele după altele, departe sau aproape, singuratice ori vîrîte una în alta, semănînd între ele cu toate că difereau prin mărimea caselor, prin speciile de pomi și prin intensitatea coloritului vegetal. Fundalul comun de azur și verdeață, în care apăreau presărate, făcea din ele o singură imagine larg desfășurată și sonoră de la care răzbătea, în văzduhul din preajmă, freamătul a sute de glasuri. Justyna privea în jurul său cu ochi larg deschiși. Se afla acum chiar în inima satului, înaintînd pe drumeagurile și potecile care-l uneau. Cele cîteva zeci de case văzute de la drum, sau prin bătăturile și grădinile cărora trecea erau locuite de cîteva sute de ființe omenești, toate risipite, furnicar, pe afară, la sfîrșitul acestei zile de muncă, senine. O mulțime de fuste cadrilate și de caftane colorate se iteau fugar pretutindeni... În bătături, printre cotcodăcelile asurzitoare ale găinilor, femei cu glasuri ascuțite își chemau păsăretul domestic pentru culcușul de noapte. Altele stăteau aplecate pe straturi, privind legume, iar altele mergeau ducînd găleți cu apă pe umeri, buruiană sălbatică în șorțuri mari. Unele, în fața caselor, spălau vase de bucătărie, altele rupeau din brazde și puneau în coșuri foi de salată, de lobodă și sfeclă. Pluguri cu cîte un cal sau doi, așezate pe cobile, se întorceau de la cîmp, iar bărbații în urma lor, bătrîni sau tineri, în halate sau surtuce, încălțați cu cizme ori desculți, cu șepci mici și arătoase sau cu căciuli mari și mițoase strigau la cai, schimbînd între ei, din depărtare, frînturi de conversații ; celor ce se întorceau din lunci sau de pe izlazuri le scînteiau coasele în mîini, sau li se vedeau deasupra capetelor ridicate în văzduh profilele dințate ale greblelor. Înlăuntrul caselor huruiau rișnițele, tăcăiau războaiele de țesut. Pe fiecare drum, dincolo de fiecare zăplaz, auzeai

tropot de cai mînați la păscut de băieți andri. Unii alergau slobozi, pe alții călăreau copii desculți, în bluze de pînză, cu fețele înveselite sub cozoroacele șepcilor ponosite date pe ceafă. În fiecare bătătură lătra sau se juca cu copiii, scheunînd vesel, cîte un Mucyk, Żuczek, Sargas, Wilczek ale căror nume, strigate în gura mare, răsunau pînă departe. Pe sub vrejurile legumelor se strecurau pisici negre ori cenușii, cocoșii infatuați de pe garduri și ramuri adresau lumii necontenite urări de noapte bună stoluri de rațe, întorcîndu-se de pe rîu, zburau de dincolo de culme și căzeau cu țipăt în iarbă. În livezile de vișini fetele se săltau spre crengile încărcate de roade și, nu odată, se opreau pentru o clipă plugurile în aceste locuri umbroase, ori cîte o coasă fulgera c-un zbîrnîit printre crengi, în timp ce stăpînul ei își pleca gura — nu se știe dacă spre vișina care se rupsese ori spre urechea înroșită a fetei cu filimica prinsă-n păr. Uneori, lîngă peretele casei, cîteva bătrîne stăteau așezate pe o bancă lungă, tainînd liniștit, cu mîinile în poală. Ducîndu-și calul la fierar se arăta silueta vreunui tinerel atît de zveltă și grațioasă de parcă ar fi fost opera unui sculptor inspirat, cu profilul minunat, bronzat și cu părul aurit de soare. Alteori se ivea cîte un bătrînel cu plete colilii mergînd agale pe sub teii rămuroși. Era un fel de roi omenesc, semănînd cu roiul albinelor ; oameni muncind din greu, în straie grosolane, cu mîini bătucite și înăsprite, cu urmele arșiței pe fețe și cu sudoarea pe frunți. Nu erau posomoriți, dimpotrivă, ici, colo, răsuna văzduhul de rîsetele femeilor, ale tinerilor și ale copiilor. Cîntecele începute și întrerupte de muncă răzbăteau răzlețe și, curmîndu-se ici se auzeau dincolo, cînd mai aproape, cînd mai departe, cînd săltărețe, cînd pline de dor, pînă cînd un solo bărbătesc le acoperi pe toate făcînd să răsune bătătura, grădina și cîmpia de același cîntec pe care nu demult îl fluierase Jan, mergînd în urma plugului...

Pe cale, pe cale, un paltin în floare,
Pe murgu-nșeuat, unde-mi pleci tu oare ?...

Ar fi ținut cîntecul poate mai mult de nu s-ar fi auzit de la o casă apropiată strigăte însoțite de văicăreală și rî-

sete. Pe ulicioara îngustă dintre două garduri se arătă o pereche de oameni, dintre care unul era un bătrîn mic de stat, adus de spate, într-un suman lung pînă aproape de călcîie, iar celălalt — o fată înaltă, spătoasă, în caftan trandafiriu şi cu părul cum e castana. Sumanul alb ca zăpada nu era mai alb decît părul moşneagului răsfirat pe pielea gălbuie a capului, iar expresia feţii lui smochinite, fără dinţi, trăda în clipa aceea spaima inconştientă din pricina căreia îi tremurau mîinile şi întreg trupul lui sfrijit şi uscat. Se împleticea la mers şi nu s-ar fi putut ţine pe picioarele-i firave de nu l-ar fi susţinut, îmbrăţişîndu-l pe jumătate, fata aceea voinică, plecîndu-şi faţa spre dînsul şi vorbindu-i uneori blînd, alteori strigîndu-i :

— Linişteşte-te bunicule ! Întoarce-te acasă, bunicule ! Pacenko n-a venit ! Nu mai e Pacenko ! N-o să mai vină după bunica, el a murit şi bunica a murit ! Te rog, nu face prostii şi întoarce-te acasă !

Dar bătrînul făcînd sforţări mari ca să se ţină drept, neluînd în seamă insistenţele fetei bodogăni ceva, apoi strigă cu glas tremurat :

— Plec ! O să-l găsesc ! Am să-l omor pe mişel. N-o dau pe bunica ! Unde eşti ? Hai să mergem, Jadwiśku, să-l căutăm ! Hai, mai repede !

Fata, susţinîndu-l, repetă :

— Pacenko nu mai e ! Pacenko a murit şi n-o să mai vină niciodată ! Numai copiii ăia răi ai lui Ladyś te sperie aşa.

Dar bătrînul se smulse, o porni înainte şi, gesticulînd cu mîna lui sfrijită, începu să ameninţe. În urma lui, doi băieţi desculţi, cu capetele goale, cu mîne de ştrengari, săreau rîzînd în hohote şi repetînd :

— A venit Pacenko ! Pacenko a venit şi o să i-o fure bunicului pe bunica !

Fata îşi ridică fruntea încununată de cosiţa castanie iar din ochii de safir i se prelingeau lacrimi pe obrajii ca focul...

— Ce să mă fac ! se plînse. Îl sperie mereu iar el se tot duce şi se duce... Iarăşi se face de rîsul lumii, ori cade şi-şi frînge oasele ca atunci...

Jan şopti Justynei :

— Moşneagul o ia razna totdeauna cînd apucă cineva să-i spună că a venit Pacenko... Demult, Pacenko ăsta i-a ademenit nevasta şi a plecat cu ea în lumea largă.

Anzelm grăbi pasul şi, oprindu-se în faţa bătrînului, întrebă cu glas domol :

— Da, unde te duci, pan Jakub ?

Bătrînul îşi ridică ochii mici cu pleoapele umflate şi roşii.

— Da... a... da... mi se pare că dumneata eşti... pan Szymon ?

— Eu sînt, Szymon. Dar dumneata unde te duci, pan Jakub ?

— Szymon, o lămuri Jan pe Justyna, a fost bunicul meu, tata lui tata şi al lui unchiu-meu. Jakub nu-i mai recunoaşte pe cei vii, pe toţi îi ia drept bunicii şi părinţii cei morţi... ca şi cum ar trăi printre duşii de pe lume...

— A venit Pacenko, repetă bătrînul, cu glas plîngăreţ, ca de copil clipind repede şi des.

Anzelm se îndreptă de spate şi spuse cu glas ferm :

— Pacenko n-a venit şi n-o să vină niciodată fiindcă nu mai e pe lumea asta.

Gura moşneagului cu buzele albe, ştirbă, se deschise larg şi încetă să mai tremure. Se opri.

— N-a venit ? Dumneata spui că n-a venit !... Atunci copiii ăia din nou m-au înşelat. Au dat fuga să-mi strige : „A venit !" Dar e sigur că n-a venit ?

— N-a venit, repetă Anzelm.

— Pe cuvînt de onoare ? mai întrebă cu nelinişte.

Anzelm răspunse cu solemnitate în glas :

— Pe cuvînt de onoare !

Bătrînul se linişti cu desăvîrşire, fata întinse mîna ei mare, roşie spre Anzelm.

— Mulţumesc, mulţumesc foarte mult. Pe dumneata totdeauna te crede : sînt cîţiva oameni în sat pe care îi crede totdeauna... Bunicule, adăugă aplecîndu-se iarăşi spre bătrîn, te rog să te întorci acasă !... O să-ţi dau la cină lăptişor şi o să-ţi fac clătite cu vişine...

Vru să-l întoarcă spre poartă dar el începu a zîmbi şi, chipurile, încercă să-şi îndrepte spatele gîrbov.

— Da... a... dumneata unde te duci, pan Szymon ?

— La Jan și Cecylia.

Deodată parcă o rază de soare lumină fruntea pleșuvă a bătrînului și-i netezi ridurile. Zîmbetu-i deveni senin, încercă să privească în sus, ridică arătătorul subțire și gălbejit pînă la înălțimea capului și începu a vorbi cu glas tremurat :

— Jan și Cecylia ! Aha ! Jan și Cecylia. De mult de tot, în timpuri străvechi, la o sută de ani, poate și mai puțin, după ce poporul lituan a primit credința creștină, a venit în părțile acestea o pereche de oameni...

Ar fi vorbit, e sigur, mai mult dar Jadwiga, lăsîndu-și mîinile în jos se înclină în fața lui Anzelm și zise :

— Poate binevoiți să intrați și la noi...

Trase de cîteva ori cu coada ochiului spre Jan.

— Nu vrem să vă facem supărare, răspunse Anzelm. Ea se înclină iarăși.

— Cît despre supărare nici vorbă... vă rog, vă rog mult de tot, bunicul o să fie încîntat.

Dar Anzelm silea să ajungă fără întîrziere la locul cu pricina. Se înclină politicos și ridicînd căciula deasupra capului se depărtă. Jadwiga se întristă, îl cuprinse pe bătrîn pe după umeri și, aplecată spre el, îl conduse în ogradă unde, printre plutele argintii abia de se zărea o casă veche cu pridvor și cu patru ferestre.

Anzelm se întoarse domol către Jan. Acesta, ținînd în mînă cîteva unelte de tîmplărie privea scena de departe, senin.

— Să te fi dus să-i fi ajutat Jadwigăi să-l potolească pe bătrîn...

Băiatul își răsfrînse buza de jos, se uită la coperișul unei case din apropiere, își drese glasul și răspunse :

— S-a potolit !

În clipa aceea, foarte aproape de ograda bătrînului Jakub și a nepoatei sale, dintr-o curte mare se auziră glasuri ridicate. Fabian, în mijlocul cîtorva săteni strînși grămadă, vocifera cu îndîrjire.

Străbătuse repede satul, adunase în grabă cîțiva megieși iar acuma le vorbea despre proces și despre drumul lui la oraș. I se auzeau strigătele :

— Să mă bată Dumnezeu !

Şi apoi iarăşi :

— Să-mi putrezească oasele dacă n-am să-i arăt eu lui de unde sare iepurele.

Cîteva pluguri şi grape cu caii nedeshămaţi adăstau pe la porţi, în vreme ce stăpînii lor îl ascultau pe vecinul care le vorbea, cu feţe neliniştite şi plini de interes. Îi adresau din cînd în cînd cîte o întrebare sau îşi exprimau o îndoială, iar unul înalt, grav, cu o căciulă sură de oaie şi cu faţa sfrijită proptită în palmă mormăia mereu, pe sub mustaţa-i neagră :

— Păi sigur ! Cum să nu ! Mai încape vorbă ?

Altul, pesemne sărac lipit, căci era desculţ, cu o frunte înaltă, frumoasă şi cu un moţ bogat, cînepiu se văicărea cu vorba lui ţărănească şi icnea întruna.

— Oh ! Saracanii de noi, domnişorule ! Bieţii de noi fără fineaţa aista. Oh, încalte de-a fi aşa, ca noi să-l dovedim pe boier !

Al treilea, tînăr şi chipeş, cu mustăţile răsucite poznaş pufni :

— Asta e şi basta ! Păşunea se cade să fie a noastră şi cu asta basta !

— De la Adam şi Eva a noastră a fost, răzbi iarăşi iritat glasul lui Fabian.

Anzelm grăbi pasul. Era limpede că se ferea cu teamă de orice larmă şi sfadă. Aruncă priviri neliniştite spre pîlcul gălăgios de săteni şi se strecură iute pe lîngă peretele unui şopron.

— Păşunea n-a fost niciodată a noastră şi, de drept, aparţine domnului Korczyński, grăi domol ; dar ei se lăcomesc la fiece palmă de pămînt...

Îşi trase cuşma pe frunte şi clătină din cap.

— Deşi, dacă mă gîndesc la unii, adăugă, atunci se poate spune că de aceea sînt ei lacomi de pămînt pentru că aproape nu-l au... La noi e ca-n proverbul acela : unii cu foloasele alţii cu ponoasele... Treceau acum pe lîngă o casă mică fără horn, fără pridvor şi fără gard, avînd o palmă de grădină în care creşteau nişte legume pipernicite şi un singur stejar uriaş cu milostivire parcă îşi întindea larg crengile deasupra ei. Duhoarea, murdăria şi sărăcia răz-

beau din tinda deschisă, întunecoasă, unde guițau purceii și unde o femeie gălbejită, stînd pe pămînt, curăța cartofi.

— Asta e bojdeuca lui Ladyś, sau mai bine zis a lui Władysław, cel care stătea lîngă Fabian și vorbea țărănește ; e însurat cu o țărancă, are patru copii și averea lui toată e nu mai mult de un pogon și jumătate de pămînt. În fel și chip e traiul pe la noi...

Într-adevăr, oricine își putea da seama cu ușurință cît de mult se deosebeau viețile lor. Asemenea colibe mizere și goale ca cea a lui Ladyś nu erau ele multe, dar și printre cei mai înstăriți aflai deosebiri de agoniseală și de noroc. Se vedea că pămîntul, unicul temei al acelor gospodării, nu era împărțit egal ; că din vremi de mult apuse, poate de veacuri, generațiile și familiile împărțeau între ele pîinea aceea sfîntă pentru ei și de mult preț ; că haosul acela de verdeață și flori era udat din belșug nu numai cu roua sudorii ci și cu lacrimi. Numai arborii seculari cu coroanele lor falnice acopereau atît belșugul cît și sărăcia, iar natura, cînd milostivă cînd nepăsătoare, arunca peste toate vălul unei poezii edenice.

Deodată Anzelm părăsi satul și, de pe drumul care în locul acela cobora pieptiș, coti în direcția Niemenului ascuns vederii pînă atunci. De la suprafața pămîntului scăldat în lumina și căldura soarelui intrară parcă într-un coridor umbrit și răcoros. Se deschidea în fața lor un defileu atît de lung, încît nici ochiul cel mai ager nu-i putea zări capătul ; și atît de adînc, încît cei doi pereți ai lui se înălțau deasupra lor asemeni unor munți. La început pereții aceia păreau niște stînci golașe nisipoase, modelate de nu știu ce forțe ale naturii în nenumărate cocoașe și văgăuni printre care ici și colo creșteau tufe de ienupăr ori stau aplecate deasupra genunei pîlcuri de pini subțiratici. Încetul cu încetul, însă, pe fundalul acela galben stîncos începu să apară vegetația, tot mai bogată pînă cînd explodă și se revărsă într-o mare de verdeață în fel și fel de nuanțe, smălțată cu flori, fel și fel de culori. Cît cuprindeai cu ochiul, înainte ori spre culmi, pe povîrnișuri abrupte ori pe pante line creșteau acolo luminoase și transparente crînguri de arini și mesteceni, tronînd peste hățișul de nepătruns al tufelor de dracilă, de mure, de coacăze sălbatece, de măceș în floare, de laur cu ciorchinii fructelor sîngerii,

de călini cu flori imaculate ca niște bulgări de zăpadă și la poalele cărora se întindea așternutul de lucernă stufoasă, de urzici uriașe, de pelin aromitor, de romaniță și de floarea-soarelui, de hamei sălbatec împletindu-se cu puzderia de răchită de nepătruns, niciunde neavînd, pare-se, început, ori sfîrșit. Vălmășagul acesta vegetal de pe un mal și altul pornea de pe culme și se revărsa ca un puhoi uriaș, ce-n felurite forme se umfla și curgea la vale. Sus, pe creste, lumina soarelui întindea peste desișuri un șerpar de aur, și în ea delicatele ramuri de arini păreau că tremură de plăcere, iar scoarța albă argintea pe mesteceni. Mai jos însă, brîul solar pălea și se stingea treptat pînă dispărea cu desăvîrșire, iar în adînc se strecurau încet, încet, umbre reci și umede. Jos de tot, pe fundul defileului, își făcea loc un drum de luncă șerpuit și pufos. El era cel ce trăda taina naturii și a veacurilor, el povestea despre acel ceva necunoscut, din vremi uitate, ce despicase pămîntul în locul acesta creînd genunea și care fusese brațul repezit al unui mare rîu. Cîndva, de mult de tot, se izbise de uscat și își croise în el albia ; apoi apa dispăruse dar umezeala pînă azi, încă, absorbită aici cu nesaț era pricina vegetației luxuriante, de basm, care căptușea malul, făcînd să dăinuie aici un Mai veșnic. Totuși blîndele și grațioasele cotituri ale luncii se îngustau tot mai mult, pînă ce se mistuiră într-o văioagă îngustă, iar potecile care duceau acum în adîncul rîpei se cățărau pe povîrnișurile cînd golașe, stîncoase, brăzdate de crăpături adînci acoperite cu răchită ghimpoasă, cînd verzi și dispărînd tainic sub bolțile sihlei. Intrînd în văioagă simțeai răcoarea umedă a pămîntului sub care pulsau ape vii. Zăceau acolo pietre mari acoperite cu mușchi, se deschideau în ostroave albastre flori de miozotis, se lățăia în voie alunișul, iar de sub așternutul moale urzit din calcea calului și podbalul rotund răzbătea un susur dulce, abia deslușit. Deodată ceva începu a clipoci și a bolborosi ca o apă în clocot. Era un izvor cristalin a cărui apă argintie se strecura pe sub alunișul boltit, devenind un firicel de pîriu ce sălta printre pietrele roșietice și horbota de flori. Creșteau acolo laolaltă tufe de aluniș înalte, cicoare albastră, angeline viorii, albeau ca neaua pufoasele smocuri de aglice, iar vanilia sălbatică răspîndea din coroana-i ciorchinoasă arome tari. Și, ca și

cum în acel loc natura da drept de cuvînt numai undei argintii a apei, liniștea domnea aici netulburată. Păsările sălășluiau sus pe culmi, prin mestecenii și arinii însoriți, dar în adincul acela nu se prea abăteau. Izvorul clipocea, pîrîul susura și, uneori, în tufele de dracilă ori de laur se auzea fîlfîit de aripi ; cînd și cînd adia dinspre pîrîu o boare proaspătă și, cu foșnet ușor, zvîcneau dintr-o ramură de măceș frunzele unei răsure.

Justyna se opri în aluniș și privi o clipă cu fața aplecată izvorul cufundat între frunze și flori. În spatele ei se opri Anzelm, ducînd mîna la bărbie și purtîndu-și privirea de jur împrejur. Ochii lui suferinzi erau acum cu totul senini ; cu un zîmbet șăgalnic recită rar :

Dulce boare ierbi mîngîie,
Apa-n susur, frunz-adie...

Ceva, ca un ecou tulbure îi aducea din îndepărtata tinerețe frîntura unei poezii pe jumătate uitată. Îndată însă își reluă mersul, sau mai degrabă începu să se cațere pe coastă călcînd pe rădăcini de pomi, roase și pe pietre ieșite din pămînt ca pe niște scări naturale. Mergea încet, adus de spate și cu greu, dar Jan, deschizîndu-și cale prin hățișul de nepătruns, îl ajută să treacă prin locurile anevoioase. Ca să urce malul abrupt el nu avea nevoie de scări. Statura lui zveltă, maiestuoasă se legăna într-o parte și alta purtat parcă de sentimentul vesel de triumf al propriei forțe. Uneori dispărea cu totul în ierbăria înaltă sau i se vedea numai capul, șapca mică cu cozoroc și brațul cu mînecă albă, întinzîndu-se cu grijă spre bătrîn. În memoria Justynei învie o amintire. Îi mai văzuse cîndva pe oamenii aceștia doi, urcînd în același fel malul aburcat al Niemenului ; atunci, unul dintre ei se oprea din cînd în cînd și își întorcea fața către fereastra deschisă unde se afla ea. Dar amintirea aceea se mistui ca un fulger ; se opri și privi cu interes în jurul ei.

Se aflau la numai cîțiva pași de creastă, pe o pantă dulce care forma un mic platou abia înclinat. Trebuia numai să-ți ridici puțin privirea ca să vezi mișcîndu-se franjurii grînelor ce creșteau chiar pe buza rîpei. La capătul aleii umbroase, scobită în trepte neegale pe care se căță-

raseră pînă aici, zăcea o piatră uriașă, cu adînciturі și cocoașe pe care puteai să te așezi dacă vroiai ; era din loc în loc acoperită cu mușchi sur ori negru, și încununată cu mlădioși rugi-de-mure și cu iarba urechii.

Cîțiva pini subțiratici cu coroane răsfirate și un păr înțesat de frunze mărunte creșteau acolo din pămîntul acoperit cu iarbă rară și presărat cu cetină. Sub pini și sub păr se zărea ceva cînd roșu, cînd albastru, cînd alb ; trebuia să-ți faci mai întîi loc printre pomi ca să privești și să-ți dai seama că acela era un mormînt.

Era un mormînt cît se poate de simplu și sărac, dar de o asemenea formă și în așa fel împodobit încît, ca să vezi un altul asemănător, trebuia să te tragi cu cîteva secole înapoi. Era o cruce cu șase colțuri, groasă la bază și îngustîndu-se către vîrf, roșie, pe care se vedea pictată în alb icoana lui Christos crucificat, iar de o parte și de alta a lui, — tot felul de simboluri și figuri colorate. Vedeai acolo mici sculpturi date cu firniș alb și fixate pe cruce înfățișînd un craniu, unelte de tortură amintindu-le pe cele cu care fusese chinuit Christos, bustul Maicii Domnului străpuns de șapte săgeți în formă de suliți, cîndva aurite, sfinți cu fețe meditative sprijinite în mîini, stînd pe piedestale din lemn sau din lut. Din slăbiciunea trupurilor, din lungimea scheletică a membrelor, din trăsăturile fețelor, deși în parte șterse de timp, puteai deslușі gustul și arta unor vremi demult apuse.

Crucea era atît de putregăită că amenința să cadă în fiece clipă, dar trupul lui Christos răstignit și acele sculpturi fixate pe ea, rănite de timp, avînd culorile spălăcite și aurul jupuit, își păstrau neștirbit trăsăturile și caracterul lor. O acoperea și o apăra de totala distrugere o streașină mică din draniță, pusă în vîrf. Pe postamentul lat al crucii o inscripție scrisă cu alb, ștearsă pe alocuri :

JAN și CECYLIA, ANUL 1549

memento moři.

Nu era acolo nici un nume. De la acest mormînt fără nume pe care lumina nu-l vedea zăgăzuită fiind de pereții înalți ai strîmtorii, trei secole trecute priveau la genunea verde cu izvorul bolborosind în adînc, la piatra uriașă ascunsă sub mușchi și sub cununi de verdeață, la triun-

ghiul mare al Niemenului care, oferit vederii de prăpastia cu pereții curbați înapoi, apărea în acea tăcută seninătate ca o fereastră, oglindind în ea argint și aur. Dincolo de rîul încremenit, marele și însinguratul disc al soarelui sta aninat deasupra codrului, luminîndu-l astfel încît trunchiurile galbene ale pinilor se distingeau clar unele de altele, sprijinind în șiruri necuprinse, boltele întunecate ale coroanelor. Acum liniștea fu curmată de hîrșîitul monoton al rindelei care înainta pe un buștean culcat la pămînt, pe jumătate lucrat. În fața mormîntului, Anzelm își scoase cușma lui mare, dar îndată și-o puse înapoi pe cap și, în tăcere, cu sprîncenele încruntate se adinci în lucrul său. Încet și parcă automat mîna-i lungă și palidă făcea să lunece neîntrerupt unealta pe suprafața lemnului. Crucea putregăită, pe care primul vînt de toamnă putea s-o prăvale, trebuia înlocuită cu o alta. Cu cîțiva zeci de ani în urmă treaba asta o făcuse Jakub, azi neputincios și pe jumătate nebun. Acum lui îi venise rîndul să vegheze asupra acestei amintiri, dragi, de bună seamă, numeroaselor generații de vreme ce din fiecare s-a găsit cîte unul care să n-o lase să dispară de pe fața pămîntului. O cruce nouă va fi acoperită de simbolurile vechi, inscripția veche va începe să albească mai clar pe postamentul roșu al mormîntului și totul va fi aici la fel cum a fost cu trei veacuri în urmă, cum a fost în vremea aceea îndepărtată cînd doi oameni neștiuți de nimeni, cu nume și fapte necunoscute, au fost așezați într-unul și același mormînt.

Justyna privea crucea și în minte îi stăruiau cu îndărătnicie cuvintele cîntecului pe care nu demult, exaltată de amintiri, îl declamase în fața ei Marta :

Iar celui ce vine, ori celui ce-o trece
Cuvîntul i-o zice.
Pereche unită, pereche unită
Zace aici sub cruce !

Jan și Cecylia ! S-or fi iubit ? Poate că lumea i-a despărțit iar mormîntul i-a unit ? Cum or fi trăit ? Și de ce, după ce au murit, au rămas atît de mult timp, veacuri întregi, în inimile și în memoria oamenilor ?

La cîțiva pași de ea, pe trunchiul unui pin prăvălit ședea Jan și zîmbea cu tîlc.

— Unchiul știe toată povestea, zise, și îi place tare mult s-o spună. Trebuie, numai, să-l rogi frumos... și o povestește. Într-adevăr, se vedea la Anzelm că lupta cu dorința de a vorbi despre ceva care pe el mai degrabă la tăcere l-ar fi predispus. Opri rîndeaua la mijlocul bușteanului, se uită la Justyna și grăi încet :

— De ce ? Pentru care pricină ?

După o clipă, însă, ridică din nou ochii și privi mai lung fața fetei, în clipa aceea palidă și tristă. Trebuie că mormîntul iscase în capul ei tînăr visuri vrăjite. Ea nu îndrăznea să-l roage nimic pe acel om necunoscut, trăind în libertatea pe care numai munca trudnică și neostoită ți-o dă, pe omul care prin trecutul lui plin de suferințe îi apărea ciudat de aspru și grav. Dar el îi citi rugămintea în priviri. Se uită cercetător la soare : se înroșise și se pitulase, pe jumătate, după codru.

— Nu mai am mult timp pentru lucru azi ! Și toate zădărnicirile de la tineri ni se trag. Născocesc, întreabă, irosesc timpul și, cînd colo, nimic nemaipomenit nu e de spus !

Niciodată încă nu zîmbise atît de senin pe sub mustața lui căruntă : vorbea vesel și cu o nuanță de hîtroșenie. Își înălță căciula deasupra capului.

— De ce nu ? adăugă, dacă dumneavoastră doriți să ascultați povestea asta, dinspre partea mea nu e nici o osteneală... Eu, sigur... Nimeni n-a scris-o și n-a tipărit-o în cărți... Un om a povestit-o celuilalt și în felul ăsta a venit de departe, curgînd ca un rîu din meleag în meleag, de la străbuni la bunicii și părinții noștri, pînă la noi. Pe mine m-a învățat bătrînul Jakub încă de pe cînd umblam desculț și pășteam viței, iar pe el l-a învățat nu știe cine, poate bunicul, poate străbunicul, fiindcă la ei în familie toți au viață lungă.

Puse la o parte uneltele de tîmplărie și, stînd pe una din scobiturile pietrei uriașe, spuse zîmbind :

— A fost odată ca niciodată, numai că ceea ce vă voi spune nu e poveste.

Își rezemă spatele gîrbov de piatra îmbrăcată cu mușchiul sur, iar pe căciula de oaie și pe brațe îi căzură rugi subțiri de mur.

— A fost odată, demult, la o sută de ani, poate şi mai puţin, după ce poporul lituan a primit sfînta credinţă creştină, cînd în părţile acestea a venit o pereche de oameni. Necunoscut era numele lor şi necunoscută le era obîrşia şi numai atîta se putea şti despre ei cît dovedeau graiul şi portul lor cum că veneau din Polonia. Pentru care pricină părăsiseră ei meleagul părintesc şi mînaseră pînă aici iarăşi nu se ştia. Cînd oamenii care-i întîlneau în cale îi întrebau de numele lor răspundeau că la botez au fost primit numele de Jan şi Cecylia. Dar cînd un oarecine vroia să ştie de unde şi din care pricină pribegeau, spuneau : „Cătăm codrii pustii !" De bună seamă că se temeau de vreo urmărire şi căutau să se ascundă de faţa oamenilor şi să trăiască numai sub ochiul tainic al lui Dumnezeu. Nu e sigur, dar se mai spune despre ei cum că după obîrşie nu erau deopotrivă, căci el avea faţa arsă de soare şi era vînjos, aşa cum rar se întîmplă să fie printre boierii cei mari, dar mai lesne printre cei de jos se întîlneşte, iară ea, ori că şedea, ori că mergea, ori că vorbea, ori că tăcea dădea la iveală frumuseţea şi măreţia neamului nobil. Dar totuna e cum a fost cu începutul lor, destul că nu le-a venit greu să găsească ce căutau. Meleagul ăsta tot de aici era pe atunci un codru de nepătruns, în care Domnul Dumnezeu semănase din belşug lacuri albastre şi lunci verzi, iar oamenii îşi încropiseră ici-colo cîteva sălaşuri în care îşi duceau traiul lor cu felurite îndeletniciri. Lîngă lacuri şi riuri şedeau pescarii sau vînătorii de castori, altunde, în preajma teilor, albinarii adunau miere şi ceară de la vietăţile harnice ; unora regele le dăduse poruncă să crească şoimi pentru el şi de aici li se trăgea numele de şoimari, iar altora le dăruise libertate, pentru ca numai în solii să-i folosească şi din pricina asta aveau ei numele de boieri, adică de oameni liberi. Despre lucratul pămîntului nici pomeneală ; aveau grădini, dar mai mult napi sădeau în ele şi in semănau din belşug căci, neavînd oi şi necunoscînd lîna, purtau numai straie de pînză. Grîne rar unde puteai să vezi şi asta numai în apropierea oraşelor, dar în inima codrilor, şi mai ştiu eu pe unde, nimeni nici măcar nu auzise despre ele. Într-acestea mai erau unii care, trăind prin păduri de stejari, creşteau turme de porci hrăniţi cu ghindă şi de acolo li se trăgea porecla urîtă de

porcari și, iarăși, mai erau dintre aceia care, hălăduind prin lunci, îmblînzeau bivoli și din pricina asta bivolari se chemau. Despre bani încă prin multe părți nu se știa nimic, iară dacă oarecine vroia să capete ceva de folosință dădea în schimb piei de castor, de urs, de jder, alte vietăți, ori ceva miere și ceară, un bivol domesticit, un porc îngrășat, în sfîrșit care ce avea. Locuința lor se numea *numa* și era cu totul săracă și greu mirositoare, fără sobe și ogeac căci oamenii aceia pădureți nu cunoșteau zidăria. În Dumnezeul nostru al creștinilor credeau chipurile cu toții, cu toate acestea în străfundurile codrilor mulți încă se mai închinau la bolovani și trăiau cu cîteva neveste. Jan și Cecylia merseră pe la pescari, pe la vînătorii de castori, pe la șoimari și pe la boieri ; se mai duseră și la porcari și la bivolari, dar nicăieri nu le plăcu așa, ca aici, pe malul Niemenului, adică în locul ăsta unde astăzi străjuie monumentul... pasă-mi-te socotit-au ei că aici oamenii cu greu pot să-i ajungă și că cel mai bine le-ar fi lor să rămînă numai sub ochiul tainic al lui Dumnezeu. Poate așa le-o fi fost lor menit să populeze colțișorul ăsta de pămînt și să întemeieze neamul nostru sărac, dar străvechi...

Glasul domol și înăbușit al povestitorului se înalță spre creasta malului, semănînd prin monotonia lui cu pîrîul ce susura în vale. Uneori se oprea și căuta în amintire expresii sau denumiri pe care în viața de toate zilele aproape că nu le folosea, dar pe care, ca niște cuvinte dintr-o rugăciune, nu le putea înlătura din povestirea cea veche. Acum pe chipul lui se vedea că face o sforțare ca să lege, o clipă, în minte firul povestirii, temîndu-se să n-o încurce ori să uite ceva din ea.

— În vremea aceea, urmă, nu se aflau prin părțile aceste nici pămînt arat și nici oameni. De partea asta a rîului și de partea cealaltă a rîului, la dreapta și la stînga, înainte și înapoi — pustietăți. Jan și Cecylia și-au ales chiar locul unde se înalță acum monumentul, și unde în vremea aceea se înălța un stejar bătrîn, să fi avut peste o mie de ani, pentru că în scorbura lui puteai adăposti un bivol ; sub stejar făcutu-și-au ei mai întîi coliba, adică o *numa* din aceea fără sobă și fără coș, săracă și greu mirositoare. La început nu putură face mai mult. El tăia

pomii, cioplea buștenii și rostuia adăpost, iar ea aduna alune și mere pădureţe, fierbea peşte, mulgea bivoliţa pe care ei o îmblînziră după scurtă vreme, încropea îmbrăcămintea, iar cînd venea seara și dînsul se culca sub stejar, cu lancea și cu arcul la șold ca să fie totdeauna gata să se apere de sălbăticiuni, Cecylia se așeza la căpătîiul lui și cînta din harfă. De bună seamă era de neam mare, întrucît cînta îngereşte, iar mîinile ei la început fuseseră albe ca floarea de crin. Numai că, muncind din greu și ducînd o viaţă aspră și de primejdii cumplite, curînd i se înnegriră mîinile, iar faţa începu a căpăta vigoare și a deveni bărbătoasă, de ajunse să semene cu cerboaica, îndrăgind nespus lupta cu greul și singurătatea pădurii. Precum prima mamă a neamului omenesc va fi avut și ea părul bălai și într-atît de lung de se putea învălui toată, dimpreună cu harfa, cînd, seara tîrziu cînta soţului ostenit; cum era moleșit de somn, îl dezmierda cu părul ei, iar dimineaţa, la răsăritul soarelui, omul se scula sănătos și bucuros să se apuce de muncă, avea puterile renăscute și inima mîngîiată de ea. Dară cu toate acestea, pe lîngă dragostea lor cu dulci desfătări, întîmpinau nevoi și spaime că altora le-ar veni greu să le și gîndească. Totul era aici nu așa ca acum, ci înfricoșător și cu totul sălbatic; hălăduiau cirezi de zimbri, de bouri și urși, turme de mistreţi și haite de lupi, în crengi pîndeau ereţi și șoimi răpitori, iar vulturii cu clonţurile încovoiate băteau fioros din aripile lor largi. Noaptea ţipau huhurezii și prin pomi stau la pîndă rîși cu ochii luminînd în întuneric ca niște felinare. Uneori corbii și stăncuţele acopereau cerul ca un nour negru, iar caii sălbatici sfîșiau liniștea pădurii cu tropotul și nechezatul lor înfricoșător. Pe malul rîului, prin locurile mustind de apă se tîrau mulţime de broaște mari, hidoase, gîndaci, șerpi și șopîrle. Nici rîul nu arăta ca acum. Malul era mai înalt și mai repezit, iar apele mînioase și năvalnice se revărsau departe și săpau albie în pămîntul pe care-l despicară în două, de unde ne-a rămas ca amintire, pînă azi, strîmtoarea asta. Iar după ce trecea iarna, odată cu primăvara, se urneau la vale sloiuri uriașe ca niște herghelii de cai ridicaţi pe două picioare, în timp ce soarele se oglindea în malul de sticlă, semănînd curcubee.

Cum au îndurat ei toate greutățile astea și le-au răpus numai Dumnezeu Sfîntul o știe, destul că le-au trecut și le-au biruit. Un lucru e sigur : nici un om nu-și cunoaște puterile cîtă vreme nu e nevoit să le încerce. Drept e și aceea că multe lucruri și ființe pe atunci îi veneau omului într-ajutor. Adunaseră cu ei unelte cu care să muncească și să vîneze, dar mai făcură și altele în felurite chipuri, bune și solide. Pădurea le dădea mere sălbatice, alune, afine și ciuperci ; spre rîu veneau să se adape cerbi lopătari și căprioare în turme mari, **așa că** era lesne să **le vîneze** ; pe creastă, sus, trăia neamul **veveriților, iar în** vale, prin hățișuri, se ascundea puzderia **de iepuri, de** nurci și jderi; **în** apă viețuiau vidrele și castorii. Și apoi, trebuia numai să cufunde **în** rîu undița, mreaja **ori** lancea ca să scoată din el atîtea neamuri de pești cum azi nici că mai vezi. Pe lîngă asta și dragostea sălășluia aici cu prisosință. Cîntecele privighetorii dădeau farmec nopților, iar rîndunelele și porumbeii căutau adăpostire sub acoperișul *numei*. Într-acestea, din șirul de cocori mai cădea uneori cîte unul și se făcea prieten omului ; ori vreo ciută sperioasă se lăsa să fie mîngîiată și îmblînzită și umbla apoi credincioasă alături de stăpîna sa. În fel și chip își petreceau ei viața lor : greu și plăcut, în spaime și în primejdii. Un lucru e de netăgăduit, că au suferit pînă peste poate, au îndurat foame, frig, groază și necazuri ; că de multe **ori**, de arșiță și de trudă li se jupuia pielea de pe mîini și de **pe** picioare, iar din pricina vînturilor **și a** gerului trupul **li se** acoperea de bășici și buboaie. Peste douăzeci de **ani** trecură peste ei în chinul acela **îndulcit cu stropii** desfătării, cînd prin codrii fără **de capăt purceseră zvonuri despre** perechea aceea de oameni, **cum prin destoinicia și prin** munca lor istovitoare au luminat o mare parte de pădure, au semănat-o cu grîne **și alte soiuri** de plante au răsădit. Cum și-au durat ei casă arătoasă și curată din care ieșea fumul pe hogeac ; cum puteai afla la ei lucruri pe care nu le avea încă nimeni prin părțile acele. S-au fost dus atunci la ei oameni din felurite sălașe îndepărtate ca să afle cum se înfăptuiseră acolo asemeni minuni. Și cum veniră, mult timp **pe lîngă** ei zăboviră luînd seama **la** feluritele lucrări și meșteșuguri în vremea **aceea** neștiute. **Unii** se rugară

de îngăduință să rămînă lîngă ei, să le fie tovarăși și de ajutor să le fie, dar Jan și Cecylia curînd avură ajutoare pe copiii lor. Șase fii și șase fiice li se născură și crescură pe malul acelei ape, în umbrele acelei pustietăți, numai sub ochiul lui Dumnezeu. Unul dintre fii își luă nevastă dintre pescari, al doilea și-o alese printre șoimari, celui de-al treilea soarta îi hărăzi o boieroaică, celui de-al patrulea una din neamul vînătorilor de castori, al cincilea luă o albinăriță, iar al șaselea, negustorind cu peștele pe care îl pescuia cu plăcere, își aduse soață, să-i fie pînă la moarte, tocmai din orașul Grodno care în vremea aceea, pentru pricina mulțimii de grădini de acolo, pe rusinește Horodno se numea. Rusincă era fata, dar în acele vremi două feluri de sînge, pe același pămînt viețuind, ades se amestecau între ele și nu izvodea de aici pentru nimeni vreo supărare ori rușine. De pe unde fiii își luară nevestele, de pe acolo veniră și bărbații pentru fiicele lor și, însoțindu-se cu ele, nu plecară nicăieri, ci numai începură a-și clădi case, a tăia pădurea tot mai departe și a lucra pămîntul cu toții. Se scurseră astfel ani optzeci, poate încă și mai bine, de la ziua cînd Jan și Cecylia, pentru prima oară, puseseră piciorul pe pămîntul acesta...

Anzelm tăcu, obosit de efortul neobișnuit al amintirii; cîteva broboane de sudoare luceau pe obrajii căzuți și aprinși, ochii deobicei spălăciți și fără viață străluceau sub căciula mare. Se uită spre soare; dispăruse dincolo de codru. Niemenul sta acum ca o lespede gălbuie și numai cîteva dîre luminoase, înălțîndu-se dinspre asfințit, înfruntau negurile pornite din răsărit.

— Ziua e pe sfîrșite și povestea mea se apropie și ea de sfîrșit, zise cu un zîmbet. Dar și în sfîrșitul acesta sînt lucruri care își au prețul lor...

Cu glas întărit și mult mai însuflețit decît înainte grăi:

— Ani optzeci sau poate și mai mult se scurseră din ziua aceea cînd Jan și Cecylia puseseră, primii, piciorul pe acest pămînt. Cînd, deodată, se găsiră niște oameni care dădură de veste însuși craiului despre minunile ce se petrec pe undeva, prin țara lituană, în codrii cei adînci de pe malul Niemenului. Domnea pe atunci ultimul Jagie-

lon, cel cu două nume : Zygmunt și August *. Înfocat vînător era el și tocmai la vremea aceea, cînd i-au fost adus de știre, petrecea la vînătoare prin părțile Knyszyn-ului. Făcu socoată că de la Knyszyn pînă la locul despre care îi povestiră supușii nu era cale prea lungă. Dădu deci poruncă vînătorilor să sune din trîmbiți iară boierilor să-l urmeze și astfel purceseră la drum. Merse și merse și merse și merse, iară boierii mergeau după domnul lor cel mare cînd, deodată, li se păru că parcă se sfîrșește bungetul. Copacii se răreau și lăsau loc liber, ca și cum s-ar fi dat la o parte din calea lor. Craiul stătu tot în uimire și strigă curtenilor pe ton de șagă :

— Ei ! Ei ! Înălțimile voastre, văd că cineva pregătește pentru mine, aici, un regat nou !

Pînă ce cu toții, ieșind din codru, se opriră și nu le veni să-și creadă ochilor. Acolo unde hălăduise cîndva codrul des, adînc și fără oameni, dînd adăpostire numai sălbăticiunilor, se întindea acum un cîmp larg, acoperit cu miriștea aurie rămasă după seceriș. Ici, colo se ridicau ca niște case înalte ori ca niște coloane țuguiate stoguri de grîne, de tot felul ; o sută de perechi de boi arau ogoarele pentru viitorul semănat iar în inima cîmpiei, prin lunci catifelate, se zbenguiau herghelii de cai îmblînziți, pășteau cirezi de vaci, turme de oi negre și albe. Pe două movile două mori de vînt lopătau cu aripile lor mari, în pîlcurile de tei zumzăiau roiuri de albine, iar prin arini și mesteceni, pe fiece creangă, atîrnau, mari ca niște căciuli, cuiburi de stăncuțe. O sută de case despărțite prin grădini se înșiruiau de-a lungul rîului, iar din hogeacurile lor, ca din cădelnițe, o sută de dîre de fum, aurii, se înălțau drept spre cer. În meri și în pruni frunzele nu se mai vedeau de roșeața și siniliul fructelor, pe iarba verde se usca inul și nălbeau pînzele, în case păcăneau războaiele de țesut și țăcăneau melițele, în fața caselor, pe crengi și pe garduri, se usca lîna vopsită, iar pe acoperișuri, prin părțile bătute de soare, se coceau bostani gălbeni, uriași. Păsăretul de casă, de uscat și de apă scurma în nisip sau, cu larmă mare, zbura

* Zygmunt August 1520—1572 — ultimul rege polon din dinastia Jagielonilor „Și-al Litvei cel din urmă monarh și vînător" cum îl numește Mickiewicz în *Pan Tadeusz* (IV W, 22). Knyszyn era locul preferat al regelui pentru vînătoare.

deasupra rîului de unde se întorceau pescarii ; apăreau de după culme, ducînd cu ei plase şi năvoade în care se zbăteau peşti vii. Cît despre rîul ce curgea în vale nu-l putea vedea de departe, dar îşi dădea seama pe unde curgea după peretele înalt, nisipos, deasupra căruia sta codrul neclintit de nimeni... acelaşi !

Aici povestitorul arătă cu degetul brîul întunecat ce se întindea deasupra triunghiului auriu al Niemenului şi glasul îi tremură :

— A... a... acelaşi !

— Într-acestea, spuse mai departe, regele merse înainte, uitîndu-se în toate părţile şi se uimea bucuros de tot ce vedea. Era tînăr pe atunci şi numai ce urcase pe tron. Avea sub el un cal arăbesc, focos, cu frîul bătut în aur şi pietre nestemate. Deasupra frunţii regeşti străluceca pe calpac o pană cu briliante, şi purpura scumpă şi hermina căderau de pe umerii craiului pînă aproape de pinteni. În jurul lui şi în urmă-i mergeau hatmanii, senatorii şi alţi boieri, iar caii pe cari-i aveau sub ei se arătau unul mai falnic decît altul ; iară de la culorile straielor şi ale şeilor cu pietre scînteietoare ţi se-ntuneca vederea. După ei veneau călări şoimarii ţinînd în palme şoimi captivi, pajii cei gingaşi cu trandafiri în obraji, slujitorii cei semeţi şi arcaşii cu ochi ager. Iară vînătorii mereu duceau la gură trîmbiţi de aur şi cu cîntare răsunătoare vesteau sosirea regelui cîmpiilor largi ale Niemenului fără capăt şi adîncurilor codrului de dincolo de rîu... Atunci, din o sută de case şi din o sută de grădini, din cîmpie, din lunci, de pe rîu veniră în grabă toţi oamenii privind la lucruri nemaivăzute, fără să se teamă, ci numai minunîndu-se şi adăstînd : ce va să se întîmple ? Iară regele îi întrebă :

„Mai trăieşte părintele vostru al tuturora ?“

„Trăieşte şi se află sănătos“ răspunse fiul cel mare al lui Jan şi al Cecyliei care se înfăţişă înaintea regelui cu faţa brăzdată de creţuri şi cu părul alb colilie.

„Dar maica voastră trăieşte ?“ întrebă din nou craiul.

„Trăieşte şi se află sănătoasă“.

Atunci regele grăi :

„Aş avea bucurie să-i privesc.“

Dorința crăiască se cerea grabnic împlinită. Din casa cea mai frumoasă fiii și fiicele, nepoții și strănepoții îi conduseră pe primii lor părinți. Bătrînii aveau peste o sută de ani și mergeau singuri, neavînd nevoie a fi sprijiniți de cineva, în straie de pînză ca neaua de albe, ca doi porumbei dalbi, unul lîngă altul. El se proptea într-un baltag ca un toiag, lucrat meșteșugit ; dînsa își slobozise părul alb pînă la brîu și mîngîia o căprioară ce păștea alături de ea. Cînd se opriră în fața regelui înmărmurită cu toții, căci regele, scoțîndu-și de pe cap calpacul său îl plecă în fața bătrînilor atît de adînc, încît din pana cu briliante scăpărară stele.

„Cine ești tu, bătrîne ? l-a întrebat pe Jan. De unde ai venit ? Cum te numești și din ce stirpe te tragi ?"

Bătrînul, dacă se opri, făcu plecăciune înaintea craiului, apoi grăi cu îndrăzneală :

„Am venit aici din acele părți pe unde curge Wistula; numele meu va să-l dezvălui numai Unuia Dumnezeu, cînd în fața judecății Sale sfinte mă voi înfățoșa, iară eu din poporul de jos mă trag și așa a fost pînă cînd am venit în pustietatea asta unde făpturile toate una sînt, copiii aceluiași pămînt. Mi-s om simplu, dintr-un sat sărac, dar această doamnă și soție a mea din neam nobil se trage și a venit aici pentru ca să împartă cu mine o viață de fugar."

Auzind răspunsul, craiul stătu îndelung pe gînduri pînă cînd, înturnîndu-se către boierii ce se aflau adunați în preajmă, grăi :

„Am credința că înălțimile voastre veți primi cu bucurie, iar viitorul seim va întări cu dreptate ucazul pe care îl voi glăsui aici, de îndată".

Boierii, oblicind gîndul craiului, clătinară din capete și strigară cu toții laolaltă :

„Altfel nu poate fi, mărite doamne ! Noi înșine dorim lucrul acesta și rugăm pe înălțimea voastră să ne împlinească dorința" :

Atunci craiul se înturnă către Jan :

„Bătrîne, va să rămîi fără nume precum ți-a fost vrerea și, așa cum venit-ai pe lume, om simplu, tot așa vei purcede în mormînt. Dară pentru că fost-ai erou bărbat care pămîntul acesta, iată, l-ai smuls pustiei și fiarelor și,

luptînd pentru el nu cu sabie şi sînge ci cu muncă şi sudoare i-ai dezvelit sînul pentru hrana multora, şi prin aceasta bogăţia ţării o ai sporit, pentru aceea copiilor tăi, nepoţilor şi strănepoţilor pînă la urmaşii cei mai îndepărtaţi şi pînă la stingerea neamului tău le voi da un nume de la eroismul tău izvodit". *

Aici, întinzînd dreapta deasupra mulţimii ce sta înmărmurită, craiul vorbi cu glas solemn :

„Iată, neamul acesta care se trage dintr-un om simplu, prin naştere, se face vrednic de cinstire asemenea *şlahtei* de obîrşie şi se cuvine a se bucura de toate drepturile cinului cavaleresc, de acum şi pînă la stingerea lor ; să le folosească, şi aşa să le împlinească. Iată, vă înnobilez şi dau vouă poruncă să purtaţi numele de Bohatyrowicz, avînd ca pecete blazonul «Pomian», ce înfăţişează capul de zimbru înfipt pe cîmp verde, aşa precum părinţii neamului vostru răpus-au zimbrul şi din sălaşu-i secular făptuit-au această cîmpie mănoasă prin care curge belşugul..."

În locul acesta tăcu povestitorul ; statura lui era dreaptă acum, iar căciula mare împinsă către ceafă. Ridicîndu-se i se auzi respiraţia adîncă, zgomotoasă. După o clipă mai spuse :

— S-au împlinit acestea în anul scris pe cruce una mie cinci sute patruzeci şi nouă...

La asfinţit, deasupra codrului, dispăreau dîrele luminoase rămase-n urma soarelui ; negurile înaintînd dinspre răsărit cucereau încetul cu încetul bolta întreagă pe care ici-colo sclipeau stele palide. În lumina amurgului faţă-n faţă cu Anzelm care tăcea, printre pinii subţiratici se vedeau doi oameni şezînd unul lîngă altul pe trunchiul unui copac prăvălit. Femeia îşi lăsase mîinile în poală, bărbatul îşi sprijinea bărbia în palmă.

Ascultau încă, erau în aşteptare. După o clipă omul de pe piatră vorbi iarăşi :

— Asta este istoria străbunilor noştri, aici este începutul nostru şi iată pentru care pricină stăruim noi pe pămînturile acestea.

Apoi, cu glasul omului căruia în adîncul memoriei i se trezesc amintiri aţipite, mai grăi încă :

---

* Bohatyrowicz vine de la cuvîntul „bohater" care înseamnă în limba polonă erou.

— Multe a petrecut mai tîrziu neamul acesta al nostru întemeiat de Jan și Cecylia. Moșii nu am avut niciodată, iar sîngele și sudoarea de pe nimeni nu le-am stors. S-a întîmplat că unii dintre noi s-au dus la război ; s-a întîmplat că s-au fost luat de piept cu boierii pe la seimuri. Unul sau altul au petrecut pe la curți boierești în slujbe de pristavnici. Unul sau altul prinzînd cheag și înstrăinîndu-se hăt departe, pe vreo fermă a lui s-a chivernisit și a întemeiat neam boieresc. Dar cel mai ades, și așa ca noi toți aproape, am stat în cuiburile noastre dobîndind pîinea cu mîinile proprii de la mama noastră a tuturor. Fîșia de pămînt precum hainele lui Christos am împărțit-o mereu între noi, pînă cînd, fie că Dumnezeu a orînduit așa, fie că răutatea oamenilor a crescut peste măsură, toate s-au pierdut. Cu toate astea cei mai mulți am durat pe la cuiburile noastre mai mari sau mai mici și durăm pînă în ziua de azi. Acuma titlurile de *șlahtici* ale strămbunilor ne-au fost luate ; țărani ne numim și sîntem... Dar de asta nu ne pasă ! Toți sîntem parii aceluiași gard, ființe trecătoare. Păcat numai că sărăcia noastră sporește și negurile sufletești ne înăbușă tot mai mult...

Clătină din cap :

— Aproape nu e de crezare că pînă și istoria asta a întemeietorilor noștri o cunosc poate trei sau patru oameni în tot satul. O cunoaște bătrînul Jakub, dar el e mai mult mort decît viu ; o cunosc eu, o știa cîndva Fabian, o știe poate tînărul acela Michał pe care l-ați văzut acolo frumos gătit și cu mustăcioară. Alții nu se îngrijesc de asemenea lucruri și, în sărăcia și amarul lor, au memoria amorțită, nu mai pot să... Să fii țăran sau boier — tot una-i, dar să te transformi în vită, asta e trist și dureros...

În întuneric îl puteai zări cum se gîrbovește din nou, iar capul cu căciula mare se desprinde de piatră și se apleacă în piept. Încet, pe gînduri, șopti :

— Fericirea te înalță, fericirea te coboară, totul pe lume e deșart și trecător... fiecare lucru curge ca apa, ca frunza pe ram îngălbenește și moare...

De pe trunchiul prăvălit se ridică femeia și, apropiindu-se grabnic de omul răpus de tristețe se aplecă și-i atinse cu buzele mîneca aspră a sumanului.

— Mulțumesc, rosti dînsa cu șoaptă fierbinte.

El își trase brațul, se dădu spre spate și o clipă privi la ea în tăcere. Apoi, gîngăvind, spuse cu uimire :

— Bi... bi... bine !

Femeia se întoarse repede, cuprinse cu brațele trunchiul subțire al unui mesteacăn și-și purtă privirea visătoare peste întinderea cenușie. Se gîndea, desigur, că mult mai fericiți, o cît de fericiți au fost acei oameni care au purtat în piepturile lor asemenea dragoste și au împlinit pe pămînt o asemenea menire ; că și ea cu bucurie și cu mîndrie s-ar duce la marginea vreunei pustietăți, sub acoperișul vreunei *nume*, numai să nu aibă în inimă și în viață pustiul, numai să simtă că e iubită din toată inima, sincer și să vadă înaintea ei un țel, măcar o măruntă, licărindă stea ! Gîndea, de bună seamă, că azi a avut un vis minunat în care i s-a arătat o fericire trainică, înaltă și curată... Cînd își desprinse privirea din spațiu văzu lîngă ea un bărbat înalt care sta la fel sprijinit de pom și privea lung și stăruitor nu în depărtări, ci la ea. Nestăpînit și cu obidă trînti șapca de pămînt și răbufni :

— Fir-ar să fie de viață și de noroc ! Blestemată soartă care-i dă omului tot atita cît dă animalului ! Ară ca să mănînce, zidește ca să aibă unde să-și plece capul ! Și vitele au parte de o asemenea fericire ! Cînd tinzi după o iubire adevărată atunci ea crește prea sus pentru tine. Cînd vrei să faci ceva pentru semeni atunci n-ai mijloace, nici știință destulă.

Se întoarse și apăsîndu-și fruntea de copac sta amărît, mînios, jinduind după simțăminte și meniri mai înalte.

Justynei i se păru că, ascultînd tînguirea aceea tinerească și pătimașă se asculta pe ea însăși. O săgetă un gînd pînă atunci străin, ca o bănuială subțire. Făcu repede cei cîțiva pași care o despărțeau de buza malului și, acolo pe culme, lîngă grînele ațipite, se opri încremenită de uimire. Pieptul îi sălta grăbit. Pe cîmpul cu reflexe aurii coborîse noaptea, dar din locul acela înalt ochiul putea vedea departe și desluși prin zăbranicul de neguri dîra cenușie a Niemenului și brîul întunecat al caselor înșiruite pe mal.

În sat viața de zi contenise ; ici-colo, numai, licărea la ferestre văpaițe mărunte, se înălnau glasuri omenești, zvîcnea cîte un tropot de cal, duruiau roți de care. Undeva,

într-o casă, o armonică în mîna unui copil pesemne, scotea melodii scîncite, dintr-o alta, cînd şi cînd, răzbătea întrerupt un cînt de vioară.

Justyna înălţă privirea spre cer şi închipuirea îi dezvălui sub stele imaginea unei femei cu părul de aur şi atît de lung încît o învăluia pe ea şi harfa ei. O căprioară blîndă îi sta alături. Plutea în tării puternică şi tăcută, cu mîna întinsă spre brîul acela întunecat al sălaşelor ţărăneşti. Le binecuvînta oare, sau le arăta cuiva ?

Sfîrşitul cărţii întîi

CARTEA A DOUA

I

În Olszynka, dincolo de cringul de arini de la care fără-ndoială își trăgea numele ferma *, pe o colină domoală, o casă mică de lemn, netencuită, se iţea ca dintr-un coș cu verdeață printre mestecenii bătrîni cu uriașă coamă, după fasolea care, răsădită chiar lîngă perete, își avînta pe araci, pînă sub streașina joasă, lujerele răsucite, cu fragedă floare. În spatele casei se așternea livada mare, sălbăticită, fără poteci, împrejmuită cu răzlogi înfipți unul lîngă altul ; în față, dincolo de curtea strîmtă, năpădită de iarbă și, din loc în loc, cu bozii, pe o pantă dulce, se rostogoleau pînă hăt, în marginea crîngului de arini, mănoase grădini de legume. Crîngul era proaspăt, luminos, cu pomi groși ori subțiratici, înălțîndu-se arar din covorul pufos de iarbă umedă. Dincolo de trunchiurile netede și rare lucea, între maluri joase, Niemenul ; din unele locuri puteai vedea lunca de dincolo de rîu, îmbrăcată, cît cuprindea ochiul, cu iarbă grasă de pășune. Ici, colo, asemeni unor miniaturi încadrate în rame verzi, se iveau, din spatele pomilor, cirezi de vite păscînd pe lunca aceea, de dincolo de rîu, vedeai ciobani strînși roată în jurul unui foc arzînd întețit, ori niscai colibe mizere, nu se știe ale cui, străjuind singuratice zarea.

Dincolo de casă și de livadă se așternea cîmpia. De o parte și alta a grădinilor de legume, lunci joase, cu pîlcuri de sălcii, îți înviorau ochiul cu verdele lor crud, în timp ce locurile mlăștinoase ți le trăda obligeana cu smaraldul ei luminos și răchita înaltă, cu frunze lungi, purtînd în vîr-

* Olszyna — arinis (pol.).

furi calpace de catifea. Era un loc liniştit, modest şi aproape sălbatec. După casă şi după împrejurimi îţi puteai da seama de la bun început că, dintre moşiile de categorie mijlocie, Olszynka era poate cea mai mică. Mărturie sta satul de ţărani dintre lunci împins pînă sub pîlcul de sălcii, înjghebat din cîteva gospodării mici, dar curăţele şi îndestulate. Erau atît de apropiate de conac încît puteai lesne ghici că-i aparţinuseră cîndva. Aşadar, Olszynka fusese altădată o moşioară de vreo cincisprezece-douăzeci de gospodării ţărăneşti, aflîndu-se la limita dincolo de care mica proprietate se fărîmiţa în parcele de pămînt neînsemnate.

Un frig aspru domnea după grindina ce se abătuse nu demult ; vînt puternic zgîlţîia coamele plopilor italieni din curte, nori de ploaie goneau, ba coperind, ba dezvelind albastrul cerului. Cu toate acestea, în Olszynka, ferestrele casei, înconjurate cu vrejuri de fasole înfloritâ, erau larg deschise. Pe pervazul lor, printre mirţi şi rozmarini, îşi deschideau mugurii trandafiri de lună şi cerceluşi. În cerdac, pe una dintre banchete stau rînduite ulcele cu lapte covăsit, iar pe o alta, lăsat pesemne în grabă de cineva, un coş cu salată şi legume. Vestibulul lung care servea şi de antreu despărţea casa în două ; de o parte se aflau camerele de locuit, iar de cealaltă bucătăria şi odaia slugilor. În fundul vestibulului, uşa scundă şi îngustă, cu broască mare, îţi arăta că acolo trebuie să fie cămara. În spatele unui dulap vechi, nişte scări de lemn duceau la pod ; de-a lungul pereţilor — laviţe simple de lemn şi măsuţe, coşuri împletite din răchită, iar în locul cel mai la vedere, o albie cu rufe proaspăt spălate. Se vede că cineva avusese de gînd s-o ducă în pod, dar, deocamdată, o lăsase aici. Un iz greu de săpun amestecat cu mirosul de mîncare de la bucătărie umplea antreul, deşi uşa dinspre cerdac era deschisă ; în cuhne se auzea trosnind focul şi răsunau glasuri de femei şi de copii ; în camerele de locuit, însă, domnea linişte deplină şi numai arareori răzbătea din ele cîte un murmur monoton, din care puteai deduce că acolo un copil învăţa cu sîrg.

Prin antreu, pe la bucătărie şi prin odaia slugilor trebăluia Kirłowa. Ca să se apere de frig şi de curenţii din

casă, pusese pe ea un caftan călduros din dimie, de sub care se ivea marginea unei fuste de percal. Chiar în îmbrăcămintea asta groasă de casă femeia părea tot zveltă și tinără.

Cu silueta dreaptă, suplă, cu linia grațioasă a bustului și a umerilor dîndu-i de departe înfățișarea unei fetișcane, cu fața arsă de soare și în viu contrast cu basmaua albă de la gît, cu cosița groasă, blondă, încolăcită în grabă la ceafă, se uita cînd la covata în care fata frămînta aluatul din secară, cînd, trecînd în odaia slugilor, supraveghea spălatul rufelor, sau înlătura, de lîngă plita mare și încinsă, ulcelele cu lapte covăsit și tocmai bun de strecurat, înlocuindu-le mereu cu altele, aduse din cerdac. În ziua aceea tare mai zorea căci se cereau făcute trei lucruri deodată : să spele rufele, să coacă pîinea și să pregătească brînzeturile. Era nemulțumită de sine socotind că a îngrămădi atîtea treburi grele într-o singură zi e o nechibzuință din partea unei gospodine. Cu totul altfel s-ar fi cuvenit să-și chivernisească timpul, să-și orînduiască lucrul ; așa, făcîndu-le pe toate odată, cu siguranță nu avea să iasă nimic de ispravă. Alergînd încoace și încolo, supraveghind iar, uneori, punînd ea însăși mîna să facă, se arăta nemulțumită față de ajutoarele ei, două fete înalte și zdravene, dintre care una frămînta pîinea, iar alta spăla rufăria. Nu că le-ar fi învinuit de ceva, Doamne ferește! Ea singură era vinovată de toate ; ori se lăsase pe tînjală fără să bage de seamă, ori le planificase prost. Măcar, de n-ar fi trebuit s-o trimită pe Marynia la plivitul legumelor, fiindcă ea i-ar fi fost de ajutor. Tînguirea ei o amărî pe fata de treisprezece ani, care tocmai adusese din cerdac coșul cu legume și, după ce-și sumese pînă la coate mînecile rochiei vechi din percal, se pregăti să spele salata și să curețe morcovii.

— Dar eu ce sînt aici, mamă ? strigă. Eu, adică, nu pot să te ajut ? Ce, numai Marynia e fiica ta ?

Cu mîna fierbinte de la ulcelele luate de lîngă foc, Kirłowa mîngîie, în trecere, părul scurt și bălai al fiicei

sale. Toate aveau părul așa deschis ca inul ; și ea, și Marynia, care împlinise șaisprezece ani, și Rózia, care avea treisprezece. Ba chiar și băieții. De un lucru numai se minuna, și nu o dată își frămîntase mintea cu asta, de unde luase copila ei cea mică, fetița de patru ani, Bronia, care se ținea de ea ca scaiul, pielea aceea de țigan, părul ca pana corbului și ochii de tăciune. De altminteri, în toate privințele era ea o excepție în familie. Nici unul dintre copii, cît fusese mic, nu se ținuse atita de fusta ei, cum se ținea această ciufulită neagră, căci părul ei nu numai că era ca smoala, dar veșnic sta zbîrlit : se răsucea ca talașul și, cu toate că i-l pieptăna de nu știu cîte ori pe zi, totdeauna se ridica în sus, răzvrătit, ori îi cădea pe fruntea oacheșă, în timp ce, de sub el, întocmai ca zgura arzîndă, ochii negri priveau la mama, întruna la mama. Iat-o și acum, lipită de caftanul ei, zdupăind neobosit din bucătărie în antreu și din antreu în cerdac, din cerdac în odaia slugilor, cu pantofiorii ei vechi jupuiți, ale căror șireturi, cu toate că le leagă strașnic de o sută de ori pe zi, totdeauna se desfac și se tîrăsc pe pămînt după picioarele ei mititele. Îmbrăcată cu un caftan la fel de gros ca al mamei, căci fiind cea mai mică, putea răci mai ușor, tropăia și vorbea, tot așa necurmat vorbea precum tropăia, cu toate că nimănui nici nu-i trecea prin gînd s-o asculte și numai Rózia, din bucătărie, de la masa pe care spăla salata, i se adresa uneori contrazicînd-o sau dojenind-o în glumă. Dar ei nici că-i păsa. Între timp s-a împiedicat și a căzut. De îndată însă, s-a ridicat, privind cu ochi speriați dacă nu cumva, în timp ce a căzut, a fugit mama de lîngă ea. Kirłowa se așează pe podea și începu a făptui lucrul Penelopei, adică legatul șireturilor care fuseseră pricina căzăturii.

— Dacă ai sta și tu, Bronia, măcar o clipă la un loc...

Copilul rîse de răsună bucătăria, apoi, pe neașteptate, cu o logică uimitoare pentru căpșorul acela cîrlionțat, de patru ani, răspunse :

— Dar mie mi-e foame, mamă.

— Asta-i bună ! se plînse Kirłowa ridicîndu-se de pe podea, abia acum o oră ai mîncat...

De data asta fetița își desfăcu larg brațele ascunse în mînecile groase și prea lungi ale caftanului și, devenind gravă, se dezvinovăți :

— Dacă mi-e foame !

Kirłowa scoase din dulap pîinea neagră, tăie din ea o bucată măricică, o unse cu miere şi o dădu copilei. Dinţişorii mici şi albi ca nişte perle mărunte se înfipseră lacom în pîinea neagră şi îndulcită iar posesoarea lor, plescăind tare şi mînjindu-şi cu miere obrăjorii rumeni, începu să zdupăie tot ca înainte, în urma mamă-si, lipită de caftanul ei, în vreme ce şireturile pantofilor se desfăcură din nou tîrîndu-se după ea în diverse S-uri. Cu fiicele mai era cum era, dar te va fi fiind cu băieţii, şi anume cu cel mic, Boleś, pe care zilnic îl închidea cu cheia cîteva ore în camera de zi, ca să nu mai fugă de carte. Cel mare, Staś, cu siguranţă e cu copiii din sat, se zbenguie prin luncă sau bate drumurile şi o să se întoarcă iarăşi cu fruntea plină de cucuie. Dar lui i se îngăduie pentru că a promovat, acum e în clasa a patra şi e în vacanţă. Boleś, însă, stă de doi ani în clasa a doua şi acum a rămas iarăşi repetent. Grozav s-a mai temut că aşa o să se-ntîmple căci nu e voie să repeţi un an de două ori. Urmează să-l dea afară din şcoală şi ce-o să se facă ea cu el, după aceea ? A plecat la oraş, a bătut la toate uşile, s-a jeluit şi s-a zbătut să capete încuviinţarea de a da din nou examenele, după vacanţă. Ar trebui, deci, să se pregătească pentru ele, dar, uite, că nu vrea. E un nebunatic şi un leneş. Seamănă cu tată-său. Totuşi, ce să faci ? Trebuie silit să se apuce cu dinţii de carte, căci fără şcoală — se pierde. Cîte nopţi de nesomn nu i-a pricinuit băiatul ăsta ! Era curioasă dacă cel zăvorît în cameră învaţă sau îşi face de cap. Ieşi în antreu ca să asculte la uşă ce se întîmplă în camera de zi, dar chiar în clipa aceea se auzi o bufnitură şi tropăitul unor picioare care fugeau prin curte. Kirłowa, şi în urmă-i micuţa Bronia şi sora ei, Rózia, dădură fuga în cerdac. Se dovedi că întemniţatul îşi pierduse răbdarea să tot stea închis şi sărise pe fereastră, spărsese ghiveciul cu cerceluşii înfloriţi şi acum o zbughea pe poartă. La chemările mamei şi ale surorilor rămase surd ; cu părul răvăşit, într-o bluză de şcoală ponosită din anul trecut, fugea de rupea pămîntul, arătînd în fugă pingelele găurite. Dacă Kirłowa ar fi lăsat nepedepsită asemenea răzvrătire, autoritatea ei de mamă s-ar fi compromis. De altminteri, nu era prima dată cînd Olszynka era martora unor astfel de

scandaluri. Fata de la covată îl ajunse pe fugar, dar acesta îi respinse cu dispreț escorta și, apărîndu-se cu coatele, bosumflat, dar și rușinat, se întoarse acasă. Disperată, Kirłowa scoase din cufărul cu vechituri, aflat în vestibul, un șnur gros.

— Vino ! grăi cu asprime către fiul ei și, înșfăcîndu-l de mînă, îl duse în camera de zi. Se auzea cum vorbea acolo mînioasă, ba țipînd, ba cu vorbă bună, atrăgîndu-i atenția și căutînd să-l convingă ; după o clipă ieși cu obrajii în flăcări, cu gura și mîinile tremurînde. Se vedea că rolul de educator aspru, pe care era nevoită să și-l însușească față de copii, o costa mult. Nu mai încuie ușa cu cheia, iar la privirea speriată a Róziei, răspunse :

— L-am legat de canapea și l-am pus să învețe... L-am legat zdravăn...

Îndată, însă, o năpădi altă grijă.

— De n-ar răci Staś, hoinărind pe frigul ăsta... Azi dimineață l-a durut gîtul. Dar pe Marynia n-ai văzut-o, Rózia ? Ce avea pe ea cînd a plecat la grădină ?

— Marynia era îmbrăcată cu caftanul, dar Staś a fugit într-o bluză de pînză și i-a spus Róziei că azi îl doare în gît și mai tare.

— Poftim ! Alta acum ! se apucă de cap Kirłowa. M-aș duce să-l caut, dar n-am timp...

Ce-i drept, nu avea nici o clipă de răgaz ; iată, și acum, în ușa bucătăriei își făcu apariția tînărul care ținea loc de econom, singurul ei ajutor la fermă ; venise să-i dea de veste că negustorii care trecuseră pe aici cu o săptămînă în urmă au sosit din nou și vor să vadă lîna. Vestea o bucură grozav. Avea vreo două sute de oi merinos de la care, în fiecare an, scotea pentru vînzare cam zece puduri de lînă. Erau singurii bani ce-i intrau în buzunar, în lunile de vară, fără a mai socoti brînzeturile și legumele pe care le vindea în orășelul din apropiere și de pe urma cărora își astupa nevoile casei. Acum, cînd se apropia secerișul și-i trebuiau mulți bani pentru plata muncitorilor, negustorii de lînă îi prindeau nespus de bine. Uită pentru o clipă de pîine, de brînzeturi, de spălat, de Boleś cel legat de canapea și de Staś pe care-l durea în gît ; ieși din casă ținînd

o cheie mare în mînă și se îndreptă spre celar, în ușa căruia așteptau negustorii.

Căruța lor cu un singur cal adăsta în poartă ; dincolo de poartă și de curte se vedea grădina de legume pe brazdele căreia pliveau cîteva țărănci. În apropierea lor sta o fată cu cosiță bălaie, îmbrăcată într-un caftan din dimie. Ședea pe brazdă, cu privirea ridicată spre un tînăr în haine de vînătoare, oprit lîngă gard. Tînărul avea pe umăr o pușcă și vorbea cu mare însuflețire. Între cei doi tineri stătea lungit un copoi negru și se zbenguiau cîțiva țînci din sat, cu căciuli roșii. Privind în punctul acela depărtat, Kirłowa zîmbi. În perechea ce sta de vorbă, înconjurată de ceata de copii, o recunoscu pe fiica ei mai mare și pe tînărul Witold Korczyński. Nu avea însă timp să se uite prea mult la ei , se căzni pînă descuie cu cheia aceea uriașă magazia apoi dispăru înăuntrul ei, dimpreună cu negustorii. Petrecu acolo preț de un sfert de ceas, după care se ivi iarăși în curte. Vîntul sufla mai puternic decît înainte și apleca vîrfurile plopilor. Crîngul de arini foșnea, dincolo de el luceau valurile agitate ale Niemenului ; un nor negru și gros, înconjurat de alții mai mici și ușori, înainta pe mijlocul cerului ; se porni o ploaie rece și deasă. Kirłowa se uită spre grădină și văzu tînăra pereche, cu ceata de plozi după ea și cu copoiul cel negru îndreptîndu-se repede spre capătul grădinii, către magazia unde se țineau semințele. Femeile pliveau mai departe, nu se urniră din loc ; ridicară doar capetele și văzînd țîncii, care cu siguranță ai lor erau, adăpostiți, riseră tare și bucuroase. Femeia care-i însoțea pe negustori, mergînd dinspre celar către casă, prinse iarăși a zîmbi, dar îndată se întoarse la ale **sale** și începu să vorbească însoțitorilor ei. În rafalele de ploaie și vînt aspru, cu părul ud, vîrîndu-și mîinile înghețate în mînecile caftanului, mergea ca de obicei dreaptă, zveltă, arătînd de departe necrezut de tînără și gingașă ; vorbea însă cu voce ridicată, din ce în ce mai energic și cu înverșunare ; îi răsuna glasul în toată curtea de se auzea pînă la bucătărie. Se tîrguia cu negustorii care îi ofereau optsprezece ruble pe un pud de lînă, iar ea pretindea douăzeci. Tot mai tare și mai energic lăuda calitatea mărfii sale, **susținea** că și Korczyński, și alți vecini tot cu prețul ăsta **își** vînduseră lîna, și se jura pe copii

că n-o lasă mai ieftin. În felul ăsta ajunse pînă la cerdac unde, oprindu-se în loc și întorcîndu-și fața spre curte, tăcu subit, apoi exclamă :

— Asta ce mai e ?

Pe șleaul dintre crîngul de aripi și grădinile de legume venea în goană, tocmai cotind către poarta larg deschisă a curții, o caleașcă elegantă, trasă de patru cai, strălucind în toată splendoarea ei, de la geamuri pînă la mînerele argintate. Caii aveau hamuri englezești iar pe capră sta un vizitiu bărbos și un lacheu tînăr într-o livrea verde, cu fireturi aurite. Recunoscu caleașca și caii lui Różyc. La vederea noului venit negustorii o înștiințară respectuos că vor aștepta, pînă la plecarea oaspetelui, pentru a încheia tîrgul. Dar Kirłowa nu-i auzi. Se zăpăci atît de tare, încît obrajii ofiliți și fruntea brăzdată se acoperiră de o rumeneță ca de copilă. Dumnezeule mare ! trei ulcele cu lapte covăsit pe bancheta din cerdac, în antreu albia cu rufe ude și cu mirosul greu de săpun, iar ea în caftanul acela vechi și cu basmaua albă de muselin la gît ! Se repezi în antreu și o chemă energic pe fata de la bucătărie, dîndu-i poruncă, cu jumătate de glas, să ducă albia cu rufe în odaia slugilor. Fata desculță, într-o cămașă groasă și o fustă scurtă, cu mîinile roșii, dezgolite pînă la coate și mînjite cu brînză, se repezi din bucătărie, înșfăcă albia și tocmai fugea cu ea prin antreu cînd, Różyc, care coborîse din trăsură, își făcu apariția în pragul ușii. În urma lui, în cerdac, se ivi șapca verde, cusută cu galon auriu și fața puțin trufașă, puțin disprețuitoare a tînărului lacheu. Fata cu albia rămase ca o stană, cu ochii holbați și cu gura deschisă și nici poruncile rostite printre dinți, nici gesturile desperate ale stăpînei n-o putură urni din loc. Dar Różyc se făcea că nu observă agitația pe care o pricinuise venirea lui și, cu fața către cuier, cu mișcări lente, ajutat de lacheu, își scoase pardesiul. Apoi se întoarse către gazda care, amuțită și stînjenită, îi întinse mîna, de bun venit. Puteai să-ți închipui că nu-i făcea prea mare plăcere distinsului domn să strîngă mîna aceea arsă de soare, purtînd urmele vizibile ale unui contact nemijlocit cu bucătăria și cu spălătoria ; ba, cu o clipă înainte, din cauză că umblase la sacii cu lînă, se lipise de ea un praf alburiu, iar cînd răsucise cheia aceea uriașă în broasca

magaziei se zgîriase într-un cui şi-i lăsase o dîră lungă, roşie. Cu toate astea, Rózyc făcu o plecăciune adîncă şi depuse pe mîna aceea o sărutare nu oficială, ci prelungită şi afectuoasă. Pe faţa veştedă, cu buzele frumos conturate şi încă rumene, înflori un zîmbet sincer. Deschise uşa de la camera de zi :

— Intră te rog, vere dragă ; mă bucur atît de tare că te văd !... e mult de cînd n-ai mai fost pe la noi !

Pe chipul ei se citea bucuria adevărată, dar abia trecu pragul camerei cînd un nou val de roşeaţă îi inundă obrajii şi fruntea. Pe canapea, în faţa cărţii deschise şedea îmbufnat, roşu ca sfecla, Boleś, cu piciorul legat de canapea. Băiatul acela groaznic, sărind pe fereastră vărsase cerneala şi pătase în cîteva locuri podeaua proaspăt vopsită în roşu ; colac peste pupăză, colea lîngă caftanul ei, apăru iarăşi Bronia, negruţa, ciufulita Bronia, tîrîş cu şireturile acelea nesuferite de la pantofi. În sfîrşit, şireturile ca şireturile, dar băiatul trebuia dezlegat, fie şi numai pentru că stătea pe singurul loc unde se puteau aşeza dînsa şi musafirul. Se repezi spre canapea, se aşeză pe podea şi cu mîini tremurînde desfăcu şnurul pe care ea însăşi, cu viclenia unui gardian de închisoare, îl legase cu multe noduri. Rózyc se făcu că nu bagă de seamă nici această scenă buclucaşă. Se aplecă spre Bronia, întrebînd-o dacă e sănătoasă şi de ce nu şi-a spălat ochii mai bine, de sînt atît de negri, apoi luă copila în braţe şi o sărută pe amîndoi obrajii mînjiţi cu miere, după care o lăsă binişor pe podea. Ridicînd acea neînsemnată greutate se vede totuşi că obosise, pentru că îşi trecu mîna pe fruntea crispată şi suspină adînc. *Pince-nez*-ul îi căzu pe piept. Zîmbi către copil, dar ochii îi erau trişti. În sfîrşit, băiatul eliberat din strînsori, roşu de ruşine, se înclină în faţa musafirului şi o zbughi afară din odaie, trîntind uşa în urma lui. Rózyc, ţinînd mînuţa fetiţei, se întoarse către Kirłowa :

— Această favorită a mea se va face o femeie foarte frumoasă ; vei vedea, verişoară. Mă pricep bine !

— Întotdeauna eşti drăguţ cu cîrlionţata asta, vere dragă, răspunse Kirłowa, cu zîmbetul ei fermecător, dar din privirea-i distrată o simţeai cît e de încurcată şi stînjenită. Observase neorînduiala din cameră şi-i crăpa obra-

zul de ruşine. Nebunaticii de copii pătaseră cu cerneală husele înflorate de percal care acopereau mobilele modeste şi se mai vedeau pe ele şi urme de nisip ; praful acoperea comoda de mahon dintre ferestre, şi de asta era vinovată Rózia, căreia îi revenea dereticatul casei. Închise în grabă uşa dinspre dormitor, unde se vedeau paturile şi toaleta de mahon sculptată, cu oglindă mare. Paturile erau curate şi aveau chiar cuverturi frumoase, iar toaleta-stil era socotită o mobilă rară şi scumpă, dar Kirlowa îşi amintea bine că dormitorul nu se cuvenea să-l arăţi musafirilor, oricît ar fi fost el de elegant. Ce să-i faci, dacă în casa asta erau numai patru camere de locuit : camera de zi, dormitorul, camera copiilor şi o sufragerie mică unde dormeau băieţii şi unde acum cîteva găini şedeau pe ouă. Nu era chip ca într-o astfel de strîmtoare să păstrezi ordine ca la carte. Tocmai în clipa cînd închidea uşa dormitorului, spre a-l ascunde privirii oaspetelui, Rózyc îi luă cu tandreţe mîna de pe clanţa veche de fier şi, ţinînd-o în mîinile sale uscate, dar albe şi catifelate ca atlazul, spuse zîmbind:

— Verişoară, văd că venirea mea îţi pricinuieşte bătaie de cap şi asta mă mîhneşte... Voi fi în această împrejurare, o ! numai în această împrejurare, mai bun decît tine, pentru că am să fiu deschis şi am să te rog să renunţi la convenienţe, să te porţi mai sincer, cum te porţi cu o rudă faţă de care nu trebuie nici să ascunzi ceva, nici să te ruşinezi pentru ceva... Bine, verişoară ? Te rog să-mi spui că pe viitor aşa va fi. Bine ?...

Ţinîndu-i mîna mereu în palmele sale, îi spuse acestea pe un ton vesel şi atît de afectat încît Kirlowa, bucuroasă şi emoţionată, din nou roşie pînă în vîrful urechilor, îi strînse mîinile cît putu de tare.

— Îţi mulţumesc, Teos, eşti nespus de bun... dar, vezi tu, am, şi eu, deprinderile mele vechi de care nu mă pot dezbăra...

— Păstrează deprinderile acelea pentru alţii, dar nu pentru mine, exclamă Rózyc cu mai multă vioiciune decît altă dată. La urma urmei, adăugă, s-ar cuveni să ştii că am văzut atîtea şi am cunoscut tot felul de interioare luxoase, aşa încît bogăţia cea mai teribilă mă lasă rece. Dacă ai fi

așa cum sînt de obicei femeile bogate, m-aș simți mai puțin atras către tine...

Încurajată pe deplin, cu o strălucire strengărească în ochi ceea ce trăda că, mai de mult, în prima tinerețe, cochetăria nu-i fusese străină cu totul, conchise :

— Îți place varietatea, vere dragă, și acestui fapt, pesemne, îi datorez cu atenția ta.

Așezîndu-se lîngă dînsa pe canapea îi răspunse zîmbind :

— Draga mea, sînt un mare pezevenchi care tînjește după marțipan, dar se uită plin de respect la pîinea neagră...

— O ! strigă rîzînd, ți-ai găsit un nume cît se poate de nimerit ! Într-adevăr, trebuie să fii un mare pezevenchi ca să te descurci atît de bine în toate.

— Uite, vezi, așa să te porți cu mine mereu. Ești unica persoană pe lume care-mi spune adevărul verde în față. La început mă uimeai, mărturisesc, dar apoi m-ai cucerit. Aș dori să mă dojenești chiar și mai aspru. Aș încerca sentimentul penitenților de demult, care se flagelau, părîndu-li-se că la fiece lovitură leapădă cîte un păcat de pe umeri...

— Ca să lepezi toate păcatele ai avea nevoie de o mînă mai grea decît a mea, îi spuse rîzînd.

Rîsul ei însă, la început nestînjenit și cam prea familiar pieri, iar ochii i se umplură de tristețe. Luă mîna rubedeniei sale și uitîndu-i-se în ochi îl întrebă :

— Cum mai e ? Cum te mai simți ? Nu cumva ai fost bolnav în timpul ăsta ? Ori poate te-ai dus să-ți vezi moșiile ? Dar cu obiceiul acela groaznic... știi tu ! ce se mai aude ? Te-ai mai străduit și tu măcar cît de cît, să te dezbari de el ?...

Różyc zîmbi cu nepăsare dar și prietenos.

— Mi-ai pus atîtea întrebări dintr-o dată, dragul meu duhovnic, încît nu știu la care să-ți răspund mai întîi. N-am fost mai bolnav decît de obicei, pentru că singura mea boală este apatia de nedescris pe care o știi, dar mă simt mai bine, căci în ultimul timp am găsit ceva care mă stimulează. Moșiile, nu numai că nu m-am dus să le văd, dar numai gîndul la asemenea vizite mă exasperează. Știi bine de ce. Nu-mi pot învinge lenea, nu mă pot obișnui deloc cu asemenea lucruri și cu astfel de oameni ; în sfîr-

șit, întrebarea cea mai stăruitoare și de care nu mă pot elibera este : la ce bun ?

— Ba, în sfîrșit, și cea mai vinovată, îl întrerupse energic, e deprinderea aceea ciudată și groaznică pe care ai căpătat-o în lumea ticăloasă în care ai trăit...

El rîse în hohote.

Kirłowa încruntă sprîncenele, apoi lovindu-se cu o mînă strînsă pumn de palma celeilalte, strigă :

— Poți să rîzi cît vrei, dar voi susține totdeauna că asta e o ticăloșie nemaivăzută și nemaiauzită... Țăranii noștri sînt mai buni, fiindcă ei se îmbată, pur și simplu, cu votcă...

— Nemaivăzut și nemaiauzit lucru pentru tine, draga mea verișoară, și pentru voi, cei care trăiți în cotloanele astea singuratice, dar în lumea largă se răspîndește tot mai mult, a devenit aproape o epidemie...

Își ridică iute spre el privirea obosită :

— Tu n-ai putut să eviți epidemia asta ? De unde ai luat-o. Nu mi-ai vorbit despre ea niciodată.

— Foarte simplu. M-am bătut în duel și am fost rănit atît de grav încît sufeream îngrozitor... La început mi s-a administrat narcoticul în doze mari pentru alinarea durerilor, iar după aceea m-am deprins... Este singurul remediu pentru a scăpa de plictiseala cumplită, de răul pe care mi-l pricinuiește epuizarea fizică și, poate, de ceva încă și mai... de ceva ce seamănă cu desperarea !

Își acoperi cu *pince-nez*-ul ochii ce străluceau febril. Ea îl ascultă cu mirare apoi, mai încet decît înainte, spuse :

— Te-ai bătut în duel ! Doamne sfinte ! Așadar și asta e adevărat, că te-ai duelat ! Cu cine ? Pentru ce ?

Rîse aspru și se rezemă brusc de spătarul canapelei. Fruntea îi tremură nervos și pe buze îi apăru fulgerător un zîmbet cinic.

— Cu cine ? n-are importanță ! Pentru ce ? Știi ? Pentru o tîrfă !

Kirłowa se prinse cu mîinile de cap.

— S-o ia naiba lumea asta mare a voastră în care sînt asemenea scîrnăvii și asemenea otrăvuri ! Prefer să fiu o provincială, o gîscă, o oaie dar să n-am de-a face cu o astfel de lume !

— Și ai dreptate, spuse scurt Różyc.

Cuvintele acestea rostite cu simplitate o îmblînziră într-o clipită. Spuse, totuși, pe un ton grav :

— Întrucît mi-ai încredințat, ca unui duhovnic, toate ale tale, m-aș considera o lașă, vere dragă, dacă m-aș arăta îngăduitoare și nu te-aș scutura...

Se întrerupse stînjenită, dîndu-și seama că în vorba ei încep să se strecoare expresii nepotrivite, grosolane. Expresiile acestea și unele asprimi în glas le căpătase de cînd începuse să aibă de-a face, și asta zilnic, cu slujitorii, cu argații, cu oamenii de la cîmp ; mai era și o fire iute, nu putea să le evite, oricît și-ar fi dorit-o.

Rózyc îi citi gîndul.

— Mai înainte ți-a fost rușine cu locuința, acum te rușinezi pentru exprimarea ta, nu-i așa ?

Roși din nou ; încetă, dar, să se mai preocupe de sine și-i spuse gînditoare :

— Curios lucru ! Ești, cu toate astea, bun și înțelept... De parcă în tine ar exista doi oameni...

Rózyc îi sărută mîna.

— Ai vorbit ca un filozof. Vezi, dualitatea asta este cheia multor enigme din lume...

Ea își împreună mîinile în poală și-și clătină capul într-o parte și alta.

— Știi ce, vere dragă, mi se pare că ai fi fost cu mult mai fericit dacă nu te-ai fi născut atît de bogat.

— Sau, o întrerupse, dacă m-aș fi născut nătîng.

— Cum așa ?

— Ghicește ! răspunse poznaș, și se uită la ea cu interes.

Se gîndi o clipă.

— Ce-i așa greu de ghicit ! Dacă ai fi fost un prostănac, nu te-ai fi sinchisit de nimic și te-ai fi ținut de bairamuri pînă la sfîrșitul vieții tale, dar pentru că ți-ai venit în minți, deși cam tîrziu, ai înțeles ce ai risipit și cît ai pierdut !

Rîse.

— N-ai idee, verișoară, cît de mult îmi place să discut cu tine. Spui lucruri rezonabile și într-un mod...

Căzură pe gînduri, amîndoi. Femeia deveni iarăși absentă căci o prinse gîndul la ale sale. Discuția aceea destul de lungă despre lucruri străine de viața ei zilnică o cam

obosise. Îi veniră în minte treburile de azi și afacerile. Or fi pus pîinea la cuptor ? Negustorii de lînă și-or fi pierdut răbdarea și or fi plecat ? Se ridică de pe canapea dar, tot în clipa aceea se săltă de pe podea și micuța Bronia, care șezuse pînă atunci la picioarele ei.

— Să spun să aducă ceaiul...

Różyc se împotrivi energic, încredințînd-o că nu bea ceai aproape niciodată. Îl sfredeli cu privirea puțin descumpănită. După o clipă, însă, grăi cu îndrăzneală :

— Nu spui adevărul. Îți place ceaiul și bei mult... Am aflat de la soțul meu. Dar odată l-ai gustat pe al nostru și știi, nu este atît de ales ca acelea cu care ești tu obișnuit...

Pe Różyc francheța ei îl amuza și-l cucerea.

— Sînt vinovat, strigă ; m-ai prins cu minciuna. De tot ceea ce nu este savuros mă feresc ca de foc...

— Trebuia să-mi spui asta de la început. De ce să minți ? Și așa, cu siguranță, ai mințit în viața ta ca ultimul dintre farisei. Am să-ți aduc atunci dulceață, pentru că despre dulcețurile mele n-ai să mai poți spune că nu sînt delicioase. Marta Korczyńska m-a învățat să le pregătesc... De obicei nu fac multă, dar ai să vezi, nici la Viena n-ai mîncat mai bună, cu siguranță !

Ieși iute din cameră și odată cu ea, lipită de caftanul ei, zdupăi Bronia, bătînd din palme și strigînd :

— Dulcețic ! Dulcețic ! și eu vreau dulcețic, mamă !

Din toată discuția la care fusese martoră, pentru mica făptură cîrlionțată și cu ochii tăciunii, numai acest cuvînt avea un înțeles.

De fapt, în afară de dorința de a-și servi oaspetele cu ceva, Kirłowa ardea de nerăbdare să arunce o privire în cealaltă parte a casei. Trebuie că în lipsa ei ceva se stricase, ori nu reușise prea bine căci, peste o clipă, răzbătu pînă în camera de zi glasul iritat cu care se adresa slugilor. Se auzi, după aceea, cum schimbă cîteva cuvinte cu negustorii în antreu și, în cele din urmă, intră în cameră, ducînd pe tavă farfurioare pline de dulceață. Lîngă ea, împiedicîndu-se mereu în șireturile de la pantofi, tropăia Bronia. În urma ei, Rózia aducea o farfurie cu zmeură proaspătă și zahăr pudră într-o zaharniță veche, lucrată cu multă artă. Asemenea obiecte frumoase și prețioase

precum comoda de mahon de lîngă perete, cele două portrete în ulei, toaleta cu oglindă mare și cu ramă sculptată, zaharnița din argint, de o formă cu totul aparte, se asociau ciudat cu interiorul modest, aproape sărăcăcios al casei, amintind totodată că stăpîna provenea dintr-o familie veche și cîndva bogată.

După ce puse zmeura și zahărul pe masă, Rózia, cu părul blond și scurt, săltîndu-i la fiecare pas, gravă, cu silueta grațioasă și suplă ca și a mamei, ieși din cameră. Mama apucase să-i șoptească ceva despre rufărie, despre negustori și despre Staś.

Różyc minca dulceața grăbit ducînd lingurița la gură cu un tremur de nerăbdare.

— Excelentă, într-adevăr excelentă ! Sînt mort după dulciuri și fără ele nu pot rezista prea multe ore ! Așadar ai învățat să pregătești dulceața de la domnișoara Marta Korczyńska... de la domnișoara aceea bătrînă și originală... Venerabilă persoană de vreme ce posedă asemenea cunoștințe... Dar, à propos, de cînd n-ai mai văzut-o pe domnișoara Justyna ?

Punînd în mînuță Broniei farfurioara cu cîteva boabe de dulceață pe fund, Kirłowa răspunse prompt :

— Se pare că nimeni n-ar fi putut-o vedea mai curînd decît tine, iubite vere. Acum vii de la Korczyn, nu-i așa ?

— De unde știi ?...

— L-am auzit în bucătărie pe lacheul tău, vorbind despre asta și trebuie să-ți mărturisesc că sînt foarte supărată pe tine pentru aceste vizite permanente la Korczyn...

— Mai întîi nu sînt permanente, întrucît pînă acum am fost doar de cîteva ori, apoi, de ce să fii supărată ?

— Știi bine de ce, grăi nemulțumită.

— Atunci ceartă-mă, îți dau voie, ba chiar te rog. Dar ce sînt eu de vină că domnioașa Justyna îmi place atît de mult ?

— Tocmai asta e, strigă ; pentru tine și pentru cei asemenea ție numai un lucru are importanță pe lume : îmi place sau nu-mi place, încolo nimic.

— Ai dreptate.

— Dar la urma urmelor, strigă tot mai iritată, ce-ți place la ea, nefericita, atît de mult ? E drăguță, nu încape

vorbă, dar cu siguranță că ai văzut în lume o mie de fete mai frumoase decît ea. Cochetă nu e...

— Tocmai asta e, motivă Różyc.

— I-au dat oarecare educație rubedeniile ei, ce-i drept, dar trebuie să recunoaștem că educația aceea nu e cine știe ce...

— Tocmai asta e, repetă el.

— Mai ales, de la istoria aceea cu Zygmunt Korczyński a devenit prea gravă, nu se mai dichisește, nu caută tovărășia bărbaților, nu vorbește mult...

— Tocmai asta e, spuse el încă o dată.

— Așadar, ce ? Că doară voi, acolo, în lumea bună, sînteți deprinși cu alt fel de femei și pentru unele ca acelea vă pierdeți voi capul.

Lăsă jos farfurioara cu dulceață din care mîncase repede și destul de multă, se sprijini cu spatele de canapea și, pe jumătate glumind, pe jumătate serios, rosti :

— Mai întîi de toate, trebuie să știi că ființele ca tine, curate cum e cristalul, nu se pricep la astfel de lucruri. Numai noi, știi, pezevenchii, ne dăm seama pentru ce, anume, ne simțim atrași de o femeie sau alta... Înțelegi ? Atracția, adică instinctul care ne dă de veste că anume cu acea femeie putem să golim, în deplinul înțeles al cuvîntului, cupa desfătării... Uite, ai și roșit ca o fată de pension... Ah ! ah ! ce lucru divin e roșeața asta pe chipul unei mame a cinci copii.

Într-adevăr, obrazul ei se învăpăiase feciorelnic, dar învingîndu-și pudoarea zise cu gravitate :

— Nu-i nimic. Spune tot. Vreau să aflu ce gîndești despre Justyna...

— Prin urmare, grăi mai departe, pe primul loc stă atracția, sau, ca să mă exprim mai clar pentru tine, simpatia. Pentru domnișoara Justyna am simțit de la început o simpatie... recunosc, chiar foarte, foarte vie... Ai dreptate cînd spui că am cunoscut pe lume multe, multe femei mai frumoase, cărora chiar... sănătatea și averea le-am depus-o la picioare... Dar în contrastul acela dintre părul negru și ochii cenușii ai domnișoarei Justyna, în înfățișarea, în mișcările ei etc., etc., este ceva... ceva care, într-un cuvînt... dar *passons*, tu nu poți să înțelegi... fata

asta are temperament, te asigur, are chiar mult temperament...

— *Passons !* repetă Kirłowa. Şi mai departe ?

— Mai departe e tocmai ceea ce ai enumerat cu o clipă înainte. Femei cochete, gureşe, isterice, prinţese veritabile sau false am avut destule, chiar prea multe ; *toujours des perdrix* n-a fost niciodată deviza mea. Pentru a mai schimba, pesemne, am început să înclin spre cele cu trupul şi cu sufletul sănătos, şi cea mai bună dovadă este admiraţia şi ataşamentul sincer care m-au cuprins pentru tine, verişoară ! Îşi îndepărtă de cîteva ori *pince-nezul* de la ochi, apoi şi-l puse iarăşi. Mecanic, începu să mănînce din nou dulceaţă. Deodată, se opri cu linguriţa în mînă şi zise :

— Azi, de pildă, m-am aşezat lîngă ea, la masa de prînz. Atîta timp cît i-am făcut tot felul de aluzii a stat întunecată şi îndărătnică, aproape că nu-mi răspundea şi nici nu se uita la mine. Am schimbat tactica, adoptînd un ton mai obiectiv... s-a înviorat pe dată şi a început să discute cu mine amabil. Mi-a vorbit despre natura înconjurătoare de la Korczyn, despre nu mai ştiu ce defileu de pe malul Niemenului şi despre o legendă populară foarte frumoasă legată de acesta... în aşa fel încît am fost... am fost într-adevăr cucerit. Este foarte, foarte înţeleaptă şi cînd vorbeşte despre lucruri care o pasionează are asemenea lumini în ochi ; şi apoi buzele... Numai... nu poţi s-o iei cu asalt... E necesară diplomaţia virtuţii... şi ăsta este singurul ei cusur, dar, totodată, şi farmecul căruia nu-i poţi rezista...

Kirłowa era atît de cufundată în gînduri încît părea că ultimele cuvinte nu i le auzise. Deodată, ridicîndu-şi capul, spuse pe un ton de parcă ar fi săvîrşit o descoperire nemaipomenită :

— Vere dragă, dacă Justyna îţi place atît de mult, însoară-te cu ea !...

Różyc lăsă linguriţa pe masă, trase de *pince-nez* cu gestul său repezit, se uită cu o privire pe jumătate uluită pe jumătate speriată la vara lui şi izbucni în rîs.

— Excelentă idee, verişoară, grozavă, nepreţuită, exclamă. Asta ar fi o surpriză nemaipomenită pentru lume şi pentru mine însumi. Dar papa Orzelski ? Să pun eu fi-

gurina asta chinezească la mine pe şemineu ? Dar franţuzeasca domnişoarei Justyna care, *entre nous*, şchioapătă destul de tare ? Dacă s-ar întîlni ochi în ochi cu mătuşa mea, prinţesa, cred că biata mea mătuşă ar face apoplexie... Adăugă rîzind :

— Ideea ta, verişoară, dă dovadă că ai o inimă minunată, dar că nu cunoşti lumea deloc... De asemenea amfibii ca domnişoara Justyna te poţi îndrăgosti, chiar foarte tare, dar să te însori cu ele — *impossible*...

— Amfibie ! exclamă Kirłowa, să compari femeia cu o broască !...

— Natural, o întrerupse Różyc. Gîndeşte-te şi tu : e de neam şi nu e, are educaţie şi nu are, e săracă şi nu e... într-un cuvînt nu ştii ce e...

Ochii Kirłowei scăpărară de mînie.

— Atunci de ce te tot duci la Korczyn ?

— Pentru că această simpatie, care drept să-ţi spun mă surprinde şi pe mine, mă readuce la viaţă întrucîtva, mă stimulează, şi într-adevăr a apărut tocmai la timp, cînd viaţa încetase să mai aibă farmec pentru mine...

— Şi care va fi sfîrşitul ? întrebă cu îndărătnicie femeia.

— Draga mea, sînt prea puţin filozof ca să mă gîndesc la finalul fiecărui lucru... *Advienne ce que pourra*... Şi apoi, o clipă de plăcere nu e de dispreţuit...

Kirłowa spuse dîrz şi grav :

— N-o să iasă nimic din asta, dragul meu. Justynei nu-i poţi suci capul ! A trecut o dată printr-o experienţă tristă, îi cunosc bine comportamentul şi felul de a gîndi...

O ascultă cu atenţie : fruntea şi sprîncenele îi tremurau spasmodic.

— O cunoşti bine ? Eşti sigură de ceea ce-mi spui ?

— Cît se poate de sigură.

Căzu pe gînduri, îşi duse mîna la frunte şi rămase cu privirea pierdută pe urmele unui vis îndepărtat. Kirłowei i se păru că oftează.

— Dar, văd că tu eşti serios preocupat de Justyna, strigă.

— În măsura în care pot fi eu preocupat de ceva, sau de cineva... Îţi mărturisesc că şi eu mă mir... Sînt cu ne-

putință de prevăzut capriciile inimii sau, știu eu, ale imaginației...

— Atunci însoară-te cu ea ! și nu te mai sinchisi de tot ce mi-ai spus acum o clipă.

O întrerupse zgomotul ușii care se deschise dinspre antreu și glasul Róziei :

— Mamă, s-a întors Staś și e groaznic de răgușit...

Kirłova sări ca arsă și dispăru din cameră. Odată cu ea, firește, ca un șoricel, se strecură afară, și Bronia. Różyc, rămas singur, cu fruntea sprijinită în palmă, asculta dojenile mamei speriate răzbătînd din adîncul casei și răspunsurile băiatului care avea o voce atît de pițigăiată din pricina răgușelii că semăna cu sunetele ascuțite ale unui flaut stricat. Trosnetul focului, zgomotul loviturilor de topor, fîșîitul apei, vocile fetelor de la bucătărie răzbăteau din cealaltă jumătate a casei pînă aici, prin antreul îngust. Afară, vremea se mai domolise și începea să se însenineze. Vîntul contenise, nori grăbiți alergau pe cer în toate părțile ; prin tufele dese și înalte de liliac se furișă o rază de la soarele care asfințea și poleia cu aur cercelușii modești și trandafirii de lună din fereastră. Oare omul acela înalt și slab, în costum elegant, cu părul încrețit deasupra frunții palide și cu *pince-nez*-ul cu rame aurii aninat de piept, asculta zgomotele casei aceleia mici și ghicea din ele viața care curgea aici, ca un șuvoi de hărnicie și modestie, veșnic aceeași ? Oare îi sugera vreo comparație, vreo remarcă, unele gînduri necunoscute, atît de necunoscute pînă atunci precum necunoscută îi era toată orînduiala vieții acelor ființe ? Părea adînc cufundat în meditație în clipa cînd Kirłowa se întoarse în micul ei salon, absorbită de necazuri, uitînd să mai închidă ușa de la dormitor. Nu se mai gîndea deloc la discuția întreruptă cu cîteva clipe înainte.

— Mi s-a îmbolnăvit băiatul, spuse cu îngrijorare, suferă de gît și anul trecut a avut o congestie atît de gravă, încît a trebuit să chem doctorul. Mă tem să nu fie iarăși ceva rău și i-am spus Róziei să-i pregătească niște floare de tei.

Teama și amărăciunea o făceau să pară mult mai bătrînă de cum arătase cu un sfert de ceas înainte. Różyc îi luă mîna.

— Biata mea verișoară, cîtă trudă, cîte griji și necazuri trebuie că ai cu moșia asta atît de mică și cu copiii...

Mișcată profund, se așeză lîngă el pe canapea, își sprijini obrazul în palmă și începu să vorbească despre tot ce-i sta pe inimă. Era, poate, bucuroasă că găsise în ruda ei un prieten care o compătimea. Îi povesti cum, cu doisprezece ani în urmă, la patru ani după ce se măritase, văzînd că în Olszynka toate merg anapoda, fără nici o ordine și supraveghere și că-i amenință ruina, își luase inima-n dinți și se apucase singură să conducă ferma și afacerile. Era o treabă neobișnuită pentru o femeie, dar Dumnezeu nu-ți bagă-n traistă. Învățase de la vecini și de la vecine, îndeosebi de la Korczyński și de la Marta ; cu fiecare an îi sporiseră puterile și priceperea și, cumva, o scosese la capăt ; acum merge, merge chiar bine, numai cu educația copiilor e vai și amar.

— Sînt cinci, gîndește-te și tu, pe bucățica asta de pămînt care aduce numai o mie de ruble venit... Trebuie să-i hrănești, să-i îmbraci și să-i mai și înveți cîte ceva. Cît privește educația fetelor nici măcar n-a îndrăznit să-și facă visuri. Le-a învățat singură ce-a putut, și la urma urmei e destul dacă vor fi bune gospodine ! Dar pe băieți dorea să-i formeze și i-a dat la școli, visînd că unul va rămîne să gospodărească la Olszynka, iar celălalt își va face un rost în lume cu vreo profesie oarecare. Dar școlile costă mult. Uneori își smulge părul din cap văzînd că n-are de unde plăti. Pînă acum a mai găsit mijloace și surse de venit, dar nu e sigură că va avea pînă la sfîrșit. Orice eșec, orice pagubă cît de mică și toate speranțele ei cele mari... se vor spulbera ! Deocamdată face și ea ce poate, numai Bolek de s-ar strădui mai mult cu învățatul și Staś de nu s-ar îmbolnăvi atît de des... Oh ! ce năpastă ; unul sănătos, dar nu prea înzestrat, celălalt mintos și cu sîrg pentru carte, dar bolnăvicios.

Toate astea le spuse ținînd obrazul sprijinit în palmă și avînd în clipa aceea fruntea brăzdată de riduri dese, dese. Colțurile gurii ei frumoase cădeau uneori, făcînd să-i apară în partea de jos a feței două cute adînci.

— Cîți ani ai, verișoară? întrebă Różyc, privind-o lung.

— Treizeci și patru, răspunse cu oarecare mirare.

— Știi că femeile la vîrsta ta, și de neam, așa cum ești tu, își trăiesc viața, strălucesc în lume, prind din zbor clipele trandafirii ale fericirii ?...

Dădu din mînă cu nepăsare.

— Nu mă interesează ! Am eu alte lucruri pe cap...

Și ar fi vorbit mai departe despre necazurile și nădejdile ei, dacă Różyc n-ar fi întrerupt-o. Domol, cu pauze dese, pentru că începuse să-l cuprindă oboseala, îi vorbi despre incapacitatea lui de a-și conduce singur moșiile, de a se obișnui să trăiască aici tot timpul, îi spuse că are nevoie de cineva care să-i administreze acele moșii și că ar dori ca acel cineva să fie soțul ei, Bolesław Kirło. Contractul ar fi profitabil pentru ambele părți ; moșia Wołowczyzna, gospodărită de o rudă binevoitoare și sinceră ar prospera și ar aduce venituri mai mari ; vărul lui, în schimb, ar primi pentru munca asta o retribuție care ar îmbunătăți considerabil situația familiei : trei mii salariu anual, tantiemele veniturilor sporite și încă altele pe care acum îi e lene să le mai amintească și să le enumere...

— Dacă n-ai nimic împotriva acestei înțelegeri, verișoară dragă, vorbește despre asta cu soțul tău. Să-mi pregătească un contract, un acord, o hîrtie acolo și să mi-o aducă s-o semnez. După cîteva luni va putea să ia în primire administrația moșiilor de la pristavnicul de acum, care a devenit insuportabil.

Kirłowa ascultă cu atenție, apoi tăcu și reflectă. Se vede că perspectiva pe care i-o înfățișa vărul i se deschidea ca un paradis. Să se mai odihnească și ea puțin, după atîția ani de trudă, să-și ridice ferma din Olszynka și să le asigure fiilor și fiicelor o educație cum se cuvine. Ce visuri de aur ! Nu-și dorise nimic mai mult de la viață ! Dar, după îndelungată chibzuință, o expresie de profundă tristețe îi întunecă obrazul. Scutură din cap în semn că nu se-nvoiește.

— Îți mulțumesc, spuse încet, mulțumesc, mulțumesc, dar asta nu se poate... Eu... n-am să accept niciodată să...

Vedea că se uită la ea cu uimire și, cu pleoapele lăsate, spuse încet și repede, ca și cum ar fi vrut să scape cît mai repede de acest subiect :

— Pentru noi ar fi un mare noroc și înțeleg bine că tocmai de aceea ne-ai făcut propunerea... dar vezi... pentru tine n-ar ieși nimic bun din contractul ăsta... Sînt ultimele tale fonduri... trebuie să se ocupe de ele cineva serios și de nădejde, iar Bolesław... soțul meu... nici pomeneală !... nici măcar prin cap să nu-ți treacă așa ceva ! Deodată, îi luă mîinile și-și ridică spre el privirea îngrijorată și rugătoare.

— Numai, să nu-ți închipui ceva rău despre el... te rog, nu gîndi nimic rău despre el ! Eu nu spun, Doamne ferește, că-i un om necinstit, sau ceva de felul ăsta. Nici vorbă ! N-a făcut nici un rău nimănui, întreabă pe cine vrei și oricine îți va spune că n-a făcut nici un rău și că e un om bun, cumsecade...

— Atunci, de ce ? întrebă Różyc.

— De ce ? Dragă verișorule, fiecare om are cusururile lui, știi bine doar. Și el le are... Nu sînt chiar cusururi, ci mai degrabă niște deprinderi... Nu-i place să muncească și nu poate trăi fără distracții și fără societate... Dacă ai ști totul, cum a fost crescut și cum și-a petrecut prima tinerețe, ai recunoaște și tu că astea sînt pur și simplu deprinderi... Tatăl lui, avînd numai ferma asta mică se ținea veșnic de vizite, colinda de la un conac la altul și-și tîra și odrasla după el. La școală n-a făcut decît trei clase, și îndată după aceea s-a și declarat *cetățean*. Apoi, cînd s-a căsătorit cu mine și și-a plătit datoriile cu zestrea mea, eu însămi m-am străduit să-l absolv de orice îndatorire și să-l feresc de orice greutăți... Așa a fost obișnuit... dar cu asemenea deprinderi cum ar putea el să facă față obligațiilor uriașe, de acolo, de pe moșia ta ? De primit ar primi poate, dar știu că din asta n-ar ieși nimic bun... Nu vreau ! Mai bine rămînem așa cum sîntem ! Te implor, să nu-i pomenești niciodată despre proiectul ăsta și nici tu să nu te mai gîndești la el. Te rog...

Różyc o cercetă ca pe un fenomen ciudat.

— Draga mea, tu-l iubești pe omul acesta ?

Se uită la el cu mirare.

— Dar cum altfel ?... M-am măritat cu el din dragoste, nu m-a silit nimeni ; sigur, părinții mei s-au opus, familia m-a sfătuit să nu-l iau și am refuzat cîteva partide din pricina lui. Oare tu îți închipui că și noi, așa ca voi, în

lumea mare a voastră, putem iubi în viață de douăzeci de ori, și tot de douăzeci să încetăm a iubi ?

— De două sute de ori ! o corectă în glumă.

Dar ea, nu-l auzi și spuse mai departe :

— Și, apoi, intervin prietenia și atașamentul față de omul cu care ai trăit fericit un timp oarecare, și copiii !... Dragul meu, dacă ai să te căsătorești vreodată și ai să fii tată și tu, ai să înțelegi ce legătură este asta !

— Cu toate acestea nu vrei să-i încredințez soțului tău...

— Nu ! se împotrivi dîrz, nu vreau, hotărît nu vreau, pentru că n-ar scoate-o la capăt și te-ar păgubi... știu eu bine !

Rózyc se ridică. Se vede că omul acesta apatic și suferind era în stare și de afecțiune și compătimire, căci expresia cu care o privi pe verișoara sa fu foarte aproape de admirație.

— Ce să fac ? dacă nu vrei cu nici un chip... atunci trebuie măcar să-mi dai voie...

Ținîndu-i mîinile în mîinile lui și privind-o drept în față zise oarecum stînjenit :

— Să suport cheltuiala cu educația fiilor tăi pînă cînd... pînă cînd vor termina studiile sau, pînă cînd eu nu-mi voi fi pierdut restul de avere.

Rostind ultimele cuvinte, încercă să surîdă șăgalnic, dar o tresărire nervoasă îi scutură atît de tare fruntea, sprîncenele și gura, încît fața lui căpătă o expresie aproape tragică.

— Te rog, zise mai încet, te rog...

Ea rămase o clipă cu ochii plecați, roșie ca focul și tăcută. Poate și ea, în clipa aceea, lupta cu o deprindere a ei, de a nu primi milostenii de la nimeni. Două lacrimi mari i se prelinseră de sub pleoapele lăsate, pe obrajii frumos conturați, dar ofiliți. Îndată după aceea își ridică ochii plini de recunoștință spre ruda sa.

— Mulțumesc, îi spuse încet, și primesc... de la tine ! La urma urmei, pentru copii... totul...

El îi sărută mîinile amîndouă, iar cînd își îndreptă ținuta, fața lui părea mult mai liniștită decît înainte, cu toate că era pămîntie și obosită.

— Mi-ai făcut o adevărată favoare... Pe orizontul veșnic întunecat din fața mea voi avea măcar un punct lumi-

nos... Amănuntele în legătură cu dragii tăi flăcăi, le vom discuta altădată. Acum trebuie să plec... Se uită la ceas.

— Au trecut şase ore de cînd am plecat de acasă.

— Dumnezeule ! suspină Kirłowa. Şi mai mult de şase ore nu rezişti fără...

— Fără ce ? Da, spune-i odată lucrului pe nume ! Pur şi simplu gura ta nu poate să pronunţe, nu-i aşa ?

Încercă din nou să glumească, dar era ceva ce aducea a disperare în gestul cu care-şi purtă palma pe frunte. Spuse :

— E greu... imposibil !

Îl privi îndurerată.

— Ştii ce ? Singura ta salvare ar fi să te însori cu o femeie înţeleaptă, nobilă şi pe care s-o iubeşti...

— Te întorci la ale tale...

— Şi mereu o să mă întorc ! Cu gestul ei obişnuit, izbind cu pumnul în palmă, strigă veselă din nou : — *Ce que femme veut, Dieu le veut !* Franţuzeasca mea şchioapătă, cu siguranţă, la fel cu a Justynei, dar proverbul se adevereşte adeseori. În fond, mai potrivit ar fi să spui pur şi simplu : unde dracul nu reuşeşte, trimite o babă... Ai să vezi că am să te conving...

La uşă, dîndu-i mîna, îi mai spuse :

— Cum o să prind o clipă de răgaz o să vin chiar eu la tine şi o să mai vorbim despre asta. Stai ! Mi-a mai venit o idee. Dacă vrei pentru Wołowszczyzna un administrator cu adevărat de ispravă, fă-i propunerea asta lui Korczyński. Ar ieşi un lucru grozav. E un gospodar minunat, cinstit, trage ca un bou în jug, e o perlă... Încearcă...

Dădu din mînă cu nepăsare. Se vedea că e grăbit să plece şi că în clipa aceea nu-l mai interesa nimic pe lume, dar Kirłowa fugi după el din cerdac şi, cînd fu lîngă scara caleştii se agăţă de braţul lui, cu o mişcare graţioasă, şoptindu-i la ureche :

— Mai gîndeşte-te la ce ţi-am spus în legătură cu Justyna. Să nu-ţi pese nici de mătuşa ta, prinţesa, nici de toate prostiile din lume ! Desfrîul nu te-a făcut fericit, încearcă să trăieşti o viaţă cinstită...

Oricît de indiferent şi de sleit de puteri se simţea, tot îi mai zîmbi cu jumătate de gură.

— Iată ce înseamnă să spui lucrurilor pe nume! Bine, vino la Wołowszczyzna și o să mai vorbim despre toate astea.

Abia ieșise calașca pe poartă, Kirłowa se năpusti în casă, în bucătărie și în odaia slugilor, dădu cîteva ordine apoi alergă în camera unde se aflau băieții. Aici era mare larmă. Zvăpăiatul de Boleś și bicisnicul de Staś se jucau de mama focului cu sora lor cea mică, speriind-o, chipurile, cu tropăieli și cu pocnituri la ureche; dar Bronia, mai ciufulită ca oricînd și dezbrăcată de caftan, se pricepea de minune la asemenea șotii și, prefăcîndu-se că se sperie, fugea prin toate colțurile camerei prăpădindu-se de rîs. Cu adevărat speriate erau însă doar cloștile de pe culcare, care, fără să-și părăsească posturile, cu ținute grave, cotcodăceau de-ți luau auzul. După ce se mai liniști în privința băiatului, gîndind că nu poate fi chiar atît de bolnav de vreme ce se zbenguie atîta, Kirłowa îi conduse pe negustori în camera de zi, se tîrgui cu ei ce se mai tîrgui, apoi repede și cu elan luă tocul și semnă contractul, luă avansul de bani și, după ce mai stătură o clipă cuviincios de vorbă, în cerdac, despre recoltă și prețurile la cereale, ieșiră.

Afară, vîntul înghețat, care suflase toată ziua sălbatec, se domolise de-a binelea, aerul era încă rece, dar liniștit și mai puțin aspru. Departe, undeva la capătul pășunilor de dincolo de Niemen, soarele asfințea pașnic, în culori de jăratec, inundînd cu potop de lumină rariștea de arini după trunchiurile cărora se ivea, risipită pe mal, cireada bălțată de vite. Din lunca reavănă ce se întindea pînă spre satul cenușiu din apropiere, dinspre mlaștinile a căror existență o ghiceai după verdele de smarald al obligeanei și după întunecatele calpace ale răchitei, răzbăteau prelung și tot mai de aproape mugetele vacilor. Pe poteca ce străbătea lunca de la conac pînă-n sat, un pîlc de femei se întorcea de la plivitul grădinilor. Asemeni unui brîu multicolor, aruncat pe cîmpul verde, se-nșiruiau basmalele viu colorate, căciulițele roșii de copii și tălpile goale umblînd repede, unele în urma altora. Poteca era bine bătătorită, ceea ce mărturisea că existau strînse contacte între conacul acela nu prea mare și pîlcul mic de case țărănești. Chiar și acum, cu femeile și copiii ce se întorceau în sat se

încrucișară pe drum cîțiva săteni, care se îndreptau spre conac. Stînd în cerdac, Kirłowa îi zări de departe. Știa de ce vin, dar nu avea răbdare să aștepte, în liniște, sosirea lor ; sătenii aceia erau într-un fel colaboratorii ei, căci lucrau la Olszynka o parte din terenurile cele mai depărtate de conac, împărțind pe din două recolta cu proprietara lor. Pur și simplu îi venea greu în clipa aceea să stea locului. Era liniștită și, încruntîndu-și fruntea, se uita încordat spre grădinile de zarzavat. Munca de zi se sfîrșise : de ce, dar, nu s-o fi întors fata ei ? De ce băiatul acela chipeș și plin de viață vine atît de des pe aici și n-o slăbește pe fiica ei nici un pas. Poate că nici tatălui lui nu-i i-o fi pe plac că vine în fiecare zi la Olszynka și nu stă la Korczyn. Iar Marynia... e încă un copil ; cînd îl vede pe Mars cel negru intrînd cu salturi mari în curte, înaintea stăpînului, țîșnește din privirile ei atîta negrăită fericire !

— Cum să procedez eu acum ? șopti către sine femeia, cu vădită îngrijorare. Să-i spun să nu mai vină, sau să mă port nepoliticos eu el... nu se poate ! Și la urma urmei pentru care pricină ? E un băiat serios și e fiul unui vecin atît de onorabil ! Se cunosc de cînd erau copii ; o fi numai o prietenie... ei, dar de ce nu mai vin odată !

Coborî în fugă din cerdac, străbătu repede curtea și se opri nu departe de hambar, după niște tufe de liliac. O văzu pe fată șezînd pe pragul scund al căsuței, în care cu cîteva ore înainte, îi adăpostise de ploaie pe copiii din sat.

Cu cosița ca inul șerpuind pe caftanul strîmt, fata de șaisprezece ani își sprijinea obrajii îmbujorați în palmă, iar ochii albaștri și-i ținea ridicați în sus, spre tînărul ce sta în picioare în fața ei. Îmbrăcat în costum de vînătoare, suplu, chipeș, cu țeava puștii răsărindu-i de după umăr, Witold Korczyński vorbea cu mare însuflețire despre ceva, gesticulînd des și energic. Părea un temperament nemaipomenit de vioi și impetuos cu toate că obrazul, cam obosit, mărturisea o muncă încordată și îndelungă asupra cărților. Privindu-l pe tînărul ce părea încă un copil, îți dădeai seama că trece prin acel moment din viață cînd inima e plină de zbucium, iar mintea se frămîntă necontenit. Nu crescuse ca un stejar viguros cu coroană bogată, în liniștea și bunăstarea casei părintești, ci de timpuriu pe băncile școlii, în ostenelile memoriei și ale gîndirii răs-

colitoare, se avîntase în înalt ca un plop tînăr, mlădiu, supunîndu-se mişcărilor aerului. Avea o frunte feciorelnică, albă şi netedă, ochi visători iar linia buzelor trăda o excesivă sensibilitate şi tandreţe. În mişcările capului era cam prea multă cutezanţă şi mîndrie ; ar fi putut spune, uneori, că e gata, în două-trei zile, sau ore, să pornească într-o călătorie în jurul pămîntului, ori să cucerească lumea. Stînd aici de cîteva ceasuri trebuie că vorbise multe cu prietena lui, îi adusese şi cartea care acum sta pe genunchii fetei ei ; cu toate acestea el nu-şi ostoise pofta de vorbă, iar pe faţa ei plină de însufleţire şi în ochii ridicaţi spre el, se citea interesul viu cu care-l asculta. La vederea tinerei perechi, inima neliniştită a mamei putea, deci, să se simtă împăcată. El avea înfăţişarea unui dascăl, ea a unei eleve ; arătau ca doi prieteni buni care se înţeleg întru totul şi-şi fac planuri împreună. Fata clătina din cap în semn că înţelege, sau că e grozav de entuziasmată, iar asta îl fericea şi-i dădea mai mult avînt tînărului. De la depărtarea la care se afla, Kirłowa auzea doar cuvinte răzleţe : popor, ţară, sat, intelectualitate, iniţiativă, învăţămînt, bunăstare etc. Numai de cîteva ori îi ajunseră la ureche fraze întregi, culese parcă dintr-o carte cu înţelepciuni, în care se pomenea ceva despre „munca la bază" şi „munca minimală" *, despre îndreptarea greşelilor istorice etc. Zîmbi matern, într-un fel şăgalnic, dar şi cu mîndrie.

— Bine, spuse, dacă aşa stau lucrurile, atunci e bine ! Lasă-i să vorbească, astea sînt lucruri frumoase.

Tocmai se pregătea s-o pornească spre cerdac, cînd tînăra pereche îi mai reţinu privirea. Marynia se ridică domol de pe locul unde şezuse şi, cu mişcări lente care trădau îngîndurarea îşi petrecu mîna pe sub braţul tovarăşului ei. Străbătură încet grădina de legume mergînd de-a lungul crîngului de arini şi o luară spre poteca ce ducea în sat. Nu o dată Kirłowa îi văzuse apucînd-o în direcţia aceea. Părea că o anume forţă a simţirii şi a gîndului îi trăgea

* *Prace podstawowe i minimalne...* — Witold, ca reprezentant al tinerei generaţii pozitiviste îi expune Maryniei teoriile noului curent, care constau în limitarea la „micul" program al reformelor, aşa-numitul program al „muncii la bază" şi al „muncii organice". Acesta urmărea antrenarea păturilor de jos în munca de ridicare economică şi culturală a ţării, în cadrul sistemului capitalist.

într-acolo aproape mecanic, fără știrea lor. Acum siluetele și profilurile lor alăturate se desenau pe fondul verde al crîngului prin care înaintau agale. El, mai mult decît oricînd, avea înfățișarea unui apostol care seamănă învățătura, sau a unui gînditor cu ochi triști sub o frunte de copil ; ea mergea cu capul puțin plecat, cu pleoapele lăsate și cu un zîmbet de încîntare pe buzele cireșii, zîmbetul care însoțește totdeauna trezirea unei voințe și a unei gîndiri tinere. În urma lor pășea grav copoiul cel mare și negru, iar, înainte, soarele lunecînd spre asfințit așternea largi căi de lumină trandafirie, tremurătoare.

II

Mai erau cîteva ore pînă la prînz, cînd, Justyna, din potopul de lumină orbitoare de afară, intră în vestibulul întunecos de la Korczyn. Ținea în mîinile mai pîrlite de soare ca oricînd un buchet de flori de cîmp, care, alături de culoarea deschisă a rochiei și de roșeața de foc din obraji, făcea din ea întruchiparea verii în floare. Urcase în fugă scările cerdacului, dar deodată se oprise și privise îndelung undeva, departe, dincolo de poarta conacului, în cîmp. Îngîndurarea ei însă nu părea să fie tristă, căci întorcîndu-se iarăși cu fața spre casă începu să cînte încetișor :

Zboară frunze din arțarul cel crescut în vale
Pe mormînt o păsărică tot cînta cu jale. *

După ce intră în vestibul, însă, își curmă cîntecul și grăbi pasul pentru că din sufragerie se auzea o discuție însuflețită, ce aducea parcă a sfadă. În fundul încăperii, cu spatele sprijinit de bufet și puțin gîrbovită, stătea Marta, iar în fața ei un băiețandru și o fetișcană îi vorbeau amîndoi deodată, stăruiau pentru ceva, o rugau. Băiatul avea pe el o îmbrăcăminte scurtă și cam neîngrijită, ca pentru dimineață, fata, însă, subțirică și cu tenul palid, toată numai muselinuri, funduliță și bucle, aducea cu o libelulă. Amîndoi vorbeau foarte repede.

* „Zboară frunzele" — începutul unui cîntec de Wincenty Pol (1807—1872) din culegerea *Cîntecele lui Janusz*.

— Mătușă, ai să faci asta pentru noi ?... Te rugăm mult, te implorăm, ai grijă de sănătatea dumitale... Doctorul a spus că trebuie să te tratezi neapărat... că în tusea asta e ceva rău... Dă-ne voie să-ți aducem doctorul... nu faci, mata, asta pentru noi ?...

Cu brațele subțiri, copila se străduia s-o îmbrățișeze pe bătrîna domnișoară, iar căpșorul cîrlionțat și-l ținea mult ridicat ca să-i poată privi fața, pe care se citeau acum cele mai potrivnice simțăminte : de mînie și de înduioșare. Învinse mînia :

— Da mai lăsați-mă-n pace ! tună în toată sufrageria vocea răgușită de bas. Ia uită-te, cum ați căzut pe capul meu ! Soartă nefericită ! Doctorul vostru e un prost... ce-a auzit el în tusea mea ? Să se trateze Emilia și Teresa, ele sînt bolnave ; eu sînt sănătoasă tun, am putere să sparg pietre și n-am nevoie de nici un medic ! Uită-te colo ! Eterna prostie ! Uf...

Îi venea să tușească, așa, ca de obicei cînd se enerva, dar se stăpîni și doar icni tare. Cînd o zări pe Justyna intrînd se năpusti spre ea ca spre o scăpare.

— Te plimbi, iubito, te plimbi, nu se știe pe unde și habar n-ai de ceea ce se-ntîmplă în casă. Eterna nevolnicie ! Emilia s-a îmbolnăvit de nervi, de piept, de inimă, de toate.. au adus doctorul... Benedykt s-a speriat tare și atît de grabnic a trimis după el încît caii, îți spun, au sosit înapoi înspumați. A venit acum o jumătate de oră și, ca totdeauna, a spus că nu-i nimic grav... O criză de nervi și puțin guturai, o bronșită, i-a recomandat, ca de obicei, să iasă la aer, să facă mișcare, să se distreze, și i-a scris două rețete... Numai că eu, intrînd în cameră la ea cu cafeaua și cu gustarea pentru doctor, am tușit, spre ghinionul meu, am tușit... numai puțin, îți spun că numai puțin... Dar el s-a uitat lung la mine și a spus că asta e o tuse rea, că trebuie să mă tratez... Atunci eu am fugit, iar copiii după mine ! „Tratează-te și tratează-te, mătușă, vorbește și vorbește cu doctorul !"

Dă, Doamne, să amuțească măcar vreo trei zile doctorul ăsta ! dă, Doamne ! Bolnavă... auzi, bolnavă... Eterna prostie ! Dacă oi mai fi și eu bolnavă, atunci cine e sănătos ? Îți spun că pot face și gaură-n zidul ăsta, dacă vrei !

În timp ce Marta spuse toate acestea repede, cu brațele larg desfăcute și clătinîndu-și capul, cu pieptenul cel mare înfipt în păr, Witold și Leonia tot atît de repede se înțeleseră între ei prin gesturi și ieșiră glonț din sufrageric Justyna luă calm mîna Martei, o sărută și o privi lung în ochi.

— Înțeleg totul, mătușă, rosti ea încet.

— Cum ?... ai și înțeles ? se miră Marta rîzînd sarcastic dar de îndată băgă de seamă că a spus ceva nepotrivi și se stropși : Ce înțelegi tu ? Nu-i nici un lucru de înțeles aici ! Sînt cît se poate de sănătoasă și n-am nevoie să mă-ndoape cu pastile cum îndopi curcanii cu boabe... Și tu, prea repede cazi în melancolie... „Înțelegi" ! Nu înțelegi nimic... Eterna...

Tăcu, pentru că privirea îi căzu pe buchetul de flori pe care-l adusese Justyna și-l pusese pe masă.

— Dar astea de unde sînt ? strigă, arătînd buchetul care semăna cu o mătură multicoloră.

— Ghicește, mătușă, zîmbi Justyna. Ai ghicit ? Buzele subțiri ale Martei se strînseră și aproape dispărură printre riduri ; partea de sus a trupului ei greoi se plecă înainte iar ochii, scînteietori cu o clipă înainte, se stinseră și priviră florile așa ca și cum i-ar fi apărut pe neașteptate fantoma unei ființe cunoscute cîndva, și îndrăgite.

— Justyna !

I se simțea în glas tulburarea.

— Ce e, mătușă ?

— Unde ai fost ?

Domnișoara cea tînără îi răspunse :

— La Bohatyrowiczi.

— Și cine ți-a dat... asta... ? arătă cu degetul negricios, îmbătrînit, buchetul, de care nu-și mai dezlipea privirea. De data asta Justyna își aplecă fața spre flori.

— Jan Bohatyrowicz, rosti mai încet.

Ca și cum numele rostit ar fi lovit-o în piept, Marta se îndreptă de spate și izbucni într-un rîs ce se îmbina ciudat cu tulburarea ei de mai înainte.

— Ha ! ha ! ha ! Ăsta e obiceiul familiei ! Veșnic fac buchete de-astea, ca niște mături. Curate mături ! Odinioară primeam și eu, adeseori buchete de-astea ; al tău seamănă leit cu acelea ! Au umplut toată sufrageria cu mi-

rosul lor ! Am cunoscut cîndva şi eu mirosurile astea... Uf... nu mai pot...

Şi, neputîndu-se stăpîni de data asta, tuşi pînă cînd fruntea boţită i se roşi ca focul. Cu pata de roşeaţă pe frunte şi încă tuşind, strigă din nou :

— Justyna !

— Ce e, mătuşă ?

Sta acum în faţa fetei dreaptă şi greoaie ca un stîlp, proţăpită pe tălpile-i mari, în pantofii înfloraţi şi privind-o aspru drept în ochi. După o clipă ridică arătătorul la înălţimea feţei şi îl mişcă în aer ameninţător :

— Ce gîndeşti dumneata, domnişoară ?... începu ea. Gîndeşti, poate, că Dumnezeu le-a pus unora inimi în piept iar altora pietre ?... Aşa gîndeşti ? Da ? Tu ai inimă fiindcă eşti o domnişoară, iar el piatră, fiindcă-i ţăran ! Da ? Joacă-te cu pietricica, joacă-te, ce-are a face ? Din plictis, să-ţi treacă tristeţea, în locul bomboanelor boiereşti, sînt bune şi măturile ţăranilor, pînă cînd bunul Dumnezeu îţi va trimite iar vreun domnişor, nu ?

În felul acesta i-ar fi vorbit poate mai mult, dar o întrerupse fetişcana elegantă şi vaporoasă, care dădu buzna în sufragerie rîzînd în hohote şi strălucind de bucurie, şi se lipi de ea asemeni unui fluture alb pe un stîlp negricios.

— Uite, că o să fie cum am zis noi ! Vrei, nu vrei, o să vorbeşti cu doctorul ! Îl aduce Widzio, chiar acum !

În salon se auziră paşii celor doi bărbaţi, care veneau dinspre camera doamnei Emilia, apropiindu-se de sufragerie. Marta, ca zvîrlită de o explozie, se smulse din loc, din cîteva salturi străbătu odaia şi se năpusti pe uşă, spre alte încăperi. Pe urma ei alergă Leonia, apoi Witold care, lăsîndu-l pe medic în sufragerie, încerca s-o ajungă din urmă pe mătuşa lui şi s-o aducă înapoi. Dar Marta, cu trupul aplecat înainte, cu călcîiele săltînd rochia la spate, cu tropăitul tălpilor ei mari, străbătu cîteva camere în care răsturnă nişte scaune ce-i stăteau în cale, pînă cînd nimeri într-un coridor lung, la capătul căruia se afla cămara. Fugind, scoase din buzunar o cheie mare pe care o răsuci în broască cu mîna tremurîndă de atîta grabă. Respira greu şi bombănea. Dar aici o ajunse Leonia, gîfîind de asemenea şi o apucă de rochie.

— Mătușă ! răsună pe coridor glasul subțirel și plîngăreț al copilei, am să-ți cos niște pantofi minunați ! Am să te sărut în fiecare zi, de mii de ori... numai, te rog...

Marta se întoarse și, ridicînd-o în brațe pe fată, îi sărută cu foc părul, ochii, obrajii. Totodată o duse înlăuntrul cămării, și încuie ușa cu cheia. Acum sosi și Witold.

— Mătușico, te rog, vino la doctor !... Sub sprîncenele încruntate ochii începură să-i scapere de mînie. Dar înlăuntru se auziră două glasuri deodată, rîsete, pupături, zăngănit de pahare. Părea că în fortăreață se petrecea de minune. Cu fruntea rezemată de ușă, Witold strigă :

— Nu faci, mătușă, ce te-am rugat ?

Dincolo de ușă se auzi vocea groasă, de data asta, blîndă și spășită :

— Motănelul meu, gîndăcelule, comoara mea, iubitule ! Nu trebuie, pentru Dumnezeu, mie nu-mi trebuie nimic ! Cum pot eu să fac cuiva greutăți, să-i pun pe oameni să-și bată capul pentru mine ? Nu te supăra, drăguțul meu ! Mai bine hai să guști ceva... Am o brînză minunată, și marmeladă proaspătă. Vrei ? Da ? Vino la noi !

— Deschide ușa !

În secunda următoare toți trei se aflau în cămară. Cîte clipe, adunate în amintire de-atîta timp, n-au petrecut ei aici cu femeia aceea mare, arțăgoasă și adeseori sarcastică ; aici îi săruta, îi purta în brațe, îi hrănea cu lucruri delicioase, uneori atîta îi îndopa încît după aceea se îmbolnăveau și atunci tot ea îi veghea, îi lecuia, tremurînd pentru ei, încît obrajii gălbejiți se acopereau de roșeață febrilă ; iar la culcare, ori atunci cînd voia să-i distreze, le cînta cu vocea ei groasă cîntece vechi, din cele ce se auzeau adesea venind de departe, dinspre cîmpuri.

Cu totul altfel se petreceau lucrurile în dormitorul doamnei Emilia. Camera era albastră și albastră era și lampa din tavan care împrăștia o lumină foarte asemănătoare cu aceea a lunii. Afară de lampă mai ardea, pînă tîrziu, lîngă patul Emiliei, o veioză, la lumina căreia citea Teresa. Zilnic, pînă tîrziu, Teresa citea cu glas tare romane, memorii sau cărți de călătorii scrise în trei limbi, căci domnișoara aceea îmbătrînită și sfrijită, a cărei față îți evoca trandafirul ofilit, cu gura senzuală și ochii languroși, cunoștea bine trei limbi străine. Cartea pe care

o citeau în noaptea aceea descria o călătorie în Egipt. Citiseră atîtea despre țările din Europa încît, de la o vreme, le veni chef să călătorească mai departe, în alte părți ale lumii. Egiptul îi plăcu doamnei Emilia grozav, îi trezi chiar un sentiment de nostalgie nespusă. Tot ce citea despre el era atît de nou, îi stîrnea imaginația, o pasiona. De ce nu s-a născut, ea, în Egipt ? Cu siguranță, acolo ar fi fost mai fericită ! Își ridică brațele slabe deasupra capului, suspină adînc, ochii păreau că se măresc, se lărgesc. O clipă întrerupse lectura.

— Ce crezi, Teresa ? nu-i așa că acolo aș fi putut să umblu mult, să mă mișc, să trăiesc, să iubesc !

— O, da ! răspunse Teresa. Cît de fierbinte trebuie să iubească oamenii aceia care trăiesc în mijlocul unei naturi atît de încîntătoare !

Și ochii ei spălăciți, ațintiți într-un punct îndepărtat, se încețoșară de visare. Se opri în fața lor un felah cu pielea măslinie, cu privirea focoasă și spuse niște lucruri pe care ea de mult dorise să le audă, dar pe care nu le auzise niciodată. Se iviră zorile cînd Teresa, după ce o sărută de multe ori și cu afecțiune pe pani Emilia se retrase în camera vecină, în care dormea ea. Obosită de îndelunga veghe înghiți cîteva pastile și adormi, dar abia apucă să-l vadă și să-l audă vorbind pe felahul acela măsliniu, cînd o trezi și o făcu să sară din pat chemarea doamnei Emilia. Era atît de tînguitoare chemarea aceea, încît, aproape desculță și cu capotul pe umeri, dădu fuga în dormitorul unde mai lumina, asemenea lunii, lampa albastră. În lumina aceea blîndă, pani Emilia se zvîrcolea în așternut, în chinurile unei puternice crize de nervi. Se sufoca, rîdea și totodată plîngea, își apăsa cu amîndouă mîinile inima care bătea atît de tare încît o puteai auzi de la cîțiva pași. Afară de asta tușea și o ținea un junghi în piept. Poate că nu era vorba numai despre o criză de nervi, ci și de urmările unei răceli și ale unei supărări. Cu două zile în urmă Witold o rugase să meargă cu el prin grădină ; se codise mult, dar nu se putuse împotrivi rugăminților fierbinți ale fiului și se dusese. În timpul plimbării i se plînsese de viața ei tristă și nu băgase de seamă că merge atît de mult și că

începe să cadă roua. Pe lîngă asta, fiul ei nu-i arătase destulă compasiune, iar la tînguirea ei nu răspunsese nimic şi asta o amărîse, întrucît avea dovada, încă o dată, că nimeni, nici măcar propriul copil nu ştia s-o înţeleagă şi s-o iubească. Şi apoi, Egiptul acela !... Într-un cuvînt, niciodată nu suferise aşa, ca acum. Teresa îşi pierdu capul ; alergînd de la toaletă la dulap sparse un flacon cu parfum şi o sticluţă cu medicamente ; un lucru era limpede, că uitase cu desăvîrşire de sine şi, cuprinsă de o milă nespusă, cu un zel de nedescris îi dădea bolnavei să bea şi să înghită cîte şi mai cîte tablete şi licori, îi fierse apă, o frecţionă, o mîngîie. Nici măcar nu-i trecu prin cap să-şi aranjeze şi ea cît de cît ţinuta, sau să se teamă de răceala dimineţii, cînd, la ora cinci, în zori, alergă să-i trezească pe Marta şi pe Benedykt. Nici unul dintre ei nu mai dormea. Marta îl supraveghea pe feciorul din casă la frecatul podelelor, turna apă în ghivecele din ferestre şi în acelaşi timp pregătea ceaiul pentru Benedykt, al cărui cal sta înşeuat, în faţa casei. Era vremea secerişului, iar proprietarul de la Korczyn o petrecea mai mult călare. Cînd Teresa dădu buzna în sufragerie în capotul larg şi murdar, cu părul împuţinat şi răvăşit, pe fruntea zbîrcită, pe faţa ei şi gălbejită şi îmbujorată se citea atîta disperare şi jale încît Marta şi Benedykt intuiră totul. Şi lucru de mirare ! Deşi asemenea scene se repetau des în casă, deşi părea că de cîţiva ani nimic nu-l mai lega de soţia lui, Benedykt, aflînd ce se petrece, din cîteva salturi fu în cerdac, iar cînd dădu poruncă să se înhame caii şi să fie adus medicul din orăşelul apropiat, mîinile lui mari tremurau. Alergă apoi în camera soţiei şi curînd după aceea, ieşind de acolo, se prinse cu mîinile de cap. Întîlnind-o pe Marta, care se grăbea să urce după buruienile cerute, îi spuse din mers :

— Nenorocire cu femeile astea ! Biata de ea, se chinuie cumplit ! Iar cealaltă stă îngenuncheată lîngă pat şi plînge, parcă-i o fîntînă ! Nu poţi afla nimic, de la nici una !

Din cerdac, cu glasul lui puternic strigă la slugi să înhame caii cît mai iute şi să plece, ca fulgerul, după doctor.

Pe la prînz, totuşi, pani Emilia se linişti de-a binelea ; era, însă, atît de slăbită încît, ca să auzi ce spune, trebuia

să te apropii cu urechea de gura ei. Toată în muselinuri și broderii, zăcea în așternut cu ochii închiși, cu expresia unei suferinți atît de mari și reținute încît oricine ar fi privit-o ar fi fost cuprins de milă. Teresa, șezînd lîngă patul ei, o privea lung cu jale, iar Leonia se strecurase în odaie pe nesimțite, după ce plecase medicul, și sta tristă într-un colț, cu lucrul în mînă. Deodată, în liniștea aceea, se auzi duruitul unui vehicul ce se oprise în fața casei. Ușa se întredeschise și se auzi șoapta Martei :

— A venit domnul Darzecki cu domnișoarele : Benedykt o roagă pe Leonia să iasă, să se joace cu ele...

Marta vorbise cît putuse de încet, totuși, șoapta ei șuierată ajunse la urechea bolnavei care deschise ochii și mișcă neliniștită degetele :

— Fetele Darzecki... Cum e îmbrăcată Leonia ?

— Vino la mama ! șopti, degrabă, Teresa.

Copila veni în vîrful picioarelor lîngă patul mamei ; doamna Emilia o învălui cu privirea, care, ciudat, cu o clipă în urmă era leșinată și stinsă, iar acum scînteietoare și vioaie.

— Rochia merge, șopti bolnava, dar cocarda e boțită și pantofii urîți.

Îi dădu de înțeles din ochi să se aplece spre ea și o sărută pe frunte.

— Nu trebuie ca fiica mea să fie mai prejos de fetele lui Darzecki... care se gătesc...

În clipa aceea, privind capul aplecat al fiicei, observă ceva care o sperie, sau o irită atît de tare încît se sculă brusc în capul oaselor și se așeză pe marginea patului.

— Buclele ! S-au desfăcut ! gemu.

Și se adresă pe dată Teresei :

— Draga mea, spune-i Zofiei să-i prindă cît mai repede în piept altă cocardă și să-i pună în picioare pantofii de la Varșovia... Dar cu părul ? Ce-i de făcut cu părul ?

— Îl leg cu o panglică ! propuse fata.

— Ce să-i faci, leagă-l cu o panglică ! Numai să fie de aceeași culoare cu cocarda.

Cînd Leonia se depărtă în fugă, strigînd-o pe fata din casă, bolnava, cu un gest de oboseală și de slăbiciune negrăită se lăsă din nou în așternut și ceru cu glas stins :

— Teresa dragă, ai grijă să nu intre nimeni aici, nimeni, dar nimeni... Nu pot să fac acum nici cel mai mic efort... Mai citește-mi puțin despre Egipt... dar nu cu glas prea tare...

În dormitorul albastru Teresa citea cu glas înăbușit o carte franțuzească despre Egipt ; bolnava asculta lectura și nu făcea nici o mișcare, în schimb, prin salonul de alături se preumblau doi bărbați înalți întîlnindu-se mereu, față-n față, cu trei copile care se plimbau și ele. Fiicele lui Darzecki și fiica lui Korczyński, ținîndu-se de mînă, pășeau cu ținuta dreaptă, cu pasul măsurat în timp ce deasupra trupurilor lor țepene, strînse-n corset, capetele lor micuțe, pieptănate cu mult dichis, se răsuceau zglobii într-o parte și în alta. Erau antrenate într-o discuție aprinsă. În colțul salonului sta Witold cu o carte deschisă pe genunchi, dar nu citea, ci se uita atent și din ce în ce mai posomorît cînd la tatăl, cînd la sora lui. Totodată, asculta cu luare-aminte discuția celor doi bărbați. Într-adevăr, era interesant de observat schimbarea ce se petrecuse cu Korczyński. Își stăpînea cît putea gesturile bruște de obicei și impetuoase, și părea că slăbise și se micșorase, atît de mult își aplecase capul. Felul în care se adresa cumnatului său era și el stăpînit și parcă stăruitor, iar expresia ochilor și a gurii trăda dorința clară de a se face plăcut, simpatic. Poate că tocmai efortul de a se purta curtenitor și a fi pe placul musafirului îi adîncise cutele groase de pe frunte ; mustățile lungi i se lăsaseră pînă la reverele surtucului de pînză pe care-l îmbrăcase, cu o clipă înainte, cu gînd să iasă în cîmp. Musafirul făcea în schimb un contrast desăvîrșit cu gazda. Înalt, subțire, și atît de țeapăn că-l puteai lua drept o statuie care se mișcă, elegant, mergea prin salon cu pas egal și nefiresc de mărunt, iar la fiece pas îi scîrțiiau pantofii de lac. Ținea o mînă în buzunar, iar fața palidă, îngustă, delicată, înconjurată de favoriți cărunți avea expresia unei profund simțite superiorități atît în ceea ce privea averea, obîrșia nobilă cît și educația. Cu vorba curgătoare și monotonă își exprimă față de Korczyński adîncul regret de a fi nevoit să-i procure griji, amintindu-i de datorie, adică de zestrea soției pe care nu i-o plătise pînă acum. De la primele cuvinte, Korczyński tresări, parcă împuns ; brusc și ciudat de sprinten se re-

pezi la măsuță și, cu un zîmbet curtenitor, oferi cumnatului o țigară.

— Mulțumesc, nu fumez niciodată înainte de prînz, refuză Darzecki, fără să-și scoată mîna din buzunar și fără să-și întrerupă preumblarea.

Benedykt insistă, rugător.

— Poate, totuși ?... sînt foarte bune... Am adus cîteva pachete de la oraș, să am pentru musafiri ca dumneata, iubite cumnate... numai pentru asemenea musafiri !

— Mulțumesc, nu, repetă oaspetele făcînd pentru prima oară, de cînd venise, o ușoară mișcare din cap și continuîndu-și perorația : — Propriu-zis, cele cincisprezece mii de ruble sînt o bagatelă, despre care nici nu e cazul să discutăm... Eu înțeleg bine solidaritatea cetățenească pentru că ea stă, ca să zicem așa, la baza societății. Se cuvine să ne sprijinim unii pe alții, chiar dacă e în dauna noastră... da, chiar da-că e în da-u-na noas-tră. Pentru omul civilizat nu poate exista nimic mai neplăcut decît să fie nevoit să încalce, fie și într-o măsură foarte mică, aceste legături, aceste simpatii, aceste bune, foarte bune intenții pe care le are pentru semenii săi, da, pen-tru se-me-nii săi...

— Achit procentele regulat, îl întrerupse timid și cu glas stins Benedykt.

Capul mic, încărunțit, înfipt pe gîtul țeapăn, săvîrși a doua oară o mișcare abia vizibilă, de data asta în sens afirmativ.

— Regulat, da, re-gu-lat. Ești, cumnate dragă, un om de onoare și de inimă și mă consider, cu adevărat, fericit să pot recunoaște lucrul acesta...

— Așadar, poate și în continuare... șopti Benedykt.

Pantofii cei lucitori ai musafirului scîrțîiră ceva mai tare și ăsta fu singurul semn că posesorul lor se simțea, oarecum, pus în încurcătură.

— Imposibil, dragă domnule Benedykt... Dacă omul ar putea fi mereu stăpîn pe împrejurări, atunci necondiționat aș avea ca punct al onoarei de *cetățean*, da, o-noa-re și de asemeni ca scumpă datorie față de o rudă și de un prieten, să-ți fac și pe mai departe, așa cum am făcut pînă acum, o favoare, o concesie, o înlesnire în afacerile dumitale... da, cum am făcut pî-nă a-cum...

— Fapt pentru care, iubite cumnate, îți rămîn umil recunoscător, îl întrerupse iarăși Benedykt cu un glas care, într-adevăr, era foarte umil. Bunătatea și bunăvoința dumitale... îmi dau curajul... Dar, chiar atunci se amestecară în discuție cele trei copilițe, asemeni unor fluturi luminoși printre spini desfrunziți. Ținîndu-se de mînă, ațînură calea celor doi domni care discutau și, mergînd pe vîrful picioarelor cu fața spre ei, începură, cu glasuri argintii :

— Papa, verișoarele spun că salonul nostru e prea gol și că nu e frumos deloc... Și eu sînt de părerea lor...

— Unchiule, ai putea să cumperi mobilă nouă și să aduci covoare mai bune... repetară într-un glas cele două fiice ale lui Darzecki.

— La pension avem un salon mult mai frumos ; măcar așa ca acela să fie și al nostru...

— Ar trebui puse niște oglinzi și console între ferestre, hotărîră verișoarele.

— Papa, te rog, niște console și oglinzi, zău, că mi-e și rușine cu pereții ăștia goi... se tîngui Leonia, privindu-și tatăl aproape cu lacrimi în ochi.

Benedykt se uită înlemnit la cele trei făpturi splendide din fața lui, apoi exclamă :

— De ce ne stînjeniți cînd stăm de vorbă ? Treaba voastră e să vă jucați cu păpușile, nu să mobilați saloane...

Copilele, rușinate, dar și furioase, fugiră în colțul unde stătea retras Witold. Era prima dată cînd vorbea cu ele fără să se ridice în picioare.

— Tu, Leonia, n-ai vrea poate și pardoseală de mozaic, sau frescă pe tavan... ?

Fata nu luă în seamă ironia mînioasă cu care o înfruntase frate-său ; își țuguie buzele ca și cum ar fi gustat ceva delicios.

— De ce nu, ar fi minunat... am și văzut... Și, cu ochii strălucind de încîntare, se grăbi să povestească verișoarelor despre frumusețile pe care le văzuse în capitală. Dar verișoarele cu mult mai multe puteau spune despre asemenea lucruri ; se duceau des pe la mătușa lor, o prințesă foarte bogată, aceea care mijlocise căsătoria dintre sora lor mai mare și ruda sa, un prinț scăpătat. Despre el, despre viitorul lui ginere vorbea, în clipa aceea, Darzecki.

— Îți va fi lesne să înțelegi, cumnate dragă, că intrînd într-o asemenea familie, fiica mea trebuie să aibă trusoul corespunzător mediului și poziției, da, po-zi-ți-ei. Sumușoara de care-ți amintesc cu regret, cu sincer regret, așa cum m-am înțeles cu soția, o vom folosi pentru acest trusou...

— Atîția bani pentru un trusou ! exclamă Benedykt cu glasul lui profund, neputînd să-și ascundă uimirea și se opri uluit, desfăcîndu-și larg brațele. Dar îndată fu nevoit să se urnească din loc după musafirul care, fără să-și fi încetinit măcar o clipă mersul mărunt, însoțit de scîrțîitul pantofilor, zîmbi și îi răspunse :

— Nu toți, nu toți... dar o jumătate din ei, cu siguranță... Ce crezi, dumneata, cumnate ? Argintăria, blănurile și dantelele și mai știu și eu ce alte fleacuri femeiești, astea sînt lucruri costisitoare... foarte costisitoare. Trebuie să aducem un pian de la Paris. Soția mea vrea, și eu sînt întru totul de acord, ca fiica noastră să aibă un pian al ei ; și dacă tot facem cheltuială, măcar să fie ceva frumos, ales, de calitate, da, a-les și de ca-li-ta-te ! Nu ? Sînt sigur că-mi dai dreptate, deplină dreptate.

Dacă Korczyński găsea cu cale că toate acele lucruri pe care le enumerase cumnatul erau neapărat necesare, asta numai el putea s-o știe ; sigur e însă că, sta încremenit și arăta ca un om tare abătut. Tăcea, absorbit de gînduri, cu capul plecat, își vîrîse mustața aproape pe jumătate în gură și o mușca nervos cu dinții ; în cele din urmă spuse cu glas pierit :

— Atunci, poate, îmi îngădui să-ți dau anul acesta numai jumătate din sumă... De cîteva mii aș mai putea face rost într-un fel, dar de zece-cincisprezece mii, așa, dintr-o dată...

Se plesni cu palma peste frunte atît de tare de răsună în tot salonul, ca o pocnitură de bici, în timp ce Darzecki se strîmbă cu dezgust. Cu toate acestea îi răspunse cu glasul monoton, de mai înainte :

— Nu se poate, iubite cumnate, da, nu se poa-te ! În afară de trusoul fetei mai avem și alte cheltuieli și cred că singur recunoști, fără îndoială că recunoști, vremurile sînt grele, foarte grele...

— Să le ia naiba de vremuri ! strigă Benedykt, căruia îi venea tot mai greu s-o facă pe delicatul ; se stăpîni, însă, coborî glasul şi adăugă cu bunăvoinţă exagerată : dar dumneata, cumnate, nu te poţi plînge de ele...

— Cine ştie ? răspunse Darzecki cu privirea melancolică şi c-un zîmbet de sfinx, da, cine ştie...

În conversaţia celor doi bărbaţi interveni aceeaşi stavilă de mai înainte. Cele trei domnişoare le tăiară drumul şi, păşind înaintea lor pe vîrfuri, cu privirile aţintite spre Korczyński, ciripiră în cor :

— Papă ! unchiule, ne-a venit o idee grozavă !

— O idee minunată, le acoperi pe celelalte glasul Leoniei. Papa, cumpără patru statui, neapărat patru, şi adu-le la Korczyn ; vom aşeza două între ferestre, iar două în colţurile salonului !

— Acum e modern să împodobeşti salonul cu statui...

— Şi la pension avem statui, e drept, de ghips, dar n-are importanţă... sînt foarte decorative... Papa, dragul meu, scumpul meu, te rog, cumpără patru statui pentru salonul nostru, fie chiar şi de ghips...

Venindu-şi în fire, după o nouă uluială, Benedykt strigă :

— Ai înnebunit, Leonia, sau ce-i cu tine ? Dă-te imediat la o parte din drum şi lasă-ne să stăm de vorbă liniştiţi !

Cu acelaşi zîmbet mofluz copilele zburară ofensate în cealaltă parte a salonului şi din nou Witold, cu ochii scăpărători sub sprîncenele încruntate, se adresă surorii sale :

— Hai, roagă-l pe tata să-ţi aducă la Korczyn şi palatul regal !

Darzecki, în schimb, privind în urma fetelor ce se depărtau, zîmbi îngăduitor :

— Veselă, fără griji, fericită e tinereţea, vîrsta viselor trandafirii...

Apoi se grăbi să continue conversaţia întreruptă, revenind la ultimele cuvinte :

— Cine ştie ? Cine poate şti cu adevărat cu cine este soarta blîndă ori aspră ? Nu mă plîng, nu, nu mă plîng ; în comparaţie cu alţii, afacerile îmi merg bine, da, foar-te bi-ne. Cu toate acestea echilibrul lor în ultimul timp a devenit cam fragil... oarecum...

La auzul acestor cuvinte, în privirile lui Korczyński, coborîte pe jumătate, se ivi acea licărire inteligentă și hitră ce-i apărea cînd și cînd, dar care acum se stinse iute, acoperită de umbra groasă a grijilor.

— Anul trecut a trebuit să ne mărim casa și s-o înfrumusețăm... soția mea și-a dorit o seră cu plante tropicale în care să poți ieși direct din sufragerie... fiicelor mele le-a venit chef să-și schimbe mobila prin camere... iar eu, și eu am comis o nebunie, recunosc, da, o ne-buni-e ; le-am oferit o plimbare în străinătate... Călătoria a șase persoane m-a costat mult, dar a fost dorința mea să le ofer această plăcere și n-am putut renunța la ea. Într-un cuvînt, de cîțiva ani, de cînd fetele mele cele mari au crescut, am cheltuit cam prea mult, da, prea mult și de aceea echilibrul a devenit cam fragil...

Korczyński simțea că-l înăbușă revolta și se străduia din răsputeri să și-o ascundă.

— Dar, cumnate dragă, eu totdeauna am susținut că acele cheltuieli cu lărgitul casei, cu sera și cu voiajele sînt cu totul de prisos !...

Ridicîndu-și glasul cu o pătrime de ton Darzecki răspunse c-un aer de superioritate :

— E relativ ceea ce susții, iubite domnule Benedykt, da, foarte relativ. Sîntem oameni civilizați, iar civilizația formează în noi necesități, gusturi, obiceiuri, năzuințî, da, nă-zu-inți care devin conținutul vieții noastre și la care nu putem renunța, pentru că am silui însăși natura noastră, sufletul nostru. Un om civilizat este îndrăgostit de frumos, de armonie, de tot ce este nobil, sublim ; își dorește impresii bogate, o hrană pentru spirit, vrea să-și dezvolte intelectul, și toate acestea nu le poți obține fără un mediu ales, fără călătorii și alte asemenea lucruri. În afară de asta, am fete și nimeni nu trebuie să-mi ia în nume de rău că doresc pentru fiicele mele o soartă cît mai strălucită, da, cît mai stră-lu-ci-tă. În sfîrșit, cunoști bine, iubite cumnate, relațiile familiei mele. Una dintre mătuși face parte din înalta aristocrație... Vărul meu, după ce și-a mărit considerabil averea, și-a făcut o casă de prinț. De aici se trag numeroasele mele cunoștințe și rude. Relațiile acestea îți creează multe obligații și ești aproape forțat să le respecți. Este un fel de presiune morală căreia ne

supunem bucuros, căci ne oferă în schimb nenumărate plăceri de un ordin cu totul superior. Mă justific față de dumneata, dragul meu, pentru că mă simt stînjenit, mă simt tare stînjenit că-ți fac greutăți cu suma aceea neînsemnată... Dar te știu, cumnate dragă, un om de onoare, un om de inimă și rezonabil, așa încît nu mă îndoiesc că, dacă ai să vrei să reflectezi mai bine asupra poziției mele, ai să recunoști că am dreptate, perfectă dreptate !

Korczyński nu prea dădea semne să recunoască cumnatului său acea perfectă dreptate, totuși, nu scoase un cuvînt despre asta. În schimb, începu să vorbească, coborînd glasul, cu umilință aproape, despre faptul că n-a încetat să considere plata datoriei aceleia cît se poate de justă, că și-a achitat regulat procentele, ba chiar, de cîțiva ani, le-a și mărit, la cererea cumnatului, că prețuiește ca pe o mare binefacere gestul de a-l fi păsuit atîta timp. Apoi i-a lămurit și pricina pentru care îi vine atît de greu să-i achite suma, căci ar însemna să se ruineze ; l-a informat asupra veniturilor și cheltuielilor, asupra greutăților care apasă Korczynul, i-a făcut unele mărturisiri despre strădania de a-și păstra avutul și a-l spori. Vorbi mult, dar pentru că nu voia să fie auzit de copii, coborî glasul și vorbi în șoaptă, așa încît dădea impresia că se spovedește. Era, se vedea limpede, o spovedanie chinuitoare, căci se gîrbovi din ce în ce mai tare, iar ochii priveau neclintit în pămînt în timp ce pe fruntea brăzdată se iviră broboane de sudoare. În cele din urmă Darzecki își opri pașii mărunți, însoțiți de scîrțiit, în fața unei canapele înconjurată de fotolii și se lăsă să cadă pe unul dintre ele în așa fel, încît ai fi zis că e un monument în poziție șezîndă. Se așeză și Benedykt și ascultă lungile și curgătoarele argumentări ale cumnatului despre cîte și mai cîte izvoare de credit existente, sau care ar putea să existe ; despre capitaluri pe care oamenii refractari la progres le țin înghețate în păduri netăiate ; despre cîștigurile la care se așteaptă și el după mărirea rachieriei și modernizarea presei de ulei, despre stabilirea unei legături între industrie și economia agrară, despre tot felul de sisteme economice din Franța, Germania, Belgia, Olanda. Încheindu-și expunerea, își sfătui cumnatul să vîndă pădurea de peste Niemen, ori să ia, cu împrumut, suma pe care o da-

tora de la un capitalist din oraș cu care personal se afla în oarecari relații și pe care era gata să i-l prezinte ; ce-i drept, capitalistul pretinde un procent mai mare, mult mai mare decît cel plătit pînă acum de Benedykt surorii sale, ceea ce e regretabil, dar altfel nu se poate ; și lui îi pare rău, nespus de rău îi pare, dar, dacă scumpul cumnat va binevoi să judece lucrurile obiectiv, atunci nu-i va lua în nume de rău că-i cere banii și nici nu se va supăra pe el din pricina pierderii ce o va avea, ci mai degrabă, dîndu-și seama că rangul lui social îl supune unor obligații mari va recunoaște negreșit că are dreptate, per-fec-tă drep-ta-te. Korczyński găsea însă cu cale că numai într-o privință avea dreptate cumnatul ; era dator vreo cincisprezece mii de zloți surorii sale și trebuia să-și achite datoria de vreme ce i se cerea. Considera aceasta ca pe un lucru cît se poate de firesc. Va mai chibzui dacă să vîndă pădurea sau nu, și va merge negreșit să-l cunoască pe capitalistul acela. Crede că va recurge mai degrabă la cea de-a doua soluție, cu toate că nu știe și nici nu vede cum o va scoate la capăt cu camăta. Cumnatul susține că ar fi mai cuminte să vîndă pădurea ; poate că are dreptate, dar iarăși se ivesc niște pricini pentru care...

Cel mai tînăr dintre frații Korczyński altădată trei la număr, tăcu și căzu pe gînduri ; atît de adînc se cufundă în ele încît s-ar fi putut crede că uitase cu desăvîrșire și de cumnat și de ananghia la care se afla. După o clipă își apropie obrazul de fața lui Darzecki și grăi abia auzit :

— Cred că n-ai uitat că acolo e... acela... mormîntul...

— Ce mormînt ? se miră Darzecki.

— Al lui Andrzej... și asta... care va să zică al celor care împreună cu el...

Apoi după o clipă adăugă :

— Sigur că totul a trecut demult și e știut că nu trebuie nici măcar să mai pomenim... Cu toate astea, știi, uneori, cînd mă uit la el, cînd mă gîndesc... care va să zică, și-mi aduc aminte, îmi pare ca o biserică locul acela...

Fu rîndul lui Darzecki să tacă și să se cufunde în amintiri ; chipul i se alungi, își ridică tulburat în tavan ochii spălăciți în care acum luceau lacrimi și spuse, oftînd :

— Sentimentalism... da, asta este, cumnate dragă, sen-ti-men-ta-lism. Din nefericire, pe fiecare dintre noi pune

stăpînire sentimentalismul ăsta, mai mult sau mai puțin, dar nu trebuie uitat că el ne-a pricinuit pînă acum atîta rău...

— Desigur, desigur ! Atîta **rău ! îl** întrerupse **ferm**, cu convingere, Benedykt ; în privința asta **ai** dreptate, perfectă dreptate ! adăugă, mai apoi, cu însuflețire.

Tăcură ; în salon se auzeau doar glasurile subțirele ale copilelor care, stînd pe trei scaune alăturate, își răsuceau ca niște păsărele capetele drăgălașe și ciripeau una către alta :

— Acum **sînt la modă pantofii de pînză, gri, cu aplicații** din piele...

— Eu nu pot să sufăr pantofii de pînză... după mine mai frumoși sînt cei din piele aurie... cu condiția să aibă neapărat vîrfuri ascuțite...

— Ah, vîrfuri ascuțite... **neapărat ! neapărat. Ai mei** le au prea boante, nu-i așa ?

Și ridicînd piciorul mic, în ciorap ajurat, **Leonia își** arătă pantoful, încrețindu-și **cu** întristare fruntea.

Darzecki se sculă de pe fotoliu, refuzînd invitația la micul dejun, deoarece, explică el, mai trebuia să meargă cu fetele la o mătușă care locuia la trei mile depărtare ; își luă rămas bun de la fratele soției, rugîndu-l să transmită cumnatei bolnave profunda sa compasiune. În antreu aduse vorba despre Zygmunt și despre noua preocupare a tînărului care dovedea încă o dată aptitudini extraordinare. S-a apucat să sape și să facă cercetări la așa numitele transee suedeze, din apropierea conacului, și a prins un elan nemaipomenit pentru munca asta. A descoperit pînă acum un paloș mîncat de rugină și cîteva monede cu inscripții suedeze.

— Uimitor de capabil... **e un tînăr înzestrat... genial,** da, s-ar putea spune... ge-ni-al !

Atîta laudă la adresa nepotului nu păru să-l încînte pe Benedykt. Se întunecă la obraz și spuse cu ironie :

— Păcat, numai, că pentru fermă, după cît se pare, n-are nici cea mai mică înclinație.

— Ce vrei ? se aprinse Darzecki, apărîndu-și nepotul preferat. Civilizația are și ea legile ei. Este un băiat civi-

lizat, da, face parte din elita lumii ci-vi-li-za-te. Afară de asta e un artist ! Poți să pretinzi unui om ca el să se ocupe de niște lucruri... de niște lucruri atît de minore și de prozaice ?

— Dar el, îi întoarse vorba cu reproș Benedykt, el îmi pare că nu mai pictează acum...

— Oh, nu, nu ! Păcat ! Da, mare pă-cat ! Dar nici nu poate fi altfel... Un artist are mereu nevoie de impresii noi, de libertate, de peisaje frumoase care să-l inspire... unde poate afla el toate acestea aici ? Și apoi, printre staulele, grajdurile și argații ăștia etc., etc., se simte deprimat, umilit, nefericit...

Discuția despre nepot în loc să-l îmblînzească stîrni mai tare indignarea și revolta lui Benedykt.

— Da, pentru Dumnezeu ! strigă. Ce, pămîntul ăsta este Edenul ca să aștepte cineva de la el toate binefacerile laolaltă ? Ce mai vrea de la viață răzgîiatul ăsta ? Are avere, are talent, are o mamă care trăiește numai pentru el, ba mai are și o soție tînără și frumoasă care e atît de îndrăgostită de el că se face uneori de rîsul lumii...

În cerdac, cu pardesiul de o croială cam ciudată, dar fără îndoială după ultimul jurnal, aruncat neglijent pe umeri, Darzecki se plecă țeapăn ca un monument spre urechea cumnatului și îi șopti :

— Să nu mai pomenești de soția lui ! E frumoasă și bună biata femeie... are relații sus-puse, pe lîngă asta nu e nici săracă... dar se pare că... Zygmund s-a cam plictisit de ea... Ce vrei ? Fire de artist ! Îl plictisește ceea ce posedă, dorește ceea ce nu are...

Cu aceste cuvinte și în țocăiturile de rămas bun ale copilelor, se urcă în trăsură. Din cerdac Korczyński strigă argatului de la grajd să-i pună șaua pe cal, apoi, răsucindu-și mustața pe deget, se întoarse cu pași mari în salon. Trebuia să stea de vorbă cu fiul său mai înainte de a pleca la cîmp. Altădată, poate, ar fi amînat discuția, știind că-l așteaptă treburile, dar acum, iritat la culme de grija uriașă ce-i căzuse pe cap, simțea nevoia să se descarce. Voia să-i spună fiului că era supărat pe el.

— Witold, strigă din ușa salonului. De ce ai fost nepoliticos cu unchiul tău și n-ai vrut să stai măcar cîteva clipe de vorbă cu el ? De ce nu l-ai condus pînă la scări ?

Tînărul, stînd la fereastră cu spatele spre salon, se întoarnă încet cu faţa spre tatăl său şi, o clipă, nu scoase nici un cuvînt. Se vedea însă pe chipul lui expresiv şi delicat, că-l frămîntă ceva.

— De ce te porţi cu unchiul tău ca şi cum ai fi de-o seamă, şi-ţi permiţi să fii prost crescut şi să nu-i vorbeşti pentru că aşa ai tu chef ? Cît a stat aici nu i-ai adresat nici zece cuvinte, iar la plecare l-ai salutat de la distanţă şi nu te-ai deranjat să ieşi măcar în antreu să-l ajuţi să-şi pună pardesiul. Spune, te porţi aşa pentru că am eu atîta nevoie de bunăvoinţa lui acum ? Pentru că e omul care m-ar putea scoate din ananghie cu un singur cuvînt ? Pentru ce nu răspunzi ?

Tăcea mai departe, dar nu pentru că îi lipsea îndrăzneala... de bună seamă o mulţime de cuvinte îi stăteau pe buzele tremurînde, care de cîteva ori se deschiseră şi apoi se închiseră dîrz. Un sentiment mai profund decît timiditatea îl împiedica să vorbească. Avea ochii plecaţi, dar cînd şi-i ridică o dată spre tată-său privirea lor era tristă, şovăitoare, chinuită.

— De ce taci ? Ai amuţit ? strigă Benedykt.

— N-aş vrea să te supăr, ori să te amărăsc, tată !

Benedykt răbufni iritat :

— Mascaradă ! Ai şi făcut-o ! M-ai supărat şi m-ai amărît, dar măcar spune-mi : pentru ce ? Pentru ce te porţi aşa cu unchiul tău ?

Ochii lui Witold, pînă atunci posomorîţi, scăpărară ; după obiceiul lui îşi duse mîinile la spate şi ridicîndu-şi repezit fruntea, vorbi apăsat :

— Pentru că nu am nici o stimă faţă de domnul Darzecki, tată, şi niciodată n-am să mă cobor pînă acolo încît să fac temenele unui om pe care nu-l stimez.

Mirarea lui Benedykt nu-şi afla margini; privi încremenit la fiul său şi abia după o clipă fu în stare să îngaime :

— Asta ce mai e ? De unde ? Pentru ce ?

Dar nici nu ştia, nici prin gînd nu-i trecea că stăruind cu întrebările pricinuia revărsarea unui torent nestăvilit şi călca pe un teren minat.

— Pentru că, răbufni la rîndul său Witold, este un îngîmfat, un sibarit, un egoist căruia nu-i pasă de nimic altceva decît să-şi satisfacă ambiţiile deşarte şi să-i fie lui

bine ; și pentru că nu vede mai departe de vîrful nasului pe care și-l ridică tot mai sus numai fiindcă are avere mai multă decît alții, o mătușă prințesă și un văr îmbogățit nu se știe prin ce mijloace. Cu siguranță prin sudoarea celor pe care i-a nedreptățit. Nu numai că n-am de gînd să mă ploconesc în fața unuia ca el, dar trebuie să știi că m-a durut, oh ! de-ai ști cît m-a durut că tu, tată, ți-ai plecat grumazul și te-ai arătat atît de mic și de umil în fața lui...

Trebuie că suferise cu adevărat pentru că, și acum, își duse mîna la frunte și-și aținti privirea îndurerată, fără mînie, undeva, într-un punct depărtat, fără să se uite la tatăl său. În sufletul lui Benedykt uimirea copleșise toate celelalte simțăminte, chiar și mînia.

— Ia te uită, ce mai judecător am ! spuse cu ironie. Dar mai așteaptă puțin că încă nu e timpul. Să mai crești !...

— Ba este timpul, tată, îl întrerupse îndîrjit băiatul ; totdeauna este timpul și ca să vezi și ca să spui adevărul. Sînt tînăr, dar tocmai de aceea mă simt îndreptățit să-i judec pe cei al căror fel de a gîndi și de a trăi este în totală contradicție cu idealurile lumii mele tinere și cu mult mai bune !

La asemenea lucruri ca idealuri, lumi mai bune etc., Benedykt de mult încetase să mai gîndească, să mai audă despre ele și să vorbească, așa încît, acum, vorbele fiului îi trecură pe lîngă ureche și nu făcură asupra lui nici o impresie. În schimb, îl uimea la culme și-l indigna ceea ce spunea fiul despre Darzecki și despre el însuși. Se deprinsese să-și iubească și să-și stimeze cumnatul fără să se întrebe deloc pentru ce anume îl iubește și-l stimează. Îi era cu adevărat recunoscător că nu-i amintise de datorie pînă acum ; în sfîrșit, comportamentul lui Darzecki, infatuarea, relațiile înalte, chiar felul prețios de a vorbi îi impuneau, fără s-o știe. De aceea cuvintele băiatului îi stîrniră, în primul rînd, uimirea nespusă, mai apoi, însă, îl mîniară.

— Binevoiești, dară, să-mi ieși în nume de rău că am fost amabil cu omul care o face fericită pe sora mea și care mi-a făcut pînă acum un serviciu atît de mare ?

— Nu amabil, tată, îl corectă cu glas înăbușit Witold, ci lingușitor, umil !

— Eşti un prost, îi strigă Benedykt, ai cărui ochi se tulburară la cuvintele fiului şi se înfipseră pentru o clipă în pămînt. Cît cunoşti tu viaţa şi grijile ? Sigur, poate cu Darzecki mă port mai... mai altfel decît cu alţii, dar soarta noastră e în mîinile lui... Şi, apoi, îl stimez sincer...

— Pentru ce ? întrebă Witold, săgetîndu-l cu privirea.

Era o întrebare pe care Benedykt nu şi-ar fi pus-o niciodată şi care tocmai de aceea îl puse în mare încurcătură.

— Cum adică pentru ce ? Pentru ce ? Fie şi numai pentru faptul că este un soţ şi un tată bun şi-şi conduce bine afacerile !

— Eşti sigur, tată, că măcar astea le face cum se cuvine ? Dar sera cu plante tropicale, voiajele, pianele de la Paris, relaţiile cu capitalistul acela şi fra-gi-li-ta-tea echi-li-bru-lui...

Rostind ultimele vorbe, tînărul imită atît de bine felul afectat al lui Darzecki de a-şi scanda cuvintele şi de a-şi ţuguia buzele încît Benedykt se întoarse o clipă cu spatele, pentru a-şi ascunde zîmbetul apărut fără voia lui pe buze. Totuşi, îl înfruntă cu gravitatea şi cu mînia de mai înainte.

— Eşti un prost ! Ce te pricepi tu la asta ? De ce nu te-ai ostenit, încaltea, să le distrezi pe verişoarele tale ? Ele n-au săvîrşit, încă, nici un păcat atît de greu pentru care te-ai simţi îndreptăţit să le trimiţi în iad ?

— Ele însele, tată dragă, sînt un păcat împotriva raţiunii sănătoase şi a progresului... zise Witold, aprinzîndu-se iarăşi. Tată, astea ştiu numai să consume dar, cu siguranţă, nu vor produce niciodată nimic pentru civilizaţie. Ceea ce spunea gogomanul acela bătrîn despre civilizaţie este fals, este o defăimare a ei. Fiicele lui nu sînt femei civilizate, ci nişte gaiţe, care în capetele lor de păsări n-au nici două gînduri mai elevate, măcar că vorbesc uneori despre literatură şi despre muzică...

— Witold ! strigă Benedykt, nu-ţi ponegri rudele în halul ăsta !

Dar băiatul poate că nici nu auzi strigătul tatălui. Se făcu stacojiu şi ochii i se umeziră.

— Sora mea e pe cale să devină la fel cu ele, vorbi tot mai repede şi mai aprins. Încă mai demult am vrut să

vorbesc cu tine despre ea, dar am ezitat, n-am îndrăznit... Acum îți voi spune. Este datoria mea. Și dreptul meu. Sîntem frați și am ținut totdeauna unul la altul. Faceți din ea o păpușă, o gaiță, cum sînt și celelalte...

— Witold !

— Da, tată dragă, o păpușă și o gaiță ; uite, abia a învățat să-și șteargă nasul că a și început să se intereseze de modă, de pantofi nu știu cum, de statui ! Pantofi și statui ! Iată simțămintele și gîndurile pe care le nutrește viitoarea femeie și cetățeană...

— Witold !

— Da, tată dragă ! Faceți din ea un om de nimic și asta mă doare, fiindcă nu este nici rea, nici proastă, dar o asemenea educație, nepotrivită cu spiritul vremii, o va face cu siguranță dacă nu foarte rea, dar cel puțin o gaiță proastă, o gîscă, un papagal...

— Witold ! Taci !

De data asta strigătul fu atît de mînios și de puternic încît băiatul tăcu.

— Taci ! Taci ! Măscăriciule ! repetă Korczyński, scos din fire, fulgerîndu-l din privire. Dar după aceea mult timp nu fu în stare să mai scoată un cuvînt și abia într-un tîrziu, îi zise cu glas istovit.

— Ești un băiat rău și încrezut, nu respecți nimic și nu iubești pe nimeni. Pe nimeni nu iubești, îi blamezi pe toți, pe rude, pe surori, chiar și pe tatăl tău... pe tatăl tău care totuși pe tine... în tine... ei ! Ce să-i faci ?... Treacă și asta...

Și întorcîndu-se iute, ieși cu pași mari din salon. Witold rămase locului țintuit, alb ca varul, mușcîndu-și buzele, cu flăcări în priviri. Două firi aprinse, două suflete iritate : tatăl și fiul s-au ciocnit ca amnarul cu cremenea și au sărit scîntei... Semănau mult unul cu altul, iar asemănarea asta era una dintre pricinile răbufnirii violente ce se pregătea, de fapt, de cîteva săptămîni. Aproape din prima zi, de cînd venise acasă, după o absență de doi ani, Witold observase la tatăl său și în casa părintească multe lucruri care altădată nu-l supăraseră deloc, dar care acum îi săreau în ochi și-l iritau ; le resimțea ca pe niște împunsături în inimă și în creier. Tatăl băgase de seamă la fiul său un fel de silnicie, de răceală și de ferecare în sine... Acum, mîh-

nirea ce se oglindea pe chipul palid al mîndrului băiat mărturisea că vorbele aspre și grele ale tatălui îl răniseră profund.

Văzuse bine lacrimi lucind în ochii părintelui său în clipa cînd îi întorsese spatele. Ciuda era însă mai tare.

— Să tac, își spuse printre dinții încleștați. Bine ! Sigur că am să tac și n-am să mă mai expun niciodată la asemenea jignire !

Dar chiar în clipa aceea, cuprins de un simțămînt cu totul contrar, se repezi la ușă și alergă într-un suflet în cerdac. Îl văzu pe tatăl său călare și, dînd fuga pe scări în jos, se opri lîngă el.

— Tată, n-ar fi mai bine să-ți iei pălăria cu boruri largi în loc de șapcă, fiindcă azi soarele arde foarte tare ?

Fără să-i ridice fruntea plecată atît de mult încît mustățile lungi îi atingeau haina și fără să se uite la fiusău Benedykt îl repezi scurt :

— Piei din fața mea !

Și chiar în clipa aceea țîșni în galop spre poartă. Era un călăreț neîntrecut : înalt, puternic, crescut parcă din spinarea calului, cu toată silueta lui greoaie, pe cal arăta zvelt și chipeș. Cîndva, în anii copilăriei și ai adolescenței Witold se extazia ori de cîte ori îl vedea pe tatăl său călare. În clipele acelea îl admira mai mult decît oricînd și năzuia să-i semene. Dar astăzi era departe de a-l mai idealiza pe bărbatul care, stînd bine înfipt în șa, cu un fel de semeție înnăscută, aducea cu el imaginea unui cavaler nobil și temerar desprinsă din ceturile azurii ale trecutului.

Bruftuluit din nou se făcu și mai palid ca înainte ; se retrase mușcîndu-și buza pînă la sînge, cu privirea înfiptă în pămînt. Îl trezi din îngîndurarea amară, încărcată de mînie, un glas care-l striga în taină și cu teamă parcă :

— Witold ! Witold !

Ridică ochii și văzu apărînd de după colțul casei un cap, cam ciudat la prima vedere. Era capul unui flăcău ce părea să aibă cam la douăzeci și doi sau douăzeci și trei de ani, un cap mare, cu o claie de păr roșcat și creț, cu fața lătăreață și trăsături regulate dar bolovănoase, cu pielea atît de pîrlită de soare încît arăta ca un rac fiert, cu perciuni tot roșcați și creți. În mijlocul feței aceleia aprinse, bolo-

vănoase, încadrate de păr, străluceau dinții albi ca laptele, ori de cîte ori prindea a zîmbi, în felul lui, cam nătîng ; zîmbea vesel, așa cum zîmbesc pruncii neprihăniți și tot vesel, cu neprihănire și prietești te privea perechea de ochi mari, codați, albaștri, cu licăriri argintii. Tocmai această îmbinare de copilărească nevinovăție și veselie cu grosolănia trăsăturilor, roșeața pielii și bogăția părului viu colorat dădea o înfățișare aparte capului aceluia ce se înalța pe un trup voinic, greoi, musculos, îmbrăcat într-un suman scurt, cenușiu și cu ghete înalte și roase. Pe umerii lați ai băiatului cu privirea aceea nevinovată și cu zîmbetul nătîng, se sprijineau două undițe lungi și subțiri, meșterite din nuiele și sfoară.

— Julek ! Ce-i cu tine ? strigă Witold și fața i se lumină pe dată.

Dar băiatul nu răspunse nimic și numai îi făcu semn tainic cu mîna și cu capul să se apropie. Din cîțiva pași Witold fu lîngă el și atunci îi spuse cu glas gros, aproape în șoaptă :

— Witold, dacă vrei să mergi azi după pietroșei, vino acuma, fiindcă spre seară s-ar putea să plouă...

— Bine ! bine ! Dar ce-i cu tine, Julek, de vorbești în șoaptă și te ascunzi după zid ?...

Băiatul își vîrî cu sfiicîune capul mare între umeri și, zîmbind în felul lui, șopti iarăși :

— Păi, de ! Știu și eu ? De aproape șase ani n-am mai dat pe la conac... să nu se supere careva c-am venit...

— Și de ce nu-ți pui șapca pe cap ?

Cu același gest, băiatul răspunse :

— Știu și eu ? La curte ? N-o **să se supere** careva pe **mine ?**

— Pune iute șapca pe cap și vorbește tare, ca oamenii, se stropși Witold, al cărui chip trăda iarăși o mîhnire profundă. Zări însă undițele și, întorcînd capul spre curte, strigă :

— Mars ! Mars !

Ogarul cel mare și negru ieși în salturi din bucătărie.

— Haide ! strigă Witold.

— Haide ! repetă cu glas tare băiatul în suman, punîndu-și sprinten o șapcă veche peste hălăciuga de păr.

Ieșind pe poarta grădinii se îndepărtară de arțarii bătrîni, înșiruiți chiar pe buza malului și începură să coboare grabnic spre Niemen. Mars gonea înaintea lor.

— Dar unde-i Sargas ? întrebă Witold.

— O, ho, ho ! păzește luntrea ! rîse tovarășul său.

— Cei de-acasă sînt sănătoși cu toții ?

— Sănătoși, slavă Domnului !

— N-am mai fost de cinci zile prin părțile voastre.

— Așa e ! Noi ne-am zis că nici n-o să mai vii, fiindcă nu te-o fi lăsînd tatăl său.

— Nimeni nu mă poate opri să vin pe la voi și să fiu prieten cu voi, se indignă Witold, dar de data asta supărarea lui fu de scurtă durată. Ziua era atît de senină și fierbinte iar Niemenul își sălta la poalele colinei unda lui albastră-aurie ; la mal adăsta o luntre mică în care avea să se așeze deîndată, împreună cu prietenul său, pentru ca, plutind pe rîu și cufundînd undița în albăstrimile lui, să privească mai puțin poate la aripioara care zvîcnește la suprafață, trădînd prezența peștișorului, cît mai ales la acel colț de lume fermecător și nespus de îndrăgit. Să inspire cu nesaț suflarea proaspătă și umedă a rîului, să stea de vorbă în voie, bucuros, cu vechiul său prieten cu care de atîtea ori, în anii copilăriei, ba chiar și mai tîrziu, coborîse coasta, alergînd, ca să se urce împreună, ca și acum, în luntrea care în clipa asta era străjuită de Sargas cel negru, mare și lățos ; cum sta drept, neclintit, semăna cu o statuie de marmură.

O bucurie copilărească, nestăvilită inunda fața delicată, inteligentă, dar obosită a lui Witold Korczyński și obrazul bolovănos și roșcovan, încadrat cu păr roșu al lui Julek Bohatyrowicz. Loviră apa cu vîslele și luntrea începu să se legene pe undele de aur și azur ; cei doi ciini negri, copoiul și dulăul, fiecare stînd față-n față cu stăpînul, ca și ei tot atît de bucuroși, urmăreau zborurile joase ale musculițelor de apă și ale albinelor greoaie împovărate cu miere aurie...

Salonul de la Korczyń răsuna acum de acordurile viorii și ale pianului. Doamna Emilia, după ce se preumblase o oră întreagă cu imaginația prin Egipt și după ce sorbise cîteva linguri de supă, era iarăși atît de suferindă și de tristă, încît simțise nevoia unei destinderi oarecare, a unui

stimul moral, oricare ar fi fost el. Îl afla uneori, cînd avea asemenea dispoziții sufletești, în muzica lui Orzelski. Bătrînul fusese fericit cînd îl chemase Teresa ; ajutat de fiica sa se îmbrăcase cît putuse de repede, coborîse împreună cu ea, iar acum cînta cu desfătare, una după alta, compoziții lungi și complicate. Justyna îl acompania cu acurateță, dar, ca de obicei, cu indiferență, aproape mecanic. Cîntară mai bine de o oră. Fericit, fără cel mai mic semn de oboseală, Orzelski își cufundă privirea visătoare în horbota de verdeață a grădinii ce se întindea dincolo de fereastră ; chipul i se transfigurase, trăsăturile căpătară frumusețe și distincție ; se ridica uneori pe vîrful picioarelor, năzuind parcă să se desprindă de pămînt. Justyna, dimpotrivă, arăta tot mai palidă și crispată, avea privirea stinsă ; căscă de cîteva ori, tare, ceea ce Orzelski, în extazul lui, nu băgă de seamă. Termină a patra sau a cincea compoziție, executînd cu mare măiestrie pasaje nespus de grele, după care, așezîndu-și pe buze capătul arcușului spuse cu un zîmbet bonom, plescăind de desfătare :

— Minunată nocturnă ! Nu-i așa, Justyna ? Grozavă ! Și acum, poate... să cîntăm o rapsodie... bine ?

Își puse vioara sub bărbia plinuță, își roti în aer brațul cu arcușul, pregătindu-se să-l lase pe strune, în timp ce Justyna răbdătoare, supusă, cu ochii plecați, își îndreptă degetele spre un loc anume de pe claviatură, cînd, în pragul antreului apăru Marta. Fără să-i pese că tulbură liniștea, anunță în gura mare că va servi prînzul numai după sosirea lui Benedykt, dar că a dat dispoziție să se aducă, deocamdată, o gustare pentru aceia care se simt flămînzi.

Auzind cuvîntul gustare Orzelski se trezi parcă din somn ; o clipă, numai, rămase cu arcușul pe strune și se uită cu ochi absenți, mari, după Marta care ieșea, apoi așezînd cu băgare de seamă, ca o dădacă grijulie, vioara în cutia ei, murmură, zîmbind altcum decît înainte, dar tot blînd ;

— Gustare ! O ! Bun lucru ! De dimineață am mîncat numai cîțiva pesmeți cu cafea. De ne-ar da domnișoara Marta brînză de-aceea cu chimen și niței jambon... căci biftecul nu prea știu ei să-l facă așa cum trebuie !

Cu aceste cuvinte, îndreptîndu-şi spatele şi scoţînd pîntecul rotund înainte, intră în sufragerie radios şi fericit; după o clipă se şi afla instalat la masă cu şervetul la gît, aplecat deasupra farfuriei cu şunca pe care o dregea cu ulei şi muştar, îndeletnicindu-se cu treaba asta tot atît de meticulos şi concentrat, precît executase la vioară acele triluri şi pasaje grele.

Justyna rămase la pian. Lucru de mirare! Executase cu acurateţă acompaniamentul greu şi complicat, la acele compoziţii întinse, numai dintr-un sentiment al datoriei; în schimb, gîndurile îi rătăciseră pe altundeva. Acum, însă, nu numai că nu voia să părăsească pianul ci, aplecată deasupra claviaturii, concentrată şi cu zel, începu să caute unele acorduri cu care voia, pesemne, să acompanieze o melodie ce-o avea în minte. Din privirea-i nedumerită aţintită pe clape, se vedea că-i stăruie în gînd o întrebare poate cu aceeaşi îndărătnicie cu care căuta pe claviatură melodia aceea, adusă de departe. Îi află acompaniamentul, în scurt timp; de sub degete ţîşniră cîteva acorduri şi, odată cu ele, Justyna prinse a fredona încet:

Zboară frunze din arţarul cel crescut în vale
Pe mormînt o păsăruică tot cînta cu jale.

Obrazul smead i se îmbujoră şi privirea i se lumină. O clipă încercă să se smulgă de pe scaun, dar brusc se aşeză iarăşi. O trezi din visare un duruit de roţi ce răzbătu dinspre curte şi, melodia adusă azi din cîmpuri odată cu buchetul de flori sălbatice se curmă.

La scurt timp se auzi în antreu glasul lui Kirlo care, lucru curios, de data asta nu mai glumi pe seama lui Orzelski ce sta postat în faţa uşii deschise, ba îi trimise chiar, de departe, o salutare cît se poate de prietenească. Intră în salon, ţinînd pălăria în mînă; pieptul cămăşii albe ca zăpada era atît de scrobit încît sta bombat ca o pavăză, ieşind mult înafară din haina subţire, periată şi călcată cu mare stăruinţă. La vederea Justynei înaintă spre ea, dar nu ca de obicei, cu galanteria aceea zeflemitoare, privind-o în ochi cu admiraţie ironică, ci, adoptînd de data asta o mină gravă, îi întinse prieteneşte mîna osoasă, albă şi îngrijită. Ea, la rîndu-i, îi dădu mîna cu

răceală, dar Kirlo se înclină adînc și i-o sărută cu respect. Totodată grăi cu gravitate :

— Felicitări ! Vă felicit din toată inima și vă rog să fiți încredințată că nimeni nu dorește, mai mult ca mine, să vă vadă fericită și nu vă poate fi un prieten mai sincer....

Spuse acestea cu emoție iar ochii mici, lucitori, i se umeziră. Justyna ridică din umeri cu nepăsare. Pentru ea ținuta aceea gravă, respectul ce i-l arăta, felicitările și declarația nu erau decît tot o mascaradă de-a vecinului coțcar.

— S-o anunț pe mătușa că ați venit ? întrebă cu răceală.

— Fiți atît de amabilă, fiți atît de amabilă, o rugă Kirlo aproape cu umilință.

Pani Emilia ascultase muzica lui Orzelski, stînd întinsă în așternut, nemișcată, cu pleoapele închise și din cînd în cînd o lacrimă i se prelingea pe obrajii palizi. Teresa, zdrobită de nesomn și de sîcîitoarea veghe la căpătîiul bolnavei, moțăia pe scaun și tresărea cu spaima de a nu fi ațipit cumva ; Leonia, în schimb, sta într-un colț al camerei, la lumina firavă ce pătrundea prin storuri și broda cu zel pe canava niște pantofi pentru Marta. Cînd și cînd căsca cu poftă, ori își ținguia buzele palide în semn de plictis și amărăciune. Vestea sosirii lui Kirlo iscă în încăperea îmbîcsită și întunecoasă o agitație nespusă. Pani Emilia se învioră pe dată și, cu un zîmbet care-i alungă subit oboseala de pe chip, se așeză pe marginea patului și aduse la cunoștință că acum se simțea cu mult mai bine, că se va îmbrăca și va trece în budoar. Auzind-o, Teresa se bucură nespus, îi sărută mîna, chicoti și începu să alerge de la pat la toaletă și de la toaletă la pat, ca s-o ajute să se dichisească. Cu ocazia asta își cercetă, și ea la rîndu-i, chipul în oglindă, cînd în treacăt, cînd mai îndelung și cu atenție.

Kirlo stătu singur în salon, aproape un ceas. Tot timpul acesta doamna Emilia și-l petrecu în fața oglinzii de la toaletă, deschizînd și închizînd sertare, cutioare și flacoane, asistată de Teresa și de fata din casă, iar în îndeletnicirea aceasta făcînd uneori pauze scurte, ca să se odihnească. Cînd, în sfîrșit, se ridică de la toaletă și se duse să-l întîmpine pe vecinul care intra în budoar, mersul ei era

agale și fără vlagă, dar, privindu-i îmbrăcămintea și chipul, aproape că nu-ți venea să crezi că suferise atît de mult cu puțin înainte. Cu toate astea ea nu simula nimic : nici suferința, nici ameliorarea bruscă a stării sale. Schimbările surveneau fără voia și știința ei, datorită emoțiilor și impresiilor care acționau asupra nervilor. De Kirło o lega ceva cu totul deosebit. Era prietenul, admiratorul și confesorul ei. Se gîndea la el mereu, ca la singurul om care o înțelegea și se străduia, cît îi sta în puteri, să-i îndulcească viața aceea chinuită. În tainițele gîndului nutrea convingerea că de mult timp era îndrăgostit de ea, statornic, cu credință... Nu era de mirare, deci, că venirea lui îi readuse energia pe care o descoperise cu cîteva săptămîni în urmă cînd, o zi întreagă, ba chiar și o parte din noapte se ocupase de atîția musafiri și coborîse cu ușurință scările, ea singură, nu ca de obicei, cu ajutorul cuiva. Totdeauna avea o mulțime de lucruri să-i spună, știa că o va distra, o va face să se simtă bine, îi va șopti ceva plăcut, o va stimula cu vreo emoție anume.

Într-adevăr, de cum își făcu apariția Kirło o înduioșă cu manifestările de compătimire și cu grija pentru starea sănătății ei ; apoi o făcu să rîdă cu poftă începînd să alerge prin cameră după Teresa, pe care astăzi voia neapărat s-o sărute. În fine, după ce o văzu instalată comod pe fotoliul ei moale, roșu, Kirło anunță cu prefăcută gravitate că are pentru domnișoara Teresa o veste interesantă, nemaipomenit de interesantă. Cele două femei își îndreptară privirile spre el, arzînd de nerăbdare ; cu o mimică potrivită împrejurării le povesti că vine de la Wołowszczyzna, unde a aflat că moștenitorul ei, Teofil Różyc, este îndrăgostit pînă peste urechi de domnișoara Teresa, că astăzi chiar i-a lăudat silueta, frumusețea ochilor, modestia, bunătatea, că, într-un cuvînt, cine știe, dacă în pofida tuturor diferențelor de avere și altele... nu se gîndește în mod serios la ea. Chiar astăzi va veni la Korczyń, iar el s-a grăbit să le ducă vestea. Doamnei Emilia începură să-i tremure buzele, tot încercînd să-și stăpînească rîsul, iar Teresa se făcu mai întîi ca para focului, apoi păli ; toți mușchii feței începură să-i joace și ochii i se umplură de lacrimi. Rizînd și plîngînd în același timp, se repezi spre

pani Emilia, se prosternă la picioarele ei pe podea și-i sărută genunchii, apoi fugi din salon, făcînd pașii încă și mai mărunți ca de obicei. Privind-o, în timp ce străbătea salonul și antreul, ai fi zis că e o somnambulă ; totuși, cînd îl întîlni pe lacheu și îl întrebă cu glas sugrumat de Marta, auzind că se află în odaia ei, urcă scările ca viforul și se năpusti în încăpere.

— Draga mea, odorul meu, scumpa mea, împrumută-mi, te rog, pentru azi cocarda liliachie ! scînci îmbrățișînd-o pe Marta.

— Pfui ! piei, iazmă, du-te pe pustii ! Ce m-ai speriat ! Cine-a mai pomenit să dai, așa, buzna peste om, se stropși la ea bătrîna domnișoară. La ce-ți trebuie cocarda ? Bineînțeles că ți-o împrumut, dar ce nevoie ai tu, azi, de cocardă ?

— Am mare nevoie ! Mă prinde bine la față. Domnul Orzelski și domnul Kirlo mi-au spus că-mi șade bine cu ea...

— Dar ce s-a întîmplat ? Îți vine vreun candidat ? întrebă Marta scoțînd din dulap obiectul cerut.

— De unde știi că nu ? răspunse Teresa, clipind din ochi șiret și alintîndu-se.

Cînd avu în mînă cele două petice de mătase, se duse în fața oglinjoarei din perete și începu să-și împodobească părul și corsajul cu ele. Își încolăci pe cap cosița roșcată și-și potrivi decolteul astfel, încît să se vadă cît mai mult gîtul, ce-i drept frumos. Capul acela cu cosița urîtă, falsă, și cu fața ca un trandafir veștejit înfipt pe un gît tînăr, alb și delicat, îți inspira mai degrabă milă. Marta cunoștea bine firea prietenei sale, iar pe lîngă asta era absorbită cu totul de număratul fețelor de masă și al șervetelor ce trebuiau date la spălat, așa încît nu dădu nici cea mai mică atenție femeii, ce se gătea și se fandosea în fața oglinzii. În cele din urmă, Teresa încetă să se mai gătească și să se fandosească, își lăsă mîinile mici și slabe pe măsuță și căzu pe gînduri. Expresia unei bucurii și a unei recunoștințe nemăsurate, dar reținute, îi scălda fața și o înfrumusețea. În clipa aceea arăta ca o ființă dulce, bună, plină de recunoștință față de Dumnezeu și oameni. Puteai crede chiar că rostește în gînd o fierbinte rugăciune de

mulțumire. Cum ar fi putut fi altfel ? Ieri mai visase încă la felahul acela măsliniu, iar azi i se aducea vestea că e iubită sau, mă rog, ceva în genul acesta, de un european tînăr, distins și interesant. La faptul că mai era și bogat pe deasupra nu se gîndea nicidecum. Nu după bogăție tînjea ea, ci după dragoste. De dragoste avea nevoie, de dragoste, de dragoste ! Se repezi spre Marta, care stătea pe podea și, așezîndu-se lîngă ea, începu să-i sărute mîinile ; aceasta, surprinsă, lăsă să-i scape șervetele murdare pe care le număra.

— Draga mea, scumpa mea ! șoptea, dacă Dumnezeu în milostivirea lui cea mare va face ca eu să fiu cîndva fericită, atunci niciodată, niciodată n-am să vă uit pe voi și casa voastră, niciodată n-am să încetez a-mi arăta recunoștința pentru că m-ați ocrotit pe mine o orfană și o amărîtă !

— Ce te-a apucat azi, Teresa, ai mîncat lauri, sau ce ai ? o repezi Marta, dar cu mîna ei mare începu să-i mîngîie fața lipită de pieptul ei, aprinsă, radiind de fericire, și totuși, arătînd atît de mizer.

— Ei, gata acum ! ajunge ! spuse cu blîndețe. Știu că ești o fată bună, numai că ai și tu o scrînteală...

Fata de treizeci și ceva de ani se smulse de pe podea, începu să fredoneze un vals săltăreț dînd vesel din cap și se strecură iute din cameră, cu pas mărunțel.

În budoarul doamnei Emilia, îndată după ieșirea Teresei, cei doi izbucniră în hohote de rîs.

— A crezut ! strigă rîzînd Kirlo.

— A crezut ! repetă, rîzînd de asemenea, pani Emilia.

O dispunea credulitatea și naivitatea prietenei sale, totuși îi reproșă lui Kirlo că o amăgea și glumea pe seama ei.

— E atît de bună cu mine și m-a îngrijit cu atîta afecțiune azi cînd am avut criza aceea... E singura ființă care mă iubește...

— Singura ! șopti cu reproș Kirlo și apucă degrabă mîna femeii ce trebuia consolată. Obrazul ei delicat roși, plecă ochii în jos și spuse încetișor cîteva cuvinte despre biata ei inimă și despre viața ei tristă, nespus de tristă pe care o avea...

După cele citeva minute în care-i ascultă confesiunea și o asigură de compasiunea și de admirația lui înfocată, Kirło, trezindu-se parcă dintr-un fel de beție, spuse cu ochii încețoșați și oftînd că, într-adevăr, are să-i aducă la cunoștință o noutate interesantă și de mare importanță. Cum pentru ea orice noutate era o adevărată binefacere, începu să-l asalteze nerăbdătoare cu întrebările. Era vizibil că vestea pe care avea să i-o împărtășească îi tăia lui Kirło atît cheful de a glumi cît și de a mai face pe curtezanul. Povesti cu toată seriozitatea că ceea ce spusese Teresei despre Różyc se referea în realitate la Justyna ; că moștenitorul acelui nume străvechi, cu o avere încă frumoasă se interesează foarte mult de domnișoara Orzelska : că, la început, a rîs și a făcut glume cînd i s-a sugerat să se însoare cu ea, dar că, acum, începe să se gîndească serios la asta și, cine știe dacă nu vor avea într-adevăr, mai curînd sau mai tîrziu, marea surpriză de a-l vedea venind aici, să-i ceară mîna.

— În adîncul sufletului, spuse Kirło, el nu-i decît un desperat care se plînge tot timpul că și-a ruinat sănătatea, viața și averea, fără rost. Deci, poate că se agață și el, ca înecatul de-un pai, de căsătoria asta cu cineva care-i place mult. E drept că singur nu s-ar fi hotărît niciodată, dar soția mea, pentru care el are multă admirație, îi dă mereu ghes să facă pasul și de, știm cu toții că, *sche la jam ve...*

— *Ce que la femme veut* [1] !... îi veni în sprijin doamna Emilia.

— Asta e ! Și încă o asemenea *jam* ca Marynia mea ; fiindcă nici nu vă puteți închipui ce energică este ! Mai ieri a fost la Wołowszczyzna, a stat de vorbă cu el și s-a întors acasă așa de fericită, de parcă ar fi găsit o comoară pe drum... Am aflat de la ea că lucrurile sînt pe calea cea bună.

Din felul în care vorbea și se comporta îți dădeai seama că socotea lucrul acesta de mare importanță atît pentru sine și familia Korczyński, cît mai ales pentru Justyna, al cărei nume îl rostea acum cu respect înclinîndu-și capul, poate fără vrere, de fiecare dată cînd îl pronunța.

[1] ...ceea ce vrea femeia... (franc.)

La început, doamna Emilia nu putea înțelege cum de e posibilă asemenea mezalianță ; mai apoi, însă, gîndul că așa ceva s-ar putea înfăptui o încîntă și o emoționă la culme. Fără îndoială, pentru Justyna era un mare noroc, venit pe neașteptate, un noroc cum ea nici nu putea visa măcar, dar acest aspect al noutății n-o interesa prea mult. Ceea ce o impresiona pe ea era măreția și forța sentimentului care-l putea hotărî pe Różyc să facă un gest atît de neobișnuit.

— O, Doamne ! ce fericită trebuie să fie femeia care a putut trezi asemenea dragoste, o dragoste care să învingă toate piedicile și căreia nimic să nu i se poată împotrivi... care... pentru care... prin care... De ce nu-i e dat fiecăruia să întîlnească o asemenea inimă, o asemenea pasiune, un asemenea devotament...

Absorbită de aceste gînduri nu observă pe fetișcana vaporoasă, ca un fluture, care, după ce ascultă totul prin ușa deschisă a dormitorului aruncă pe podea canavaua cu trandafirul pe jumătate brodat și dădu fuga, în vîrful picioarelor, spre odăile din fund. După o clipă se auzi pe scări glăsciorul subțirel al Leoniei, adresîndu-se Teresei care tocmai cobora, și același glăscior răsună din camera domnișoarelor Marta și Justyna, unde transmise, gesticulînd cu însuflețire, vestea cea nouă.

Cîteva minute mai tîrziu, în aceeași cameră, Teresa zăcea pe unul dintre paturi, cu cocarda strîmbă, plînsă, cuibărită în perne ca un copil bolnav refugiat la pieptul mamei, sau al dădacei. Valsurile săltărețe și rugăciunile de mulțumire erau departe de ea, acum. Din cînd în cînd rostea încet și suspinînd.

— Ce rău i-am făcut eu ei, de-i dă voie să-și bată joc de mine în halul ăsta !

Apoi, cu un glas sfîșietor :

— Eu o iubesc atît de mult, iar ea n-are pentru mine nici cea mai mică simpatie !...

Începu să plîngă din nou. Hohotind, mai spuse încă :

— Și la urma urmei de ce-și rîd de mine ? Dacă aș fi bătrînă și hidoasă... Am douăzeci și nouă de ani, de ce să nu cred că pot să plac și eu cuiva ?

Se mai liniști o clipă, apoi se tînguí din nou :

— Eu o iubesc atît de mult, atît de mult o iubesc, iar ea rîde de mine ! O, Doamne, cum mă doare capul !

Se ridică brusc și se așeză pe marginea patului.

— Vai de mine, Doamne sfinte ! strigă, nu i-am dat doctoriile. Cît e ceasul, Justynko ? Cu siguranță a trecut ora, iar ea s-a luat cu vorba și a uitat de ele. Domnul Kirło e tare simpatic... dacă se prinde cu el la discuții atunci uită sigur de medicamente... Cît e ceasul. Justyna ? Sărmana, trebuie să-i dau mixtura aceea. ca să n-o apuce iarăși năduful... Cum de-am uitat ? O, Doamne !

Cu mîini tremurînde, mai palidă ca oricînd, cu ochii roșii de plîns, își îndreptă cosița și cocarda de pe cap și din obișnuință își lăsă mai jos decolteul rochiei ca să i se poată vedea bine gîtul alb și frumos. Apoi, ținîndu-se cu mîna de tîmplele care îi zvîcneau își ținguie buzele și ieși din cameră, căindu-se amarnic că uitase de bolnavă. Marta număra cearșafurile ; ridică privirea și se uită la Justyna, așezată lîngă fereastră.

— Ei, strigă, felicitările mele ! S-ar putea să ai un noroc nemaipomenit ! Pe cuvîntul meu, Różyc ăsta trebuie să fie un om de treabă de vreme ce se gîndește să se însoare cu o fată fără zestre. Mă bucur, îți doresc... te felicit...

Fruntea i se luminase, iar privirea era mai puțin aspră ca de obicei, ceea ce însemna că se bucura cu adevărat. Totuși, ducîndu-se către ușă adăugă cu ironie. pe tonul ei repezit : numai nu mi te cufunda iarăși în melancolie și nu face nazuri, ci mai degrabă mulțumește-i lui Dumnezeu, fiindcă dacă te măriți cu Różyc, atunci n-o să mai ai fericirea să devii o ciumă sau o guguștiucă. Ciuma, vezi bine, sînt eu, iar guguștiuca — Teresa...

Cu aceste cuvinte ieși din cameră. Justyna sta în fața ferestrei deschise, își repara o rochie veche. De mult timp făcea treaba asta singură, străduindu-se să ceară cît mai puține servicii de la alții. Acul îi scăpase printre degete. Știa mai bine decît oricine că vestea adusă de Kirło cuprindea mult adevăr. În timpul din urmă Różyc se purta față de ea cu respectul și atenția cu care un bărbat se apropie de femeia pe care și-o alege de soție. Era posibil,

așadar, ca de la o zi la alta mărul de aur să cadă din pomul vrăjit al fericirii în mîinile ei. Gîndind astfel nu arăta cîtuși de puțin fericită. Avea fața palidă, fruntea încruntată, trăsăturile i se înăspriseră ; iarăși arăta mult mai în vîrstă decît în realitate. I se citea în priviri o întrebare îndărătnică, încordată, dureroasă. O întrebare adresată inimii sale, trecutului ori viitorului ? După expresia feței se vedea, uneori, că o umilesc propriile-i gînduri : atunci își pleca ochii și un val de roșeață îi inunda obrajii. Se rușina, poate, pentru neputința de a lua o hotărîre și pentru șovăiala din clipa aceea. Fără voie, îi căzură privirile pe o carte de pe masă, cu învelitoare scumpă, pe care străluceau două inițiale aurite : Z.K. Îi fusese adusă ieri, împreună cu o scrisoare parfumată, de un comisionar din Osowce. O trase mai aproape, scoase din ea hîrtia fină, parfumată și-și purtă încet privirea posomorîtă peste rîndurile scrise :

Ai încetat să iubești muzica, Justyno, dar poate mai iubești încă poezia. Mai ții tu oare la ceva, sau la cineva, pe lumea asta ? Ce s-a întîmplat cu aceea pe care o numeam cîndva steaua și raza mea de lună ? Cît entuziasm și ce visuri frumoase aveai tu odată ! Acum te-am întîlnit și nu văd în tine decît o ființă rece și prozaică, împăcată cu banalul vieții, ținînd seama de convenințe, și mă întreb ce s-a petrecut cu cealaltă ? Încerc să te readuc la viață, Justyna mea de odinioară ! Ia în mîini această carte, mergi cu ea în foișor, citește și încearcă să chemi amintirile ! Poate în ele voi învia măcar pentru o clipă, poate ele te vor face să ierți, și să dorești iarăși, ca altcînd, să ne odihnim ochii pe aceste file, stînd alături, unul lîngă altul... Îți mai amintești, Justyna, îți mai amintești ?

Îngăduie-mi să stau de vorbă odată cu tine, să fim numai noi amîndoi. Îți voi dezvălui taina vieții mele destrămate și atunci vei înțelege că sufletele noastre au voie să-și aparțină unul altuia. O, nu te teme ! Eu numai sufletul tău îl doresc, este un bun al meu de demult și nu voi înceta niciodată să mi-l revendic. Dacă ai ști cît de nefericit și fără de speranță sînt !

Zygmunt.

Își mai amintea oare ? Parfumul tare, stăruitor al amintirilor răzbătea din cartea aceea mică pe care cîndva, demult, de atîtea ori o ținuseră amîndoi pe mîini ca și cum greutatea ei le-ar fi impus să-și unească puterile pentru a o susține ; de atîtea ori stătuseră acolo în foișorul din grădină, cu capetele lipite unul de altul, cu ochii ațintiți la versurile franțuzești. Oare își amintea ? Fiecare vers, aproape fiecare expresie din cartea aceea era pentru ea ca o privighetoare înviată din morți. Ochii i se umplură de lacrimi, inima îi bătea să se spargă, cînd observă două versuri subliniate cu creion albastru :

Je viens de m'incliner, madame, devant vous,
Mon orgueil tout entier est encore à genoux *.

Două lacrimi căzură pe filă. Și-l imagina îngenuncheat în fața ei, depunîndu-și cu umilință orgoliul la picioarele ei și explicîndu-i enigma vieții lui și a despărțirii lor. Dădu cîteva file mai departe și citi din nou :

Aimer c'est douter d'un autre et de soi-même,
C'est se voir tour à tour dédaigné et trahi... **

De data asta versurile avură alt efect asupra ei, nu-i mai evocară amintirile. Ridică fruntea, privi înainte cu ochi uscați și începu să reflecteze. Nu, nu ! A iubi nu înseamnă a te îndoi de tine și de alții, nici a te simți disprețuită, trădată... Nu înseamnă a te murdări și a nedreptăți pe cineva ! A iubi înseamnă a avea încredere și înseamnă a privi în două inimi deodată ca în niște oglinzi curate, înseamnă a merge împreună pe un drum lung și curat, iar la capătul lui a putea scrie două nume cu litere de aur — aurul legăturii de nezdruncinat și al suferințelor de neînchipuit, îndurate și învinse umăr lîngă umăr...

— Jan și Cecylia !

Justyna pronunță cele două nume aproape cu glas tare, închise cartea lui Musset cu un gest aproape brutal

* Mă înclin în fața d-voastră, doamnă, / Orgoliul meu vă stă la picioare.

** A iubi înseamnă a te îndoi de un altul și de tine însuți, / De a te vedea pe rînd disprețuit și trădat.

și se ridică. Orice lucru de pe lume știe să vorbească. Și mirosurile au graiul lor. Mănunchiul de flori sălbatice de pe masă, din oala de lut, umplea camera cu parfumul lui. Justyna separă tulpinile încurcate ale florilor. De dimineață, Benedykt Korczyński, speriat și îngrijorat de starea soției sale o trimisese în cîmp, să-l întrebe pe administrator cîți oameni au venit la secerat. Ar fi putut fi înapoi într-un sfert de ceas, dar ea se întorsese abia după cîteva ore. Umblase pe haturile verzi dintre semănături culegînd aceste flori. Totdeauna îi plăcuseră dar nu știuse nimic despre ele. Acum o putea numi pe fiecare, putea să spună cînd înflorește, în care zile de vară tîrzie, sau de toamnă, dispare de pe pămîntul pe care l-a împodobit. E oare de crezut că flăcăul acela cuminte, chipeș, cu ochii ca turcoazele, pe care îl întîlnise azi pe cîmp legînd snopii fusese în stare s-o învețe ceva ? Și uite, totuși, că o învățase ! Umblînd, împreună, mult timp pe haturi și adunînd buchetul acela ce semăna cu o mătură multicoloră, vorbiseră fără-ncetare nu despre ei ci despre natura-mamă ai cărei copii liberi și fericiți păreau atunci să fie. Acum Justyna își aminti toată lecția aceea culeasă de pe buzele roșii, tremurînd de emoție ale lui Jan Bohatyrowicz. Planta delicată purtînd sumedenie de flori franjurate la vîrf, ca spicele, este tremurătoarea ; mișcată de mîna omului, ea pare o ființă vie, sperioasă. Iar aceasta este inișorul cucului, aspră și tare, cu floarea ca safirul ; cu ea, pasărea dragă a primăverii își făurește cuibul. Aceea este șoptitoarea, cu frunze ca de aur, la fiecare atingere șoptindu-ți parcă tainic ceva, iar cealaltă — o ciumăfaie otrăvitoare, gătită bogat cu floare de nea. Frunzele purpurii de colo sînt de lobodă ; cînd le vezi în cîmp îți par niște pete de sînge picurate pe covorul de iarbă verde. Rămureaua aceea îndoită, cu floare măruntă, trandafirie este norocelul. Se numește așa fiindcă prezice norocul fetelor. Îl împletești în cosiță și, dacă înflorește, înseamnă că ești iubită de cel care ți-e drag ; iar dragostea împărtășită nu-i, oare, noroc ?

Cu un zîmbet pierdut, Justyna scoase din buchetul cel mare rămurica de norocel și o vîrî în cosița-i neagră, apoi se duse spre fereastra deschisă cu hîrtia aceea parfumată

pe care o luase de pe masă. O strînse de-i foşni în mînă, ca şi cum ar fi fost o ramură aurie de şoptitoare, apoi, domol, cu mişcări încete, îngîndurată — cine poate ghici, luptînd poate cu sine ? — Justyna o rupse în zeci de bucăţele cărora le dădu drumul pe geam, de se topiră în marea de lumină a soarelui. Precum se mlădia în cosiţă floarea de cîmp, aşa pe buzele ei unduia încetişor cîntecul :

Zboară frunze din arţarul cel crescut în vale
Pe mormînt o păsăruică tot cînta cu jale.

III

Pe timp de seceriş, cîmpia aceea întinsă, în care furnicarul de fiinţe mărunte se agita încoace şi încolo trebăluind, părea un fundament de aur pe care se sprijinea cupola albastră a cerului ; culoarea pămîntului nu se arăta decît ici-colo, pe potecile crescute cu iarbă rară, ori pe fîşiile de ţarină arate de curînd ; pretutindeni, de la colinele împădurite pînă la peretele cel înalt al Niemenului, grînele coapte vălureau ca o lavă incandescentă coborînd pe-alocuri în adînciturile de mirişte aurie. În adînciturile acestea ce se lărgeau tot mai mult şi se umpleau cu grămezi de snopi, forfoteau fiinţe mărunte, aplecate spre pămînt. Văzute în linie orizontală, ele apăreau mărunte pentru că se pierdeau în imensitatea spaţiului şi pentru că trebăluiau aplecate, cu feţele aproape de pămînt. Văzute însă din înaltul cerului, negreşit trebuie că apăreau ca o ceată de sculptori cioplind în felurite modele fundamentul de aur al lumii. Fiinţele acelea îl făceau să fie de aur ; în zile ceţoase de toamnă şi primăvară mîinile lor frămîntau ceara aceea minunată pînă cînd, în pojarniţa verii, avea să curgă asemeni unui nectar dătător de viaţă în vinele omenirii. Cupola albastră vărsa potop de foc pe spinările lor îndoite, iar răsuflarea fierbinte a cerului, prefăcîndu-se în picături pe feţele lor, cădea pe pămînt — ploaie de sudoare. Văzute de jos arătau ca nişte larve, de sus însă, păreau giuvaergii, ţinînd în mîini metalul cel mai de preţ al omenirii, artişti modelînd silueta lumii, dezvelind sînul pămîntului pentru îmbrăţişările roditoare ale soarelui.

Pe întinderea nesfîrșită a cîmpiei, despărțită printr-un drumeag îngust de sălașul Bohatyrowiczilor, secerătorii erau ca un roi multicolor de viețăți agitîndu-se necontenit. Arăta așa ca și cum un pictor neștiut ar fi stropit la întîmplare fondul acela galben-arămiu cu fel și fel de culori. Predominau albul și trandafiriul : cămășile bărbaților și caftanele femeilor. Albul sclipea ca neaua, trandafiriul ardea văpăi. Timp de cîteva săptămîni, înaintea secerișului, Bohatyrowiczi se spetiseră cu spălatul și cusutul straielor. Pentru acele cîteva zile care de fapt erau cele mai trudnice din an, sătenii se pregăteau ca pentru o mare sărbătoare. Aveau să iasă laolaltă cu toții pe cîmp și, cum se socotea aceasta ca un fel de prezentare în public, se străduia fiecare, cît putea, să aibă o înfățișare falnică, ba, dacă se putea, chiar elegantă. Mai mult ca oricînd, femeile întîrziau îndelung pe malul riului și umpleau văzduhul de pocănitul maiurilor, iar spălatul ăsta îl continuau și acasă, pînă cînd cămășile soților și ale fraților străluceau de albeață. Deschideau cuferele și scoteau din ele catrințe noi de in sau de lînă țesute în casă, cele mai frumoase pe care le aveau. Coseau caftane noi și, aceea care nu avea în mîini cei cîțiva coți de percal liliachiu, bleu sau roz și degetarul de alamă în deget, era tare sărmană, precum, bunăoară, nevasta lui Ładyś, cel din coliba adăpostită sub stejar. Tot nespus de sărac era și bărbatul care, ca și Ładyś — cel cu vorbă țărănească și cu un moț auriu bogat deasupra frunții înalte —, nu avea să-și pună, la o atare ocazie, cizme noi și pantalonii negri cu bretelele încrucișate pe albul orbitor al cămășii. Dar tînărul Michał, elegantul satului, care purta cioc și mustăți răsucite în sus, avea pe el un costum ușor din bumbac subțire de culoarea canarului, o șapcă cochetă și cizme noi. Sta în picioare, țanțoș, în căruța goală și mîna perechea de cai ce mergea spre cîmp în galop. Încetini ușor mersul cailor, căci se încrucișă cu o altă căruță încărcată pînă sus cu snopi. În vîrful lor ședea Jan Bohatyrowicz, cu hățurile în mîini, purtînd și el șapca nouă și bretele încrucișate pe cămașa de nea.

— A venit și maică-ta să te ajute ? îl întrebă cu glas de tunet leul satului.

— Da, cum altfel ! răspunse cel ce ducea snopii.

— Norocosului îi sar în ajutor și îngerii. La mine n-a venit nimeni. Măcar domnișoara Antonina de m-ar ajuta puțintel.

— Și pentru care pricină, mă rog ? se zburli Jan cu iritare în glas.

— Viața de holtei e o viață de cîine ! Dacă nu-s femei în casă omul se simte ca și cum ar fi fără mîini. Dar mi-am angajat trei femei cu ziua ; seceră de zvîntă, nu alta !

— Hei ! Dați-vă la o parte ! se auzi din spatele căruței lui Jan o voce de bas, înțepată. Uită-te la ei ! S-au oprit în drum și meliță din gură ! La o parte, conților !

Era Adam, fiul lui Fabian, care-i ajunsese din urmă ; voinic, roșcovan și închiondorat ca de obicei. După el mai sosiră alte cîteva căruțe. Alăturea de una, trasă de o mîrțoagă ce abia se ținea pe picioare, mergea Ladyś desculț, cu o cămașă și pantaloni din pînză grosolană ; în alta goală, sta o fată înaltă, dreaptă și voinică, în caftan roz, aprinsă la față, cu o coșiță groasă, castanie, șerpuind pe spate.

— Bună ziua, domnișoară Domuntówna ! strigă Michał trecînd pe alături și ridicînd șapca curtenitor.

Drept răspuns, fata încruntă sprîncenele stufoase și rise batjocoritor :

— O, doamne ! Dumneata ești, pan Michał ! Iar eu credeam că un grangur ține de hățuri în căruța dumitale !

Și cu o îndemînare de invidiat mînă perechea de cai voinici, zorind să ajungă din urmă căruța lui Jan. Nu fu cu putință, căci acesta, mînîndu-și caii în trap vioi, intră pe poarta ogrăzii lui Anzelm și, trecînd prin mijlocul grădinii, pe drumul alb de trifoi, se îndreptă spre casa de sub păr.

Dacă pe drum era larmă, duruitul roților amestecîndu-se cu vocile gălăgioase, iar în cîte un loc vedeai îmbulzeală de căruțe ce se luau la întrecere, în schimb, în cîmpul plin de secerători, odată cu arșița și lumina orbitoare a soarelui se înstăpîni o mare tăcere. Țăranii, risipiți în grupuri inegale, înaintau încet, dar fără răgaz, pe întinderea aceea largă, în cîte o direcție anume. Unii înaintau dinspre sat spre coline, alții dinspre coline spre conacul

din Korczyn, iar alții se îndreptau spre rîpa nisipoasă prin care se intra în defileul lui Jan și al Cecyliei. Numai cînd și cînd liniștea era întreruptă de o scurtă explozie de rîs, sau vîntul aducea cu el vreun nume strigat de cineva cu glas răsunător, ori un stol de vrăbii se înălța cu țipăt, zburînd de colo, colo. Pretutindeni, fulgera oțelul secerilor spintecînd văzduhul. Căruțe goale cu cîte un cal sau doi, abătîndu-se din drum și lunecînd prin miriște, aproape fără zgomot, se opreau în coridoarele croite prin pădurea de aur a grînelor încă neatinse ; insectele zumzăiau, uneori o pasăre sperioasă ciripea alarmată și, de pretutindeni, pînă unde puteai cuprinde cu ochiul și urechea, se auzea în cîmp foșnetul neîntrerupt și sec al spicelor tăiate și culcate la pămînt.

Mai erau cîteva ore pînă la scăpătat, cînd Jan, poate pentru a zecea oară se întorcea cu căruța la miriște și intra în coridorul lung și lat unde lucra unul din grupurile cele mai numeroase de bărbați și femei. Erau numeroși pentru că se adunaseră laolaltă cîteva familii. Nevasta lui Fabian, slabă și gălbejită, cu o basma nouă, ce-i sta ca un capișon pe cap, secera iute și cu îndemînare iar alături fiica ei, grăsuna și îndesata Elżusia atrăgea de departe privirile cu caftanul ei de un roz țipător și cu mulțimea de maci înfipți în păr. În spatele lor secerau doi băiețandri : un vlăjgan spătos, cu părul roșu și fața rumenă, cu dinții ca laptele și cu zîmbet nătîng, lega snopii, îi așeza în grămezi și îl ajuta pe fratele său mai mic, tot așa de spătos și voinic, să-i încarce în căruță. Lucra cu încetineală, mișcîndu-se alene, mai, mai să adoarmă din picioare. Un dulău negru și lățos se ținea după el nedezlipit, ca o umbră. Prea des, și stăpînul, și ciinele, amîndoi deodată își încovoiau spinările, se întindeau, căscau. Uneori ciinele înălța capul și atunci se priveau în ochi. Stăpînul rîdea arătîndu-și dinții.

— Ei, ce e, Sargas ? Ai vrea să mergem la Niemen ? Ha, ha, ha, la Niemen e mai bine, cred și eu !

Ciinele se întindea și întorcea capul spre rîu.

— Nu se poate, Sargas, nicicum nu se poate ! Nu ne lasă ei la Niemen, ehe, hei !

— Julek ! tună glasul mereu iritat al lui Adam, ai adormit de-a-n picioarele sau ce ? Mai dă-mi snopi încoace, conte ce eşti !

— Julek, strigă după cîteva minute Elżusia, te-ai culcat sau ce faci ? Păi sigur, culcă-te, tu, şi lasă secara să putrezească pe cîmp !

Vlăjganul, care se culcase într-adevăr pe mirişte şi-şi cufundase leneş mîna în laţele lui Sargas, se sculă alene, se întinse, apoi se apucă din nou să lege snopii.

Uitîndu-te în depărtare peste lanuri, îţi izbeau ochii culorile tari, trandafirii şi albastre ale caftanelor, basmalele viu colorate, cu flori galbene şi roşii, ale nevestelor şi fetelor. Colo, cîteva ziliere ale Domuntównei secerau cu zel, chiar şi ea muncea, tăia spicele şi căra acasă maldărele de snopi ; dincolo, departe de toţi, se tîra trist o pereche singuratică de oameni sărmani. Bărbatul desculţ şi îmbrăcat în pînză grosolană, cenuşie, femeia cu straie ponosite, mohorîte, şi cu o basma veche pe cap. Pe ogorul lor se afla o căruţă trasă de un cal slăbănog, iar jos, pe pămînt, un prunc de cîteva luni, înfăşurat în cîrpe. Nimeni nu le ajuta, nimeni nu sta de vorbă cu ei, nici chiar aceia care treceau pe alături cu secera, ori cu snopii. Erau săracii satului, cei mai calici din tot neamul Bohatyrowiczilor, cei ce locuiau în coliba fără coş şi fără grădină — coliba de sub stejar.

Toţi oamenii aceia se ţineau atît de aproape unii de alţii pentru că bunurile lor se amestecau într-un haos de nedescris, numai proprietarii le puteau da de capăt, şi nici un ochi străin nu le-ar fi putut recunoaşte. Nici unul nu-şi avea pămîntul tot la un loc, bine hotărnicit şi nici măcar în vecinătate cu gospodăria sa. Ca nişte mărgele, care aparţin mai multora au căzut şi s-au împrăştiat la întîmplare, în diferite direcţii, iar cu scurgerea vremii au fost zdrobite şi risipite. Fiecare dintre ei ştia unde să-şi caute parcelele şi mergea de la una la alta cu plugul, cu coasa şi cu secera. Una dintre parcelele lui Jan şi ale lui Anzelm se afla lîngă tarlaua pe care lucra familia lui Fabian. Pe ea trudeau numai două femei : o fată mlădie, cu obraz delicat, pe care munca trudnică de o zi întreagă nu reuşise să-l îmbujoreze, ci abia îl colorase uşor şi îl acoperise cu sudoare, şi o femeie robustă, vînjoasă, dreaptă ca o luminare, să fi tot

avut cam la cincizeci de ani. Îi dădeai anii ăştia numai din pricina cutelor dese de pe frunte şi a pielii întunecate, dar mişcările-i energice, ba chiar impulsive, strălucirea ochilor mici şi negri, precum şi albeaţa dinţilor pe care şi-i arăta în fiece clipă o făceau să pară chiar foarte tînără. Secera repede, cu zel, făcea treabă bună, prinzînd dintr-o dată un mănunchi de fire şi retezîndu-le egal, de jos, de aproape de pămînt. De cîte ori se îndrepta de şale şi zvîrlea în grămadă spicele tăiate, spunea cîte o glumă ; rîdea tot timpul şi arunca în dreapta şi-n stînga priviri şirete, avîntînd larg secera ce brăzda aerul cu sclipiri de fulger. În bluză albă peste care purta o basma încrucişată pe piept, într-o fustă scurtă dungată cu roşu şi albastru, cu un tulpan mic din percal alb pe capul încărunţit era, deşi cea mai în vîrstă, totuşi cea mai veselă, cea mai vioaie şi cea mai guralivă dintre toate. Femeile şi fetele o repezeau uneori, cu mînie trecătoare, cînd se lega de vreuna că e înceată, provocînd-o la întrecere, sau cînd o necăjea pe alta că a părăsit-o cavalerul şi că s-a însurat, iar pe alta o zorea amintindu-i că o aşteaptă nunta după seceriş. Băieţii rîdeau de ea, o întrebau dacă bărbatu-său, cel de-al treilea, e sănătos, şi de cîte ori are de gînd să se mai mărite. Tocmai întrerupsese lucrul, de cîteva minute, şi acum se adresa cuiva care şedea pe un maldăr de snopi :

— Vezi dumneata, domnişoară, după ce se cunoaşte prostul ? După rîs. Îşi bat joc de mine că am al treilea bărbat. Bineînţeles ! Ce sînt eu vinovată că Dumnezeu mi-a luat tovarăşul de viaţă şi că aşa e firea mea că nu pot să trăiesc fără dragoste şi fără un om alături. După ce s-a întîmplat nenorocirea cu Andrzej, tatăl lui Janek...

Şi arătă cu mîna pădurea de peste Niemeh.

— N-au trecut bine doi ani şi m-am măritat cu Jaśmont. Lumea a început să mă vorbească. „Ce muiere uşuratică ! Şi-a uitat bărbatul atît de uite !" Bineînţeles ! Voi le ştiţi pe-ale voastre, eu le ştiu pe-ale mele ! Cu ce-l ajut eu pe răposat, dacă duc o viaţă amărîtă ? Lui să-i dea Cel Preaînalt împărăţia cerului, în timp ce noi vom depune alt jurămînt de iubire veşnică în faţa altarului. Unul apune, celălalt răsare, căci de la amărăciune tot atîta folos ai cît şi de la ţap : nici lînă, nici lapte.

Se porni să rîdă atît de tare că se ținea cu mîna de burtă. Adăugă :

— Dumneata rîzi, domnișoară ! Bineînțeles ! Dar mi-e martor Dumnezeu că spun adevărul. Fiindcă pentru mine numai două lucruri au preț în viață : dragostea și tovarășul de viață. Așa sînt eu. Pe Jaśmont, tatăl Antolkăi, mi l-a luat Dumnezeu la zece ani după ce m-am măritat cu el. Tot așa, ca și după celălalt, am fost desperată și după Jerzy, dar după ce-a trecut un an l-am cunoscut pe Starzyński din Starzyn. Iarăși am intrat în gura lumii. Bineînțeles ! Voi le știți pe ale voastre, eu le știu pe ale mele. După noapte vine zi, după zi iarăși noapte. E mai plăcut să rîzi decît să plîngi. Numai că biata de mine rămăsesem cu un copil. Cu Starzyński trăiam ca doi porumbei, dar el era văduv și avea o droaie de plozi ; din pricina fetii nu voia să mă ia. „Nu-mi ajung cei șapte ai mei — zice, unde să mai oploșesc încă unul, străin ?" Doamne Sfinte ! Nu puteam să rămîn toată viața așa, fără dragoste și fără om ! Am luat-o pe Antolka și i-am dus-o lui Janek : „Ți-am adus o soră, băiete. S-o crești, că are să-ți fie de ajutor mai tîrziu !" El avea pe atunci douăzeci de ani, iar ea șase. Anzelm tuna și fulgera. „Da tu din care pricină, mă rog, nu-ți crești copilul singură ? Ți s-a făcut de nuntă a treia oară ? Pe băiat și așa îl mănîncă mizeria că n-are cine să vadă de el !" Dar Janek i s-a împotrivit : „Ba am s-o iau, unchiule, pe soru-mea, am s-o iau. Decît să fie chinuită acolo, mai bine să crească în casa noastră, iar dacă s-o face un pic mai mare are să aibă ea grijă de noi." Antolka ! Nu-i adevărat ce spun eu ? Așa este el ! Altul nu s-ar fi învoit s-o ia, dar el a adăpostit-o, a purtat-o în brațe, a hrănit-o, a îmbrăcat-o, ba încă mi-o aducea și mie s-o văd din cînd în cînd : „Mamă, spune, nu-i așa că Antolka arată bine și a crescut ?" Uite, așa este el ! Antolka, nu spun eu adevărul?

Ochii ei veseli, strălucitori, se umplură de lacrimi. Se înduioșă atît de tare că-i veni să plîngă, și-și șterse fața cu șorțul. Antolka, subțire ca o trestie, se ridică de la pămînt și, c-un gest de oboseală își duse mîna la frunte, zicînd :

— Altul mai bun ca el nu găsești cît îi lumea. În casa lor n-am știut ce-i tristețea. Muncim împreună amîndoi și tot împreună ne ducem și la distracții, dar, totdeauna. ce-i mai greu el face.

Se aplecă din nou să taie snopi, iar femeia în vîrstă. guralivă se întoarse și ea la secara ei, cînd deodată nevasta lui Fabian, fără să se întrerupă din treabă, zise cu glas pițigăiat, cîntîndu-și vorbele :

— Pînă la urmă, coană Starzyńska,, te-ai făcut cu doi copii fără să crești nici unul...

Cît ai clipi Starzyńska își duse mîna uscată și bătucită în șold, apoi, subțiindu-și glasul, strigă :

— Nu i-am crescut, dar vorba e că am copiii cei mai buni dintre toți... Bineînțeles !

Și se prăpădi de rîs.

— Ca cucul ! cîntă din nou ironic nevasta lui Fabian.

În clipa aceea o căruță trasă de un roib și un murg lunecă ușor pe miriște.

— Isuse ! strigă Jan sărind din mers și din cîțiva pași fu lîngă femeia ce ședea pe snopi îmbrăcată într-o rochie de culoarea paiului, strălucind în soare ca aurul. N-o observă decît atunci cînd maică-sa se dădu la o parte din fața ei.

Justyna radia de bucurie sinceră cînd își ridică privirile spre noul venit ; îi întinse mîna cu gest grăbit și energic. El îi luă mîna în palmele sale și, aplecîndu-se, i-o sărută.

— Mă așteptam, cumva, să veniți azi pe la noi fiindcă așa ați spus, că vreți să priviți de aproape cum secerăm ; cu toate astea, cînd v-am văzut aici, parcă mi-a apărut soarele-n față...

— Adevărat, că azi soarele aproape că te orbește, rise Justyna îmbujorată la față.

Rîsul Justynei păru că îl întristează pe Jan.

— Glumiți, grăi cu glas mai scăzut, lăsîndu-i mîna.

— El spune adevărul, se amestecă femeia în vîrstă ridicîndu-se iarăși și venind alături de fiul ei. De o săptămînă, de cînd sînt aici, îl văd tot trist. S-a făcut așa de ursuz că uneori trece și cîte un ceas și nu deschide gura. Face treabă bună, nimic de zis, dar e posomorît... nu tu o glumă

sau un cîntec... iar dacă-l întreb : „Ce-i cu tine, Janek ?“ îmi răspunde : „Nu știu ce am, mamă, că parcă mi se pune o ceață pe ochi...“

— Ce tot vorbești acolo, mamă ! o întrerupse Jan, nemulțumit. Să ne-apucăm mai bine de treabă !

Își repezi cotul ca și cum ar fi vrut să-l împungă cu el, se lăsă de pe un picior pe altul, clătină din cap și privi șiret, șoptind tainic :

— Bineînțeles, știu eu de unde-i vine tristețea asta și din ce pricină i se așterne lui ceață pe ochi... Fiindcă la treizeci de ani ai lui trăiește fără dragoste. Ar fi timpul să se însoare...

— De ce vorbești despre asemenea lucruri ? o întrerupse Jan de data asta energic, aruncîndu-i priviri mînioase.

— Bineînțeles, de ce să nu vorbesc, flecări bătrîna dînd energic din cap și din mîini. Fiindcă, vedeți, domnișoară, cu Jadwisia Domuntówna aproape de copii s-au îndrăgit... unchiul abia așteaptă să-i binecuvînteze... și bunicul ei la fel...

— Hai, la treabă, mamă ! strigă băiatul.

— Nici vorbă, fata-i o partidă bună... harnică, frumoasă, cumsecade... și moștenitoare bogată... Fiindcă toată gospodăria bunicului îi rămîne ei și se zice că ar face ca la vreo cinci mii de ruble...

În zadar îl îndepărta acum cu cotul : feciorul îi strînse brațul cu forță ca într-un clește.

— Într-un timp începuse ceva între ei... încercă să mai spună.

Acum fața lui Jan se făcu stacojie și din ochii ca turcoazele țîșniră fulgere.

— Du-te, mamă, de seceră și nu mai spune prostii ! strigă și o trase pe ogorul jumătate secerat, apoi se îndreptă spre căruță.

Muierea cea veselă hohoti de rîs.

— Tare rușinos mai e ! Nici nu vrea să audă de dragoste sau de însurătoare. Ei, totuna ! Ai să te însori, tu, cînd ți-o veni ceasul !

— Și dacă n-am să mă însor ?... Uite, te-ncredințez că niciodată n-am să mă însor, strigă aruncîndu-și șapca pe miriște și săltînd un snop de la pămînt.

— Pînă acum încă nu mi s-a întîmplat să fac ceva cu dè-a sila.

Înălțîndu-și capul cu semeție, împinse buza de jos în afară și începu să arunce snopii în căruță ; oricine i-ar fi văzut mișcările energice, pasionate și-ar fi dat seama cu ușurință că era un om mîndru și hotărît. Nu era greu să-i ghicești pe față aleanul și îngîndurarea despre care vorbise mama lui. Obrazul ars de soare i se trase și se alungi. Ridicînd snopii, încet, încet gesturile i se mulcomiră și deveniră ritmice iar cuta de pe fruntea înnegurată i se adînci.

Vorbele încetară ; în lan se desfășura din nou munca tăcută, febrilă. Un vînt ușor de seară prinse a mîngîia creștetul grînelor și a susura, acompaniind cu acorduri întrerupte fîșîitul sec și monoton al spicelor retezate de seceră, ori al snopilor ridicați de la pămînt. În fîșîitul și în susurul acela, siluetele multicolore ale femeilor, înalte ori scunde, grase ori zvelte se îndreptau clipă de clipă și, arcuindu-se spre spate, ridicau în mîini mănunchiuri de fire lungi, încărcate de spice care ajungeau din nou pe pămînt adunate grămadă și legate cu funii de răchită. Din cînd în cînd, cîte una își ștergea cu mîneca, repezit, sudoarea de pe frunte ori răsufla pufăind. La picioarele lor, odată cu spicele, cădeau maci roșii, neghină rozalie și albăstrele ca safirul, dar în spatele lor măzărichea liliachie și romanița rămîneau nevătămate, printre cioturile ghimpoase ale mirișteî ; de sub mîini, cînd și cînd se înălța în aer, jucăuș, puf alb de păpădie ; în față, la cîțiva pași de capetele lor plecate, zvîrnea o pasăre speriată care, tăind văzduhul în zbor tremurat, cădea nu se știe unde, poate în desișul de grîne încă neatinse.

Justyna ședea pe maldărul de snopi gînditoare, cu bărbia sprijinită în palmă. Privea cu atenție și curiozitate cum se mișca furnicarul de oameni ce roboteau în fața ei. Din ziua cînd intrase pentru prima oară în grădina lui Anzelm și a lui Jan, din seara în care, întorcîndu-se împreună cu ei din defileul lui Jan și al Cecyliei, petrecuse cîteva ore sub acoperișul lor, avea simțămîntul că face o călătorie printr-o țară necunoscută. Pînă atunci, trăind în imediata ei vecinătate știuse numai atîta, că există, dar o știuse într-un fel rece, indiferent. Acum pătrundea din ce în ce

mai adînc tainele ei. Așa cum învățase denumirile și viața multor plante sălbatice cu parfum suav, după care își întindea mîna lacom, să le culeagă, tot așa învățase numele și viața multor oameni de acolo. Călătoria aceea prin țara naturii către care se simțise atrasă mereu, și prin țara acelor oameni pe care nu-i știuse pînă atunci îi stîrnea curiozitatea și o făcea să mediteze. Întocmai ca niște flori perlate de rouă, în care se răsfrîng mii de curcubee, imaginile acelor vieți și fapte cunoscute de aproape se proiectau pe imensa și întunecata pustie ce-i apărea în față ori de cîte ori, închizînd ochii, încerca să privească în sine și în existența sa. Acum se uita din plin, cu privire ageră, atentă, la tot ce se petrecea. Uneori trăia o bucurie mare, izvorîtă cine știe de unde, poate din lanurile de aur, din miriștea presărată cu flori, din mișcările aerului tulburat de zborul păsărilor, ori din adierile dinspre rîu. Cînd și cînd, priveliștea aceea pitorească, deși simplă, o umplea de încîntare și atunci își arcuia trupul ușor spre spate ca și cum ea însăși, imitîndu-le pe femeile care ridicau mănunchiurile de spice, ar fi vrut să-și înalțe palmele goale deasupra capului, a nerăbdare sau a implorare. Erau și clipe în care fîșîitul necontenit și uscat al spicelor îi apărea ca o grăire a pămîntului. Nu degeaba fostul ei iubit îi amintea de vise și elanuri de demult. Era înclinată spre ele și acum, căci, așa cum sta aplecată, cu ochii scînteietori, zîmbind, cu buzele întredeschise și ascultînd șoaptele pămîntului, părea că are de gînd să se ridice deodată și să se arunce la pieptul lui.

Sub mîinile tot mai zeloase ale femeilor, foșnetul spicelor se înteța din ce în ce, iar snopii, aruncați din ce în ce mai aprig, căzînd în căruțe, bufneau tot mai surd, tot mai înfundat... Justyna își ridică fața dinspre pămîntul scăldat de miresme și acoperit de miriștea brodată cu flori mărunte. Era palidă, înmărmurită și îmbătrînise în cele cîteva clipe de parcă ar fi trecut peste ea ani ; avea ochii stinși iar la colțurile lor aninau lacrimi. Ciudat de sfioasă, ca și cum s-ar fi simțit deodată în locul acela un oaspe nepoftit, o ființă străină și nefolositoare, o buruiană vîrîtă între spice, dădu să se scoale. Se așează, totuși, din nou și aruncă priviri stinghere și neliniștite în jur. Una

din ele se întîlni cu privirea lui Jan care sta nemișcat în apropiere. De cîteva minute își întrerupsese lucrul și, rezemat de căruța încărcată pe jumătate cu snopi, se uita la Justyna cu atîta încordare, încît i se lungise gîtul, iar pe fruntea albă îi apăruse din nou brazda aceea adîncă. Ținea furca aplecată spre pămînt. O privea cu ochii neclintiți, cercetători, iar albastrul lor se făcuse și mai intens. Deodată, scăpă furca din mîini și chipul îi tresări, cu neliniște. Cît ai clipi se află lîngă ea, se înclină, făcu un gest de parcă ar fi vrut să-i ia mîna în palmele sale, totuși se mulțumi să-i spună cu glas înăbușit :

— Ce s-a întîmplat ? De ce v-ați întristat, așa, deodată ? Aveți lacrimi în ochi... De ce ?...

Vorbele, grăbite la început, rostite înfocat, treptat se domoliră, aproape că îi înghețară pe buze.

— Poate că sînt prea îndrăzneț ? adăugă abia auzit.

Ridică spre el ochii înotind în lacrimi și răspunse încet:

— Ce caut eu aici, printre voi ? Mi-e rușine ! Mi-e așa de rușine !... Aș pleca, dar și acasă tot nimic... nimic.

Tăcu, dar el dornic s-o audă încă, mai rămase cîtva timp în așteptare, iar brazda aceea de pe frunte ce începuse să-i apară în ultimele zile se adînci și mai tare ; își îndreptă spatele și stătu, așa, în fața ei. Nu părea mirat, de fel, ci doar îngîndurat ; avea privirea înfiptă în pămînt și-și pipăia fruntea cu vîrfurile degetelor. Făcu cîțiva pași mari spre mama lui, se aplecă la urechea ei și-i șopti ceva, iar cînd se întoarse la Justyna ținea în mînă o seceră. Fata se ridică de pe maldărul de snopi și stătu în fața lui. Se priviră cîteva clipe în ochi, ca și cum ar fi vrut să-și afle gîndurile, apoi Jan, cu gest hotărît, îi dădu Justynei secera în care soarele semăna scîntei argintii și spuse încet :

— Poftim !

Fata, cu capul plecat, întinse mîna și luă unealta lucitoare, cu un zîmbet grav. Deodată, în toată mirîștea aceea acoperită cu furnicarul de ființe omenești, în lanul răsunînd de lovituri de seceră, se răspîndi vocea puternică a lui Jan, vibrînd de bucurie :

— Mamă ! vino aici ! Mamă ! Mamă ! Te rog !

Femeia veselă, sprintenă, cu tulpanul de percal peste părul încărunțit, veni în fugă spre Justyna, dînd din mîini și melițind din gură :

— Așa, domnișoară scumpă ! Așa, gîndăcelule ! Sigur că da ! De fapt nici nu e o treabă prea grea ! Dacă o femeie în vîrstă ca mine poate s-o facă, atunci de ce n-ar putea și una tînără, scumpă domnișoară... Sigur că da !... Aplecați-vă puțin și uitați-vă cum fac eu, apoi încercați și dumneavoastră...

Antolka, Elżusia și încă alte cîteva fete își sumețiră capetele, zîmbind, căci nu le venea a crede și priviră, fără să-și trădeze mirarea, la domnișoara care se apleca deasupra grînelor. Era îmbrăcată cu o rochie din același percal din care erau făcute caftanele lor, numai că avea o croială aleasă, după jurnal ; strînsă pe corp îi contura clar silueta înaltă, statuară, bine făcută. Deodată îndesata Elżusia strigă:

— Chiar așa ! Domnișoara poate secera tot atît de bine ca și noi, e chiar mai voinică... numai că ar trebui să-și scoată corsetul, altminteri n-o să reziste mai mult de-un ceas...

— Chiar așa ! rîse în cor un grup de femei. Și, ciudat, cîteva perechi de ochi cătară cu răutate și dispreț la corsajul strîmt al Justynei care trăda vădit lamele corsetului.

Roșindu-se toată, Justyna se aplecă spre pămînt odată cu mama lui Jan.

— Mîine e duminică, spuse încet, dar poimîine vin devreme și mă îmbrac cum se cuvine ; acum, vă rog să mă lăsați să lucrez așa, măcar puțin... cît am să pot...

— Cum să nu, gîndăcelule, sigur că da ! sporovăi bătrîna. Și ascultă-mă pe mine ; nu lua în seamă ce cîrîie cotofenele alea ! Faci treabă tot atît de bună ca și ele, domnișoară scumpă. Luni, ia aminte, să-ți pui un caftan puțintel mai larg și atunci o să vezi ; cînd ne-om apuca noi amîndouă de secerat... o să-i strîngem lui Janek zece căpițe. Bineînțeles !

Jan se afla acum în căruța încărcată pe jumătate cu snopi și pentru că nu mai avea ce strînge, stînd în picioare pe așternutul galben și elastic, ce se afunda sub tălpi, ieși de pe mirișie și apucă spre drum. În clipa aceea de pe drum intră pe mirișie Domuntówna. Cîteva postațe îi despărțeau pe cei doi ; cum stăteau în căruță amîndoi în pi-

cioare, siluetele lor deopotrivă de înalte, de drepte și viguroase te duceau cu gîndul la atleții din arene. Albul de nea al cămășii lui, proiectat pe orizontul de azur se armoniza cu roșul aprins al caftanului ei. Părul lui, în lumina soarelui, avea culoarea secarei în pîrg ; cosița ei groasă și despletită la vîrf părea un snop de grîu. De la depărtarea aceea nu-și puteau vorbi, cu toate acestea, fata, privind spre căruța lui care luneca încet pe ogor, i se adresă așa cum desigur erau deprinși încă din anii lor cei mai tineri ; i se adresă cu un cîntec ce-și luă zborul peste cîmpuri, unduind deasupra lanului de aur și a furnicarului de ființe aplecate asupra lui, și se înălță în văzduhul clar și fierbinte :

Munte, munte, codru verde !
Paltini, frunze căzătoare !
Dorul, inimă, te doare !
Munte, munte, codru verde !

Jan Bohatyrowicz, ieșind la drum, își uni glasul lui grav, bărbătesc cu cel al fetei, fără a privi, însă, în direcția ei ; mîna caii la pas domol, iar privirea și-o îndrepta spre lanul în care, alături de tulpanul alb al mamei, se apleca un cap de femeie tînără, împodobit cu cosiță neagră. Spre ea, pentru ea, despre ea cînta :

Precum în ger copacul se uscă ori se frînge
Așa cu tine inima-mi se veselește, plînge.
Munte, munte, codru verde !
Cum muguru-n soare-nflorește, se-ofilește,
Așa doru-mi de tine se-aprinde ori pălește.
Munte, munte, codru verde !

Tăcu, dar Domuntówna cîntă mai departe cu vocea ei clară, profundă, de contraalto :

Paltini, frunze căzătoare,
Dorul, inimă te doare,
Munte, munte, codru verde !

Poate că era îndurerată și speriată inima ei pentru că glasul îi amuți neașteptat și, oprind căruța rămase nemișcată, privind țintă lanul în acel punct spre care Jan din

depărtare, tot își mai întorcea capul. De pe drum, tot mai de departe, limpede și pasionat se revărsa peste cîmp glasul lui frumos și cald :

Cînd privighetoarea înalță viersu-i lin
Inima-mi spre tine se-ndreaptă cu suspin.
Munte, munte, codru verde !
O, mîndrule călin, tu, minunată fragă,
Nepreţuit odor, copila mea cea dragă,
O, munte, munte, codru verde !
De lîngă tine plec, te am mereu-nainte,
Te văd și zi și noapte, în inimă și-n minte.
Paltini, frunze căzătoare,
Dorul, inimă te doare !
Munte, munte !...

Femeia cea veselă, cu ochii scînteietori și cu tulpanul alb, aplecată spre Justyna, flecărea :

— Fiindcă, vedeți, domnișoară, el e cel mai bun cîntăreț în sat, și ea la fel. Bunicul ei a învățat-o să cînte și la ghitară... În serile de iarnă, cînd tineretul se adună să petreacă, dansează amîndoi, sau dacă nu dansează atunci Jadwiga cîntă la ghitară iar Janek al meu cîntă... Bineînțeles ! Să se iubească, porumbeii, să se iubească. În curînd or să se și ia... căci soarele mai întîi trebuie să răsară și abia apoi începe să dogorească. Așa și cu dragostea, începe cîte puțin, parcă ar fi, parcă n-ar fi, pînă cînd dogorește și te duce la altar ! Ha, ha, ha !

În clipa aceea Justyna, care sub îndrumarea bătrînei secerase cu stîngăcie și cu caznă cîteva mănunchiuri de secară, se crestă la mînă cu tăișul secerii. Poate că nici ea n-ar fi putut să-și explice de ce la vorbele și chicotitul femeii secera îi tremurase, căci doar nu se simțea obosită. Tăietura nu era adîncă, și numai cîțiva stropi de sînge apărură pe mîna ei delicată, arsă de soare ; i se părea însă că durerea aceea ascuțită venea din piept, nu de la rană. Se îndreptă de șale și ridică un mănunchi mare de fire, pentru a le arunca în urma ei pe lan, așa cum făceau și celelalte, dar, fără să vrea, ridică mîna mult mai sus și rămase în poziția asta, așa, nemișcată. Se gîndea că, într-adevăr, perechea aceea de oameni tineri, viguroși, proas-

peți ca diminețile de primăvară, și cu totul neîntinați, erau făcuți unul pentru altul. Va sosi amiaza și dragostea arzătoare îi va conduce la altar, în fața căruia vor sta curați și sinceri, pentru ca apoi să trăiască împreună ani mulți în casa de sub păr, ori în cealaltă de sub tei, pe care ea i-o va aduce ca zestre bogată : și împreună vor acoperi pămîntul cu roade de aur, împreună le vor culege, iar în serile de iarnă, în șuieratul vîntoasei dinspre Niemen și dinspre cîmpurile troienite, la lumina lunii argintînd codrul secular și pereții defileului încrustați cu briliante de chiciură, sunetele ghitarei și glasurile lor unite le vor umple casa.

— V-ați rănit la mînă ! strigă femeia guralivă. Doamne sfinte ! Dar lasă, nu-i nimic ! Asta, pentru că nu sînteți obișnuită ! Ha ! ha ! ha ! Vă trece pînă vă măritați ! Ha ! ha ! ha ! Ei, dar văd că nici nu vă pasă și lucrați mai departe. Bineînțeles ! Ca și mine. Rîd oamenii de mine că sînt iubăreață, dar eu nici nu mă sinchisesc. În schimb nimeni n-a putut să spună că sînt leneșă. Acasă fac toată treaba singură, ba mai vin să-i dau o mînă de ajutor și băiatului. De cîte ori nu m-am tăiat eu, numai Dumnezeu Sfințuleț o știe. Dar dacă ai dragoste, de nimic nu-ți pasă. Așa și dumneavoastră, cum o să vă sărute iubitul mînuța, o să vă treacă. Aveți un iubit ?

— Nu, răspunse zîmbind Justyna.

— Asta-i rău ! Trebuia să fie ! Am auzit eu ceva, cum că a fost... numai că... nestatornic. Fiindcă, vezi dumneata, e greu să le astupi oamenilor gura. Vorbesc ! Iar eu, bineînțeles, m-am mirat de boierul acela, că a părăsit o fată atît de mîndră... și i l-am dat de exemplu rău lui Janek ; „Să nu fii și tu așa, băiete ! Să n-o părăsești pe Jadwiga ta". Dar el se burzuluiește : „Eu nu i-am făgăduit nimic Jadwigăi, dar boierul acela i-a făcut juruințî domnișoarei și nu le-a ținut. Dacă-i așa, atunci e un ticălos, ba încă și un prost pe deasupra, și orb, fiindcă domnișoara e neasemuit de frumoasă și suferă atît de mult din pricina lui, încît, cînd o văd îmi plînge inima." Uite, așa e el ! Îmi seamănă mie... simțitor și atît de duios !...

Își șterse ochii cu mîna neagră acoperită de cicatrice ; totdeauna plîngea, sau îi venea să plîngă, ori de cîte ori vorbea despre asemenea lucruri.

In clipa aceea la marginea mirîştei se auzi un glas bărbătesc :

— Doamne-ajută !

— Doamne-ajută ! răspunseră cîteva glasuri de bărbaţi şi femei, iar mama lui Jan se ridică şi, punîndu-şi mîna în şold începu să rîdă către noul venit, arătîndu-şi dinţii albi ca laptele.

— Se vede treaba că pan Fabian a devenit boier de se plimbă cînd alţii muncesc. Bineînţeles ! Îi convine, că sînt mulţi în casă. Nevasta şi copiii fac totul, iar tata prinde muşte pe drum. Ha ! ha ! ha !

La marginea mirîştii se arătă faţa lui Fabian roşie ca rîşcovul, cu mustăţile zbîrlite şi ochii mici, ageri.

— Şi-a pus baba mintea în mişcare ca viţelul coada ! strigă păşind calm înainte. Dumitale, coană Starzyńska îţi merge gura ca moara fără grăunţe. Cînd am fugit eu de muncă ? Dacă n-am venit azi la lucru e pentru că am treburi pe care o minte ca a dumitale nu e în stare să le priceapă. Acum însă mă duc la snopii mei care mă aşteaptă lîngă pădurice şi am trecut pe aici să văd dacă-mi mai rămîne mult de secerat pe săptămîna viitoare.

— Nu rămîne nimic, tăticule ! Terminăm totul azi ! strigă Elżusia.

— Pînă la urmă am scos-o la capăt şi fără dumnealui şi n-o să rămînă nici fir de spic pe arie, zise, cu vorba ei cîntată, mama.

Familia aceea formată din două femei şi patru bărbaţi lucrase cu zel şi pînă atunci, dar, odată cu sosirea şefului, zelul de dublă. Chiar şi vlăjganul şi spătosul Julek care pînă atunci stătuse ca un stîlp, uitîndu-se somnoros şi galeş spre Niemen, acum, gîfîind, ridica în mare grabă cu furca snopii de la pămînt şi îi dădea fratelui să-i aşeze în căruţă. Fabian păşi tot mai departe pe mirişte calm şi cu importanţă, iar cînd văzu cele cîteva zeci de parcele curăţate de spice începu a mustăci de mulţumire. Se umfla în pene tot mai tare, îşi înfundă mîinile mari, roşii în buzunarele pantalonilor şi tot mai mîndru călca pe avutul atît de bine gospodărit de familia sa. Deodată se opri, scoase o mînă din buzunar şi ducînd-o streaşină la ochi privi în partea unde doi oameni singuratici lucrau la capătul mirîştii.

— Hei ! Ladyś ! răsună în tot cîmpul glasul lui iritat. A cui e secara în care a intrat nevastă-ta cu secera ? Se face că seceră pe ogorul ei şi cînd colo smulge din lături, de la vecin. Să mă bată Dumnezeu dacă mîrlanii ăştia nu mi-au golit un sfert din parcelă.

Sîngele îi năvăli în obraz, iar ochii i se învîrteau în orbite de mînie. Văzînd paguba îşi părăsi ţinuta ţanţoşă, cît ai clipi, şi, sprinten, ca un flăcău de douăzeci de ani, cu pumnii încleştaţi de parcă avea să înfrunte un duşman de moarte, o luă la fugă, zburînd parcă peste brazde şi săltînd sus de tot picioarele cu încălţări grele. Nevasta şi fata secerau mai departe, dar băieţii lui, întrerupîndu-se din lucru, priveau după el cu vădită spaimă. Numai Adaś cel cătrănit şi la fel de aplecat spre mînie nu se înfricoşă. La vederea stricăciunii se înverşună, ca şi tată-său, şi, stînd în picioare în căruţa plină cu snopi, cu sprîncenele încruntate şi cu ochii scăpărînd de furie se pregătea să-i sară în ajutor. La jumătatea drumului Fabian se opri, se întoarse către fiii săi şi dînd din mîini, strigă cît putu de tare :

— Nătărăii !

Trecînd peste încă două brazde din nou se uită spre ei şi strigă :

— Capete de bostan !

O luă iarăşi înainte şi apoi încă o dată întorcîndu-se, cu faţa roşie ca racul, tună :

— I-a lăsat Dumnezeu proşti !

Adam sări din căruţă ; ceilalţi doi flăcăiandri, dintre care unul de cincisprezece ani iar al doilea de şaptesprezece, aruncară secera la pămînt şi toţi trei se luară în goana mare după tatăl lor. Era şi timpul să-i sară în ajutor căci Ladyś, mai tînăr cu cîţiva ani şi mai spătos, împreună cu nevastă-sa, o femeie înaltă, viguroasă deşi slăbănoagă, alergau ţipînd să-l întîmpine cu furca pe asupritor. Adam, sărind din căruţă, smulse lui Julek furca din mînă.

Trecuseră doar două minute de cînd se iscase răfuiala, cînd pe mirişte, lîngă parcela lui Fabian, care sta mărturie ca un măr al discordiei, pentru că într-adevăr nevasta lui Ladyś o ştirbise în multe locuri cu secera, se ivi un ghem încîlcit de corpuri omeneşti, ţipînd înspăimîntător şi învîrtind în mîini furcile ca pe nişte aripi de moară. Femeile îşi lăsaseră mîinile cu secerile în jos şi priveau cu ochii

speriați și cu gurile căscate. Asemenea spectacole trebuie că nu aveau loc prea des de vreme ce făcuse asupra lor o impresie atît de puternică. Se întîmplau totuși ; pentru că și acum unele șușoteau între ele, cum că Fabian ar putea să-l omoare pe Ladyś, așa cum l-a omorît cu doi ani în urmă pe Klemens, care și-a păscut vitele pe lunca lui, doar dacă nu va fi el cel schilodit, așa cum i s-a întîmplat odată, cînd unui vecin de-al său, din răzbunare pentru nu știu ce ofensă, i-a arat drumul.

— Asta pentru că, sporovăi mama lui Janek, și el știe să-i asuprească pe alții... Bucățica aceea de pămînt și-a însușit-o de la Janek, cînd era el mic și Anzelm bolnav, de au trebuit să umble prin tribunale cu procese...

— Prea multe ții dumneata minte, coană Starzyńska, scînci nevasta lui Fabian care tremura de-i clănțăneau dinții. Să știți că Ladyś ăsta e un tîlhar, se bucură la orice spiculeț, la orice ierbușoară străină, e lacom.

— Ce vrei ! S-a însurat cu o necioplită și a devenit și el tot necioplit, iar acum îl schilodește pe tata, strigă iritată Elżusia — Julek ! țipa mai departe desperată, uitîndu-se în toate părțile. — Julek ! Săi tatii în ajutor !

Și-și frîngea mîinile de îngrijorare.

— Poftim ! gemu. **A șters-o.**

— Bineînțeles ! A **zbughit-o la** Niemen. Ha, ha, ha ! rîse Starzyńska.

Într-adevăr, se putea vedea, hăt-departe, un băiat roșcovan, uriaș, fugind de-i scăpărau călciiele prin grădinile și curțile satului, spre rîu. Cu capul dat pe spate, agitîndu-și brațele într-o parte și alta, sărea pîrleazuri, trecea glonț pe lîngă case, iar în urmă-i Sargas fugea și el, se strecura pe sub garduri, sărea peste brazdele din grădini, schelălăind tare și bucuros.

Scandalul atrăsese cîțiva oameni de pe lanurile vecine. Jan tocmai se întorcea pe jos la mirișe, deci alergă și el spre locul cu pricina, încruntîndu-și furios sprîncenele. Liniștii de pînă atunci îi luară locul țipetele de spaimă și de indignare.

— Se omoară ! Rușine ! Îl supără pe Dumnezeu. Se bat ca neghiobii ! Fabian, potolește-te ! Ladyś, aruncă furca din mînă !

În cîteva clipe bătăuşii fură dezarmaţi şi despărţiţi ; atacanţii, gîfîind şi vociferînd încă, plecară pe parcelele lor ; cei atacaţi, copilul şi femeia, plîngînd în gura mare, ieşiră de pe mirişte cu căruţa lor mizeră trasă de mîrţoaga mînată de Ładyś cu hainele rupte şi cu vînătăi pe faţă. Arbitrii se întoarseră, degrabă, la lucru. Jan, dîndu-i lui Adam înapoi furca pe care i-o smulsese din mîini, îşi şterse fruntea de sudoare şi grăi către Fabian şi fiii acestuia cu silă şi obidă :

— Oh, voi, voi, cîinilor şi hrăpăreţilor, n-aveţi ruşine de Dumnezeu şi nici inimă n-aveţi ! V-aţi pierdut minţile ca să comiteţi asemenea ticăloşie şi scandal. Şi pentru ce ? Pentru care pricină ? Pentru un pumn de secară...

— Ce pumn ? O jumătate de brazdă ! ţipă Fabian. Iar tu să nu-ţi bagi nasul unde nu-ţi fierbe oala ca să nu se spargă pe urmă în capul tău ! Ia te uită, pe cine a lăsat Dumnezeu mijlocitor şi făcător de pace între oameni !

Tot mai era mînios, pe frunte avea o pată roşie, iar sub moţ o vînătaie ; cu toate astea, făcîndu-şi de lucru pe lîngă căruţă nu mai îndrăznea să-şi ridice ochii şi bombănea din ce în ce mai încet :

— Neam de bandiţi ! Crăpar-ar fierea în el de necioplit ! Mînca-l-ar cîinii !

Adam, sărind din căruţă, strigă roşu ca focul :

— Care-i boier nu se uită la o baniţă, dar care-i sărac plînge şi după un căuş ! Jan e boier, poate să lase de la el, dar noi sîntem nişte amăriţi, nu ne îngăduim să răbdăm nedreptăţile...

Jan rîse sincer, fără răutate.

— Oh, Adaś, Adaś ! se vede că nu mai ai minte dacă poţi să spui asemenea prostii ! Ce fel de boier sînt eu ? Eu ştiu atîta că un adevărat gospodar nu dă de sărăcie dacă vine un biet sărman şi-i ia, acolo, un pumn de grîne, sau cîteva fire de iarbă. Şi mai ales la asemenea acte de tîlhărie nu se coboară. Dar tatăl tău se lăcomeşte la orice fărîmiţă de pămînt şi la orice bobuleţ de grîu, şi tu la fel ; anul ăsta faci pe vulturul în faţa oamenilor, de frică, fiindcă te ia la cătănie. Nu-mi place să-mi vîr nasul în oala altuia, dar trebuia să vă spun ce gîndesc. Nici cu voi şi nici cu nimeni alt n-o să mă bat vreodată, martor mi-e Dumnezeu, dar nu pot să tac cînd văd asemenea purtări ruşinoase.

Gîfîia de mînie şi de indignare ; dădu din mînă şi, săltîndu-şi şapca pe cap cu un gest de scîrbă, se întoarse pe lotul său.

Nu mai rămăsese aproape nimic de făcut acolo ; cele cîteva fire ce mai stăteau în picioare într-un sfert de ceas aveau să cadă sub secerile femeilor. Starzyńska spuse că luni va trebui neapărat strîns grîul care începea să se scuture.

— Cu siguranţă că n-o să mai veniţi pe la noi, domnişoară, după ce-aţi văzut asemenea netrebnicii. Prea v-aţi speriat, ba chiar era gata să fugiţi... ha, ha, ha !

Într-adevăr, cearta aceea aprigă ce se iscase în cîmp o speriase pe Justyna atît de tare, încît îi scăpase secera din mînă. Dar pe lîngă teamă mai încercase poate şi alt simţămînt neplăcut ; gura ei roşie se strîmbă de dezgust, sprîncenele i se încruntară şi s-ar fi zis că se pregătea să plece cît mai iute de acolo, privind cu dispreţ la plebea circotaşă întărîtîndu-se la bătaie. Dar asta dură numai o clipită, căci un alt simţămînt învinse în ea şi o făcu să reflecteze. Se uita la Jan cu o curiozitate lacomă cînd acesta se străduia să-i despartă pe învrăjbiţi şi asculta reproşurile mînioase pe care i le adresa lui Fabian şi fiilor acestuia. Acum era liniştită de-a binelea ; cu faţa aprinsă pentru că stătuse aplecată, răspunse aruncînd pe pămînt snopii seceraţi :

— Parcă numai aici se întîmplă lucruri triste şi neplăcute ? Peste tot se întîlnesc, ba încă şi mai rele ; singura diferenţă este în formă !

Cuvintele acestea exprimau gîndul care cu un sfert de ceas în urmă învinsese în ea teama şi dezgustul şi o oprise să fugă din locul acela. Le rosti simplu, blînd, deschis, ridicînd uşor din umeri.

— Privind la Korczyn de departe, adăugă, ţi-ai putea închipui că aceia sînt oameni superiori, că nu există nimic rău şi urît în viaţa lor ; văzîndu-l însă de aproape, dacă nu e una e alta şi poate-i şi mai rău... singura diferenţă e în formă !

Starzyńska bătu din palmele-i bătucite şi crăpate şi strigă :

— Adevărat vorbeşti, domnişoară. Bineînţeles ! Pretutindeni se găsesc oameni răi... numai că unii într-un fel,

iar alții într-alt fel își arată răutatea... Dar Atotputernicul se-ndură și ține pe același cîmp și capra și berbecul.

— Cît sînt de bucuros că gîndiți astfel, răsună glasul lui Jan alături de Justyna ; iar mie îmi trecuse prin cap că... Dumnezeu știe drept ce ne socotiți... poate niște tîlhari...

Radia de mulțumire, rîdea și, nu se știe de ce, se aplecă brusc și rupse cîteva flori de pe mirişte. Nu se gîndise deloc la ceea ce făcea, voia să-și ascundă roșeața care îi inunda fruntea, obrajii, ba chiar și grumazul.

— Singura diferență este în formă, repetă cuvintele Justynei... asta înseamnă că feluritele caractere în mod felurit se manifestă : la unii frumos, la alții, urît... dar asta este forma, adică suprafața, și este fără însemnătate, căci adevărata valoare a omului stă în ceea ce are el înlăuntru...

Înțeleseseră gîndul Justynei, îl înțeleseseră destul de bine amîndoi : și fiul și mama. Antolka, blîndă ca o porumbiță, își ridică spre ea ochii feciorelnici, plini de uimire nemăsurată și de dulceața unei dragoste fierbinți.

— Justynka, dacă ai să vii luni fără corset atunci o să putem secera o zi întreagă împreună... îi șopti.

Cu două zile înainte se înțeleseseră între ele să-și spună pe nume.

— Ți-á mai venit o lucrătoare, Janek ! Glumesc, zău că glumesc ! Ha, ha, ha !

Starzyńska se porni tare pe rîs, săgetînd cu privirea șugubeață în toate părțile, apoi bătînd cu piciorul în pămînt ridică brațele îndemnîndu-i :

— Și-acum, bineînțeles, la treabă, copii. Mai avem un sfert de ceas de lucru și gătăm ogorul lui Janek. Iute, copii, iute ! Și tu, Janek, apucă secera ceea pe care a aruncat-o Elżusia cînd a fugit după tată-său ! Nu-i nimic că ai crescut așa de mare și te-ai făcut bărbat, nu-i rușine să ne dai o mînă de ajutor. Iute, copii !

Cu aceste cuvinte însemna că i se adresa și Justynei. Într-un suflet toți patru se aruncară asupra secarei și începură să secere tăcuți și cu zel ; numai o singură dată Antolka chicoti pe seama icnetelor ce ieșeau uneori, fără voie, din pieptul Justynei.

Justyna ridea atît de tare cum nu mai rîsese niciodată și, abia trăgîndu-și răsuflarea, încercă să-i asigure că nu

se simte obosită deloc, dar deloc ; Jan, ţinînd în mînă un mănunchi mare de spice se ridică o clipă în toată înălţimea lui, cu un gest curios de grav şi absent înlătură de pe frunte o şuviţă de păr şi-şi înălţă gînditor privirea spre nori. Avea ochii scăldaţi într-o lumină argintie.

Chiar atunci, în spatele lor se auzi zvon de glasuri bărbăteşti şi dintre ele se distinse vocea sonoră şi veselă a unui tînăr care striga rîzînd şi bătînd din palme :

— Bravo, Justynko, bravo ! Ajut-o, Doamne, pe lucrătoarea cea nouă ! Cum te simţi, Janek? Ce mai faci, coană Starzyńska ? Bravo, Justynko, bravo !

Justyna se ridică şi văzu pe tînărul Witold, ruda sa, care o privea cu faţa radioasă ; apoi cuprins de o veselie copilărească îi dădu ocol de cîteva ori pe mirişte.

— Ai secerat multă secară ? Seceri de mult ? Chiar te pricepi să seceri ? Măcar o dată ţi s-a întîmplat şi ţie să nu zdrăngăni la pian şi să nu colinzi dintr-o cameră în alta ca un suflet damnat. Fiecare trebuie să facă ceva pe lumea asta ! Nu-i aşa, Janek ? Îţi mai aduci aminte, Janek, cum m-ai pescuit odată din Niemen ? Eram mic pe-atunci şi o pornisem la scăldat cu Julek, fără să ştie nimeni. El mă învăţa să înot. Domnişoară Antonina, mă mai cunoaşteţi ? De cîte ori n-am mers noi împreună după ciuperci şi după fragi ! Dar tu, Justynka, eşti o fată vitează. Te-ai plictisit să tot baţi clapele pianului şi să citeşti romane de dragoste şi ai plecat la secerat. Bravo !

Rîzînd şi întorcîndu-se în dreapta şi-n stînga, le strînse mîna Starzyńskăi, Antolkăi şi lui Jan, care-i zîmbi încrezător şi prietenos şi-şi aminti cum, fiind mai mare cu zece ani decît Witold, îl scosese odată din rîu.

— De ce nu vii niciodată pe la noi ? îl întrebă cu reproş. La Fabian te duci mereu şi la Walenty, chiar şi la Ładyś ai fost o dată, dar pe noi ne-ai uitat.

— N-am venit pentru că unchiul tău e bolnav şi nu vrea să vadă pe nimeni. Dar am să trec. Chiar azi am să trec. Am stat aproape toată ziua pe cîmp şi atîta am vorbit cu oamenii că mă ustură limba...

Şi, asemeni unui copil ştrengar, scoase limba şi fugi după un grup de bărbaţi care trecuseră pe lîngă miriştea lui

Jan și își urmau drumul gălăgioși pe poteca îngustă dinspre sat.

Se lăsa seara. Dincolo de sat și de rîu soarele scînteia deasupra codrului ca o pavăză înroșită în foc. Roțile căruțelor și picioarele oamenilor stîrneau praful înălțîndu-l în bătaia soarelui ca o ceață aurie, ce înfășura case și grădini, pîlcuri de pomi cu coroane larg răsfirate, garduri și poteci. Panglica albă de drum și cărările toate, curțile, trecerile înguste dintre grajduri și hambare se umplură de furnicarul de oameni și animale care se întorceau acasă. În potopul de verdeață și în ceața aceea aurie, cîte una, sau în grupuri, înaintau, se încrucișau, apăreau ici, dispăreau dincolo veșminte de femei, capete acoperite cu tulpane, sau încununate cu cosițe, fețe triste, slabe, brăzdate sau înflorite ca niște bujori, fețe care, cu toată trudnicia zilei erau vesele și-și arătau dinții albi ca șiragurile de perle, fețe arămii lucind de sudoarea ce abia începea să se zvînte pe frunțile mai albe decît obrazul. Hăuia văzduhul de glasurile lor, de mugetul vacilor, de behăitul oilor, de duruitul roților, de lătratul cîinilor. Se auzeau icnetele surde ale femeilor cînd încercau să-și îndrepte spatele nădușit și înțepenit de muncă, chicotele fetelor pe care secerile din mîini nu le împiedicau să împletească coroniță din flori smulse de pe drum. Se auzeau glasuri subțirele de copii alergînd în întîmpinarea mamelor, țipete de copilandri zburdalnici, cotcodăcit de găini, gungurit de porumbei și cîntat de cocoși.

În ograda lui Anzelm razele soarelui se așterneau, dire lungi, roșii pe covorul pufos de trifoi, crescut a doua oară, ori, lunecînd, săgeți, printre crengile pomilor, rumeneau fructele înțesate pe ram. Albinele își pregăteau culcușul în stupii deși, de culoarea cerului, iar dincolo de ei, în lumina scînteietoare a asfințitului, se înălțau, tăcute, nalbele și nopticoasele. Grădina era plină de ciripitul păsărilor și de parfumul rezedei înflorite de-a valma cu mirosurile tari de mentă, lămîiță și pelin. Dincolo de părul secular cu frunză deasă, două ferestre cu rame albastre luminau ca niște rubine arzînde. Pe poarta dată de perete, pe drumul

larg croit de roțile căruței și acoperit cu trifoi alb intrau cirezi și turme mici de vaci și oi, mugind și behăind.

Printre pomi, Anzelm, în sumanul lui gros de postav și cu căciula mare de oaie, se plimba alături de Witold Korczyński cu pas domol, petrecîndu-l pe tînărul său musafir de la un pom la altul. De mulți ani nu mai muncea la cîmp și de aceea în sat îl porecliseră „boierul".

Știau însă cu toții bine că nu de muncă fugea, ci de lume multă și de gălăgie ; se vede că-i făceau rău de vreme ce, de cîte ori se afla printre oameni, o expresie de neliniște chinuitoare și de iritare îi întuneca obrazul și ochii albaștri, spălăciți. Atunci, se înfășura în suman, se retrăgea și se depărta cu spaimă aproape, tremurînd. În ograda sa era tăcut ca însăși tăcerea din preajmă-i, și, de la răsăritul soarelui pînă la asfințit făcea tot ce se cerea făcut : cosea, grebla, sădea, uda, împrejmuia, avea grijă de vite și de oi, iar pe timp de iarnă îmblătea sau trebăluia cu rindeaua, ferăstrăul, ciocănelul și cu toporișca pe lîngă stupi, repara gardul și cîte ceva la casă. Lucra în tihnă, fără întrerupere, cu mișcări încete, mereu îngîndurat și absent, trăind cu sufletul parcă departe de prezent.

Astăzi, toată ziulica, ajutat de un argat năimit așezase în hambar snopii aduși din cîmp de nepot, iar cînd sfîrșise cu snopii, îl trimisese pe argat după apă la rîu, și el se îngrijise de roib și de murg, pe care Jan, pentru prima oară, îi lăsase neadăpați, pe semne grăbit să se întoarcă la cîmp. Ieșind din grajd, Anzelm se opri ca țintuit lîngă prag și, ducîndu-și mîna streașină la ochi privi în fundul grădinii. Mucyk, cel cu botul și coada de vulpe se zvîrli într-acolo lătrînd turbat, dar în același timp se retrase cu teamă, din fața unui ogar mare, negru, care însoțea doi oameni ce intraseră în grădină. Pe unul dintre ei Anzelm îl recunoscu de îndată. Era țanțoșul și spilcuitul de Michał, cel cu haine de culoarea canarului, venit în nădejdea de a o vedea pe Antolka ; încă din iarna trecută își pusese în gînd s-o ceară de nevastă. Pe al doilea însă... Pe cel de al doilea Anzelm îl recunoscu abia atunci cînd veni aproape de tot, la cîțiva pași ba, s-ar putea spune că mai degrabă întui cine este și, fără să vrea, se înfășură în suman și se trase cu teamă înapoi. În ochii lui se ivi neliniștea chinui-

toare, iar buzele subțiri și palide schițară un zîmbet ironic, sub mustața căruntă.

— Korczyński, șopti. Tînărul Korczyński... De ce ? Pentru ce ? Pen... pentru... ca... re pricină ?

Cu toate acestea, ca și în seara cînd o văzuse pe Justyna prima oară, înaintă spre el cu pas domol, săltîndu-și căciula binevoitor, politicos, așa cum se obișnuia la conac. Se părea că pe lîngă suferința pricinuită de întîlnirea cu oamenii — și poate cu oamenii aceia mai ales — considera ca o condiție a demnității sale să se poarte cu ei amabil, ba chiar cu eleganță. Așa cum făcuse și cu Justyna, abia atinse cu vîrful degetelor mîna pe care Witold i-o întinsese grabnic și, privind undeva, departe, spuse :

— Nu mă așteptam, nu mă așteptam la asemenea onoare și la... la o întîl...nire atît de plăcută !

— Vezi, Witold ! strigă triumfător, răsucindu-și mustața flăcăul cel chipeș și îndrăzneț, în haine de culoarea canarului. Nu ți-am spus eu, Witold, că va fi binevoitor și te va primi cum se cuvine ? Oamenii atîta i-au vorbit despre sălbăticia dumitale, Anzelm, încît Witold n-a mai îndrăznit să vină pe aici. „Vreau, îmi zice, dar nu îndrăznesc." Ei, și atunci l-am luat, l-am adus, l-am făcut să vadă singur care e adevărul și gata ! Dar unde-i domnișoara Antonina ? Și dădu fuga în tinda casei unde se auzeau rîsete și huruitul rîșniței.

În tinda mică, întunecoasă, Starzyńska rîșnea de zor boabele, învîrtind o piatră rotundă.

— Uite așa, domnișorico, uite așa, gîndăcelule, trebuie să învîrți, să tot învîrți...

Părul cărunt ieșea de sub boneta albă și-i cădea pe fața aprinsă și asudată ; după o zi întreagă de seceriș nu arăta de fel obosită, era tot atît de sprintenă și zeloasă.

— O, e greu ! exclamă Justyna, cînd piatra durui sub mîinile ei.

Un bărbat înalt, sprijinit de ușă, cu cămașa de nea, a cărui față nu se deslușea în întunericul din tindă rîdea încetișor, murmurînd înfundat :

— Sînt prea ostenite mînuțele. Să se odihnească mînuțele astea dragi, minunate... Nu sînt deprinse cu asemenea muncă !

Prin ușa deschisă se vedea bucătăria încăpătoare în mijlocul căreia se afla o grămadă de iepuri de casă, atît de blînzi încît glasurile oamenilor și umbletul lor nu-i speriau cîtuși de puțin. În amestecul acela de urechi lungi și blănuri negre, albe, cenușii, zeci de perechi de ochi luceau ca niște mărgele negre prinse-n cercuri de coral. În fața unei plite cu horn uriaș deasupra, sta Anatolka luminată toată de foc. Lumina aurie îi îmbrățișa silueta ca trestia, trăsăturile fine și părul în care florile începuseră să pălească. Tocmai punea pe plită o oală plină cu apă cînd tresări deodată. Cavalerul-canar, imitînd de minune cîntecul cucului, îi strigă la ureche :

— Cucu ! cucu ! cucu !

— Doamne sfinte ! strigă și se strîmbă cu dispreț, deși ochii îi rîdeau în cap, strălucitori ; dumneata, pan Michał, nu ești obosit pe ziua de azi, de ai venit să ne faci vizită ?

— Oh ! groaznic sînt de obosit ! Vai, vai, vai, cît sînt de obosit ! Îndură-te de mine și lasă-mă să mă așez lîngă dumneata, domnișoară Antonina, că de nu — buf ! cad și mă prăvălesc de oboseală.

— Nu te poftesc și nu te opresc, rîse fata. Sînt tare curioasă, însă, de ce nu te duci acasă la cină ? Sau dumneata nu mănînci seara ?

— Sînt un biet om necăjit, orfan și fără nevastă ; n-are cine să-mi pregătească cina !

— Dar mătușa ?

— Ei, ce gust poate să aibă o cină pregătită de mătușa ? Am venit aici trăgînd și eu nădejde să fiu invitat la masa pe care o pregătești dumneata, domnișoară Antonina, cu propriile dumitale mînuțe. Ori poate oi fi dintre aceia sortiți să se hrănească numai cu nădejdi.

— Nu spun da și nici ba, răspunse strengărește fata.

Ochii lui cenușii, alungiți, o priviră îndrăzneț și totodată cu duioșie :

— Dacă aș fi pisică, nu te-ai purta așa cu mine, fiindcă mori după pisici. Dar stai, dacă-i așa, am să mă prefac în pisică.

Și începu să miaune întocmai ca mîțele. Pe fată o umfla rîsul ; își lăsă însă pleoapele în jos și-și mușcă buzele.

— Şi nu vreţi să mîngîiaţi pisicuţa cu un cuvînt bun? Ei, atunci am să mă aşez într-un copac şi am să mă jelui ca bufniţele.

Se aşează pe laviţa de lîngă sobă, îşi plecă adînc capul în piept, îşi încrucişă braţele, întinse bine picioarele şi începu să imite de minune ţipătul jalnic al bufniţei. Fata nu se mai putu stăpîni. Începu să rîdă atît de tare, încît se aşeză pe pămînt, lîngă sobă.

— Ha, ha, ha, ha, răsuna în toată încăperea rîsul tineresc al Antolkăi.

— Bu-hu-hu! Bu-hu-hu! îi acompania rîsul ţipătul bufniţei, din ce în ce mai tînguitor şi mai îndîrjit.

În livadă, în ploaia de lumină a soarelui, Anzelm îi arăta oaspetelui pomii fructiferi. Witold îi privea cu atenţie şi cu interes pe cei tineri, făcînd dese observaţii despre felul cum ar trebui îngrijiţi. Ici ramurile dinăuntru ar mai trebui tăiate, iar colo n-au fost scurtate ramurile de rod, din care pricină se slăbeşte pomul. Anzelm era, tot, numai urechi şi nu-şi lua ochii de pe chipul lui Witold. Pe faţa vioaie, mobilă, cu tenul palid şi cu fruntea obosită fiece gînd al tînărului se reflecta şi lumina cu lumina unui foc ce venea din interior.

— Dumneata înveţi toate astea acum, zise Anzelm cu vorba lui moale şi monotonă, şi se vede că înveţi cu pasiune. Eu am sădit livada asta fără să învăţ de la nimeni şi n-am avut de la cine să cer vreo povaţă. Acum aflu din ce-mi spui că am făcut şi multe greşeli... Cred... cred... Ştiinţa îi luminează pe oameni în munca lor...

Vorbea absent, cu gîndul în altă parte, privind faţa tînărului tot mai avid şi mai scrutător, pînă cînd, deodată, sprijinindu-şi obrazul în palmă zise în şoaptă:

— Dar ce bine semeni cu unchiul dumitale, cu domnul Andrzej! Isuse, ce asemănare! Şi fruntea, şi ochii, şi vocea, şi vorba, în totul... ca şi cum domnul Andrzej s-ar fi sculat din mormînt...,

Ochii lui spălăciţi căutară în depărtare, către codrul de peste Niemen şi apoi din nou se opriră pe chipul lui Witold.

— Numai să nu-ţi dea Dumnezeu o soa... o soa... o soartă ca a lui!

Se poticni, poate, pentru că în aceeași clipă îi veni un gînd contrar. Înălță capul, trase cușma și-și îndreptă spatele adus :

— Ba nu, se răzgîndi, ba nu ! Să dea Dumnezeu fiecărui om bun o viață ca a lui și o moarte ca a lui, fie ea și timpurie.

Cu un gest cald și delicat, Witold cuprinse cu amîndouă palmele mîna moșneagului.

— Pentru cea de-a doua urare vă mulțumesc ! spuse cu emoție în glas ; nu vreau să duc o viață searbădă, lipsită de simțăminte și de gînduri nobile și mai bine să mor devreme, cu un foc arzător în piept, decît să fiu ca un bolovan, sau ca o apă stătută, și să trăiesc un veac.

Drept răspuns la gestul băiatului Anzelm se dădu un pas înapoi, cu teama lui obișnuită și se înfășură în suman. Nu strînse mîna lui Witold, dar, ascultîndu-l cu mare atenție, spuse cuprins de mirare :

— Nu m-am așteptat... nu m-am așteptat să mai aud în viață asemenea cuvinte... Isuse ! Oare cei uciși pot să mai trăiască a doua oară ?

— Nu, strigă Witold, ei dorm somnul veșniciei, dar sentimentele și gîndurile lor nu încetează a se roti în spațiu și a pluti în văzduh, pînă cînd intră din nou în oamenii vii, tineri, puternici, care iubesc pămîntul și pe semenii lor !

— Amin, sfîrși Anzelm și, o clipă, amîndoi se priviră în tăcere, emoționați.

— S-ar putea, începu Witold, ca odată, după ce voi termina studiile și mă voi întoarce la Korczyn, să vă rog să-mi dați o mînă de ajutor.

— Pe mine ? se miră Anzelm și se trase din nou înapoi. Ei, nu ! zise apoi liniștit și cu gîndurile duse, eu nu mai pot fi de ajutor nimănui. Bătrînețea îți ia puterile și apa care a curs la vale n-o mai poți întoarce. Dar, dreptu-i, că atunci cînd o să te întorci la Korczyn o să-ți fie greu, tare greu... să înfăptuiești intențiile bune. Stînd în bîrlogul meu aici, mi se pare uneori că peste lumea noastră au venit niște ghețari mari care au acoperit-o și de aceea ne este nouă atît de frig în ea. Din cer toarnă peste noi tristețe, iar noi sîntem, în tristețea asta, ca o păstaie spartă

ale cărei boabe s-au risipit și fiecare dintre ele își duce viața și putrezește izolat... fără rod. Odinioară oamenii gîndeau altfel și aveau alte planuri, dar toate se duc cu vremea și fiecare lucru trece prin fața noastră ca apa curgătoare, ca frunza ofilită, cade...

— Sînteți ciudat de trist și s-ar putea părea că de tot ce este bun v-ați îndoit în viață, îl întrerupse Witold, privind cu o curiozitate arzătoare chipul bătrînului.

Un zîmbet vag flutură pe buzele lui Anzelm.

— M-am întristat odată în viața mea atît de tare că am rămas așa pentru totdeauna. Asta așa e. Dar în ceea ce privește îndoiala, cituși de puțin ! Am văzut, desigur, prin păduri copaci bătrîni care au putrezit și s-au prăvălit, dar în jurul lor au dat din pămînt lăstare verzi, care la rîndul lor au crescut și au devenit copaci viguroși. Iată, și dumneata, acum, ești lăstarul care făgăduiește o pădure nouă; iar dacă o să ai nevoie de ajutor vreodată, să știi că nu de la mine, ci de la Jan o să-l capeți, pentru că și el este, ca și dumneata, lăstar crescut pe mormîntul unui stejar puternic. Nu demult...

Deodată se învioră și prinse a vorbi mai cu însuflețire.

— Nu demult timp mi-a trecut mie pe la ureche cum că stai de vorbă cu oamenii și le dai sfaturi. Bunăoară, aseară a venit la noi Walenty și ne-a spus că i-ai îndemnat stăruitor să pună mînă de la mînă și să sape patru puțuri în sat, ca să nu mai aducem apa cu atîta caznă. Iar Michał ne-a povestit că dumneata îi povățuiești să construiască o moară colectivă ; și încă multe alte idei bune le sădești oamenilor în minte. Foarte bine ! Pe mine însă mă cuprinde mirarea de unde au răsărit toate astea la fiul lui Benedykt Korczyński, care se poartă cu atîta indiferență față de noi toți, ca și cum numai el ar fi om cu suflet dăruit de Dumnezeu, iar noi niște pietre pe care trebuie să le lovești cu piciorul și să le înlături din cale.

— Nu vorbiți așa, o ! să nu mai spuneți asta niciodată în fața mea ! strigă cu violență Witold și se făcu roșu ca focul.

— Îmi dau seama că am îndrăznit să spun prea mult despre tată în fața fiului și te rog să mă ierți, spuse Anzelm rumenindu-se ușor la obraz și se înfășură iarăși în sumanul lui, cuprins de neliniște.

— Nu-i nimic ! Dumneavoastră n-aţi fost prea îndrăzneţ, numai că vedeţi, eu pe tatăl meu, pentru mine tata... ei, dar să nu mai vorbim despre asta ! Mai bine să vă împărtăşesc cîteva din planurile mele. Ce aş dori eu pentru dumneavoastră toţi, şi ce mă gîndesc că ar trebui să facem...

Se plimbau acum agale printre pomi, în lumina scînteictoare a asfinţitului ale cărui săgeţi piezişe lunecau pe creştetele şi pe feţele lor. Witold vorbea, ca de obicei, grăbit şi cu însufleţire, gesticulînd, schimbîndu-şi mereu expresia feţei, povestind ceva însoţitorului său, explicîndu-i. Anzelm asculta, cu spatele gîrbovit şi cu faţa încremenită, îl asculta cu atenţie şi interes, intervenind rar cu cîte o întrebare sau cu vreun răspuns. Uitîndu-se uluit la chipul tînărului, spuse de cîteva ori încet, ca pentru sine :

— Cum mai seamănă cu unchiu-său ! Doamne, cum mai seamănă !

Şi, pe măsură ce discuţia se prelungea, faţa bătrînului uscăţivă, trasă, uşor îmbujorată, se schimba, oglindind un vălmăşag de simţăminte : de la bucuria visătoare pînă la dorul fără margini. Tot mai des îşi purta privirea departe, către codrul de peste Niemen, şi-şi frămînta cu neastîmpăr mîinile lungi, palide, vîrîte pe jumătate în mînecile sumanului ; era greu de presupus dacă din pricina bucuriei neaşteptate, sau a mîhnirii stîrnite de amintiri.

Pe banca lungă de lîngă casă, sub o ramură uriaşă de păr sprijinită pe acoperiş, dincolo de nalbe şi nopticoase, în parfumul de rezedă şi pelin, doi oameni tineri stăteau de vorbă cu glasuri scăzute. De ce vorbeau încet ? Numai ei singuri puteau şti pricina, dacă îşi dădeau seama de ea, căci în vorbele lor nu se ascundea nici o taină.

Bărbatul ţinea în mînă un mănunchi de flori sălbatice şi ierburi pe care le dădea fetei, una cîte una.

— Vedeţi ce repede s-au trecut albăstrelele ? Şi erau ca safirul, atît de frumoase ! De parcă şi vara luminoasă ar fi îmbătrînit împreună cu ele... Aceasta este o floare de păpădie ; pare că e, acolo, un ghemotoc de puf, dar în soare arată de parcă ar fi făcută din sticla cea mai scumpă. Păcat numai că îndată ce o sufli se împrăştie în toate părţile şi dispare. Poate că şi fericirea omului este ca acest ghemotoc de puf. Azi este, iar mîine un vînt potrivnic

suflă și alungă departe tot ceea ce i-a fost mai drag omului în viață. Dumneavoastră cum gîndiți, domnișoară Justyna, oare fericirea omului este totdeauna așa nestatornică ?

— Nu știu, răspunse fata ; dar eu visez uneori la o fericire pe care n-o poate risipi nici un vînt, oricît ar fi el de potrivnic, și nu-mi doresc o altfel de fericire.

— Atunci dumneavoastră credeți că oamenii pot să muncească din greu, că pot să îndure sărăcie și totuși să fie fericiți ?

Pe jumătate serios pe jumătate rîzînd, răspunse printr-o întrebare :

— Dar Jan și Cecylia ?

Tăcură o clipă.

— Uitați, rămurica asta cu un moț atît de frumos se numește timoftică, iar floricica asta trandafirie este măcrișul iepurelui, și cupele acelea galbene ca focul...

Din adîncul casei, din bucătărie, unde Antolka pregătea cina, se auzi gluguitul gros și îndelung al curcanului și, odată cu el, un glas cristalin de copilă se revărsă într-o cascadă de rîs :

— Ha, ha, ha, ha, ha ! rîdea fata pe toate tonurile.

— Goulglu, goulglu, goulgu, goulglu ! acompania rîsul ei țipătul curcanului, de minune imitat.

— Vedeți dumneavoastră, Michał umblă de aproape un an după Antolka, vrea să se însoare cu ea. Poate că așa se va și întîmpla, numai că nu atît de curînd, deoarece unchiul și cu mine n-o lăsăm să se mărite de la șaisprezece ani. Dacă o iubește cu adevărat atunci o să mai aștepte doi-trei ani pînă cînd o mai crește și o mai căpăta minte. Altul în locul lui s-ar amărî că-l amînăm atîta, dar el, de unde ! E voios mereu și îi trec prin cap tot felul de năzbîtii. Eu mă mir de așa lucru căci, deși nu sînt un melancolic din fire totuși, cînd dau de vreo piedică și nu-mi pot duce la împlinire planurile, atunci îmi pare că se dărîmă cerul pe mine.

În bucătărie se auzi fluieratul vesel al mierlei și, ca un răspuns parcă, din grădina lui Fabian răsună cîntecul :

Cine desfătare cată
Să slujească în armată !

— Cupele acelea mici galbene ca niște flăcărui sînt degetărele, iar crenguța asta, o vedeți, pe care vi-o pun în palmă și se lipește atît de tare că abia o s-o puteți desprinde, se numește, din pricina asta, lipicioasă.

Cu multă băgare de seamă îi puse în palmă, zîmbind, crenguța verde, acoperită cu sumedenie de peri abia vizibili, care într-adevăr se și lipi de ea.

— Adevărat că mîine mergeți cu noi la Mogila ?

Se aplecă și o privi cu sfială.

— Fiindcă de fapt e rușinos că n-ați fost niciodată acolo pînă acum.

Era o anume îndrăzneală în reproșul lui care contrasta ciudat cu sfiala din privire. Justyna scruta gînditoare depărtările.

— De cîte ori și de cîte lucruri din viața mea n-ar fi trebuit să mă rușinez, rosti rar, ridicînd din sprîncene, și totuși, niciodată n-am trăit sentimentul acesta atît de viu ca acum.

— E adevărat că veniți mîine cu noi ?

— Cît se poate de adevărat.

— Dar dacă unchiul n-o să poată merge și o să rămînă acasă ?

Îl privi calmă, cu încredere, și-i răspunse :

— Atunci voi merge cu dumneata.

În palma Justynei, alături de crenguța verde se ivi crestătura roșie făcută de seceră. Jan se uită lung la dunga aceea, ca și cum nu și-ar fi putut lua ochii de la ea și rosti încet :

— Îmi dau seama de cum mă uit la fața bătrînului, că mîine o să-l apuce criza. În asemenea momente nu-ți iese din casă pentru nimic în lume, nici nu bea, nici nu mănîncă, nu vrea să stea cu nimeni de vorbă. Stă așa cîte o zi întreagă, ba uneori chiar și două și trei zile... Cînd e în starea asta, eu și Antolka umblăm în vîrful picioarelor, vorbim pe șoptite, de parcă am avea în casă un mort... E o boală sufletească la el...

În clipa aceea Anzelm păși neobișnuit de sprinten înaintea lui Witold și se apropie de una dintre ferestrele deschise.

— Am să-ți arăt, uite, uite, acum am să-ți arăt cărțile acelea, acum ți le a...a...arăt !

Banca îngustă nu te împiedica să ajungi la fereastră ; Witold îngenunche pe ea și, uitîndu-se înăuntru, cuprinse dintr-o singură privire interiorul odăii. Era o încăpere mică, scundă, mai mult lungă decît lată, cu tavanul din grinzi de lemn și pereții zgrunțuroși, văruiți cu zgîrcenie. Un pat de lemn cu saltea de paie, cu pernă și o plapumă a cărei față era țesută în casă, o masă simplă, de lemn, sub fereastră, un sipet verde desigur cu veșminte și un scaun vechi cu spătar de lemn, alcătuiau tot mobilierul odăii. Deasupra patului atîrnau trei tablouri mari : sus de tot, aproape de tavan — icoana Fecioarei Maria de la Ostra Brama, cu ramă aurie și destul de bine conservată, iar mai jos, aproape de pat, două tablouri cenușii, în rame de lemn, înfățișînd niște cavaleri pe cai. De sub icoană ieșeau ramuri de laur sfințit ; peste tablourile cenușii cădea o coroniță de spini agățată într-un cui. Pe masa de la fereastră sta un ulcior cu apă, alături un pahar cu gura în jos, iar mai încolo, chiar lîngă perete, dincolo de lampa înaltă cu coș de sticlă se aflau cîteva cărți cu coperțile hărtănite. Anzelm întinse mîna după ele și le dădu una cîte una lui Witold, citind titlurile rar :

— *Psalmii lui Kochanowski**... Uitați-vă la cele două cuvinte scrise pe margine !

— Andrzej Korczyński, citi cu glas tare Witold.

— *Pan Tadeusz*... uitați-vă la cele două cuvinte...

— Andrzej Korczyński...

— *Grădinile nordice* **.

Citi în felul acesta cîteva titluri cu glasul lui monoton, urmărind cu degetul gălbejit semnăturile mereu aceleași. Una era ceva mai lungă : „Andrzej Korczyński — lui Jerzy Bohatyrowicz".

— Adică tatălui lui Janek, șopti Anzelm către Witold, clipind des, apoi puse cărțile pe masă.

— Toate astea sînt de la el și doar atîta învățătură avem cîtă ne-a lăsat el. Dar, ce vorbesc eu, că doar și aceea s-a dus, fiindcă unii au murit, alții s-au prostit și

---

* Este vorba despre *Psalmii lui David*, carte apărută pentru prima dată în 1578, ulterior în multe ediții.

** *Grădinile nordice*, manual pentru grădinărit, apărut în 1820. Cunoscut în polonia în tot secolul 19.

au uitat ; ba mai sînt şi dintre aceia cărora le lipseşte recunoştinţa şi respectul şi-l pomenesc cu nevrednicie. Din tină sîntem făcuţi şi ne îngrijim numai de cele ce ţin de tină, adică de trup. Acela însă care a gustat măcar o dată bucuriile şi mîhnirile sufletului şi a însetat după lumina lui, acela îi păstrează în inimă de-a pururi recunoştinţă şi-şi aminteşte de el cu dor nestins. El aici a semănat învăţătură, a luminat, el a întreţinut nestins în inimile oamenilor focul acela despre care vorbeaţi adineauri şi pentru el şi-a dat viaţa, atît de tînăr... Fie ca Lumina Ta cerească, Dumnezeule Atotputernic, să-i lumineze calea în veşnicie ! Amin !

Îşi împreună mîinile ca pentru rugă, îşi plecă fruntea şi două lacrimi i se prelinseră pe obraji. Witold, sprijinit de tocul ferestrei, cu un genunchi pe bancă, rămase trist pe gînduri. Ciudat cum se schimba faţa aceea tinerească odată cu trăirile lăuntrice. Cu o oră înainte vesel, aproape zburdalnic ca un copil, mai apoi scăldat în aura unui entuziasm de apostol, arăta acum atît de răscolit de parcă se cufundase cu totul în suferinţele, înfrîngerile, în decăderea şi batjocura celor zece ani ce se scurseseră de atunci. Cu adevărat era cufundat în ele, cresc use în mijlocul lor, îi pătrunseseră în sînge şi în cuget, încît acum, aproape tot copil fiind, sta cu fruntea mohorîtă a unui bărbat greu încercat şi cu privirea tristă a cuiva care privea într-un hău întunecat şi fără fund. Nu-l ţinu însă mult starea asta şi, după o clipă, începu din nou să cerceteze cu interes odăiţa lui Anzelm.

— Cămăruţa dumneavoastră seamănă cu o chilie.

Anzelm, care-şi domolise şi el emoţia, ori şi-o ascundea, zise c-un zîmbet blînd :

— Aşa e. Eu tot aşa o numesc. Este un cîntec în care sînt nişte cuvinte... eu îl cîntam foarte des, îl cîntam pe vremea cînd în lume mai sălăşluiau dragostea şi bucuria :

Vei fi domnişoară, vei fi domnişoară,
Într-un vechi conac ;
'n dalba mănăstire, 'n dalba mănăstire,
Eu voi fi monah...

IV

Jan împinse cu putere luntrea căptușită cu ramuri de plop argintiu și o desprinse de mal, apoi sări în ea. Cu vîsla în mînă, cu fruntea pe jumătate acoperită de cozorocul șepcii, în scurta lui cu bentiță verde pe margine, sta în fața însoțitoarei sale și zîmbea.

— Staţi bine ?

— Minunat.

Așternutul din frunze proaspete era moale ; îl acoperise pe jumătate rochia ei albă. De cîțiva ani nu mai îmbrăcase rochia aceea simplă și ieftină, dar atît de tinerească, cu decolteul mare lăsînd să se vadă cochet umerii pe jumătate goi. Și de mult nu-și mai pieptănase părul negru, bogat, astfel încît să-i descopere linia frumoasă a frunții și nu-l mai răsucise la ceafă ca acum, într-un coc mare și greu care-i cădea pitoresc pe grumazul bronzat. Lăsase să se scurgă cîteva ceasuri după masa de prînz și apoi începuse să coboare malul înalt spre rîu. Pentru o clipă se oprise pe o mică bulbucătură a malului cam în dreptul grădinii lui Anzelm ; se oprise sub un plop bătrîn cu ramurile larg răsfirate, se aplecase și privise în vale. Jos de tot, pe marginea îngustă, nisipoasă a rîului, lîngă barcă, sta Jan care observînd-o își ridică șapca sus de tot :

— Bună ziua ! strigă el voios.

La atingerea vîslei apa clipoci, barca începu să se legene și, ieșind din bancul de nisip, porni spre mijlocul rîului.

— Dar uncheșul ?

— E bolnav. Ieri, după ce s-a despărțit de dumneavoastră s-a zăvorît în odaia lui. Doar prin fereastră poți să-l vezi cum zace în pat ; și-a acoperit ochii cu mîna și somnolează, ori poate stă cufundat în gînduri. Dumnezeu știe !

Pluteau încet în susul rîului. Deasupra lui se înălța, de o parte, peretele galben, despuiat, avînd în vîrf codrul neclintit ; de cealaltă, malul înalt, verde, pe creasta căruia casele albe și cenușii ale satului, cu pridvoare, cu ferestre luminoase și coșurile fumegînde apăreau ca mărgelele, una după alta, din spatele pomilor viguroși ori în crîngurile transparente. Din dreptul fiecăreia porneau spre vale poteci bătătorite, frîngîndu-se și abătîndu-se în multe

direcții, se iveau ca un joc de linii albe, desenat pe verdele coastei gîrbovite din loc în loc. Soarele arzător cernea pe rîu potop de scîntei, iar ici, colo razele răsfrînte în apă deveneau focare de lumini orbitoare. Uneori focarele acestea din care țîșneau snopi mici de raze păleau, ori se stingeau cu desăvîrșire, și atunci în albăstrimile apei, sub delicatul desen al valurilor mărunte, se oglindeau nori întunecoși lunecînd pe cer. Nu erau nori care să amenințe cu furtună apropiată, ci mai degrabă nori albi, firavi, peste care năvăleau-alții cenușii, se alungeau continuu și se umflau, revărsîndu-și marginile tot în alte linii și forme. În văzduhul fierbinte și liniștit lunecau agale, jos, clipă de clipă, ba acoperind, ba dezvelind discul soarelui și iscind un joc în care umbre și lumini își cedau locul cu repeziciune. Înaintea bărcii, acolo, departe, unde rîul făcea un cot după codru, vălătuci negri, pufoși, tiviți cu argint se îmbulzeau, se uneau și acopereau crugul cerului ca o perdea.

— S-ar putea să plouă azi, ba s-ar putea chiar să fie furtună, observă Jan care, stînd pe banca îngustă din vîrful bărcii se uita în apă, cu capul plecat într-o parte și vîslea cu mișcări domoale.

Sus, pe creasta verde, dispărură ultimele case și, îndată după ele, malul se despică, își retrase pereții curbîndu-i înapoi și făcînd loc unui defileu adînc, lung și tot mai larg către culme, care se deschidea vederii dinspre rîu printr-un triunghi uriaș cu baza spre cer.

Jan făcu un semn cu capul arătînd Justynei defileul lui Jan și al Cecyliei, cu hățișul lui verde în zeci de nuanțe, stropit cu luminoasele culori ale florilor și zmeurei. Ea săltă puțin și privi, încercînd să descopere în haosul de linii și culori mormîntul cel străvechi.

— Lumina nu pătrunde la el și nu se poate zări din nici o parte, spuse Jan. Poate, doar, toamna cînd se rărește frunzișul licărește el în fața ochilor celui care vîslește pe aici. Dar, oare nu v-ați plictisit de cînd mergem pe rîu?

Îi spuse că sînt două drumuri care duc de la Korczyn și de la Bohatyrowicze pînă la Mogiła. Poți să traversezi rîul prin dreptul conacului și apoi să străbați cale de-o oră prin pădure, ori să mergi cu barca mai mult, cam o jumă-

tate de ceas, și să cobori la nisipuri, adică la mai puțin de o verstă de locul unde se aflau acum. Jan îi spuse că o va duce pe cel de-al doilea drum, ca să-i arate nisipurile.

— O să vă povestesc mai tîrziu din ce pricină am vrut să vă duc la ele. Pentru mine acela e un loc...

Nu sfîrși vorba pentru că în clipa aceea se uită cu atenție, mijind ochii din pricina soarelui, la o albină care bîzîia zburînd chiar la suprafața apei. Albinele, întorcîndu-se de pe malul opus, treceau din cînd în cînd pe deasupra capetelor lor, dar aceasta se lăsase din ce în ce mai jos ; era toată acoperită de o vîscozitate galbenă și arăta ca o boabă de chihlimbar topit, strălucind în soare. Jan nu slăbi din ochi zborul ei clătinat, din ce în ce mai coborît, și, abil, în clipa cînd începu să mîngîie apa cu aripile, întinse spre ea vîsla pe care căzu cu un mic pocnet. Apoi, grijuliu, luă gîza înțepenită de pe vîslă și o puse pe marginea bărcii.

— Păcat de o vietate atît de harnică să se piardă de pomană. Poate că ești de-a mea ? zîmbi către albina nemișcată.

Dincolo de uriașul triunghi ce lăsa vederii defileul lui Jan și al Cecyliei malul verde se preschimbă într-o stîncă abruptă, netedă, din loc în loc roșie de la straturile de marnă, purtînd sus în vîrf o cocoașă de un galben aprins ieșită în afară ca o cornișă. Sub cornișa aceea se vedeau, înșiruindu-se lung și la distanțe egale, niște găuri negre, rotunjite cu neasemuită măiestrie.

— Ce sînt acelea ? întrebă Justyna, arătîndu-le.

Dar pînă să-i răspundă, într-unul din acele ochiuri începu să se agite ceva negru-lucios, licări ceva alb și o pasăre zveltă, cu pieptul de zăpadă și cu aripile lungi de un negru albăstrui se avîntă, săgetă, în vale, zburînd cotit pe deasupra lor.

— Rîndunica ! strigă Justyna.

— Acelea sînt cuiburi de rîndunele, spuse Jan, privind deschizăturile rotunde. Cu ce ingeniozitate își făurește pasărea asta cuibul în stînca pleșuvă și dură ! Cîndva eram grozav de curios să văd cum arată palatele acelea ale lor și, mă credeți, m-am convins că ele construiesc acolo adevărate camere și coridoare... Iată, acum a doua își ia zborul, și a treia, și a patra !...

Din camerele și coridoarele săpate în peretele gol și neted țișneau tot mai numeroase, se lăsau iute spre apă sclipind cu aripile lor negre și cu piepturile de zăpadă. Fîlfîitul lor sperie albina înviată ; se desprinse de pe marginea luntrei cu un bîzîit triumfător și, săltîndu-se în văzduh, zbură în direcția defileului și a satului.

Jan se uită după ea.

— Uite că s-a salvat biata vietate atît de harnică și bună, zise zîmbind senin și mulțumit.

— Oricum, o moarte mai puțin și o picătură de dulceață mai mult pe lume, adăugă Justyna voioasă, ca și cum mulțumirea și seninul din zîmbetul lui Jan ar fi trecut pe fața ei.

— Drept ați grăit, răspunse, cufundînd vîsla în apă ; de moarte și de amărăciune este plină lumea, iar dulceața este tare scumpă...

— De unde știi ?

Se uită la ea lung, într-un fel ciudat, cu o undă de ironie în zîmbet și în ochi.

— Dumneavoastră, boierii, credeți că omul simplu nu are și el gîndurile și simțămintele lui. Dar poate că tocmai aici vă înșelați...

Mai vru să spună ceva, dar se abținu și numai buzele îi tremurară ; își îndreptă șapca pe frunte cu un gest repezit și începu să vîslească mai energic.

— Știu și cred, răspunse cu gravitate Justyna.

Zîmbi din nou și făcu un semn cu mîna.

— Ce știți ? o întrebă provocător.

— Că e adevărat, răspunse ea roșindu-se.

În privirea ațintită spre ea se citea părerea de rău.

— Nu aveți de ce să vă rușinați, nici de ce să vă mîhniți, adăugă cu blîndețe ; așa v-ați născut, așa ați învățat și... altceva...

În clipa aceea auziră scheunatul jalnic al unui cîine și vorba tărăgănată a cuiva fără prea multă minte :

— Bună seara, dumneavoastră !

La cîțiva pași de mal, într-o ciobacă legată de un par înfipt în albia rîului, ședea cu undița cufundată în apă Julek Bohatyrowicz, iar pe mal, întins pe burtă, cu ochii ațintiți la stăpînul său, Sargas cel negru schelălăia din

ce în ce mai tare și mai prelung. Omul acela spătos, cu fața mare rumenă și cu hălăciuga de păr roșu ițindu-i-se de sub șapcă, în coaja lui de nucă, stînd neclintit deasupra apei, avea în sine ceva de fantasmă. Îl puteai lua drept o figură de basm, un locuitor al apelor care pentru o clipă numai, și numai pe jumătate, luase înfățișare omenească, iar cu cealaltă jumătate rămăsese în stihia care-i dăduse naștere. Omenesc, cît se poate, îi era zîmbetul cu care salutase pe cei veniți. Cu același zîmbet larg, copilăresc, lăsînd să i se vadă dinții albi ca laptele, saluta el totul în jur, orice întîlneau pe cer și pe pămînt, ochii lui albaștri, alungiți, și tot astfel gura lui zîmbea nevinovat, prietenos.

— Încotro ? întrebă privind la perechea din barcă, fără să facă cea mai mică mișcare.

— La Mogila, răspunse Jan.

— He, he, he, numai să nu stați mult acolo !

— Da' de ce ?

— Fiindcă o să plouă mai înainte încă de asfințit, he, he, he !

Barca lui Jan se apropie atît de mult încît mai că o atinse pe aceea în care sta atletul apelor, cu zîmbetul lui necurmat.

— De ce nu l-ai luat pe Sargas cu tine în barcă ?

— Mă încurcă.

— Prostul ! Ar fi putut veni înot pînă la stăpînu-său dacă-l dorește atît de mult...

— Nu l-am lăsat eu !

Făcu o mișcare repezită, scoase undița și un pește mic, zbătîndu-se la capătul ei, luci în aer ca o scînteie argintie.

Jan și Justyna porniră mai departe. Jan îi vorbea despre Julek. E un băiat ciudat. Din copilărie i se spunea nătărăul ; tatăl lui îl și bătea adeseori pentru neroziile lui și în familie era totdeauna coada. Așa se întîmplă că a crescut pe Niemen ; ca și cum și-ar fi contopit sufletul cu rîul acesta, așa de grabnic se întoarce la el ori de cîte ori este nevoit să-l părăsească. Rar cînd se desparte de el.

— Pe apă mănîncă, pe apă, sau pe mal adesea și înnoptează. Pentru treburile gospodărești este prea leneș și neîndeminatic, în schimb pescuiește mult, vinde pește în orășelul din apropiere și aduce regulat bani lui tată-său.

Niemenul și ciinele său, Sargas, sînt singurele lui pasiuni. Cu trei ani în urmă trebuia să-l ia la armată și se văicărea ziulica toată cum o să trăiască el fără Niemen, cînd deodată, harșt ! i s-au ciuntit două degete la mîna dreaptă. Nitam-nisam i s-au ciuntit : a rămas infirm. Știm cu toții bine ce e cu infirmitatea asta. Atîta l-a dus mintea pe el. Prost, dar viclean. Acum trebuie să plece fiul lui Fabian cătană și din pricina asta s-a iscat mare tulburare în familia lui.

— Ei, iată, și nisipurile !...

Malurile rîului deveniră din ce în ce mai sărace și mai sălbatice. Pe partea unde, cu un sfert de ceas în urmă, casele albe ori cenușii ale satului îți rîdeau idilic și pitoresc, iar defileul mare se deschidea cu minunatele maluri inundate de verdeață, acuma, sus, deasupra peretelui despuiat, neted, roșiatic, se înălțau arar grîne, ici și colo umbrite de cîte o salcie scălîmbă, de cîte un păr bătrîn. De partea cealaltă malul devenea din ce în ce mai scund pînă ajungea la nivelul apei, iar codrul cel des nu dispărea ci se retrăgea, împins parcă de nisipurile albe, încremenite în coline mici. Luntrea se îndreptă spre nisipurile acelea și, lunecînd șerpuit printre bolovanii mari care ieșeau din apă, trase la mal.

— Vă rog, ridicați-vă și priviți împrejur, spuse Jan cu glas cald.

Justyna se supuse și coborî, purtîndu-și privirea de jur împrejur.

Se aflau în mijlocul unei întinderi de nisip din care o parte o străbătuseră, fără greutate. Era asemenea unui lac, îmbrățișat de o parte de codrul întunecos, retras aici în semicerc, iar de cealaltă despărțit de rîu printr-un lanț de dune. Ca fața unei ape erau nisipurile acelea vălurite la nesfîrșit și, cu toate că văzduhul părea încremenit, se stîrneau din ele ici-colo trîmbe ușoare ce străbăteau în zbor distanțe mici, apoi cădeau pe pămînt — un praf moale și atît de fin încît nu puteai deosebi în el un grăunte de celălalt. Codrul silit parcă să se retragă în adîncul zării lăsase în urma lui brîuri late de tufișuri pitice și ghimpoase, strălucind de albul nisipului presărat pe ele și abia

hăt, dincolo, treptat, treptat se înălța iarăși ca un perete înalt, întunecos. De la poalele tufișurilor, iarba-neagră își avînta pînă departe ghirlandele uscate și triste, iar dincolo de ea, dintr-o margine într-alta, nu se mai vedea nimic în afară de nisipuri adînci, striate și cețuri ce pluteau ici, colo, pe deasupra deșertului ; ori cîte o trîmbă de colb țîșnea din cîte un loc, se răsucea și se înălța ca un fuior de fum, mistuindu-se pe colinele cu frunți pleșuve. Nici pom, nici floare, nici cea mai mică buruiană. Nici un sunet afară de croncănitul unei ciori care veni în zbor greoi dinspre rîu și se făcu nevăzută în codru ; nici o culoare afară de albul nisipului și trandafiriul cu reflexe cenușii al ierbii-negre, nici o mișcare afară de norii grei, lungi și tulburi, care lunecau pe cer ; nici un miros afară de pulberea uscată și înecăcioasă care părea să fie respirația locului.

Tălpile Justynei se cufundau în nisipul moale, uscat și fierbinte, iar privirea cerceta cu uimire deșertul pe care nu-l mai văzuse niciodată, la care nu mai privise poate nici un ochi omenesc, pentru că nici o muncă, nici un rod, nici un drum nu îndreptaseră spre el pașii, ori intențiile oamenilor. Dar cînd se uită la însoțitorul ei se simți cuprinsă de o uimire și mai mare. Jan își luase șapca de pe cap și privea visător culmile pleșuve. Avea înfățișarea omului care s-a oprit în pragul unei biserici și se uită în altar. Puteai gîndi că niciunde ca în locul acela nu se simțea atît de mult om și nicăieri, ca aici, nu încerca atîtea simțăminte și gînduri nobile, superioare trăirii de toate zilele.

— N-am fost demult pe aici, spuse cu glasul aceluia care vorbește în pragul unui templu. Poate de cinci sau de șase ani n-am mai fost... De cîte ori venim la Mogîla, unchiul alege drumul celălalt, pentru că odată, trecînd prin nisipurile acestea, a căzut cu fața la pămînt și o oră întreagă a plîns și a răcnit...

— De ce a plîns așa ? întrebă Justyna cu o emoție, de a cărei pricină încă nu-și dădea bine seama.

— Pentru că, fiind bolnav, nu ieșise mult timp din casă iar după ce și-a revenit a văzut pentru prima oară locul acesta pe unde odinioară trecuse împreună cu alți mulți...

Înțelese și nu mai puse nici o întrebare. Jan, privind mereu la coline, spuse mai departe :

— Pentru mine locul acesta înseamnă mult, fiindcă aici, de pe acest colnic, l-am văzut pe tata ultima oară...

Întinse arătătorul spre una dintre coline.

— Vedeți, a treia dinspre codru... Zi și noapte, vară și iarnă stă pustie, nici măcar o buruiană nu vrea să se prindă de ea. Și totuși a fost odată, o seară, cînd de sus, din vîrf pînă în vale, au mărșăluit pe ea oameni și cai ; multe lacrimi au mai udat-o atunci...

— Vă amintiți bine totul ?

— Cum de nu ! N-o să vă vină să credeți cît de bine îmi amintesc. Împlinisem șapte ani, mergeam pe al optulea, așadar nu e de mirare că mi s-a întipărit în minte.

Făcură cîțiva pași ; Jan întoarse din nou capul spre colină și se opri.

— De aici nu se vede Niemenul, dar de pe delușorul acela atunci, demult, două ceasuri întregi, ba poate și trei, am privit rîul pe care traversau plute și bărci transportînd oamenii dintr-o parte în alta. De la un mal la altul se ducea și se întorcea un bac nu prea mare...

Au trecut cu toții prin nisipurile acestea, s-au dus și nu s-au mai văzut. Era seară, o seară de mai. Îmi amintesc că luna se înălțase sus, era sus de tot pe cer și lumina nisipurile. Pe rîu și pe maluri domnea liniște, numai în codru cînta o privighetoare... Îmi amintesc cum tata a sărutat-o pe mama, i-a spus ceva în șoaptă, apoi m-a ridicat în brațe și a început să mă sărute. Niciodată, mai înainte de asta, nu mă sărutase astfel, căci era un om posac și cel mai adesea tăcea, ferecat în sine, nu prea arăta ce avea în suflet. Era cu totul altfel decît unchiul Anzelm, care avea o fire deschisă, era vorbăreț și vesel. Se vede treaba că pentru felul ăsta de a fi, trist și mereu în prada gîndurilor, îl iubea atît de mult pe tata domnul Andrzej. Dar în clipa aceea, ca un părinte ce-și ia rămas bun de la fiu-său, a dat frîu liber inimii ; m-a strîns la piept atît de tare că mă durea și m-a sărutat de o mie de ori. În aceeași clipă domnul Andrzej își luă rămas bun de la soția lui și de la fiul său; se afla acolo și domnișoara Marta, tînără pe atunci, care cu puțin timp înainte, despărțindu-se de unchiul meu îi aninase la gît un medalion. Mai erau încă mulți oameni, și de la conac, și din sat, să fi fost, poate, vreo douăzeci.

Vorbeau cu toţii domolit, cu toate astea se făcuse o larmă, de-ai fi zis că zumzăie nu ştiu cîte roiuri de albine.

Mai erau doi cai înşeuaţi care îi aşteptau, fornăind de nerăbdare şi scurmînd nisipul cu copitele. Clipa cînd tata m-a lăsat jos din braţe nu mi-o amintesc ; îmi aduc aminte numai că l-am văzut mergînd călare printre nisipurile acestea, alături de domnul Andrzej. Se vede că mă prăpădeam de plîns şi că din pricina lacrimilor nu-l putusem vedea mai înainte, pentru că abia atunci l-am zărit, cînd se afla pe la jumătatea drumului dintre coline şi codru. Luna era drept deasupra nisipurilor şi în lumina ei tata şi domnul Andrzej, unul lîngă altul, călare pe caii lor deopotrivă de frumoşi. Mergeau nici prea repede, nici prea încet, chipiurile lor roşii păreau nişte flăcări, iar caii mergeau cadenţat, ca în tactul muzicii... N-au privit înapoi nici măcar o dată, au străbătut pieziş nisipurile şi acolo... vedeţi locul acela unde brazii se unesc cu pinii, acolo, în locul acela, au dispărut din ochii noştri... Privighetoarea cînta în codru...

Cu braţul întins arătă un punct din codrul de care se apropiau pe nesimţite. Pe măsură ce înaintau spre pădure, nisipul li se întărea sub tălpi : călcau acum pe ghirlandele trandafirii ale veninariţei, aşternută larg în faţa lor. O clipă tăcură.

— Şi nu l-ai mai văzut niciodată pe tatăl dumitale ?

— Am auzit de el o singură dată după aceea. Cred că era după Sfîntul Ioan sau poate că era înainte de Sfînta Ana, căci grîul pe cîmp aproape se copsese şi pe alocuri începuse seceratul. Stăteam pe mal, ştiţi dumneavoastră, locul unde cresc teii aceia la rînd în curtea noastră. Nu eram mulţi, căci oamenii se strînseseră prin curţi şi, la fel ca şi noi, stînd în grupuri, toţi cu feţele întoarse către nisipuri, ascultau păcăniturile şi detunăturile ce veneau dintr-acolo, cînd mai prelung, cînd mai scurt, cînd mai repezit, cînd mai molcom, ca şi cum de pe tot cerul se adunaseră trăsnetele şi loveau în locul acela. Privighetoarea nu mai cînta, doar de ici, de colo se înălţa deasupra codrului cîte un nor de păsări zburînd nebune, spre rîu, cu ţipete speriate şi căutînd adăpost pe malul celălalt, ori cît mai departe, cine ştie unde... La nisipuri bubuia fără în-

cetare și către seară abia detunăturile începură să slăbească, pînă cînd se stinseră cu totul ; după aceea însă tot codrul clocoti de vaiete și de țipete omenești. Eu atunci m-am speriat rău, am început să tremur și m-am lipit strîns de mama care-și ținea șorțul la ochi și plîngea încet față de vecinele care veniseră la ea și-i vorbeau în șoaptă. În cele din urmă încetară și țipetele, se pogorî noaptea, pesemne că se adunaseră nori pe cer pentru că se făcuse grozav de întuneric. Dar, cu toate că era noapte, oamenii mai zăboveau adunați prin curți, privind spre nisipuri, iar în locul acelui țipăt speriat de păsări de peste zi, se revărsară acum peste sat zvon de șoapte omenești, ca șopotul vîntului. În liniștea și în șopocăitul acela auzirăm dinspre malul opus un plescăit puternic de apă, iar după el alte plescăituri mai mici, ritmice și neîntrerupte. Oblicirăm că cineva sărise în apă și trecea rîul înot, cînd deodată, de sub teii noștri, răsări o umbră urcînd spre creastă, cînd mai zorit, cînd mai domol și care la urmă, făcînd un salt, se opri drept în fața noastră. Mama s-a închinat, a dat un strigăt : „Anzelm !" și apoi a început a se învîrti în loc de parcă-și pierduse mințile. Dar bătrînul Jakub, care pe atunci nu era ca acum nebun, l-a luat pe unchiul de mînă, l-a băgat în casă și a aprins lampa. Grămada de oameni se îmbulzea să intre și ea în casă. Pe mine iarăși m-a cuprins un tremur cînd l-am văzut pe unchiu. Doamne, Dumnezeule, cum arăta ! Avea fața smolită ca de negru și numai ochii îi luceau ca la lup ; straiele erau ferfeniță, o mînă atîrna neputincioasă în jos, iar din păr și de pe haine curgea apa șiroaie. Răsufla greu de nu putea scoate nici o vorbă, icnea doar din cînd în cînd, de parcă îi plesnise ceva în piept. Oamenii în jurul lui vorbeau în șoaptă, întrebau, îl trăgeau de mînecă și de haine, dar el — nimic. Deodată se uită la mine și lacrimile începură să-i curgă șiroaie pe fața lui înnegrită. Mă apucă de gulerul cămășii și mă strînse la piept așa de neașteptat încît am țipat de frică. După aceea a început să-mi vorbească. La început nu se înțelegea ce spunea pentru că mai mult bolborosea, dar mai apoi, nu știu cum am înțeles că trebuie să dau fuga la conac, la domnul Benedykt, care acum era acasă și să-i dau de veste... „O, Isuse, Bunule... spune-i că pan Andrzej

aici..." și arătă fruntea... „iar tatăl tău aici" și arătă la piept. Apoi a adăugat. „Nu mai sînt !" și m-a întrebat : „Ai înțeles ?"... Am înțeles... Am înțeles atît de bine încît pînă în ziua de azi...

Amintirea aceea îi frînse glasul care altcîndva făcea să răsune cîmpia de cîntec.

Nici unul dintre ei nu-și dădu seama că intraseră în pădure ; nu vedeau în jurul lor pomii, luminile și umbrele, nu auzeau ciripitul păsărilor răsunînd deasupra capetelor din ce în ce mai întețit. El își plecase capul adînc, privea în pămînt și de însoțitoarea lui părea că uitase cu desăvîrșire în clipa aceea ; dînsa, dimpotrivă, întoarsă spre el, îl privea țintă cu ochii ei cenușii, tiviți de gene negre, încărcați de tristețe.

— M-a cuprins atunci o jale fără margini și am uitat de frică. Știam bine drumul spre conac, tata mă luase adesea cu el, acolo, și de multe ori domnișoara Marta trimitea după mine. Era scurt drumul. Am alergat într-un suflet prin întuneric și din pricina plînsului mă împleticeam, dar am ținut-o tot o fugă pînă cînd am ajuns în antreu. Servitorul, la început, n-a vrut să-mi dea drumul să intru, dar cînd a văzut că are în fața lui un copil plîngînd de rupea pămîntul i s-a făcut milă și m-a lăsat. Am trecut prin sufragerie și printr-o altă încăpere, am dat buzna în cabinetul domnului Benedykt și, căzînd pe podea, la picioarele lui, am început să urlu. El stătea în picioare, între căminul în care ardea focul și un birou cu sertarele toate trase. I-am zărit întîi umbra pe perete și mi s-a părut că umbrei aceleia i se ridicase părul măciucă. S-a aplecat, m-a recunoscut și m-a ridicat. „Ce s-a întîmplat ?" m-a întrebat. Eu mă înecam de plîns și abia am putut îngăima : „M-a trimis unchiul să vă spun că pan Andrzej aici..." și i-am arătat fruntea, „iar tata aici"... și am arătat la pieptul meu. Apoi am zis : „Nu mai sînt !"

Dar abia am apucat să rostesc ultimele cuvinte cînd am auzit în cameră un răcnet îngrozitor, nici de om, nici de animal, și atunci am observat-o, într-un colț al odăii, pe doamna Andrzejowa, prăbușindu-se de pe canapea, sau de pe scaun pe podea, ca un buștean. S-a prăbușit și zăcea

cu fața în sus, albă ca varul, cu ochii închiși. Domnul Benedykt s-a apucat cu mîinile de cap, a tras atît de tare de cordonul de la sonerie, încît a rămas cu el în mînă și cînd a intrat domnișoara Marta în cameră i-a arătat-o pe doamna Andrzejowa, iar el a ieșit glonț din casă și a dat fuga în sat.

Am fugit și eu după dînsul, dar n-am putut să-l ajung, căci eram ostenit... cînd am intrat la noi în casă, domnul Benedykt și unchiul stăteau de vorbă, dar ce-și spuneau nu auzeam. Numai atît am auzit, cum domnul Benedykt a întrebat : „Și Dominik ?“ Unchiul însă a făcut un semn în jurul mîinilor și picioarelor ca și cum le-ar fi legat cu ceva, și stătea mereu cu spatele sprijinit de perete, cu o mînă atîrnată în jos fără vlagă, iar pe cealaltă și-o plimba în neștire pe fața înnegrită. Picioarele îi tremurau, iar din păr încă mai picura apa. Domnul Benedykt n-a plîns și n-a scos nici un cuvînt, s-a dus la fereastră și, privind în întunericul nopții, l-a strigat de cîteva ori pe Dumnezeu cu un glas de parcă ar fi fost pe moarte...

— Ciudate, groaznice întîmplări, șopti Justyna.

Ca și cum abia în clipa aceea și-ar fi adus aminte de prezența ei. Jan se întoarse spre ea și-i privi mult timp lacrimile care se rostogoleau una după alta, de sub genele plecate, pe obraji. Mișcat, își ridică ochii și privi drept înainte. Deodată, ca surprins de ceva, îi atinse brațul nerăbdător :

— Ia, priviți !

Justyna se opri și atunci abia își dădu seama că se aflau în inima codrului. Tot atunci îi ajunse la ureche, pentru prima oară, larma uriașă a păsărilor, larmă ce se întețise, pe măsură ce se afundaseră în pădure, devenind aici un haos de sunete, de nedescris. Totodată o asaltară mirosurile tari de lipicioasă, ienupăr și cimbru unite cu izul acela de cimitir pe care-l emană pămîntul veșnic în umbră, spuzit de flori albe de mucegai.

— Priviți înainte ! stărui Jan.

Ceea ce-i văzură ochii era o poiană întinsă, sau mai bine zis o luncă în mijloc de pădure, împresurată de un lanț de colnice unduitoare pe care se cățărau și coborau tot mai des, îmbulzindu-se și vîrîndu-se unii în alții, pini

bătrîni, brazi și lăstăriș. Pe alocuri, crengile brazilor mîngîiau pămîntul, iar tufișurile tinere din jur, cu sumedenia de noduri țepoase, se împleteau cu ghirlande aspre de brădișor, înghebînd pereți lungi și coloane groase de verdeață atît de umbrite încît păreau negre. Altunde, pini zvelți, drepți și netezi, răsfirîndu-și coroana abia sus, în vîrf, se înălțau deasupra covorului brodat cu ciudate evantaie de ferigă și cu încă și mai ciudate smocuri de mușchi. Frunzele acelea de ferigă, zdrențuite, ușoare, deși uriașe, sprijinindu-se una pe alta, pictate în toate nuanțele de verde, ca și mușchiul crescut sub ele, sau alături, de un verde coclit, brun ori sur, sculptat cu neasemuită finețe în nenumărate rămurele, își croiau drum parcă spre infinit, ici dispărînd sub desișuri, apărînd iarăși ca o mare, prin poiene. Dîre, șuvoaie, săgeți de lumină solară goneau pretutindeni în penumbra codrului, sus, jos, pe trunchiurile netede ale pinilor, pe mușchiul moale și pe ferigi, colea incendiind, dincolo spulberîndu-se în roiuri de scîntei.

Părea un joc minunat, ametitor, tăcut, ce se desfășura în taină, un joc al duhurilor întunecate și luminoase ale pădurii.

În poiană jocul acela nu exista. În înalt se boltea cerul albastru mereu perdeluit de nori ; jos, lumina filtrată a soarelui se așternea ca o prelată brăzdată de umbrele brazilor — coloane lungi și neclintite. Pămîntul era căptușit cu iarbă scundă și inegală, smălțată pe alocuri cu cimbrișor violet-vinețiu de munte, ori cu coada șoricelului, cu smocuri mărunte de trifoi sălbatic și steluțe de nemuritoare. Dinspre marginile poienii năvăleau spre inima ei tufe de ienupăr cu fructe tari, stropite parcă de o rouă neagră, strălucitoare, ori acoperite cu rugină roșietică, deslușindu-se pe fondul acela verde întunecat ca niște pete de sînge. Din așternutul de uscături țepoase se iteau flori galbene de gura-lupului, se tîrau pe pămînt, pînă hăt, departe, ghirlande de volbură, iederă și brădișor. Ici colo, sub ramuri, din iarba scundă răsăreau răzleț ciuperci galbene și roșii, — fel și fel de forme — din puful alb al mucegaiului răzbătea un miros greu de putreziciune. În adînc, lîngă coloana întunecată a cîtorva brazi îmbrățișați, sta, învelită în umbră, o movilă lunguiață, cu povîrnișuri line, aducînd cu un val, ori cu un gorgan;

vădit lucru, fusese ridicată cîndva de mîini omenești și, ca toată poiana aceea, era acoperită de iarbă măruntă și tufe sălbatice. Jan îi arătă Justynei, printr-un gest, movila aceea ; ea, tăcută la rîndu-i, clătină din cap. Știa că acolo e un mormînt colectiv.

— Cîți ? întrebă cu glas frînt.

— Patruzeci, răspunse descoperindu-și capul și grăbind pasul. Sub tălpi le trosneau conuri uscate și înnegrite, în brazi fîșîi coada stufoasă a unei veverițe, se auzi fluieratul ascuțit al mierlei, undeva departe niște sticleți se speteau cîntînd, și încă și mai departe gungureau porumbei ; pretutindeni răzbăteau loviturile ritmice ale prigoriei și ciocănitoarelor. De undeva se înălță un nor de pițigoi și fluierari filfîind zgomotos și ciripind de-ți lua auzul, o gaiță cu aripile roșii săgetă albastrul cerului și se lăsă pe o ramură de pin ; ca într-o cădelniță uriașă fumegau în aer arome de ienupăr, de rășină și de cimbrișor, înăbușite de mirosul mucegaiului. Jan și Justyna se opriră la mormîntul pe care ici, colo, se legănau lujere de campanulă, înalte și drepte ; te așteptai ca la cea mai mică adiere, gingașii clopoței liliachii să înceapă să sune. Stînd cu capul descoperit, la picioarele mormîntului, Jan rosti :

— Cum zice cîntecul :

De plîns se scutur norii sub cerul plumburiu
Și negrii corbi se-adună, dînd țipăt a pustiu.

Clipele treceau ; se scurse aproape o oră de cînd Justyna sta așezată pe marginea mormîntului, pradă unor gînduri și simțăminte cu totul noi pentru ea.

Copil al unui timp desfășurat ca un lanț greu și cenușiu, nu putea ajunge nici cu cea mai îndepărtată aducere-aminte la vreuna dintre clipele de înflăcărare sublimă, de înălțare, care trezește elanuri și avîntă spre culmi inimile oamenilor, oricît de neînsemnați ar fi ei. Își avusese leagănul în catacomba* întunecată și tăcută, fiindu-i dat să audă doar bîzîitul unor interese înguste, personale,

* Își avusese leagănul în catacombă : crescuse și se formase într-o perioadă nespus de grea din viața poporului polonez, după înfrîngerea revoluției din ianuarie 1863.

ce-şi aflau rostul jos de tot, aproape de pămînt, ori suspine şi scîncete asemeni celor pe care le scot vînturile închise în spaţii prea strîmte. Crescuse într-o atmosferă de griji şi înfrîngeri, dar acestea nu depăşiseră sfera casei, iar la maturizarea sa contribuiseră bucurii şi deziluzii ce-şi aveau izvorul numai în inima ei. Viaţa celor din jur era cufundată în strădanii necurmate, în muncă, mai rar în bucurii şi nădejdi şi de cele mai multe ori în regrete şi temeri, totdeauna şi exclusiv personale, mărunte, banale. Gîndurile lor erau ca nişte păsări cu aripile frînte ; băteau slab, greoi, înscriind fără încetare aceleaşi cercuri mici ; sentimentele omeneşti cădeau la pămînt ca fluturii după clipa minunată a dragostei, ghemuite, strivite, zdrenţuite. Nu văzuse niciodată în viaţa ei fulgerele acelea care coboară din cerul idealurilor în sufletele pămîntenilor ; şi niciodată, în faţa ei, nu se înălţase de pe pămînt săgeata eroismului spre a atinge cerul idealurilor. Nu văzuse gesturi eroice, sacrificiu, moarte de bunăvoie, lupte al căror cîmp să nu se măsoare cu averea sau cu fericirea unuia singur, iar ţelul lor să fie umanitatea, poporul, ideea. După o rînduială străveche se abăteau în lume fulgerele acelea, se avîntau spre înălţimi săgeţile eroismului, se purtau lupte, dar departe, departe de locul unde se născuse, crescuse şi se maturizase Justyna. Nici muzica în care o iniţiase tatăl ei încă de mică, nici lecţiile cu diverse profesoare, nici sfaturile şi dojenile doamnei Emilia, privind bunele maniere, eticheta şi ţinuta, nici poeziile lui Musset, ori romanele lui Feuillet, citite împreună cu omul iubit, nu înlăturaseră vălul care aici, în acea clipă, căzu de pe lucrurile mari, importante şi sublime. Rar se întîmplă ca nenorocirea să fie bun povăţuitor. Oprimarea e ca o presă uriaşă, zdrobeşte chiar şi culmile cele înalte şi le împinge în ripă. Există în viaţa personalităţilor şi a popoarelor momente atît de pline de nefericire încît nimic altceva nu mai încape în ele. Justyna era copilul unui asemenea moment şi de aceea Mogila stîrni în ea torentul unor simţăminte şi gînduri, dacă nu cu desăvîrşire noi, dar oricum, niciodată conturate atît de limpede şi de răscolitor. Cufundîndu-se în ele uită cu totul de sine. Poate

pentru prima oară în viață i se întîmpla să uite de sine cu totul și cu totul ! un singur lucru nu se putea să nu simtă : că inima ei se făcuse mai mare, cuibărînd în ea un cîntec fără cuvinte, și devenise mai fierbinte, ca și cum de sub iarba aceea de care își lipea acum pieptul ieșea și pătrundea în ea o flacără nevăzută. Să fi fost o dogoare molipsitoare transmisă de osemintele celor uitați în mormîntul singuratic ? Or, în schimbul laurilor de care nu au avut parte, să fi căpătat ele darul unor arderi veșnice sub pămînt, darul de a împărți în lume scîntei nevăzute ?

Singurătate și uitare. Cîte primăveri, cîte ierni și toamne n-au trecut, oare, peste movila aceea înălțată dincolo de nisipurile sterpe, în cercul închis al bătrînului codru ! Cîte strigăte de bucurie și de triumf n-au vuit prin lume, dar de la ele nici cel mai slab ecou n-a răzbătut pînă aici! S-au scurs zile după zile, ani după ani, undeva, departe, în perechi vesele se prindeau dansatori și îndrăgostiți, lucrătorii se întorceau acasă ținînd în palme roadele muncii lor, luptătorii, purtînd lauri pe frunți, duceau stindarde victorioase, în cimitire ardeau faclele cortegiilor funebre și înfloreau trandafiri răsădiți de mîini iubitoare. Aici, la mormîntul acesta — singurătate și tăcere veșnică. Lumea nu știe nimic despre el și numai bolta albastră aprinde deasupră-i, în nopți senine, lampa lunii și stele — făclii, iar pe ploaie și viscol întinde peste el lințoliul jilav al norilor și intonează imnul trist al viforului. Primăvara și vara se opresc în preajmă-i păsări-cîntătoare, iar iernile, îmbrăcînd pomii în zăpadă și țurțuri făuresc din el un cavou de marmură și cristal. Atunci e frig aici, și e pustiu; soarele anemic cerne miriade de scîntei pe așternutul de nea al poienii, iar prin crengile de cristal ale pomilor preschimbați în cavou, fluieră cîte-un căldăraș, roșu, o coțofană bate din aripile cernite, iar stăncuțele — cumetrele pădurii — se instalează pe ram și tăifăsuiesc, cu glasuri răgușite, de-ale lumii... Întocmai ca în cîntecul:

> De plîns se scutur norii sub cerul plumburiu
> Și negrii corbi se-adună, dînd țipăt a pustiu.

Uneori pămîntul mucegăiește și ienupării slobozesc iz de cimitir, iar în serile de vară, grandioasele campanule, clă-

tinate de vînt își stîrnesc clopoțeii vineții, chemînd la rugăciunea morților pe care o spune în șoaptă iarba.

Justyna își înălță capul pentru că îi ajunse la ureche un susur monoton, cristalin, asemeni celui pe care-l face o cascadă mică. Ridică privirea și văzu în față-i o șuviță lată, argintie, lunecînd pe scoarța neagră a brazilor. Mobilitatea ei, precum și reflexele argintii, o făceau să semene cu o apă în curgere de sus și revărsîndu-se în stropi mari. Ce era ? O cascadă fermecată, suspendată deasupra mormîntului de mîna înduioșată a zînei pădurii ? Un pîlc de plopi tremurători, subțiratici, cu frunziș bogat, crescuți alături unul de altul, își împletiseră ramurile într-o singură șuviță. Ca printr-o întîmplare, ades întîlnită, crescuseră în desișul de coniferi, îi spintecau întunericul cu șuvița aceea argintie, iar frunzele lor rotunde, mărunte și dese, strălucitoare ca niște picături de argint, tremurau, parcă de spaimă și susurau, susurau necontenit, cristalin, monoton.

Aproape de plopi sta Jan rezemat cu spatele de trunchiul neted al unui pin, cu brațele încrucișate, purtîndu-și privirea absentă de la un pom la altul. Justyna, la cîțiva zeci de pași, îi vedea deslușit profilul și întreaga lui statură, conturîndu-se în fîșia de lumină a soarelui. Îl privi cu luare-aminte. De cîteva ori clătină capul într-o parte și alta, parcă a nedumerire. Reflecta poate la surpriza pe care i-o oferise viața, făcîndu-i cunoștință cu omul acela, pînă nu demult străin, și conducînd-o aici, împreună cu el. În ochii ațintiți asupra lui licăriră lumini din ce în ce mai aprinse și un zîmbet duios îi apăru pe buze. Se urzea ceva în mintea ei, în inimă îi vibra un cîntec, se urzea tot mai repede și vibra tot mai tare, pînă cînd obrajii i se împurpurară, iar genele negre se plecară și se umeziră. Se ridică hotărîtă, ocoli mormîntul, nu cumva să calce pe el și merse spre Jan. Pășea repede și ușor : imortele și cetină uscată îi foșniră sub tălpi. Auzind foșnetul Jan se întoarse cu fața spre poiană, descrucișă brațele și-i veni în întîmpinare, dar abia făcu cîțiva pași cînd ca se opri în fața lui ; cu fruntea plecată și fierbinte, cu pleoapele coborîte și umezite, îi întinse mîinile amîndouă. Gestul cu care îi luă mîinile în palmele sale mari nu era

nici pripit, nici pătimaș, ci moale. lipsit de îndrăzneală; se înclină adînc și le sărută fierbinte. Cînd se îndreptă, ea ridică ochii spre el și, pentru prima oară de cînd se cunoșteau, privirile lor se căutară îndelung cu un dor mocnit, adîncindu-se una în cealaltă, apoi, despărțindu-se cu greu, se întorsără în același timp spre mormînt.

— Să mergem, zise Justyna strecurîndu-și mîna sub brațul lui.

— Să mergem, repetă Jan.

Apucară pe poteca ce-i scotea din poiană ; cum mergeau alături cu pas egal și măsurat, cu fețele plecate, mărturisind emoția mută, s-ar fi putut crede — ce ciudat ! — că tocmai în locul acela al morții, prin două torente unite li se transmitea dragoste de viață. Mergeau prin rariștea pădurii, prin dîre de lumini și umbre, fereau locurile în care feriga creștea mult prea deasă, pășind pe mușchiul moale presărat cu boabe roșii de merișor, ori cu afine negre-albăstrui, înțepîndu-se uneori în tinere ramuri de pin sau de brazi. Merseră un timp în tăcere. Justyna ridică de cîteva ori privirea spre însoțitorul ei ca și cum ar fi dorit să-i vorbească, dar repede își coborî pleoapele. Pe chipul ei sfiala luase locul mîndriei, ori mai bine zis, împotrivirii semețe cu care de multă vreme și foarte ades îi întîmpina pe oameni. Părea că lepădase de pe ea o platoșă, că o părăsise orice grijă pentru apărarea demnității de om și de femeie, că sta încrezătoare și liniștită și doar lipsită de îndrăzneală în fața omului aceluia, care, ferecîndu-și emoțiile în pieptul său larg, o condusese cuviincios prin locuri singuratice, omul care iubea natura ca și dînsa, o cunoștea însă cu mult mai bine și trăia înfrățit cu ea, care îi dezvăluise, în tainițele codrului și în defileul legendar, mormîntul străvechi și pe cel al eroilor uitați de lume. Să fi săgetat-o oare gîndul că el îi era superior în multe privințe? Oricît de ciudat și de neînțeles i-ar fi putut părea cuiva un gînd ca acesta, el își făcuse loc, neîndoios în mintea acelei fete care aflase multe adevăruri în apele amare ale durerii și ale umilinței, și în fața căreia viața ridicase de pe multe fenomene vălurile înșelătoare. Gîndul acesta trebuie că apăruse cu siguranță în mintea ei, pentru că se

porni deodată să vorbească, mai întîi cu sfiiciune şi întrerupîndu-se, dar apoi din ce în ce mai aprins şi cu încredere, despre ceea ce fusese chinul cel mare al vieţii sale şi ce anume o făcea să sufere cînd privea de departe la munca şi strădaniile omeneşti cele mai mărunte ; cu atît mai mult acum, după confruntarea cu marile misiuni împlinite şi cu jertfele ale căror fantome sacre îi apăruseră atît de viu la mormîntul lui Jan şi al Cecyliei precum şi la Mogila. Chinul ei de cîţiva ani nu era altceva decît sentimentul propriei inutilităţi, care o ducea la desperare.

Cum apăruse acest sentiment ? Îşi dădea seama bine pentru că de multe ori reflectase asupra lui, îndelung. Se născuse mai întîi de toate din experienţele vieţii ce-i pustiiseră inima de multe visuri şi iluzii ; poate şi din unele gînduri şi tendinţe ale timpului care îi dăduseră tîrcoale pe departe ; poate, în sfîrşit, din faptul că era foarte mîndră, ceea ce-i atrăgea reproşul celor din jur. Bineînţeles. Era, într-adevăr, atît de mîndră, încît o umileau profund toate hatîrurile, serviciile, pe care le primea şi pe care nu le putea răsplăti în nici un fel, dar mai cu seamă o umileau zilele şi anii care se încheiau pustii, fără nici o strădanie. Uneori se asemăna cu piatra din cîmp ce ocupă zadarnic locul pe care ar fi putut creşte un pumn de grîne. Ruşine şi plictis. O urîciune de moarte i se cuibărea în suflet în fiece dimineaţă, cînd se gîndea la ziua ce urma să se desfăşoare, goală, fără nici o noimă ; o plictiseală de moarte o apăsa în fiece seară, cînd se ducea la culcare. Se revoltau în ea tinereţea, robusteţea fizică şi, uneori, aproape că o smulgeau din loc, o îmboldeau spre eforturi mari, spre gesturi energice care să-i dezmorţească trupul şi spiritul. Simţea nevoia să umble, să alerge, să ajute cuiva, să aibă un ţel în viaţă, să năzuiască spre ceva ; uneori îi venea pur şi simplu să mute o piatră de ici colo, ori să apuce fierăstrăul şi să taie lemne, numai ca să facă ceva, numai să-şi încălzească palmele reci şi să-şi răcorească fruntea înfierbîntată. Dar, în situaţia şi în mediul în care trăia, nu se găsea nici un loc pentru dorinţele şi pentru energiile ei zăgăzuite. Bătrînul tată avea nevoie, e adevărat, cînd şi cînd de serviciile ei, dar acestea erau mărunte şi-i luau puţin timp ; dintre ele, cel mai important era acompaniamentul la pian. Toţi cei

de la Korczyn se cufundau în treburile lor şi nu aveau nevoie de dînsa. De cîte ori a dorit să le dea o mînă de ajutor s-a simţit a cincea roată la căruţă. Nimeni n-ar fi bănuit măcar această nevoie a inimii, a trupului şi a sufletului ei, nimeni nu se gîndea la ea. Era ruda săracă a casei, o domnişoară încă bună de măritat şi, ce altceva ar mai fi putut fi ?

Ca să-şi ocupe timpul avea cărţile, pianul, plimbările prin grădină; vizitele vecinilor ; ce putea să-şi mai dorească ? Şi totuşi năzuinţele ei erau atîtea ! Uneori o bătuse gîndul să părăsească Korczynul şi să plece undeva departe, în vreun oraş unde să găsească de lucru, să fie independentă, să-şi umple zilele, să dea vieţii un sens. Dar, ar fi trebuit să ia cu sine pe tatăl ei, pe bătrînul acela răsfăţat care se simţea la Korczyn ca în sînul lui Avram ; ori să-l lase în spinarea rudelor, care şi aşa aveau destule pe cap. Şi apoi, copil al satului, se temea atît de tare să se despartă de el ! Ca şi cum i s-ar fi rupt sufletul în două. Fusese o singură dată cu doamna Emilia într-un oraş mare şi-i lăsase impresia de strîmtorare, de aer înăbuşitor, de haos cumplit ; strălucirea lui pe ea n-o ispitea şi n-o atrăgea de fel. Nu cunoştea lumea, relaţiile şi pretenţiile ei, îi lipsea curajul să se arunce în vîltoarea şi în hărţuielile acesteia. Şi apoi, îi mai lipsea şi încrederea deplină în sine. Nu era dintre aceia ce-şi închipuie că pot să facă de toate, nici dintre acei care, visînd la situaţii înalte prind curaj şi putere. Aşadar, mai reflectase, şovăise, trecuse prin stări de revoltă sau de apatie, iar zilele şi anii se rostogoleau în trecut ca nişte mărgele sclipitoare, goale pe dinăuntru...

Despre toate vorbi din ce în ce mai repede şi mai aprins, cu revoltă, făcînd mărturisiri pe care pînă atunci nu i le auzise niciodată, nimeni. Căpătase curaj şi-şi deschidea sufletul tot mai larg, pentru că ştia, simţea că şi el o asculta cu toată puterea fiinţei sale şi-o înţelegea de minune. Aplecat fără să vrea spre ea, Jan o asculta cu atenţie încordată, clătinînd cînd şi cînd din cap în semn că o aprobă şi o înţelege.

— Aşa este ! Cum de nu !... Firește ! Adevărat !...

O dată, cînd ea tăcu, spuse gînditor :

— Toate sînt adevărate. E trist şi ruşinos să profiţi de bogăţia altuia ; să stai sus, dar nu pe picioarele tale ; să fii tînăr şi în putere dar să nu faci nimic, să te odihneşti întruna ca la bătrîneţile cele mai bicisnice.

Altă dată vorbi, ca pentru sine :

— Nici pasăre, nici şoarece... liliac !

În felul acesta înfăţişa el îmbinarea dintre bogăţie şi sărăcie, dintre cultură şi ignoranţă, dintre poziţia socială înaltă şi viaţa inutilă, lipsită de sens, pe care i-o dezvăluise ca fiind a ei. Niciodată nu se simţise înţeleasă atît de bine ca acum, de către omul acesta care-i punea în faţă măsura hărniciei şi independenţei proprii. Spuse, chiar, că nu înţelege cum poate ea să suporte asemenea tortură, căci dacă lui i s-ar porunci să stea zile întregi cu braţele încrucişate şi să primească o bucată de pîine, un acoperiş deasupra capului şi un surtuc de pomană, s-ar duce să se înece, ori s-ar spînzura de prima creangă!

— Cînd eşti copil sau virstnic e altceva, dar aşa, cum aţi putut dumneavoastră să rezistaţi pînă acum, mă prinde mirarea... Căci slavă Domnului, sînteţi sănătoasă şi în putere, şi-mi pare că, dacă vi s-ar pune pe umeri o găleată cu apă, aţi putea-o duce, cu siguranţă...

Rise şi răspunse că, negreşit, o găleată cu apă ar putea duce, de vreme ce asta face şi Antolka, un copil încă, şi atît de fragilă, pe jumătate cît ea.

Cu toate că nu înţelegea cum e posibilă o asemenea viaţă, Jan nu-i găsea ei nici o vină. Aşa se născuse şi aşa orînduiseră viaţa şi obiceiurile, că a devenit un liliac, nici şoarece care să fugă pe pămînt, nici pasăre care să se legene în înalt, sub cer. Oblicise el de mult că nu era fericită ; auzise una şi alta din gura oamenilor. Ce auzise ? Nu spunea limpede, dar la un moment dat se mînie şi răbufni fără vrere :

— Ei ! Că n-a semănat cu tată-său acest Zygmunt Korczyński !...

Se întrerupse, se zăpăci, speriat că a jignit-o, şi, cu faţa întoarsă în altă parte, ferindu-şi privirile, îi spuse cu sfială că nimeni nu poate închide gura oamenilor... Au vorbit, iar el a rămas mirat de aşa lucru şi, de atunci a

început să-şi oprească privirile la ea, din curiozitate, ori de cîte ori i se întîmpla s-o întîlnească.

Şi se întîmpla ades. Ea nu-l vedea, dar el o vedea; ba la biserică, ba cînd ieşea la plimbare cu domnişoara Marta, sau cu musafirii.

La început a privit-o din curiozitate, dar mai apoi a simţit nevoia s-o privească mereu, şi ori de cîte ori o vedea, inima începea să-i bată ca un clopot. Parcă ştie el de ce ? Poate că nimeni în lume n-a ajuns încă să spună cum se naşte o asemenea prietenie între un om şi altul, încît şi de-ai căuta s-o alungi de la tine, fie şi cu furca, tot s-ar întoarce. Se pare, totuşi, că ceea ce l-a atras atît de mult, din prima clipă, a fost tristeţea şi suferinţa de pe chipul ei. Faţa omului trădează ceea ce ascunde inima. Şi şi-a zis uneori că Domnul Dumnezeu i-a dat atîta frumuseţe şi atît de sus a ridicat-o, dar fericire nu i-a dat. Şi de cîte ori se gîndea la asta, simţea că-l frige inima atît de tare îl durea, şi aşa plîngea sufletu-n el. Dacă s-ar fi putut, ar fi lăsat totul la pămînt şi s-ar fi dus pînă la capătul lumii să-i aducă apa tămăduitoare, atît de rău îi părea pentru ea. Dar numai basmele vorbesc despre o asemenea apă, în lume nu există. De cîte ori o vedea, după aceea o zi întreagă îi sta pe buze cîntecul :

A ieşit copila, a ieşit mîndruţa,
Rumenă floare,
Ochii-i lăcrima, mîinile-şi frîngea :
Pe ce lume-i oare ?

Într-o zi a întîlnit-o pe drum întorcîndu-se de la biserică cu domnişoara Marta, şi tot în ziua aceea, mai tîrziu, cînd el şi unchiul său traversau rîul spre a merge la Mogîla a văzut-o stînd în fereastră ; nu s-a putut opri şi i-a cîntat cîntecul acela. Dar, de bună seamă, ea pe atunci nici nu se uita la el, aşa că n-a auzit ce a cîntat...

Ba da, l-a văzut, a auzit şi cîntecul ; tocmai că, din ziua aceea, i-a reţinut şi trăsăturile şi glasul atît de bine încît mai tîrziu, cînd l-a întîlnit în cîmp, arînd, l-a recunoscut de îndată.

— Nu se poate ! strigă cu faţa inundată de bucurie ; v-aţi uitat dumneavoastră la mine măcar o dată ! Iar eu gîndeam că nicicînd n-o să am parte de fericirea asta !

Se aplecă, o privi în față și făcu un gest de parcă ar fi vrut s-o ia de mînă. Dar nu îndrăzni ; atinse numai mîneca rochiei apoi își lăsă brațul în jos, se îndreptă și oftă din adîncul inimii. Totodată, așa cum se întîmpla adesea cînd se simțea stînjenit ori emoționat, aruncă o căutătură fugară spre cer. În clipa aceea Justyna ridică ochii spre el și-l privi cîteva clipe. Observă că atunci cînd se uita așa în sus, ochii lui albaștri păreau scăldați în argint topit.

Se opriră. La picioarele lor sta culcat pe o grămadă de rumeguș un buștean gros, pe jumătate lucrat.

— A ! se miră Jan, oprindu-se în fața obstacolului, în partea aceea n-am fost !

— N-am fost, întări Justyna.

Se uită de jur împrejur.

— Ei, da ce-i cu mine ? Doar cunosc bine codrul și totuși nu v-am dus pe acolo pe unde trebuia. Parcă aș fi orb... numai de nu ne-ar apuca ploaia, Doamne ferește !...

Privi cu luare-aminte cerul ; ici, colo, deasupra pomilor se mai vedeau mici petice de albastru, norii se îmbulzeau și se uneau în pînze tot mai mari și mai întunecate. La poalele codrului jocul acela minunat se mîntuise, razele soarelui se stinseră, iar pe vîrfuri vîntul sufla șuierînd scurt, întrerupt. Cu zel îndoit păsările își întețiră ciripitul și prin ramuri se auzea filfîit agitat de aripi. Jan mai aruncă o privire spre pădure.

— Nu-i mare necazul ! N-am mers noi pe un drum chiar atît de rău, numai că-i mai lung. Acum trebuie s-o ținem mereu pe dreapta și într-un sfert de ceas ieșim la mal, drept la luntrea noastră fără să mai trecem prin nisipuri.

Sări peste buștean și întinse mîna Justynei, vrînd s-o ajute. Dar ea se și afla de partea cealaltă și numai rochia i se agățase de creanga unui ienupăr ce fusese zdrobit de un pom în cădere. Se aplecă, eliberă într-o clipită volanul de muselin din ghimpii în care se prinsese și îl duse la buze fulgerător de iute. Justyna nu avu cînd să-i observe gestul, căci el se ridică repede și, căutînd să-și ascundă tulburarea, privi în jur și spuse :

— Frumoși pomi ! Domnul Korczyński ar putea lua bani buni dacă ar vinde pădurea. Dar, uite, că n-o vinde...

După o clipă continuă :

— Şi noi avem dreptul la pădurea asta, adică nu numai eu şi unchiul, ci tot satul. Cu toţii au dreptul să taie de aici, numai că nu există nici o rînduială în tăiatul ăsta şi deseori se iscă certuri şi răfuieli din pricina asta. Prăpădesc pădurea şi după cîţiva ani n-o să mai rămînă de ea nici urmă. Se iau de păr, căci fiecare vrea să apuce mai mult. Şi cu domnul Korczyński ducem război pentru pădure ; dacă ar fi fost un om bun, de mult ar fi făcut cu noi vreun schimb oarecare, ori ar fi tras un hotar, ia, acolo, numai să nu ne mai poarte prin tribunale. Aşa ne-ar fi ajutat şi pe noi, să punem o rînduială. Dar el nici măcar nu vrea să stea de vorbă şi uneori, cînd trece pe lîngă noi, nu se uită la om, priveşte ca lupul în pămînt... Făcu un gest de lehamite şi-şi răsfrînse buza.

— Ce să mai vorbim ! Fiecare se gîndeşte numai la el şi se iubeşte numai pe sine. Domnul Korczyński era altfel, cîndva, dar s-a schimbat... nu se ştie de ce...

Justyna încercă să-şi apere ruda şi protectorul, povestind despre munca grea de la fermă, despre greutăţile pe care le înfruntă, dar faţă de inima aceea curată şi neotrăvită de ură nu fu nevoie să-l apere prea mult.

— Desigur ! desigur ! repetă Jan scuturînd din cap, supărările şi desperarea îi fac pe oameni să fie răi. Eu însumi îmi amintesc cum cu cîţiva ani în urmă cînd Fabian mă asuprea şi-mi căuta pricină mai mereu, arînd pe cîmpul meu de parcă ar fi fost al lui, mă făcusem atît de nervos încît odată, venind acasă, am luat oala de pe masă şi am trîntit-o de pămînt, pe soru-mea, care era mică pe-atunci, am făcut-o să plîngă şi m-am răstit la unchiul meu. Pe toate le-am săvîrşit nu cu voie, ci numai şi numai din pricina necazurilor şi a amărăciunilor prea mari. Unde e prea multă suferinţă e şi neputinţă ; vine odată clipa cînd nu mai poţi. Cine trăieşte în sat trebuie să îndure multe neajunsuri şi nedreptăţi. Într-un cuib nu toate păsările sînt la fel. Sînt cinci degete la o mînă dar nu seamănă unul cu altul. Tot aşa şi cu oamenii. Unii sînt buni şi liniştiţi, dar sînt şi dintre aceia care latră la vecini precum ciinii. Cei mai mulţi sînt răi pentru că au prea puţin şi din lăcomie se omoară ca să aibă mult ; trăind aproape unii de alţii îşi fac zile amare unul altuia.

— Nu sînt beţivi şi nici desfrînaţi ori hoţi nu sînt. Poţi lăsa casa deschisă toată ziulica, nimeni nu intră să-ţi ia măcar un cărbune din vatră. În schimb, pentru fiecare bulgăre de pămînt s-ar sfîşia unul pe altul şi pentru cea mai mică pagubă sau insultă sar la bătaie, ori se trag prin tribunale. La pagube şi la insulte uşor se ajunge acolo unde ogoarele sînt amestecate ca mazărea-n sac şi casele sînt atît de apropiate că stau fereastră în fereastră...

Unchiul şi el se feresc de procese şi de scandaluri pentru că le socot o ruşine şi pentru că nu găsesc în ele nici satisfacţie, nici vreun folos. Să mănînci dintr-un blid mai mic dar să-ţi tihnească, decît să sorbi marea cu amărăciune. Nu mănîncă ei fazani dar nici de sărăcie nu suferă. Adevărat că în sat trec drept oameni cu stare şi asta pentru că sînt numai ei, doi, pe toată averea: adică de fapt ceea ce au aparţine unchiului, dar asta n-are a face. Au pămînt destul, douăzeci de pogoane. Doar trei în sat mai au atîta, în schimb aceia au multe guri în casă, cum e, bunăoară, Fabian : şapte are. Alţii au mult mai puţin: cîte zece, cîte opt, cîte cinci pogoane : ba, sînt şi dintre aceî, cum e de pildă Ladyś, care nu seamănă pe pămîntul lui nici un sfert de sac de sămînţă. Mai e de mirare că dă iama şi în lan străin ? Stomacul gol cere. Şi ei au fost lipsiţi cîndva, cînd unchiul era bolnav, iar el mic încă şi nu prea se pricepea la mare lucru. Acum, în schimb, o duc bine, ba, pe deasupra şi Antolka va avea o zestre cînd se va mărita ; nu prea mare, cinci sute de ruble, dar lui Michał, care ar lua-o şi fără dotă, îi va fi de mare ajutor. Şi apoi aşa, totdeauna se va bucura de mai multă stimă, şi din partea soţului şi din partea familiei, dacă va spori avutul comun fie şi cu puţin. Fata merită pentru că e harnică şi, cu toate că e aşa de tînără, se pricepe la orice ; la vaci, la păsări, la tors, la ţesut. Au patru vaci şi douăzeci de oi ; ar fi nevoie de mai mult, dar n-au păşune. Cu două mari nevoi se luptă satul; au prea puţină luncă şi păşune, iar apa o cară dăşelîndu-se. În rest, munca, nu e cine ştie cît de grea... Nu se îmbolnăveşte omul din pricina ei. Sînt zile cînd trudesc din greu şi sînt zile de odihnă ; iarna, bunăoară. De lucru e şi atunci, dar nu mereu ; seara se mai găseşte vreunul care meştereşte cîte ceva în atelierul lui de tîmplărie, altul care împle-

teşte vîrşe pentru pescuit, şi mai e unul care face pantofi; în rest, ceilalţi se adună pe la casele care au odaia de oaspeţi mai mare, cîntă la armonică şi la vioară, mai zic şi cîntece, uneori joacă, alteori citesc. Ar citi mai mult şi mai des, dar cărţile pe care le are unchiul sînt de mult citite şi răscitite, iar altele...

Aici îşi curmă vorba şi se uită neliniştit în urmă. În afund de codru se auzi un huruit surd, ca şi cum o bilă uriaşă s-ar fi rostogolit cu zgomot în tării. Vîrfurile pinilor se legănau mişcîndu-şi crengile ca pe nişte evantaie; peste pădure se lăsă, ca un văl, amurgul cenuşiu, acelaşi pretutindeni, şi numai ici, colo se mai strecurau dîre de lumină sîngerie. Păsăretul încremenise, amuţise, şi numai arar da semne, cu cîte un ciripit întrerupt; loviturile ritmice ale ciocănitorii şi prigoriei încetară; prin tufe şi pe sub ferigi foşneau grăbite gîzele; într-un pin, o veveriţă ce urca zorită se opri la jumătatea drumului şi, agăţată de un nod, cu capul întors, privea ţintă cu ochii negri, speriaţi, la pămîntul întunecat. Sus, deasupra frunţilor legănate ale pomilor cerul se învelea cu nori pufoşi, umflaţi, fumurii. Sub el, sumedenie de ciori zburară croncănînd înspăimîntate, se adăpostiră în coroanele fremătinde şi amuţiră; la vuietul şi huruitul tunetului, Jan o privi pe Justyna cu nelinişte.

— Vine furtuna. Vă temeţi?

Răspunse că nu se teme nicidecum şi începu să cerceteze cu interes amănuntele peisajului mohorît. Se pare totuşi că acesta o înspăimîntă şi fără voia ei simţi nevoia de apărare pentru că se făcu palidă şi tremură uşor. Jan îşi duse mîna la frunte cu un gest desperat:

— Ori sînt prost, ori nebun! exclamă el, ca să rătăcesc în pădure, şi, din pricina mea, să vă faceţi spaime, ori poate chiar să şi răciţi...

Îşi învinse pe dată emoţia şi-şi recăpătă sîngele rece.

— În nici un chip nu putem rămîne în pădure, pentru că acuşi-acuşi vîntul o să înceapă să rupă crengi din pomi, iar pe cei mai subţiratici îi va smulge cu rădăcini cu tot din pămînt. Mai bine să mergem la rîu. Pe apă luntrea zboară ca săgeata... în zece minute sîntem la marginea satului. Poate nici nu va fi o ploaie prea mare, sau de va fi, va dura puţin, pentru că norii zboară ca păsările;

oricum, mai bine să-ţi cadă în cap ploaia cu găleata decît un pin. Să mergem repede !

Rosti grăbit ultimele cuvinte şi, luînd-o pe Justyna de mînă, începu să alerge spre marginea pădurii. În cîteva minute se aflară pe malul îngust, stîncos, dincolo de care rîul, întunecat ca şi cerul, minat de vîntul dezlănţuit, se umfla, rostogolindu-şi valurile — ca nişte rosturi sculptate — şi acoperindu-se cu pete albe de spumă. Jan sări în luntre, o scoase din nisip cu o smucitură puternică şi o împinse pe apă ; vîsli, se opri la mal lîngă Justyna şi strigă :

— Poftiţi !

Şovăia. Se uită la rîul frămîntat, la luntrea mică jucată de valuri, păli şi mai tare şi stătu în cumpănă. Jan încruntă sprîncenele şi o fulgeră cu privirea, nerăbdător.

— Nu e timp de stat pe gînduri. Vă rog, aşezaţi-vă în barcă ! spuse, iar glasul lui, în şuierul vîntului răsună ferm, poruncitor.

Şovăiala Justynei dispăru ; alergă la barcă, sări şi se aşeză pe fundul ei. Cu mişcări grăbite, Jan îngrămădi sub capul ei crengile de plop ce căptuşiseră luntrea şi spuse repede, ceva mai blînd :

— Vă rog să nu vă temeţi. Am fost pe Ñiemen pe furtuni şi mai mari ; şi apoi, ştiu să înot ca un peşte...

Nu se mai temea. Forţa lui îi transmitea încredere. Dar în clipa aceea vuietul şi huruitul ajunseră la marginea codrului şi odată cu el se auzi trosnetul surd al crengilor rupte şi scîrţîitul pinilor zgîlţîiţi de furtună ; de la o margine la alta a zării, de la cerul negru pînă la apa întunecată se lăsă un pînziş de ceaţă deasă, care ameninţa să se transforme dintr-o clipă în alta în ploaie.

Justyna se cutremură iarăşi, din creştet pînă-n tălpi.

— Neobişnuită ! şopti Jan ; ca un copilaş !

Cît ai clipi lepădă surtucul şi-l aruncă pe soaţa de drum, iar aceasta se acoperi toată, pînă la gît. El, stînd în vîrful bărcii începu să vîslească. Vîntul sufla turbat, nori negri lunecau ca păsările sub cerul lăptos, colo sus pe malul galben, sălciile şi perii răsădiţi din loc în loc se zbuciumau sălbatic. De cealaltă parte sta codrul, clocotind în adînc, dar la margini era neclintit ca un perete

de piatră ; pe firul apei negre, umflate, presărată cu pete albe, luntrea zbura ca o săgeată, tot pieziș, pieziș, lunecînd pe valurile repezi, ori spintecîndu-le cu ciocul. Nu era singură : în fața ei luneca, la fel, încă una, și încă una ; erau pescarii care fugeau acasă din fața naturii mînioase, iar în întîmpinarea acestor păsări parcă în zbor, din partea opusă înaintau plutele, triste, greoaie, aducînd cu niște monștri ai apelor ; băteau apa cu cîrmele asemeni unor imense aripi înotătoare. Așa cum prezisese Jan, în mai puțin de un sfert de ceas se arătară casele și livezile satului. Luntrile pescărești erau trase pe nisip ; prin pînzișul de negură se vedeau pescari urcînd malul, domol, spre creastă ; după unul, — cel mai spătos și nepăsător la furtună — se tira un ciine negru, ud leoarcă, cu botul în pămînt și coada pleoștită.

Cînd Justyna sări pe mal, vaietul naturii dezlănțuite se potolise, iar plînsul ei contenise. Norii, mînați de vînt, se duceau precum veniseră și goneau tot mai departe pe o jumătate de boltă, în vreme ce a doua jumătate, albastră, fu inundată de lumina unui soare curat, mare, aninat deasupra brîului de aur topit ce încingea spre asfințit clinul cerului.

Pe riul de aur și safir lunecau mai departe agale, înseninate, plutele și din ele se înălțau învălătucit trîmbe aurii de fum. Malul verde brăzdat de poteci era, tot, presărat cu grăunți de cristal, tremurători, strălucind pe fiece fir de iarbă, pe fiece frunză de bozie. Sus, pe creastă, se dezlănțui ciripit de păsări, iar jos în vale, în crengile inundate de lumină, vrăbii, sticleți, cînepari și codobaturi dansau de bucurie. Vîntul se domoli și, abia simțit, mai adia dintr-o parte ; norii, rostogolindu-se de-a valma în calea soarelui, se adunară într-un val, poleit cu argint.

Justyna urca coasta pe o cărare cotită și, la jumătatea ei, se opri sub plopul cu coama răsfirată. Jan trase barca pe nisip și din cîțiva pași fu lîngă ea. Părea neliniștit și stînjenit, nici măcar o urmă de zîmbet nu-i mai lumina fața. Cu cămașa udă, cu surtucul plin de apă pe brat, respirînd grăbit, o întrebă cu îngrijorare :

— V-ați speriat tare ? Sînteți udă ? Nu cumva ați răcit ? N-o să vă îmbolnăviți ?

Dar era de ajuns să te uiți o singură dată la ea, ca să înțelegi că trăise nu o clipă de chin, ci poate una de desfătare. Din clipa cînd se urcase în luntre și citise în ochii lui curaj, iar în brațele lui, ridicate pentru luptă, forță și îndemînare, îi pierise orice teamă și sufletu-i se hrăni din plin cu dulceața încrederii. Avea încredere în el. În clipa cînd îl văzuse stînd la cîrma luntrii, cu sprîncenele încruntate, cu sufletul întreg adunat în priviri, aplecat spre apă, înfruntînd stihia năvalnică și, pe apa fără cale, croind drumuri fără greș, îi apăru ca o întruchipare a bărbăției și a forței ; alături de el se simțise și ea curajoasă și puternică, mîndră de el și de faptul că reușise să se încreadă în el. I se mai părea că e de o bunătate fără seamăn. Sub perdeaua deasă a ploii, ridicîndu-și cu greu pleoapele, îi surprinse de cîteva ori privirea grăbită, plină de grijă și neliniște îndreptată spre ea și, odată cu încrederea îi îmbătă inima o recunoștință nețărmurită pentru inima aceea, care i se așternea la picioare atît de simplu și atît de sincer. Îmbătată și fericită, sta sub plop, încredințîndu-l că nu i-a fost teamă, că nu s-a uitat și n-a răcit ; regreta numai că plimbarea n-a durat mai mult.

— Slavă Domnului ! strigă Jan.

Văzînd-o sănătoasă și veselă, se liniști de-a binelea. Mai constată că nu se udase deloc. Surtucul lui era gros și, cu toate că pe el părea scurt, pe ea o acoperise atît de bine de ploaie încît rochia se umezise doar, ușor. În schimb, părul ud i se lăsa greu pe ceafă. Își scutură capul: cocul larg, răvășit în timpul furtunii, se desfăcu și îi acoperi umerii ca un văl negru, lucios. Poate nici nu-și dădea seama în clipa aceea că în gestul ei era cochetărie. El se uită ca vrăjit la vălul acela unduitor și, dîndu-se un pas înapoi, duse mîna spre el, și-o retrase, o întinse iarăși și cu teamă îl atinse : era des, moale, strălucitor.

— Ce minunății creează Dumnezeu !

Șoapta, dimpreună cu răsuflarea lui fierbinte îi mîngîie urechea și simți pe păr atingerea mîinii lui. Dădu capul pe spate și stătu în nemișcare, cu fața îmbujorată, cu privirea ațintită la brîul de aur care, aninat sub discul soarelui părea o poartă deschisă larg spre întinderile albastre.

Atunci, pe poarta aceea de aur apărură pete albe, înaripate, zburînd deasupra rîului cînd mai jos, cînd mai sus, către crestele verzi. Erau niște păsări frumoase și ciudate, mari, de un alb imaculat, cu aripi largi, cu ciocul și cu picioarele roșii ca focul. Vreo douăzeci la număr, arătau ca niște crini aerieni cu lujere de foc. De la poalele malului verde se ridicau în înalt, greoaie, tăcute, cu zbor grav, fîlfîind ușor, lunecau tot mai departe, mai departe, speriind pescărușii, care se ascundeau cu teamă din calea lor.

Curioasă, Justyna făcu repede cîțiva pași înainte și scoase un strigăt de uimire ; pentru prima oară vedea păsările acelea.

— Sînt corbi de mare, rosti cu glas tulburat Jan ; sînt doar pentru puțin timp la noi și se văd rareori. Nu vin în fiecare an ; uneori trec cîțiva ani și nu-i vezi, apoi se ivesc iarăși ; vin și pleacă, Dumnezeu știe unde !

Își purtă privirea îngîndurată pe urma păsărilor de zăpadă.

— Uneori arzi de dorința să afli cîte ceva despre meleagurile acelea îndepărtate către care zboară ele... Dacă s-ar putea măcar din cărți sau din povestiri să afli despre mările, despre țările, despre minunățiile și ciudățeniile acelea...

— O să citim, împreună, despre ele. Bine ?

Toate razele soarelui scînteiară în ochii lui.

— Ah ! Dacă ar veni clipa asta vreodată ! Dacă ar putea fi adevărat...

Sufla un vînt slab, plopul foșni și scutură peste ei ploaie de stropi. Riseră tare, amîndoi, ca niște copii.

— Să intrăm în casă ! strigă Jan.

— Să mergem ! repetă bucuroasă Justyna.

Șirul de tei din curtea lui Anzelm și a lui Jan presără încă o dată peste ei rouă rece, mai înainte de a se opri în fața odăii cu ferestrele deschise pe care Anzelm o numea chilia sa.

V

Sub fereastra dată de perete, pe o masă simplă, lunguiață, pe cîteva cărți cu coperți hîrtănite sta o lampă cu sticlă înaltă ; lîngă ulciorul de pămînt și paharul din sticlă verzuie se afla o bucată de pîine neagră înconjurată de fărîmituri.

— Dacă a deschis fereastra și a mîncat pîine înseamnă că-și vine în fire, șopti Jan.

În fundul camerei, lîngă peretele spoit cu var zgrunțuros, pe patul cu plapumă vărgată, țesută în casă, zăcea Anzelm, îmbrăcat în suman și încălțat cu ghete ; zăcea cu fața în sus, cu un braț odihnindu-se neputincios de-a lungul trupului, iar cu celălalt petrecut peste față. Mîneca largă a sumanului acoperea cu totul partea de sus a feței și se vedea sub ea numai gura palidă, umbrită de mustățile cărunte. Expresia gurii era aspră, buzele gata parcă să se deschidă ca pentru a slobozi cuvinte cumplite, ori vreun strigăt de desperare sau de mînie. Sta țeapăn, ca un mort. Deasupra lui, pe perete, lucea palid rama unei icoane și se deslușeau slab imaginile cenușii ale unor cavaleri încununați cu coroană de spini.

— Dacă ai trage acum cu pușca la căpătîiul lui n-ar face nici o mișcare și nici o vorbă n-ar scoate ; oricît l-ai ruga, oricît ai striga n-ajută la nimic. Singur își revine apoi...

Plecară. Din micul pridvor cu streașina înflorată intrai în tinda întunecoasă unde se afla rîșnița, iar de aici, prin ușa deschisă, vedeai bucătăria proaspăt măturată și două fete ce stăteau față în față la o masă albă, de pin. În rochii de duminică, una roșie închis și alta de un albastru țipător, croite strîns pe corp, avînd cocarde la gît stăteau cu coatele sprijinite pe masă, cu capetele încununate de cosițe, aplecate una către alta, vorbind în șoaptă, însuflețit și fără întrerupere. Între ele, pe masă, se afla o pîine începută și o strachină de pămînt, neagră, din care luau cu linguri de lemn ciorba albă și groasă pregătită din lapte, oțet și sfeclă tocată.

Văzînd-o pe Justyna în ușă se sculară domol, se duseră s-o întîmpine în prag, iar cînd ea le întinse mîna,

Antolka i-o întinse sfioasă, făcînd o scurtă reverență: Elziusia, în schimb, îi scutură mîna cu putere și apoi grăi :

— Ați venit iar la noi, domnișoară ! Foarte bine. Ne e tare drag să vă vedem.

Zîmbetul care-i însoți cuvintele era prietenos și vesel dar ochii, ca și ai lui Fabian, mici și strălucitori, păreau că sfredelesc cu o curiozitate răutăcioasă fața nou-venitei și tot răutăcios trase cu coada ochiului spre Jan care dispăruse pe ușa dinspre odaia mare.

— Te rog să iei loc, Justyna ! spuse cea mai tînără dintre fete. Nu cumva te-a udat ploaia prea tare cînd v-ați întors de la Mogila ?

— Oho ! se miră Elziusia. Cam mare îndrăzneala să-i spui domnișoarei pe nume.

Antolka, rușinoasă, își întoarnă fața spre perete.

— Dacă m-a rugat... spuse șoptit.

Justyna își petrecu brațul pe după mijlocul ei subțire și o sărută pe obraz.

— Puțin de tot mi s-a umezit rochia ; dar mi-ar face plăcere să mă încălzesc la foc...

— Îl aprind îndată ! Și aduse în fugă cîțiva butuci din tindă.

— Stai, puțin, strigă Justyna, apoi o dădu ușor la o parte, se așeză în fața sobei și se apucă să aprindă focul.

— Ai, ai ! dar n-o să reușiți, rise cu gura pînă la urechi Elziusia.

— Ba o să reușesc. Dumnezeu dă, dar nu-ți bagă în traistă, răspunse Justyna.

— Așa este, numai că dumneavoastră nu sînteți făcută pentru o treabă ca asta.

— Ia, uitați, că s-a aprins !...

Într-adevăr, în sobă ardea mocnit o coajă de mesteacăn și de la ea țîșniră limbi de foc ce cuprinseră butucii uscați. Atunci un iepure cenușiu ieși de sub cuptor. Justyna îl luă în brațe și-l mîngîie, iar vietatea blîndă i se oploși la piept. Apoi apărură și al doilea, al treilea și al patrulea, și se buluciră cu toții într-un ghemotoc mătăsos, pestriț, privind-o cu ochii lor negri, tiviți cu roșu.

— Tocmai despre dumneavoastră vorbeam. Vorbești despre lup și lupul la ușă. Iacă-tă !

— Are o rugăminte mare la tine, Justyna, spuse zimbind Antolka, în vreme ce potrivea cu vătraiul lemnele în sobă.

Elziusia o împunse cu cotul şi vru să-i astupe gura cu palma, dar Antolka întoarse capul, chicotind şi-i dădu mîna la o parte.

— Vrea să te invite la nuntă. Zice că nunta ar avea mai mare valoare pentru ea dacă ai veni tu şi domnul Witold Korczyński. Şi în faţa oamenilor ar face mare impresie. Pe domnul Korczyński cel tînăr o să-l invite chiar Fabian, cu toate că mult timp nici n-a vrut să audă de asta ; dar el e vanitos şi vrea cu tot dinadinsul să-i invite pe boieri în casa lui.

Nunta va fi după seceriş, aproape de Sfîntă Măria Mare. Acum o săptămînă Fabian s-a dus să vadă casa şi gospodăria mirelui şi i-a plăcut ; de fapt, nu chiar atît de tare, fiindcă sînt cam mulţi în casă : mama, doi fraţi şi o soră ; în schimb au cincisprezece pogoane de pămînt şi douăzeci de capete de vite, iar familia e cumsecade ; pe mama o chema Giecoldówna ca domnişoară, un frate a fost vătaf pe la boieri, iar acum se însoară şi capătă o mie de ruble zestre ; cu banii ăştia şi-a pus în gînd să ia în arendă o moşie.

— Dar mirele ? întrebă Justyna.

Fetele prinseră a chicoti iarăşi.

— E aşa de tinerel... şopti Elziusia şi ochii ei mici strălucitori se umplură de înduioşare.

— N-are cred, mai mult de douăzeci şi unu de ani şi n-o să facă armată fiindcă are doi fraţi, mai mari, care au fost militari, vorbi Antolka. E frumuşel, numai că e tare mititel...

— Dar ce, tu ai vrea să fie toţi nişte uriaşi, ca Michał al tău ! îl apără Elziusia. Lasă să fie el mititel, dar drăgălaş...

De duioşie i se umeziră ochii ; se grăbi apoi să povestească cum tatăl ei a făgăduit să-i dea de zestre şase sute de ruble, dar că nu poate să-i dea pe toţi o dată, fiindcă n-are de unde. Deocamdată o să-i dea jumătate din sumă, dar pentru restul le va da un înscris. Aşa s-a înţeles cu familia mirelui.

— În schimb face nuntă mare, ca să aibă cu ce se făli, strigă Antolka.

Și-o să capete un trusou pe cinste. Mamă-sa i-a pregătit un sipet întreg cu așternuturi și rufărie, iar tată-său i-a adus de la oraș cașmir pentru rochie, cașmir adevărat, negru : o să fie cea mai frumoasă rochie din cîte s-au văzut pe lume. O să mai aibă încă una, dar mai ieftină și roșie...

Începură să discute despre îmbrăcăminte : Justyna întrebă cît costă rochiile de pe ele, cine le-a cusut, dacă le poartă numai în zi de sărbătoare sau le îmbracă și în zile obișnuite. Acum se prinseră la vorbă amîndouă, ca niște vrăbii gureșe.

Rochiile de pe ele sînt cusute la un croitor evreu, de la oraș ; au una, sau cel mult două așa, ca astea, și le poartă numai în zi de sărbătoare. Pentru toate zilele au alte rochii, țesute și cusute în casă ; cine țese mai mult și mai frumos aceea e mai lăudată și mai prețuită. Nici o fată din sat n-are atîtea rochii cîte are Domuntówna. Are și brățări și cercei de aur și inele pentru că e bogată, moștenește toată averea bunicului și apoi, ține grozav de mult să-i fie pe plac lui Jan. Dar Janek nu se uită la podoabele de aur și la rochiile ei cu trenă : ba chiar o place mai puțin de cînd a început să se fălească în lume cu ele. Odată, cînd a venit la horă cu broșă și cu cercei și cînd au început să-i zornăie brățările în timpul jocului, Jan a poreclit-o cal țigănesc, fiindcă numai țiganii își înzorzonează caii cu tot felul de sclipiciuri și zdrăngăneli. Povestind, fetele se prăpădeau de rîs. Rîdea și Justyna.

Jan, care lepădase între timp îmbrăcămintea udă și se îmbrăcase cu o scurtă din postav de casă, scoțîndu-și pe deasupra gulerul alb al cămășii, intră în bucătărie și găsi aici veselie și sfat. Cu o clipă înainte Antolka dăduse fuga în camera ei și se întorsese, ținînd în brațe un maldăr atît de mare de țesături, încît se cocoșa sub greutatea lui. Îl aruncase pe masă și, acum, tustrele priveau lucrul mîinilor ei harnice : rochii, covoare, velințe în felurite culori și modele, vărgate, în pătrățele, stropite, din lînă curată sau amestecată cu in. Jan o întrebă pe sora lui unde este mama. Îi răspunse că a plecat la Starzyny, la bărbatul ei, dar că vine mîine în zori, pentru cîteva zile, ca să le ajute la secerat. La Starzyny locul e mai jos, grînele se coc mai

tîrziu, așa că poate da o mînă de ajutor copiilor și abia după aceea se va întoarce la treburile ei. Astăzi face două mile pînă acolo, iar mîine — două mile înapoi ; și de îndată se și apucă de secerat, de parcă n-ar avea cincizeci, ci douăzeci de ani.

— Să dăm slavă lui Dumnezeu pentru o bătrînețe ca asta, interveni Jan. De accea era mama lui astfel, pentru că toată viața a fost veselă și n-a pus la inimă nici un necaz. Dar nu oricine se naște cu o fire ca asta...

În colțul bucătăriei se deschise pe neașteptate o ușă atît de mică și îngustă încît abia o puteai observa și din dosul ei se auzi glasul stins al lui Anzelm :

— Oare mi s-a părut, numai, sau cu adevărat am auzit vocea domnișoarei Justyna ?

Justyna se îndreptă spre ușă iute, cu pas sprinten.

— În prag nu se salută ! În prag nu se salută, fiindcă asta înseamnă ceartă și eu nu vreau să mă supăr cu dumneavoastră. Nu vreau ! strigă stăpînul casei bine dispus și pus pe glume, ceea ce rar i se întîmpla, apoi trecu pragul înalt, îmbrăcat în sumanul lui de sub care se vedea cămașa legată la gît cu șiret. Justyna îi întinse amîndouă mîinile și-l privi o clipă în tăcere. Așadar, era același om căruia Marta cîndva, acolo pe colina aceea nisipoasă, îi aninase la gît medalionul sfințit și care, apoi, cu fața smolită ca a unui coșar, cu apa șiroindu-i din păr și de pe haine... Îl vedea pentru prima oară fără căciulă. Avea o frunte albă, lată, cu pielița fină, vrîstată de riduri ce porneau snop dintre sprîncene și se răspîndeau ca niște raze subțiri pe toată fruntea, pînă la rădăcina părului împuținat și cărunt.

Antolka se repezi să-i sărute mîna.

— Abia acum îl văd pe unchiu, azi. M-a pîndit cînd am plecat după apă și atunci s-a dus la bucătărie, să-și taie o bucată de pîine. Mă întorc, văd pîinea pe masă, dar ușa dînsului tot zăvorită... Asta, ca să nu vadă și să nu fie văzut de nimeni.

— Mă pălește uneori o jale și o desperare crîncenă încît nici pe cel mai drag nu-l sufăr, atunci, lîngă mine răspunse Anzelm și, strîngînd mîna Justynei mai cu vlagă decît de obicei, o privi cercetător.

— Ați secerat ieri pe țarina noastră, pare-mi-se ? Și azi ați fost la Mogila cu Janek ? Da ? spuse fără s-o slăbească din ochi. — Lucruri noi, adevărate no... no... no... utăți ! adăugă poticnindu-se și un zîmbet prietenos îi înflori pe buze și-i însenină fața și fruntea boțită.

— Vă rog, treceți în odaie ! Vă rog ! Cine-a mai văzut, să primești oaspeții în bucătărie ? N-avem noi casă mare, dar strîmtă nu-i, nu-i strîmtă !

Cu o mînă își strîngea sumanul la piept iar cu cealaltă arăta spre ușă, repetînd :

— Vă rog, vă rog, poftiți în odaia de oaspeți !

În bucătărie se aflau trei uși dintre care una, de mărime obișnuită, dădea spre tindă, iar celelalte două, înguste și joase dădeau spre camera bătrînului și spre cea a fetei. Justyna șovăi neștiind spre care dintre ele să se îndrepte ; bătrînul băgă de seamă, îi oferi brațul și o conduse prin tindă în camera mare. Cîndva, demult, văzuse la conacul de la Korczyn că în felul acesta se conduceau perechile, ba chiar el însuși, sculîndu-se de la masa de prînz, ori de la cină, oferea brațul domnișoarei celei înalte și vesele, cu ochii negri.

Odaia de oaspeți era o încăpere scundă, dar atît de spațioasă încît ocupa mai mult de jumătate din casă ; avea pereții netezi, dușumeaua simplă din scînduri albe, curate, de pin, bine geluite și trei ferestre mari dintre care două erau deschise. Tavanul era din grinzi văruite pe care se sprijineau scînduri subțiri ; soba se întindea de-a lungul unui perete întreg, înaltă, pînă-n tavan, din teracotă albă, iar jos avînd un șir de ocnițe din care, în serile de iarnă, trebuie că se răspîndea în toată casa țîrîitul greierilor. Într-un colț se afla stingheră o canapea mare din lemn de arin, vopsită în roșu, veche, să fi avut o sută de ani, îmbrăcată cu o stofă vărgată, țesută în casă ; vizavi se vedea patul din scînduri albe de pin și pe el un maldăr de velințe, iar între geamuri, un scrin din lemn de arin, vopsit de asemenea în roșu, pe care erau puse o cutie din lemn de mesteacăn cu o oglinjoară fixată pieziș, un crucifix mic, negru, încoronat cu o cunună împletită din iarbă-grasă și o lampă mică cu glob de sticlă în formă de ciupercă. Lîngă pereți stăteau sipete înalte, verzi și înflorate, cu capacele boltite și ferecate cu cercuri de fier, scăunele din șipci albe,

avînd în fața lor mese din arin, iar la mese cîteva scaune meșterite de cineva dintre ai casei, nu de prea mult timp, pesemne, căci erau încă nevopsite ; aveau spătare înalte, arcuite și erau făcute dintr-un lemn flexibil de arțar ori de carpen.

Lîngă soba uriașă o ușă deschisă lăsa să se vadă o odăiță lunguiață, cu un singur pat și un maldăr de scoarțe. Negreșit, acolo dormea Antolka, de vreme ce printre multele icoane în fel și fel de mărimi și culori aurea deasupra patului icoana patronului ei împodobită cu coronițe sfințite de la „Joia verde", cu salcie de Paști, cu imortele și cu flori proaspete de filimică. Mireasma florilor și a ierburilor din grădină dădea năvală înăuntru prin fereastra larg deschisă, iar crengile părului o adumbreau ca o perdea mișcată de vînt.

Anzelm o conduse pe Justyna la masă.

— Rogu-vă, luați loc pe scaun... o să stați mai bine decît pe laviță... rogu-vă, așezați-vă aici... și îi trase scaunul cu un gest atît de sprinten și elegant cum nimeni nu s-ar fi așteptat. Îndesata Elziusia, care tocmai sărise cu zgomot pragul înalt al odăii, se uita mirată la stăpînul casei și pufni în rîs.

— Trebuie că se apropie sfîrșitul lumii dacă domnul Anzelm a devenit așa de sprințar și curtenitor de parcă n-ar mai fi el acela, cătrănitul.

— A vorbit și proasta ! răspunse în glumă Anzelm, fiindcă dacă ar fi deșteaptă, ar ști că, dacă-i pui ursului belciug, poți după aceea să-l joci cum îi cînți. Se vede că așa m-a prins și pe mine domnișoara Justyna.

Se așeză pe un scăunel și strigă la Antolka să aducă musafirului cina.

— Și eu de-aseară n-am băgat în gură decît o bucățică de pîine, iar Janek trebuie că e și el flămînd după baia de azi, de pe Niemen.

Aflase încă de ieri de la nepotu-său că se duce cu Justyna la Mogiła, iar acum îi întreba pe amîndoi cum s-au descurcat în timpul furtunii, dacă i-a udat tare ploaia, cît au petrecut în codru. Povesti cum se întîlnise, de cîteva ori, la Mogiła cu Pani Andrzejowa, care uneori mergea ea pe acolo, dar foarte rar și, așa, ca din întîmplare. Este o

doamnă mare și toți ochii sînt îndreptați spre ea, așa că îi vine mai greu să facă asemenea drumuri, decît lui, bunăoară, care se poate duce nestingherit să se roage și să mediteze acolo unde fratele lui își doarme somnul veșnic.

La părinți fuseseră ei doi și o soră care s-a măritat în satul de unde se trăgea și mama lor ; mama lui Janek e din Siemaszki. Așa i-a fost ei scris că vreo patru sate a cutreierat pînă acum : mai întîi a locuit în satul natal, adică în Siemaszki, apoi în Bohatyrowicze, cînd s-a măritat cu Jerzy, mai apoi cu cel de-al doilea s-a stabilit la Jaśmonty și în urmă, cu al treilea, la Starzyny.

— Și nu se știe dacă ăsta e ultimul ei bărbat și ultimul ei sălaș, glumi din nou Anzelm. Căci mie, unuia, mi se pare că dacă azi ar rămîne văduvă, apăi, la un an s-ar muta după cel de-al patrulea.

Justyna îl întrebă cam cît sînt de mari și cîte suflete cuprind satele pe care le numise. Îl răspunse bucuros și amănunțit, iar despre unele lucruri pe care nu le știa, pentru că de mulți ani nu mai ieșise în lume, îl întrebă pe nepot.

— Aveți să-i vedeți pe toți la nunta Elziusiei, spuse Jan, pentru că Fabian are rude și cunoștințe pretutindeni și o să vrea, cu siguranță, să vorbească lumea toată despre nunta fiicăsi.

Între timp Antolka și Elziusia au acoperit masa cu pînză albă și într-o jumătate de ceas au pus pe ea tot ce puteau găsi în clipa aceea în casa lui Anzelm și a lui Jan. Lîngă pîinea mare apăru o strachină cu lapte covăsit amestecat cu smîntînă, apoi altul cu un fagure de miere care, pesemne, abia fusese scos în rama lui de lemn din stup, două bucăți de brînză dintre care una mai uscată iar alta proaspătă, unt galben pe o farfurioară, și la urmă Elziusia, venind din bucătărie, aprinsă toată, aduse tigaia cu scrobul aburind.

— Să vedeți ce mai scrob știu să fac eu, strigă veselă Elziusia ; chiar și tata mă laudă uneori, deși e tare greu să-i intri lui în voie ; cum mi-ar fi mie greu să sar peste casa asta...

— Eu cred că tu, Elziusia, dacă vrei poți să sari și peste casă, așa fată vitează ești, glumi Jan, dar, uitîndu-se la miere deodată încruntă din sprîncene.

— Cine a umblat la stupi ? întrebă mînios.

— Cine alt decît Antolka ? E doar sora ta şi a putut cuteza, îl înţepă fiica lui Fabian.

— Şi doar i-am interzis o dată pentru totdeauna ! strigă Jan, roşindu-se pînă-n vîrful urechilor şi lovind cu palma în masă. Un neştiutor poate să strice totul, iar ea, care n-a învăţat să umble cu albinele, să nu-şi vîre nasul !

Se ridică cu gînd să se ducă s-o certe, dar fata ieşi din camera ei înfricoşată şi tăcută, strîmbîndu-se şi apăsîndu-şi obrazul cu mîna.

— Ei, ce e ? Te-a înţepat ? strigă Jan.

— S-o ia naiba... se văită Antolka cu lacrimi în ochi.

Jan, tot supărat, nu-i mai zise nimic, dar Anzelm glumi din nou :

— Ce-i dacă te-nţeapă o albină ; miere să scoţi ! Ce mare lucru că te doare acolo puţin ; trece pîn' te-oi mărita !

Cînd luă pîinea în mînă şi începu să taie, pe dosul ei apărură urmele frunzelor de tei cu care gospodinele fereau aluatul de cenuşă şi de pămîntul din vatră.

Se aşezară toţi pe scăunele şi pe scaune în jurul unei mese lunguiețe şi-şi puseră în străchini scrob şi lapte covăsit. Cîteva clipe nimeni nu scoase o vorbă. Anzelm, Jan şi cele două copilițe mîncau într-un fel cu totul deosebit. Rupeau din porţiile mari de pîine bucăţele mici pe care le luau cu două degete şi le duceau la gură. Ţineau lingurile de lemn, delicat, cu eleganţă şi le duceau la gură fără grabă, mestecau încet şi fără zgomot mîncarea, după care aşezau lingurile pe masă şi, după ce treceau cîteva secunde, sau chiar un minut, le luau din nou, cu aceeaşi delicateţe, şi le duceau încet la gură. În felul lor de a mînca, cu totul special şi exagerat de delicat şi de încet, se vedea grija, înnăscută sau deprinsă din copilărie, de a nu lăsa impresia că-s necioplițişi lacomi la mîncare. Anzelm rupse primul tăcerea. Se uită la Justyna şi, amintindu-şi parcă de ceva, o întrebă :

— Poate doriţi să beţi un ceai ? Noi bem rar, dar putem să vă facem de îndată...

În camera fetei, pe un dulap roşu de arin se afla un samovar nu prea mare din tablă şi Antolka se ridică de pe scaun cu gînd să-l pregătească. Dar chiar în clipa în care Anzelm adresase întrebarea, Jan, punînd lingura pe

masă, își lăsă mîinile pe genunchi și se uită la Justyna cu mare mulțumire, văzînd-o cu cîtă poftă mușcă din bucata de pîine neagră, unsă cu miere. Și ea îl privea. Amîndoi purtau zîmbete în ochi și nu auziră întrebarea lui Anzelm decît cînd le-o puse a doua oară.

— S-ar părea, rosti Jan, cu încetineală, că după plimbarea de azi avem destulă poftă de mîncare și ne putem lipsi de ceai...

— Ne putem lipsi cu siguranță ! rise Justyna.

— Acum nu mai sînt supărat pe soră-mea că a umblat la stupi.

Rîse așa cum rîd oamenii fericiți, fără o pricină anume, rise tare, din toată inima, dînd capul pe spate și tot fără pricină o mîngîie pe Antolka pe păr. Luă apoi lingura de pe masă cu aceeași delicatețe și umplînd-o cu lapte o duse, încet, la gură. Avea o mînă mare, cu pielea groasă și arsă de soare, curată, o palmă lată și degete lungi subțiri.

În ziua aceea Anzelm era neobișnuit de vioi și vorbăreț ; orice ochi mai curios s-ar fi oprit îndelung și cercetător asupra omului acestuia greoi, bolnăvicios, care purta stigmatul unor cumplite suferințe, și care astăzi, îmboldit de simțăminte numai de el cunoscute devenise atît de binevoitor și prietenos, și căuta cu tot dinadinsul să întrețină vorba cu oaspetele. Observînd rana de pe mîna Justynei întrebă dacă o are de la seceră, iar cînd auzi răspunsul se uită la ea lung, mijind ochii într-un fel ciudat.

— Muncă grea ! Nu ? deși totul atîrnă de obișnuință. Nu știu dacă... și mă îndoiesc că o persoană care cîntă la pian atît de frumos s-ar putea obișnui vreodată cu munci atît de aspre.

Îi povesti că de multe ori, mergînd de-a lungul rîului, ori traversîndu-l, o auzise cîntînd împreună cu tatăl ei.

— Ce muzică dulce, zise zîmbind, îți mîngîie auzul și te unge la inimă. Asta e adevărat, dar tot adevărat e și faptul că bătînd așa, zile întregi, clapele pianului poți obosi la fel de tare ca și atunci cînd plivești ori seceri...

Din curte se auzi mugetul vacilor ; fetele se săltară de pe scaune și zoriră să strîngă masa : apoi Elziusia nu se mai arătă, iar Antolka trecu fuga cu donița în mînă prin tindă și ieși în bucătărie. Soarele asfințise de o jumătate de ceas ; în odaie se făcu întuneric, Jan aprinse lampa mică

de pe scrin și îl anunță pe unchiu-său că merge să vadă cum a grijit de vite argatul, în lipsa lui. Anzelm și Justyna rămaseră singuri.

Justyna se mută de pe scaun pe scăunel și cu-n gest neașteptat, atît pentru Anzelm cît și **pentru ea** însăși, **se** aplecă spre bătrîn și-l sărută pe braț.

Nu se miră prea tare, numai o singură dată, cuprins parcă de-o teamă, se trase înapoi ușor și se înfășură mai bine în suman.

— Asta-i ceva nou ! șopti. Ce.. ce... ce... va... nou... !

Înlăturîndu-și părul, încă ud, de pe frunte și de pe umeri, Justyna se uită la el cu dragoste și-i spuse încetișor :

— Știu, unchiule, știu totul, totul...

— De unde ? Cine a vorbit ?... De bună seamă Janek, pe el l-a mîncat limba... Dar, **de** fapt, nu văd nimic rău în asta, pentru că dacă **sînteți atît** de bună și vreți să rămîneți prietenă cu el, **atunci nu trebuie să** aibă taine față de dumneavoastră.

Clătină din cap.

— Mă îndoiesc însă că cineva, **fie** chiar și Jan, a putut să înțeleagă totul... nu dai de apă dacă nu sapi adînc ; cu atît mai mult tainele omului nu le poți pătrunde, chiar cînd trăiești împreună cu el mulți ani...

Purtîndu-și privirea departe, dincolo de fereastra deschisă mai spuse :

— Multe se mai întîmplă pe lumea asta. Așa vrea Dumnezeu ca pînă și mușca să aibă o menire. Eu sînt mic, neînsemnat, dar în tinerețea mea am văzut lucruri mari și am luat și eu o mică parte la ele. De acolo mi s-a tras mie tot ce-am pătimit mai tîrziu, Korczyn ! Ah ! Nici nu-ți vine să crezi că **au** fost adevărate toate cîte s-au spus și s-au făptuit **acolo**... Se pare că tot **ce** a dat Dumnezeu oamenilor mai **bun a fost** trăit **în** timpul acela. Eram frați **cu** toții și ne îmbrățișam **unul pe** altul fără **să** ne uităm care e bogat și care sărac, iar cei înțelepți luminau calea celor proști. Și cu toții aveam un singur țel. La festinul * acela eram nu numai îngăduiți, ci eram poftiți, să ne punem viața în pericol iar celor care scăpau nevătămați li se făgăduiau asemenea lucruri încît, pentru dobîndirea lor

* Este vorba de pregătirea revoluției din ianuarie 1863.

fiecare și-ar fi pus capul în primejdie... Multe aș putea să spun și să vă povestesc despre toate astea, dar...

Clătină îndelung din cap și se uită printre crengile părului la cîteva stele ce scînteiau pe cer.

— Imagini de vis... năluci pieritoare...

Justyna se trase lîngă el și îi mîngîie brațul cu o mînă iar în cealaltă își sprijini obrazul ; asculta în liniște vorba lui domoală, întreruptă de tăceri, în parte, numai, adresată ei, fiind mai curînd depănarea unor gînduri și amintiri triste.

— Citeam într-o carte : „Ca muștele vor cădea în lupte fiii oamenilor...“ Și în alt loc, în aceeași carte, sau poate că în alta scria : „Precum e lutul în mîna olarului, astfel este omul în mîna Creatorului“. Asta trebuie că este condiția noastră, dar inima omului este prea slabă ca să îndure toate cu răbdare și cu smerenie. Se vede că prea puțin am fost răbdător și smerit, pentru că atunci cînd lucrurile au luat întorsătură rea și bezna a cuprins omenirea am simțit că mă răpune jalea și mînia fără ca eu însumi să știu pe cine și pe ce mă mîniam. Nu puteam să nu plîng după ceea ce trecuse, nu puteam să mă obișnuiesc, iarăși, cu viața de dinainte de care mă depărtasem, parcă dus de niște aripi. Ceea ce altă dată îmi fusese drag acum mă dezgusta, ceea ce îmi plăcuse și mă bucurase mi se părea acum deșertăciune. Se întîmplă să ies în cîmp cu plugul și să-mi amintesc cum a fost atunci în acele zile, de aur, ce am văzut și ce-am auzit ; fel și fel de chipuri, de fapte, contraziceri și păreri, mi le amintesc și le culeg din amintire ca un avar care-și adună ducații în ladă și se desfată privindu-i mereu. Uneori, primăvara, înțepeneam lîngă plug cîte o jumătate de zi, uitînd de lucrul pe care altă dată îl făceam cu drag și pricepere. Sau, pe vreme de iarnă, cînd se întîmpla să intru în vreo casă veselă, plină cu oaspeți ; intram și priveam mirat la tinerii care cîntau, jucau, se veseleau uitînd atît de repede totul. „Și-au ieșit din minți ?“ gîndeam în sinea mea, stînd ca un stîlp, mut și nemișcat, într-un ungher ; și cu cît ei se veseleau mai tare cu atît mai viu mi se năzărea înaintea ochilor poiana din pădure, cu movila aceea tristă și zăpada care se cernea peste ea, fulgi mari, în întunericul nopții. La fiecare joc nou pe care îl începeau ei, șopteam : Dă-le, Doamne, veș-

nică odihnă !“ La fiecare cîntec nou pe care-l cîntau, eu iarăşi : „Veşnică odihnă !“ Cînd auzeam pe careva rîzînd în hohote, în mintea mea răsărea : „Veşnică odihnă !“ Scuturam din mînă a lehamite spre cei care petreceau şi o porneam prin ninsoare spre casă, intram, dar în casă... Oh, Doamne ! locul fratelui meu drag era rece, nevasta lui se măritase a doua oară şi numai micul orfan mă întîmpina şi se lipea de mine, singurul sprijin care-mi rămăsese pe lume...

În uşa camerei se auzi un fişiit : Jan stătea în prag cu spatele rezemat de tocul uşii, cu braţele încrucişate pe piept. În lumina săracă silueta lui se contura în linii simple, maiestuoase. Camera de oaspeţi era cufundată în umbră iar lampa de pe scrinul de arin împrăştia lumină slabă : raza ei firavă cădea pe sumanul mohorît al bătrînului şi pe părul lucios, revărsat, al Justynei. După o tăcere lungă Anzelm prinse a grăi încet şi domolit :

— Totuşi, fiecare fiinţă e înzestrată cu un simţ de apărare, îndemnînd-o să fugă din faţa primejdiei. Tot aşa şi eu, m-am dus către singurul loc unde crezusem că există o scăpare pentru mine. Cum nu aveam mai mult de treizeci de ani, nu e de mirare că dragostea însemna pentru mine viaţă şi fericire. Se vede, însă, că mie îmi fusese dat să beau toată mierea şi otrava Korczynului, pentru că acolo mi s-au arătat acele întrupări de vis, fără de care nu mai puteam afla mîngîiere şi tot acolo a început a-mi străluci steaua dragostei. Unii spun, poate, că nădejdea mea nu era înţeleaptă şi că îndrăznisem să privesc prea sus, dar eu altfel gîndeam în timpul acela. Doară cu aproape două mii de ani în urmă Domnul Iisus a propovăduit în lume egalitatea între oameni şi mult i-am auzit vorbind despre asta chiar pe cei de la Korczyn. Cu toate că domnişoara aceea era de stirpe boierească, apoi nici eu nu mă trăgeam dintr-un neam de mişei şi, măcar că eram sărac, aş fi putut să dau soţiei şi copiilor mei o bucată de piine, poate nu mai rea decît cea pe care începuseră s-o mănînce unii boieri din vremile acele ; ba poate şi mai sigură şi mai tihnită. Şi apoi, cu toate că era de neam mare, doamnă mare nu era... Purta rochiile altora şi primea de la rude totul, din milă. De ce, dară, să nu vrea să aibă casa ei, fie ea cît de modestă, să trăiască după placul ei, lîngă bărba-

tul care-i este drag și care o iubește ? Știam că și ea mă iubește... știam. Din ce altă pricină m-ar fi privit cu ochii aceia negri, de foc și de ce ar fi căutat, de atîtea ori, să vorbească de lucruri care să mă încredințeze de dragostea ei ? Am îndrăznit atunci... și am fost respins. N-a vrut. Nici nu s-ar putea spune măcar că familia ei a fost o piedică prea mare. Fără îndoială rudele vor fi încercat să o convingă, vor fi rostit poate și cuvinte de batjocură, dar nimeni n-ar fi smuls-o cu forța din fața altarului. Ea singură n-a vrut. Nici nu voia să se mai vadă cu mine pînă cînd, odată, am pîndit-o în grădină, am prins-o de mînă și am întrebat-o de ce se poartă față de mine cu atîta dispreț. Mi-a spus niște lucruri de mai mare rîsul. I-am vorbit, am încercat s-o conving, dar s-a smucit și a fugit. A fugit plîngînd. A suferit, a fost desperată, dar cu toate astea n-a vrut... n-a vrut...

Din ziua aceea a început calvarul vieții lui. Nu demult fusese martorul acelei cumplite deziluzii care spulberase speranțe și făcuse zădarnice atîtea jertfe omenești, iar acum îi fuse dat să cunoască nestatornicia inimii. Totul îi apăru nesigur, fără trăinicie, zadarnic.

— Am început să mă îndoiesc de toate și orice priveam îmi apărea ca o nălucă pieritoare. Astăzi există, cugetam în sinea mea, iar mîine se spulberă, dispare. Am auzit odată pe preot în biserică spunînd : „Din pămînt sîntem zidiți și în același pămînt mergem" și niciodată nu mi-au ieșit din minte cuvintele acelea. Nesiguranța asta m-a răpus mai rău ca orice. nu lăsa să mai pătrundă în inima mea nici o dorință, nici un imbold către ceva. Dacă mai făceam una și alta, asta numai pentru că mă gîndeam la orfan, bietul, să nu moară de foame lîngă mine ; cît despre mine. n-aș fi mișcat un pai, căci mereu îmi sta în gînd : „De ce ? Pentru care pricină să te mai îngrijești de cele trecătoare și deșarte ?" M-am smerit în fața lui Dumnezeu și l-am rugat să fie milostiv numai cu sufletul meu, în lumea veșnică ; de ceea ce aveam să mai întîmpin în viață nu mă mai frămîntam cîtuși de puțin, fiind încredințat că pierdusem totul, pentru totdeauna și, că, dacă din nou aș fi avut, degrabă iarăși s-ar fi spulberat...

Totuși, poate că era prea tînăr și dusese pînă atunci o viață mult prea simplă și sănătoasă pentru ca îndoiala să prindă rădăcini adînci și să-l doboare. Sigur că dorul după zile mai bune și după femeia iubită îl măcina necontenit.

— Simțeam dorul și durerea sfredelind adînc în inimă. Dacă omul ar putea intra odată cu lacrimile sale în pămînt, atunci cu siguranță aș fi intrat și eu. Începuse să-mi fie frică de mine, gîndind că o să-mi ies din minți sau că n-o să pier de o moarte firească ; fiindcă îmi cam umbla gîndul spre adîncurile Niemenului și crengile copacilor. Mă cuprindea rușinea că nu aveam puterea să mă învinge, îl rugam pe Dumnezeu să mă ajute și, fără vrere, lacrimile îmi curgeau șiroaie pe obraz. Într-o zi am căutat să mă smulg din bicisnicia mea și mi-am zis : „Da' ține-ți firea omule și mai dă necazurile la spate ; caută și tu o mîngîiere, ca să nu te împotrivești voinței lui Dumnezeu și să piei zadarnic". Mi se părea că încep să mă conving că pot alunga deșperarea și că, într-o zi-două, voi începe să-mi revin și să trăiesc ca toți oamenii. Da' de unde ! Poarta de viață n-am căpătat-o și, cu toate că munceam de mă treceau sudorile, tot gîndeam la nădejdile mele spulberate și la zădărniciile vieții. Odată, m-am dus la vedere, la o fată ; singur am pornit-o. Mergînd pe drum mă îndemnam : „Mă însor și basta ! N-o să mai am casa goală, o să fie veselie și așa o să mă întorc și eu la viață". Dar cînd am ajuns acolo și m-am uitat la fată : nu ! Slută nu era și nici proastă, și-mi dau seama că se uita cu drag la mine. Nu, și nu ! Cealaltă îmi sta în fața ochilor. Și, apoi, eram obișnuit cu altceva, altceva am cunoscut și am visat eu, și nici în vorba ei, nici în felul cum se purta, nici în gîndurile pe care mi le dezvăluia nu puteam găsi nimic pe placul meu. M-am luptat cu mine așa, zbătîndu-mă ca peștele pe uscat, poate vreo trei ani, pînă cînd tristețea mi-a măcinat sănătatea, gîndurile negre mi-au frînt vlaga, am căzut la pat neputincios și m-am ales cu niște dureri ciudate care treceau și iară se întorceau ; nouă ani m-a torturat boala asta căreia doctorii nu i-au găsit leac și pe care au numit-o ipohondrie...

N-a înțeles el ce fel de boală este aceea, dar l-a lămurit unul, spunîndu-i că suferința lui e mai mult sufletească decît trupească și că are nevoie de un leac tot sufletesc.

Nu încape vorbă, leacul acela sufletesc era marea lui dorință de a-și ajuta nepotul orfan să iasă din mizerie și sărăcie, și mai era și bucuria pe care o simțea văzîndu-l cum crește. Apoi fata, pe care Jan se încăpățînase s-o ia de la mamă-sa, era drăgălașă, veselă și, după un timp, a început să le fie de ajutor în casă ; apoi și cumnata, cu toate că era destul de ușuratică și mereu îndrăgostită, venea la copii deseori, ba mai îngrijea și de el și-l scotea din amorțeală făcîndu-l să rîdă cu flecăreala ei veselă.

— La Dumnezeu și cel ucis, cînd poruncește El, poate să învie. Tot așa am înviat și eu, deși nu întru totul... nu întru totul, căci mie mi se pare că oamenilor cu multă simțire, care au fost o dată în viață peste măsură de loviți, le rămîn nu numai pe piele, dar și pe suflet niște semne care nu mai dispar niciodată. Tot așa și eu, pînă acum n-am putut și nu pot să mă întorc, cu totul, la o viață obișnuită. Ocolesc fiece zgomot, nu pot suferi vorbăria în mulțime pentru că îmi face rău, atunci aproape îmi pierd mințile. De fiecare dată cînd văd un om necunoscut mă cuprinde un fel de teamă, pînă cînd reușesc să mă înving și să mă apropii de el. Uneori mă năpădesc durerile : trupești și sufletești. Cea mai mică răceală îmi dă amețeli și dureri de cap, iar cînd, fără voia mea mă cufund în amintiri și în necazurile de demult, atunci cîte două și trei zile zac ca mort, nu sufăr să văd pe nimeni, nici de mine aproape nu mai știu. Dar astea toate sînt neînsemnate. Suferințele mici le poți îndura cu răbdare, atunci cînd ai liniște și oarecare pricină de bucurie...

Multe lucruri îl bucurau acum ; căsuța nouă clădită în locul celei vechi care stătuse gata să se dărîme ; livada sădită cu propriile-i mîini ; prisaca pe care Jan o mărise și o îngrijea cu multă pricepere ; băiatul acela ca bradul și atît de respectuos ; fata blîndă și pricepută la ale casei ; gospodăria din ce în ce mai prosperă ; în sfîrșit, soarele strălucitor, florile frumos mirositoare, rîndunelele care-și făceau cuibul sub streașină, tihna și liniștea ce domneau în gospodăria lui, aceeași gospodărie unde trăiseră bunicii și străbunicii și unde se născuse el, crescuse și îmbătrînise. Nu numai fiece coltișor și fiecare pom, dar aproape fiecare fir de iarbă și bob de nisip îi era cunoscut și trăia înfrățit cu ele.

— Vînturile acelea rele care mi-au tăiat calea vieţii au încetat să mai urle, au trecut şi acum sînt departe de mine. Acum am mai multe clipe bune decît rele şi numai pentru un singur lucru mă rog fierbinte lui Dumnezeu, să-i trimită lui Janek o soartă fericită. Niciodată nu voi face ceva împotriva dorinţei şi inimii sale şi, cu toate că unele lucruri le văd şi le gîndesc altfel, nu mă împotrivesc gîndurilor şi năzuinţelor lui şi mă străduiesc din toate puterile, cu tot ce am să-l ajut să şi le împlinească. Doară nu-i sînt duşman să-i pun piedici, ori să-l silesc să facă ce nu vrea ; îi ţin loc de tată, deci nu urmăresc decît binele şi fericirea lui...

Jan străbătu odaia cu paşi mari, se înclină în faţa unchiului şi îi sărută mîna. Apoi îşi scutură capul, alungînd părul blond, bogat, căzut pe frunte.

— Prea v-aţi întristat amîndoi ; pentru unchiul nu e bine, iar domnişoarei Justyna văd că-i joacă lacrimi în ochi. Ce să ne mai tînguim atîta pentru ce a fost !

Încă nu apucă să sfîrşească vorba, cînd se auziră paşi la fereastră şi nişte cuvinte rostite cu glas tremurat, dar ascuţit :

— Ehei ! Îl găsesc eu ! Îl găsesc eu pe înşelătorul ăla, pe nemernicul ăla, pe tîlharul ăla ! Îl găsesc şi-l omor ! Dă Doamne, să-l găsesc şi să-l omor ca pe-un cîine !

Uşa se deschise larg şi intră un bătrînel tremurînd tot, cu toiagul în mînă, cu faţa cărămizie contrastînd puternic cu albul de nea al părului şi al sumanului său. În urma lui, susţinîndu-l de braţ, apăru o fată înaltă şi trupeşă, cu o înfăţişare destul de curioasă. Din prima clipă, uitîndu-te la ea, era greu s-o recunoşti pe Jadwiga Domuntówna, aceea care atunci pe cîmp, ciufulită şi desculţă, ducea în şorţul imens buruiană pentru vaci, iar în timpul secerişului secera cu atîta zel că o treceau şiroaie de sudoare ; aceea care ridica snopii cu forţă de bărbat şi mîna caii cu destoinicie. Avea pe ea o rochie de lînă de culoarea safirului, cam ţipătoare, cu un corsaj strîns pe corp şi trenă foarte lungă, care, tîrîtă prin praf şi prin rouă, arăta ca o cîrpă sucălită şi murdară. Pieptănătura înaltă şi mai ciudată decît rochia, se clătina în mers, îşi unsese părul cu pomadă şi prinsese în el fundiţe viu colorate şi agrafe lucitoare. O broşă ieftină, sclipitoare grozav, îi împodobea corsajul,

iar cercei și brățările la fel de urite, strălucind de-ți luau ochii, se bălăngăneau la urechi și zornăiau la mîinile mari și roșii. Silueta ei, care pe cîmp, în straiele de lucrătoare a pămîntului îți amintea de poetica și binefăcătoarea Ceres, ori în căruța cu loitre, trasă de cai, ți le evoca pe atletele antice, acum, în rochia aceea prea strîmtă și prea lungă, arăta ca strînsă-n chingi și lipsită de grație ; fața ei cu ochii frumoși albaștri, și sprîncene castanii, între sclipelile și culorile acele își pierdea farmecul, te izbea grosolănia trăsăturilor și roșeața de sfeclă a pielii.

— Bună seara... grăi din prag Jadwiga, dar cînd dădu cu ochii de Justyna stînd alături de Jan, păru că a amuțit pe loc.

Bătrînul Jakub, nemaifiind susținut de brațul nepoatei, înaintă cu pas tremurat și iritat la culme spre stăpînul casei.

— Unde-i Pacenko ? Spune-mi, pan Szymon, spune-mi, iute, unde l-ai ascuns pe năpăstuitorul și dușmanul ăla al meu... căci dacă nu-mi spui, am să-ți cotrobăi prin toată casa și am să dau singur de el... și, cum am să-l găsesc, am să mă răzbun că mi-a luat femeia și mi-a nenorocit-o, iar pe mine m-a făcut de ocară...

— Iar l-au speriat cu Pacenko ? o întrebă Anzelm pe Jadwiga...

— Păi sigur ! strigă fata, recăpătîndu-și graiul. Azi a fost așa de liniștit, de cuminte și înțelegător ! La cină a mîncat lapte bătut și apoi îl aud : „Jadwiga, hai să mergem în vizită, la vreun vecin". „Poate la Pan Szymon ?" îl întreb, fiindcă știu că dacă aș fi zis : la pan Anzelm, de îndată s-ar fi rățoit : „Eu nu merg la zurbagii !" El tot crede că sînteți tînăr, flăcău și că stăpînul casei e răposatul pan Szymon. A mers frumos, calm, ba chiar cu ușurință, sprijinindu-se bine în toiag, dar aici au sărit niște copii de după un gard și au început să-i țipe în ureche : „A venit Pacenko și iar o s-o ia pe bunica !" A tresărit așa de tare, încît, de n-aș fi fost eu, s-ar fi prăbușit... și acum nu-i chip să-l domolesc și să-l conving... tremură tot, dă năvală înainte, n-am putut să-l duc înapoi acasă...

În timpul acesta bătrînul agita bastonul țipînd amenințător, scotocea prin colțuri, uitîndu-se atent peste tot, căută chiar și în camera întunecoasă de alături, se întoarse

în odaia mare, băgă toiagul pe sub canapea, se duse la sobă și vru să se uite prin ocnițe dar, făcînd efort ca să se aplece, își pierdu echilibrul și căzu pe podea cu toată greutatea trupului său uscat și ciolănos. Mai aproape de el era Justyna ; se aplecă repede și-i săltă capul cu îndemînare, cînd simți un braț care o dădu la o parte cu brutalitate și cu mînie vădită.

— Vă rog să nu vă atingeți de bunicul meu... am să mă descurc și singură... Cît îl privește pe bunicul, el rămîne cu siguranță al meu... o repezi Domuntówna poticnindu-se la vorbă de emoție.

Îl ridică pe bătrîn cu grijă, dar și cu o forță aprigă, respingîndu-l pe Jan care voia s-o ajute.

— Liniștește-te, pan Jakub, grăi Anzelm. Nu e nici un Pacenko ; nici aici și nici în altă parte, fiindcă s-a despărțit de mult de lumea asta.

— Nu e ? întrebă bătrînul sprijinit în toiag și tremurînd tot ; adevărat că nu e ? Pe cuvînt de cinste ?

— Pe cuvînt de cinste ! rosti Anzelm pe ton solemn. Hai, așază-te liniștit, pan Jakub, și stai frumos cu noi de vorbă...

În clipa aceea Jan șopti Justynei :

— Tare aș vrea să povestească față de dumneavoastră o istorioară din 1812... o întîmplare de-a fratelui lui, pe cînd se aflau la franțuji... Ține minte multe întîmplări interesante...

Poate că Anzelm auzise șoapta nepotului, sau poate că știa în ce chip poate fi mai ușor liniștit bătrînul, pentru că, apropiind de el un scaun îi spuse :

— Te rog, așază-te, te rog foarte mult. Sînt curios dacă mai ții minte întîmplarea aceea din 1812 cu fratele dumitale, Franciszek... ori poate ai uitat-o !

Pe fața smochinită, cărămizie, a bătrînului licări lumina unei amintiri duioase, chemată din cețurile timpului, așa ca atunci, cînd Anzelm îi amintise de mormîntul lui Jan și al Cecyliei. S-ar fi părut, chiar, că picioarele lui căpătară deodată mai multă vlagă și că trupul prinsese putere, pentru că, fără să se uite la scaunul ce i se oferea, își îndreptă spatele, își sprijini amîndouă mîinile în toiag, își ridică fruntea și privi în tavan.

— Cum să nu ! Cum să nu ! Îmi amintesc... oho ! oho ! ca și cum ieri s-ar fi întîmplat... El era cel mai mare... am fost cinci... eu mezinul, iar Franuś cel mai mare... eu să fi avut zece ani, iar el douăzeci cînd domnul Dominik Korczyński, tatăl domnului Stanisław, cel care e azi stăpîn la Korczyn, l-a recrutat în legiune... au plecat amîndoi să lupte alături de Napoleon... domnul Dominik era un bun camarad... bun... eu îl știu... căci de fapt la treizeci de ani după aceea eu însumi am fost cu el la război... asupra lui Franuś și-a întins mîna ocrotitoare și aflam din scrisori despre izbînzile lui, cum și cînd înainta în grad... Cînd, iată, vine anul 1812... Vin francujii ! Tata zice : „Nici vorbă că vine și Franuś cu ei". Dar mama dă și ea din cap și răspunde : „Nici vorbă că vine ! Poate trece și pe la noi ! Poate îl mai vedem o dată înainte de a muri !" ...„Poate îl vedem" zice tata... Au așteptat, au tras nădejdi... Mama ieșea mereu la drum, în cîmp, iar noi, frații mai mici, ne-am tot uitat pînă ni s-a lungit gîtul să-l vedem pe fratele nostru ofițer.

Pe cînd vorbea bătrînul, Jadwiga, stacojie la față o privea necontenit și cu ochi răi pe Justyna. N-a auzit ce i-a șoptit Jan cu o clipă înainte, dar îi văzuse bine zîmbetul pe cînd era aplecat spre ea, un zîmbet cum nu i-l văzuse niciodată, și mai băgase de seamă că se uita mereu la părul revărsat pe umeri al Justynei ; ca vrăjit nu-și putea lua ochii de la el. Justyna, însă, asculta cu privirea ridicată spre Jan și ochii ei scînteiau de o bucurie tăcută, sfioasă. Atunci, alături de glasul tremurat al bătrînului se auzi șoapta nepoatei sale din ce în ce mai clară și mai întărită. Părea că de aceea vorbea în șoaptă fiindcă îi pierise glasul de mînie, ori singură se speria de cele ce grăia.

— Aaaa ! se miră, țintuind-o cu privirea pe Justyna, așa e moda acum, să umbli despletită ?... Aaaa ! poate, în curînd, o să vie moda ca domnișoarele să umble goale, ori numai în cămașă !

Justyna îl asculta cu atenție pe bătrîn și se părea că nu auzea vorbele fetei, sau se făcea că nu le aude... Jan însă aruncă Jadwigăi o privire tăioasă, își mușcă buza și, încrucișîndu-și brațele se întoarse tăcut cu spatele spre ea.

Bătrînul vorbea mai departe :

— Astfel stînd noi, în cotlonul nostru, ne uitam pe drum după călătorul ce-l aşteptam să sosească de departe, cînd iată, se lăsă o iarnă aspră cum nu s-a mai văzut şi nu s-a mai auzit niciciînd. Abia apucau oamenii a ieşi din case, că le şi degerau mîinile şi picioarele, iar uneori nici nu-şi puteau trage răsuflarea, de ger. Zăpada se cernea cu nemiluita şi acoperea gardurile cu totul, iar pe cîmp ridica nămeţi cît turlele de biserici. Odată, în zori, ne-a strigat tata să mergem cu el pe cîmp nu ştiu după ce... nu-mi mai amintesc... Toată noaptea aceea fusese un viscol de nu puteai deslusi la doi paşi o casă ori un pom. Căzuse multă zăpadă. Mergem noi îmbrăcaţi cu cojoace prin grădină, afundîndu-ne în troiene, cînd, în fundul grădinii apare ceva negru ce stă ca un protap... nu era nici trunchiul vreunui pom crescut acolo, că nu fusese mai înainte, nici vreo statuie de lemn sprijinită cu spatele de gard. „Ce să fie oare ?" zice tata. „Nu ştim", răspundem noi. Dar mama, care mergea în urma noastră, nu ştiu de ce, pesemne o apuca din senin vreo neliniste şi o trăgea înspre cîmp şi pe drum, spune : „Doamne fereşte, să nu fie un om îngheţat !" Noi ne-am dus repede la el iar mama, neputînd să ţină pasul cu noi, a rămas în urmă. Am ajuns în locul acela, ne uităm şi numai ce nu ne prăvălim de frică. „Asta-i un om !" a strigat tata. Iar eu, cel mai mic dar cel mai curajos, mă duc să mă uit de aproape şi strig : „E un ofiţer, tăticule, e un ofiţer !" Omul acela îngheţat avea mundirul găurit tot, dar dacă mai avea şi ghete, asta n-am putut vedea, pentru că zăpada îi ajungea pînă la genunchi şi abia de la genunchi în sus ieşea din nămeţi : sta sprijinit cu spatele de gard parcă era de lemn, avea faţa ca ceara, mustăţile lungi, blonde îi cădeau peste barbă, iar ochii ca sticla. O mînă îi atîrna în jos, iar cu a doua ţinea o bucată de pîine în pumnul strîns, aproape de gură. Am oblicit de îndată că, umblînd mult pe cîmp în căutarea unui adăpost, nu găsise, i se făcuse foame, începuse să muşte din pîinea pe care o avusese, pesemne, în buzunar şi aşa l-a prins moartea, îngheţat, lîngă gardul casei noastre. Stăm noi ne minunăm, tata începe să-şi facă sfînta cruce, cînd, iată, vine şi mama. Se afunda în zăpadă, dar mergea ; ceva o îndemna către locul acela... A sosit, s-a

uitat, și-a plesnit palmele și a dat un strigăt cumplit... „Doamne Isuse, ăsta-i Franuș !" și a căzut jos grămadă... Abia atunci l-am recunoscut cu toții și am văzut cine era ofițerul acela înghețat...

În timp ce bătrînul povestea, nepoată-sa, puțin mai la o parte, boscorodea în șoaptă și mai șuierată ca înainte și mai otrăvită :

— Mare lucru ! Oricare fată dacă și-ar despleti părul ar arăta cît îl are de bogat... dar nouă, că sîntem fete simple, ne-ar fi rușine să umblăm așa... Ei, părul lung și minte...

De data asta Jan se duse întins spre ea.

— Te rog, domnișoară Jadwiga, încetează cu vorbele răutăcioase aici, în camera noastră, te rog frumos, îi spuse în șoaptă, calm, dar cuta de pe frunte i se adînci și mai tare.

— Și ce dacă mă rogi, domnule Jan ? dădu ea răspuns cu ochii aprigi. Altădată vorba dumitale ar fi însemnat, poate, ceva... dar acum văd că trebuie să mă dau la o parte ca nu cumva, Doamne păzește, dumneata avînd asemenea prietenii cu lumea mare, să mă socotești drept sluga dumitale...

Își frămînta nervoasă mîinile roșii, iar brățările ei poleite începură să zornăie : glasul îi tremură de tulburare și pe genele castanii aninau lacrimi.

— De ce vă mîniați și vă necăjiți așa, domnișoară Jadwiga ? Nu știți că mînia urîțește ? o înfruntă Jan cu sarcasm ușor.

Bătrînul Jakub își ridică degetul galben și grăi mai departe, înfricoșat.

— În felul ăsta s-a întors el la cuibul părintesc și a rămas în poartă neclintit ca o sentinelă... L-am dus pe brațe în casă, ca pe o statuie de lemn, iar mama s-a așezat lîngă el pe dormeză și a început să urle ca o leoaică...

Cu o leoaică furioasă semăna și fata care, în clipa aceea, îl cuprinse după umeri pe bătrînul Jakub și, ducîndu-l spre ușă, spuse :

— Să plecăm de aici, bunicule, hai să mergem ! Am stat destul și ni s-au spus destule vorbe frumoase... N-au ei nevoie de tovărășia noastră... De ce să le stăm în ochi...

celor care ne privesc cu dispreț și caută să se fălească cu alte prietenii ? Avem și noi destui prieteni, slavă Domnului...

Obrajii și fruntea i se înviniță, iar ochii îi scăpărau. În timp ce se îndrepta spre ușă, se adresă bunicului care, atunci cînd era conștient i se supunea totdeauna ca un copil :

— Unul răsare, altul apune ! N-au nevoie de noi. Aici, bunu-i nimic pe lîngă mai bun. Slavă, Domnului ! Bineînțeles ! Numai să ieșiți bine cu toții din tîrgul ăsta, căci e lucru știut, cine după mult aleargă, cu puțin se-alege. Noapte bună ! Vă dorim sănătate și petrecere bună !

Și în glasul ei răzbătea și mînia aprinsă și ofensa cruntă și hohotul de plîns pe care căuta din răsputeri să-l înăbușe. Îl scoase pe bătrîn în tindă, își apucă trena murdară și răsucită ca un maț, o strînse în pumn ca să treacă pragul mai ușor și trînti cu zgomot ușa în urma ei.

Cîteva minute, după plecarea lor, nimeni nu mai scoase nici o vorbă. Jan, primul, pufni în rîs.

— Io-te-te ce înțepată e ! Dar ce furioasă ! Nu mă așteptam să fie așa ? O fi plăcînd poate cuiva limbuția și țeposenia asta, dar mie — cîtuși de puțin !

Anzelm nu-i puse nepotului nici o întrebare și nici nu-i făcu vreo observație. Se vedea totuși că ceva îl mîhnise, că se gîndea la ceva și îi părea rău de ceva. Jan, după ce pufnise în rîs, simțindu-se stînjenit se duse în camera de alături, de unde se întoarse curînd și vesel :

— Domnișoară Justyna, vreți să vedeți de aproape luminile care vor fi acum pe Niemen ?

— Prind vetrițe ? întrebă Anzelm.

— Da. Chiar acum au început să pornească cu focurile pe rîu...

— E timpul să mă duc acasă ! spuse Justyna ridicîndu-se.

— Vă conduc, fiindcă afară e întuneric...

— Merg și eu cu dumneavoastră, zise blajin Anzelm ; se ridică domol de pe scăunel și îi spuse fetei, care intra în cameră cu oala plină de lapte, să-i dea căciula.

— E noapte, ai să obosești, unchiule, îl făcu atent Jan.

— Nu te teme. Cînd vreau eu, merg mai repede decît tine, fie chiar și noaptea, glumi Anzelm.

În camera de oaspeți se făcu oarecare zarvă. După Antolka intră Michal în costumul lui de culoarea canarului, și gătit, pentru că era duminică, cu o cravată albastră la gît. Nu mai făcea giumbușlucuri ca ieri, se înclină cu seriozitate tuturor, adresîndu-le : „Bună seara !" Se opri într-un colț, își puse o mînă în șold iar pe cealaltă și-o duse la mustață și începu s-o privească pe Justyna cu interes.

Antolka turnă din oală lapte cald în pahare.

— Poate vrei să bei lapte proaspăt, Justyna ? Te rog, te rog frumos ! o invită.

Punîndu-și căciula **mare de** oaie **pe** cap, Anzelm se adresă nepotului în șoaptă :

— Dacă mă obosesc sau nu, n-are a face, dar nu mă învoiesc în ruptul capului ca domnișoara să intre în gura oamenilor din pricina ta. Nu e bine că eu n-am putut merge azi la Mogila și nu se cade, nicicum, să faceți plimbări noaptea în doi ; ar însemna să-i plătim pentru bunătate cu răutate...

Jan îl luă în brațe, se învîrti odată cu el și rîzînd în hohote îl sărută pe amîndoi obrajii.

— Toți tinerii sînt proști ! bombăni Anzelm supărat pe nepotul său, înfășurîndu-se în suman.

Noaptea era întunecoasă ; norii — ici văluri zdrențuite, colo monștrii cu multe brațe, ori fumuri risipite acopereau, din loc în loc, cerul cu stele.

— Dacă vreți să vedeți bine, trebuie să coborîți pînă sub plop, se auzi glasul lui Jan.

Justyna descinse iute ; Jan îl ajută pe unchiaș să coboare pe coastă.

De sub plop se vedea panglica Niemenului într-o parte cotind după malul înalt, în dreptul conacului de la Korczyn, iar în cealaltă dispărînd, dincolo de dune. Justyna îl vedea azi a patra oară, mereu sub altă înfățișare. Mai întîi căptușit de nori grei, cu suprafața incendiată de focare iradiante de lumini scînteietoare și mîngîiată de aripile rîndunelelor ; apoi agitat, posomorît, rostogolindu-și valurile umflate și spumegînde, cu plutele galbene tîrîndu-se greoi prin ploaie și cu luntrile negre, alunecînd în stoluri iuți ; și iarăși, după furtună, cu unda de azur și aur curat, învăluit în aburi aurii, avînd deasupra corul

grav al corbilor de mare, ca neaua de albi și sfioșii pescărușii lucioși ca atlazul.

Acum părea încremenit și se așternea în vale ca o panglică tăiată în lung, pe din două : neagră de tot sub umbra lungă a codrului, iar în cealaltă parte de culoarea oțelului. Pe panglica de oțel topit stelele nu coborîseră, stăteau pitite după norii zdrențuiți și fumegoși, în schimb începură să alunece pe ea luciri palide și să plutească niște focuri roșii, ce păreau rotunde din depărtare. Porneau să lunece de la poalele malului, înaintau în felurite direcții pînă se orînduiau pe rîu ca un șirag. Cînd ajunseră în mijlocul apei atunci se dovedi că focurile acelea erau purtate de luntrii mici și întreținute de oameni. Erau vreo douăzeci. Jos în vale, pe rîul neclintit lunecau încet, încet și tot încet se legănau răsfrîngerile lor în adîncul întunecat ; la lumina focurilor, siluetele roșietice ale oamenilor se proiectau pe fundalul nopții asemeni unor statui, sau năluci învăluite în mister.

Dar fenomenul cel mai ciudat, aproape fantastic, era fulguiala densă, ca o ninsoare, ce se cernea peste luntre și peste oamenii din ea, deseori acoperind lumina focurilor cu un glob de abur alb. În văzduh nu se vedea, nici în spațiul dintre luntrii ; de unde venea ? Curînd, apăru limpede că erau roiuri, puzderie, de fluturi mici și albi ca fulgii de nea, cu aripi parcă de voal, ieșind în zbor din apă. Erau mulți, ca grăuntele de nisip de pe fundul Niemenului unde luau ființă ; părăseau stihia natală, năvălind la strălucirea și la căldura flăcării cu o dorință nestăpînită și cu o iuțeală neîntrecută. Pescarii vicleni întindeau brațele și prindeau cu gesturi iuți, îngrămădind apoi în traiste acel vifor înaripat care li se așternea, ca o zăpadă imaculată, pe capete, pe haine, pe bărci.

Într-o tăcere deplină, fără cel mai mic zgomot ce ar fi putut speria și alunga vietățile tematoare, fără vîslă, flăcăruile roșii și oamenii de lîngă ele pluteau în beznă, înșiruindu-se pe drumul întunecos al rîului, cît vedeai cu ochii. Era tăcere pretutindeni : sub cer, în văzduh, pe pămînt și în apă, numai sus, undeva, deasupra pomilor, în întuneric, bîziiau nevăzute roiuri de musculițe venite de

pe Niemen. Era un bîzîit neîntrerupt, monoton, metalic ; părea zbîrnîitul unei strune întinse, vibrînde, aşezată între rîul întunecos presărat cu boabe de lumină şi cerul sub care lunecau norii — fumuri împrăştiate ori văluri zdrenţuite.

Cei trei oameni de sub plop îl recunoscură într-o luntre pe Witold. Jan îl observă primul.

— Uite-l şi pe domnul Witold cu Kaziuk, fiul lui Walenty, strigă.

Într-adevăr, era Witold, de data asta nu cu Julek ci c-un alt pescar, şi peste el se cernea ca o zapadă puzderia de vetriţe ; în tăcere şi cu rîvnă săvîrşea şi el lucrul pe care-l făceau tovarăşii săi. Profilul lui delicat se contura desluşit la lumina focului, alături de faţa mai butucănoasă, tot tînără şi frumoasă a prietenului său.

— Feciorul domnului Korczyński aici, iar verişoara lui cu noi, rosti Anzelm cu glas scăzut. Asta-i ceva nou, ce... ce... ce... va... nou... ! Nu mă aşteptam să v...v...văd aşa ceva, adăugă bîlbîindu-se.

Nu cu mult înainte de miezul nopţii Justyna intra în casa de la Korczyn, prin uşa din dos şi, de cum intră, auzi clar, de la cuier, glasul Terezei care citea în dormitorul doamnei Emilia. Prin uşile întredeschise puteai vedea un colţ din camera cu tapet albastru şi luminată de-o lampă albastră, de unde venea glasul acela exagerat de alintat, dar cu timbru plăcut, citind curgător în limba franceză :

— „Aflîndu-mă înaintea regelui, i-am făcut o reverenţă pînă la pămînt şi mult timp n-am îndrăznit să-mi înalţ ochii către mărita faţă a Marelui Ludovic. Cînd, în sfîrşit, mi-am ridicat privirea am văzut gloria şi măreţia Franţei înconjurîndu-l pe monarh, aşa cum stelele înconjoară soarele. Era acolo marele Condé, prinţul de Luynes, prinţul de Montmorency, ducele de Saint-Simon, ducii de Broglie, contele de la Rochefoucauld, marchizul de Créquy şi alţii şi alţii şi toţi aveau ochii aţintiţi asupra mea şi în toţi ochii aceia citeam limpede admiraţia şi uimirea pe care o stîrneam, cu frumuseţea mea. Această întărire a mărturiei pe care de atîtea ori mi-o făcuse oglinda îmi dădu curaj să privesc faţa maiestăţii sale regale ; care-mi fu încîntarea cînd şi pe chipul lui am văzut un zîmbet, zîm-

betul Regelui-Soare, care-mi spunea că în curînd voi străluci la curtea sa ca o stea de primă mărime. Am trăit simţăminte divine, mă vedeam intrînd în Paradisul gloriei, strălucirii, eleganţei şi desfătării..."

— Teresa dragă, o întrerupse din lectură un alt glas de femeie, slab, blînd, nostalgie, poţi oare să-ţi imaginezi o existenţă mai frumoasă, mai strălucitoare ca a marchizei aceleia !...

— Ah ! nu, nu se poate imagina !, oftă Teresa.

— Să fii stea de prima mărime la curtea marelui rege... să te distrezi, să străluceşti...

— Să fii iubită... o întrerupse Teresa.

— Oh, da ! Şi încă de cine ? De un marchiz ca de Créquy !... Cum trebuie să fi fost dragostea oamenilor acelora atît de distinşi, de frumoşi, de romantici !

— Ah, nici în vis nu poţi trăi o asemenea fericire !

— În asemenea condiţii şi eu aş fi sănătoasă, veselă, mulţumită, aş putea să merg, şi să dansez, aş respira din plin, într-un cuvînt, aş putea să trăiesc ! Nu-i aşa, Teresa ?

— O ! Sigur !

— Ce nedrept e împărţită fericirea între oameni ! mai suspină o dată pani Emilia, şi, trebuie că se prelingea vreo lacrimă pe obrajii ei supţi şi palizi, pentru că se auziră îndemnurile Teresei :

— Scumpa mea, nu te enerva şi nu plînge, pentru că iar o să-ţi fie rău... Iubita mea, te rog să te stăpîneşti... nu cumva te apasă iar în piept, nu cumva simţi iarăşi că te sufoci ?...

În seara aceea, aşadar, doamna Emilia şi prietena ei, în loc să mai călătorească pe întinderile globului pămîntesc, călătoreau în timp, cufundîndu-se în lectura memoriilor unei slăvite doamne de la curtea Franţei, din secolul al şaptesprezecelea.

Justyna intră în sufragerie, de unde se vedea, printr-o uşă deschisă, cabinetul stăpînului casei, cu o lampă mare arzînd pe birou. La biroul de lucru stătea Benedykt Korczyński şi înscria în registrul de socoteli coloane întregi de cifre şi note. În lumina lămpii, silueta lui înaltă şi voinică apărea greoaie, iar faţa negricioasă, cu mustăţile lungi

și cu părul des, răvășit pe frunte, părea posacă. Era trist și de o gravitate nespusă omul acesta care lucra singur în puterea nopții, în adîncul casei aceleia mari și vechi. Părea atît de cufundat în socoteli încît nici un gînd străin lor, nici o grijă care nu avea legătură cu notele și cifrele ce-i ieșeau de sub condei nu puteau ajunge pînă la el. Totuși, auzind zgomotul de pași ce venea din camera alăturată, ridică iute privirile de pe registru.

— Witold ? strigă cu glas tare.

Justyna se opri în pragul cabinetului.

— A ! Tu erai ? spuse dezamăgit.

Își duse mîna pe pleoapele tremurînde de oboseală.

— Nu știi pe unde e...Witold ?

Îi răspunse că numai ce-l văzuse pe Niemen cu pescarii care prind vetrițe.

— Aha ! exclamă scurt și-și plecă din nou ochii pe registru.

Justyna se apropie de el.

— Noapte bună, unchiule, spuse moale și îi sărută mîna mai apăsat și cu mai multă duioșie decît altădată.

Îi stăruiau în minte cuvintele :

„N-a țipat, n-a plîns, s-a dus numai la fereastră și, privind în întunericul nopții, l-a strigat pe Dumnezeu cu glasul unui om ce se află pe patul morții !"

Îi sărută mîna și-l privi în față. Doamne !, cîte riduri brăzdau fața aceea ! Cîteva brazde adînci și sumedenie de zbîrcituri fine ca niște snopuri de raze ce se împrăștiau pe frunte, pe obraji, în jurul ochilor umflați și posomoriți. Care dintre ele era mormîntul fratelui ? În care zăceau îngropate nădejdile și elanurile tinereții ? Pe care le săpase timpul ce se scursese lung și greu, cu picături de plumb peste capul lui, douăzeci și atîția de ani ?

— Noapte bună, noapte bună ! răspunse absent și mustățile lui aspre îi atinseră fruntea. N-o întrebă nimic. Pe ai casei niciodată nu-i întreba nimic despre ceea ce îi privea numai pe ei. Veșnic ocupat, îngrijorat, gînditor, părea indiferent și pesemne așa și era față de tot ceea ce nu avea legătură cu ferma și cu afacerile. Totuși, după ce plecă Justyna, ridică din nou capul, zvîrli tocul și, nervos,

începu să-şi tragă mustaţa lungă în jos. Clocoteau în el regretul, mînia, neliniştea.

— Cu pescarii pe Niemen... măscăriciul ! bombăni furios. Niciodată nu e acasă... niciodată lîngă mine... niciodată, aşa, ca odinioară... băiat rău... fără inimă... egoist !

Îşi vîri vîrful mustăţii în gură, privi cu ochi de piatră în gol şi rosti încet, de cîteva ori, nedumerit :

— Ce s-a întîmplat cu el ? Cu el... cu el... ce s-a întîmplat ?

Tristeţea de nedescris mişcă cutele groase de pe frunte şi-i umezi ochii împietriţi.

După ce urcă scările care duceau spre partea de sus a casei, Justyna deschise, încet, uşa tatălui ei. Se auzea un sforăit puternic, neîntrerupt, ceea ce însemna că Orzelski dormea adînc şi liniştit. Deschise uşa de vizavi şi intră în camera ei şi a Martei, unde lampa mai ardea încă pe masă.

— Aha ! Ai venit ! Te-ai îndurat să te întorci ! La miezul nopţii se întoarce domnişoara de la plimbare ! Te felicit, dar nu te invidiez ! Mă simt mai bine în patul meu. Bătrîneţea şi tinereţea. Veşnica poveste !

Cu aceste cuvinte o salută glasul gros, răguşit, care venea din ungherul camerei destul de largi. Acolo se afla patul în care sta culcată Marta, cu faţa în sus, înfăşurată într-o plapumă de vată. În lumina slabă trupul ei, ţcapăn, aducea cu o mumie ; faţa galbenă abia se zărea în mijlocul pernei albe, iar ochii străluceau ca nişte mărgele.

Tăcută, Justyna se apropie de scrinul deasupra căruia atîrna oglinda, îşi scoase rochia cu mişcări încete şi începu să-şi împletească părul. Marta continua să vorbească :

— Pe unde mi-ai hoinărit ? Da, vreo mătură n-ai mai adus cu tine ? Am văzut eu azi, am văzut cum te-ai gătit cu rochia de muselină şi ai stat o jumătate de oră la oglindă să-ţi aranjezi părul. Am fost sigură că aştepţi vizita vreunui pretendent bogat. Iată, îmi zic, s-a ivit pasărea aia rară, pe cuvîntul meu ! Unul care vrea s-o ia de nevastă, şi s-o facă mare doamnă pe fata asta săracă, cu nu cine ştie ce educaţie şi nici extraordinar de frumoasă. „Ei, ei ! gîndesc eu, nu-i de mirare că nu ştie cum să se mai gă-

tească şi ce să mai pună pe ea !“ Cînd, colo, dînsa a şters-o şi o jumătate de zi n-a mai văzut-o nimeni. Unde-ai dispărut ? Din nou acolo ?... Şi pentru ce ? Eterna prostie ! Dacă venea Rózye ? Nu poţi prinde doi iepuri... sau prinţul... ei, nu e el chiar prinţ, dar pe lîngă tine e mai mult decît prinţ... e fiu de rege ; sau ţăranul. Cu măturile ţăranilor ai să-l pierzi pe prinţ, ai să te căieşti şi ai să te faci apoi, în scurt timp ca o ciumă, cum sînt eu, sau ca o guguştiucă, întinzînd veşnic gîtul după zahăr, cum e Teresa ! Să rîzi, nu alta, pe onoarea mea ! Ha, ha, ha, ha ! Uf, nu mai pot...

Se porni pe rîs, tuşi apoi iarăşi începu să vorbească. Pe lîngă impulsivitatea şi vioiciunea obişnuită, se simţea în vorba ei o neliniştе mare. Mişca picioarele sub plapumă iar ochii, în lumina slabă a camerei, luceau tot mai tare.

— Ce se aude pe la ei ?.. Ai ! Ce faci tu acolo ? Despre ce vorbeşti ? Ştii să vorbeşti cu ei ? N-au auzit nici de romanele de dragoste franţuzeşti, nici de sonate şi nici de nocturne şi, apoi, folosesc nişte expresii aşa de caraghioase... oareşicare, ohtături, moşu-meu, hier, ficior... ţin minte... ţin minte ! Cîndva, eram aşa de obişnuită cu vorbа lor că uneori şi mie mi se întîmpla să greşesc şi să spun : moşu-meu sau hier, dar după aceea muream de ruşine. Ei, ce să mai vorbim ! Nici vorbă că arzi de nărăbdare să afli dacă a fost astăzi, pe aici, prinţul. Fii pe pace, n-a fost. Kirłowa a venit, îndată după ce ai plecat ; Emilia a trimis după mine, s-o primesc, fiindcă ea se aştepta la o migrenă. ba chiar începuse să caşte... De fapt nu din pricina migrenei n-a vrut ea s-o primească pe Kirłowa, ci pentru că îi era lene să vorbească. Iar Teresa îmi spunea că azi au de citit o carte grozav de interesantă. Eterna prostie ! Destul că am stat de vorbă cu Kirłowa vreo două ceasuri, iar eu nu-mi vedeam capul de treburi, căci pusesem pîinea la copt. Din prima clipă a început să mă întrebe despre tine : unde eşti ? Ce faci ? Cum mai arăţi acum ? Dacă eşti şi tu mai veselă ? Apoi a adus vorba, pe departe, despre Zygmunt şi m-a întrebat, în taină, dacă nu mai eşti îndrăgostită de el nici un pic ? Apoi, în sfîrşit, a început să vorbească despre văru-său : cîte moşii şi ce averi i-au mai rămas, cît e de bun şi cît e de nefericit ! Am întrebat-o : pentru ce e aşa de nefericit ?“ Ei, spune, îi pare rău că şi-a irosit ti-

nerețea, sănătatea și atîta avere ; și apoi..." și mi-a spus ceva ce n-am înțeles..." Nenorocirea lui cea mare", a început ea și s-a înroșit la față așa cum se roșește ea, știi, tu, de obicei, apoi și-a mușcat limba. Atunci eu am devenit curioasă. Am început s-o întreb : ce nenorocire ? A mormăit cu jumătate de gură : „Morfina". Și n-am mai putut afla nimic de la ea. Mi-a mai spus că tare ar vera să se însoare și să se stabilească la Wołowszczyzna, fiindcă numai așa s-ar putea lecui el de nenorocirea aceea. Trebuie să se însoare cu o femeie bună, înțeleaptă, serioasă și care să-i placă nespus de mult. Femeia aceea ar fi fericită cu el, căci e tare bun, cu judecată, și are un caracter nobil ; singura lui vină e că, fiind bogat, și-a permis prea multe în tinerețe. El singur a înțeles lucrul acesta și s-a hotărît să se însoare... Auzi Justynko ? S-a hotărît ; iar ea se pare că **de** aceea a venit azi la noi ca să afle ce gînduri ai tu și ce hotărîre iei... A venit în pețit, dar nu-i de mirare · verișoara vrea să-l salveze de balerine, de faliment și de nu știu ce morfină, iar el, pesemne, se arată generos cu ea și chiar **îi** dovedește... Vezi ce noutăți îți dau eu ție ? Sînt, eu, o prietenă rea ? Acum poți să te culci liniștită și să visezi. Numai un lucru nu înțeleg, pe onoarea mea, de ce n-ai stat azi acasă și nu ți-ai așteptat prințul ? Tăticul tău a cîntat toată ziua, iar spre seară i-a venit chef să-l acompaniezi... A învățat o nocturnă, sau nu știu ce naiba, și voia să te învețe și pe tine... Și-a căutat fetița prin toată casa, iar fetița, parcă a înghițit-o pămîntul. Unde ai fost ? Că doar nu vei fi rătăcit singură prin lunci și prin păduri, ca o nălucă ! Pînă pui mîna pe prinț ți-oi fi găsit vreun cioban. Ei, da, spune măcar o vorbă ! Ai amuțit ? Eu îi vorbesc într-una, **îi** înșir toate noutățile care pot s-o intereseze, am răgușit **de atîta** vorbărie, iar **ca nimic nu** vrea să-mi spună... **ascunsă, semeață...** fată **rea... pe onoarea mea că e** rea ! **Uf !**

Îți puteai da seama ușor că aștepta ca aceea, căreia îi vorbise atît de mult, s-o răsplătească, povestindu-i și ea, la rîndu-i, ceva ce ar fi interesat-o la culme, ar fi emoționat-o nespus.

În lumina palidă, ochii ei negri, arzători, ca două focuri, scînteiau pătimaș ; sub plapumă mîinile se agitau cu neliniște. În glasul ei se simțea amărăciune și regret.

— Ascunsă, semeață, rea ! repetă.

Tuși din nou, se liniști și stătu așa, nemișcată, cu ochii ațintiți în tavan.

Justyna își împletise cosița și o strînsese coc la ceafă ; într-o cămașă lungă, albă, desculță, se duse și îngenunche la patul ei, îi luă mîna mare, osoasă, într-a sa și, apropiindu-se de fața ei o întrebă :

— Mătușico, de ce n-ai vrut să fii soția lui ?

— Ce ? Cum ? tresări bătrîna domnișoară și se întoarse spre ea cu tot trupul ei greoi.

— Ce ? De ce eu... soția lui... vorbi cu șoaptă șuierată. A cui ?... A cui ? Tu te vezi cu el ?... știi ? El singur ți-a vorbit ?... Ți-a vorbit de mine... Își mai amintește... cu adevărat își amintește ?

— Își amintește ; a suferit mult și nici acum nu e chiar ca toți oamenii...

— A suferit ! Dar ce, eu n-am suferit ? Nu e chiar ca toți oamenii !... Dar eu cum sînt ? Eternă tristețe... eternă tristețe... eternă tris-te-țe !...

Oftă adînc și greu, pieptul îi săltă și se auzi în el ceva, ca un geamăt prelung.

— De ce ? De ce dară ? De ce ? o întrebă Justyna, strîngîndu-i mîna tot mai tare în palme.

Ochii învăpăiați ai Martei se pironiră pe fața fetei, sfredelind-o, vrînd parcă să-i pătrundă în creier și în gîndul cel ascuns.

— Nu ți-a spus pricina ? A spus tot, dar pricina nu ți-a spus-o ? Nu ?

— N-a spus-o.

Tăcu un timp, apoi, mai domolită, își întoarse privirea dinspre fata îngenuncheată și vorbi :

— Și tu vrei să știi neapărat ? Da ? Din curiozitate ? Toți devin curioși cînd fata refuză un cavaler, fie chiar și pe unul ca ăsta. Crezi pesemne că ai să afli vreun lucru nemaipomenit, nu ? Vreo întîmplare nemaipomenită... constrîngeri... obstacole... scandal... tragedie ! Uite că te înșeli ! N-a fost nimic deosebit, cum e prin romane, ori la teatru. A fost un lucru banal, prozaic, ceva care crește pretutindeni, chiar și acolo unde n-o semeni. A fost eterna

prostie... prostia mea... Vezi, cît e de prozaic... Rîse cu amărăciune.

— Pricina... repetă, pricina... Au fost două ; prima : prinţesa s-a temut grozav de batjocura lumii iar a doua : i-a fost frică să nu se spetească muncind. Asta-i tot. De oprit nu m-au oprit, fiindcă nimeni n-avea dreptul s-o facă. Eram orfană şi aveam douăzeci şi ceva de ani. Dar m-au luat în zeflemea, au făcut glume pe seama mea, m-au umilit ! Numai atunci şi numai atîta timp cît a durat frămîntarea aceea în lume, cînd toţi aveau capetele înfierbîntate, s-a vorbit despre egalitate ; se îmbrăţişau cu toţii, se iubeau, se numeau fraţi, boierul îl ducea pe ţăran în careta lui şi-l ruga : „Iubeşte-mă şi tu puţin, măi Vasile, sau Juraş, sau Anzelm şi spune-mi pe nume !" Dar cînd focul s-a stins, din cenuşă au apărut iarăşi munţii şi văile, ca mai înainte, ca mai înainte... munţi şi văi. „Iar tu, Vasile, ori tu, Anzelm, să nu îndrăzneşti cumva să te ridici din valea ta ! Şi tu, prinţesă, dacă descinzi de pe culme, atunci vai de tine ! N-o să te batem, nici n-o să te persecutăm, pentru că, sîntem prea rezonabili pentru asta şi prea delicaţi, dar o să rîdem de tine, o să rîdem atîta, încît o să ne doară burta de rîs !" Uite, asta a fost ! Nu mi-au interzis, nu m-au persecutat, dar au început cu batjocura. „Ia te uită, ce grozav pretendent şi-a găsit şi Marta noastră ! Soţii Darzecki se strîmbau cu dispreţ la gîndul că puteam lua de bărbat pe unul care îşi ară singur cîmpul. Paiaţa aia de Kirło se prăpădea de rîs şi el : „Că ară nu-i nimic, e chiar frumos să ari cu plugul, e poetic, dar tot el cară şi gunoiul în cîmp şi, cu siguranţă, din pricina asta pute, de te trăzneşte !" Şi care mai de care, cînd auzea de el numai că nu se tăvălea de rîs. Iar eu, ştii ? Muream de ruşine. Noaptea plîngeam de dorul lui, imaginîndu-mi cît de fericită aş fi cu el, plîngeam de rupeam pămîntul ; ziua însă mă lepădam, faţă de rude şi de cunoscuţi, ai cuvîntul meu, mă lepădam de el cum s-a lepădat Petru de Isus Christos. Şi... ştii ? Eterna josnicie ; eu însămi, eu însămi făceam haz, mai mult decît toţi, de asemenea pretendent. Uneori lacrimile îmi curgeau şiroaie pe obraji, iar ei credeau că de rîs... Numai Benedykt nu le-a ţinut isonul, fiindcă nu-i ardea lui de rîs atunci, poate şi pentru că nu

uitase, atît de repede cum uitaseră alţii, că fratele celui batjocorit zăcea în acelaşi mormînt cu fratele lui. În schimb, m-a luat pe altă cale. Căuta să mă convingă : „Muncă grea. O să fii nevoită să plivești, să seceri, să mulgi vacile, să gătești, să speli..." A rostit o întreagă litanie despre toate cîte va trebui eu să fac. „N-ai să reziști, ai să-ţi pierzi sănătatea, ai să te aspreşti, ai să te faci ca o ţărancă!" Asta m-a făcut să dau înapoi cel mai mult, mai mult chiar decît rîsul şi batjocura lor. Cum, adică, eu, prinţesa, să plivesc, să secer, să mulg vacile, să spăl ?... M-aş chinui, sigur că m-aş chinui, n-aş rezista, m-aş ţărăni ! De unde mi se trăgeau mie ifosele astea ? Naiba ştie, că doar eram săracă lipită, de umblam uneori în tîrlici rupţi ; o educaţie, acolo, aveam eu, dar aşa, o spoială şi munceam la Korczyn de cînd eram fetişcană. Şi nu era de glumă munca asta, căci conduceam toată casa, ferma şi grădina ; pe lîngă alte toate mai trebuia să şi cos îmbrăcămintea pentru mine şi pentru alţii ; pentru mine numai pe acelea căpătate de pe la rude. Ei, dar mă trăgeam dintr-o familie de *cetăţean*, neamurile mele erau boieri... deci, iacă-tă, de unde şi prinţesa !... Într-adevăr, mă temeam de munca aceea care m-ar fi aşteptat acolo... „Şi, ce, m-am gîndit eu pînă la urmă, am să-l uit, are să-mi treacă dorul, n-o să-l mai regret ! Iar Darzecka o ţinea întruna : „Lasă, vine altul mai potrivit pentru tine, am să te peţesc chiar eu." „N-a venit, nu m-a peţit căci la puţin timp a început să-şi peţească propriile fiice. Dacă am încetat să-l regret şi dacă l-am uitat, asta numai Dumnezeu şi cu mine o ştim. Destul că nu m-am măritat cu un ţăran, n-am secerat, n-am plivit, şi n-am muls vacile... căci, în ceea ce priveşte gătitul şi spălatul, asta am făcut-o, am făcut-o destul... Korczynul a devenit micul meu regat în care se cădea uneori să pui mîna la treabă... dar n-am secerat şi n-am plivit... şi asta înseamnă mult... pentru asta merită să renunţi la multe... numai pentru asta merită să trăieşti ; să nu seceri şi să nu plivești... te răsplăteşte pentru toate : pentru faptul că eşti lipsit de dragoste, că nu ai un acoperiş al tău, nu ai copiii care ţi-ar fi îndulcit, poate, zilele, şi pentru că ai îmbătrînit înainte de vreme şi te-ai făcut ca o ciumă, pentru toate te răsplăteşte... pentru toate aflu eu răsplata în

faptul că n-am secerat, că n-am plivit și nu m-am țărănit... Sînt mulțumită, grozav de mulțumită sînt și toată viața am petrecut-o într-o fericire... Iar pe lîngă toate astea mi se cuvine glorie și cinste că m-am salvat de la umilință și rușine... glorie și cinste... veșnică glorie... veșnică glorie !

— Mătușă ! Mătușă ! biata ! biata mea mătușă ! șopti Justyna, strîngînd cu dragoste mîna fierbinte a femeii care răsufla tot mai greu.

Își întoarse fața veștejită cu obrajii arzînd și începu s-o asalteze cu întrebări :

— Ce mai e cu el ? Cum arată ? S-a făcut sănătos de tot ? Se înțelege cu nepotu-său ?

Vorbiră mult timp în șoaptă, stînd cu fețele alăturate.

— Și-a făcut casă nouă ? Cum e înăuntru ? Odaia de oaspeți e mare ? E curat, e ordine ?

Iar după ce Justyna îi dădu răspunsurile toate, o întrebă din nou :

— Își mai amintește ? Cum își amintește ?

Uneori tăceau amîndouă și cădeau pe gînduri, apoi iar se auzeau șoapte :

— Își amintește ? Își amintește des ?

Femeia îngenunchiată lîngă pat, tînără, înfloritoare, îi povesti cu glas blînd, mîngîietor celei rănite trecute și asprite, cum și cînd îi vorbise despre ea.

Pe buzele ofilite ale Martei înflori un zîmbet, trăsăturile feței se luminară, iar pleoapele-i căzură, peste ochii împăcați, stinși, încețoșați de o dulce visare.

— Își amintește ! mai zise și se liniști de-a binelea.

Nu dormea, sta nemișcată și tăcută, numai în pieptul ei se auzea gîfîiala aceea stîrnită de emoție și de atîta vorbă.

— Mătușă, șopti Justyna, dar mata ești bolnavă serios. De ce nu vrei să te cauți ?

Ridică pleoapele și bombăni nemulțumită, burzuluindu-se ca de obicei.

— De ce ? Pentru ce ? Poți să-mi spui și mie de ce, și pentru ce ?

Și adaose, pe dată :

— Cine ți-a spus ție că sînt bolnavă ? Născoceli ! Copiii au născocit-o ! Nu există pe lume om mai sănătos

ca mine. Lăsați-mă-n pace cu tratamentele și cu doctorii voștri. Du-te și te culcă ! Noapte bună !

Spunînd acestea închise ochii din nou și din nou o pace dulce i se așternu încet, încet pe chip.

Justyna se ridică, o mai privi o clipă apoi, se aplecă și o sărută lung. Se depărtă, stinse lampa și se opri la fereastră, privind cum se revărsau zorile ; pomii stăteau într-o încremenire de piatră, ca niște străji fermecate, nori albi se traseră peste cer ca un văl de crep, iar pe Niemenul sur, unde și unde izvîcnea cîte un pește, spărgînd în cercuri mari oglinda apei și făcînd să țîșnească mici fîntîni, de-o clipă doar. Curînd, deasupra codrului, la răsărit, se ivi geana de purpură, un fior trecu printre frunze și stîrni freamăt șopotitor, aproape de casă cîntatul prelung și ascuțit al unui cocoș spintecă liniștea adîncă, apoi cîntecul se repetă mai departe, din nou mai departe și tot mai departe și mai slab.

Ca niște străjeri conștiincioși, care, postați pe mari întinderi își predau parola rînd pe rînd, tot astfel, în împărăția somnului, păsările acestea repetau una după alta strigătul triumfător ce da de știre ivirea soarelui. Justyna, cu ochii la geana aceea ce devenea tot mai mare și mai aprinsă, vîna cu urechea cîntecul cocoșilor, care acum venea dinspre sat ; întîi de la casele apropiate, apoi de la cele depărtate, pînă cînd, în sfîrșit, abia se mai auzi, de foarte departe, poate chiar de deasupra defileului „Jan și Cecylia". Închise ochii și-și lăsă capul pe umărul rezemat de fereastră. Era oare nălucire, sau vis ? Vedea înaintea ei, deslușit, de parcă ar fi fost aievea, o gospodărie de țărani, peste care dimineața presărase perle de rouă și un tînăr frumos călcînd pe iarba verde și măruntă din ogradă. Se ducea la grajd, deschidea ușa și scotea căruța cu loitre. O copilă desculță, cu gălețile pe umeri, cobora în fugă pe sub plopii bătrîni, spre rîu ; un om vîrstnic, îmbrăcat cu un suman gros, cu fruntea înaltă încrețită deschidea fereastra camerei sale și-și ridica spre cerul de dimineață ochii spălăciți și suferinzi.

Dar cine mai ieșea în cerdacul casei și se oprea sub streașina înflorată ? Era chiar ea... ea... într-o fustă scurtă cu cosița șerpuind pe caftanul larg, cu fața fericită ca și

fericirea tînărului aceluia frumos, cu coasa în mînă, care-şi întorcea privirea spre ea...

Nălucire ori vis ? I se părea, iarăşi, că domnea peste lume un amurg transparent dar fără zi şi fără soare, iar ea plutea în înălţimi şi îmbrăţişa cu privirea zarea largă, atît de largă încît într-o margine i se arăta, desluşit, conacul de la Korczyn cu împrejurimile şi mormîntul cel străvechi ascuns în ostrovul de verdeaţă al defileului legendar, iar în cealaltă pustietatea tristă a nisipurilor, dincolo de care, în poiana împresurată de pădure sta un mormînt însingurat. Totul era cufundat în amurgul acela transparent, iar ea, plutind în tării, ţinea în mînă o lampă... aceeaşi lampă care ardea ieri seara pe scrinul de arin al lui Anzelm. O luase de acolo pesemne şi acum o ridica sus de tot, iar razele ei, ce-i drept, zgîrcite, firave, cădeau — firicele de aur — pe coperişurile caselor, pe garduri şi uliţi, coborau într-o parte pe mormîntul secular, iar în cealaltă pe gorganul părăsit, luminîndu-le şi parcă unindu-le, cum sînt unite între ele verigile unui lanţ.

I se părea ori visa ? Pe părul ei, pe faţă, pe buze simţea săruturi calde, îndelungi. Erau razele soarelui, care, ţîşnind din hăuri de dincolo de geana zorilor, sfîşiau pînza albă a norilor şi-şi trimiteau săgeţile pe pomi, pe iarbă, pe apă, pe păsările care începeau deodat să ciripească şi — pe ea. Dar poate că visul, ori închipuirea îi aducea acele săruturi nu de la astrul zilei, ci de la altcineva, de la altcineva... căci faţa ei se învăpăie şi un zîmbet fericit i se cuibări pe buze.

Sfîrşitul cărţii a doua

CARTEA A TREIA

I

Andrzejowa Korczyńska nu era o „mare doamnă", cúm îi plăcea lui Anzelm Bohatyrowicz să spună despre ea. Cu treizeci şi ceva de ani în urmă, cînd tînără, bine făcută şi cu zestre frumoasă se măritase cu unul dintre fraţii Korczyński, lumea comentase cum că, o fată ca ea, numai dintr-o dragoste mare putuse încheia o astfel de căsătorie. Mulţi ar fi vrut să-i cîştige inima şi averea ; ea însă îl alese pe cel mai puţin bogat şi cu numele cel mai puţin răsunător. Îl iubise şi, cu omul de care era îndrăgostită se unise în sentimente, însuşindu-şi crezul şi aspiraţiile care lui i-au hrănit tinereţea, dar care prea curînd şi prea timpuriu aveau să-i curme viaţa. Zestrea ei nu valorase milioane, totuşi fusese destul de frumoasă şi întrecuse mult ceea ce adusese el, căci părinţii ei, oameni bogaţi, îi lăsaseră moştenire întreaga lor avere. Osowce cuprindea vreo sută de gospodării, pămînt mult, păduri frumoase şi un conac construit cu pretenţii de măreţie. Se vedea că fusese ridicat cu cîteva zeci de ani în urmă de un boiernaş cu dare, vrînd, din ambiţie, să se ia la întrecere cu marii bogătaşi. De fapt, palatul, cum i se spunea pe o rază de cîteva mile, nu era nimic mai mult decît o casă cu două caturi, cu două rînduri de ferestre mari, cu acoperişul din tablă roşie şi un peron larg şi acoperit, ale cărui arcade erau îmbrăcate într-o ţesătură densă de iederă. Clădirea, destul de rece şi impersonală, avea în faţă o curte imensă, împodobită cu ronduri de flori şi peluze, dincolo de care porneau alei vechi, iar în fund, pe o suprafaţă întinsă, aşa-numitul parc englezesc, cu potecile licărind prin vegetaţia bogată, cu băncile albe aşezate în diferite direcţii,

iar deasupra unui pîriu îngust, năvalnic și mereu șopotitor, poduri ușoare se bolteau în arcuri grațioase. Niemenul nu curgea pe aici, dar pîriul care tăia grădina se vărsa în el, o milă mai sus ; în triunghiul mare, alcătuit de cele două albii — una largă, cealaltă îngustă — pe lunca întinsă, se înălțau din loc în loc șiruri de movile scunde, făcute pesemne de mîna omului, pe care localnicii le numeau șanțuri suedeze. Bătrînii spuneau că demult, înainte cu vreo două veacuri, pe locurile acestea fusese o mare tabără militară și că pe aici se purtaseră bătălii multe și crîncene. Toamna, cînd copacii de pe alei și tufișurile din parc își scuturau frunzele, se puteau vedea pînă departe, de la ferestrele catului al doilea al casei sau al palatului Osowce, cum i se zicea, lunca, șanțurile și cele două cursuri de apă unindu-se : rîul și pîriul. Aici se născuse doamna Andrzejowa, aici crescuse și trăise, cu excepția celor opt ani, cînd alături de soțul ei, locuise în casa acestuia. La începutul celor opt ani plecase de la Osowce îndrăgostită, plină de viață și strălucind de fericire, iar la sfîrșit se întorsese văduvă, în straie cernite, pe care avea să nu le mai lepede niciodată. Frivolă, cochetă și grozav de veselă nu fusese ea niciclnd ; în prima tinerețe chiar și în cele mai fericite clipe făptura ei maiestuoasă păstra ceva din calmul, din gravitatea care marchează caracterele profunde și reținute ; pînă și în fericirea exuberantă cu care coborîse treptele altarului se resimțise meditația, concentrarea, ruga interioară a firilor predispuse la severitate față de propria persoană. Cine o cunoștea din vremea aceea își amintea fața ei ca un trandafir îmbobocit, iar în felul ei de a se purta și de a vorbi, deși arăta mult mai serioasă și mai rezervată decît alte femei avea multă drăgălășenie și farmec ; și-o amintea totodată capabilă de elanuri și pasiuni nobile. Îndeobște se știa că împărtășea întru totul convingerile și aspirațiile tovarășului său de viață. Soție de democrat și patriot, știa să-i fie, la un loc, confidentă, sprijin și camarad, iar cînd nu reușea să-l ajute în străduania lui de a se apropia de popor, și de a trăi în fiece clipă alături de el, se întîmpla așa nu pentru că era o îngîmfată, că-i disprețuia sau că avea niscai prejudecăți de castă, ci din pricina neputinței de a se despărți, fie și pen-

tru o singură clipă, de formele elegante ale vieții și de a suporta cu răbdare ceea ce-i apărea ca grosolan și trivial. Nimeni nu știa mai bine decît Andrzej să se apropie de inimile tinere, de mințile neluminate, de făpturile acelea simple, și nimeni nu era mai incapabil s-o facă decît soția lui. Îndrăgostit, el o înțelegea prea bine și îi ierta aceasta cu ușurință și umor ; ea însă era necăjită și umilită de această nepotrivire, unica de altfel, dintre ei. Voia, se străduia să se schimbe, lupta cu deprinderile, ori cu unele limite ale firii, dar nu izbutea. De multe, de nenumărate ori intrase prin colibele scunde cu inima gata de dăruire, cu buze tremurînde de mulțimea cuvintelor ce se cereau rostite și se oprise în prag maiestuoasă, cu capul înălțat semeț, ca o zeiță care, în mărinimia ei, se îndură să păsească sub acoperișul unor muritori de rînd ; în aparență era mîndră și disprețuitoare, în realitate, tulburată și desperată, pentru că rar știa ce să facă și cum să vorbească oamenilor acelora. Se simțea ca paralizată în fața acelei forțe necunoscute, neînțelegînd problema pe care avea s-o dezlege ; nutrea simțămintele cele mai nobile, dar se cutremura de dezgust față de tot ce era prozaic, grosolan, o îngrozea duritatea terenului pe care trebuia să înainteze. De cîte ori le vorbea — n-o înțelegeau ; dacă i se adresau — nu-i înțelegea. Ansamblul o atrăgea, amănuntele o speriau și o făceau să dea înapoi. Se uita cu o scîrbă de neînvins la trupurile nespălate, la hainele ponosite, la pereții afumați, la siluetele și figurile îngroșate și deformate. Credea în sufletul acestui uriaș fenomen colectiv și ar fi vrut să-l înțeleagă, dar trebuia să lupte cu sine ca să poată întinde degetul spre a-i atinge crusta. Cîteva fire de gunoi risipit pe jos o făceau să se tragă înapoi cu dezgust, mirosurile de grajd și cocină o îmbolnăveau de îngrețoșare. Era aptă să înțeleagă și să pătrundă cele mai elevate abstracțiuni, dar se oprea, ca un copil nedumerit și înfricoșat, în fața oricărei realități mai aspre sau neplăcute. Știa că din ansamblul acestor fapte, cifre, niveluri de activități este alcătuită scara conducătoare spre idealuri ; o atrăgeau idealurile și le înțelegea, dar nu era în stare cu mîinile proprii să construiască nici o singură treaptă a acestei scări. O împiedicau simțul estetic, eleganța deprinderilor,

gustul rafinat precum și o mîndrie instinctivă ce ținea nu atît de conștiența că este o femeie bogată și de neam, cît de alcătuirea intimă a ființei ei de o mare puritate, simțind nevoia să ducă o viață sublimă și să se înalțe deasupra a tot ce era vulgar, frivol și prozaic. Pentru această mîndrie nu de neam și nici de avere, ci mai degrabă decurgînd dintr-o înțelegere idealistă a vieții — la care, în ciuda voinței și a științei ei, se mai adăuga și ceva moștenit — își făcea reproșuri deseori, mai ales că acesta era singurul lucru în care nu se unea cu omul iubit ; și, apoi, nu se împăca nici cu religia care o învăța să-și înconjure semenii cu dragoste și înțelegere. Nu putea să și-o înăbușe nu fiindcă era prea slabă și îngăduitoare cu sine, ci poate pentru că această trăsătură îi fusese transmisă de un șir de generații și întărită apoi de atmosfera de confort, de poezie, de înălțare a spiritului deasupra prozei banale de zi-cu-zi, atmosferă de care se bucurase în casa părintească ; aceasta o apărase din toate părțile, pînă cînd, dintr-o copilă devenise domnișoară. Cînd Andrzej n-a mai fost, cercul vederilor, al relațiilor și aspirațiilor ei se restrînsese nespus, așa încît ajunsese la o împăcare deplină cu sine însăși. Își spunea că organismele superioare și cele inferioare, existențele avîntate spre un ideal și cele banale nu se pot împăca precum nu se împacă apa cu focul ; noblețea spiritului, constînd în trăirea a tot ce este pur și frumos, există și are dreptul să existe și, cine știe, dacă nu tocmai în faptul acesta se află rațiunea de a fi a omenirii. Pentru aceea că unii, undeva mai jos, păcătuiesc și, măcar că sînt dăruiți cu suflet frumos, umblă sau se tîrăsc prin lume cu corpuri schiloade, se cade să ai milă și bunătate, uneori chiar să oferi și cîte un ajutor, dar nu se cuvin sacrificate liniștea, meditațiile în singurătate și înălțările sublime ale spiritului, deprinderile și preferințele alese. Spunîndu-și toate acestea își adormea conștiința și, ca o lebădă imaculată, plutea deasupra vieții sus de tot, peste întinderile pe care se agitau furnicile, țopăiau vrăbiile și orăcăiau broaștele, stînd la fel de departe de hărnicia gîzelor pe cît de departe se ținea de frivolitatea păsărilor și de duhoarea smîrcurilor.

Nu era nici slabă și nici îngăduitoare cu sine. Din felul ei de a fi se putea deduce o energie care nu se revărsa în afară prin gesturi și fapte, ci era întoarsă spre viața interioară, strunind-o bine. Energia aceasta întreținea focul unor simțăminte mari, poate chiar al unor pasiuni pe care însă le închidea îndată, într-o formă calmă, ca o flăcăruie, arzînd într-un vas de marmură. Cînd avusese numai douăzeci și șase de ani se despărțise de bărbatul iubit, de tatăl unicului ei copil, neștiind dacă îl va mai vedea vreodată ; răutăcioșii susțineau că ea, atunci, ar fi vrut să le imite pe spartane și mai nu știu ce alte figuri celebre. În realitate, nu vroia să imite pe nimeni ; îl iubea prea mult pentru ca, într-o clipă ca aceea, să se mai poată gîndi la niște modele de demult. Într-un fel, s-ar fi putut ca acestea să-i fi intrat în sînge, dar ea nu-și amintise de ele nicidecum și fusese ea însăși atunci, pe colina de nisip arătată de Jan Bohatyrowicz Justynei, cînd dreaptă, puternică, cu ochii scînteind de entuziasm, își petrecuse brațele după grumazul soțului, îl sărutase apăsat și, desfăcîndu-se brusc din îmbrățișare, rostise zîmbind : „Hai ! Încalecă !" și încă vreo cîteva vorbe pe care nu le auzise nimeni. După plecarea lui, Andrzejowa, urmată de ceilalți oameni adunați pe colnic, îngenunche și începu o rugăciune, rostită cu glas puternic :

— În numele Tatălui, al Fiului...

Spunea rugăciunea pentru călătorii în primejdie, rar și limpede, oprindu-se uneori cîteva secunde, pentru a asculta, parcă, tropotul de cal ce se afunda în codru, sau trilurile pe care privighetoarea le înalță spre cer. Lacrimi mari se prelingeau una după alta pe obrajii ei, dar în glas nu i se simțea plînsul, silueta dreaptă nu i s-a îndoit, nici nu s-a clătinat, și nici un mușchi al feței nu a tremurat și nu i s-a strîmbat. Apoi, o singură dată, cînd un glas de copil anunțase cumplita veste, ea căzuse fără cunoștință ; zăcuse cîteva zile doborîtă de o slăbiciune de moarte și crezuseră cu toții că o să-și piardă mințile, dar și-a revenit, și după aceea n-a mai leșinat, n-a mai izbucnit în plîns, nu și-a mai pierdut niciodată controlul asupra gesturilor și cuvintelor. Nu s-a plîns de vreo suferință fizică, însă rumeneala din obraji i-a pierit pentru totdeauna. Nimeni

n-a surprins-o plîngînd cu desperare, dar nici rîsul voios nu i l-a mai auzit vreodată. Străinilor le zîmbea ceremonios uneori, rudelor și celor apropiați — cu prietenie, fiului — tandru și cu un surîs fericit, dar de rîs nu mai rîdea. Și nici faptul acesta nu părea ciudat, întrucît se afla în deplină armonie cu gravitatea și distincția făpturii ei. Cei care o cunoscuseră de copilă spuneau că niciodată nu fusese de o veselie exuberantă sau de o vitalitate impetuoasă. Era rece și mîndră, mereu ferecată în sine, intimidîndu-i și îndepărtîndu-i pe cei din jur, și nefăcînd nimica să-i atragă. Fără îndoială, izolarea în care trăia, departe de larmă și de agitație, îi asigurau un fel de piedestal, de la înălțimea căruia domina sufletele și ființele de rînd. În felul acesta îi era și mai lesne să-și ascundă suferința morală, poate și fizică, din pricina căreia îi pierise așa de repede rumeneala tinereții și a sănătății, putea să evite ciocnirea cu vulgaritatea sau cu aspectele urîte ale vieții ; era mai ușor să se dedice întru totul și fără răgaz preocupărilor ei preferate și acelui mod de viață pe care și-l alesese fără șovăire și pentru totdeauna.

Ce o preocupase și cum trăise în acești douăzeci și trei de ani petrecuți în sihăstria casei cu două caturi de la Osowce ? Îți puteai face o imagine despre asta numai aflîndu-te în imediata ei apropiere și observînd-o în zilele de august, cum sta așezată în fotoliul moale, din fața ferestrei mari de la etaj, odihnindu-și mîna cu lucrul în poală și mîngîind cu ochii, gînditoare, profunzimile verzi ale grădinii și parcului.

Stătea într-o cameră de colț, ce dădea cu ferestrele spre marea de verdeață a grădinii. Plafonul înalt, forma aproape rotundă a camerei, o făceau să semene cu o capelă, impresie ce ți-o întărea tapetul vechi, decolorat pe alocuri, dar încă azuriu, presărat cu steluțe de aur, după cum și multele gravuri de pe pereți și crucifixul mare, negru, din colțul camerei, în fața căruia se afla un scăunel de rugăciune. Scăunelul era din lemn scump, cu lucrătură aleasă : crucea neagră, grea, contrasta cu albul strălucitor al unui Christ, sculptat artistic în fildeș. De altfel, în afară de crucifix și de cartea de rugăciuni în legătură scumpă, așezată pe scăunelul de rugăciune, nu se mai aflau aici alte obiecte

sfinte. Pe pereți, în afară de câteva portrete vechi și de cel care îl înfățișa pe Andrzej în floarea frumuseții sale bărbătești, așezat deasupra căminului decorativ și de o dată neîndoios mai recentă decît celelalte, se repeta mereu și mereu în rame mai mici și mai mari, sculptate, aurite, îmbrăcate în catifea, un singur chip, mai întîi de copil, apoi de băiețandru, mai apoi de tînăr flăcău și, în sfîrșit, de bărbat, surprins la diferite vîrste, în atitudini și dispoziții diferite, în fotografii, desene, crochiuri și picturi : chipul lui Zygmunt. Doamna Andrzejowa n-avea decît un singur portret de-al soțului, executat cu măiestrie, la cererea ei, la cîțiva ani după căsătorie, de un pictor talentat ; în schimb avea vreo douăzeci de portrete ale fiului, în mărimi și maniere felurite. Încă și mai multe erau aici lucrările lui, de la primele încercări în creion pînă la schițe, crochiuri, copii, pe care le așternuse pe hîrtie și pe pînză, la diferite vîrste. Era un mic muzeu întocmit cu grijă nemăsurată, care ar fi putut să dezvăluie ochiului ager esențialul din evoluția fiului ei. Același cult pentru amintiri îl dovedea mobilierul camerei, alcătuit din piese prețioase și elegante, dar vechi și demodate.

Alte încăperi fuseseră renovate și mobilate cu grijă și ingeniozitate, înainte de căsătoria lui Zygmunt ; vecinii bîrfitori și răutăcioși susțineau că la renovarea, la schimbarea mobilierului și la modernizarea interioarelor a fost folosită o mare parte din zestrea soției lui Zygmunt. Nimeni nu s-a mirat prea mult, întrucît erau îndeobște cunoscute și înalta educație estetică și înclinația excesivă pentru lux a tînărului Korczyński, precum și relațiile și creșterea aleasă a fetei cu care se căsătorise. În odăile doamnei Andrzejowa nu se făcuse nici o schimbare. În casa care altădată aparținuse soțului ei, locuiau niște oameni străini, însă o parte din mobila pe care o avusese acolo, procurată cu trudă și cheltuială de ea însăși, fusese adusă și o înconjura astăzi aici. Erau canapele și fotolii lustruite, moderne cu trei decenii în urmă, tapisate cu mătase și damasc, acum decolorate, un birou din lemn scump, o bibliotecă plină de cărți cu coperți hărtănite. În afară de respectul pentru trecut se mai vedea și o preocupare pentru prezent. Măsuțele erau încărcate de reviste și cărți noi a

căror înfățișare grăia că au fost citite și răscitite. Multe ore, uneori chiar zile întregi, petrecea aici pani Andrzejowa căutînd să afle, prin mijlocirea tiparului, schimbările din societate, urmărind cu ochi curioși noi izvoare de gîndire și noi opere în slujba celor mulți, de soarta cărora, împreună cu omul iubit, **se** îngrijise atîta, cîndva.

Pe pereți și pe mese se aflau portretele unor oameni cunoscuți : gînditori cu oarecare celebritate, artiști, scriitori polonezi, a căror prezență convingea pe oricine că ea îi cunoștea și îi admira pe toți aceia care, — deși în alt fel — își închinaseră viața zeității, pe altarul căreia se lăsase mistuit Andrzej. În fața unui fotoliu mare de lîngă geam, era un coș plin cu pînzeturi și materiale din lînă, de felul acelora care acum, împreună cu acul și alte instrumente trebuincioase la cusut, se odihneau pe genunchii doamnei Andrzejowa. Cînd nu citea, cosea haine pentru familii sărmane, despre care afla multe amănunte de la slugi, dar numai arareori le și vedea. Niciodată n-a făcut lucruri de mînă migăloase, dar a cusut cu pricepere și îndemînare sumedenie de haine ieftine și trainice, ferindu-i pe mulți de chinurile frigului și de rușinea zdrențelor.

Așa s-au scurs douăzeci și trei de ani și, pe fondul lor uniform se conturau cîteva momente importante, hotărîtoare oarecum, pentru viitorul ei și al fiului său. În urmă cu vreo optsprezece ani avusese cu fratele răposatului ei soț, tot în această cameră, o discuție lungă și aprigă, care era cît pe-aci să strice pentru totdeauna înțelegerea și bunele lor relații de familie. Tutorele legal și natural al micului Zygmunt, Benedykt Korczyński, venea pe atunci foarte des la Osowce. Era încă tînăr și însurat de curînd, dar începuse să simtă dureros spinii vieții, întîmpinase multe greutăți, se îngrășase, devenise morocănos. Administra însă cu rîvnă moșia cumnatei sale, cu atît mai mult că ea, după zeloase încercări în această direcție, neputînd să facă față, îi ceruse sprijinul, în numele nepotului orfan. Ca să-și chiverniséască averea și să-și conducă afacerile stăpîna de la Osowce se lovise de aceleași obstacole care o copleșiseră și atunci cînd încercase să stea alături de soțul ei în unele acțiuni sociale. Ca și atunci, trebuia să se ciocnească de ignoranța și grosolănia oamenilor, și aceasta

era un lucru atît de neplăcut pentru ea, aproape cu neputință de îndurat. Calculele, procesele, alergătura pe moșie și tot felul de planuri îi încătușau parcă gîndurile și sentimentele. De cîte ori administratorul îi înfățișa un raport fără să-și dea seama și cu tot efortul ce-l făcea pentru a-l asculta, începea să privească visătoare jocul pitoresc de lumini din tufișurile parcului, să tragă cu urechea la melodia pe care pîrîul o îngîna necontenit, să reflecteze la o carte citită de curînd, să-și amintească o discuție, o năzbîtie, vreo vorbă sau un zîmbet de-al micuțului Zygmunt. Dacă ar fi fost numai ea, ea singură, ar fi ales o viață modestă, în loc să-și facă griji pentru niște banale cîștiguri și pagube materiale. I se părea că asemenea griji prozaice scad din demnitatea și valoarea unui om. Era înclinată spre ascetism, nu dorea și nu făcea nici un fel de lux ; rochiile de doliu pe care le purta erau ieftine, iar mobilele vechi îi erau cele mai dragi ; făcuse încercarea, și reușise să-și dovedească singură că se putea hrăni timp îndelungat cu mîncare puțină și simplă. A trăi de bună voie o viață aspră, de sărăcie, devenea pentru ea uneori o năzuință fierbinte. Față de comoara pierdută a inimii sale, pe care niciciînd n-o putea uita, bogățiile materiale îi păreau deșertăciuni pentru care nu merita să te străduiești ; față de năzuințele și jertfele cărora le fusese martoră și la care luase parte, preocuparea pentru confort, pentru lux era un semn al decăderii morale, sau, cel puțin, de superficialitate și vulgaritate ; alături de suferința și mizeria celor mulți la care privea din sihăstria ei cu ochi mari și îndureraţi, capriciile proprii și împlinirea lor cu orice preț îi apăreau ca un păcat și ca o nerușinare. Dar nu era singură. Înțelegea că pentru binele, pentru viitorul fiului ei, la care îi plăcea să se gîndească urzind visuri măreţe în ceasurile de restriște, era datoare să păstreze neștirbită măcar această bogăție, dacă pe tatăl lui îl pierduse pentru totdeauna. De aceea încerca să se schimbe, lupta cu sine, se străduia să-și învingă sila și — nu reușea.

Din fericire îi venise în ajutor fratele răposatului ei soț, pe care îl primise cu recunoștință, dar nu-i îngăduise să se amestece într-o problemă pentru ea de o mie de ori mai însemnată și mai scumpă inimii. Astfel, Benedykt tre-

buise să se poarte atunci ca un strateg prudent și temător, care se vede nevoit să se apropie cu oastea de tabăra vrăjmașă în repetate rînduri și din mai multe părți, pînă să se poată hotărî a da bătălia decisivă. Își respecta sincer cumnata, dar **era** intimidat de **felul ei cam** mîndru și distant, în **ciuda** prieteniei dintre **ei.** Încercase **de** multe ori să-i vorbească despre micul Zygmunt, să-i strecoare cîte un sfat, dar ea părea să nu-l audă și să nu-l înțeleagă. Într-o seară intrase în camera în care sta ea acum, mai posomorît ca oricînd și, trăgîndu-se de mustață — chiar și pe atunci tot așa de lungă și lăsată în jos, dînd feței sale expresia unei continue îngrijorări — declarase cumnatei că are de gînd să-i vorbească deschis, fără înconjur, despre nepotul său. Îl întrebase ce-l nemulțumește. Îi răspunsese că-l crește ca pe un marchiz francez, nu ca pe un cetățean polonez, **și** că-l tratează **ca pe o** domnișoară, **nu** ca pe un bărbat.

Pe masa **din** fața doamnei Andrzejowa se afla portretul frumos executat, cu ramă scumpă, al unui băiat de vreo doisprezece ani, în veșminte franțuzești din secolul trecut, cu părul buclat lăsat pe umeri. Copilul era într-adevăr frumos, delicat și, în costumul acela pitoresc din catifea, dichisit cu dantele, semăna cu un prințișor. Ochii mamei și ai unchiului se îndreptară spre acest portret : cei dintîi exprimau dragoste și fericire, ceilalți — dispreț și îngrijorare. Tot cu dispreț și îngrijorare îi mai reproșase Benedykt faptul că domnișorul din fotografie iese la plimbare cu preceptorul, care îl poartă de mînă și nu-l lasă să vadă și să cunoască viața și oamenii, că fizic este prea puțin dezvoltat pentru vîrsta **lui, prea** mofturos, că este despotic **și** disprețuitor **cu ceilalți, că, în** sfîrșit, singurul mijloc de **a-i** căli trupul, **de a-l instrui** cum **se** cuvine **și** a-i forma deprinderi mai **bune, ar** fi înscrierea lui la **una** dintre școlile publice. Atunci doamna Andrzejowa se sculase în picioare și, de la înălțimea persoanei sale, declarase ferm și cu indignare că niciodată nu va îngădui așa ceva. Cum își închipuia că și-ar putea lăsa unicul său fiu să se amestece cu gloata aceea cu concepții, obiceiuri și instincte abjecte, poate chiar periculoase, că l-ar putea expune molipsirii de vulgaritate, de grosolănie, poate și de acel mi-

crob care stăpînește lumea de azi : goana după cîștig, după foloase materiale, arivismul. Evident, ea nu disprețuia mulțimea, îi dorea fierbinte o viață mai bună, fericită, dar țelul vieții ei era ca Zygmunt să se ridice deasupra acestei mulțimi, să fie pur, desăvîrșit. Acolo se formează la întîmplare oamenii de rînd, în vreme ce el, urmînd pilda tatălui său, este menit să devină conducător, conducător în sensul că, într-un viitor, cîndva, prin simțămintele și ideile sale nobile și, cine știe dacă nu și prin faptele inspirate de ele, va lumina calea celorlalți spre desăvîrșire. Lîngă ea, sub ochiul ei veghetor, avea să crească neprihănit, necorupt, cu un suflet atît de gingaș, încît orice umbră de urîțenie sau vulgaritate să-l umple de dezgust. Vedea bine doar, că nu-i neglijează educația intelectuală și că profesori scump plătiți îl învață o mulțime de lucruri ; cu timpul, după ce va mai crește, îi va da putința să iasă undeva în lume, să dobîndească învățătură mai înaltă ; deocamdată însă, cît este încă foarte tînăr și crud, nu-l va înstrăina de această oază de puritate morală și estetică. Luxul care-l supăra așa de tare pe unchiul băiatului nu este decît un mijloc de a-i sădi gusturi și deprinderi cît mai alese, ferindu-l în viață de orice fel de influențe rele. La acest plan de educație, la hotărîrile ce priveau viitorul copilului ei n-o vor face să renunțe povețele sau părerile altora, de aceea ea ar dori, și-l roagă chiar, să n-o mai sîcîie cu asemenea sfaturi și observații.

Benedykt înțelesese că era zadarnic să mai insiste. Ceea ce auzise nu erau capriciile unei flușturatice, nici declamația patetică a unei gîște romantice, ci voința și convingerea unei femei energice, în stare să gîndească. Planul astfel conceput și urzit era pe măsura caracterului și modului de a gîndi al acestei femei, și, într-un fel, chiar a propriei sale vieți. Cîtă logică ascundea acest proiect al mîndriei năzuind mereu către înălțimi inaccesibile gloatei și aleșilor ei, nu-și dădea nici ea prea bine seama ; știa că este mîndră, dar găsea pentru mîndrie și argumente sublime prin care nu numai că și-o justifica, dar o și prețuia nespus. Cum Benedykt nu renunțase să-i mai vorbească încă și despre mîndria de care dădea semne atît de timpuriu micul Zygmunt, ea îi răspunsese că nicicum nu va înceta să i-o cultive, întrucît o socotea necesară și, cine știe

dacă aceasta nu-i va servi cîndva drept scut împotriva umilinței și imbold pentru o viață superioară. Benedykt coborîse privirea în pămînt, se trăsese de mustață și, posomorît, nemulțumit, dar conștient că nu poate face nimic, părăsise camera aceea ce aducea cu o capelă și în care, în scurt timp **apoi**, avea să **se petreacă o** scenă hotărîtoare pentru **viața celei** ce o locuia.

Doamna Andrzejowa ducea **o** existență singuratică și monotonă, totuși nu putea trăi chiar ca o sihastră ; întrucît era vizitată uneori, apărea și ea din cînd în cînd prin casele rudelor și ale vecinilor. S-a întîmplat — era doar un lucru firesc, și chiar de neînlăturat — ca cineva să dorească a-i dobîndi inima și mîna. Aceasta s-a întîmplat o singură dată, pentru că felul de viață și comportamentul ei descurajau pe cei cu apucături ușuratice și îi intimidau chiar și pe cei mai îndrăzneți. Un om de curînd sosit în regiune, și prin urmare neprevenit încă, un om **serios,** ireproșabil în toate privințele, avînd o situație egală **cu** a ei, începuse să viziteze tot mai des însinguratul **Osowce,** atras de stăpîna acestuia. Intențiile pe care le **nutrea le** mărturisise rudelor ei mai apropiate, rugîndu-le să **aibă** bunăvoința de a-l ajuta mijlocind pentru el. Camera aceea, atît de liniștită de obicei, devenise locul unor frecvente întîlniri familiale, unde toți se întreceau în a-i da sfaturi, a insista, încercînd s-o convingă să-și schimbe viața. Nu putea nimeni înțelege cum o femeie de treizeci de ani, frumoasă și bogată, putea să se îngroape de vie în colbul cernit al amintirilor, renunțînd la sentimente și bucurii veșnic reale și, pe cît se pare, atît de necesare vieții. Chiar familia răposatului Andrzej nu numai că nu îi pretinsese acest sacrificiu, dar căuta din răsputeri s-o ferească de așa ceva. Agitata Darzecka, cunoscută de toți ca o persoană ce se amesteca bucuros în treburile altora, își împlinea cu zel misiunea de petițoare. Benedykt spera că tatăl **vitreg,** om instruit și foarte cumsecade, va interveni în **educația** lui Zygmunt. Osowce era vizitat adeseori, insistențele nu conteneau ; erau comentate virtuțile și meritele pretendentului, precum și sentimentele lui sincere pentru tînăra văduvă. Dar cel mai elocvent petițor fusese chiar inima ei și pledase cauza omului îndrăgostit de ea cu o căldură

cum nu se aşteptase şi nici n-o putuse bănui. În ciuda voinţei, îşi dădea seama, cînd se afla în preajma lui, că nu este o formulă abstractă a virtuţii feminine, ci un om normal, în stare să simtă atracţii şi tentaţii lumeşti. Fără vrere, se trezea în adîncul fiinţei sale dorinţa de a reveni la viaţă, de a lepăda cenuşa mormîntului şi a trăi în libertate, la lumina soarelui, în parfumul florilor. Începuse s-o încînte gîndul de a avea alături un tovarăş înţelept şi iubitor, pentru toate momentele de viaţă ; dorul după căldura căminului familial, ca un crin însetat de rouă, creştea pe mormîntul sufletului ei, pînă atunci singuratic şi dîrz. În sfîrşit, veni clipa cînd prietenii şi povăţuitorii, văzînd-o slabă şi emoţionată, i-au smuls cuvîntul, nesigur şi condiţionat. Au plecat să ducă grabnic vestea fericită celui ce o aştepta cu nerăbdare şi nelinişte, însă îndată după plecarea lor, în sufletul tinerei văduve se stîrni un vifor de simţăminte amare. Cîtă vreme faptul nu fusese încă hotărît şi se contura la mare depărtare, învăluit în presupuneri, avusese pentru ea un farmec pe care căutase să-l respingă, dar deseori se dovedise de neînvins. Acum însă, cînd viaţa ei era gata, gata să se rupă în două jumătăţi, una, aceea care trecuse, o săgeta în inimă şi o orbea cu strălucirea amintirilor scumpe şi sfinte. Niciodată, nu, niciodată, nu se perindaseră prin faţa ei atît de viu, zi după zi, oră după oră, anii primei ei tinereţi şi iubiri ; niciînd nu-l redase mai clar imaginaţia, în toate ipostazele, pe primul şi singurul ei iubit şi soţ. Şoapte triste se iscau în jur, luau cu asalt camera singuratică, nu se ştia de unde veneau, poate dinspre mormîntul săpat în adîncul codrului, pe care acum se lăsa pîcla ploilor tomnatice şi la amintirea căruia vărsa multe lacrimi fierbinţi. Nu, nu putea să uite, nici să smulgă din ea ceea ce se sudase atît de trainic cu fiinţa ei, trăirea aceea unică. Cînd se gîndi că în curînd, trupul îi va fi cuprins în braţe de un alt bărbat, iar buzele ei vor fi atinse de buzele lui, că îndatoriri noi, poate şi alte plăceri ale vieţii vor rupe pentru totdeauna legătura dintre ea şi cel dispărut, iar dragostea pentru el, amintirile legate de el vor deveni aproape un păcat şi o trădare, simţi mai întîi o durere la fel de mare ca atunci cînd aflase de moartea lui Andrzej, apoi o cuprinse ruşinea fără margini pentru slă-

biciunea și micimea sa. Cum adică ! pentru niște bucurii vulgare și trecătoare, fie ele și de durată, sau de ordin superior, dar tot egoiste, la urma urmei, să distrugă cu bună știință idealul dragostei unice și veșnic credincioase, să rupă firele amintirii care o uneau de un om ce și-a jertfit viața pentru țeluri sublime, să lepede pînă și numele lui și, ca de-o trădare, să se ferească să suspine după el ! Să treacă din brațele unuia în brațele altuia, ca orice femeiușcă de rînd, să aibă doi bărbați într-o existență, să se bucure de fericire, cînd celălalt a pierit ! Pentru el — o moarte timpurie și un mormînt uitat de toți, pînă și de ea, iar pentru ea — farmecele și bucuriile vieții ! Cine să-i păstreze amintirea pe lumea asta, dacă pînă și ea va uita de el ? Pe cine să aibe el părtaș în sacrificiu, dacă ea îl renegă ? Cine îl va întovărăși, măcar cu gîndul plin de jale și de admirație, pe drumul lui din întuneric, dacă ea va zburda prin soare și printre flori ? Numai la gîndul că se putea întîmpla așa, se rușinase cumplit pentru clipa ei de slăbiciune și, dacă i-ar fi stat în putință, s-ar fi călcat singură în picioare ; cuprinsă de un dor nemărginit se prosternă în fața crucifixului, cerînd iertare nu lui Dumnezeu, ci iubitului, o clipă, uitat. Trupul ei frumos, statuar, se zbuciuma la piciorul crucii negre, de umilință și remușcare, iar sufletul, străpuns de dorul chinuitor, se avînta din răsputeri către cel dispărut ; atunci avu una dintre viziunile, pe care omul le poate avea doar în stări excepționale ale spiritului, o halucinație cu toate însușirile unei realități tangibile. Îl văzu pe Andrzej ; plutea în aer lunecînd în jos spre ea, cu o pată de sînge pe fruntea palidă și, cu un gest blînd de iertare sau de grijă tandră, își întindea palma deasupra capului ei. Îl vedea limpede, cu forme deslușite și contururi precise. El tăcea, ea însă îi vorbea. Ce, și cum vorbise nu-și putuse niciodată aminti, știa însă că pentru ea fusese atunci o clipă de extaz, din care se trezise încă mai tristă, dar totodată mai puternică. Și-a dorit ca ea să se repete dar nu s-a mai repetat, după cum nu s-a mai repetat nici întîmplarea de dinainte. Înțelegea că viziunea aceasta fusese o simplă iluzie a simțurilor, provocată de starea excepțională în care se aflase corpul și spiritul ei în acel moment, cu toate acestea îi lă-

sase o amintire neştearsă, care, cu trecerea timpului, avea să se adîncească din ce în ce.

Mama lui Zygmunt era religioasă în felul său ; nu se ţinea după tipic, dar avea credinţă profundă şi puternică. Practicile exterioare le împlinea destul de rar ; iconiţele, statuetele, rozariile etc., i se păreau nişte semne minore de veneraţie, inestetice şi nedemne de ideea de divinitate, idee preţioasă şi sfîntă pentru ea ; credinţa într-un ideal desăvîrşit şi de neatins, într-o putere şi bunătate ocrotitoare era o necesitate absolută pentru sufletul ei şi nu numai că nu s-a îndoit vreodată de ea, dar tocmai în viaţa de meditaţie în singurătate şi în suferinţă îşi afla ea tăria. Credea în existenţa de dincolo de mormînt, deoarece i se părea cu neputinţă ca sufletele oamenilor să se stingă pentru totdeauna ca nişte luminări de ceară ; Creatorul, credea ea, n-a înzestrat zadarnic creaturile sale cu presentimentul şi cu dorinţa de infinit, din care au izvodit toate năzuinţele şi operele mari ale acestora. Credea aşadar neabătut în existenţa lui Andrzej dincolo de moarte şi gîndea, la început cu timiditate, apoi cu tot mai multă nădejde că, cine ştie, poate dragostea ei mare şi trainică îi dă dreptul să pătrundă în lumea lui necunoscută. Astfel, după cum un obiect fără viaţă prinde să se mişte, parcă, în faţa ochilor celui care îl fixează mult timp, tot aşa, un ţel de neatins, dar asupra căruia se concentrează îndelung şi exclusiv gîndurile şi simţămintele, pare a se apropia din ce în ce. Stînd în genunchi ore întregi în faţa crucii — simbolul martiriului pentru un crez cu un rol atît de hotărîtor în viaţa ei —, femeia, care vreme de douăzeci şi ceva de ani nu-şi scosese straiele cernite, fără să vrea şi fără să-şi dea seama începu, cu vremea, să-i vorbească celui dispărut. Uneori îi vorbea cu credinţa deplină că el o asculta şi atunci se simţea fericită, alteori însă numai cu cu o speranţă firavă. Nici un om nu auzea ce-i spunea şi-i povestea nu numai despre sine, dar şi despre ceea ce iubise el atît de mult pe acest pămînt încît îşi jertfise viaţa. Era unicul confident care-i ştia suferinţele, dorurile, năzuinţele, spaimele şi acea rază de fericire care lumina o singură dată viaţa ei singuratică, tăcută, ca de mînăstire.

Nu mult după ce se convinsese pe sine şi îi convinsese şi pe ceilalţi că nu-i chip să uite trecutul şi să se încredin-

țeze unui viitor nou, oricît de luminos i-ar fi apărut el, unul dintre profesori făcu descoperirea că fiul ei e înzestrat cu talent de pictor. Cît adevăr era în această descoperire triumfătoare anunțată și cîtă amăgire, sau poate dorință de a face pe plac stăpînei casei, doamna Andrzejowa nu s-a mai întrebat. Educată cu grijă, încă din copilărie, în direcția artelor, știind să cînte și să deseneze, nu avea totuși cunoștințe teoretice temeinice ca să poată verifica ea însăși această descoperire. De altfel, fiind vorba despre un copil de doisprezece ani, poate că verificarea nici nu era cu putință. Luă de bună și fără să se îndoiască știrea plăcută ce i se adusese, o primi fără mirare, ca pe ceva firesc, la care se așteptase dintotdeauna și trebuia negreșit să se întîmple. Trăise mereu cu credința fermă, că fiul ei și al lui Andrzej va dovedi mai curînd sau mai tîrziu un talent, menit să-l înalțe deasupra oamenilor obișnuiți, că o scînteie selectată de natură din sîngele părinților se va aprinde pe fruntea lui, ca o stea de primă mărime. În închipuirea ei nici nu se putea altfel : fiul ei și al lui Andrzej nu putea fi un om de rînd, cum sînt aceia care compun gloata cenușie, anonimă. Așadar, fără mirare și fără entuziasm deosebit, dar cu profundă bucurie primise vestea acelui talent al lui Zygmunt și, de atunci, tot ceea ce-l înconjura, tot ceea ce putea avea o înrîurire asupra lui și era saturat de frumos fu orientat spre dezvoltarea aptitudinilor artistice și a gusturilor lui estetice. Copilul plin de farmec, delicat și cu pretenții nemăsurate, crescut în atmosfera de seră a casei sau a palatului, cum i se zicea, de la Osowce, atît de izolat de lume de parcă n-ar fi făcut parte din ea, se apucă într-adevăr de lucru ; puse mai întîi mîna pe creion, apoi pe pensulă, cu o nerăbdare atribuită, bineînțeles, temperamentului său înflăcărat, și cu o fantezie interpretată ca semn neîndoielnic al geniului. Profesori pricepuți și din ce în ce mai costisitori îi prezi-ceau un viitor de mare artist, ceea ce încînta pe băiatul preocupat acum ca fiecare amănunt al persoanei sale și fiece clipă din viața lui zilnică să fie tot atît de neobișnuite, pe cît de excepțional avea să-i fie destinul. Așa cum razele de soare se înmănunchează într-o lentilă, toți cei ce-l înconjurau își concentrau gîndurile, eforturile și admirația

asupra lui, iar el, la rîndu-i, tot asupra sa își concentra gîndurile și visurile-i tinerești. Tot ceea ce exista mai prejos de înălțimea pe care se situase în închipuirea sa, încă din copilărie i se părea urît, nedemn de atenție, chiar murdar și dezgustător. Mai presus de sine era doar el, cel de peste timp. Era pentru cei din jur, și pentru sine însuși, centrul pămîntului și sta în așteptarea clipei, cînd va fi devenit la fel pentru umanitate, adică pentru acea specie aparte a umanității cu fețe și palme catifelate, cu îmbrăcăminte aleasă și cu pricepere pentru artele frumoase. Auzise și despre o alta uneori mai și citise, dar nu avea pentru ea nici un fel de simțăminte : nici negative, nici favorabile. Pur și simplu nu se gîndea la ea, nu-și făcea griji din pricina ei, nu exista pentru el. Creștea și se maturiza cu convingerea că el este unul dintre cei mai valoroși exponenți ai lumii cunoscute de el bine și cu care se înrudea și că, în viitorul apropiat, va deveni unul dintre preferații, dintre idolii ei. Viitorul acela nu i-a surîs prea curînd, totuși, odată i s-a arătat. După mulți ani petrecuți departe de locurile natale, după studii îndelungate răsplătite numai cu niște încercări neizbutite, un tablou pictat de el fu remarcat dintre multe altele și astfel atrase asupra sa atenția cunoscătorilor. Nu era un tablou mare, ci unul de dimensiuni reduse și destul de banal ca idee, dar execuția lui, cu toate micile stîngăcii de tehnică, mărturisea cu tărie, talentul. Banalitatea ideii și stîngăciile acelea au fost criticate, iar tînărul talentat a fost îndemnat, cu căldură, să lucreze mai departe. Succesul tabloului fusese mult sporit și de știrea că pictorul era un om bogat, ducea o viață independentă și se bucura de o poziție socială superioară. În culise mai circulau și unele șoapte, prin care se făcea cunoscută, cu mai multă sau mai puțină preocupare pentru adevăr, povestea tatălui său. Atît una, cît și cealaltă sporiră fără temei celebritatea tînărului pictor și a primei lucrări prin care se făcuse cunoscut. Dar nici el și nici mama lui nu știau nimic despre ceea ce era artificial în gloria lui, de aceea laudele și îndemnurile s-au mai mărit în mintea lor încă o dată. Pentru doamna Andrzejowa acela a fost un moment de fericire supremă. Se înfăptui-

seră cele mai arzătoare dorințe ale sale. Își spunea, în extaz aproape, că pe altarul pe care fusese mistuit Andrzej, fiul lui va aduce drept ofrandă geniul și munca sa. Alături de cîțiva aleși, fiul lor va fi o torță ce va lumina întunericul, va fi mîndria celor umiliți, o mărturie a vieții celor în aparență morți. Inspirația lui va fi o scîndură din punțea salvatoare aruncată peste prăpastia distrugerii și a pieirii, va fi o părticică din materialul cu care va fi durată arca menită să ducă flacăra vieții pînă la celălalt mal, salvînd-o de potop. Acest gînd le acoperea pe toate celelalte. Reținută, ca totdeauna, nu-și dădea în vileag simțămintele, în schimb, în adîncul ființei era nebună de bucurie și mîndrie. Se vedea asta pe chipul ei de o strălucire potolită, dar statornică. Se arăta în lume mai des, mergea în vizite, doritoare să afle ce se spune despre fiul ei, ori poate că, în bucurie, se simțea mai atrasă de oameni. Dar în serile lungi de iarnă, lîngă lampa ce lumina odaia spațioasă și înaltă, sau în nopțile înstelate de vară, cînd prin ferestrele deschise intrau în odaie torente de șoapte și parfumuri, petrecea îngenuncheată în fața crucii negre ceasuri mai lungi ca oricînd. Aproape niciodată nu deschidea cartea în legătură scumpă, dar de pe buzele ei își luau zborul cuvinte inspirate de recunoștință, și cereri fierbinți. Atîția ani de-a rîndul plînsese aici și se tînguise inima ei închisă pentru restul lumii. Vorbea acum cu spiritul lui Andrzej, pe care, odată cu trecerea timpului, îl simțea tot mai viu comunicînd cu sufletul ei ; îi spunea cît este de fericită și cît de sus se înălțau speranțele ei.

Asta se întîmplase înainte cu patru ani. Astăzi, pani Andrzejowa avea aproape cincizeci de ani, arăta însă mult mai tînără. Silueta ei, întotdeauna maiestuoasă, se împlinise în ultimii ani și devenise bărbătoasă ; din ființa ei răzbătea o forță și o gravitate neobișnuită. În viața de mare curățenie și de rînduială aproape mînăstirească, pielea ei albă își conservase delicatețea și netezimea tulburată numai pe alocuri de zbîrcituri mărunte. În camera frumoasă, pe care forma rotundă și pereții acoperiți de tablouri o făceau să semene cu o capelă, pe fondul ferestrei uriașe, dincolo de care vălurea marea de verdeață, ea, în-

văluită în faldurile grele ale rochiei de doliu, apărea ca o ființă pitorească și demnă de tot respectul. Profilul regulat era umbrit de dantelele bonetei negre și de două șuvițe lucioase de păr auriu, spicat rar cu fire argintii. Își lăsă mîinile albe și frumoase să se odihnească pe sulurile îmbrăcate în pînză groasă ; chiar și în singurătate, cînd n-avea nimic de făcut, își păstra ținuta aceea atît de personală : capul sus, pleoapele coborîte. Totuși, pe fața acestei femei, încă frumoasă și nobilă, deși nu mai era tînără, nu se citea acum nici tihna și nici fericirea. Strălucirea calmă ce-i luminase chipul cu patru ani înainte dispăruse fără urmă. Îngîndurarea ei nu semăna cu contemplarea senină a lucrurilor plăcute și dorite, ci, mai degrabă, cu teama în fața unor fapte de neînțeles și amenințătoare. Își purtă de cîteva ori palma peste frunte și scoase un suspin ca un strigăt înăbușit de mirare : degetele ei începau nervos cu acul țesătura aspră ce-i sta pe genunchi. Nu părea a fi o persoană lovită greu, căreia i s-au prăbușit toate speranțele, ci un om care întrezărește de departe posibilitatea unei asemenea lovituri și se străduiește să-i afle pricina. De fapt, de doi ani, cam de cînd Zygmunt se întorsese însurat la Osowce și se stabilise aici, nu se tînguise în nici un fel, dar chiar și străinii îi citiseră în privire neliniștea și frămîntarea.

Mai înainte cu un sfert de ceas, zărise tînăra pereche pe aleile parcului îndreptîndu-se spre lunca în formă de dreptunghi, acolo unde vălurea lanțul de movilițe artificiale. Locul fusese cu cîteva luni în urmă ținta preferată a plimbărilor lui Zygmunt : întreprinsese acolo niște cercetări arheologice, care-l preocupaseră cu pasiune vreo cîteva săptămîni. Acum se ducea iar spre luncă, în costumul elegant de vară, ce-l făcea să semene cu un model dintr-un jurnal de modă, ținînd în mînă un bastonaș, ușor, cu fața umbrită de borurile largi ale unei pălării cam fanteziste. Sub un braț purta o mapă mare de desen, de celălalt braț se prinsese o femeie mică, minunat de zveltă, îmbrăcată într-o rochie pastelată, din pînză ușoară, de vară. Doamna Andrzejowa nu deslușea fețele celor doi : de cîte ori ieșeau din desișul verde și apăreau pe vreo cărare luminată sau pe vreo peluză, vedea limpede cum tînăra se lipea de bra-

ţul bărbatului ei, îşi înalţa spre el fetişoara frumoasă, se alinta cochet, încercînd, se pare, cu tot farmecul ei şi cu toată puterea dragostei, să iste măcar o scînteie din cremene, un cuvînt bun sau măcar o privire voioasă ; el păşea alături cu pasul măsurat al omului de lume, poate plictisit, poate distrat, dar cu siguranţă tăcut şi indiferent. Străbătură, aşa, o parte din parc, împresuraţi de horhota de verdeaţă cultivată cu grijă, scăldată în strălucirea albă a soarelui de vară, dar pentru ochiul ce-i urmărea cu îngrijorare nu păreau nici fericiţi, nici măcar liniştiţi ; iată că, pe unul dintre podeţele aninate cu graţie deasupra pîrîului şopotitor, Klotylda îşi trase cu violenţă mîna de sub braţul soţului, duse palmele la ochi cu un gest de mînie sau de amărăciune, şi porni alergînd spre casă. Fără să se întoarcă, sau să-şi schimbe cadenţa, el îşi continuă drumul, în partea opusă, spre portiţa dinspre luncă. Singura mărturie a unei oarecari tulburări din partea-i, fu aceea că lovise de cîteva ori cu bastonaşul tufele de la marginea potecii, după care se făcu nevăzut, de îndată, dincolo de boschetul de salcîmi. Klotylda continua să alerge peste peluză şi pe aleile parcului, ca un norişor roz pal. Se oprise de cîteva ori şi se uitase îndărăt, nădăjduind că şi el se va uita, sau că o va chema înapoi. Dar de fiecare dată făcea cu mîna un gest de descurajare sau de mînie ; se opri în cele din urmă lîngă o zadă, ce se ridica în toată măreţia în mijlocul unui rond de iarbă şi, sprijinindu-şi fruntea de trunchiul gros, începu să plîngă cu desperare. Apoi, cu mina unui copil amărît, stăpînindu-şi tresăririle feţişoarei roşii de plîns, cotise pe aleea umbroasă, ce ducea de-a dreptul spre una dintre intrări. Pani Andrzejowa auzi apoi paşii uşori ai norei fugind pe scări şi traversînd cîteva saloane ; în urmă bufniră nişte uşi închise de o mînă deznădăjduită, pesemne, sau mînioasă, şi totul se linişti.

Aşa se întîmpla mereu, de mai bine de un an. De ce oare ? De nenumărate ori doamna Andrzejowa îşi pusese în sinea ei această întrebare, dar cu glas tare n-o rostise. De multe ori voise să se ducă la ea, la el, să-i întrebe, să stoarcă destăinuiri, pentru a le da poate o povaţă, să încerce a preveni ceva grav, dar mereu se abţinuse. Vedea, simţea rana din viaţa celor doi, se sfia să o atingă, de teamă să

nu ațițe durerea, respectînd din delicatețe simțămintele și tainele propriului său copil. Se ridică, și tocmai se înîndreptă spre ușa dinspre salonul ce o despărțea de camera norei, cînd se opri lîngă o masă încărcată de cărți și teancuri de reviste, o masă rotundă, așezată în mijlocul camerei, inconjurată de fotolii demodate. Între cărți și reviste era o fotografie mare, cu ramă frumoasă, înfățișîndu-l pe Zygmunt la vîrsta de douăzeci și cinci de ani, cînd descinsese în marele centru al picturii, München, unul dintre episoadele vieții lui, surprinse în desene, picturi și fotografii și aflate din belșug în camera mamei. Cu o expresie de nepăsare cam căutată, sprijinit de un fragment de coloană, întorcea spre ea o față tinerească, cu trăsături frumoase, lipsită însă de zîmbet și de vreun foc în priviri, cu tăietura capricioasă a gurii împodobite de o mustăcioară (elegant răsucită. Fie și numai după poziția picioarelor, se putea ghici că le sprijinea pe pămînt cu sentimentul unei supreme superiorități. Pani Andrzejowa își lăsă palmele împreunate pe masă și privi îndelung portretul fiului ei, care cu șase ani în urmă trezise în ea un entuziasm sublim și aprinsese atîtea minunate nădejdi. Astăzi, însă, i se revelă răceala din trăsăturile lui prelungi și regulate și o izbi expresia capricioasă a gurii. Descrise cu mîna o mișcare, izgonind parcă o fantomă chinuitoare, ivită lîngă ea de cine știe unde. Dar spectrul se isca nu din închipuiri deșarte, ci din observații îndelungi, care îl crestau sufletul cu ascuțișul lor din clipa cînd Zygmunt se stabilise la Osowce. Se uita încremenită la portret. „N-o iubește ! După doi ani n-o mai iubește ! Iubește el oare ceva, sau pe cineva ?"

Întrebarea avea o greutate copleșitoare pentru femeia care știuse să iubească nemăsurat și cu atîta credință. Îndoiala ce o cuprindea era pentru ea îndoiala pe care oamenii o simt la căpătîiul unor muribunzi dragi. Nu și-ar fi spus cu mai multă durere, lîngă patul de suferință al fiului răpus de o boală grea : „Va trăi, sau nu va trăi ?" Văzuse oameni murind din prea multă iubire și-i cinstea ca pe niște sfinți ; omul fără iubiri, chiar mărunte, de rînd, pentru ea n-avea viață.

Își ridică ochii spre peretele acoperit jumătate cu desene și picturi stîngace, făcute de fiul ei la diferite vîrste. Voia parcă să se încredințeze că este înzestrat cu acel sentiment echivalent, pentru ea, cu viața, dar și cu acel ceva ce dădea aripi vieții și o făcea să ardă ca o flacără. Era doar artitst, și iubea arta ! Dar ceea ce vedea ea erau numai niște încercări de adolescent, jocuri copilărești, aproape, făcute chiar aici, la masa asta, sub ochii ei. Numai rareori privirea i se oprea pe lucrări mai mature, trimise, ori aduse din locuri îndepărtate : un cap de femeie, un studiu după o natură moartă, un mic peisaj desprins cu fidelitate cam servilă din pămîntul acela străin. Lucrări mărunte, vădind o imaginație săracă și eforturile mari ale unei mîini lipsite de exercițiu. Idei firave, cazne, iar pe deasupra și inexactitate în execuție și nici o înălțare temerară a gîndului, nici o tușă cît de cît originală — nimic deosebit. Și așa erau toate, în afară de acesta, care acum patru ani aprinsese o rază de glorie deasupra frunții lui. Altă rază nu mai licărise și nici speranță să se arate nu era. De ce ? Poate că nu era artist ?

Fața calmă a femeii se strimbă de durere și spaimă, fruntea palidă i se împurpură de un val de singe ; mîinile albe mototoliră convulsiv pagina revistei deschise de pe masă. Dacă răspunsul la întrebările, abătute ca niște fulgere blestemate în mintea ei, ar fi fost afirmativ, ar fi lovit-o ca un trăsnet..."

În ziua aceea de august, lumina soarelui cobora blîndă și sublimă din cerul fără pată ; pe lunca de curînd cosită mergea Zygmunt Korczyński. Șesul verde ca smaraldul și întins cît vedeai cu ochii era întretăiat de panglicile celor două rîuri unite într-un punct îndepărtat al zării ; din loc în loc se înălțau în luncă pîlcuri de pomi și tufe dese, făcînd-o să semene cu un parc uriaș răsădit de cineva cu o imaginație grandioasă. Aflai aici multe colțuri întunecoase, altele scăldate în lumină scînteietoare, umbrele descriau pe ierburi forme tainice, prin frunzișuri — ploi de aur, lumina se cernea cînd domoală, cînd ascuțită, se auzea gungurit de păsări și metalic bîzîit de insecte, aromele umpleau văzduhul cu limpezimile lui de cristal ce

vesteau sosirea toamnei. Zygmunt Korczyński păşea cu mersul măsurat al omului bine crescut, care, din obişnuinţă şi dinadins, chiar cînd este singur nu renunţă la gesturile graţioase şi stăpînite. Cum mergea tot mai agale, în costumul lui, după ultimul jurnal, strîmt şi costisitor, cu încălţămintea de lac lucind în soare, peste care purta ghetre de culoare deschisă, privind în jur, cu ochii mijiţi, dispreţuitori, oricine l-ar fi putut lua drept un călător, cercetînd un pămînt străin ce i se părea nespus de sărăcăcios, ori locuitorul unui oraş mare rătăcit în mijlocul naturii sălbatice şi necunoscute.

Mapa de sub braţ vădea intenţia de a desena. Într-adevăr, cu cîteva zile în urmă zărise aici, la aceeaşi oră, într-un boschet de arini, nişte contururi de crengi şi efecte de lumină create parcă anume să desfete ochii unui peisagist. Prea îndelung deprinsese arta picturii, prea total îi închinase visurile şi ambiţiile spre a nu fi în stare să descopere un fenomen frumos din natură şi a nu-i dedica fie chiar şi numai cîteva clipe de atenţie. Astăzi chiar, îi răsărise în minte peisajul acela descoperit cu cîteva zile în urmă ; simţise imboldul pe care nu-l mai simţise de demult şi plecase mai grăbit spre luncă. Poate, poate în sfîrşit, după o întrerupere de patru ani, sosise clipa să înceapă o lucrare nouă, nu de proporţii, adevărat, dar care va fi poate o treaptă către lucrări mai mari şi va reuşi să alunge plictisul şi răceala din viaţa lui. După vreo jumătate de oră de mers prin luncă, timp în care pasul îi deveni din ce în ce mai şovăielnic, iar privirea tot mai dispreţuitoare şi plictisită, ajunse la locul căutat. Se opri să privească. Era tocmai ce văzuse cu cîteva zile în urmă ; aceleaşi contururi misterioase ale frunzelor, aceleaşi irizări la poalele şi în creştetele pomilor, acelaşi grangur gălbior se legăna pe o creangă, în umbra deasă. De dimineaţă, timp de cîteva minute visase la tabloul acesta ; acum, în faţa lui, sta cu sufletul gol, întrebîndu-se ce putuse să-l atragă la el. Scînteia firavă iscată în suflet cu cîteva ore înainte se stinse, nu mai simţea decît răceala şi descurajarea care îl însoţeau de mult timp mereu şi pretutindeni. Privi în jur şi se miră cît de simple, de banale şi sărăcăcioase, cît de palide sînt aici toate. E drept că acel

clarobscur din coroana arinilor este destul de frumos și, pornind de la el, s-ar putea încerca o schiță — studiu după natură ; dar o să încerce să-l pună pe pînză mai tîrziu, altădată... Nu azi. Îl obosise Klotylda cu tandrețea și vorbăria ei neîntreruptă : îl dezumflase orizontul plat, sărăcăcios, măcar că era împodobit cu ceva verdeață... În sfîrșit, presimțea un lucru tare neplăcut : o discuție în seara aceea cu administratorul moșiei. Discuția asta îl otrăvea pur și simplu, îi tăia cheful nu numai să picteze, dar să și trăiască...

Lăsă în urmă boschetul de arini și se îndreptă spre șanțurile care străbăteau asemeni unui lanț de movile o parte din luncă. În una dintre movile fusese săpată o groapă mare și se vedea, de departe, scînteind nisipul răscolit. Se opri în fața gropii, reflectînd cît de migăloasă și plictisitoare e munca celui care caută în pămînt urme ale unor civilizații trecute. Cu cîteva luni în urmă îl entuziasmase această muncă, dar el crezuse că va obține cu totul altceva... La școala de artă unde se dusese în silă, tot în silă aruncase de colo-colo cărțile despre arta antichității, însă unele desene din ele, reprezentînd săpături arheologice, îi stîrniseră de multe ori curiozitatea și îi prilejuiseră plăcute zboruri ale închipuirii. Firește, aici nu era pămîntul Eladei sau al Romei, dar își imaginase că va găsi, dacă nu cupe, podoabe și statui, măcar ceva mai deosebit, care va oferi fanteziei lui caierul de aur al viselor. Îl mai îndemnase să facă săpături și Darzecki, soțul mătușii sale, care se considera un om teribil de civilizat și se dădea în vînt după toate curiozitățile, și care, fie chiar și numai pentru a-și măguli familia se arăta convins de geniul nepotului.

Stătuseră atunci amîndoi vreme de cîteva zile lîngă cei cincisprezece oameni angajați să sape la poalele movilei ; asudaseră în arșița soarelui, li se împăienjeniseră ochii de încordarea cu care cercetau fiecare bulgăraș de pămînt aruncat afară. Trecuseră prin toate stările sufletești : bucurie, plictiseală, speranță, descurajare, pînă cînd în cele din urmă descurajarea și plictiseala au biruit, iar lucrările la șanțuri au fost părăsite. Cu ce se aleseseră ? După cîteva săptămîni, printre alte vechituri din atelier

Zygmunt așezase cîteva zeci de monede înnegrite, cu stema Suediei pe jumătate mîncată, iar Darzecki dusese acasă un paloș găurit și mușcat de rugină. Neîndoios, în șanțuri se mai aflau multe lucruri dintre acestea și un istoric le-ar fi putut evalua cumva. Pentru Zygmunt, însă, ele nu însemnau mai nimic și nu erau demne de interesul lui. Dacă ar fi fost niscai urne cu cenușă, lacrimatorii, podoabe de pus la gît, de forme mai bizare, niște cranii preistorice, acestea da, poate în limbajul tainei sau al pitorescului ar fi spus ceva imaginației și curiozității sale. Stînd în picioare în fața gropii galbene, făcu un semn de lehamite. Aici, în pămîntul acesta totul era atît de sărac, mizer, prozaic ; nu putuse găsi nimic care să răspundă nevoilor lui estetice și sociale. Aici se prostea, zău că se prostea ! Singurul folos cu care se alese de pe urma celor cîtorva săptămîni de săpături, a fost că, datorită efortului fizic, mai slăbise puțin. Aducîndu-și aminte de asta își examină silueta. Iar se îngrășase ! Curios, cum de se îngrășa ? Era plictisit, era nemulțumit, tînjea, și cu toate astea se îngrășa. Chipul îi era palid și obosit, dar silueta, mai ales la talie, se rotunjea și se împlinea. Greutatea lui depășea greutatea ideală pentru treizeci și unu de ani. Cine la vîrsta asta este așa, peste zece ani o să fie cu siguranță un om gras. Gîndul acesta îl făcea să dispere. Grăsimea înseamnă deformare și orice fel de deformare îl umplea de dezgust. Oare chinul sufletesc nu împiedica trupul să capete forme prozaice ? Ce-i drept, bucătarul de la Osowce știa să îmbine minunat bucătăria franțuzească cu cea poloneză...

Sări brusc de pe movila răscolită de săpători și cu pas mult mai vioi porni spre casă. Pricina acestei întoarceri grăbite era grupul de oameni care venea dinspre sat pe poteca cenușie, croită printre tufe și se îndrepta spre șanțuri. La vederea lor, ochii alungiți, căprui și frumoși ai lui Zygmunt se umplură de spaimă. Poate că nici nu veneau spre el, dar dacă spre el veneau, prefera să dispară din calea lor, să se ascundă între pereții casei sale, unde n-ar fi putut să-l urmeze dacă el n-o dorea. Cine știe ce voiau să-l întrebe sau să-l roage, cum se mai întîmplase și în alte dăți. Întîlnirile de felul acesta îi stricau dispo-

zitia totdeauna, nu pentru că i-ar fi urît sau i-ar fi dispreţuit pe oamenii aceştia, ci pentru că, de fapt, îi erau atîta de indiferenţi cum îi erau, de pildă, norii ce se perindau acum pe cer. Ba, mai mult chiar, pentru că norii sînt uneori frumoşi, lui îi plăcea să urmărească jocul lor de lumini şi culori, însă oamenii aceştia cu forme şi trăsături greoaie sînt întotdeauna urîţi, iar sumanele şi cojoacele lor răspîndesc un miros neplăcut. Îl obosea să stea de vorbă cu nişte oameni care nu-l interesau. N-avea chef să facă acest efort şi nu vedea nici un motiv să se expună. Adevărat, erau şi ei oameni, dar din altă specie. Că omenirea era împărţită în două categorii cu totul diferite : una formată din oameni ca aceştia şi alta, din care făcea parte şi el şi alţii ca el, nu se îndoia cîtuşi de puţin. Se gîndea rar la asta, cu totul întîmplător, în treacăt şi nici nu-l prea preocupa. Ajuns acasă, îi porunci scurt lacheului întîlnit pe scări :

— Serveşte gustarea !

Se simţea nefericit şi grozav de înfometat.

Atelierul tînărului stăpîn de la Osowce era o odaie frumoasă, cu ferestrele făcute astfel încît prin ele lumina se strecura numai atîta cîtă îi trebuia unui pictor. Erau aici o mulţime de obiecte : un şevalet cu pînza întinsă şi acoperită de o draperie albă, teancuri de mape, desene, crochiuri, statuete de marmură şi ipsos, busturi, grupuri, bucăţi decolorate de tapiserie şi de materiale vechi, cîteva canapele de forme originale pe care puteai să stai sau să te întinzi, plante frumoase în ghivece scumpe — toate risipite cu aparentă neglijenţă ; în sfîrşit, într-un colţ al încăperii, un dulăpior frumos cu o vitrină în care stau rînduite cîteva sute de cărţi cu coperţile colorate şi aurite. Erau mai degrabă nişte cărticele mici, de ornament, uşoare. Predominau poeziile şi romanele şi unele şi altele de un anume gen ; erau numai cîţiva poeţi polonezi, în rest : sensibilul Musset, ici colo Victor Hugo, destul de multe cărţi ale desperatului Byron, ale sentimentalului Shelley, ale parfumatului Feuillet, cîteva de pesimistul Leopardi şi, în mod neaşteptat, poezia acestuia sta alăturată cu istoriile bătrînului Dumas şi cu aventurile nechibzuitei

Braddon ; — mai era acolo cîte ceva din preferaţii contemporani ai aristocraţiei franceze : Claretie, Craven etc., etc.

În faţa acestui dulăpior frumos ca o bijuterie, încărcat cu cărţile acelea ca nişte bijuterii şi ele, Zygmunt Korczyński se oprise după o scurtă preumblare în susul şi în josul odăii. Tocmai terminase gustarea în tovărăşia soţiei care plînsese pînă atunci şi a mamei care, cu calmul ei întreţinuse ce-i drept la masă o discuţie oarecare, în timp ce ochii ei îl examinau cu atenţie ciudată. Lacrimile soţiei şi privirea sfredelitoare a mamei îi stricase şi restul de bună dispoziţie. Simţea nevoia imperioasă de ceva care să-l distragă, să-l consoleze, care, printr-o emoţie puternică, să-l scoată din înţepeneala asta. Voia să picteze, întotdeauna voise, fiindcă în artă, care îi prilejuise visuri în tinereţe, îşi vedea unicul rost şi unicul piedestal pe care ar fi putut să se înalţe... Azi, ca de patru ani încoace şi ca în fiecare zi, n-a putut lucra nimic : nici o idee, nici un imbold, nici un fel de energie. În prima tinereţe a fost o perioadă scurtă cînd i s-a părut că poate crea şi chiar izbutise să realizeze ceva, mic, dar de oarecare valoare, apoi însă venise o neputinţă continuă şi totală. Ştia că mulţi meteori brăzdează orizontul artei, — artişti cu inspiraţie săracă, fără vigoare, care după o scurtă strălucire nu se mai arată niciciind, că mai ales minţile celor plini de ambiţii sînt atrase de mirajul unor inspiraţii, dar că prea multă muncă încordată, îndreptată spre un singur ţel, creează un fruct chinuit atît de monstruos încît nu se poate naşte. Nici o clipă însă nu-şi închipuise că meteorii, mirajele, fantasmele se puteau referi şi la el. De tăcerea geniului său învinuia lumea din afară. De la ea aştepta totul şi pe ea o găsea vinovată de insuccesul lui. Nu-i venea în minte Tasso, care şi-a conceput marele său poem într-o celulă de închisoare şi nici Milton care, orb fiind, a cîntat raiul din întunericul veşnic al infirmităţii sale. Nu-i trecea prin minte că, în fiecare undă de aer, de lumină, de parfum, în fiecare pietricică de pe drum, în firul ierbii din cîmpie, în liniile fiecărei feţe omeneşti şi în fiece suspin este o părticică din spiritul lumii legat prin fire nevăzute de sufletul artistului şi gata să-l pună în mişcare, dacă este într-adevăr un suflet de artist. Era sigur, aşa cum era sigur că trăieşte şi respiră, că pentru a gîndi, a

simți și a crea el are nevoie de munți, de stînci, de mări, de codri, de safirul cerului învăpăiat, de modele goale, draperii fantastice, de vorbărie, de o viață febrilă, trăită în goană. Dacă lumea din afară l-ar fi dăruit cu o mare bogăție și i-ar fi descoperit izvorul unor emoții sublime... Aici, din păcate, da, din păcate ! nu era nimic care să-i trezească vreo emoție cît de cît... Umblînd prin atelier, se prinse cu amîndouă mîinile de păr, așa cum mai făcuse și altădată,... Era un gest de mînie ori de desperare, sau poate amîndouă lalolaltă...

Gustarea de adineauri îl cam îngreunase. Bucătarul, venit la Osowce cu puțin înainte de însurătoarea lui, gătea grozav. Mama lui se mulțumise altădată cu slugile vechi și neajutorate, dar pentru tînăra pereche totul în casă fusese renovat și îmbunătățit. Cu astfel de răsfățuri gastronomice în vinele omului se strecura nevăzută esența moleșitoare a sibaritismului. După ce-și mîngîiase vreo jumătate de oră cerul gurii cu sosuri excelente și dulciuri savuroase, simțea acum nevoia să-și întindă trupul pe sofaua elastică așezată îmbietor printre palmieri și ficuși.

Apropiindu-se de dulăpiorul cu cărți. Zygmunt își examină silueta. Se îngrășa, hotărît se îngrășa ! Clipă de clipă îl cuprindea ba furia, ba desperarea : uite că se îngrășa ! De vină era lipsa emoțiilor. Ce alteeva putea să devină un om lipsit de emoții decît un bou gras.

Tolănit pe sofaua moale răsfoia un volumaș cu poezii de Leopardi, a cărui tristețe se potrivea cu dispoziția lui de astăzi și de mai multă vreme. Toate suspinele, lacrimile, îndoielile marelui pesimist el le aplica persoanei sale. Citind despre nimicnicia și deznădejdea vieții mediocre, el se gîndea la viața sa. Nu observase că ușa atelierului se deschisese de cîteva ori și de după ușă se arătase, apoi se retrăsese imediat un căpșor drăgălaș de femeie, cu podoaba părului auriu bogat, în care erau prinse steluțe roz. De cîteva ori căpșorul se ivise și apoi dispăruse ; în cele din urmă, deschizînd ușa tot atît de binișor ca și înainte, Klotylda intră în atelier. Ochii ei plînși priveau stăruitor cu umilință parcă fața bărbatului care nu-și dezlipea ochii de pe paginile cărții. Pe chipul ei tînăr se citea limpede întrebarea : „Să mă duc la el sau să nu mă duc ? Să-i vorbesc sau să nu-i vorbesc ?" Se codea nu pentru că ar

mai fi fost încă supărată, sau că se simțea jignită... Drept era că el nu-i adresase azi nici un cuvînt drăguț sau măcar o privire, ba păruse că nici nu aude ce-i spunea ea, și tot drept era că indiferența lui, de cîtva timp încoace, o supăra și o amăra așa de tare, încît astăzi, două ore întregi urzise în capul ei tare necăjit o mulțime de planuri copilărești : să fugă, să se despartă sau chiar să se sinucidă. Dar să fie supărată cu el mai mult de două ore era mai mult decît putea ea suporta. De felul ei era blîndă și iertătoare. Ar fi vrut să se împace și să aibă măcar o oră senină împreună, să fie numai cu el. Dacă și-ar fi înălțat puțin ochii către ea, i-ar fi sărit de gît, dînd strigăt de bucurie. Dar n-o observa, sau se prefăcea că n-o vede și se uita mai departe în carte. Ochii ei de culoarea safirului, trădînd, cu strălucirea și adîncimea lor, un temperament viu și pasionat, erau acum tare înspăimîntați și tulburi. Brațele delicate îi atîrnau în lungul corpului armonios clădit ; rămase o clipă în mijlocul atelierului, nehotărîtă, timidă, arzînd de dor, cînd deodată îi trecu pe buze un zîmbet strengar. Se apropie în vîrful picioarelor, încetișor, de șevalet și, scoțînd pînza de pe el, dezveli un portret pictat numai pe jumătate. Încă din ziua logodnei cu Zygmunt, visase să aibe un portret al său făcut de mîna lui. După un an de lîncezeală la Osowce, Zygmunt se hotărîse să-l picteze, dar nici pînă astăzi nu-l terminase, amînînd lucrul de pe o zi pe alta. În fața copiei sale încă neterminate, dar destul de asemănătoare, Klotylda făcu o reverență adîncă și zise :

— Bună ziua, doamnă. De ce sînteți tristă astăzi ? Fiindcă nu mai vrea să vă picteze, știu eu cine ? Știu eu cine este foarte rău. Știe că îl iubiți, îl iubiți, îl iubiți și nu vrea să uite de supărarea dumneavoastră și stă bosumflat, tace, se uită numai în carte, degeaba ați venit și vreți din toată inima să vă împăcați... Sărmană doamnă ! Credeți că nu vă mai iubește ? Mai bine, nu vă mai gîndiți la asta, ar fi prea dureros... Este el puțin capricios, puțin plictisit, dar nestatornic nu e... Și de ce să nu vă mai iubească ? Nu v-ați făcut urîtă... ba, chiar ceva mai frumoasă, iar inima e toată numai a lui, nu ați pus deoparte nici o bucățică, nici o picătură... nici o scînteioară...

Lacrimile îi scăldau ochii, dar în glas îi tremura rîsul. În jocul ei copilăresc se simțea inima de femeie sfîșiată de îndoială, iar din mișcările, din gesturile și mimica ei se desprindea un farmec negrăit. Cu doi ani înainte farmecul acesta și veselia plină de grație îl entuziasmase pe Zygmunt ; atras de el, ca și de măiestria cu care Klotylda cînta la pian, și tulburat de vocea ei, se hotărîse s-o ia de soție, ea fiind unica fiică răsfățată a unor oameni destul de avuți. Dar de atunci trecuseră doi ani. Îi zîmbi, dar nu de plăcere ci mai degrabă de plictiseală și cu dispreț.

— Mă deranjezi, Klotylda, rosti el.

La auzul vocii lui zbură spre el și se înclină grațioasă în fața lui.

— În sfîrșit, ai vorbit ! Vezi, eu, femeie și am venit prima, să mă împac. Ar fi trebuit să fie invers, dar nu contează ! Cînd iubești nu ții seamă de amorul propriu. Uită-te la mine lung, frumos și dă-mi mîna...

Îi luă mîna și o sărută afectuos.

— Nu mai ești supărat pe mine ? strigă ea radioasă.

— Ah ! nu ! dar... mă cam deranjezi...

Întimidată, zise iar :

— Credeam că nu ești ocupat, te vedeam răsfoind o carte pe care o cunoști bine și asta nu însemna că lucrezi...

— Ți-am spus de atîtea ori, chiar dacă nu sînt ocupat cu o treabă anume, nu înseamnă că nu fac nimic. Mă gîndesc... visez... un material pentru munca mea de mîine...

— Ai dreptate răspunse ea grav, știu, dar n-am astîmpăr... Vrei să te las singur ? bine, atunci mă duc...

Poate înduioșat de umilința ei îi spuse mai binevoitor :

— Ba nu. Îmi place cînd stai aproape de mine...

Îi acoperi toată fața cu sărutări, chiar și mîinile apoi se smulse din loc.

— Ce bine ! Doamne, ce bine e ! Îmi iau o carte și stau liniștită într-un colțișor... Cînd o să ai puțin timp, o să și citim poate împreună, iar după prînz mergem la plimbare, tot împreună... la, la, la, la, la !

Glasul ei frumos umplu atelierul cu un arpegiu scurt, vesel ; de pe placa mozaicată a unei mese luă o cărticică și cu ea plecă în vîrful picioarelor spre canapeaua din colțul opus al odăii, cînd auzi deodată vocea lui Zygmunt :

— *Tiens, tiens ! Clotilde !* arată-mi ce carte ai acolo... ce e ?

— Volumul al treilea din Musset, îi răspunse mirată.

— De unde a apărut ? şi luă cartea din mîna soţiei. Cum de n-am observat-o pe masă ?

Tînăra femeie îl privi posomorită. Brusc, faţa lui se însufleţi ciudat iar ochii, înainte stinşi, acum scînteiau.

— Cartea, vorbi ea domol, a fost adusă acum cîteva zile de la Korczyn... Eu am luat-o de la cel care a adus-o şi am pus-o aici... Poate că i-ai împrumutat-o mătuşii tale, domnişoarei Teresa sau...

Întinse mîna după volumaşul frumos legat.

— Dă-mi-l mie, tu ia altceva, ţie ţi-e totuna.

— Bineînţeles, îi răspunse şi luînd cartea lui Leopardi, pe care Zygmunt o lăsase pe podea, se aşează în celălalt colţ al camerei. Veselia ei dispăru fără urmă. Ghici cui îi fusese împrumutată cartea, la Korczyn...

Paginile cărţii erau răsfoite acum de Zygmunt, cu nervozitate, cu febrilitate chiar, în căutare de ceva în ele sau între ele. Aceea căreia-i trimisese poeziile, vrînd a trezi prin ele unele amintiri şi simţăminte, i le înapoiase cu primul prilej, fără un cuvînt de răspuns. Nădăjduia că va găsi totuşi o foaie de hîrtie între paginile cărţii, sau vreun vers, un cuvînt subliniat în chip de răspuns. Căutînd, nu găsi nimic, în schimb Justyna îi apăru în imaginaţie de parcă era aievea şi asta îl făcu să tresară de emoţie. Atunci, din colţul opus al camerei, auzi glasul femeii spunîndu-i cu o undă de asprime şi ironie :

— Zygmunt, ai aflat că domnişoara Orzelska se mărită în curînd ?

Îşi întoarse iute faţa spre Klotylda.

— Cu cine ? întrebă scurt.

— Cu domnul Różyc.

Zygmunt îşi schimbă poziţia, aşezîndu-se pe canapea.

— *Quelle idée !* Różyc nu se însoară cu ea !

— Ba da, afirmă sec şi aspru tînăra femeie. I-a plăcut de ea şi-i place din ce în ce mai mult. *Elle a de la chance, cette... cette... cette... rien du tout* ! Doamna Kirłowa are o mare înrîurire asupra lui Różyc, vărul ei, îşi dă silinţa

să-i căsătorească, iar domnul Kirło spunea că hotărîrea domnului Różyc este numai o chestiune de timp.

Zygmunt zîmbi strîmb :

— *Imposible !* Cum ? ea, zdravănă ca o Diană să se mărite cu tînărul ăsta vestejit !...

Apoi rîzînd a nepăsare, chipurile, începu să se plimbe prin atelier, dar ochii îi erau aprigi şi scînteiau sub sprîncenele încruntate. Klotylda îl urmărea cu privirea şi, cu aceeaşi voce de dinainte, seacă, ironică, aspră, vorbea mereu despre norocul nemaipomenit, grozav, ce dădea peste această domnişoară Orzelska... Că ce-i ea, adică ? Fiica unui tată obez şi senil, stau de milă la rude, e o fată simplă, foarte simplă, fără situaţie, lipsită de farmec, de spirit şi fără talent. Cîntă acceptabil, dar cînd începe să spună ceva pe franţuzeşte, te iei cu mîinile de cap... *Une fille sans naissance et sans distinction... une rien du tout...* Cum o să se descurce Różyc dacă o ia de nevastă, cum o să iasă cu ea în lume... Poate s-o dea mai întîi la pension... Auzi, ce mai Diană !... Sigur, este sănătoasă şi zdravănă, întocmai ca o ţărancă, are mîinile pîrlite de soare, de parcă n-ar fi auzit în viaţa ei de mănuşi... Oare pictorii aşa şi-o închipuie pe Diana, ca pe o rudă săracă ţinută de milă şi cu mîinile arse de soare ?

Pieptul tinerei femei se ridica şi se lăsa precipitat cînd de pe gura ei mică se desprindeau vorbele răutăcioase şi batjocoritoare. Cu ochi sclipitori îşi urmărea soţul care, plimbîndu-se fără încetare, părea că nu vede şi nu aude. Smuci de cordonul clopoţelului şi, după obicei, îi aruncă lacheului, ivit deîndată, o poruncă repezită.

— Să se înhame caii !

Lacheul dispăru în dosul uşii, Klotylda se smulse de pe canapea :

— Pleci ! exclamă cu amărăciune.

Ironia şi răutatea care o făcuseră cu o clipă înainte să clocotească pieriră fără urmă ; ştia doar atît, că soţul ei pleacă şi că se năruie visul de a petrece împreună cu el o zi fericită.

— Trebuie, răspunse Zygmunt cu răceală.

— Unde ? mai întrebă, încercînd să-l cuprindă cu braţele, dar el întorcîndu-şi capul spre fereastră, îi răspunse, după cîteva clipe de tăcere :

— La Korczyn !

Înlemni, se făcu palidă și strigă cu glas înăbușit :

— Zygmunt...

— *Que veux tu, chère enfant* ?

— Să nu te duci acolo, Zygmunt !

Se răsuci iute spre ea și întrebă cu profundă uimire :

— De ce ?

— Pentru că... îngăimă ea, pentru că...

Și nu mai termină. Se sperie, sau poate că o cuprinse rușinea.

— N-am fost de mult pe la unchiul meu și am cu el o treabă. Ce, ai vrea să rup relațiile cu unchiul ?

— O, nu, nu ! Nu vreau să fac discordie în familia în care am intrat.

— Atunci, ce dorești ?

Pălea și se îmbujora rînd pe rînd. Nu putea și nici nu voia să fie sinceră. Mîndria și modestia îi încleștau buzele. În sfîrșit izbucni aproape plîngînd :

— Măcar, ia-mă cu tine !

— Imposibil, încercă el s-o convingă. Știi cît este de suferindă și de ciudată mătușa-mea... nu se cuvine s-o sîcîim cu prea multe vizite...

— Adevărat, șopti ea frămîntînd și sfîșiind nervos o batistă de pînză fină. Oricine ar fi putut vedea că suferea cumplit.

— Ce treabă ai cu unchiul, Zygmunt ? îl mai întrebă, în timp ce ochii neliniștiți iscodeau fața soțului de parcă dorea să citească adevărul, fie și cu prețul vieții.

Îi zîmbi.

— Mă silești să-ți vorbesc despre lucruri prea puțin atrăgătoare... Trebuie să mă sfătuiesc cu unchiul în legătură cu schimbările pe care am de gînd să le introduc la fermă ; vreau să trec de la cultura extensivă la cea intensivă...

Îi închise astfel gura și ea nu se mai pricepu ce să-i răspundă. După o scurtă ezitare își aruncă brațele după gîtul lui și lipindu-se de el cu tot trupul ei ușor și frumos, îi șopti implorîndu-l :

— Să nu te duci azi acolo... iubitule... numai azi nu... te rog... te rog !

Zygmunt se eliberă binișor din strînsoare, o sărută pe frunte, o mîngîie de cîteva ori cu palma pe păr și luîndu-și pălăria de pe scăunel rosti :

— La revedere ! *Ne déraisonnez pas ma mignonne.* Mă întorc după cîteva ore !

Ieși din atelier. În fața peronului se auzi huruitul trăsurii. Klotylda rămase în mijlocul atelierului cu mîinile atîrnînd neputincioase în jos, mușcîndu-și buzele, palidă de parcă tot sîngele i-ar fi fugit din obraz ; după ce stătu așa cîteva minute se prinse cu mîinile de cap.

— La ea a plecat !

Străbătu ca săgeata cîteva saloane și, intrînd în fugă în camera soacrei, izbucni în plîns.

Pani Andrzejowa stătea în același fotoliu ca acum cîteva ore, dar nu aplecată asupra lucrului. Pe genunchi ținea o carte deschisă, iar la picioarele ei, pe un scăunel scund stătea un copil de cîțiva ani, o fetiță într-o fustă groasă, cu basma de percal pe cap. Una dintre ocupațiile cărora li se dedica de douăzeci și ceva de ani văduva lui Andrzej Korczyński era să-i învețe carte pe copiii din sat. La conacul mare și în satele din vecinătate erau mulți oameni în toată firea, care în copilărie intraseră în camera ei frumoasă și stătuseră uneori ceasuri îndelungi pe scăunelul scund de la picioarele ei. Să coboare pînă la ei, să-și amestece viața cu viețile lor, nu putea și nici nu dorea. Era peste puterile ei și de mult se convinsese că nici nu era necesar s-o facă. Dar copiii îmbrăcați curat, măcar cu acest prilej, uneori frumoși, deseori buni, nu greșeau cu nimic în fața gustului și deprinderilor ei ; lucrînd cu ei se gîndea că împlinește legea iubirii aproapelui și mai ales că se unește cu Andrzej, întru ideea lui cea mai scumpă. La gîndul acestei contopiri nevăzute simțea o puternică bucurie mistică. Plecat pe drumul fără întoarcere de atîta vreme, el nu înceta să fie pentru ea o inspirație și un țel.

Cînd ușa se deschise cu zgomot și femeia frumoasă în rochia trandafirie se repezi spre doamna Andrzejowa încercînd zadarnic să-și stăpînească plînsul, fetița se strecură ușurel din cameră. Pentru prima oară Klotylda îi încredință mamei soțului său teama și amărăciunea ei,

ceru de la ea ajutor și povață, făcînd-o în parte răspunzătoare de soarta ei. Această răspundere, doamna Andrzejowa o simțea și și-o recunoștea. La chemarea lui Zygmunt ea pornise în grabă spre părinții Klotyldei și îi convinsese să-i încredințeze fiului ei copila aceea frumoasă, talentată, în vîrstă de numai șaptesprezece ani. Familia, relațiile, zestrea, chiar și aptitudinile muzicale cultivate cu grijă și care mai puteau fi încă dezvoltate în continuare anunțau pentru Klotylda un viitor strălucit. De ce să fie din pricina fiului ei nefericită ? Vina lui apăsa greu pe inima și conștiința ei. Știa, o, cît de bine, știa că reproșurile tinerei femei erau îndreptățite, înțelegea bine că suferința ei era profundă și nemeritată. Se cutremura la gîndul, ce s-ar alege de această copilă crescută în îndestulare și răsfăț, dacă iubirea ei pentru soț, singura pe care o avea, neîmpărtășită, călcată în picioare, s-ar stinge. Mai mult decît pe conștiința ei, pe conștiința fiului ei simțea apăsarea răspunderii, nu numai pentru dragostea, dar și pentru sufletul acestei ființe nevinovate și iubitoare. Ea însăși fiind atît de statornică nu-și putea înțelege fiul. Doar cu doi ani în urmă îl văzuse îndrăgostit de Klotylda, iar de stingerea simțămintelor lui știa mai bine decît nora ei. Trecuseră două luni de cînd dăduse afară pe una dintre servitoare, despre care Zygmunt spunea că este un model perfect pentru Fryne și în tovărășia căreia îl văzuse de cîteva ori în parc. Și acum, drumurile la Korczyn ? Oare o iubește cu adevărat pe Justyna și dragostea pentru Klotylda a fost doar o rătăcire a simțurilor sau a imaginației ? Dacă ar fi iubit-o pe aceea cu adevărat, ar fi luat-o de soție ! Ea n-a dorit această căsătorie, s-a opus, e drept, dar n-ar fi făcut presiuni asupra lui, dacă și-ar fi arătat deschis intenția. Chiar și el șovăise, stătuse pe gînduri, parcă vroia și parcă nu, în cele din urmă plecase și se părea că uitase tot ce îl legase de Justyna. Acum însă... iar... Ce însemnau acestea toate ?

O îmbrățișă cu dragoste, ca o mamă, îi luă capul la piept și, cu vorbe blînde, o mîngîie cum putu : făgădui să vorbească serios cu Zygmunt despre teama și suferința ei, dar în fundul sufletului se urzeau gînduri și întrebări

desperate . Cînd tînăra femeie, căreia mărturisirile, mîngîierile şi promisiunile mamei îi aduseră uşurare, palidă şi plînsă, dar zîmbind din nou vieţii ieşi în grădină să-şi mai privească florile dragi, doamna Andrzejowa se sculă în picioare şi scutură clopoţelul de pe masă.

— Unde a plecat domnul Zygmunt ? îl întrebă pe lacheul apărut în uşă.

Ea mai spera că n-a plecat la Korczyn, dar auzind răspunsul, rămase tăcută o clipă, apoi rosti :

— Cînd se întoarce, spune-i că-l rog să vină de îndată la mine.

După ce lacheul ieşi, rămase multă vreme în picioare în mijlocul odăii, cu mîinile încleştate, sprijinite pe masa încărcată de reviste şi cărţi. Pe obrajii ei palizi apărură pete de roşeaţă. Simţea clocotind în ea un tumult de spaime şi amărăciune. Prea multe cumpănise şi gîndise în singurătate, pentru ca iubirea, pasiunea ei pentru fiu să nu o lase nici acum să vadă ceea ce se întîmpla în juru-i. Şi ce vedea ea acum, nu cu prea multă limpezime încă, era o mare de întuneric care-i îneca idealurile cele mai dragi, speranţele şi mîndria.

II

În ultimele zile ale lui iulie, cînd o parte din secară mai rămăsese nestrînsă încă, pe moşie, Witold şi Justyna mergeau pe drumul ce leagă Bohatyrowicze de Korczyn. Mergeau zorit şi vorbeau cu însufleţire, atît de însufleţit şi atît de aprins încît obrajii fetei ardeau văpăi, iar ochii, mai totdeauna posomoriţi, îi luceau de bucurie. Fără să se oprească şi fără măcar să încetinească pasul întinse mîna tînărului ei văr.

— Îţi mulţumesc, Witold, îţi mulţumesc din toată inima, spuse ea deschis. M-a mişcat nespus de mult tot ceea ce mi-ai spus. De la un timp au început să-mi treacă şi mie prin cap gînduri ca acestea, numai că eu n-am ştiut să citesc în ele atît de desluşit ca tine. Precum vezi, nu sînt o învăţată şi nici un om excepţional nu sînt, în nici o privinţă... cu toate acestea nici eu nu ştiu cum am ajuns

să-mi dau seama că în viață există destule lucruri deșarte, care nu merită atenție... Adăugă zîmbind vesel :

— Mă plictisesc îngrozitor și poate din plictis am început să iau aminte și să reflectez la toate aceste fețe ale vieții despre care tu știi mult mai multe și mai bine decît mine...

Se uită la ea cu coada ochiului, poznaș.

— Și acum nu te mai plictisești ?

Scutură din cap.

— Nu, de cîtăva vreme nu mă mai plictisesc ! Cu toate că, îți mărturisesc, nu înțeleg, încă, bine...

Se întrerupse.

— Ce nu înțelegi bine, încă ?

Șovăi o clipă și răspunse încetișor :

— Ceea ce simt și ceea ce gîndesc...

— Lipsă de pregătire, spuse, dar, adăugă el vesel, asta se explică de la sine ; la urma urmei, de ce oare să nu apuci pe drumul cel nou...

Se îmbujoră și mai tare.

— Nu știu... nu știu... poate că e numai o iluzie... mă tem... spuse șoptit.

— De ce ? întrebă cu interes Witold.

Dar ea își întoarse fața spre cîmp și, poate stînjenită de discuția aceea, strînse în mînă aprig mănunchiul de brumărele culese de curînd, între care se sumeța o gherghină uriașă, roșie.

— Nu-i un buchet prea elegant, zîmbi Witold, privindu-l. E de mirare, totuși, cît de mult iubesc oamenii ăștia florile. Pînă și prozaica aceea de Elzusia, care cu două săptămîni înainte de nuntă socotește cîte vite are mirele și-i stă gîndul numai la dota pe care i-o va da tată-său, cultivă o sumedenie în grădina părintească...

Se întoarse spre vara sa.

— E adevărat că mergi la nuntă ?

— E adevărat !

— Ca drușcă ?

— Firește !

— Și perechea ta va fi pan Kazimierz Jaśmont, căruia ai să-i dăruiești o batistă cu inițialele brodate de tine, iar el îți va oferi, în schimb, flori de mirt...Da ? Cred că ți-ai

învățat lecția pe de rost... Multe lucruri ai învățat tu, de la ei, în ultimul timp. Știi, ieri, cînd domnișoara Teresa îți vorbea lăcrimînd de duioșie despre bucuria ei și a mamei pentru eventuala ta căsătorie cu Rożyc, tu i-ai răspuns rîzînd : „Voi știți una, iar eu știu alta !" Ei, bine, dacă nu m-aș fi uitat la tine aș fi gîndit că vorbește bătrîna Starzyńska ! Ai început să grăiești ca țăranii. Justyna, e limpede că începi să semeni cu ei...

Rise cu poftă și o privi cu duioșie.

— E adevărat ceea ce spune nevasta lui Fabian Bohatyrowicz, *née* Giecold, că ai învățat să seceri chiar foarte bine ?...

Justyna îi arătă rîzînd palmele ușor bătătorite și cîteva urme lăsate de ascuțișul secerei.

— Timp de aproape o săptămînă am secerat, cîteva ore pe zi... E o muncă grea, totuși nu-i mai grea decît...

— Decît ce ?...

— Decît să te zbați mereu cu gîndul : „Țărînă ești !" și : „Mai înainte de a ajunge iarăși țărînă !"

— Bravo ! Ai dreptate. Sînt pe lume oameni care din pricina unor gînduri desperate ca astea ajung repede să se prefacă în țărînă, iar tu, se vede, faci parte dintre aceia !"

Tăcu o clipă apoi întrebă cu gravitate :

— N-au să te părăsească puterile ?

Sumețindu-și trupul bine clădit și viguros, răspunse :

— Arăt eu ca o ființă gata să-și dea duhul ?

Pufniră în rîs, iar rîsul lor fu însoțit, cîteva secunde, de țîrîitul asurzitor al greierilor din iarba de lîngă drum. Se aflau în clipa aceea lîngă hambarul conacului, o clădire veche, dar solidă și sănătoasă, cu stîlpii din cărămidă și cu acoperișul bine întreținut.

— Trebuie să recunoaștem, zise Witold, că tata întreține Korczynul într-o ordine care te uimește. E drept că trage ca un bou, numai că boul nu are neliniști și greutăți cum are el... Bine că am putut să-l ajut azi măcar puțin ; înainte de a ne întîlni noi în sat, fusesem pe cîmp, să văd cum lucrează muncitorii. Bietul tata, dragul de el !

Aproape în aceeași clipă se opri ca țintuit locului și își încordă auzul, încruntînd din sprîncene. De partea cealaltă a hambarului, din curtea fermei, răsuna țipătul gros,

plin de mînie al lui Benedykt. Cuvintele nu se puteau desluși, dar se simțeau în ele amenințări și ocară. Witold își duse mîna la frunte.

— Cît mă doare pe mine asta, Dumnezeule, cît mă doare... totdeauna !...

Grăbi pasul, uitînd cu totul de însoțitoarea sa.

Soarele asfințise de un sfert de ceas și numai deasupra codrului de dincolo de Niemen rămase un brîu lat de lumină roșiatică, incendiind acoperișurile și coamele pomilor de la conac. Acolo unde curtea fermei se deschidea larg spre Niemen, între casele argaților și grajd, pe fondul norilor roșietici de dincolo de rîu se desena silueta domnului Benedykt, o formă neagră, înaltă, greoaie ; trăsăturile nu se distingeau de la depărtarea aceea, dar brațele săvîrșeau gesturi impetuoase, iar mustățile lungi se zbăteau ajungînd pînă pe piept. Față în față cu el, tot pe fundalul norilor de foc se mai profila o siluetă tot neagră, dar mult mai scundă, mai îndesată, ce-și ferea capul cu teamă, acoperindu-și-l cu brațele. Între ei se aflau niște unelte de plugărit, doi cai înhămați cu frunțile plecate melancolic, spre iarba din curte, iar în ușa unei căsuțe și în fața grajdului stăteau înlemniți pîlcuri de oameni, ascultînd răstelile stăpînului.

Witold străbătu cu pași repezi curtea; se îndreptă către cele două siluete negre despărțite de uneltele de plugărit și de perechea de cai nemișcați. Se opri, gîfîind ușor din pricina mersului grăbit, și întrebă :

— Ce s-a întîmplat tată ?

Pe chipul lui nu mai era nici urmă din veselia și entuziasmul tineresc cu care-i vorbise mai înainte Justynei. Dar Benedykt nici nu luă seama la fața lui. Arătînd cu un gest desperat spre argatul aflat la doi pași, se porni să țipe și mai tare :

— Pedeapsa lui Dumnezeu ! Nenorocire ! Numai pagube cu măgarii și ticăloșii ăștia ! Mi-au stricat secerătoarea ! A mers ce a mers cu ea cîteva zile pe cîmp și gata, a și stricat-o ! Știi, tu, măi netrebnicule că secerătoarea asta face mai multe parale decît tine ? Știi cît a trebuit să-mi bat capul să fac rost de ea și cu cît greu am cumpărat-o ?... Dar ce vă pasă vouă cînd păgubiți pe cineva !

Aveţi voi inimă ori conştiinţă, dobitocilor, ticăloşilor, nemernicilor !...

— Tată... încercă să-l întrerupă Witold.

Dar Benedykt, vrînd anume parcă să-i zădărnicească mijlocirea se stîrni şi mai tare.

— Ce crezi, zise el mai departe argatului, că am să te iert ? Am să trimit maşina s-o repare la oraş şi cît o să mă coste o să-ţi trag din simbrie...

La aceste vorbe, ţăranul cel scurt şi îndesat, îmbrăcat cu suman, îşi descoperi pentru prima oară capul buhos şi spuse văicărindu-se :

— Să nu-mi trageţi, boierule, fiindcă, din ce o să trăiesc eu şi copiii...

— De foame n-ai să crăpi !... strigă Benedykt. Tainul l-ai primit... acoperiş deasupra capului ai... vă mai îngădui să ţineţi şi cîte o vacă... Şi apoi, chiar de ar fi să mănînci pămînt, tot am să-ţi trag... martor mi-e Dumnezeu că am să-ţi trag... ca să te-nveţi minte, ticălosule, să respecţi bunul altuia !

— Tată, zise din nou Witold cu glas mai ferm după ce privise secerătoarea şi-şi dăduse seama repede de stricăciune. Tată ! mă pricep şi eu puţin la asta... anul trecut, acolo unde am fost, se stricau des secerătorile şi am văzut cum se repară. Asta poate fi reparată acasă, cu bani puţini şi într-un timp scurt... mă pricep... N-o să trebuiască să-i opreşti lui Maksim din simbrie...

Se întoarse către argatul care, ştînd cu şapca în mîini, se lăsa de pe un picior pe altul, ofta şi bombănea.

— Ascultă, Maksim, tu ştii cum e făcută secerătoarea asta şi cum trebuie să umbli cu ea ? Cu siguranţă că nu e şi de aceea ai şi stricat-o, fiindcă nu ştii... Iată, priveşte şi ascultă, am să-ţi arăt şi am să-ţi explic îndată...

Blînd şi cu răbdare, alegîndu-şi cuvintele pe înţelesul ţăranului, fapt ce dovedea că-i cunoştea bine pe oamenii aceia simpli, Witold vorbi vreun sfert de ceas, îi arătă gesticulînd, părţile din care se compunea unealta şi cum se legau între ele. Umilit şi încărcat de amărăciune argatul ascultă la început fără chef şi numai de nevoie ; după cîteva clipe însă aplecîndu-se deasupra secerătoarei începu a privi cu interes şi a asculta cu atenţie pe cel care-i vor-

bea. Clătină din cap în semn că înțelege și se minunează, mormăi ceva pentru sine, atinse cu degetele lui butucănoase piesele secerătoarei.

— Ei vezi, sfîrși studentul ridicîndu-se, nu e mare filozofie, trebuie, numai, să fii foarte atent cînd umbli cu mașina. O să ne sculăm mîine dis-de-dimineață, o să ducem secerătoarea la fierar și la o oră după răsăritul soarelui ai să poți să ieși cu ea pe cîmp. N-o să fie nimeni păgubit, nici noi, nici tu...

Ultimele cuvinte luminară de mulțumire fața întunecată a țăranului, acoperită de o barbă deasă. Se înclină și sărută zgomotos mîneca hainei lui Witold, apoi grăi vesel cu voce tare :

— Să trăiești, domnișorule ! Să-ți dea Dumnezeu sănătate !

După aceea ridică hățurile de la pămînt și țmocăi la caii care traseră secerătoarea în grajd.

Din clipa cînd fiul intervenise între el și argat, Benedykt stătea posomorît deoparte și se trăgea nervos de mustață. După ce țăranul se îndepărtase, ridică privirea spre fiu-său.

— Îmi dai lecții cum trebuie să mă port cu oamenii. Se vede că a venit vremea cînd oul învață pe găină. Mă mir însă că stînd de atîția ani îngropat între cărți te pricepi totuși atît de bine să vorbești cu ei...

— Dacă nu-ți place, tată dragă, să știi că nimeni nu e vinovat de asta, decît tu însuți. Cît am fost copil și am crescut sub ochii tăi, ba chiar și mai tîrziu, cînd mă întorceam de la școală acasă, în vacanțe, nu-mi interziceai să stau de vorbă cu lumea din sat...

Întorcîndu-se cu fața către casă Benedykt bombăni nemulțumit.

— Am întors biciul asupra mea. După concepțiile idilice, din capul tău de copil, îți judeci tatăl...

— Idilice ! sări ca ars Witold. Să știi, tată, că privesc lucrurile cît se poate de obiectiv și că... deocamdată... visul meu cel mare este ca unii oameni să nu se mai poarte cu semenii lor ca și cum ar avea de-a face cu niște animale... mai rău, cu niște bolovani, pentru că există în lume

și asemenea ciudate firi, cu înțelegere și milă chiar pentru animale...

Benedykt rîse cu dispreț.

— Cînd ai să-ți bați tu însuți capul cu ferma și afacerile, ai să știi ce diferență este între teorie și practică, între realitate și idilă.

Witold îl întrerupse :

— Dacă vreodată am să mă conving că teoria mea nu se împacă deloc cu practica, atunci mai degrabă mă împușc, decît să renunț la teorie...

Benedykt se uită încremenit la fiul său, ca și cum l-ar fi văzut pe marginea prăpastiei. După o clipă însă zîmbi :

— Ești un copil... Fiecăruia, cît e tînăr, i se pare că dacă nu obține luna de pe cer are să-și tragă un glonte în tîmplă, dar după aceea trăiește și la lumina unui opaiț rău mirositor.

— Sau, îl contrazise Witold, pentru luna aceea și pentru ca să nu simtă duhoarea opaițului, se lasă pălit în tîmplă... Tu, tată, cunoști mai de-aproape niște exemple din astea...

— Nu cunosc, nu știu și nici nu vreau să știu... mormăi Benedykt.

— Unchiul Andrzej... zise Witold cu buze tremurînde.

Benedykt încremeni iarăși.

— Mai încet ! strigă cu glas înăbușit și privi în jurul său iute, cu teamă ; dar prin apropiere nu se afla nimeni. Pe buzele lui Witold apăru un zîmbet ironic, dureros.

— Nu te teme, tată, grăi el apăsat și rar, n-a auzit nimeni că am rostit numele vrednic de cinstire al fratelui tău !...

Benedykt se făcu negru la față. Se simți și mai stînjenit decît atunci cînd Witold îl văzuse umilindu-se în fața cumnatului său. Se mai îmblînzi și, stînd pe poarta zăplazului care despărțea curtea conacului de fermă, zise :

— Fiecare cît e tînăr își făurește tot felul de vise și de teorii, dar mai tîrziu, în fața realității, se dezumflă. N-ai să treci cu capul prin zid, iar pe alde ăștia, chiar dacă i-ai unge și cu miere, n-ai să-i schimbi ; tot leneși, îndolenți și dușmănoși rămîn...

— Darmite cînd îi hrănești cu fiere, zîmbi Witold.

— Dar cine dracu vrea să-i hrănească cu fiere ? se răsti Benedykt iritat.

Witold se întoarse cu faţa către fermă şi arătă căsuţele argaţilor.

— Doar n-o să crezi, tată, că sentimentele şi energiile omeneşti se pot dezvolta în colibele astea afumate şi strîmte ? Ai spus acum o clipă, că au un acoperiş, că primesc tain şi că pe deasupra li se mai dau treizeci de ruble pe an, sumă ce se micşorează cu fiecare pierdere pricinuită din lipsa de instruire şi din nepricepere... Ce să-ţi spun, este într-adevăr o existenţă aptă să trezească şi să dezvolte elanul, grija, bunăvoinţa...

— Atunci, explodă Benedykt, găseşte tu mijloace să le ridici palate şi să-i hrăneşti cu delicatese... pentru că eu, pentru mine, nu mi-am ridicat nici palat şi nici cu delicatese nu mă hrănesc... Te întinzi cît ţi-e plapuma. Cînd ai să fii în situaţia să-ţi baţi capul cum să legi două capete de aţă, cînd o să curgă sudoarea de pe tine, abia atunci ai să te dumireşti ce înseamnă practica, ce înseamnă viaţa în condiţiile noastre... ah, viaţa asta !

Se uită cu obidă la fiu-său.

— Aş vrea, zise mai domol, tare mult aş vrea, să nu mă mai găseşti atunci cînd te întorci de la studii... să fiu şi eu acolo unde... ei... în sfîrşit... unde s-a dus demult... Andrzej ! Şi pentru mine ar fi mai bine, şi pentru tine...

— Tată ! strigă speriat Witold.

Dar Benedykt nu se lăsă întrerupt.

— Da ! Aşa ar fi cel mai bine, cu siguranţă... Căci dacă ai ţine la mine...

— Te îndoieşti, tată ?

— Mă îndoiesc. Şi pentru că dragostea asta lipseşte... lipseşte... atunci cînd ai să scapi de vechitura care te stînjeneşte, atunci ai să poţi conduce Korczynul după voia inimii ; să-i transformi pe ţărani în ciobănaşi, să te tolăneşti alături de ei lîngă izvor, şi să cînţi din fluier...

După ce rosti cuvintele acestea îşi vîrî vîrful mustăţii în gură şi, cu grumazul plecat, porni cu paşi grei, mari, repezi, către casă. Witold rămase în poartă, înlemnit. Era atît de tulburat încît îi tremură braţul cînd îşi duse mîna la frunte. După cîteva minute tînărul cu faţa palidă, chi-

nuită, intră în sufragerie unde, în jurul mesei pregătită pentru cină erau așezate multe persoane. Cu excepția lui Kirlo, poposit la Korczyn de cîteva ore și urmînd să plece după masa de seară, erau acolo numai ai casei. Dar, lucru rar și de mirare, doamna Emilia venise la cină bine dispusă, arătînd ca un om sănătos, îmbrăcată într-un capot frumos, de vară ; lîngă ea luase loc Teresa, care, din pricina unor dureri reumatice, avea mîna stîngă spînzurată cu un tulpan alb legat de gît ; în coada mesei Orzelski zîmbea bonom, și ca să vadă mai bine tipsia înaintase cu capul pînă în dreptul lămpii ce lumina deasupra mesei ; lîngă el sta Leonia, cu ținuta dreaptă, cu fața frumoasă, cam străvezie ; Kirlo, în schimb, cu cămașa scrobită și albă cum e neaua își potrivi pe fața-i osoasă un surîs jovial, luă din mîna stăpînului casei paharul de votcă și merse să ocupe scaunul de vizavi de Justyna, cu atîta grabă ca și cum s-ar fi temut să nu i-o ia altul înainte. De la un timp se purta față de Justyna cu o amabilitate vecină cu lingușeala ; nu i se mai adresa cu galanteria aceea ironică și zeflemitoare, iar de tatăl ei nu-și mai bătea joc, făcînd glume pe seama lui. Acum, stînd în fața ei, da impresia că-i soarbe din ochi fiecare gest și fiecare privire. Cu șervetul mare legat de gît, savura cotletul cu vorbăria lui necontenită. Vorbea despre Różyc. În genere vorbea despre rubedenia soției sale atît de des și cu atîta încîntare încît ai fi putut bănui că se împăunează cu asemenea înrudire. De altminteri nici nu ascundea faptul că se mîndrește cu ea. De data asta însă, amintea despre el nu numai ca să se fălească, ci și dintr-o altă pricină.

— Vă garantez, zise, că dacă ar fi să-i tai o vînă ar curge din ea un sînge atît de albastru... cum e de pildă... cum e de pildă apa Niemenului pe timp senin...

Teresa chicoti.

— Asta-i bună ! Dumneavoastră totdeauna glumiți ! Cine a mai văzut sînge albastru !...

— Așa se spune, Teresa dragă, despre familiile nobile, de viță veche, o lămuri cu blîndețe doamna Emilia.

Benedykt mormăi :

— Grozavă comparație... căci, o fi el, n-o fi, sîngele ăla albastru cum se zice, dar că are în el apă destulă, asta e sigur...

Witold care şezuse pînă atunci cu ochii plecaţi şi nu se atinsese de mîncare îşi ridică privirea către tatăl său şi mult timp îi privi faţa aspră, încreţită, aplecată asupra farfuriei.

— E plăcut... plăcut lucru, preacinstite domn, să descinzi dintr-un neam cum e al lui Teofil. Adevărat, că nu are nici un titlu... nici de prinţ şi nici de conte... dar o noblețe ca a lui e tot atît de mare ca a unui conte şi, poate chiar, ca aceea a unui prinţ mai aşa... Apoi, ce relaţii de familie... ehei ! din cele mai înalte... bunul meu domn... mătuşa lui e măritată cu un prinţ...

Îşi îndreptă ochii mici, scînteietori spre Justyna şi, observînd că are nevoie de sare, se grăbi să-i mute solniţa mai aproape, zîmbindu-i mieros. Apoi, luîndu-şi de pe tipsie o porţie de omletă cu dulceaţă zise iarăşi :

— E tare de treabă Teofil ăsta ! Avea douăzeci şi doi de ani cînd i-a murit tatăl... mama lui trăieşte, stă retrasă într-o mînăstire, la Roma... o matroană respectabilă... iar el douăzeci şi doi de ani avea cînd şi-a pierdut tatăl şi a primit un fleac de moştenire mică, mititică, nici mai mult, nici mai puţin, preabunul meu domn, decît un milion de ruble, un milion, atîta, un milionaş de ruble...

— Isuse Christoase ! scînci Teresa.

Orzelski plescăi.

— Grozavă moştenire... grozavă... să ai... măcar a zecea parte !

— Aha ! Păi sigur ! îl susţinu Kirło, măcar... ha ! a zecea parte... aşa, vreo sută de miişoare... Ei, dar dumneavoastră n-aţi luat încă omletă... Să vă servesc.

Şi glumind uşor, întinse tipsia tatălui Justynei.

— În schimb, acum, la treizeci şi unu de ani nu mai are din toţi banii decît trei sute de mii, căci Wołowszczyzna face cu siguranţă pe puţin trei sute de mii, chiar cu devalorizarea de azi a pămîntului. Aşadar, în răstimp de opt nouă ani băiatul a păpat şapte sute de mii... mica sumă de

șapte sute de mii în opt sau nouă ani s-a și dus pe gîrlă... Ei ! Cum vă place... Voinic băiat, nu ?

Și rîse din toată inima, cu îngăduință, privind triumfător și fericit la cei de față. Cifrele colosale pe care le rostise cu atîta încîntare îl făcea să se umfle de mîndrie pe proprietarul micuței moșii de la Olszynka. Domolindu-și rîsul și sorbind cu aerul unui cunoscător vinul ieftin franțuzesc din care se servea la Korczyn numai cînd veneau musafirii, povesti în ce fel anume pierduse Teofil cele șapte sute de mii. Repetă zvonurile și istoriile care circulaseră prin regiune de la venirea lui Różyc și uimiseră pe oamenii acelor meleaguri apăsați de greutăți, amintindu-le de Sodoma și de Babilon, precum și de alte asemenea locuri ale pierzaniei. Era mai ușor să socotești ceea ce nu s-a spus despre Różyc decît ceea ce s-a spus, și ceea ce Kirło repeta acum cu vădită plăcere împănîndu-și istorisirile cu glume și cuvinte cu două înțelesuri. Vile în împrejurimile Florenței și ale Vienei, apartamente pe bulevardele pariziene, jocuri de ruletă, jocuri de cărți, aventuri scandaloase cu personalități cunoscute de o jumătate de lume, pînă ce și prin ziare i-au fost anunțate pariurile și duelurile...

Greu de ghicit ce era adevărat din toate astea și ce era înfloritură ; cu siguranță — destulă exagerare, dar și mult adevăr. Cei de față știau cîte ceva din cele povestite de Kirło ; pe celelalte neștiute le ascultau cu expresii diferite pe fețe. Cu excepția lui Benedykt, aplecat încă deasupra farfuriei, și a lui Witold care, palid și trist, nu-și ridica ochii către nimeni, toți aveau privirile îndreptate spre Justyna. Kirło băgă de seamă că-și întinde mîna după carafă și se grăbi, respectuos și galant să-i toarne apă în pahar, după care începu a vorbi despre valoarea și frumusețea moșiei de la Wołowszczyzna.

— Palatul e șic ! cam neglijat acum ce-i drept, dar dacă ar fi renovat, aranjat... ar fi o reședință pe cinste ...

Își sărută vîrfurile degetelor, iar Orzelski, care trecuse cîndva prin Wołowszczyzna și văzuse palatul, plescăi, cu gura plină de omletă.

— O bijuterie de palat... o bijuterie !

Își roti degetul prin aer.

— Turnulețele, balcoane, fel de fel de coloane răsucite... numai că, văzut de la drum, ai zice că acu, acu... se năruie !

— Nu se năruie. Palatul nu se năruie ; o să fie refăcut, o să fie înfrumusețat, o să fie mobliat cînd o să vrea proprietarul... și o să vrea atunci cînd o să se însoare. Dar faptul cel mai important e că Wołowszczyzna ore opt ferme cu pămînt roditor, iar în ele afli de toate, ca în cămara lui Dumnezeu : păduri, iezere, grădini, mori, două velnițe, a mai fost acolo și o fabrică de nu știu ce, care aducea un venit mare și, cu toate că acum e părăsită, poate să fie din nou pusă în funcțiune și să devină grozav de rentabilă. Adevărat că tot ce-i acolo s-a cam hîrbuit, s-a ruinat, dar pot fi refăcute, numai să vrea Teofil și o să vrea, cu siguranță, atunci cînd o să se însoare ; o soțioară energică și înțeleaptă care să-i trezească interesul pentru gospodărirea moșiei și care, mai cu mîngîieri, mai cu înțelepciune și cu tact, să țină în colivie pasărea zburdalnică...'

Așa vorbi Kirło, uitîndu-se cu admirație la Justyna. Privirea lui umilă și hîtră în același timp părea a-i spune : „Ești demnă de admirație întrucît ai reușit să atragi asupra ta atenția unuia ca el ; cînd te vei bucura de fericirea aceea mare, nevisată pe care ți-o prezic eu, să fii binevoitoare și cu mine, umila ta slugă !“ Ce mai, cu toții, afară de Benedykt și de Witold, o fixau pe Justina, iar în privirile și zîmbetele doamnei Emilia, ale Teresei și chiar ale Leoniei pe care istorioarele lui Kirło le interesară nespus și le mai înviorară, se citeau limpede gînduri ca acestea : „Nemaipomenit, neașteptat noroc ! Adevărată minune a Providenței cu biata copilă“. Doamna Emilia își dădu chiar gîndurile pe față :

— Femeia pe care și-o va alege de soție domnul Różyc se va simți onorată. Dintr-un neam atît de ales, cu o asemenea avere...

— Ah, și cu ce inimă ! îi luă vorba din gură Teresa.

— Dar palatul ! ah, mămico, ce palat ! Asta e cel mai grozav dintre toate, strigă Leonia săltînd de pe scaun, ea care cu puține zile în urmă îl rugase atît de fierbinte, dar fără rezultat, pe tatăl ei să aducă în salonul de la Korczyn niște statui și console.

Justyna tăcuse tot timpul cinei. Nu putea să se împotrivească fățiș, nici să primească privirile care cădeau asupra ei, zîmbetele, cuvintele cu subînțeles, pentru că nu i se adresau deschis. Rar de tot, își ridică ochii și atunci i se citi în ei ofensa. Gura ei, cu buze pline, cireșii, lua uneori o expresie de mîndrie și dispreț. Nu știa de ce, dar ceea ce altora li se părea măgulitor, pe ea o irita și o jignea. Știau cu toții, e adevărat, că avea o fire mîndră.

Și poate că tocmai acestei mîndrii i se datora victoria mare, pe jumătate cîștigată, care deschidea în fața ei o perspectivă atît de strălucită.

Benedykt mîncă mult, ca de obicei, și numai o singură dată aruncase un cuvînt în timpul discuției ; înțelegea bine că tot ce se vorbea la masă se referea la Justyna. Cînd soția lui, încîntată și uimită la culme, îi vorbise pentru prima oară despre posibilele intenții ale lui Różyc față de Justyna și despre silințele Kirlovei de a le împlini, se miră și se bucură.

— Să dea Dumnezeu ! zise, să dea Dumnezeu ! Ar fi o partidă grozavă pentru biata fată. Și neașteptată... într-adevăr neașteptată...

Dar după aceea nu s-a mai gîndit la asta. Îi dorea rudei și pupilei sale o căsătorie fericită, dar nu prea avea chef s-o grăbească, mai întîi pentru motivul că odată cu asta trebuia să-i dea cele cinci mii de ruble ce-i aparțineau și pe care le investise în Korczyn. Faptul fără îndoială i-ar fi sporit din nou greutățile. Acum însă, în timpul cinei, îi fulgeră prin minte gîndul că dacă se mărită cu Różyc, el ar putea fi scutit de necazul acesta întrucît moșierul de la Wołowszczyzna nu va avea nevoie grabnică să intre în posesia unei sume atît de mici. Și mai mult nu stătu să se gîndească la asta, numai că, pesemne poveștirile lui Kirło și mai cu seamă respectul idolatru pentru bogăție și lingușeala lui îl cam enervau. De fapt Kirlo îl enervase întotdeauna. Ridicîndu-și ochii din farfurie, după ce-și șterse mustățile cu șervetul și-și sprijini mîinile de masă, ca și cum ar fi fost gata să se ridice, zise :

— Totul e cît se poate de frumos și eu nu vreau să-l jignesc pe domnul Różyc. Este tînăr și poate să se îndrepte, fiindcă, așa cum am auzit și am observat eu însumi, e înțelept și are inimă bună... Dar ca să-i laud tre-

cutul, asta nu. Să pierzi atîta avere la jocuri de cărți și cu metrese nu e un lucru demn. Așa fac numai ticăloșii...

— Benedykt ! gemu cu glas pierit doamna Emilia.

— Păi, da, întări el energic, fără să se uite la soția sa. Și, apoi, să nu pui mîna pe nimic, dar nimic, cum fac domnii ăștia și asta mi se pare, să spun drept, o netrebnicie. Omul care mănîncă dar nu muncește, chiar dacă în vinele lui curge sînge albastru, cenușiu sau roșu, este un parazit și nimic mai mult... Dacă pe deasupra se mai și răsfață cu delicatese iar pentru cei care-i dau delicatesele acelea nu ridică un deget, atunci pentru mine nu e decît un...

Între timp își aduse aminte de ceva, se mai domoli și adăugă cu glas înmuiat :

— Dar eu nu vorbesc de domnul Różyc... nu vreau să jignesc pe nimeni... s-ar putea să fie omul cel mai bun... numai că... averile astea mari care dau asemenea roade, asta... asta... în sfîrșit...

Voia pesemne să-și înghită cuvintele care-i veneau pe buze, dar n-o făcu. Scuturâ din mînă și încheie :

— Averile astea mari să le ia toți dracii !...

Depărtă scaunul cu zgomot și se ridică de la masă. Lîngă el se auziră gemete stinse, ca niște suspine :

— Benedykt ! nu pot... O, Doamne !... eu nu pot suporta asemenea cuvinte... eu... asemenea păreri... despre un om atît de... nu pot... eu...

Doamna Emilia se străduia să se ridice de pe scaun dar nu putea. I se înmuiaseră picioarele și simțea o ghearâ înfiptă în piept.

— Asta ce mai e, întrebă cu mirare Benedykt. Ce ți s-a întîmplat ?

Kirło, plin de îngrijorare și compasiune, se și repezi s-o sprijine de braț, iar de celălalt o susținea Teresa. Așa străbătură, în trei, toată sufrageria, iar Benedykt sta ca pironit și se uita în urma lor.

— Pentru numele Domnului... dar ce rău i-am făcut ? Iar are o criză, sau ce ?

Dar în clipa aceea cineva îi cuprinse mîinile amîndouă și i le sărută fierbinte.

— Tată, zise încet Witold, sărută-mă... te rog !...

O scînteie de bucurie și de îndoiosare licări în ochii posaci ai domnului Benedykt ; totuși, nu se arătă, ci căută aspru către el.

— Pentru ce ? pentru că ți-am cîntat în strună, vorbind despre domnișorul acela, catadicseşti să-mi ierți vinile ?

Witold, ținîndu-i mai departe mîinile în ale sale, repetă :

— Sărută-mă, tată...

Sărută aspru, dar apăsat fruntea palidă și tristă a fiului, întinsă către el. Zîmbi amar.

— Ți-e capul înfierbîntat.

Dar vorba aceea cu două înțelesuri Witold poate că nici n-o auzi. Cuvintele pe care le rostise tatăl la sfîrșitul cinei și sărutarea lui îi întoarseră pe de-a-ntregul buna dispoziție. O îmbrățișă pe Marta care punea în bufet compotul și vinul rămas și se învîrti cu ea prin cameră de cîteva ori, apoi dojenit de bătrîna domnișoară care rîdea și tușea în același timp, zbură spre fereastră unde se afla Justyna.

— Știi, Justynko, vorbi repede cu ochii strălucitori și izbind cu pumnul în palmă, Kirło ăsta e un parazit, un fripturist, o paiață, unul care se închină la viţelul de aur, un hipopotam, un mastodont, un animal antediluvian ! Dacă aș putea l-aș apuca pe unul ca ăsta... cu o mînă de păr și cu cealaltă de beregată și — cîrc, i-aș răsuci gîtul !

Justyna pufni în rîs.

— Fă asta mai întîi cu un pui, și atunci o să cred că ești în stare să faci și cu Kirło !

— Pe onoarea mea ! se oțărî și mai tare studentul. Ăsta, să știi schilodește lumea ! Dacă n-ar fi de-alde ăștia ca el, lumea s-ar afla departe... departe... și noi spre aceea năzuim... nu poți să-ți închipui cît ne frămîntă... ideea... libertatea și demnitatea omenească... Aș sări și în foc pentru tatăl meu, să...

Se abținu, nu-și sfîrși vorba, și se mai domoli puțin. Deodată o privi pe Justyna scrutător, drept în ochi.

— Justynko, ai să te măriți cu ciurul ăla spart ?

Rîse iarăși.

— Ai și tu un fel de a întreba, Witold...

— Știi bine, despre cine vorbesc... În fine, dacă omul de hîrtie te cere, tu primești ?

Dădu din umeri.

— Dragul meu, zise ea încet și rar, aș putea să resping o fericire atît de mare, de neașteptată, de nevisată ?... o asemenea cinste și bunăvoință ? Gîndește-te și tu, aș putea ?

I se păru că aude în glasul ei un rîs înăbușit, dar fața îi era gravă, aspră și ochii neobișnuiți de vii. Dădu din mînă.

— Eh, cu femeile, de nimic nu poți fi sigur. Tu zici că-i înțeleaptă, dar ea poate că-i pur și simplu capricioasă, cine mai știe ? Sînteți educate pentru a deveni niște boșimane ; ați fi în stare să faceți orice pe lumea asta numai să fiți frumos vopsite. Dar, să nu uiți, pînă să ajungi mare cacoană, trebuie să mergi la nunta Elzusiei... știi ? Vine și Marynia, o rog pe doamna Kirłowa s-o dea în grija mătușii Marta, pe care am să mă străduiesc s-o conving...

În clipa aceea niște mîini micuțe îi cuprinseră brațul și un glas ca de copil strigă, aproape de el :

— Witold, luați-mă și pe mine la nuntă ! Atîta mi-a vorbit de ea Zofia... e rudă cu mirele și a fost invitată... se dansează... vreau și eu să dansez !

— Cu cea mai mare plăcere, strigă Witold, măcar de data asta să vezi, și tu, altceva în afară de casă și de grădina de la Korczyn.

— Nu glumi, Witold, se plînse fata, strîmbîndu-și gura frumoasă cu buzele palide. Mi-e așa de urît, mă plictisesc să tot stau în camera mamei și să umblu prin grădină, pe aleile astea...

— Ia te uită ! o apostrofă tînărul, abia a învățat să-și steargă nasul și gata, se plictisește ! Nu cumva ai de gînd să te îmbolnăvești și de nervi, draga mea... viitoare boșimană ?...

Fata se tîngui mai departe :

— Sigur. Deseori mă doare capul ! Știi, Witold, îmi place mai mult la internat, acolo e mai vesel... Noroc că am avut de cusut pantofii mătușii Marta...

Fețișoara ei străvezie de copil anemic se lumină de o bucurie nevinovată.

— Niște pantofi grozavi ! Mîine îi dau mătușii. Să vezi atunci, ce bucurie ! Ce mai bucurie !

Bătu din palme, făcu cîteva piruete, își îmbrățișă fratele și din nou începu să-l roage cu glas plîngăreț :

— Ia-mă și pe mine, Witold, la nuntă... vreau să dansez... Zofia spune că o să fie multă veselie... și-a făcut o rochie așa de frumoasă !

Witold stătu pe gînduri.

— Trebuie să cerem voie de la mama...

— Roag-o tu... îl imploră copila.

— De ce n-o rogi tu, singură ?

Fata își împreună mîinile a spaimă.

— Mi-e teamă... nu pot... o să se supere și o să-i fie rău... Mamei i se face rău totdeauna cînd nu-i place ceva... Ție ți-e mai ușor... tu ai mai mult tact...

O oră mai tîrziu, Marta se năpustea în camera ei, trîntind ușa, și, văzînd-o pe Justyna, începu să strige :

— Ce caraghioslîc ! pe cinstea mea caraghioslîc ! Să merg și eu cu ei la nuntă ! Mi se vîră în suflet, mă îmbrățișează, mă sărută, mă imploră... „Hai, mătușă, cu noi la Bohatyrowicz, la nuntă... hai și iar hai !" Te apucă și rîsul și furia ! Ce-a mai născocit și băiatul ăsta ! Să cari ciolane bătrîne pe la nunți ! Mai mare rîsul ! Și ce să fac eu la nunta aceea ? Cine are nevoie de mine ! Ptiu, piei iazmă, du-te pe pustii ! Ca scaiul, și Witold ăsta ! Uf ! nu mai pot...

Vijelioasă se vîntura prin cameră, de la pat la dulap și iarăși de la dulap la pat, și era greu de ghicit dacă era furioasă ori înveselită, pentru că ba rîdea, ba ocăra, ba dădea din mîini... Justyna sta lîngă fereastra deschisă și cosea la lumina lămpii, uitîndu-se cu duioșie la bătrîna ei prietenă.

— Și tot ai să mergi cu noi la nuntă, mătușă, spuse cu șireată îndărătnicie.

— Ei, comedie ! exclamă bătrîna domnișoară. Ce să caut eu acolo ? De ce ? Pentru ce ?

— În primul rînd, pentru că dumneata, mătușă, n-ai putea să-i refuzi nimic lui Witold și apoi, pentru că Bohatyrowiczi sînt niște prieteni vechi de-ai dumitale...

Se opri în mijlocul camerei, dreaptă ca un stîlp, ochii ei negri mai întîi se aprinseră ca doi tăciuni, apoi se stin-

seră ca de o mare tulburare. Murmură cu glas domolit:

— Prieteni vechi! E adevărat... și încă ce buni prieteni mi-au fost cîndva! Dar cînd!... Și... ce scurt timp! Acum, însă... pentru ce? Ca să-i sperii pe oameni, ca un strigoi? Prieteni vechi! Dar... m-ar mai recunoaște oare? Eu i-aș mai recunoaște? Eternă tristețe!...

Se liniști ca prin farmec, se așeză de partea cealaltă a mesei, în fața Justynei, se gîrbovi și, ațintind priviri dogoritoare asupra fetei, întrebă rușinată, parcă:

— Cum a fost? De unde și pînă unde toată povestea asta? Ce-a căutat azi aici, fata lui Fabian și unde ați fugit amîndouă ca niște apucate? A fost și Witold cu voi? Ce parascovenii! Aveți de gînd să vă faceți țărani?

Iată cum fusese. Azi, cu mult înainte de asfințit, după ce-l acompaniase cîteva ore la pian pe tată-său, Justyna venise în camera asta și se oprise în fereastră, privind amurgul, așa cum ar fi privit la o groapă deschisă în fața ei pe care nu știa cu ce s-o umple; deodată s-a ivit în ușa deschisă Elzusia, gîfîind din pricină că alergase. Era gătită cu rochia vișinie, de sărbătoare; s-a oprit, și-a sumețit trupul bondoc, și-a ridicat nasul obraznic și a întrebat:

— Mă primiți, sau nu mă primiți? Căci dacă mă primiți, atunci, bună seara, iar dacă nu mă primiți, atunci, rămîneți sănătoși! Bineînțeles! Am venit să vă poftesc la miere proaspătă...

S-a așezat pe scaunul oferit de Justyna și a meliță mai departe:

— Tontul ăla de Julek s-a contrazis cu mine că n-o să mă încumet să vin la conac și m-a învățat să intru prin dos ca să întreb la bucătărie dacă am voie să vin la dumneavoastră... Dar eu n-am făcut așa! Ce sînt eu, cățel, să dau tîrcoale pe la bucătării? Bineînțeles! Am venit de-a dreptul prin ușa din față, am intrat în antreu, cînd acolo, n-am știut unde să intru... la dreapta ori la stînga?

Spre norocul ei tocmai atunci a intrat domnișoara Marta, pe care o știe cît e de severă, dar ea nu s-a temut de fel, căci de ce avea să se teamă? Doar n-a venit să fure și nici cîine nu-i, ca s-o alunge! Bineînțeles! Și chiar de l-ar fi întîlnit și pe domnul Korczyński, tot nu i-ar fi fost teamă, măcar că dînsul este un boier. Dînsul e dînsul, și ea e ea. Are casa ei, nu cere de la nimeni de pomană și

n-are nimeni dreptul nici s-o sperie, nici să-i vorbească în bătjocură. Numai de Dumnezeu se teme, de Tatăl Ceresc, în rest crede că nu există om pe lume de care ar putea să-i fie frică.

Își plimbă privirea curioasă pe pereți și pe mobilele din cameră.

— Nu-i cine știe ce ; în odaia noastră de oaspeți e chiar mai frumos. Jos, e drept, camerele sînt frumoase, dar nu chiar afară din cale ; poate de aceea este mai frumos că podeaua lucește ca oglinda. Dar, e de mirare oare, că regele are nevastă frumoasă ? Bineînțeles !

De fapt, tatăl ei a trimis-o în taină la conac să afle dacă domnișoara Justyna primește să vină și în casa lor. „Du-te și fă-te c-o poftești la miere !" Bineînțeles ! Cine a lucrat cot la cot cu noi, să și petreacă cu noi ; cine a gustat amărăciunea noastră, să guste și ce-i dulce în traiul nostru. Dar, știa ea prea bine ce urmărește tatăl ei. Chicoti.

— Tata e așa de ambițios că nu suferă să vadă venind boierii în vecini și la el nu. De spus n-ar spune-o nimănui, dar eu știu că ăsta e focul lui... Acum, și cu procesul ăla cu domnu' Korczyński — mare necaz. Cică i-au spus la oraș că avocatul n-a înaintat la timp apelul, sau știu eu ce, acolo, și că din pricina asta, o să piardă. Tata crede că poate o să ajungă la împăcăciune cu domnul Korczyński, și vrea să aibă pe cineva care să-l susțină. Bineînțeles !

Dar nici cu asta nu termină ce avu de spus. Elzusia rîse din nou, roși toată, lăsă o clipă ochii în pămînt, apoi vorbi cu îndrăzneală :

— Tata vrea să vă spun că ar fi o mare fericire pentru noi dacă dumneavoastră și cu domnul Witold ați veni la nunta mea.

Cînd mergeau apoi amîndouă pe drumul de la conac spre sat, îi mai spuse Justynei că în aceeași zi au sosit la ei logodnicul împreună cu pețitorul. Domnul Starzyński, tatăl vitreg al lui Janek, îi era pețitor. Justyna avea să-l cunoască îndată pe logodnicul ei.

— Tinerel și tare drăgălaș, și-i așa de supus ca un mieluțel...

Vorbele ei mărturiseau că era încîntată de logodnic. Nu uită însă nici partea practică. I-a plăcut mult, tare, că Franuś Jaśmont avea niște cai buni, șase vaci și o luncă

frumoasă și destul de mare. Dacă ar fi putut și tatăl ei să-i dea toți banii de zestre ! Dar nu se poate ! Îi dă numai jumătate, iar pentru cealaltă jumătate primește un înscris. L-a costat mult procesul cu domnul Korczyński și acum, pentru fiică-sa trebuie să se strîngă. Lua-le-ar naiba de procese !

Cînd au intrat în ograda lui Fabian, soarele așternea peste iarba dintre zăplazuri un covor de aur, și puzderie de lumini tainice, jucăușe, inundau livada de pruni în care se zăreau vreo cincisprezece stupi bătrîni, albinele zumzăiau, iar sticleții se întreceau în cîntec. Dincolo de pruni, de lanul cu ovăz copt și de niște straturi de legume la capătul cărora licăreau tufe de brumărele și gherghine roșii, se ivi casa așezată în coasta grădinii și întoarsă cu pridvorul spre bătătură ; o umbreau plopi argintii din care părea că se varsă necontenit o ploaie de argint peste acoperișul de paie și peste singurul ogeac ce se înalța din el. Toate erau aici aproape la fel ca la Anzelm și Jan, totuși, mult mai strîmt și mai sărăcăcios. Stupii vechi și nevopsiți, șura mai mică și năpădită de buruieni, pereții bătrîni se cam scălîmbaseră cu vremea, iar acoperișul peticit în unele locuri cu paie galbene, pe alocuri vădea pete de mușchi verde. Afară de livada de pruni crescuseră răzleți prin curte cîțiva peri și meri, cam sălbăticiți.

Dar pe lavița de sub ferestrele deschise, cu geamurile mici și cam tulburi, la vederea oaspetelui care intra în ogradă, s-au ridicat gravi, un bărbat și o femeie și i-au ieșit înainte cu pas ceremonios. Bărbatul cu fața ca rîșcovul, cu ochi strălucitori și cu mustăți zburlite își răzimase o mînă în șold, iar pe a doua, în care ținea o căciulă roasă, o lăsase în jos. Femeia, puțintică, izinită, îmbrăcată într-o fustă scurtă și o mantilă înfoiată, străveche, cu o bonetă albă cu multe volănașe scrobite țeapăn, era toată numai zîmbet și înainta, făcînd întruna reverențe stîngace, ca și cum avea să înceapă de îndată un ceremonios menuet. Pe potecuța dintre ovăz și straturile de sfeclă, Fabian sărută cu zgomot mîna Justynei apoi, punîndu-și amîndouă mîinile în șold, spuse :

— Sînt fericit și vă mulțumesc cu adîncă umilință că mi-ați făcut și mie cinstea de care vecinii mei s-au bucurat atîta vreme. Căci, deși sînt puțintel mai sărac decît ei, nu

sînt sluga nimănui şi măcar că nu sînt mai de seamă ca alţii, pot fi şi eu vrednic de cinstire. Vă rog, bună domnişoară, să poftiţi... vă rog să ne faceţi bucuria !

Nevasta lui Fabian, strîngînd din buze, îi făcea reverenţe Justynei întinzîndu-i mîna osoasă, pîrlită de soare şi bătătorită. Era cam stînjenită şi preocupată să apară nu numai graţioasă , dar şi cu purtări alese, care s-o salte în ochii musafirului, arătînd că era mai presus de cei din jur. Repetă după bărbatul ei :

— Vă rog... să ne faceţi bucuria, vă rog !

Şi călcînd pe răzoarele de sfeclă cu pantofii ei greoi, se apleca şi înlătura crenguţele uscate din calea Justynei.

— E murdar la noi, cum e în orice gospodărie prea mică... dumneavoastră nu sînteţi deprinsă cu asta ; şi eu am avut cîndva altă viaţă şi altfel eram obişnuită. Mă trag din neamul Giecołd ; tatăl meu trăia în belşug, era arendaş... mai tîrziu, cînd Domnul şi-a luat mîna de pe noi, au venit asupra noastră focul şi molimele de ne-au prăpădit vitele şi am scăpătat...

Oftă şi-şi rezemă în palmă obrazul supt.

— Unul dintre fiii fratelui meu, Josef Giecołd ţine o arendă... poate aţi auzit ?... nu-i departe de Korczyn... Iar altul lucrează la un birou...

— Apăi domniei tale îţi stau în minte numai cei din neamul Giecołd ; nu crezi că ar fi timpul să-i prezentăm preacinstitului oaspe pe viitorul nostru ginere ? o întrerupse bărbatu-său. Franuś ! Hai, Franuś ! Veniţi şi voi aici, la noi !

De pe laviţa de lîngă perete se mai ridicară doi oameni, dintre care unul cu înfăţişare cam ciudată. Destul de înalt, gras, otova de sus pînă jos, îmbrăcat într-un surtuc verde ca iarba, cu o faţă roşie, zîmbitoare, de om bun, semăna cu o tufă tunsă rotunjit avînd în vîrf o floare de bujor. Al doilea era un tinerel de douăzeci şi ceva de ani, scund, subţirel, într-un surtuc negru, cu faţa lipsită de frumuseţe, pîrlită de soare, cam neroadă şi nespus de blîndă.

— Domnul Starzyński din Starzyny, bărbatul fostei soţii a lui Jerzy... Iar dînsul e cavalerul Elzusiei, Franciszek Jaśmont... îi prezentă Fabian.

Elzusia, care pînă atunci mersese tăcută alături, ţîşni din spatele tatălui ei, exclamînd :

— Doamne sfinte ! dumneavoastră sînteţi pan Starzyński ? Bineînţeles ! Iar eu care mă minunam cum de ne-a înflorit sub fereastră o tufă de bujor aşa de mare.

Starzyński îşi purtă privirea peste surtucul său şi începu a rîde, cu vocea lui groasă, atît de tare de-i săltau obrajii durdulii şi-i dădură lacrimi.

— Apoi dumneaei şi-a rîs de mine în halul ăsta... zise rîzînd ; a ţesut postavul şi a dat poruncă să fie vopsit verde... Eu către ea : „Tu, muiere, ţi-ai pierdut mintea pe drum ?“ Dar ea : „Dumneata să-mi mulţumeşti, fiindcă verdele e culoare frumoasă : înseamnă nădejde.“ Ce să-i faci dacă e bătrînă dar tot visează cai verzi pe pereţi ! Şi apoi, totuna e. Îmbracă omul ce se găseşte... numai să aibă ce băga în gură !

Elżusia îi şopti Justynei la ureche :

— Face impresia a fi om bun, da-i un zgîrcit de n-are pereche... îşi ia de la gură lui şi copiilor, şi sertarul e doldora de bani...

Totuşi rotunjimea şi culoarea feţii lui Starzyński nu prea mărturiseau că-şi trăgea mult de la gură.

În faţa laviţei de lîngă perete se afla o măsuţă şi pe ea un talger mare cu miere frumoasă, aurie, scoasă proaspăt din fagure ; lîngă ea o pîine mare neagră şi un cuţit cu prăsele de os. Primul gest al Elżusiei, cînd ajunse acasă, fu să-şi scoată pantofii. Alerga acum desculţă prin iarbă şi dădea porunci logodnicului.

— Domnule Franciszek ! te rog, adu-mi un scaun pentru domnişoara Justyna !

Cît ai clipi băiatul se smulse din loc şi se întoarse cu scaunul. Fabian tăie pîinea pe spatele căreia, ca şi la Anzelm, se vedeau urmele frunzelor de arţar sau de tei. Cîteva minute se lăsă o linişte stînjenitoare, întreruptă doar de strigătele Elżusiei care-şi trimitea logodnicul cînd după un taler aparte pentru Justyna, cînd după lingură, cînd îi poruncea să alunge cîinele, ce se apropiase de masă ; îl mustruluia şi rîdea de el că-i mocăit, că nu aşază lucrurile mai delicat, şi astea le spunea în gura mare, hotărît, rîzînd, arătîndu-şi dinţii albi, strălucitori şi ridicîndu-şi tot mai semeţ nasul obraznic. El, în schimb, tăcut, supus, neîndemînatic din pricina emoţiei, trepăduia îndeplinindu-i poruncile, şi de cîte ori se uita la ea, fie de

uimire, fie că era îndrăgostit pînă peste urechi, rămînea cu gura căscată, încremenit ca un stîlp. Nu apucă să guste mierea pentru că Elżusia îl gonea și îl instruia necontenit. Toți ceilalți luau pe rînd cuțitul cu prăsele de os, întindeau cu el mierea pe pîine, și, după ce mușcau o dată, își puneau pîinea pe masă, mestecînd încet, cu mîinile încrucișate la piept sau lăsate pe genunchi. Femeia lui Fabian povestea cu vorbă tărăgănată despre prisaca tatălui ei Giecołd, de pe vremea cînd ținea moșii în arendă.

— După noapte vine zi și după zi vine noapte... cîntă ea, așa și eu... din belșugul acela m-am pomenit deodată în gospodăria asta mititică : toată viața am trudit ca o albină și, iată... cu ce m-am ales...

— Dumneata mereu cîrtești, îi tăie vorba Fabian, și te plîngi de toate... E știut : cu cît roata e mai proastă cu atît scîrțîie mai tare !

Starzyński se porni iarăși pe ris. Fabian în schimb își înfipse privirea pe cărarea dinspre poartă, se ridică de pe laviță și-și duse mîna în șold. Deodată îi tresări obrazul de plăcere și începură să-i joace mustățile.

— Azi e o zi fericită ! strigă. Pe-al doilea preacinstit oaspe ni-l aduce acuma Dumnezeu !...

Cel de-al doilea oaspete era Witold, care de cîteva clipe, neobservat de nimeni, se oprise lîngă zăplazul scund și văzînd grupul ce sta lîngă peretele casei, fu cuprins, se vede, de dorința nestăpînită de a intra în curte. Mars cel negru alerga în urma lui. Dînd mîna cu gospodarul tînărul Korczyński se scuză că adusese cîinele cu el. Dar Fabian, binevoitor afară din cale, făcîndu-i plecăciuni adînci, exclamă :

— Nu-i nimic ! Nu-i nimic ! Sintem fericiți să vă spunem bine ați venit... sîntem fericiți... bine ați venit împreună cu cîinele dumneavoastră. Cu ce să ne supere ! Cine vă iubește pe dumneavoastră vă mîngîie și cîinele. Mai bine un cîine bun, decît un om rău !

Într-adevăr Fabian începu să mîngîie ogarul cel blînd, iar nevasta lui, ridicîndu-se de pe laviță, în mantia ei înfoiată execută în fața oaspetelui una din cele mai frumoase reverențe de care era în stare. Iar cînd Witold o întrebă de sănătate fu în culmea fericirii ; se încredința astfel de stima ce i-o purta și, pe lîngă asta era ca și cum

i-ar fi dat apă la moară. Zîmbind bucuroasă, spuse totuşi pe un ton plîngăreţ :

— Scîrţiie... mereu scîrţiie, dar nu-i nimic : pomul care scîrţiie durează mai mult ! Cu dumneavoastră, prea bunul meu domn, nu ne cunoaştem de azi, de ieri... eraţi mititel şi dădeaţi mereu fuga la noi, chiar mai tîrziu, cînd veneaţi de pe la şcoli acasă, la mama şi la tata, treceaţi să ne mai vedeţi uneori... Preabunule domn, ştiţi dumneavoastră din ce pricină mi s-a dus sănătatea pe apa sîmbetei... Am trudit din greu, am cărat apă sus pe deal... apa asta care m-a dăşelat, ea m-a prăpădit... şi nu pentru aşa ceva eram eu făcută... la început, mai cu seamă, mi-a fost tare greu... dumneavoastră vă amintiţi, fără îndoială, că mă trag din familia Giecołd... fiica lui Giecołd, arendaşul... Fiul fratelui meu şi acum ţine o arendă, iar al doilea la un birou...

— Asta-i baba ! Ca şi roata ! mormăi Fabian şi, scurtînd vorba nevesti-si, începu a-l întreba pe oaspete despre recoltele de la Korczyń.

Starzyński îl ştia şi el pe tînărul Korczyński de cînd era copil ; se amestecă în discuţie, vorbind despre gospodărie, despre munca de pe cîmp, despre felurile solului din regiune şi despre recolte, întrerupîndu-şi adesea vorba cu rîsul lui gros, bonom. Între timp Elżusia, niţel mai deoparte, la colţul casei, îi dădea logodnicului în gură, cu linguriţa, cîte o picătură de miere, iar el de fiecare dată îi săruta mîna roşie, ţocăind tare.

— Domnule Franciszek, nu mai ţocăi atita şi vorbeşte cu mine ca oamenii, îi ordonă ea.

Ascultător, ca un mecanism, încetă să-i mai sărute mîna, în schimb începură amîndoi să şuşotească, adică de fapt ea şoptea iar el o privea supus şi, la tot ce spunea ea se învoia, dînd din cap.

La uluca ce despărţea curtea lui Anzelm de a lui Fabian foşni ceva. Antolka sărise peste ulucă întorcînd vizita vecinei în acelaşi fel în care venise şi ea de atîtea ori ; numai că cealaltă, sărind, cădea pe pămînt cu zgomot, ca un pietroi, pe cînd aceasta, uşoară şi subţire, zbură ca un fulg. Era îmbrăcată ca pe acasă, fiind o zi ca toate zilele şi numai la Fabieni era sărbătoare pentru că-l aveau

în vizită pe viitorul ginere. Văzînd-o pe Justyna, se prinse cu mîinile de cap :

— Doamne, cît o să se mai amărască Janek că a lipsit de acasă ! S-a dus în luncă după fîn... tocmai la două mile de aici !

Jadwiga o asculta pe nevasta lui Fabian care, vorbindu-i despre felul cum se înmoaie şi se usucă inul mai uşor, uitase cu totul de neamul Giecold. La exclamaţia naivă a Antolkăi faţa i se coloră ca purpura. Witold se aplecă la urechea ei :

— Ce te-ai înroşit aşa ? îi şopti hîtru.

La vederea atîtor persoane adunate acolo Antolka, stînjenită, se apropie cu sfială. O ! Una ca ea n-ar fi fost în stare că poruncească logodnicului şi să-l mustruluiască. Era sfielnică, blîndă şi nespus de gingaşă, şi în mişcări şi la chip. Dar nici tînărul cu haine de culoarea canarului, oprit chiar atunci în poartă, cu siguranţă n-ar fi îngăduit nimănui să i-o ia înainte. Şi el plecase după fîn în lunca arendată în tovărăşie cu cîţiva vecini, la două mile de aici, dar se întorsese de mai bine de un ceas, îşi schimbase îmbrăcămintea şi se grăbise acolo unde îl trăgea inima. Poate că de pe drum îşi văzuse iubita sărind gardul la vecini. Cu mustaţa răsucită în sus şi bărbuţa ascuţită, cu cizme şi cu o şapcă cochetă, călca hotărît, cu paşi mari, iar cînd ajunse în livada de pruni se piti după un pom şi în toată ograda răsună cîntecul privighetorii uimitor de firesc, de natural.

— Doamne sfinte ! strigă Antolka.

Pentru prima oară, de cînd era pe lume, trilurile privighetorii o speriară. Nu-l observase pe Michał şi acum îi era tare ruşine ; părea aşa ca şi cum şi-ar fi dat întîlnire aici...

— Truilirulu trii, lu, lu, lu, cînta privighetoarea în livada de pruni. Starzyński rîdea de se ţinea cu mîna de burtă, nevasta lui Fabian chicotea, Elżusia rîdea şi ea cu gura pînă la urechi, iar logodnicul îi ţinea isonul, credincios. În cele din urmă elegantul satului se ivi de după pruni, iar Antolka mai întîi stînjenită, apoi recăpătîndu-şi stăpînirea de sine zise :

— Domnul Michał se ține de năzbîtii, dar mai bine ne-ar spune dacă Janek vine de grabă.

Îi răspunse că Janek n-a isprăvit cu strînsul fînului și va înopta în luncă.

Șiret, Witold îi șopti din nou Justynei la ureche :

— De ce te-ai întristat așa, Justynko ?

O clipă înainte tăifăsuise veselă cu fetele, dar răspunsul lui Michał îi tăie cheful de vorbă. Din nou obrajii i se împurpurară și cîteva clipe își propti privirea gînditoare în părul rotat de dincolo de zăplaz. Fabian îl întrebă despre Adaś, plecat și el să adune fîn pe lunca aceea îndepărtată, dar după spusa lui Michał, avea să se întoarcă abia a doua zi odată cu Jan. El, Michał, a cosit cel mai iute. A trudit atît încît acum era frînt de șalc. Dar de, ce să-i faci ? Cînd îți dă inima brînci îți e degrabă ! Rostind acestea trase cu coada ochiului spre Antolka și-și îndreptă fudul basmaua albăstrie cu care nu pregetase să se gătească, deși era atît de ostenit.

Stăteau în picioare, sau pe scaune, în jurul mesei pe care talgerul golit de miere era acum plin cu muște și discutau aprins, cu voci ridicate, despre oful lor cel mare : le lipsea imașul, n-aveau unde mîna vitele la pășune. Puțin lucru e să bați drum atît de lung, două mile, după fîn și, măcar de ar fi locul tău ; dar lunca e închiriată ! Au început să semene și trifoi, să cureți cîmpurile de buruiană, cu toate astea, mereu le crapă buza, fiindcă n-au de ajuns. Și, încă, ăsta nu e singurul necaz. Fața lui Fabian se întristă și se alungi. Treptat, treptat își pierdu semeția, se posomorî și dădu drumul obidei :

— N-am fost bețiv la viața mea și nici n-am tăiat ciinilor frunză, am muncit, dar cu ce m-am ales ? Atîta, doar, că mi-am dus zilele ; n-am cu ce să-mi încropesc și eu o căscioară mai ca lumea.

Întinse mîna spre curtea lui Anzelm.

— Lor le merge bine ! Au peste douăzeci de pogoane de pămînt și sînt doar trei suflete... eu n-am nici douăsprezece pogoane și am cinci copii. Ce mă fac eu cu băieții cînd or crește și s-or face de însurătoare ? Mai demult, mergeau să ajute pe unul și pe altul la treburi gospodărești și mai cîștigau cîte ceva ; acum însă, e greu. Chiar dacă ar avea cineva cu ce să ia în arendă, tot greu e ; pen-

tru una mai mare nu-i ajunge iar una mică e ca și cum n-ar fi... Cu un cuvînt, nici încoace, nici încolo... nici tu, la dreapta, nici tu la stînga... n-are nici o ieșire bietul om sărac. Poți să crăpi, poți să trudești pînă dai în brînci, soarta tot nu ți-o îndrepți...

— Iar ca să cumperi pămînt, adăugă Starzyński, să zicem că cineva ar fi mai pricopsit și ar avea bani, nu se poate și asta din altă pricină...

— A ! nu se poate, întări Fabian, nu se poate nici să te lărgești ; nicicum nu e cu putință să-ți mai ușurezi traiul ! Din toate părțile ne împresoară țarinile boierilor, iar noi ne înghesuim pe o biată palmă de pămînt...

Începu a se tîngui și, luînd pildă de la nevastă-sa care demult își proptise obrazul în pumn și se bălăbănea cînd înainte cînd înapoi, tot astfel își sprijini și el falca-n palmă. Un zîmbet amar îi flutură pe sub mustățile țepoase.

— Cu unul dintre fii n-am de ce să-mi mai frămînt mintea... peste trei luni pleacă la cătănie. Vine de acolo abia peste cinci ani, dar eu pînă atunci, fără el o să intru-n pămînt. E cel mai mare, e harnic și ascultător, numai, că e iute la mînie, ca mine. Pe al doilea mi l-a dat Dumnezeu netot ; știe să are și să cosească numai pe Niemen, iar fetele celelalte, două, sînt încă de-o șchioapă... bune doar la grapă, ori să le trimiți cu caii la păscut.

După ce-și mai vărsă focul astfel, își recăpătă semeția și dîrzenia. Înălță capul, rușinîndu-se pentru clipa de slăbiciune.

— Ei, dar de ce mă plîng ! Mai binele e dușmanul binelui. Poate Dumnezeu de aceea ne încearcă pe noi păcătoșii și ne lasă pe mîna vrăjmașului, ca să disprețuim cele trecătoare și să căutăm patria veșnică.

— Suferință și răbdare ni se cere nouă pentru a intra în împărăția cerurilor, se amestecă în vorbă Starzyński.

— Să mă bată Dumnezeu, dacă n-am gîndit și eu tot așa ! exclamă Fabian. Numai că atunci cînd crapă fierea-n tine și nu mai poți răbda, te trezești vorbind vrute și nevrute...

— Dumnezeu ne-a creat și nu ne lasă El să pierim. Asta e, încheie Michał, răsucindu-și mustața ; lua și el parte la discuția ce se purta în jurul mesei și, fiind atît

de față, sta grav, nu se încumeta să se apropie de Antolka nu de alta, dar ca să nu-i iasă fetei vorbe.

Starzyński găsi cu cale că Fabian ar trebui să-l dea slavă lui Dumnezeu și să-l mulțumească pentru copiii cei mari. Cu fetele cele mici nu se știe încă, dar băieții, amîndoi sînt niște flăcăi de ispravă, cu purtări vrednice. Cu toate că el nu era din olatul acesta, știa căci vecinii vorbeau... Nu încăpea îndoială că lui Fabian îi creștea inima și se umplea de bucurie auzind cum îi sînt lăudate odraslele, dar se făcu a nu lua seama la ele, ba, chiar, se arătă nemulțumit. Clătinînd din cap cu dispreț, scutură din mînă și zise într-o doară :

— Aș ! Mare scofală ! Unul tont, altul nerod și amîndoi niște caraghioși !

Curînd după aceea oaspeții se ridicară să plece iar el, făcîndu-le plecăciuni, tot se mai întindea la vorbă, poftindu-i la nunta fie-sii. Se înclină adînc de cîteva ori apoi proptindu-și mîna în șold, aduse vorba despre sărăcia casei sale și mai spuse că nu-i e rușine cu ea pentru că el este propriul său stăpîn și chiar dacă nu este mai presus de alții, poate fi totuși vrednic de cinstire ; privi înduioșat, cu umilință aproape, chipul tînărului Korczyński, dar cînd Michał strecură o vorbă nesăbuită despre procesul cu tatăl acestuia, i se zburli mustața și fața i se întunecă de mînie ; își da pe față firea schimbătoare în care se împleteau porniri atît de potrivnice : adîncul respect față de cei cu poziții mai înalte în societate și semeția independenței proprii ; iuțeala la mînie, cu hîrtoșenia și înclinația spre glume ; posomoreala acră din pricina grijilor și necazurilor unei vieți de sărăcie, cu voioșia care țîșnea din snoavele, proverbele, cimiliturile spuse de el.

— Lazăr cel sărac cînta despre casele bogaților : „Mese, mescioare multe și frumoase și pe pereți mătase !" Casa mea n-are odăi arătoase și nici mătase cu fir de aur pe pereți, dar mie puțin îmi pasă ! Și nu mă rușinez în fața unor preacinstiți oaspeți, ca domniile voastre, cu sărăcia mea, dacă veți veni să-i urați fetei mele fericire în ziua nunții ; voi socoti-o ca pe o mare cinste și deosebită bunăvoință. Fiindcă fiecare pasăre cîntă pre limba ei și, în oala cea mică borșul fierbe tot în sus ca și într-una mare...

Nevasta lui Fabian, în schimb, dansa menuet pe iarba din grădină, tot înclinîndu-se şi făcînd reverenţe şi neuitînd să pomenească de neamul Giecołd.

— Soţia lui Jozik Giecołd va fi sfaşcă la nunta Elżusiei, domnul Starzyński starosate, iar domnişoara Justyna prima druşcă, perechea domnului Kazimierz Jaśmont ales de Franuś ca prim-vornicel...

Bătu din palme şi, de bucurie, făcu cîţiva paşi, chipurile de menuet.

— Se vede că Dumnezeu i-a făcut parte Elżusici de fericirea de a avea la nuntă o suită atît de aleasă !...

Elżusia tocmai culegea brumărele pentru Justyna şi dădu poruncă logodnicului să-i rupă gherghina cea mai arătoasă.

— Nu aia ! striga, ailaltă, mare, roşie... dumneata, Francizek, eşti chior de nu vezi unde arăt eu cu degetul ? Ei ! pan Francizek, te pricepi, dumneata, să rupi flori cum se pricepe boul să tragă la trăsură.

— În schimb poate că în dragoste s-o arăta mai iscusit, bubui ca tunetul rîsul lui Starzyński.

Sub cerul palid de seară, în ţipătul asurzitor al cosaşilor însoţit de glasul ascuţit al cristeiului şi de chemarea prepeliţelor, Justyna şi Witold se întorceau spre casă ; tînărul, cu entuziasmul lui obişnuit, preocupat de soarta, caracterele, obiceiurile oamenilor părăsiţi cu o clipă înainte, îi vorbea pentru prima oară rudei sale despre gîndurile şi ţelurile cărora făgăduise să-şi închine viitorul.

Înainte cu cîteva luni Justyna nu l-ar fi înţeles, sau ar fi ascultat cu nepăsare toate aceste lucruri pentru ea prea depărtate şi inaccesibile, ca să poată participa la ele cu inima sau cu gîndul. Acum ideile ce veneau în zbor din lumea largă, izvorînd din inimi bune şi din truda gîndirii omeneşti, îi loveau pieptul cu aripile lor aprinse şi-i străbăteau gîndirea cu raze de lumină. I se părea că tot ceea ce auzise de la Witold, pe drumul dintre ograda lui Fabian şi conacul de la Korczyn, se lega printr-un fir nevăzut de clipele petrecute la Mogiła. Cele observate cîndva, impresiile disparate de pînă atunci, începeau să se lege într-un tot de gînduri şi simţăminte. Asupra lor meditâ

Îndelung, seara, după ce-i împărtăşi Martei tot ceea ce aceasta vru să ştie ; după ce stinse lampa, singură şi liniştită stătu la fereastra deschisă, privind cerul înstelat şi vinînd cu urechea aţintită şi poate, plină de dor, ultimele susure ale vieţii omeneşti din jurul Korczyńului.

A doua zi, înainte de amiază, în uşa întredeschisă a camerei se ivi căpşorul cîrlionţat al Leoniei.

— Eşti aici, mătuşă ? răsună glăsciorul ei vesel.

— Sînt, pisicuţo, sînt ! răspunse din cameră un glas răguşit, dar şi bucuros. Ce doreşti, iubito ? Poate o bucăţică de friptură sau colţunaşi cu afine ? Sînt gata... grozave...

Fata, într-o rochiţă toată numai falduri şi volane, intră ţanţoşă, solemnă, numai zîmbet pe faţa-i frumoasă, inteligentă şi palidă. Avea în mînă două bucăţele de canava brodate în fir de lînă cu trandafiri.

— Îţi dăruiesc nişte pantofi făcuţi de mine, mătuşica mea iubită şi te rog să-i primeşti aşa... aşa... cum şi eu...

Mai avea să spună pesemne ceva foarte lung şi foarte frumos, dar văzînd că faţa Martei tremura, ca şi cum în mai multe locuri ar fi ciupit-o în clipa aceea ţînţarii, nu sfîrşi, ci îi sări de gît, acoperindu-i cu sărutări faţa neagră şi pungită. Darul era un lucru mărunt, dar Marta rîdea şi plîngea în acelaşi timp ; cuprinzînd-o pe fată în braţe, strîngînd-o la piept o mîngîia la nesfîrşit, tuşind şi exclamînd :

— Pisicuţo... gîndăcelule... rîndunico... peştişorule ! Se uită la pantofi, îi admiră, îi încercă pe picioarele ei mari cu o fericire care avea asupra ei o înrîurire ciudată ; o făcea să pară mai tînără, mai sprintenă, mai calmă. În cele din urmă îi propuse din nou Leoniei colţunaşi cu afine... Dar fata se răsuci pe călcîie ca un titirez, făcu ocolul camerei, bătu din palme, strigă şi cîntă :

— Mama s-a sculat şi bea cacao... Widzio s-a dus s-o roage să-mi dea şi mie voie la nuntă cu mătuşa Marta şi cu Justyna... s-a dus... s-a dus... s-a dus s-o roage !

Chiar atunci se auzi un ciocănit, uşa se deschise şi apăru în prag o slujnică tînără, gătită, strigînd :

— Doamna se simte rău şi o cheamă la dînsa pe domnişoara Marta.

Marta se năpusti ca fulgerul pe scări ; în urma ei, speriată, întristată, din nou ţeapănă, cobora Leonia. Prin

antreu trecea cu pașii lui mari Benedykt, trăgîndu-se desperat de mustață ; întîlnindu-le pe cele două, le întrebă repezit :

— Ce s-a întîmplat ? Iarăși se simte rău ? Să trimit după doctor ?

În pragul salonului se întîlni cu fiul său care o trase în antreu, de mînă, pe Leonia.

— O să facă și din tine o boșimană, pe cinstea mea, o boșimană ! strigă cu indignare și dispăru în adîncul casei.

În dormitorul doamnei Emilia se petreceau niște lucruri de speriat, iar una din pricini era discuția ce se purtase între mamă și fiu. Ieri, după ieșirea pe care o avusese Benedykt în timpul cinei, doamna Emilia se dusese să se așeze în pat pentru că i se zbătea inima tare și simțea că se sufocă. În timpul nopții simțise niște dureri în stomac pe care le calmase cu medicamente și cu lectura Teresei aproape pînă în zori. Cînd în casă și pe afară începuse mișcarea și frecușul obișnuit unei zile trudnice de vară, ea aținise. Cu puțin înainte de prînz, mai înzdrăvenită parcă, dar nu eliberată de presimțiri rele în legătură cu ziua ce începea, îmbrăcase un capot ușor, alb și pufos ca zăpada și se așezase pe sofaua roșie, avînd într-o parte ceașca cu cacao iar în cealaltă o carte începută de ieri și lucrul de mînă. Lîngă ea, cu mîna legată de gît, Teresa, fiindcă nu-i făcea bine cacaoa, bea cafea și, povestindu-și visul din noaptea aceea, prevedea că va avea dureri de dinți ; ca să le preîntîmpine, luase chiar, un medicament. Tocmai se pregătea să mai ia încă unul cînd, în ușa întredeschisă a iatacului, apăru Witold și întrebă dacă poate să intre. Doamna Emilia îl pofti să intre și îl sărută de cîteva ori pe frunte, apoi trăgîndu-l cu blîndețe spre scaunul de lîngă ea începu a-i povesti rar, cu un zîmbet calm și trist, ce noapte rea avusese, cît fusese de enervată și de obosită. Îi vorbi astfel un sfert de ceas după care Witold îi dezvălui pricina venirii sale. Doamna Emilia, la început, nu înțelese despre ce este vorba și crezu că n-a auzit bine.

— Unde ? La nunta cui ? Unde să meargă Leonia ? întrebă încet și blînd. Scuză-mă, Witold, dar sînt atît de slăbită... îmi vuiesc urechile, de slăbiciune...

Cînd, în sfîrșit, înțelese bine cuvintele fiului, înlemni de uimire, iar apoi se împotrivi dîrz rugăminții lui. Rămînea în hotărîrea asta a ei calmă, blajină, dar de neclintit. Toată povestea i se părea atît de absurdă, încît socotea de prisos să mai discute despre ea.

— Eu, zise cu glas stins și blînd, nu pot să fiu de acord cu asemenea nebunii... Îmi pare tare rău, Witold, că trebuie să te refuz, dar sînt mamă și educația Leoniei îmi revine ca o datorie sfîntă... Cînd o să mă așezați în mormînt o să vă purtați cu ea cum o să vă placă, dar atîta timp cît trăiesc, fiica mea nu va frecventa medii care nu-i sînt pe potrivă, nu-și va altera bunul gust și nu va asista la niște lucruri pe care nu se cade să le vadă vreodată.

— Ba, dimpotrivă, mamă dragă, trebuie să vadă totul și să audă totul, ca să cunoască lumea, țara asta în care trăiește și a cărei *cetățeană* va fi, o întrerupse Witold, silindu-se să-și păstreze calmul ; apoi, timp de cîteva minute, încercă s-o convingă cît putu de răbdător, că Leonia avea nevoie să iasă la aer și să facă mai multă mișcare, să cunoască oamenii și natura, în mijlocul căreia își petrecea viața. Cu toată stăpînirea de sine, totuși îi scăpară cîteva expresii, rănind-o profund pe doamna Emilia. Aceasta le luă drept aluzii la propria-i slăbiciune și la inutilitatea ei. În loc s-o compătimească, fiul ei o critica și o umilea ! Și pe fiul acesta îl iubise atîta ! Cît fusese copil îl răsfățase mai mult decît pe fată, deși, e drept, îi interzisese să se joace și să facă gălăgie în preajma ei. După ce crescuse, îi privea cu drag silueta subțire, trăsăturile delicate, care i-l aminteau cu înduioșare pe Benedykt cel din anii tinereții.

Inima i se strînse de durere pentru fiul acela care nici dragoste nu-i arăta, nici de înțeles n-o înțelegea și ochii ei negri, frumoși, suferinzi, se umplură de lacrimi. Dar nu-i ieși din gură nici un cuvînt de mînie ori de jignire ; resemnată cu soarta, ascultă tot ce-i spuse Witold și abia atunci cînd acesta convins de îndărătnicia mamei îi sărută mîna, pregătindu-se să plece, ea simți că o apucă iarăși criza, de data asta mult mai violent. Cîteva minute mai tîrziu se zvîrcolea pe sofa în chinuri crunte. O criză de isterie înspăimîntătoare se năpustise ca o fiară asupra ei. Din nefericire, Teresa nu-i putea fi de ajutor, acum, căci

avea o mînă beteagă şi pe deasupra o mai dureau şi dinţii. La basmaua legată de gît în care-şi vîrîse mîna se adăugă încă una, cu care se oblojise la faţă ; stînd ghemuită într-un ungher al camerei, dădea pe gît tot felul de pastile şi plîngea de mila prietenei sale şi de ciudă că nu-i putea veni în ajutor. Fu chemată fata din casă, dar se constată că e nevoie şi de Marta ; era un du-te-vino pe lîngă bolnavă, iar în tevatura asta se mai amestecă şi Leonia ; doamna Emilia însă nu simţea nici o alinare, din pricina Martei care o enerva cu mersul ei apăsat şi cu respiraţia ei zgomotoasă. Nu-şi trăda în nici un fel iritarea, atîta doar că, suferinţa ei se domolea mult mai anevoie decît dacă ar fi avut-o alături pe Teresa, cu mersul ei uşor ca un zbor de pasăre şi cu vorba ei ca un ciripit. În zadar se silea Marta să meargă în vîrfurile picioarelor, cît putea ea de încet, bălăbănindu-şi silueta mare şi greoaie, în zadar îşi înăbuşea respiraţia şi se sufoca stăpînindu-şi tusea : chiar şi numai şoapta ei şuierătoare irita nervii bolnavei. Marta îşi dădea bine seama de asta, era necăjită şi supărată pe ea însăşi.

— Niciodată n-am putut şi n-am s-o pot linişti, îi şopti Teresei, făcîndu-şi reproşuri amare ; nu ştiu, pe cinstea mea, că nu ştiu de ce mai trăiesc şi mănînc pîinea de pomană pe lumea asta ! Eterna nevolnicie !

Nu fu nevoie să se trimită după doctor. După ce petrecu cîteva clipe în camera soţiei, Benedykt intră în birou, îşi luă şapca, pregătindu-se să plece în cîmp, cînd, prin uşa deschisă îl văzu, în camera alăturată, pe Witold.

— Witold ! strigă, frumos te-ai mai purtat ! Ai supărat-o pe mama şi acum suferă din pricina ta. Oare teoriile şi ideile acelea vă învaţă să fiţi colţaţi cu femeile şi să le provocaţi crize de nervi ?

— Era vorba de sora mea, vorbi cu glas înăbuşit băiatul, ridicîndu-se agale de pe scaun şi punînd pe masă cartea pe care o răsfoise.

Benedykt păşi peste pragul camerei.

— Mama are dreptate. Nu trebuie s-o tragi pe Leonia pe la serbările şi nunţile ţăranilor. Chiar, nu înţeleg, cum de ţi-a trecut prin cap s-o chinui pe mama cu concepţiile tale idilice.

Witold tăcea. Își ținea mîinile la spate, ochii plecați și gura încleștată.

— De ce nu răspunzi ? se răsti Benedykt, pe care tăcerea fiului îl scotea din sărite.

Îi răspunse într-un tîrziu și fără chef :

— Mă gîndeam, tată, că niciodată cît am fost copil și chiar mai tîrziu nu mi-ai interzis aceste idile, ba chiar... ba chiar... uneori tu însuți m-ai îndemnat...

— Prostii ! Doar nu eram neghiobul care să fi ținut să-și crească băiatul în puf ! Leonia însă este fată și, ceea ce unui tînăr îi poate fi de folos, unei fete îi poate dăuna. Nu ești de acord nici cu asta, nu-i așa ?

Witold tăcea. Benedykt observă pentru prima dată un fel de îndîrjire pe fața lui, hotărîrea neclintită de a se fereca în sine.

— Ce ? nu mă socoți demn nici măcar să stai de vorbă cu mine ?

Tînărul răspunse fără să-și ridice ochii :

— Tată, îngăduie-mi să tac, și, în felul ăsta să nu te rănesc nici pe tine, nici pe mine...

— Să nu mă rănești ! Ai dreptate ! Nu mai voiam de la tine alte răni ci, poate, să le vindeci pe cele...

Dădu din mînă.

— Dar, așa e pe lume ! Cînd te uită Dumnezeu te uită și sfinții ! Fie !...

Își puse șapca pe cap, repezit și ieși ; Witold rămase locului cu ochii în pămînt, mușcîndu-și buza pînă la sînge, dar cînd din fața cerdacului țîșni tropotul calului, dădu fuga la fereastră și-l privi îndelung pe tatăl său cum ieșea pe poartă și cum se făcu nevăzut, pe drum. Neliniștit, frămîntat de ceva, luptîndu-se cu sine, se preumblă cîtăva vreme prin sufrageria goală pînă cînd, în cele din urmă, străbătu antreul și salonul, se opri la ușa iatacului mamei sale și puse mîna pe clanță.

Șovăitor și lipsit de îndrăzneală stătu așa cîteva clipe apoi deschise binișor ușa, dar abia își vîrî capul în camera întunecoasă cînd, persoanele care se aflau acolo, lîngă doamna Emilia, începură a-i face semne cu mîinile. Bolnava tocmai atunci se liniștise și părea că aținise. Văzîndu-l pe Witold, Marta, Teresa, Leonia și slujnica îi făceau semne desperate să se retragă cît mai iute și să n-o tre-

zească pe bolnavă. Plecă, şi la cîteva minute după aceea, cu puşca pe umăr, însoţit de Mars cel negru, şi cu o carte ţinîndu-i-se din buzunar, se îndreptă spre Olszynka.

Benedykt nu fusese niciodată atît de acru şi de iritat ca în vara aceea cînd îi căzuse pe cap noua năpastă ce-i ameninţa avutul, iar pe inimă tristeţea aceea tainică, neaşteptată. Tristeţea lui sporea pe zi ce trecea. Relaţiile sale cu fiul erau în aparenţă bune, dar numai în aparenţă. Mergeau împreună pe cîmp, vorbeau despre probleme de agronomie care cîndva îl atrăseseră pe Benedykt, iar acum pe Witold îl pasionau, dar amîndoi simţeau că apropierea lor era numai exterioară, în timp ce sufletele li se depărtau tot mai mult. Din seara cînd Benedykt, în poarta fermei, îi aruncase fiului cuvintele acelea dureroase, exprimîndu-şi dorinţa de a muri cît mai curînd, Witold se zăvorîse într-o tăcere neclintită. Vorbea bucuros cu tatăl său despre probleme de toate zilele, pîndea cu zel fiecare prilej de a-l ajuta, sau de a-i face vreun serviciu, dar despre convingerile sale, despre ceea ce îi plăcea sau nu-i plăcea, despre trecutul său nu mai vorbea niciodată. De cîte ori presimţea că se apropie o astfel de împrejurare pe faţa lui apărea aceeaşi hotărîre dîrză care odată îl iritase pe Benedykt. Îl iritase atunci şi acum îl irita din ce în ce mai tare. Ar fi preferat să-l contrazică cu îndîrjire decît să-şi ferece sufletul a cărui sinceritate copilărească o cunoştea ; aşadar, fereala asta, înstrăinarea lui îl răneau tot mai mult. Erau zile cînd se ocoleau unul pe altul şi nu se vedeau ; şi altele cînd aparent fără să se caute, se întîlneau mereu ca din întîmplare, chipurile, la fiece pas, porneau alături la plimbare şi stăteau mult de vorbă. Dar în convorbirile acelea fiecare încercare de apropiere, fiecare început de confesiune sau de mărturisire se curma repede, căci unul se încăpăţîna să tacă, iar celălalt, rănit, se descărca în cuvinte amare, tăioase. Într-una din zile stăteau şi răsfoiau împreună o carte de ştiinţă de-a lui Witold prilej cu care băiatul îi vorbi tatălui său despre noile metode de cultivare a pămîntului în lumea largă.

— La naiba ! strigă Benedykt, cînd mă gîndesc cîte cărţi am mai citit şi eu cîndva şi cu cîte lucruri înţelepte m-am hrănit, mă apucă şi mirarea. Acum, domnule, îndată ce iau în mînă vreo tipăritură, adorm pe loc... Şi se

uită la vraful de cărți, aduse de la școală de fiul său, cu ochi atît de înspăimîntați, încît Witold pufni în rîs la început, iar mai apoi i se umeziră ochii de milă și de înduioșare.

— Witold, zise cu glas nesigur tatăl, am să-ți fac o rugăminte.

— Tu, tată, mie ! O rugăminte ? Poruncește, numai... Într-adevăr, se vedea că era gata în clipa aceea să se arunce și în foc pentru tatăl său, ori să se ducă la capătul lumii să-i îndeplinească dorința. Înfășurîndu-și mustața pe deget și ocolind privirea tînărului, Benedykt spuse :

— Peste trei săptămîni pleci din Korczyń... trebuie să faci mătușii tale o vizită de rămas-bun. Știi bine, la ce ananghie mă aflu cu datoria aceea la Darzecki... Dacă te-ai duce la ei și ai ruga-o pe mătușa ta să-mi prelungească termenul, sau să eșaloneze plata pe cîțiva ani, dacă ai încerca să-i cîștigi simpatia, ți-ai apropia-o... Ea are numai fete și de aceea moare după băieții fraților ei, iar Zygmunt, cît a fost în străinătate, a stors de la ea cît a vrut... Poate și ție ți-ar face acum favoarea asta... E drept că Darzecki se ocupă singur de afaceri, dar ea are mare înrîurire asupra lui ; este o vanitoasă, iar pentru cine i se pleacă adînc și-i sărută mîna e în stare să facă mult... Ce zici ? Faci asta pentru mine, Witold ?

Un nor acoperi obrazul pînă atunci luminos al tînărului. Tăcea. Benedykt îl privea bănuitor și întrucîtva stînjenit.

— Ce zici ? Faci ceea ce te rog ? îl întrebă cu glas tulburat.

— Nu, tată... mă doare foarte tare... dar nu... grăi înăbușit Witold.

— De ce ? Binevoiește și-mi explică, măcar...

— Îngăduie-mi să tac, tată !

— Iarăși ! exclamă Benedykt aprinzîndu-se la față. Vru să spună ceva, dar mult timp nu putu scoate nici un cuvînt ; în cele din urmă se ridică, îndepărtă violent scaunul pe care șezuse și zise :

— Bine. Să tăcem amîndoi. Te înstrăinezi de mine ? Te zăvorești în tine, de parcă ți-aș fi dușman ? Bine. Atunci binevoiește și consideră-mă de azi înainte un sim-

plu cunoscut, de care nu te leagă altceva decît faptul că-ți lasă o moștenire !

De data asta Witold, nespus de palid, începu să tremure tot, în timp ce îi scăpărau scîntei în priviri. Făcu gestul ca și cum ar fi vrut să alerge pe urma tatălui și, în schimbul jignirii ce-i fusese adusă, să îndrepte asupra lui o grindină de reproșuri amare. Dar n-o făcu. Era în el ceva care-i cerea să se stăpînească și să rabde, să sufere mai degrabă decît să rupă cu desăvîrșire legătura cu părintele său. Se prăbuși pe scaun, își lăsă capul în mîini și strigă :

— Îngrozitor ! Îngrozitor ! Nu-i cu putință să ne înțelegem ! Un cerc vicios.

Neîndoios, le-ar fi fost cu mult mai ușor să se înțeleagă dacă n-ar fi fost amîndoi atît de pătimași, nestăpîniți, dacă mai cu seamă iritarea necurmată în care Benedykt trăia de douăzeci și ceva de ani nu s-ar fi transmis, ca moștenire, fiului. În sîngele și în nervii amîndurora curgeau, ca o apă clocotită și amară, suferințe nemăsurate trăite de unul, de celălalt văzute și resimțite.

Într-o zi, la scurt timp după strînsul recoltei, Benedykt, întorcîndu-se de la oraș, ședea în brișca lui, cu o față atît de senină și de voioasă cum de mult nu-l mai văzuse nimeni. Uitînd chiar și de boscorodeala băiatului de pe capră, își zîmbea hîtru și, ceea ce i se întîmpla nemaipomenit de rar, în loc să-și tragă mustața în jos, și-o răsucea în sus. Cînd intră în curte văzu plecînd din fața cerdacului și oprindu-se ceva mai încolo, în umbra arțarilor, o trăsură elegantă, trasă de patru cai frumoși, cu un vizitiu în livrea. În cerdac îl găsi pe Zygmunt care numai ce coborîse din trăsura aceea. Sărind din brișca lui săltăreață, vopsită în galben, Benedykt își salută nepotul, mai prietenos decît oricînd :

— S-a nimerit să vii la noi într-o zi fericită pentru mine, Zygmunt ! Sînt atît de bucuros de nu-mi încap în piele.

Tăcut, Zygmunt îl urmă pe unchiul său în adîncul casei, iar Benedykt, după ce ajunse în birou, își lepădă mantaua de pînză, își aruncă șapca pe scaun și scoase din buzunarul surtucului o scrisoare. Era o scrisoare primită de

la oraș din partea juristului căruia îi încredințase procesul cu Bohatyrowiczii ; îl înștiința că apelul părții adverse fusese respins la instanța superioară ca fiind tardiv și, în consecință, el urma să cîștige procesul și să primească suma hotărîtă de prima instanță și acoperirea cheltuielilor de judecată.

Bătînd cu scrisoarea în podul palmei și măsurînd încăperea cu pași mari, Benedykt strigă :

— A ieșit așa cum am vrut eu ! Au pierdut, și pe deasupra mai au să-mi plătească și o mie de ruble. Pentru ei e o sumă uriașă, dar nici pentru mine nu e de disprețuit... Mai ales acum. Oho ! or să înceapă să se văicărească ! Dar nu-i iert ! Să-mi plătească pînă la ultimul sfanț ! Dacă n-or să-mi dea de bună voie, am să le scot la mezat... caii, vitele, toate troacele, chiar și pernele pe care dorm și-o să-mi iau dreptul meu ! Să nu înceapă ei cu cîte și mai cîte ! Și pe mine m-a costat procesul ăsta, e drept, nu chiar atît, dar m-a costat. Și apoi oboseala, nervii pe care mi i-am măcinat nu se pun la socoteală ? Pentru ei va fi o lecție bună, iar pentru mine, o mie de ruble... ehei ! nu-i de ici de colea !

Juristul întreba în scrisoare dacă trebuie să facă presiuni asupra celor din satul Bohatyrowicze, în vederea restituirii sumei stabilite de tribunal. Mai încape vorbă ! Firește ! Pe loc trebuie să-i scrie, să-i execute pe datornici. Îi va executa, îi va executa fără milă ! Nu va îngădui nici o amînare ; să respecte litera legii ; iar dacă nu-i vor da banii repede și de bună voie, le va scoate la licitație tot ce au, la licitație... da !

— Du-te, Zygmunt dragă, și stai de vorbă cu femeile vreo jumătate de oră, pînă scriu eu răspunsul... Vreau să-l trimit degrabă cu poșta din seara asta, nu trebuie să întîrzii...

De mai bine de zece ani corespondența devenise pentru Benedykt un fel de corvoadă ; întocmirea unei scrisori îi lua mult timp și n-o făcea în silă. Azi, însă, se așează grăbit la birou, scoase o hîrtie din sertar, își frecă mîinile. Se vede că în asemenea împrejurări nu mai „plîngea inima în el" ca altădată.

Zygmunt, ca de obicei îmbrăcat după ultimul jurnal, cu pălăria în mînă, străbătu sufrageria goală, dar, după

ce ezită o clipă, în loc să se îndrepte spre iatacul doamnei Emilia, începu să urce scările spre catul de sus. Cunoștea casa de cînd era copil, iar șovăirea aceea de-o clipă se datora numai gîndului că Justyna nu locuia singură, ci împreună cu Marta. Dar o văzuse prin fereastră pe bătrîna domnișoară cu cheile, mergînd împreună cu fata de la fermă spre niște clădiri mai îndepărtate. Ușa doamnei Emilia era, ca de obicei, închisă, iar salonul cu desăvîrșire gol ; de sus răzbăteau sunete de vioară. Urcă scările ; pe coridorul îngust și slab luminat, îl întîmpinară acordurile unduitoare ale viorii lui Orzelski ; deschise ușa camerei în care intra atît de des pe vremea cînd era copil și mai apoi ca adolescent. Pe atunci locuia în ea Marta, dar acum știa bine că era posibil s-o găsească acolo pe Justyna.

Într-adevăr, la vederea noului venit tînăra se ridică de la fereastră, lăsînd să-i scape din mîini batista albă pe care brodase o literă. Păli, se făcu apoi roșie toată și abia atingînd cu vîrful degetelor mîna întinsă spre ea de musafirul care o privea sfredelitor, întrebă cu glas înăbușit :

— Cărui fapt îi datorez, vere, această vizită la mine în cameră ?

Drept răspuns își înfipse privirea în ochii ei și grăi, alintîndu-se șăgalnic :

— Neprimitoare mai ești ! nici măcar nu mă poftești să mă așez.

— Cum să nu, așază-te, vere, poftim !

Îi oferi un scaun, iar ea se așeză pe locul ei, de mai înainte, prefăcîndu-se nepăsătoare, dar sprîncenele i se încruntară și în apele adînci ale ochilor îi apăru o licărire de spaimă. Zygmunt se așeză astfel încît aproape îi atingea rochia cu vîrful pantofului său de lac. Privirea îi lunecă spre fereastra deschisă.

— E o priveliște pitorească... începu el.

— Ai mai văzut-o, de multe ori pînă acum, vere, îi spuse cu răceală, ținîndu-și ochii plecați asupra lucrului. Alături de litera cusută pe batistă începu să brodeze încă una.

— Prin asta îmi dai a înțelege, spuse Zygmunt, că nu mai e nevoie s-o admir de la fereastra camerei tale. Ești

amabilă, verișoară ! De fapt ai și tu dreptate. Nu posed arta de a mă lăsa cucerit de peisajul țării noastre, poate... pentru că pe mine mă atrage doar ceea ce e nou, original, neașteptat... Cum ai putea compara, de pildă, chiar și colțișorul ăsta pitoresc cu priveliștile încîntătoare, sublime ale... și începu să vorbească, în cuvinte alese, poetice, pline de farmec despre Rin, Dunăre, Alpi, lacurile din Elveția, Marea Adriatică... Pe de o parte poate că urmărea să încînte urechea ascultătoarei, căci își potrivi glasul să sune moale, îmbietor și muzical, dar, pe de alta, se simțea că acele locuri despre care vorbea, îi stîrniseră cîndva admirația și că acum amintirea lor îl umplea de nostalgie.

În timp ce vorbea, se uita ca vrăjit la Justyna cum sta aplecată asupra lucrului. Privirea lui se plimbă pe cosița lucioasă, neagră ca pana corbului, pe linia pură a frunții, pe pleoapele lăsate, cu genele ca niște franjuri negre și se opri la arcul buzelor pline, roșii cum e coralul, liniștite ; alunecă apoi pe silueta tinerească și puternică, ale cărei linii se desenau sub corsajul de culoare închisă, la pieptul săltat ritmic de răsuflarea calmă și profundă. Vorba lui deveni și ea tărăgănată, se poticni de cîteva ori, își duse mîna la frunte cînd, deodată, se întrerupse la mijlocul frazei. Fața lui palidă se aprinse ca dogorîtă de foc și grăi cu glas moale :

— Doar nu-ți închipui, verișoară, că am venit aici să-ți vorbesc despre mările și continentele lumii...

Fără să facă vreo mișcare își ridică ochii spre el.

— Tocmai despre asta te-am și întrebat, vere, în clipa cînd ai intrat, despre pricina...

— Atunci să-ți mărturisesc. Spune-mi verișoară, e adevărat că domnul Różyc vrea să te ceară în căsătorie ? Și dacă... eventual... ai de gînd să te măriți cu milionarul acesta putred sub toate aspectele ?

Vorbele îi erau zorite, iar glasul puțin șuierător. Ea lăsă mîinile cu lucrul în poală și-și înălță fruntea.

— Dacă-mi vei spune, cu ce drept îmi pui asemenea întrebare, atunci îți voi răspunde și eu...

— Nu poți să bănuiești, ori... să recunoști ?

— Nu pot.

Se aplecă, vru să-i ia mîna, dar ea se trase înapoi cu scaunul și-și încrucișă brațele.

— Cu cel mai sfînt drept de pe pămînt... dreptul dragostei exclamă el.

Justyna se ridică brusc de pe scaun şi se duse la fereastră. :

— Te rog, te rog, vere, pleacă de aici !

În aceeaşi clipă Zygmunt fu lîngă ea.

— Să nu te temi, Justyna, să nu te temi de nimic... Dragostea despre care nu vrei să auzi este atît de curată, de nobilă, o dragoste ideală, care nu te poate jigni... Ştiu bine ceea ce ai putea să-mi reproşezi. Că eu însumi am dat cu piciorul unui lucru pe care-l doresc cu toată fiinţa. Dar îndură-te şi iartă-mi clipa de rătăcire... Adu-ţi aminte de versurile la care ţineam atît de mult, cîndva : *„Ils ont péché, mais le ciel est un don ; ils ont aimé, c'est la sceau du pardon !"* * Fii generoasă, dă-mi înapoi inima ta, încrederea, prietenia... sufletul tău ! Nu vreau nimic mai mult, nimic altceva nu-ţi cer decît sufletul tău, Justyno!

Îi cuprinse mîinile amîndouă şi se uită la ea cu ochi dogoritori. Pe chipul ei se strecură un surîs ironic. Îşi trase mîinile şi-l întrebă :

— Acesta este sufletul meu, Zygmunt ? Mîinile acestea pe care vrei să le ţii într-ale tale, acestea sînt sufletul meu ?

Încrucişîndu-şi braţele din nou, palidă, începu să vorbească :

— Bine, am să-ţi spun totul şi cu asta să se sfîrşească odată. Te-am iubit, vere, te-am iubit atît de mult încît după ce te-ai întors, după ani de zile, căsătorit cu o femeie străină, nu-mi mai puteam găsi liniştea ; tresăream ori de cîte ori îţi auzeam glasul, iar cînd te apropiai de mine simţeam cum reînvie totul... totul, tot trecutul meu se întorcea la mine ! Doamne ! Cît am suferit ! Cînd veneai pe la Korczyn nu mai voiam să te văd şi nu o dată am alergat nebună spre rîu... cu gîndul că moartea va fi mai uşoară decît lupta şi spaima aceea.

— Justyna ! Justyna ! se apropie de ea Zygmunt, cuprins de exaltare.

Ea, însă, îi reteză avîntul cu un gest poruncitor şi vorbi mai departe :

* Ei au greşit dar cerul este un dar ; ei au iubit, şi aceasta este pecetea iertării (franc.).

— Ce groaznic a fost ! Nu numai regretul după fericirea mult visată, cît mai ales o teamă... ah, cît de tare mă temeam de clipa aceea rea... de clipa cumplită... în care eu însămi... în care, slabă, m-aş fi lăsat să lunec pe treapta cea mai de jos... Nu voiam să mă înjosesc... Da, vere, cu toate că am fost umilită afară din cale, cu toate că şi tu şi alţii aţi făcut totul pentru a-mi arăta cît sînt de măruntă şi neînsemnată... eu aveam mîndria mea... desigur, abia atunci mi-am descoperit-o şi m-am temut să nu ajung la ceea ce mi se părea a fi înjosire, cădere în abis... Mîndria mea, vere, mîndria de femeie sau de om, nu ştiu, m-a depărtat atunci de tine, m-a apărat de tine, mă alunga de acasă ori de cîte ori veneai... M-ar fi ocrotit, totdeauna ?... Poate da... poate nu... dar am găsit o altă forţă mai mare !.. Îţi aminteşti atunci cînd, de faţă cu mulţi oaspeţi, ai început să-mi vorbeşti... Soţia ta trebuie că a băgat de seamă... ori poate cineva i-a vorbit despre trecut... s-a uitat la mine, la tine şi au podidit-o lacrimile. Ce rău mi-a făcut fiinţa aceea ca să plîngă din pricina mea ? Atunci am început să mă tem nu numai să nu mă înjosesc şi să nu mă fac de ruşine, dar mai ales să nu devin o ticăloasă. Între mine şi tine stăteau lacrimile soţiei tale, între mine şi tine se ridica o stavilă ; conştiinţa mea !

Spuse aceasta fără să-l privească, cu ochii pe fereastra deschisă. Mărturisirea o ruşina şi o tulbura. Din tulburarea ei, şi chiar din amintirile acelor suferinţe pricinuite de el, Zygmunt trăgea nădejdi. Cu îndrăzneală veni aproape de tot, în spatele ei, îi şopti la ureche, visător, dezmierdînd-o :

— Se poate oare ca Justyna mea, de odinioară, visătoare şi îndrăgostită de poezie, să pună preţ pe convenienţe, ori să-şi facă nişte scrupule ce ţin de prejudecăţi ?... Lacrimile Klotyldei ? Dar, te încredinţez *„quand même"* că pot s-o fac fericită ! Conştiinţa ? E un lucru relativ ! Una este pentru oamenii de rînd şi cu suflete de sclavi, iar alta pentru cei superiori şi independenţi ! Legea cea mai sfîntă de pe pămînt este legea dragostei, iar virtutea cea mai înaltă este să primeşti şi să dai fericirea...

Vru să-l întrerupă, dar el, purtat de patimă şi fără să piardă nădejdea unui triumf, spuse, ori mai degrabă şopti :

— Sînt foarte nefericit... îmi pare că totul a murit în mine. Nu am nici un imbold pentru viață... Nu pot să creez. Numai tu mă poți face să reînviu, îmi poți da înapoi fericirea, dorința de viață, mă poți întoarce la arta mea... Lasă casa asta, vino să locuiești la Osowce... acum eu sînt stăpîn acolo. Mama face totul pentru mine. Klotylda este un copil pe care îl poți ferici cu bijuterii și îi poți închide ochii cu un dram de tandrețe... Vom trăi împreună, nedespărțiți... nu te teme ! Nu te voi jigni, nu te voi expune unor situații înjositoare, niciodată ! Vei fi doar muza mea, inspirația mea, soața și sora sufletului meu însingurat... Ce ne pasă nouă de ceea ce va gîndi lumea bănuitoare și josnică ? nouă, care vom păși pe tărîmul idealurilor, mai curați decît ea, superiori ?...

I se tăie respirația ; cu privirea arzătoare și cu fruntea umezită îi căută privirea și chiar îi atinse mijlocul cu brațul. Cu o mișcare flexibilă, Justyna îi scăpă din îmbrățișare și se trase indignată cîțiva pași, apoi cu obrazul alb, ca batista de pe masă, rosti printre dinții încleștați :

— El, ea și a treia ! Ca în romanele galante franțuzești, pe care le citeam, cîndva, atît de des !...

Deodată răbufni cu mînie :

— Drept cine mă iei, verișorule ? Cum poți vorbi astfel ? Se vede că tu nu ești în stare să înțelegi ! Cum adică ! Să lovim o ființă nevinovată care nu ne-a făcut nici un rău, să-i răpim dreptul la fericire, la onoare, poate chiar la viață , zi de zi, oră de oră, clipă de clipă să mințim, să înșelăm, să purtăm veșnic o mască sub care să ascundem murdăria, josnicia din noi... Doamne ! cum ai îndrăznit să-mi faci o asemenea propunere !... Cu ce drept ? Ce rău ți-am făcut eu ție ? Cum ai îndrăznit ? O, ce noroc că nu te mai iubesc ! Dar, nu ! Chiar dacă te-aș mai iubi, ca odinioară, mi-ar pieri pe loc toată dragostea... din pricina indignării, jignirii pe care mi-ai adus-o, de scîrbă...

Acum, cînd scoasă din fire tremura și frămînta în mînă batista de pe masă, cînd pieptul ei sălta agitat, iar ochii în care jucau fulgere și lacrimi luceau ca niște diamante negre, îți puteai da seama că prin vinele ei nu curgea apă de trandafiri, ci un sînge fierbinte, năvalnic, mîndru. Niciodată nu-i păruse lui Zygmunt atît de frumoasă. O privea fascinat, cu dorință, dar totodată și cu ranchiună.

— Credeam că dragostea curată n-are vină, că ea sfinţeşte totul...

— Schimbă-i numele, vere, te rog, schimbă-i numele...: asta nu e dragoste, ci...

Ezită o clipă, se făcu stacojie de ruşine, apoi rosti zorit :

— Asta este aventură ordinară... sînt destule prin romanele franţuzeşti... e plină lumea de ele... Oh, le cunosc prea bine, le cunosc de mult ! Pentru că ele au fost blestemul copilăriei mele, ele mi-au ucis mama, iar pe tata, l-au făcut să piardă stima oamenilor... Le-am întîlnit şi mai tîrziu... în viaţă, şi totdeauna începeau de la... de la stele şi sfîrşeau în mocirlă... O ! muze, suflete gemene, simţăminte curate, lume a idealurilor... Doamne ! cîte cuvinte ! cîte cuvinte frumoase, poetice ! Oare voi minţiţi atunci cînd le rostiţi, sau vă înşelaţi, cu ele, voi înşivă ?. Se poate să fie şi aşa. Dar poezia asta este numai preludiul la marea, marea proză... Spuneai că dragostea curată e absolvită de vină şi sfinţeşte totul. Se poate, dar nu şi dragostea, care se ascunde de oameni şi se ruşinează de sine însăşi. Spuneai că dreptul dragostei este cel mai sfînt dintre toate drepturile de pe pămînt. O, da ! Dar la ce fel de dragoste te gîndeai tu, bărbat cu educaţie, şi artist, cînd spuneai acestea ? Nu la aceea, cu siguranţă, nu la aceea pe care am simţit-o atingîndu-mă cu aripa ei nu demult... Du-te la mormîntul tatălui tău, vere dragă, du-te la mormîntul tatălui tău... Iubeşte ceea ce a iubit tatăl tău...

Se întrerupse. Se vede că nu voia să-şi mărturisească gîndurile pînă la capăt. Zygmunt sta în faţa ei, cu capul plecat.

— Filozoafa ! şuieră el cu dinţii strînşi ; trece totul prin raţiune, cîntăreşte, cumpăneşte, discerne...

— Nu, răspunse ea, nu am nici măcar idee despre filosofie. Dar pentru înclinaţia de a raţiona şi a deosebi aparenţele de adevăr trebuie să-ţi mulţumesc ţie, vere...

O privi cu mirare, nevenindu-i să-şi creadă urechilor.

— Nu se poate ca tu, Justyna, atît de înflăcărată cîndva, îndrăgostită de poezie, să fi devenit deodată o fiinţă atît de rece, plină de prejudecăţi ! Nu ! Tu vrei să-ţi înăbuşi

cu forța sentimentele ! Ești mîndră și vrei să faci pe eroina cu tine însăți.

Ridică din umeri.

— Spuneai că amîndoi avem naturi superioare și independente. Schimbă-ți părerea despre mine ! Te încredințez că sînt o femeie cît se poate de obișnuită și cu desăvîrșire supusă bunei cuviințe. Asta-i tot.

— Tot ! și n-ai să-mi spui nimic altceva ? Nimic ? Nimic ?

— Nimic, se grăbi să răspundă. Se cade neapărat să-ți spun hotărît, o dată pentru totdeauna, că din sentimentele pe care le nutream cîndva pentru tine n-a mai rămas nimic decît simpla bunăvoință pe care o împart tuturora deopotrivă și că obiectul gîndurilor și visurilor mele este ceva sau cineva... poate împreună ceva și cineva care nu au nici o legătură cu tine...

— Cu siguranță domnul Różyc și *les beaux restes* ale milionului lui... interveni Zygmunt.

— S-ar putea, răspunse.

Fîstîcit, jignit, dezamăgit și totuși neputînd încă să-și desprindă privirea nedumerită de pe chipul ei, își luă pălăria de pe scaun, se înclină ceremonios, de la distanță și ieși din cameră.

Amurgea cînd trăsura lui elegantă trase în fața peronului acoperit și podit cu dale al casei de la Osowce. Auzind huruitul roților, doamnei Andrzejowa îi tresăriră mîinile, în care ținea o carte. Era așezată într-unul din fotoliile ce înconjurau masa mare, încărcată cu cărți și reviste ; înălță capul, își plecă pleoapele și aștepta calmă venirea fiului. Klotylda cînta la pian, în salonul de la parter. Muzica amuți în același timp cu zgomotul roților ; se auzi, apoi, din nou, conteni, începu iarăși să răsune frenetic, haotică, tînguitoare uneori, alteori mult prea impetuoasă... Execuție de ființă neliniștită, tulburată, uneori nestăpînită. Cînd Zygmunt intră în camera doamnei Andrzejowa muzica încetă cu totul. Se simțea că acolo, la parterul casei spațioase, copila plină de har care cînta cu o iscusință deprinsă la mari maeștri ai pianului aștepta cu spaimă și cu o suferință de nesuportat discuția ce avea să se poarte sus, în camera izolată a doamnei Andrzejowa.

Cînd Zygmunt apăru în ușa odăii, chiar de la prima privire îți puteai da seama că, venind de la Korczyn, fusese tot drumul muncit de un gînd de răzvrătire, și că sub înrîurirea acestuia luase o hotărîre energică. Pe fața lui obosită și nemulțumită, se citea dîrzenie. Sărută mîna mamei și se așează în fața ei.

— Mi-a spus Wincenty că ai dorit să mă vezi, de îndată ce mă întorc. Și eu, în această seară frumoasă, venind de la Korczyn, m-am hotărît să vorbesc cu dumneata cît se poate de serios despre niște lucruri de mare însemnătate pentru mine...

Îl privi, cu o umbră de neliniște.

— Te ascult, spune ! Poate gîndurile noastre s-au întîlnit cumva și dorim să ne vorbim despre unul și același lucru.

— Mă îndoiesc, îi răspunse el. Dar sînt sigur, că dumitale nici nu ți-a trecut vreodată prin minte ceea ce aș vrea eu să-ți propun acum, sau, mai bine zis, să te rog cît se poate de stăruitor.

Îi zîmbi mamei sale alintat și drăgăstos, apoi aplecîndu-se din nou, sărută mîna albă și frumoasă ce se odihnea în poala rochiei de doliu.

— *Parions*, glumi el, că propunerea mea o să te uimească... ba chiar o să te irite... *oh, comme je te connais, ma petite chère maman !*... dar, după ce ai să mai reflectezi, ai să mai cîntărești lucrurile, poate...

— Te ascult, repetă, iar ochii ei frumoși, a căror strălucire se stinsese de atîtea lacrimi și de dor, priveau cu nespusă tandrețe capul plecat spre genunchii ei : capul celui împovărat de ea, o, Doamne, cu atîtea visuri minunate și pentru care înălțase atîtea rugăciuni fierbinți !

Își ridică fruntea, dar nu se îndreptă, și ținînd mereu mîna mamei sale, începu să-i vorbească deschis, puțin alintat :

— Nu-i așa, buna mea mamă, că la picioarele tale și lîngă inima ta mi-am petrecut copilăria, ba și anii frumoși de mai tîrziu, i-am trăit tot așa cum trebuie să fi trăit *la belle au bois dormant* în palatul ei de cristal din adîncul codrului vrăjit, neatins de picior de om, de unde ajungeau la ea numai aroma florilor și cîntecul privighetorilor ? Nu-i așa, *chère maman*, că m-ai ferit cu grijă de

tot ceea ce era prozaic și vulgar, că m-ai deprins în schimb cu lucruri frumoase, cu simțăminte alese, cu visuri mărețe nu-i așa ?

— Așa e, îi răspunse în șoaptă.

— Și tot adevărat este, mamă dragă, că m-ai menit unui destin și unor îndatoriri cu totul ieșite din comun, superioare... că ai făcut totul așa, ca să nu am prilejul și să nu doresc să mă amestec cu gloata ? Este sau nu adevărat, mamă dragă ?

— Da, îi răspunse tot în șoaptă.

Cu mereu reținută tandrețe, pe care nici spaima ei surdă n-o putea înăbuși, asculta vorba lui curgătoare, plină de farmec și simțea pe mîna ei mîngîierea palmei lui delicate, moi. Cînd se purta ca acuma, blînd, duios, legănat parcă pe aripi de poezie, Zygmunt o fermecase totdeauna. Și nu numai pe ea, ci și femeia de care el se despărțise cu un ceas în urmă trăise în această vrajă ca o pasăre ametită, multă vreme. Farmecul lui irezistibil fascinase și sufletul de copil al soției sale, refugiată acum în salonul de jos, înspăimîntată și plînsă și — cine știe cîte altele din lumea largă.

— Nu-i așa, *mon adorée maman*, că pe urmă, tu singură m-ai trimis în lume, unde am petrecut mulți ani, înconjurat și răsfățat de farmecele orașelor, de priveliști divine, la sînul artei... că în acești ani m-am dezobișnuit de vulgul și de monotonia de aici, cu care de altfel nici n-am fost vreodată deprins, întrucît am trăit în lumea ta ideală, ca prințesa fermecată în palatul ei de cleștar ? Nu-i așa, buna și înțeleapta mea mamă ?

— Așa e. Dar ce vrei, de fapt să spui cu asta ?

— Vreau mai întîi să-ți spun, *ma chère maman*, că pentru toate acestea îți sînt nespus de recunoscător...

Cum stătea aplecat, atinse cu buzele genunchii ei.

— Apoi, că este imposibil și absurd ca un om care a trăit cum am trăit eu, să rămînă încătușat de această bucată de pămînt, de grajdurile, hambarele, de cocinile astea... *que sais-je ?*, de acest înfiorător Jaśmont, care în fiecare seară mă amețește cu bodogăneala lui despre fermă ; de acești... acești... *que sais-je ?* vecini agresivi, care laolaltă sînt mai răi decît ciuma ? Crezi că ar fi posibil ? Dragă

mamă, poate cineva să ceară așa ceva de la mine, cu studiile și educația mea, cu ambițiile și aspirațiile mele?

Își desfăcu larg brațele, ochii i se deschiseră și, mai mult ca de obicei, o cută i se adînci pe fruntea palidă. Era profund încredințat că o atare cerință ar fi fost cu totul nedreaptă și de neconceput. Pani Andrzejowa medită o clipă. Pînă la un punct nu refuza să admită reproșurile fiului ei. Îi aminteau prea bine de propriile repulsii și de neputința ei de a se adapta la viața aceea. Spuse gînditoare :

— Silnicia din existența ta o pot înțelege. Mi-ai arătat de ce pentru tine e totul mai apăsător decît pentru alții. Totuși, fiul meu, nimeni pe acest pămînt nu poate avea o existență scutită de strădanii, de luptă, de suferință și de împlinirea unor grele...

Se ridică brusc de pe scaun și îi tăie vorba :

— Mulțumesc ! M-am săturat pînă peste cap de strădanii, de luptă și de suferință. *J'en ai assez !*

— Nu ești o excepție... Cu toții sîntem nefericiți...

— Doar nu-i oare dorința dumitale ca și eu să îngroș rîndurile celor nefericiți ?...

Glasul ei tremură puțin cînd îi răspunse :

— Nu există pe lumea asta mamă care să vrea să-și vadă copilul nefericit, numai că eu, între fericirea măruntă și nefericirea de ordin superior, aș alege-o pentru tine pe a doua.

— Zici fericiri mărunte ? Oare bucuria de a avea o societate aleasă, de a contempla frumusețea naturii, satisfacția pe care ți-o dă arta, astea le numești tu fericire măruntă ?

— Sigur că nu. Dar pentru că aici te-ai născut, ai niște îndatoriri, trebuie să trăiești aici...

— Trebuie ? De ce trebuie ? Iată că discuția noastră, mamă dragă, a atins tocmai punctul de unde pornește propunerea mea... *non !* rugămintea mea cea mai fierbinte...

Ezită o clipă apoi, așezîndu-se din nou în fața mamei sale, se aplecă și-i luă mîna. Începu să vorbească tot alintat, plin de farmec, cu duioșie. Îi spunea să vîndă conacul, proprietatea ei și să plece împreună în străinătate. Vor locui la Roma, la Florența sau la München, în fiecare an vor merge la mare și la munte. Suma căpătată pe Osowce,

împreună cu ceea ce avea Klotylda şi ce va mai primi încă de la părinţii ei, le-ar putea asigura un trai, nu în lux, e drept, dar îndestulat şi cît se poate de plăcut. De altfel el va putea cîndva ajunge un om bogat, dacă îşi va redobîndi, evident, datorită mediului adecvat, inspiraţia şi forţa creatoare. Vor trăi şi vor călători, mereu împreună, vor avea numai satisfacţii de ordin superior, îşi vor realiza toate dorinţele, trebuie numai să plece de aici, să poată ieşi cît mai repede din marea asta de vulgaritate, monotonie şi proastă dispoziţie. Încercă să şi glumească :

— Nu-i aşa, măicuţă, că aici tot timpul sîntem indispuşi ? Fiecare dintre noi se tînguie după ceva sau după cineva, este împovărat, înfricoşat, obsedat... Aici izvorăşte de peste tot o melancolie, *qui me monte a la gorge* şi mă înăbuşă la fel cum o înăbuşă *globus histericus* pe biata doamnă Benedyktowa... N-ai fost decît o singură dată în străinătate, măicuţă, şi asta demult... cu tata. Nu-ţi dai seama ce deosebire este între o atmosferă şi alta... nu-ţi închipui cîte lucruri încîntătoare, interesante, sublime poţi afla acolo, lucruri demne cu adevărat de cultura, gustul şi inteligenţa dumitale...

Ea tăcea. Stătea nemişcată, cu fruntea înălţată şi pleoapele lăsate, fără să-şi retragă mîna, tot mai rece şi inertă. În cele din urmă rosti încet dar hotărît :

— Asta n-am s-o fac niciodată...

Sări de pe scaun, ca ars.

— De ce ? De ce adică ?

Îl măsură cu o privire adîncă şi aspră :

— Pentru ceea ce spuneai tu... Pentru melancolia care...

— Dar ăsta-i un idealism turb... pardon ! extrem. Eşti o idealistă exagerată, mamă dragă ! Te condamni singură la tristeţe, cînd de fapt ai putea s-o eviţi ; te ţii ca o ciupercă de rădăcinile tale împlîntate în cotlonul ăsta uitat de lume, din cauză că alte ciuperci trebuie şi ele să rămînă la locul lor ; ăsta-i un idealism absurd, un idealism exagerat !

Privindu-l drept în ochi, îl întrebă :

— Dar tu, Zygmunt, tu nu eşti idealist ?

El ! sigur că era ! Se considera idealist şi nici nu-şi poate închipui, măcar, că l-ar putea cineva bănui de idei, de tendinţe materialiste. Dar tocmai acesta era şi motivul

pentru care el nu putea rămîne aici. Era însetat de idealuri, de emoţii sublime şi, în schimb, se vedea înconjurat numai de proză şi monotonie. Deşi idealist, nu avea însă nici un fel de înclinaţie spre asceză. Nu era fachir şi nici călugăr hindus. Ca om civilizat lui i-au fost transmise, odată cu educaţia, şi anumite cerinţe, nevoia unor satisfacţii şi divertismente de un anume fel, pe care aici nu le putea întîlni nicicum. Neputînd să lucreze fiindcă nimic nu-i stîrnea emoţii şi impresii pe măsură, nu avea nici o bucurie ; să petreci zile de-a rîndul fără lucru şi fără bucurii însemna pentru el o viaţă de iad, care îl putea duce **uşor** în pragul nebuniei. Şi asta nu numai din pricina amărăciunii şi a nostalgiei, dar şi pentru că se plictisea cumplit...

Se îndîrji. Nemulţumirea care îl rodea mai demult şi iritarea stîrnită acum de împotrivirea mamei şi de perspectiva năruirii unicului său plan de salvare îi ştirbeau mult din eleganţa obişnuită. Nu mai arăta ca o reclamă din ultimul jurnal. Se preumblă prin cameră cu mîinile înfundate în buzunarele hainei, se opri de cîteva ori şi se examină mînios şi îngrijorat :

— Aici, strigă el, oricît ai fi de idealist, şi oricît de genial artist te prefaci repede într-un bou îngrăşat... Trupul prosperă iar spiritul decade. Simt o groaznică degringoladă a spiritului. Sînt profund nefericit... Decad, mă afund, tot ceea ce este nobil în mine, mai de preţ se transformă în fiere şi grăsime !...

Doamna Andrzejowa îşi urmărea cu privirea fiul care, luminat de ultimele raze ale zilei, se plimba agitat prin cameră ; abia cînd el îşi întrerupse pentru o clipă torentul de vorbe cînd răutăcioase, cînd pline de amărăciune, ea grăi cu glas înăbuşit :

— Oare în bucuria inimii nu poţi afla imbold pentru munca pe care o iubeşti şi chiar şi pentru aceea care nu-ţi place ? Şi nu poţi găsi în ea o compensaţie cît de mică pentru lipsurile de care te plîngi ? Eu le-am avut cîndva, prin urmare le cunosc puterea şi preţul. Zygmunt, ar trebui să fii foarte fericit cu soţia ta...

— Nu prea sînt, mormăi el.

Îl întrebă atît de încet, încît abia reuşi s-o audă :

— N-o iubești pe Klotylda ?

Se opri din umblet stingherit.

— Ba, da... evident... țin la ea... țin mult la ea... dar ea nu-mi ajunge... nu se poate înălța pînă la exigențele mele intelectuale... tandrețea asta obositoare și flecăreala necontenită...

— Este un copil încă; e frumoasă, talentată și te iubește nespus de mult, ar putea în căldura iubirii și la lumina inteligenței tale, să se maturizeze și să crească... Ești răspunzător nu numai pentru fericirea ei, dar și pentru viitorul ei moral...

— *Pardon !* Niciodată n-am avut aptitudini de pedagog și față de nimeni nu mi-am luat obligația să-mi educ nevasta. *Ce n'est pas mon fait.* Ori sîntem potriviți, ori nu sîntem. *Voila !* Și dacă în acest caz există niște nepotriviri, niște disproporții, victima sînt eu...

Se opri, în fața ferestrei, dincolo de care soarele, ascuns acum, încingea vîrfurile copacilor din parc cu un brîu lat de purpură. Cîteva clipe domni între ei tăcerea, după care se auzi vocea înăbușită a doamnei Andrzejowa plină de îngrijorare.

— Zygmunt, copilul meu, vino la mine... vino aici... mai aproape !

Cînd el fu la cîțiva pași de ea, începu să-i vorbească cu glas domol :

— În numele a tot ceea ce ne-a legat cîndva și a tot ceea ce ai iubit, te rog să-mi răspunzi deschis, cît se poate de deschis... Vezi, mă sperie un gînd care mi-a venit. Mi-am simțit cugetul împovărat groaznic... Și aș dori să cunosc adevărul, să mă lămuresc cumva și împreună să îndreptăm ce se mai poate îndrepta și să evităm ce se mai poate evita... O iubești, într-adevăr, și acum pe Justyna ? Oare simțămîntul acesta este pricina îndepărtării tale de Klotylda ? Oare... dacă... în loc să mă fi opus te-aș fi sfătuit să te căsătorești cu Justyna și ea ți-ar fi fost acum soție, ai fi fost mai fericit, mai răzbunător, mai pregătit pentru viață și pentru împlinirea îndatoririlor ei ?

Ascultă întrebările cu un zîmbet amar și puțin disprețuitor, apoi reluîndu-și preumblarea, cu mîinile în buzunare, ridică din umeri și răspunse :

— Mă îndoiesc foarte tare. Să știi, că m-a dezamăgit teribil. E rece, plină de prejudecăți, mărginită, își ia aere de eroină, ori de filozoafă... Și apoi, am observat, chiar astăzi, că are niște mîini aspre, lipsite de delicatețe și că, privită în totul, ai zice mai degrabă că e o fetișcană simplă, decît o domnișoară din lumea bună... O prefer pe Klotylda de mii de ori... e mai delicată, cu educație aleasă, și are un talent muzical cu adevărat remarcabil... da, remarcabil... Numai că eu mă obișnuiesc repede cu toate și încep să mă plictisesc... *Ça dépasse toute idée*, cît de însetat sînt de impresii... Sînt, în această privință, nesățios și de aceea monotonia de aici mă distruge, mă pierde...

Mai vorbi o vreme, dar era greu de știut dacă pani Andrzejowa îl mai asculta. Răspunsul lui o încredința mai întîi că Justyna îl respinsese, iar apoi că pe nici una dintre cele două femei el nu o iubise cu adevărat și statornic. Era în stare să iubească ceva sau pe cineva ? Încet, încet, capul ei distins, acoperit cu vălul de doliu se plecă în piept, unde creștea stihia sentimentelor încă stăpînite : înălță fruntea abia cînd Zygmunt, contenind din mers, se opri în fața ei și, mai cu rugă, mai cu reproș, cînd alintat, cînd nerăbdător, începu s-o întrebe : suferința lui n-o determina oare să-l sprijine ca să-și poată împlini visul ? După ce a mai reflectat și a examinat lucrurile la rece, nu se învoiește să facă așa cum a rugat-o, pentru ca talentul lui să nu se irosească și să evite degringolada definitivă a spiritului său ?

Atunci pani Andrzejowa ținîndu-și fruntea sus, cu glasul ei solemn și energic, îi răspunse :

— Niciodată ! Aceste lucruri niciodată nu le voi privi la rece. Cît voi trăi, pe acest petic de pămînt moștenit de la părinți și între acești pereți nicicînd nu vor sălășlui oameni străini... suflete străine...

Răbufni apoi brusc.

— Doamne ! Tu ești în stare să faci asta după moartea mea... Da ! Ai s-o faci cu siguranță, îndată ce eu voi fi închis ochii... Ai să fugi ca un laș, ai să dezertezi din rîndurile celor înfrînți... ca un egoist ce ești, ai să respingi partea care ți se cuvine din pîinea suferinței... Pentru un bănuț de argint cu care să-ți procuri o viață ușoară vei da tot ce ai mai sfînt... Doamne ! Să fie oare adevă-

rat ? Poate că e numai o clipă de exaltare a ta, ori vreun vis straniu şi rău în care mi te arăţi tu aşa... Zygmunt ! Copilul meu ! Spune-mi că în realitate tu altfel gîndeşti, că altfel simţi...

Fiul ei însă nu se lăsă înduioşat de zbuciumul ei, ci liniştit şi rece, parcă fără să fi auzit ce-i spunea, rosti :

— Mamă dragă, nu te nelinişti ! Te rog eu, nu te nelinişti atît ! Cine s-a gîndit numai la plăcerile vieţii ? Este vorba despre ceva cu totul superior, ceva sublim şi însemnat... despre talentul meu... despre inspiraţie...

— Oare sufletul artistului este asemenea fluturelui ce zboară din floare în floare, dus de aripi capricioase şi nestatornice ? Aici pămîntul nu rodeşte ? Soarele nu încălzeşte şi nu luminează ? Vezi oare numai leşuri în jurul tău, de nu poţi afla nicăieri frumuseţe şi viaţă ?... Aici nimic nu te poate emoţiona, nu te poate inspira ? Bucuria, durerea, dragostea sau revolta oamenilor ? Eu visam... visam...

De lacrimi, stăpînite din răsputeri, glasul începu să-i tremure.

— Eu visam... că numai aici, înconjurat de priveliştile noastre, de oamenii care-ţi sînt cei mai apropiaţi pe lumea asta, talentul tău va deveni mai viguros... că numai aici vei înţelege graiul fiecărei flori, fiecărui chip, fiecărei umbre, raze de lumină... că numai seva acestui pămînt, pe care te-ai născut, lacrimile şi farmecul lui, dulceaţa şi otrăvurile lui vor răzbate mai lesne pînă la sufletul tău şi-l vor face să rodească.

El, în picioare în faţa ei, umil, gîrbovit şi parcă micşorat, cu mîinile desfăcute într-un gest de uimire, vorbi aproape odată cu ea.

— Dar eu nici nu cunosc toate astea, eu, *ma chère maman*, de toate astea, cum le-ai spus, lumini, umbre, dulceaţă şi otrăvuri etc., etc., nu m-am apropiat, nu m-am deprins cu... m-am deprins cu altceva, vreau cu totul altceva... Doar nu este cu putinţă, ca dintr-un om civilizat să te transformi într-un barbar din pricina... da, din pricina sevei pămîntului, pe care nici n-ai gustat-o !

Încetişor, sprijinindu-se cu mîinile de masă, poate pentru că picioarele n-o mai ascultau, se ridică şi plînse, cum plîngea de obicei, fără hohot, fără cea mai uşoară tre-

sărire a feței, cu cîteva lacrimi grele care i se rostogoliră domol pe obraji.

— Eu sînt vinovată, numai eu sînt vinovată, rosti ea încet. Am greșit. Nu m-am priceput să te leg mai strîns de ceea ce trebuia să fie marea ta dragoste. E drept că mereu ți-am vorbit despre această dragoste, ți-am vorbit mult... dar se vede că vorbele nu sînt o sămînță veșnic vie... Am greșit... Dar, copile dragă...

Își încrucișă mîinile albe într-un gest de rugă.

— Nu mă pedepsi pentru greșeala mea fără de voie... Da... cu totul fără voie ! Am crezut că fac cum e mai bine ! Te-am ferecat într-un palat de cleștar și te-am trimis în lume, fiindcă, după gîndul meu tu aveai să fii o stea de primă mărime, nu o luminare obișnuită, aveai să fii conducător, nu soldat de rînd. Am greșit, dar tu îmi poți îndrepta greșeala. Gîndește-te, gîndește-te bine la povestea scurtă a vieții tatălui tău, poveste pe care tu o cunoști bine. N-ai putea să sorbi din izvorul din care el a luat forță, bărbăție, măreție morală ? Tatăl tău, Zygmunt, în afară de multe alte lucruri mari, a iubit poporul, același popor care te înconjoară pe tine ; a trăit prin și pentru el, avea darul de a-l ridica, de a-l mîngîia și lumina...

Își curmă vorba. În odaia inundată de umbrele amurgului îi auzi vocea batjocoritoare :

— Niște vite !

Dumnezeu îi era martor că, în ciuda dezgustului izvorît din instinct și a stîngăciei sale, ea niciodată nu gîndise astfel și niciodată nu aruncase această ocară asupra mulțimii, asupra oamenilor pe care în lumea asta îi simțea cei mai apropiați ; nici măcar în gîndul ei, cel mai ascuns. Nu se pricepea, e drept, să se apropie de ei, să fie mereu prezentă în mijlocul lor să-i lumineze, să-i învețe, încercînd a-i crește, în schimb îi ajuta din toată inima ; ființei celei mai sărmane și nenorocite îi arăta bunăvoință, iar dacă nu putea da mai mult, măcar îi sta alături cu compătimirea sinceră. Numai Dumnezeu știa și vedea clocotul de spaimă iscat în sufletul ei de acel cuvînt disprețuitor al fiului ; el nu știu că ocara aceea o lovise atît încît îi luase graiul și nici nu văzu paloarea de ceară ce i se așternu treptat pe chip. Sta în picioare în fața ei, și vrînd

parcă să se folosească de tăcerea aceea, începu să vorbească :

— Înțeleg prea bine, ce anume te doare, mamă dragă. Cum să nu înțeleg ? Seva pămîntului, pîinea suferinței, lucrurile sacre, poporul... N-aș fi vrut să vorbesc despre asta, ca să nu te supăr și să te amărăsc, măicuță. Respect toate simțămintele și credințele tale, mai cu seamă că ele sînt atît de dezinteresate, atît de neobișnuit dezinteresate ; Astăzi, însă, îmi dau seama că trebuie neapărat să vorbim deschis despre acest subiect. Îmi pare foarte rău, *j'en suis désolé*, dar nu împărtășesc sentimentele și credințele tale. Numai nebunii și idealiștii absurzi apără pînă la ultima suflare niște cauze pierdute sigur. Sînt și eu idealist, dar știu să privesc lucid lucrurile și... în această privință nu-mi fac nici un fel de iluzii... Neavînd iluzii, n-am dorința să mă jertfesc pe altarul unei himere. Iartă-mă, te rog, dacă te rănesc în simțămintele tale, sau nesocotesc idealul tău închipuit, dar înțeleg prea bine, că vîrstnicii pot rămîne sub înrîurirea tradiției, a amintirilor *etc.* Nouă însă, care tragem consecințele iluziilor voastre, nu ne-a mai rămas nici una. Cînd, la jocul de ruletă cineva declară: „s-a spart banca", trecem să jucăm la altă masă. Pentru noi cealaltă masă este civilizația universală, civilizația europeană... Eu cel puțin mă consider un fiu al acestei civilizații, m-am hrănit cu seva ei, m-am deprins cu ea, petrecînd atîția ani peste graniță și nu e de mirare, că nu mai pot trăi altfel. Seva de aici îmi îngrașă, e drept, trupul în mod... în mod cu totul umilitor, dar sufletul nu mi-l poate hrăni...

Îl asculta, îl asculta și avea pesemne senzația că pămîntul îi alunecă de sub picioare, căci se ținea strîns cu mîinile de marginea mesei.

— Doamne ! Doamne ! spuse încet de cîteva ori, apoi întinse mîna spre fereastră și rosti cu greutate :

— Du-te la mormîntul tatălui tău, Zygmunt, du-te la mormîntul tatălui tău ! Poate de la el... acolo...

— Mormînt, bîigui el. Iar mormîntul ! Ești a doua persoană care mă trimite astăzi la mormînt ! Mulțumesc... înaintea mea am viața, gloria...

— Fără glorie, într-o groapă comună, uitat de toți, a pierit în floarea vieții, cînd putea fi fericit, tatăl tău... Acolo...

— Tata ! Să mă ierți, dar tata a fost un nebun... se înverșună el.

— Zygmunt ! strigă și glasul îi suna altfel ca de obicei ; era amenințător și înfricoșător.

Dar și el avea în vine ceva din sîngele familiei Korczyński care la refuzul ferm al mamei, începu să fiarbă.

— Un nebun ! repetă. Extrem de cinstit, dar primejdios în cel mai înalt grad !...

— Doamne ! Doamne ! Doamne !

— Da, mamă. Să mă ierți, te rog, dar am dreptul s-o spun, eu, care din cauza lui nu pot ocupa în lume locul ce mi se cuvine ; eu care nu o dată, în țările unde puteam fi mai fericit, am simțit pe frunte stigmatul inferiorității, eu care sînt mai sărac din pricină că tata și alții ca el...

— Pleacă ! Pleacă de aici !, strigă, recăpătîndu-și glasul. Cît mai repede, da, cît mai repede... Fiindcă mă tem de ceea ce aș mai putea spune... Ah !

Nu termină ; ținea acum capul sus, iar fața albă ca varul, înconjurată de boneta neagră se vedea ca o pată pe fondul de întuneric. Îi arătă ușa cu un gest poruncitor.

— Mă duc ! Mă duc ! Nu se poate vorbi cu dumneata despre lucrurile astea ! Morminte, blesteme, tragedii !... Ce se petrece aici ? Și de ce ? Pentru ce ? Cu ce scop ? Dacă aș povesti cuiva toate astea, nimeni nu m-ar înțelege și nici nu m-ar crede !

Ieși închizînd binișor ușa după el.

Sînt oameni care știu să plîngă la mormîntul ființelor iubite, dar nu cunosc desperarea pe care o lasă moartea simțămintelor și a idealurilor. Femeia semeață, care cu fața albă ca varul stătea în întunericul camerei, dreaptă, ca o stană de piatră, presimțea că pe drumul vieții și în adîncul inimii ei, apărea un alt mormînt, un mormînt mai tragic decît celălalt, pentru că în urma lui nu mai lăsa nimic. În această groapă aveau să zacă pentru totdeauna și ireversibil pierdute cele mai scumpe speranțe și bucurii ; ca un corp într-o retortă a morții credința în geniul și în noblețea fiului ei se prefăceau într-un biet abur... I se părea că simte mirosul de leș, că leșul se afla chiar în ea,

în adîncul pieptului ei cuprins de un frig ca de moarte. Era oare agonia marii iubiri pe care i-o purtase fiului său? Înceta să-l iubească ? Pieptul îi înghețase, de parcă acolo se stingea singura flacără ce o mai ținuse în viață. Știa ce se stingea, își apăsa puternic mîinile pe inimă, vrînd poate să mai păstreze acolo ceea ce era sortit să se risipească în neant. Simțea cum odată cu pierderea iubirii și a încrederii, înaintea ei se căsca un abis de nepătruns, reazimul existenței de pînă acum se năruia, un cuțit neiertător și aprig reteza rădăcinile vieții ei. Din ținuta, din agitația mîinilor și tremurul feței se vedea chinul cumplit care o străbătea ca un fior de moarte și-îi alunga viața din trup. Deodată o orbi o lumină mare, scăpărătoare. Era brîul de pe cer, trandafiriu cu o clipă înainte, acum de un roșu singeriu, lăsat de soarele scăpătat dincolo de pomii din grădină. Lat, egal, pe alocuri învălătucit, semăna cu un fluviu de sînge pe a cărui undă lunecau mănunchiuri de violete iar deasupra pluteau, ca un nimb, aburi aurii. Fenomenul acesta al firii fu socotit un simbol de femeia care-l contempla, și ochii ei văzură o imagine de demult. De unde stătea, vedea o fîșie îndepărtată și îngustă de cer albastru, asemeni unei raze de ideal și unei speranțe eterne, dar îndepărtate, și încolo nimic, nimic altceva decît fluviul de sînge acoperit de nimbul auriu și presărat cu picături întunecate, ca de niște lacrimi grele. Privi, privi cu încordare pînă cînd, ducîndu-și mîinile la tîmple, ca cineva care nu mai poate ține piept viforului, se răsuci în loc și se prăbuși cu un geamăt la pămînt. Genunchii și mîinile ei împreunate cu care-și acoperise fruntea se izbiră cu zgomot surd de podea. Prin odaie răsună o șoaptă cînd liniștită cînd desperată, ce ieșea din pieptul ei, parcă odată cu viața.

— Ai văzut ? Te-a disprețuit ! Ți-a nesocotit memoria, mormîntul... A călcat în picioare idealurile, crezul, dorințele noastre ! Andrzej ! Mă auzi oare ? Ai să mă ierți ? E vina mea, e vina mea, din prea mare vină a mea ! Dar eu n-am vrut asta... Moarte ! O, moarte !

Moartea n-ar fi de temut, dacă ar veni la cei care nu mai vor să trăiască. Trupul ei viguros se lupta îndîrjit cu furtuna deznădejdii. Zăcu multă vreme cu fața la pămînt, dinaintea ferestrei inundate de roșeața cerului în asfințit,

iar cînd şi-o înălţă şi privi în sus, ochii ei se umplură de o exaltare mută. Pentru a doua oară avea viziunea pe care a dorit-o şi a chemat-o necontenit. Îl vedea pe Andrzej. Abia putea să-i desluşească silueta fiindcă se cufunda în nimbul auriu, dar faţa cu trăsături bărbăteşti înconjurată de părul întunecat şi des, cu pata de sînge pe frunte şi paloarea aceea de mucenic o desluşea limpede pe fundalul norului sîngeriu. Privea acum la faţa aceea cu o dragoste de sute de ori mai mare decît în ziua cînd el, iubitul i-a desprins de pe tîmple vălul de mireasă. O împresura o linişte adîncă, cum pe pămînt domneşte întotdeauna numai înainte de revărsatul zorilor. La urechea ei nu ajungea nici un zgomot, oricît de slab ; nu simţea duritatea pămîntului pe care îngenunchease, nici nu realiza cît de departe era de ea apariţia aceea de sub cer.

— Mă ierţi ? şoptea cu buze tremurînde.

El, însă, înconjurat de nimbul auriu, zăcea ţintuit pe norul de sînge tăcut, întristat, cu ochii la fişia azurie din depărtare. I s-a părut că şi-a întins deasupra creştetului ei braţul străveziu, ieşit din faşa de ceaţă.

— A crescut fără tată, şoptea ea. Fără tată... Fără fiinc !

Dar picăturile violete ce lunecau pe norul sîngeriu se apropiară, crescură, se alungiră şi treptat înecară, trăsătură cu trăsătură, faţa aceea palidă, calmă, cu ochii aţintiţi la fişia albastră de cer îngustă şi depărtată ca raza unui ideal, sau ca o nădejde eternă pierzîndu-se în zare.

III

Era iarăşi zi de sărbătoare, senină, dar cîmpia larg deschisă între colinele împădurite şi arcul Niemenului avea cu totul altă înfăţişare decît în zilele binecuvîntate, de pojar şi trudă, ale verii, acum pe sfîrşite. Avea altă înfăţişare căci sărbătoarea deşi veselă şi încă plină de însufleţire, după culesul bogat, aducea cu ea solii toamnei care venea să se înstăpînească.

În locul prospeţimii, al clocotului de viaţă potopită de lumină se ridica, acum, pe deasupra şesurilor, tristeţea

dulce a firii care se stingea încet și cu grație. Pe mejdinele goale și netede se iteau ici, colo, despuiate lujere de cicoare, scînteia roșul sîngeriu al moțurilor stufoase de măcriș, smocurile lucernei și ale trifoiului sălbatic se retrăgeau sperioase către marginile gloduroase ale ogoarelor. Mirиștile călcate de vite își uneau gălbeneala lor de moarte cu negrul sur al gliei răscolite de plug și cu verdele veșted al țarinei de cartofi ; cît vedeai cu ochiul, toate laolaltă se țeseau ca într-un covor în culori stinse, spălăcite, în care ici, colo — pete de rugină — apăreau ostroavele de hrișcă, ori lumina cu verdele lui crud, de mai, porumbul pentru vite crescut înalt și des pe cîmpurile de la Korczyn. Cărările, cufundate tainic pînă nu demult în pădurea de grîne, se iveau acum în cotituri amețitoare, tăind arăturile pe a căror față, mai întunecată decît ele, scormonită și vălurită de corman se așezau, grămadă, ciorile în ținute meditative, plecîndu-și ciocurile cercetătoare spre hrana pămîntului. La capătul mirиștei, din margini de pădure, se înălțau subțiratice fumuri joase, vineții de la focurile firave aprinse de văcari ; perii din cîmp, plopii și sălciile aveau încă veșmîntul verde și bogat, dar fără strălucire, mohorît; cînd și cînd, nu se știe de unde, cîte o frunză moartă rătăcea prin aer, iar în tufele din cîmp ici, colo poposeau, albi ca laptele, funigeii. În locul miresmei cu care îmbătaseră văzduhul buruienile înflorite, iarba cosită, paiele proaspăt secerate și rășina pomilor îți înțepa nările mirosul tare al pămîntului jilav adînc brăzdat de plug, amintindu-ți pîinea cea de toate zilele. Nu se mai auzea ciripitul asurzitor al păsărilor, nici zumzetul gîzelor ; pretutindeni mai domnea tăcerea, însă nu o tăcere de moarte, ci o mare liniștire a ființelor și a lucrurilor ; cînd și cînd răzbăteau din înalt țipăt ascuțit de cocori și clempănit de berze, iar mai jos, cu aripi vlăguite se agitau fluturi întîrziați, albinele bîzîiau deasupra lanurilor mici de hrișcă, iar în vîrfurile pomilor zbîrnîia necontenit struna nevăzută a musculițelor de apă. În zile de lucru mai răsunau aici chemările prelungi ale plugarilor, mlădiate de bucurie ori tristețe, se vedeau încă pluguri înaintînd harnic, grape tîrîndu-se cu zgomot surd pe brazda răsturnată, iar în urma lor se-nșiruiau semănătorii, pășind încet, cu pas egal și cu

ținute drepte, aruncînd ritmic pe ogor ploaia de semințe. Sus în tării, deasupra covorului spălăcit care învelea pămîntul mohorît și numai pe alocuri înveselit de roșul ruginiu, ori de verdele fraged, deasupra pomilor umbroși la poalele cărora se răsuceau șuvițe firave de fum, deasupra plugarilor și semănătorilor împrăștiați arar pe țarină, strălucea pe bolta albastră și clară un soare pașnic, stins, fără culoare. S-ar fi putut spune că după ce îndelungă vreme deșertase focul roditor, înveșmîntînd pămîntul în culori minunate a pălit iar acum privea la glia încă frumoasă, dar molcomită și galeșă, cu un ochi galeș și molcomit. Întocmai ca pămîntul, care mai zîmbea încă, dar nu mai tresălta de bucurie, tot astfel mai încălzea el, dar nu mai dogorea ; arunca binevoitor peste toate mantia sa din aur stins, dar nicăieri nu mai presăra scîntei și cuiburi de lumini orbitoare. Între azurul palid al cerului lipsit de strălucire și covorul decolorat al pămîntului sta — ca un clopot de cristal așezat deasupra lumii — văzduhul limpede, neîntinat, răcoros și proaspăt, amintind sosirea funigeilor.

Odată cu metamorfoza naturii, olatul Bohatyrowiczilor își schimbă și el înfățișarea. Nu mai era, ca pînă acum, brîul lat de pomi și tufării crescute de-a valma, prin care ochiul nu putea răzbate și numai de aproape și bucătățit puteai desluși hotarele ogrăzilor. Acum gardurile și pereții caselor se luminară și numai pe jumătate stăteau cufundate în desișurile năboinde. Erau desișuri, ori mai degrabă rîuri umflate, păduri sălbatice de bălării. Se înfățișau ca o carte a naturii cu poze multe, felurit zugrăvite. În așternutul înalt, cu frunze mari de bozii uriașe, de pătlagină și hrean, catifelate la privire, dar aspre la pipăit creșteau cu nemiluita scaieți purtînd în vîrf misterioase flori de purpură ghimpoase ; printre ei coada șoricelului își înălța coroanele de zăpadă, priveau întunecat flori roșii de măcriș, iar limba cîinelui își întindea de pretutindeni frunzele-i lungi, vrînd parcă să lingă, cu suprafața lor aspră, veșmintele drumeților ; într-un loc, lăbărțata și necioplita tătănească înzorzonată cu sumedenie de bumbi albi se lăfăia în voie, încît nimic nu mai putea crește pe lîngă ea, afară de îndărătnica mentă și de pelin, care-și trimiteau pînă departe aromele tari și amare ;

în altul, cununițe sălbatice, nalbe despuiate de flori, lăsnicioare înflorite peste care se sumețeau otrăvitoare măciulii de mac se îmbulzeau într-un vălmășag de nepătruns sub care se așterneau frunzele sîngerii ale lobodei sălbatice, aureau șoptitbare ofilite, puiau — pădure —, coada calului, vîrnarțul și urzicile. Dar aceasta se petrecea numai pe lîngă zaplazuri, hambare și grajduri ; altunde locul se luminase, se lărgise. După ploile căzute nu de mult nu se vedea, ridicindu-se de la pămînt, nici cel mai mic firicel de colb ; în aerul limpede, dincolo de grădinile deșarte din care se strînsese ovăzul, cînepa și fasolea, casele și pomii se vedeau acum deslușit, în contururi clare. Rămăseseră numai legume pitice, iar prin curți și uliți, de la un gard la altul și de la o casă la alta se mai așternea doar iarba măruntă, călcată în picioare. Livezile de vișini și pruni își răreau frunzișul, iar la poalele lor curgea din belșug lumina ; teii bătrîni, perii, plopii și paltinii scînteind ici, colo, cu frunzele lor galbene ruginii, dobîndeau la vîrfuri transparențe de dantelă. Singurele flori ce adăstau lîngă pridvoare și sub ferestre erau brumărele sfrijite și steluțe mărunte ; în schimb ochiul, răzbind acum prin spațiile goale de crînguri și printre crengile dantelate ale pomilor, putea vedea, întinse pe iarbă, inul brun și pînzele albe scînteind la soare, iar ici-colo undele similii ale Niemenului, ascunse mai înainte, lucind ca niște petice de material scump.

Era încă dimineață, căci trei ceasuri mai lipseau pînă la amiază, cînd satul se umplu de o larmă neobișnuită. Mult timp și fără răgaz duruiră roți, nechezară cai, se revărsară strigăte de bun-venit. De pe toate cărările ce tăiau cîmpia în lung și-n lat spre ograda lui Fabian soseau briști, galopau călăreți, mergeau întins, pe jos, săteni din Bohatyrowicze. În cele din urmă, mai bine de zece briști galbene și verzi, trase de un cal sau doi, se adunară în curtea lui Fabian și încă prin alte curți vecine și vreo cincisprezece cai înșeuați așteptau legați de garduri ; să fi fost poate vreo sută de suflete, bărbați și femei, tineri și virstnici care, asemeni unui val unduitor și tărcat umplea grădina, cărarea verde dintre grădină și livada de pruni și se revărsa pînă la drumul alb, curgînd mai departe spre cîmpul gol. Cîteva mile primprejur se

știa că aceștia erau invitații lui Fabian la nunta fiicei sale. Despre tatăl Elziusiei se dusese faima în district că era un ambițios și un limbut fără pereche, gata oricînd să încingă o petrecere pe cinste, dar și un scandal nesăbuit, așa încît cu toții, unii din respect, alții mînați de curiozitate, iar cei mai mulți trăgînd nădejde să petreacă jucînd și legînd prietenii, o porneau spre casa omului care, deși sărac, avea rubedenii și cunoștințe fără număr și, apoi, chiar de-ar fi fost a doua zi să moară de foame, acum avea ambiția să se poarte cu fală.

Era cît se poate de firesc ca la nunta unei fete din stirpea Bohatyrowicz-ilor și a unui flăcău din neamul Jasmont, nuntașii cei mulți să fie dintre aceștia. Totuși, la strigarea oaspeților și la binețele cunoscuților multe alte nume răsunară în văzduh și, plutind pe deasupra ierburilor, ajunseră la apa liniștită și clară a Niemenului, iar ecourile lor se repetară dincolo și purceseră pînă în adîncul codrului. Erau acolo mulți Zaniewski bătrîni și tineri din pașnicul sat Zaniewicze, cel cu pămînt mănos, și Obuchowiczi numeroși dintre cei ce sălășluiau în satul Obuchowicze, oameni cu faimă rea pentru că, deși țărani harnici și înstăriți, căutau gîlceavă, săreau iute la bătaie, și le plăcea să închine pahare multe. De dincolo de Niemen mai veniră din Tołocki Osipowiczii cei cu părul ca pana corbului și cu chipuri parcă dăltuite și Łozowicki din Soroczyce, cu mustățile semeț răsucite, scunzi la stat, dar de ispravă, știuți ca neam blînd și unit căci locuind cîte patru cinci într-o casă, cu certuri între ei nu l-au supărat pe Dumnezeu și nici amărăciune n-au făcut vreodată cuiva.

Cei din satul Staniewicze se deosebeau din mulțime prin frunțile lor înalte și boltite și cu cheliile lor prea timpurii care aminteau capetele pleșuve ale strămoșilor: se mai aflau aici și din nisiposul Glindzicze sărăntocii Maciejewski și din satul vecin Samostrzelniki — chibzuiții Strzałkowski. Din Starzyny starostele Starzyński i-a adus pe cei trei fii ai săi și numai două dintre fiice, niște fete voinice și roșii la obraz, de făceau cît patru, iar din Siemaszki veniră, ca trei pui de lei, frații Domunt, verii Jadwigăi, cei mai spătoși și mai moțați dintre toți băieții, așa cum dintre toate nevestele cele mai mărunțele și sub-

ţirele erau două fete din Siemaszki, venite cu doi dintre fraţii aceia ; delicate, palide, sfioase, se ţineau mereu una de alta, speriate parcă în timp ce se preumblau prin livadă cu rochiile lor de percal vrîstate cu alb şi albastru. Mai era acolo şi bătrînul Koroza cu copiii lui cei mari, încă mai demult din ţăran răzeş devenit proprietarul unei mici ferme, apoi economul din Osowce, cel cu nume căutat, Albin Jaśmont, care povestea, făcînd haz, tot felul de istorii ciudate despre stăpînul lui cel tînăr, iar cînd rîdea parcă bubuia tunul. Era de asemenea felcerul din satul vecin, subţirel şi sur ca un porumbel, cu profil delicat şi zîmbet hîtru, căruia toţi îi ziceau, cu respect, doctorul ; şi Józef Giecołd, micul arendaş, cu obrajii supţi şi cu o faţă izinită, a cărui soaţă purta flori la pălărie şi se îmbrăcase într-o rochie de lînă cu trenă lungă pe care o săltă prea sus cînd coborî din brişcă şi i se văzu ciorapul grosolan din aţă. Îndată după ce coborî, soţia arendaşului se grăbi să-şi aprindă ţigara, apoi, aşa, cu ţigara aprinsă, mijind ochii şi nebăgînd în seamă pe nimeni, c-un aer de superioritate trecu ţanţoşă prin ogradă şi se îndreptă spre casă.

Un lucru era limpede ; toţi cei adunaţi aici aveau mare grijă ca îmbrăcămintea lor să fie cît mai arătoasă, dar în privinţa asta nu ţinuseră seama de nici un fel de modă ori de vreun fel de canoane despotice. Ici, colo, unele fete aveau rochii discret drapate vădind oarecare aspiraţie la eleganţă, dar în rest mai toate erau cu fuste cît se poate de modeste şi corsaje strînse în cingători colorate, flori de toamnă în cosiţe, pe degetul cîte uneia lucea un inel de aur, iar la gît o broşă din sticlă strălucitoare cumpărată de la vreun negustor ambulant. Bărbaţii însă ofereau o privelişte mult mai veselă, mai pitorească. Surtucele negre, se amestecau cu cămăşile simple din pînză albă ; alături de scurtele cenuşii de dimie îţi luau ochii hainele din pînză subţire de culoare galben luminos ; printre sumanele lungi întunecate ale vîrstnicilor, surtucul lui Starzyński de un verde vegetal aducea cu o tufă tunsă rotunjit ; în toate culorile lumii scînteiau la gîtul flăcăilor cravatele şi basmalele legate cu fantezie, şi numai pieptii cămăşilor ca zăpada şi cizmele înalte pînă sub genunchi în care erau vîrîţi pantalonii, unificau în parte mulţimea

de bărbați înalți, arși de soare, ținîndu-și toți, ca unul, grumazul drept și capul cu semeție.

Acesta era poporul, dar un popor care niciodată n-a putut fi silit să facă o muncă de rob, nici nu s-a lăsat călcat în picioare, și nu s-a tîrît cu fruntea în țărînă sub ocara bătăii. Acesta era poporul, dar un popor avînd în spatele său, în trecutul cel mai îndepărtat, soarele strălucitor al drepturilor și destoniciei omenești, un soare care le trimetea pînă în prezent în suflete și pe drumurile vieții raze palide, dar încă arzînde. Acesta era poporul pătimaș, nestăpînit, caustic, certăreț, uneori atît de lacom de pămînt încît nu se da în lături de la crimă, scormonind glia asemenea cîrtiței, în tăcere și adînc, poporul legat de pămînt ca de o mamă și toate pulsațiile vieții și ale soartei lui simțindu-le în propria-i soartă. Era poporul scăldat în sudoare, cu mîinile și fețele înăsprite de muncă, dar cu umeri netezi și drepți, cu forță în brațe și în ochii care pătrundeau îndrăzneț și ager pînă în zările cele mai îndepărtate. Un pîlc mai numeros, oprit în vreun loc, îți apărea ca o pădure de stejari ivită din pămînt. Acolo unde răsuna vorba lor însuflețită, ți se părea că auzi ecourile acelui grai vorbit pe vremea cînd Rej din Nagłowice *, plecat asupra unei halbe de bere și a unei fripturi de berbec, petrecea în ospeție la Czarnolas **. Cînd rîdeau li se vedea șiragul dinților albi ca laptele printre buzele rumene, cînd scoteau cușmele își arătau frunțile neîntinate, mai albe decît obrăzele și deasupra lor moțurile cînepii, aurii, roșcate, negre, dar totdeauna bogate, stînd în sus cu semeție.

Așa arătau, însă, numai tinerii. Cei mai vîrstnici chiar și cei mai în putere aveau mersul domol, vorba cumpănită, măcar că adeseori tăinau îndelung, zîmbeau rar, iar fețele lor purtau brazde adînci. Se vede că viața pe care au dus-o le stinsese prea de timpuriu elanul, le sorbise din fețe roșeața și le îngreuiase picioarele cu poveri nevăzute. Burduhănosul de Koroza, fermierul, ori stacojiul de Starzyński erau aici niște excepții. În schimb te izbea

* Rej din Nagłowice — Mikołaj Rej (1505—1569), scriitor de frunte din epoca Renașterii, numit „părintele literaturii polone".

** Czarnolas — numele renumitei moșii aparținînd lui Jan Kochonowski, mult cîntată în poezia acestuia.

prin înfățișarea lui Walenty Bohatyrowicz cel uscățiv și deșirat, cu chipul ostenit și cu mustățile negre pleoștite, tată a șapte copii pe care trebuia să-i hărnească de pe urma unei bucăți de pămînt de zece pogoane ; dar al doilea Bohatyrowicz, poreclit de mult timp Apostolul pentru evlavia lui, își acoperise ochii injectați și pe jumătate orbi cu lentile mari, fumurii.

Femeile mai în vîrstă, la fel ca și bărbații de-o seamă, slabe cele mai multe, unele mici și delicate, cu fețe ofilite, vorbind domol și numai uneori aprinzîndu-se și ridicînd glasul se deosebeau de bărbați printr-un singur lucru: prin ținuta și gesturile lor ceremonioase. Cu bonete bogat împodobite, ori, cel mai adesea, cu cîte o basma simplă pe cap, în caftane largi și mantile de modă veche, cu gulere mari la gît și cu mîneci albe ca zăpada contrastînd cu mîinile arse de soare, făceau reverențe în fața cunoscuților, își dădeau întîietate pe poteci și în fața ușii, se avîntau în discuții care mai alese, care mai banale.

Toată acea mulțime adunată cu cîteva ore înainte de amiază vibra de o așteptare plină de neliniște. Mirii și alaiul de nuntă : cei doi staroști, două sfaște și cei șase vornicei împreună cu perechile lor nu se arătaseră defel oaspeților veniți ; prea puțini intraseră în casă, ci mai toți se preumblau prin ogradă și pe uliță, ori se așezară pe bănci lungi puse ici, colo, ori stăteau pe cîte un maldăr de scînduri lîngă șură, pe cîte un pietroi, ori pe pîrleazuri. Se știa bine că mireasa gătase cu îmbrăcatul și era timpul s-o pornească spre biserică, numai că lipsea bărbatul cel mai de seamă al alaiului : primul vornicel. Cu toții vorbeau despre unul și același lucru, despre acel nuntaș grozav de important. Nu era de mirare că întîrzia: un om atît de bogat, de chipeș și mintos trebuia să facă fasoane, să se lase așteptat. Bărbații spuneau că acel Kazimierz Jaśmont strînge pe puțin cîte o sută de căpițe de secară și cîte treizeci de căpițe de grîu seceră de pe locul lui, că ține vreo douăzeci de capete de vite și crește cai de rasă pe care-i vinde cu preț bun. Că nu demult și-a clădit casă nouă și grăiește față de toți că are de gînd să se însoare, fiindcă s-a săturat de burlăcie. Are treizeci și doi de ani și caută fată cu zestre. Da, cum altfel ! Ar fi putut nici să nu vină la o nuntă ca asta dacă n-ar fi fost

dorința de a o vedea pe Domuntówna. Moștenitoare bogată ! Unul cu altul laolaltă ar face avere frumoasă. Numai că jocul ăsta are două capete ; se pare că Domuntówna ar fi ca și logodită cu altcineva. Se zvonește, dar poate că nu-i adevărat. Femeile mai vîrstnice își povesteau cît de bogat era Kazimierz Jaśmont. De muncit muncește, căci nimănui nu-i vine de-a gata, ară și coseşte singur, dar ține pe lîngă el și doi argați, are ceas de aur, iar într-o duminică dimineață, cînd Michał Zaniewski s-a dus la el cu o treabă, l-a găsit în halat de casă. Ședea în halat, fuma pipa tacticos și-și bea ceaiul ca un mare boier. Poftim de vezi ! De ce altora nu le surîde niciodată asemenea noroc ? Se vede că așa vrea Dumnezeu ca unul să se aleagă cu făina iar altul cu neghina.

Fetele strînse grămadă se uitau cu atîta încordare pe drum de li se înceţoșaseră ochii ca să-l vadă venind pe nuntașul cel întîrziat. Una susținea că Jadwiga o să-l lase cu buza umflată pe pan Kazimierz, fiindcă ea de mult l-a ales pe Jan Bohatyrowicz și că nu se știe din care pricină trebuie să se mărite cu el ; alta zicea că pan Jaśmont o să-l înlăture pe Jan din calea Jadwigăi căci, ce să mai vorbim ! e poate de patru ori mai bogat ; altele îl lăudau grozav pe mult așteptatul cavaler, zicînd că-i iscusit la danț și se pricepe să grăiască în versuri. Fetele cele delicate, palide, și grațioase din Siemaszki, ținîndu-se de mînă, intrară în cercul celorlalte fete înalte și zdravene din Bohatyrowicze, din Jaśmonty, din Zaniewicze și din Starzyny și, pentru că erau străine aici și nu cunoșteau aproape pe nimeni începură să întrebe cu sfială, încetișor, dacă primul vornicel va rosti oraţia de nuntă, căci fiind atîta de bogat, poate că e și fudul și atunci n-o să vrea. O fată din Starzyny și două din Zaniewicze vorbiră amîndouă deodată că asta atîrnă numai de faptul dacă îi va plăcea perechea pe care i-au ales-o, adică prima druşcă: iar dacă n-o să-i placă atunci poate că o să facă mofturi; dar dacă va rosti-o, atunci oraţia lui va fi tare frumoasă căci are meșteșug la vorbă și se pricepe a o împodobi cu versuri. Osipowiczówna, cea cu părul **ca pana** corbului și zveltă **ca** un plop tînăr **nu** știa cine va **fi** prima druşcă a Elziusiei dar fetele din Bohatyrowicze știau prea bine că va fi domnișoara Justyna Orzelska de la Korczyn, ru-

bedenia domnului Korczyński şi, spunînd acestea zîmbiră una către alta atît de cu-nţeles, încît atraseră atenţia tuturor.

Deodată, pe poteca verde dinspre poartă se auzi un huruit, un ţropot iuţit de galop, un sforăit puternic şi un vehicol se opri în faţa pridvorului. Sosise primul vornicel. Venise cu brişca trasă de un cal, dar ce mai brişcă şi ce mai cal ! Trăsura de un verde crud, era nou-nouţă, şi lucea toată iar calul, un armăsar negru (nuntaşii şopteau între ei că face trei sute de zloţi şi că e luat din propria herghelie), avea grumazul arcuit şi părul — catifea curată. Mînînd calul iute — îşi dădea seama că întîrziase — Kazimierz Jaśmont ţinea cu o mînă îmbrăcată în mănuşă albă hăţurile din curele, iar cu cealaltă îşi ridica întruna şapca albastră de pe cap, salutînd pe cunoscuţi ; atunci apărea fruntea lui înaltă şi părul blond, ondulat, dat spre spate, strălucind ca aurul în soare. Lăsă brişca pe seama unuia dintre fiii lui Fabian iar el intră în casă. Acolo stătu scurt timp, după care, ieşind iarăşi în pridvor, strigă :

— Muzica !

La strigătul lui ieşiră din mulţime fraţii Zaniewski, trei tineri cunoscuţi ca muzicanţi amatori îndrăgostiţi de arta lor, ce cîntau pe la nunţile vecinilor, fără a urmări vreun cîştig, ci numai de plăcere şi prietenie. Două scripci şi un contrabas stăteau de cîteva ore rezemate de peretele casei. Ceteraşii le înşfăcară şi dădură fuga cu ele în casă. Odată cu ei se îmbulziră şi ceilalţi nuntaşi, unii intrînd înăuntru, alţii oprindu-se grămadă în uşă ori pe la ferestrele deschise.

Odaia de oaspeţi a lui Fabian era la fel de încăpătoare ca şi a lui Anzelm, numai că pereţii erau mai zgrunţuroşi iar podeaua mai învechită. Din mobilele ce se aflau în ea de obicei, azi nu se vedea nici una, dar fiecare îşi putea închipui că patul cu maldărul de velinţe, scrinul şi sipetele fuseseră scoase anume pentru a fi înlocuite cu mese. De-a lungul a trei pereţi stau acum rînduite trei mese lungi improvizate din scînduri, acoperite cu pînză albă şi încărcate cu fripturi, plăcinte şi brînzeturi din care cîţiva nuntaşi se şi înfruptaseră. În jurul meselor : băncuţe şi scaune. În spaţiul mic dintre mese stăteau părinţii mire-

sei și ai mirelui, două sfaște și doi starosti. Elziusia, într-o rochie albă din muselin, purtînd pe cap tiulul lung pînă-n pămînt, avea alături pe logodnicul ei legat la gît cu un papion alb, așa de lat și de scrobit încît nu putea face nici o mișcare. Mai încolo, cu spatele la ușă — șase vornicei cu perechile lor : Kazimierz Jaśmont cu Justyna, Witold Korczyński cu Antolka Jaśmontówna, Jan Bohatyrowicz cu Marylka din Zaniewicze, Adam Zaniewski cu Stefka Obuchowiczówna, Władysław Osipowicz cu Cecylia Staniewska și Michał Bochatyrowicz cu Alberta Starzyńska. La ușă, lîngă perete stăteau muzicanții. Prin fereastra deschisă razele unui soare palid se revărsau din belșug în odaie, cădeau peste bucatele întinse pe masă, pe fața de rîșcov a lui Fabian, pe boneta albă ca zăpada cu volane scrobite a nevesti-si, pe surtucul ca iarba al lui Starzyński, pe fața gălbejită și pe coafura complicată a sfaștei Giecołdowa, pe născiorul cîrn și roșu de plîns al miresii, pe surtucele albe și negre ale vornicelor și pe rochiile albastre ori trandafirii ale druștelor. În tindă era plin de asemenea surtuce și rochii ; nimeni nu mai făcea nici o mișcare și se lăsase o liniște deplină încît se auzea, ca suflul unor foale uriașe, răsuflarea grea a mulțimii înghesuite.

Deodată sfașca Giecołdowa aruncînd o privire trufașă spre cei din jur zvîrli țigara abia începută și o strivi cu talpa mare a pantofului din stofă neagră. Fu nevoită să-și întrerupă îndeletnicirea preferată și nepotrivită cu împrejurarea, din pricina unui gest pe care-l săvîrși primul vornicel. Toți cei de față așteptau, cu o neliniște pe care nu și-ar fi mărturisit-o cu glas tare, să vadă dacă va rosti oratia sau nu, așa cum mai făcuse el în alte rînduri cînd strîmbase din nas, declarînd că nu vrea s-o spună fiindcă nu-i plăcea perechea. Totuși, cu cîteva minute înainte, cînd Fabian făcuse cu mare ceremonie prezentările, mulți au băgat de seamă că, măsurînd-o dintr-o ochire, s-a înclinat pînă la pămînt în fața Justynei așa cum nimeni nu-l văzuse vreodată înclinîndu-se în fața cuiva, iar cînd ea i-a întins mîna el i-a sărutat vîrful degetelor. După aceea, întorcîndu-se către vornicei a pocnit din degete și a rostit cît a putut de încet :

— O minune! Ți se umple gura de miere cînd o privești!

Jan se aprinsese tot la față și, ca de obicei cînd era emoționat își ridicase privirea în sus; alții îi întăriseră spusa plesnindu-și limba de cerul gurii și clătinînd din cap. Numai Władysław Osipowicz căruia părul negru îi stătea ridicat ca două aripi de corb, șoptise către Cecylia, cea cu ochii ca safirul, la mîna căreia aspira:

— Eu nu văd nimic nemaipomenit la domnișoara asta!

Așadar îi plăcuse! Acum Kazimierz Jaśmont își făcu loc și se desprinse din grup, se duse în fața mirilor lîngă masa pe care fusese pusă o tipsie cu mănunchiuri de mirt, își trecu mîna înmănușată prin moțul auriu și începu să grăiască cu glas atît de răsunător încît putea fi auzit pînă-n grădină:

— Iată cununița făcută nu din perle, nici din diamante, ci din mirt verde împletită; simbol al fecioriei și ochiului desfătare, ție, jupînească mireasă, în aleasa zi de astăzi, podoabă de mare cinste menită e să-ți fie...

Spunînd acestea întinse arătătorul spre tipsia cu mirt. Luă din ea o cununiță și ținînd-o cu grijă în mîna întinsă spre tînăra pereche, rosti mai departe, tot mai tare:

— Și acum luați aminte preacinstiți miri la aceste cîteva cuvinte pe care le voi rosti precum urmează:

Cinstită mireasă, sosit-a ceasul cînd se cuvine a purta cununa ce-ți era pregătită și-ți stă înaintea ochilor; de acum ea pieri-va și nu se va mai întoarce nicicînd pe fruntea ta.

Aici Elziusia începu a hohoti încetișor și-și scoase cu mare greutate batista din buzunarul rochiei de mireasă. Vornicelul, cu ochii țintă la ea, cuvînta neîntrerupt:

— Ah! ce floare rară este fecioria și cum să n-o regreți! Cu lacrimi multe se cade s-o stropești căci oare cum trebuie să fie inima fetei care n-ar plînge într-o zi ca asta? Iară eu așa grăiesc, că e firesc lucru pe lume ca tot omul să-și aibă umbra lui și că Domnul Dumnezeu care a făcut cerul, pămîntul și stelele ce strălucesc, întru fericirea omenirii, în marea lui înțelepciune a lăsat și rînduiala căsătoriei. Nu e în ea pricină de mîhnire și căinare, pentru că tu, cinstită mireasă, deși te vei lipsi acum de ocrotirea părintească, vei dobîndi în schimb prieten

credincios pînă la moarte. Iar tu, preacinstit mire, ia aminte, că Dumnezeu prin soare veseleşte lumea, iar bărbatul prin nevasta cea bună. Acum, cînd sosit-a ziua nunţii voastre, iată, eu, ca întîiul vornicel şi mai vîrstnic decît voi, vă urez preacinstiţi miri, din partea tuturor nuntaşilor aflaţi aici de faţă, rude, prieteni, cunoscuţi, multă fericire...

Acum glasul i se curmă şi în îmbulzeala aceea nu se mai auzi nici măcar răsuflarea, atît de încordaţi aşteptau cu toţii cuvintele ce aveau să urmeze ; şi, într-adevăr, încă mai solemne şi mai duioase răsunară :

— Fie zilele voastre ca această cunună în care florile luminoase cu cele-ntunecate se-mpreună, dar toate sînt în bucurie pentru că laolaltă ştiu să se ţie, grijile după fericire şi fericirea după griji în pace să le purtaţi, prin dragoste şi prietenie mîngîiere unul la altul să aflaţi. Bucuraţi-vă, că astăzi, în sfînta biserică o pereche de oameni se uneşte, iar prin unirea lor credinţa noastră se întăreşte ! Iată, cîntă muzica...

Într-adevăr, cele două viori şi contrabasul începură să cînte ceva ce aducea cînd a marş solemn cînd a mazurcă. Primul vornic, ţinînd în mîini tava cu bucheţele de mirt, puse capăt muzicii solemne şi rosti ridicîndu-şi glasul :

— E timpul să mergem la biserică, la săvîrşirea celei de a şaptea taine sfinte, taina cununiei ; dar mai înainte plecaţi-vă genunchii în faţa mamelor şi a taţilor voştri ca să primiţi binecuvîntarea. Te rog, domnişoară drăguţă, să primeşti aceste bucheţele de mirt cu fruntea senină, cu inima deschisă şi cu mînă darnică şi să le împarţi alaiului ca simbol al zilei de nuntă...

Făcu o plecăciune adîncă şi dădu Justynei tipsia cu mirt iar ea puse în schimb o batistă din pînză subţire, albă pe care se vedeau două litere brodate cu măiestrie. Faţa toată, mare, rumenă şi pistruiată, cu fruntea înaltă şi mustăţile răsucite în jos, se aprinse de plăcere şi de mîndrie.

— Dacă aş fi primit în dar aur şi briliante nu m-aş fi bucurat atît, ca de această amintire pregătită de mînuţele domniei tale, grăi, şi din nou i se plecă pînă la pămînt ; în aceeaşi clipă însă se simţi cuprins de nişte braţe.

Era Witold, cel de al doilea vornicel, care îl sărută cu înfocare pe amîndoi obrajii.

— Iartă-mă... spuse, poate ai să te superi că mă port atît de familiar, deşi ne cunoaştem atît de puţin... dar oraţia dumitale a fost minunată... Domnia-ta ai ticluit-o, ori... ?

— În parte, în parte... spuse strîngînd mîinile noului prieten atît de energic încît mănuşa lui albă pîrîi şi plesni. Deodată muzica încetă şi glasul lui Fabian răsună în odaie atît de schimbat, aproape de nerecunoscut. Elzusia i se aruncă la picioare cît era de lungă, iar mirele căzu în genunchi de bufni podeaua ; din pricina papionului tare şi lat nu putea să-şi plece capul, ci sta ţeapăn de parcă înghiţise un par. Fabian, în schimb, cu toate că după obicei nu era dator să rostească oraţie, începu a grăi cu glas piţigăiat, schimbat se vede de emoţie, ori poate că anume şi-l potrivise el astfel :

— Moşii şi strămoşii noştri tot în locul ăsta şi-au sărbătorit nunta unde şi eu ţi-am pregătit-o, fiica mea, astăzi, pe a ta. Se cade să ştii că nu şade bine să fii certăreaţă, risipitoare, flecară, să stai cu mîinile în brîu, ori, Doamne păzeşte, să apuci vreo cale greşită şi să duci viaţă nevrednică, ci prietenului tău să-i rămîi credincioasă pînă la moarte, în toate să-i fii de ajutor, să i te supui, să nu i te împotriveşti...

La aceste cuvinte, Elzusia, cu toate că sta atît de aplecată încît aproape se da cu fruntea de podea şi-şi ştergea ochii întruna cu batista, îl trase pe mire de poalele hainei şi-i şopti :

— Apleacă-te ! E frumos să ţii nasul sus cînd te binecuvîntează tata ?

Ca la comandă, Franuś strivi energic cu bărbia marginea papionului şi-şi plecă fruntea la pămînt. Tocmai lui i se adresa acum Fabian :

— Iar ţie, ginerele meu, îţi grăiesc cuvînt cu inimă de părinte şi te povăţuiesc ca pe soaţa pe care ţi-o dau s-o respecţi şi în toate să-i fii de ajutor, s-o înţelegi, să n-o bruftuluieşti, să nu te porţi cu nevrednicie, ci...

Aici, cu toate că ochii îi jucau în lacrimi, mustăţile lui ţepoase începură să-i joace parcă poznaş.

— Precum ţii hăţurile aşa trebuie să-ţi stăpîneşti nevasta, să nu-i dai prea mult frîu liber ; şi ia aminte că un gospodar rău ajunge de rîpă oricît ar fi zestrea de frumoasă, în schimb cel priceput şi chibzuit din orice scoate un lucru bun. Cu acestea, copiii mei, ultim cuvînt de părinte adresîndu-vă îl rog pe Dumnezeu Atotputernicul să vă binecuvînteze, şi să trimită asupra voastră... mila Sa... şi... fe... fericirea să...

Începu să plîngă de-a binelea iar ultimile cuvinte nu le mai auzi nimeni. La rîndul lor părinţii mirelui binecuvîntară perechea cea tînără şi plînseră ; şi sfaşca Starzyńska plînse în hohote, iar sfaşca Giecoldowa, dispreţuind slăbiciunea gloatei clipi des din pleoape, ţinîndu-şi bine lacrimile să nu înceapă să cadă ; mireasa, şi după ea mirele numai că nu răcniră cînd, deodată, dincolo de fereastră, în mozaicul de chipuri omeneşti se arătă faţa suptă, gălbejită, cu ochelari mari fumurii a lui Apostol Bohatyrowicz care, ridicînd braţul spre cer, exclamă tînguitor :

— Făgăduită este împărăţia cerurilor aceluia care fiului ori fiicei sale îi rînduieşte nuntă creştinească !

Cuvintele lui fură picătura ce revarsă paharul. Emoţionaţi, cei mai mulţi se porniră pe plîns şi totodată începură a se săruta între ei. Plîngînd se îmbrăţişară şi se sărutară părinţii miresei şi părinţii mirelui, starostii şi sfaştele, druştele şi vorniceii, iar în odaia de oaspeţi, în spatele uşilor şi ferestrelor cîteva minute nu se auzi nimic altceva decît ţocăituri şi suspine, iar printre acestea, începute, întrerupte şi neterminate felicitări, mulţumiri, binecuvîntări şi urări. Druştele plîngeau şi rîdeau totodată, sărutau şi felicitau în dreapta şi-n stînga, se foiau printre oaspeţi şi tuturor femeilor le prindeau bucheţele de mirt în piept, iar primul vornic, Kazimierz Jaśmont simţi nevoia să facă ordine în învălmăşeala aceea. Purtîndu-şi privirea de cîteva ori pe deasupra talazului agitat, dădu nerăbdător din umeri, pocni din degete de cîteva ori, deschise gura şi apoi o închise, cînd, în sfîrşit, scuturîndu-şi moţul se încordă ca o strună şi strigă cu glas de tunet :

— Plecarea !

După care, înaintind greoi ca o balenă, își făcu loc prin mulțime cu pieptul și cu coatele. Glasul lui, ca un bizîit de albină, se auzea mereu :

— Plecarea, domnilor ! Hait ! Plecarea ! Plecarea ! Plecarea !

Mai mult de jumătate dintre nuntași se îmbulziră spre briști și spre caii înșeuați, dar primul vornicel se opri cu brațele întinse în lături și, oprind năvala cu pieptul lui puternic, strigă :

— Mai domol, domnilor ! Mai domol ! În ordine ! În ordine.

Și mult timp, așa, prin mulțimea de capete, de surtuce și rochii, rotindu-se în jurul trăsurilor și cailor se ivea pretutindeni șapca lui albastră, ce-i acoperea doar ciuful, iar glasul impunător dirija necontenit :

— Vă rog să vă așezați. Așezați-vă, domnilor ! Vă rog! Mireasa cu sfașca ei ! Mirele cu starostele lui ! A doua sfașcă, al doilea staroste împreună ! Prima drușcă ! Unde e prima drușcă ? Veniți cu mine ! Vă rog frumos ! A doua drușcă cu al doilea vornicel. A treia drușcă și al treilea vornic... Muzica ! Hei, auziți voi, cei de colo, muzicanților ! Zaniewski, hei ! Așezați-vă în trăsura aceea... colo... în urma alaiului !...

Și așa mai departe cam vreun sfert de ceas se scurse pînă cînd în sfîrșit, deodată văzduhul se umplu de chiote, de rîsete, de tropăitul și fornăitul cailor, de duruitul roților și toate laolaltă cu muzica se învălmășeau, iar din norul de colb ce se înalță deasupra ogrăzii lui Fabian, convoiul de trăsuri lunecă pe covorul moale, spălăcit, ce învește mînta cîmpia largă, sub soarele palid, în aerul străveziu, cu limpezimi de cristal.

În ograda lui Fabian mai stăruia încă larma. Cel puțin jumătate dintre oaspeți rămaseseră aici și se răfuiau cu bucatele întinse pe mese ; pînă la asfințit se tot schimbară mesenii. La supa de carne, la fripturile, cîrnații, tăițeii și plăcintele udate cumpătat cu bere și cu mied, din lipsă de loc, nuntașii se așezau pe rînd. Cînd unii se ospătau, alții, așteptîndu-și rîndul, se plimbau prin livadă și pe uliță, tainau se sfătuiau.

Fabian nu părăsise odaia, se agita și se străduia cu atîta zel să mulțumească pe fiecare, încît se făcuse lac de

sudoare ; tot timpul își ștergea cu batista fața, chelia și ceafa. Cu toată voia bună și vorbăria lui obișnuită, oricine își putea da seama, însă, că îl rodea ceva. Spunea mai puține glume și vorbe cu tîlc ca altădată, se oprea ades în mijlocul vreunei fraze și cădea pe gînduri, încreținduși fruntea. Îngrijorare mare se citea și pe fețele altor Bohatyrowicz; mai cu seamă la gospodarii mai vîrstnici și la cei cu copii, măcar că trăiau sincer plăcerea odihnei și a sărbătorii, iar la închinatul paharelor, nu prea mari, de bere și de mied arătau liniștiți și așezați. Povesteau, unii cu glasuri mai domolite, alții cu voci ridicate, celor din alte olaturi despre pricina ce-o avuseseră cu domnul Korczyński, cum pierduseră procesul și ce pagubă mare li se trăgea de aici. Cîte unii murmurau posomoriți că după nunta asta nu va trece mult și va cădea năpasta pe capul lor, ori că petrecerea se va termina cu bocet atunci cînd neîndurătorul și hapsînul vecin li se va așeza pe grumaz silindu-i să plătească. Cînd cei mai gălăgioși și mai petrecăreți dintre meseni îl felicitară pe Fabian pentru nunta mîndră ce-o făcuse fiică-si, acesta scuturâ din mînă și grăi, dîndu-și pe față obida.

— Ah, Isuse, tu care ai răbdat răstignire pe cruce ! strigă, desfăcîndu-și brațele în lături. Mai bine m-ar fi înghițit pămîntul decît să ajung să trăiesc asemenea nenorocire și să pat o rușine ca asta! Nuntă ! Nuntă ! Sigur că e nuntă, și încă nunta fiică-mii că doar o fată am, așa cum un singur cap pe umeri mi-a dat Dumnezeu ! Dar ce scofală ! Trei zile petrecere și apoi amărăciune pîn-la moarte ! Mai bine să se despice pămîntul, Doamne, și să mă înghită, mai-nainte de-a se sfîrși nunta asta !

Alți musafiri încercară să-i liniștească pe cei necăjiți.

— Nu vă fie teamă ! Mare-i mila lui Dumnezeu, exclamă Starzyński.

Apostol Bohatyrowicz ridicîndu-și ochii cu ochelarii fumurii în tavan, grăi cu glas frînt :

— Mîhnirile astea sînt trecătoare, curate deșertăciuni omenești... zădărnicii...

Dar Strazalkowski cel grav cu fața îmbătrînită și istovită și cu ochi mari gînditori, îmbrăcat într-un mintean din stofă de casă, încercă să-i convingă :

— Ce să-i faci ? Nu se cuvine să vă amăriți făcîndu-vă tot felul de griji căci nu ajută la nimic. Pan Korczyński este un om dur și neînduplecat cu cei săraci, nu mai încape vorbă... îl știm noi... oho, oho ! prea bine l-am cunoscut pe pielea noastră !... Dar aud că are un fiu omenos care nu se uită lupește la oameni. Poate o vrea el să pună o vorbă bună pentru noi...

— Sigur ! cum să nu ! Și eu m-am gîndit la asta, sări cu vorba lui tărăgănată Valenty Bohatyrowicz.

— Trebuie să mergem la el, ziseră alții. Altminteri nu se poate decît să-l rugăm să mijlocească între noi și domnul Korczyński.

La auzul acestor vorbe Fabian se făcu foc, se împotrivi, ba chiar se revoltă. N-o să roge pe nimeni pentru nimic. Are să-și vîndă ultima vacă și are să stea ca Lazăr la poarta bogatului. Dar ceilalți strigară la el :

— Ce mai ții coada sus cînd ești neputincios ?

Acum ți-e ușor să faci pe grozavul și să te zbîrlești la noi, dar atunci n-ai putut să te abții și să nu ne vîri pe toți în proces ? Ori măcar să fi căutat un avocat mai de ispravă. Ne-ai băgat pe toți în gura lupului și-acum, cînd se ivește o portiță de scăpare, dai înapoi...

Vorbele acestea îl tulburară și-l mîhniră profund.

— Nu mă simt vinovat cu nimic ! se dezvinovăți el mai mînios, mai plîngăreț ; n-am vrut să vă fac rău. M-am gîndit să procedez cum e mai bine pentru satul nostru și să mă răzbun pe domnul Korczyński. Iar acum trebuie să fiu tăiat bucățele pentru că am fost înșelat de un netrebnic ?

— Da, ce, domnișorul Korczyński îți pune unghia-n gît ? strigară megieșii. Față de el nimeni nu s-ar rușina să se umilească, pentru că el nu scuipă în ochii celor sărmani, este binevoitor cu noi și ne arată prietenie...

— Să mă bată Dumnezeu ! strigă Fabian luîndu-se cu mîinile de cap, dacă m-am așteptat la o nenorocire ca asta ; să ajung la bătrînețe sărman ca Iov și să cer îndurare...

Dar Apostol, ridicîndu-și brațele uscate ce ieșeau din mînecile largi ale sumanului, proroci :

— Nu vor ispăși fiii în locul părinților, ci fiecare își va primi osînda pentru greșeala lui.

Cam astfel vorbeau între ei vîrstnicii în camera de oaspeți, nu prea veseli cum s-ar fi cuvenit la o nuntă ; în schimb, tineretul, în grădină și pe uliță, nu-și bătea capul cu grijile, ci sta departe de asemenea gînduri amare. Se apropia seara, sosise timpul să înceapă jocul, căci adierea răcoroasă a serii începuse să mîngîie fețele aprinse de îmbuibare, de vorbă și rîsete, dar se zăbovea din fel și fel de pricini. Mai întîi mirii și alaiul lor stătură prea mult la masă fiindcă la început starostele Starzyński s-a lungit prea mult cu oratia, întreruptă la fiece două vorbe de rîsul lui ca un bubuit de tunet, iar la sfîrșit Apostol a rostit niște rugăciuni și a făcut unele preziceri care le-au mers la inimă, apoi au fost chemați la masă muzicanții, iar acum, după ce și muzicanții au mîncat, altă piedică : primul vornicel, nemulțumit se vede de ceva, se vînzolea, acru, pe drum, ori se oprea în mijlocul lui și cerceta poteca așteptînd parcă pe cineva și nevrînd să stea de vorbă cu nimeni afară de frații Domunt. Se vede că se cunoșteau mai demult iar acum se împrieteniseră ; și se mai vede că voia să se fălească în fața noilor prieteni căci, ba își scoase armăsarul negru din grajd și-l arătă pe toate părțile, ba la fiecare două minute își scotea ceasul de aur din buzunarul vestei, prefăcîndu-se că vrea să știe cît e ceasul, ba, în sfîrșit, întinzîndu-și mult înainte piciorul încălțat cu cizmă strălucitoare apucă un pai de pe jos și începu să se scobească între dinți, așa cum sînt obișnuiți să facă aristocrații după ce mănîncă. Cu toate că era destul de înalt și lat în spate, pe lîngă uriașii veri ai Domuntównei părea aproape pirpiriu, în schimb îi întrecea cu mult în îndrăzneală și eleganță. Curînd veniră lîngă ei cîțiva fricoși care nu-i cunoșteau pe Obuchowiczi, mai apoi li se alătură și Michał Bohatyrowicz în costumul lui de culoarea canarului, ținîndu-și o mînă în șold, se apropiară și băieții Łozowicki, iar odată cu ei apăru și Staniewski cel cu frunte lată. Astfel se adunară laolaltă peste vreo douăzeci de flăcăi și formară în mijlocul drumului un pîlc de la care răzbăteau, în văzduhul liniștit, discuții însuflețite.

În spatele lor, pe marginea uliței — fiii lui Fabian: roșcovanul și urîciosul Adam, împreună cu Julek cel spătos,

veşnic zîmbăreţ şi la fel de roşcat, făcîndu-şi loc prin mulţimea de băieţi şi fete deschiseră larg „sala" de danţ.

Era şura ce se afla la marginea grădinii, chiar lîngă drum. Porţile trosniră, scîrţîind şi se dădură de perete, iar din adîncul întunecos răbufni pînă-n grădină şi în uliţă mirosul tare al grînelor. Fabienii se căţărară ca nişte veveriţe pe stîlpii groşi ce despărţeau raclele cu grîne de aria şurii unde se îmblăteau spicele şi atîrnară felinare bine închise. Dincolo de arie se aşezară muzicanţii, acordîndu-şi instrumentele cu sunete prelungi şi piţigăiate de vioară şi cu grohăieli de bas ; pe de lături, pe bănci înguste aşezate între stîlpi începură a se aşeza femeile mai virstnice ; fetele din Siesmaszki, delicate şi sfioase, străine pentru toţi cei de acolo, se preumblau prin mijloc, ţinîndu-se de mînă ; cu toată supleţea siluetei şi a trăsăturilor se vedea că sînt sărace şi că muncesc din greu. Deodată nuntaşii de afară văzură venind din cîmp şi cotind spre uliţă două siluete ce se apropiau destul de repede : un cal şi o femeie. Calul era voinic, bine îngrijit, dar şchiopăta rău de un picior şi femeia îl zorea lovindu-l uşor cu o creangă.

— Doamne Sfinte ! se auziră glasurile femeilor din poarta şurei, asta-i Jadwiga. Da, ce, şi-a pierdut mintea de se-arată în halul ăsta, într-o zi de nuntă ?

Înaltă, spătoasă, desculţă, îmbrăcată într-o zăvelcă şi cu caftanul roz avînd încă pe el urme de praf de la secerat, cu coşiţa răvăşită pe umeri, Domuntówna mîna calul beteag cu creanga aceea şi trecu, fără să-i pese, pe lîngă nuntaşii gătiţi în straie de sărbătoare. La cîteva întrebări şi saluturi ce-i fură adresate de după gard şi din poarta şurei răspunse cu glasul ei grav, fără să încetinească mersul, că argatul i-a vătămat calul şi a trebuit să-l ducă ea însăşi la veterinar, iar acum chiar de acolo se şi întorcea. N-a mai vrut să dea calul pe mîna argatului ca să nu i-l prăpădească.

— Dii, diii ! strigă, lovind uşor crupa calului şi întrebă pe una dintre femei :

— Dar verii mei din Siemaszki au venit ?

Primul vornicel făcu ochii mari de mai-mai să-i iasă din orbite. O văzuse el şi mai înainte, dar astăzi îi plăcea cu

mult mai mult decît altcîndva. Se plesni cu palma peste coapsă și pocni din degete :

— Strașnică fată ! Pe dată se vede că-i gospodină, cunoaște prețul unui cal bun ! Hei, dacă aș fi putut să mă uit mai de aproape la calul acela aș fi povățuit-o eu mai bine decît veterinarul ce anume să facă.

Era limpede că-i tremura inima și după cal și după fată dacă picioarele desculțe, cosița ciufulită și fusta grosolană nu o coborîră în ochii lui, ci dimpotrivă, treziră respect și încredere în destoinicia ei. Nu avu cînd să se uite însă mai de-aproape nici la fată nici la calul cotonog pentru că amîndoi dispărură repede pe poteca îngustă ce le scurta drumul către casă. Cineva o întrebă de departe dacă vine la danț. Îi strigă că nu-i arde ei de danț acuma cînd trebuie să îngrijească de calul bolnav și să stea lîngă bunicu. Jaśmont, numai urechi, auzi răspunsul și luîndu-i pe după umeri pe cei doi frați Domunt, le grăi ceva în șoaptă iar ei o luară la fugă pe urma verișoarei ; îi văzu de departe cît de bucuroși își strîngeau mîinile, cum îi spuneau ceva, o rugau, dar ea se împotrivea scuturînd din cap că nu se învoiește pînă ce, în sfîrșit, iarăși dînd mîna cu verii ei mînă calul mai departe spre casă. Frații Domunt, cu moțurile-n vînt, se-ntoarseră într-un suflet la Jaśmont, fluturîndu-și de departe șepcile și strigînd :

— Vine ! Da, cum altfel ! Se-nțelege că vine ! La început nu voia, spunea că trebuie să aibă grijă de bătrîn, dar a fost musai să dea ascultare verilor ei și a făgăduit că vine !

La vestea asta, de mulțumire, lui Kazimierz Jaśmont îi se luminâ fața mare, rozalie, pistruiată ; se uită mai întîi la ceasul de aur, apoi scoase din buzunar o tabacheră de piele și-i cinsti cu țigări pe verii Jadwigăi.

În clipa aceea, din partea opusă, dinspre conacul de la Korczyn, se vedeau venind două femei ; una foarte înaltă, cu o mantilă neagră și cu un pieptene mare înfipt în păr, cealaltă mult mai scundă, într-o rochiță albă cu fundă roz. Witold tocmai vorbea cu entuziasm unui pîlc numeros de flăcăi ce-l ascultau cu interes despre fertilizarea pămîntului de pășune ; văzîndu-le, se grăbi să le iasă în întîmpinare și le sărută mîna. Fetele din poarta șurei se grăbiră să strige cît putură la nevasta lui Fabian și aceasta se ivi

într-o clipită, începînd cu reverențele ei de menuet înaintea domnișoarei Marta Korczyńska și neuitînd să amintească de fala neamului Giecold. Se aflau chiar lîngă peretele șurei asaltat de buruieni, cînd, din partea cealaltă, dinspre ograda lui Anzelm își făcu apariția o ceată gălăgioasă și nespus de veselă. Era mireasa, în rochia ei sclipitoare de nuntă care, împreună cu mirele și cu cîțiva băieți și fete îl luaseră pe sus pe vecinul Anzelm, și-l aduceau la petrecere. Nu voise să vină, nu suferea vorbăria, lumea multă și gălăgia. Se ferecase în chilia lui, cînd colo, dăduse peste el alaiul de nuntași în frunte cu mireasa care sărise prima pe fereastra deschisă. Îl făcură în toate chipurile : că face pe contele, că-i un morocănos și un cătrănit, că le disprețuiește petrecerea, îl implorară, îi strigară la ureche pînă cînd, în sfîrșit, căzu la învoială să vină cu ei pentru un ceas ; doar atît, pentru un ceas, ca să nu-i jignească pe miri dîndu-le a gîndi că un neam atît de apropiat și, încă, vecin de casă le nesocotește nunta. Îi rugă, numai, să-l păsuiască puțintel ca să încalțe cizmele noi și să-și lege o cravată neagră la gît. Cămașa era tot cea de fiecare zi. Acum nu se mai împotrivea ; mereu își scotea cușma de oaie și o pleca înaintea cunoscuților, mergînd cu privirea încețoșată și c-un zîmbet chinuit acolo unde-l duceau Elżusia și Franek, ținîndu-l de braț. Deodată își liberă brațul smucindu-l, se înfășură strîns de tot în mantaua lungă și cu ochii ațintiți într-un punct începu să se tragă înapoi, spre perete, pînă ajunse de se sprijini de el, cufundîndu-se adînc în bălării. O zăriseră, chipurile, pe Marta care și ea l-a rîndu-i, cînd îl văzu mai făcu doar cîțiva pași mari și se opri. Cu fusta și mantila ei neagră și cu cocarda violet la gît, adusă de spate, semănînd cu un stîlp îndoit pe care apasă o mare greutate, cu fața ei mică, palidă, boțită, se opri în fața lui. Ceata zurbagie în frunte cu mireasa se împrăștiase care încotro ; se priviră o clipă unul pe altul. Anzelm își ridică domol căciula deasupra capului și zise cu glas înăbușit, bîlbîindu-se îngrozitor :

— De-un car de ani... car... car... de... ani...

Apoi și ea :

— Munte cu munte... munte cu munte...

Îi întinse mîna sa mare, aspră pe care el o cuprinse cu mișcare domoală și o ținu în palmele sale. Din nou priviră

unul la altul în tăcere ; Martei începu să-i tremure bărbia și buza de jos, el clătină încet din cap.

— Douăzeci și trei de ani... douăzeci și trei de ani... spuse dînsa.

Anzelm furat parcă de-un vis sta neclintit și n-o slăbea din ochi :

— Ieri a fost un măr rotat, iar azi e un ciot uscat.

Se întrerupse, clătină mai tare din cap, își feri privirea în lături. Ea se îmbujoră atît de tare cum trebuie că fusese pe timpul acelui ieri și pe dată, trezindu-se parcă, începu să rîdă :

— Dar dumneata, Anzelm, gîndești poate că n-ai îmbătrînit ? Oho, oho ! Să rîzi, nu alta. Nu numai noi, femeile îmbătrînim...

Se smulse și el din vîltoarea amintirilor în care-l cufundase vederea femeii aceleia, îi lăsă mîna și glumi zîmbind :

— Bineînțeles ! Păi, cum altfel ! Bătrînețea nu-i podoabă pentru nimeni !...

Nu băgară de seamă cînd îi înconjurară cîțiva gospodari mai vîrstnici din sat care o cunoscuseră cîndva pe Marta, iar acum veneau să-i dea binețe. Și-o aminteau cu toții căci o văzuseră deseori la conac ; unul socotea timpul care se scursese de atunci, altul voia să știe dacă și-l mai amintea pe fratele lui plecat cîndva și pentru totdeauna din sat, al treilea, cel mai în vîrstă, îngăimă ceva despre fiul lui și despre domnul Andrzej Korczyński și arătă cu capul codrul de dincolo de Niemen. Ea dădu mîna cu toți, pe fiecare îl ținea minte și, clătinînd din cap, repeta odată cu ei :

— Vremuri de demult ! Vremuri de demult !

După aceea nevasta lui Fabian o pofti în șură și acolo, tot așa, așezîndu-se pe laviță, văzu multe femei cunoscute pe care nu le mai întîlnise de mult. Se repezi către ea și coana Starzyńska îmbrăcată într-o rochie de culoare deschisă și, ba plîngînd, ba rîzînd, îi pomeni de răposatul ; veni și nevasta lui Walenty și dovedi că are memorie bună amintindu-i cum, cîndva, de demult, în alte timpuri, domnișoara Marta îi învățase buchile pe cei trei copii ai săi ; se apropie și Giecoldowa, recomandîndu-i-se drept aren-

dăşiţa fermei vecine şi o trată cu ţigări ; altele erau mirate că o vedeau acolo. După ce dădu mîna cu toate, se aşeză între ele pe laviţă, dînd răspuns celor ce-şi arătaseră uimirea :

— Ce să-i faci, dragele mele ! Ce să-i faci ? Nu-i ardea babei de nuntă, dar a fost musai...

Vorba asta stîrni veselie şi-i atrase simpatia tuturora. O ! Ştia ea prea bine cum trebuia să vorbeşti cu oamenii aceia şi îi plăcea să vorbească astfel. Şedea între ele vorbind despre nuntă şi despre gospodărie, întinerită parcă, deşi gîrbovită, veselă ca niciodată deşi cumva stînjenită, purtîndu-şi privirea umezită pe feţele celor din jur... În faţa ei, Witold care avea aici prieteni nenumăraţi îi prezentă Maryniei pe fetele din Siemaszki, iar acestea ţinîndu-se mereu de mînă se bucurară nespus de noua cunoştinţă. Tînăra fată, îmbrăcată cu rochia cu care fusese de ziua doamnei Emilia la Korczyn arăta ca un trandafir proaspăt de cîmp. Era fericită că Witold o urmărea tot timpul cu privirea şi, încurajată de prezenţa lui, întinse cu căldură mîinile amîndouă noilor ei prietene. Între timp Julek aprinse felinarele atîrnate pe stîlpi ; la lumina lor apărură raclele pline de grîne şi punţile înguste de trecere dintre ele. De jur împrejurul şurei era mare fierbere. Soarele scăpătase dincolo de codru. În lumina amurgului, în spatele grădinilor rărite, ici-colo lucea Niemenul argintiu. Prin grădini, prin crîng răzbăteau glasuri de bărbaţi şi femei, cîte unul, sau în cor, sfielnic, ori impetuos, strigînd :

— Domnule Jaśmont ! Jaśmont ! Domnule Kazimierz ! Kaziu ! Domnule Jaśmont ! Jaś-mont ! Jaś-mont !

Timp de cîteva minute nu se auzi nimic altceva decît numele acesta. Desperată, Starzyńska alergă să-l caute pe drum.

— Da, ce, striga dînsa, oamenii au venit la înmormîntare sau la nuntă ! Păi sigur ! Dacă o aşteaptă pe Jadwiga n-are decît să se ducă la ea, dar mai întîi trebuie să deschidă danţul, că asta-i datoria întîiului vornicel... Panie Jaśmont ! Poftim, unde o fi dispărut ? Domnule Jaś-mont ! Jaś-mont ! Jaś-mont !

Nu dispăruse ; se plimbase pînă atunci pe uliţă, cu verii Jadwigăi, discutase cu ei şi, mulţumit se vede de discuţia aceea, auzindu-se strigat aruncă ţigara la pămînt, o

strivi cu piciorul și dus de mînecă de Starzyńska intră, săltînd vesel, în șură. Aici, după ce aruncă o privire celor prezenți se opri — după datină — în fața primei druște și o pofti la dans ; cînd aceasta se înclină ușor în semn de încuviințare, primul vornicel se întoarse spre muzicanți și tună :

— Zaniewski ! Dați-i drumul !

Începură să cînte o polcă săltăreață. Dănțuiala mult așteptată începu. Pe arie se învîrteau vreo douăzeci de perechi dar pentru că se făcuse îmbulzeală unii se retraseră și rămaseră vreo douăsprezece. Witold, ca cel de-al doilea vornicel, o invită pe mireasă ; Elzusia sări încîntată de pe laviță și așezîndu-și mîna pe umărul lui îl făcu atent :

— Bineînțeles ! Numai că vă rog să mă dansați mult și să săltați cît puteți de tare fiindcă altfel nu-mi place !

Marynia Kirłanka fu invitată de un tînăr din Siemaszki, iar fetele cele delicate fură răpite de uriașii veri ai Domuntównei ; lelițele de pe laviță văzîndu-i începură a chicoti, zicînd că băieții aceia ai lui Domunt au pornit-o cu ulcioarele la apă. Cîțiva dintre flăcăi aveau mănuși cu glanț sau de bumbac ; cei mai mulți, însă fiind fără mănuși își înfășurară cu batista mîna pe care avea să se sprijine palma fetei. După dans, fiecare își conducea partenera la bancă ori în grupurile ce stau pe lîngă perete și se înclinau cuviincios în fața ei în semn de mulțumire. Se dovedi că fetele nu exageraseră spunînd că Jaśmont Kazimierz dansează frumos. Într-adevăr era un mare amator de joc, iscusit, iar cu dansatoarele se purta neobișnuit de elegant ; toți, de altminteri, aveau mișcări suple, sprintene, pline de viață și jucau cu multă grijă față de perechile vecine, răsucindu-și partenerele ușoare ca fulgul și bătînd cu piciorul în pămînt atît de des și de tare încît parcă tuna sub tălpile lor.

Vorbărie multă, risete, vorbe de duh se auzeau dinspre laviță și din mulțimea grămădită la ușa hambarului. La un moment dat Adam, care nu juca ci sta morocănos lîngă ușă, uitîndu-se ades în sus spre felinare, ori supraveghind atent ceea ce se petrecea în șură, se făcu roșu de mînie și strigă :

— Vă rog, vă rog, cine e atît de neghiob şi fumează aici ?

La auzul acestor cuvinte se făcu rumoare printre femei : unele se ruşinară, altele începură cu ironiile. Scînteia galbenă pe care Adam o văzuse strălucind printre dansatoare se stinse, iar din partea opusă se auzi glasul chicotind al coanei Starzyńska :

— Foarte bine. Fiindcă vezi, dumneaei coana Giecoldowa avea poftă de ţigară...

Din nou bubui corul de rîsete, iar Adam, fără să se sinchisească, îşi spuse părerea cu glas tare :

— Nu de alta, dar să nu se prăjească aici în şură ! Contesa !

Cînd schimbară polca şi începură contradanţul cu pas iuţit şi săltăreţ unii bărbaţi întinseră larg braţele în balans şi alergară spre mijlocul ariei uitîndu-se cu încordare la picioare, alţii, însă, printre care şi primul vornicel menţinură toată gravitatea şi graţia dansului, dar după ultima figură, ca şi cum cineva le-ar fi slobozit picioarele din cătuşe se avîntară într-o galopadă sălbatică. Nu-i întrerupse ci îi tulbură numai puţin schelălăitul groaznic al unui ciine pe care cineva îl călcase straşnic şi acum se strecura prin mulţime. Atunci, făcîndu-şi loc cu coatele, se repezi în întîmpinarea bietului animal Julek, cel veşnic adormit, dar acum ca o furtună repezindu-se să-l ia în braţe. Julek nu dansa. Nu erau pentru el, leneşul şi prostănacul, înghesuiala şi ţopăielile acelea. Sta la uşă, se uita cînd la felinare, cînd la dansatori, zîmbea necontenit arătîndu-şi dinţii albi, şi clipind din cînd în cînd la Sargas care i se cuibărise la picioare, vrînd parcă să-l asigure că acuşi-acuşi o să se termine tărăboiul şi or să se poată întoarce amîndoi la Niemen. Acum, după ce smulse dulăul de sub picioarele dansatorilor nu mai zîmbea. Îşi lipi trist faţa cu perciuni mari de blana neagră a ciinelui, ieşi din şură şi nu se mai arătă.

Între timp Władysław, sau cum i se mai zicea Ladyś Osipowicz, cel cu părul ca două aripi de corb, întinse braţul s-o cuprindă pe Cecylia Stańiewska, fata cu ochii de safir, şi strigă nerăbdător :

— Zaniewski ! La treabă ! Cintaţi o polcă !

Justyna nu mai dansă polca aceea. Împinsă de mulţime ajunse din întîmplare dincolo de laviţă şi de rîndul de femei, pe o trecere îngustă şi scurtă între racle cu grîne : Felinarele de pe stîlpi aruncau o lumină tulbure, dinspre racle răzbătea miros de ierburi uscate şi de spice. Justyna cu ciorchinii de scoruşe în păr se rezemă de un maldăr de grîne moale şi înmiresmat şi privi gînditoare înaintea sa. Oare îşi dădea bine seama de pricinile emoţiei adînci ce o stăpînea privind acest popor ce fremăta în faţa ei ? Cu siguranţă, dacă s-ar fi aflat aici cu cîteva luni în urmă s-ar fi simţit o străină printre străini, stînjenită, indiferentă, poate chiar plictisită. De ce acum inima ei bătea atît de tare şi grăbit, de ce se simţea atît de apropiată de oamenii aceştia ? De ce ?

— Doamne ! Soseşte uneori clipa cînd din străfundul sufletului omenesc se ridică ceea ce natura a semănat acolo aşteptînd apoi ca razele soarelui şi adierea vîntului să le crească floare, spic ori săgeată. Razele de soare şi adierea aceea pot să nu sosească niciodată şi atunci omul se culcă în mormînt fără să fi devenit el însuşi. La ea veniseră. Din marea de suferinţă amarnică ieşise la liman atunci cînd printre spicele de grîne şi albăstrele il văzuse pentru prima oară pe plugarul harnic şi voios aţintind asupra ei cu o duioşie tăinuită, sfioasă, ochii lui albaştri. Îi veni în minte acum lanul de aur unde, într-o zi fierbinte de iulie primise secera din mîna lui, apoi iute ca fulgerul amintirea o duse în adîncul codrului la Mogiła care la ora aceea tîrzie sta cufundată în negura nopţii. I se părea că ceea ce simţea acum luase cu sine de acolo încă de pe atunci, că sentimentele pe care le încercase atunci şi cele ce le trăia acum erau una. Tot ceea ce auzise în ultimele zile de la Witold şi ceea ce meditase ea singură în ceasurile de singurătate se unea într-un singur şuvoi de gînduri care urmăreau şi îi aduceau în minte clar, limpede îi stătea în faţă acel vis al ei, sau ce-o fi fost, în care plutea în tării cu o lampă aprinsă în mînă şi lumina de sus casele şi oamenii aceia, iar lumina lămpii — raze firave — luneca pe acoperişuri, pe poteci, pe garduri, pe cîmpurile întinse, se agăţa de mormîntul legendar, de conacul de la Korczyn, de mormîntul din pădure, le-

gînd aceste frînturi ale aceluiaşi tot aşa cum legi verigile unui lanţ. Era ca şi cum o scînteie electrică îi căzuse în inimă, iar de acolo trimitea lumină pe fruntea ei şi făcea să-i strălucească ochii umezi. Deodată auzi alături un glas înăbuşit, grăindu-i cu sfială :

— Aş da zece ani din viaţă numai să ştiu la ce gîndiţi în clipa asta aşa de profund !

Jan Bohatyrowicz nu jucase deloc. Făcea parte din suita de vornicei, cu toate acestea nici haine de nuntă nu-şi pusese şi nici voios nu era. Îmbrăcase minteanul lui cu galon verde, îşi pusese o cravată albă la git şi nu părea că se sinchiseşte de ceea ce oamenii aveau să vorbească, pe seama lui. Arăta ca şi cum l-ar fi măcinat ceva, pe ascuns. Abia răspundea la salutul unuia şi al altuia ; de cînd începuse jocul sta retras într-un colţ, lîngă muzicanţi, cu braţele încrucişate şi cu brazda aceea adîncită pe frunte. Cînd şi cînd, doar, se uita la dansatori, căutînd cu privirea pe cineva şi atunci din ochii lui ţîşneau fulgere ; pe fetele care îl sîcîiau le repezi de cîteva ori cît colo, ba le lua şi peste picior, de ortacii lui fugea ca de foc, pe mamă-sa care-l trăgea cu sila la joc o rugă mai întîi să-i dea pace, iar mai apoi de-a dreptul se înfurie pe dînsa. Nimeni, aşadar, nu-l mai bătu la cap, nici nu-l mai tulbură ; erau destui dansatori şi fără dînsul se descurcau destul de bine.

Totuşi, pe ici pe colo, se porniră vorbele. Femeile mai vîrstnice răspîndiră nu ştiu ce istorie : Jadwiga Domuntówna nu vine la nuntă, iăr Janek arată de parcă ar fi îngropat ieri pe tat-su şi pe mamă-sa... Se vede treaba că s-au certat, ori poate că au şi rupt-o unul cu altul. Altele întrebară că ce aveau să rupă, de vreme ce nu se legase nimic între ei ? Nimeni n-auzise de vreo logodnă, ci doar atît se ştia că unchiul lui şi cu bunicul ei, pe vremea cînd era zdravăn la minte, hotăriseră această căsătorie. Dar poate că sînt şi alte motive, de stă el aşa mahmur. Răposatu, tată-său şi el era un om închis şi posac, unchiu-său a dat în boala melancoliei de tînăr ; amîndurora le-a plăcut să gîndească mult, de aceea Jerzy a pierit aşa devreme şi fără rost, iar Anzelm trăieşte ca neoamenii. Poate că Jan le-a moştenit firea ! Îl ştiau vesel totdeauna, gata de joc ; mai ales la cîntat îi întrecea pe toţi. Dar ulciorul nu merge de multe ori la apă şi pentru fiecare trebuie să vină

o clipă cînd adevărata lui natură iese la iveală. Firea nu ți-o poți învinge chiar dacă ai goni-o cu furca ; tot se întoarce. Se vede că și el o să fie tot așa gînditor și închis, cum au fost tatăl și unchiul... Veni însă momentul cînd Jan își aruncă privirea spre trecerea îngustă dintre racle : ochii îi străluciră ca două fulgere, se strecură cu greu printre perete și laviță, ajunse în partea aceea întunecoasă și oprindu-se lîngă Justyna rosti încetișor și lipsit de îndrăzneală :

— Vă întrebați poate de ce sînt atît de trist și nu dansez ? Mărturisirea asta vi-o fac numai dumneavoastră ; nu știu, mă cuprind cîteodată niște îndoieli încît nu mai sînt om ; umblu așa, nici viu, nici mort, și mai degrabă mi-aș dori să zac pe fundul Niemenului decît să trăiesc cu nesiguranța asta...

Justyna îl ascultă cu capul plecat și, ca cea mai simplă fată de țăran smulse din peretele de grîne de care sta sprijinită un pai lung și cîteva fire de buruiană uscată care îndată se fărîmițară. Simțea deasupra capului ca o flacără dogoritoare privirea lui aprinsă, și îi auzi șoapta mai sfielnică încă decît înainte :

— Minunat împodobesc scorușele părul dumneavoastră negru... și rochița e tot aceea cu care ați mers atunci la Mogiła...

Tăcu o clipă, după care o rugă :

— De mi-ați da o crenguță de scoruș... aș fi fericit și cu atît !

Desprinse iute de la corsajul alb ciorchinele roșu-coraliu și i-l dădu ridicînd fața spre el. Cîteva clipe se priviră cu emoție nestăpînită, cutremurați de un fior...

Atunci dînsul cuprins de o bucurie nestăvilită își repezi capul spre spate, zvîrlindu-și părul căzut pe frunte și prinse rămurica de scoruș la butonieră.

Deodată, la intrarea în șură se iscă rumoare : lumea se dădea la o parte în fața cuiva, saluta pe cineva. Muzica încetă ; Kazimierz Jaśmont alergă într-acolo în sărituri de dans și pe urma lui dădură fuga frații Domunt împreună cu cîteva fete. În „salonul" de dans intră Domuntówna, dar Domuntówna metamorfozată. Cine o văzuse mai înainte desculță, ciufulită, mînînd calul beteag, cu greu ar

mai fi recunoscut-o acum. Avea o rochie de culoarea știrului sălbatic încărcată cu falduri bogate și cu o turnură uriașă în spate. Era capodopera unui croitor din orășelul apropiat de unde mai cumpărase ea și niște frunze mari de hîrtie aurie ce-i împodobeau părul uns cu pomadă și ridicat într-o pieptănătură complicată. Avea mănuși albe, evantai de hîrtie pictată cu flori, și sclipea toată de spelcile, cerceii și brățările, chipurile din aur și din argint. Mergea dreaptă, grozav de roșie la față, îndrăzneață, dar posomorîtă. Bunicul, în sumanul lui ca zăpada rămăsese la ușă, înconjurat de cîțiva nuntași printre care și Witold. Dar abia făcu doi pași cînd îi zări pe cei doi, domnișoara și cavalerul, stînd pe puntea de trecere dintre racle și ieșind în clipa aceea din întuneric sub lumina felinarului. Stăteau foarte aproape unul de altul ; domnișoara avea scorușe în păr, iar cavalerul la rever. La vederea lor simți o împunsătură groaznică în piept: deschise gura, iar sub sprîncenele de sobol, din albastrul ochilor ce scînteiau aprig țîșni rînă fulgere de mînie. În ușă se auziră rîsete voioase. Bunicul se încăpățîna a-l lua pe Witold Korczyński drept tatăl său, Benedykt, iar despre bunicul lui, Stanisław, vorbea ca și cum ar fi fost viu și încă stăpîn la Korczyn. Despre străbunicul Dominik își amintea că e mort și, ridicîndu-și arătătorul sfrijit, luminat de bucurie spunea :

— Era bun ortac Pan Dominik... oho ! Ce bun... mi-aduc aminte... fiindcă am fost împreună în treizeci și unu...

Witold îl instală pe un scăunel lîngă perete și așezîndu-se lîngă el îl rugă să-i mai spună ceva istorioare și întîmplări din trecut. De partea cealaltă Marynia Kirlanka, îngenunchease lîngă el pe un maldăr de ierburi uscate dar niște flăcăi ce stăteau în picioare, pe aproape, se întrebau, firoscoși, ce poate fi atît de interesant în pălăvrăgeala unui om pe jumătate scrîntit.

— Numai de nu i-ar aduce aminte careva de Pacenko, că îndată îl apucă... zise pe șoptite.

În șură apariția Jadwigăi iscă fel și fel de impresii. Cîteva femei căscară gura minunîndu-se de straiele ei. Grozav s-a mai gătit, îți ia ochii, nu alta ! Păi cum ! Moștenitoare bogată !

Băieții începură să chicotească.

— Știu că Sargas al lui Julek ar sta de minune pe pernița aceia de la spatele ei ?

— Și-a pus frunze aurii în păr și crede că-i stă bine. Parcă-i un sicriu împodobit cu galoane !

Fetele însă aveau cu totul alte păreri. Cel mai tare le impunea și le lua ochii evantaiul. Micuțele din Siemaszki ținîndu-se de mînă se roteau în jurul domnișoarei celei grozave și nu încetau să se minuneze :

— Doamne ! Ce trandafiri minunați pe evantaiul ăsta ! Iar frunzele astea aurii sînt la fel cu cele de la altarul Maicii Domnului din Lunna *...

Pe Jadwiga acele priviri cercetătoare și extaziate o enervară. Nu pentru gaițele astea s-a spetit ea cu gătitul în fața oglinzii timp de două ceasuri ; în schimb cel pentru care se obosise atîta nu se dezlipea de lîngă aceea... cu scorușele ! Aruncă o privire furioasă spre rochițele cu dungi albe și albastre.

— Vă zgîiți ca proastele la tîrg ! Lăsați-mă să trec, trebuie să-i văd pe verii mei...

Odată cu verii care o înconjurară se opri lîngă ea Kazimierz Jaśmont și, întrucît avuseseră prilejul de se cunoscuseră, odată, la niște prieteni și stătuseră de vorbă, acum i se adresă cu îndrăzneală. Auzise ea de la verii ei și-și dădea seama și din privirile lui tandre ce gînd îi poartă. Deci, aruncînd către Jan o privire fulgerătoare se înveseli deodată și deveni grozav de prietenoasă cu Jaśmont. Dacă-i pe-așa, apoi lasă ! Să vadă că nici pe ea n-o lasă Dumnezeu și că oamenii sînt alături de ea ! Începu a vorbi cu căutare, alegîndu-și cuvintele : că e trist că vara se sfîrșește și începe iarna, pentru că deși vara e mult de muncă, în schimb ai și bucurii mai multe, dar iarna prea multă tristețe aduce... La care Jaśmont îi răspunse, grav, că toate sînt la timpul lor și că în decretele lui Dumnezeu așa e orînduit să fie : un anotimp al nașterii și unul al morții, un anotimp al bucuriei și unul al tristeții ; apoi, din senin îi puse întrebarea dacă-l crede că a visat-o de trei ori în săptămîna aceea. Jadwiga se îndoia ; dacă ar fi fost cunoștințe vechi ar fi fost mai ușor;

* Numele unui sat din apropiere de Grodno.

să-i dea crezare, dar așa, cum poți să visezi pe cineva pe care abia îl cunoști ? Atunci Jaśmont îi șopti încetișor :

— Pe cine ți-e drag îl păzești și în somn... Și nu-i adevărat că ne cunoaștem atît de puțin, pentru că eu, domnișoară Jadwiga, vă cunosc toate tainele și citesc în inimioara dumneavoastră ca-ntr-o carte...

Din nou începu să-i spună ceva șoptit, privind țintă în partea unde sta Janek ; ea se făcu roșie ca focul, rîse tare și grăi, ca să audă toată lumea :

— Cît despre persoana aceea, fiți sigur că mi-e mie de ea cum i-e cînelui de altă coadă.

Și se avîntă într-o discuție gălăgioasă cu frații Domunt și cu cîteva fete, dar dacă te uitai la ea cu băgare de seamă, vedeai că fierbe pe dinăuntru și că rîsul ei e forțat ; că își apăsa cînd și cînd cu colțul evantaiului ba pleoapa dreaptă ba pe cea stîngă, în timp ce ochii îi luceau, după spusa lui Jaśmont, ca două briliante. O plăcea sincer și nespus de mult. Ea nu voia să danseze și nu se lăsă îmbiată nici de veri nici de curtezan ; în cele din urmă se răzgîndi și făgădui că va juca o singură dată, poate un *krakowiak*, dar atîta doar, un singur *krakowiak*. Mai întîi însă, se duce să vadă ce face bunicul, dacă n-are nevoie de ceva. Ieși pe ușă, iar Jaśmont după ea ; cînd fu la ușă îl apucă de braț pe Witold și-i șopti la ureche :

— Vă rog fiți atît de bun și dansați cu domnișoara Domuntówna în perechea a doua, pentru că eu trebuie să fiu perechea întîi, cu prima drușcă...

Apoi se repezi în șură și se învîrti pe arie strigînd :

— Cizmele o iau din loc, ia cîntați de danț cu foc ! un *krakowiak*, Zaniewski !

Frații Zaniewski se odihniseră o jumătate de ceas și acum făceau să răsune șura de melodia sprintenă a *Krakowiak*-ului ; dar jocul nu începu deîndată căci nu toți știau să-l joace ; perechile se formară cu oarecare greutate. În sfîrșit, se înșiruiră douăsprezece perechi, avînd în frunte pe primul vornic care ar fi dorit-o lîngă el pe Domuntówna, dar din respect pentru datină, trebuia să conducă dansul. Toți alergară în salturi în urma lui, bătînd tare pămîntul cu cizmele și plecîndu-se mlădioși în amîndouă părțile.

Justyna nu se deosebea prin nimic de celelalte dansatoare. Nu era mai frumoasă decît Osipowiczówna cea cu

părul pană de corb nici mai zveltă decît Antolka şi fetele din Siemaszki, dar avea în mişcări multă distincţie şi graţie. Aşadar, sprijinindu-şi uşor mîna pe umărul dansatorului, c-un zîmbet delicat pe buzele-i cireşii, luneca asemeni unei lebede în fruntea şirului de dănţuitori iar spectatorii din jur, privind-o clătinau din cap şi şopteau că te-ai duce pînă la capătul lumii să dansezi cu o fată aşa de frumoasă. Dar cel mai stăruitor şi din ce în ce mai înfocat o urmărea, pe deasupra rîndului de tulpane şi bonete, privirea lui Jan care, zîmbind cu plăcere nestăpînită şi nemaiavînd răbdare să stea locului, izbi cu talpa de cîteva ori în pămînt, se căută în buzunarul minteanului, îşi puse în grabă mănuşile de bumbac şi făcu un salt peste banca unde stăteau femeile.

Pe laviţă se iscară ţipete : o atinsese pe coana Giecoldowa cu cotul, ba, Doamne păzeşte ! poate chiar cu piciorul, şi-i strîmbase boneta pe-o ureche, ceea ce o indignă nespus pe arendăşiţă şi făcu pe vecine s-o compătimească cu glas tare, dar să chicotească pe ascuns. El, însă, nu se sinchisi de ifosele şi indignările lăsate în urmă ; tăie drumul perechii din faţă, bătu tare din palme şi strigă de răsună toată şura :

— *Klaskanego* !*

Ştiau cu toţii ce însemna aceasta ; deci dansatorii pe dată se dădură cîţiva paşi înapoi şi luară fetele de la perechea din spate, iar dansatoarea din prima pereche, ca o pasăre uşoară şi fericită, zbură către Jan, cu ochii mari ridicaţi spre el. Flăcăul îi cuprinse pentru prima oară talia, faţa i se îmbrobonă de sudoare fierbinte, îşi repezi privirea în sus ; apoi nebun parcă de fericire şi de mîndrie, cu o bătaie puternică de picior se avîntă deasupra pămîntului bătătorit şi, cu umărul uşor ridicat, cu faţa plecată spre obrazul partenerei conduse şirul mîndru, dînd roată ariei.

— Bineînţeles ! Şi-a urnit călciiul la joc, strigă din mulţime Starzyńska.

El însă, ajuns în dreptul ceteraşilor, stătu în loc, oprind şi alte perechi să înainteze şi cu glasul lui frumos cîntă de

* Figură de dans.

răsună nu numai șura ci și grădina, și ulița, pînă departe în cîmpie :

Luminează luna
A nopții tăcere
Să te uit iubito,
Nu-mi stă în putere.

Refrenul fu pe plac tuturora, mai ales femeilor. Băteau din palme și scoteau exclamații de încîntare. S-a ținut el mîndru deoparte, ce s-a ținut, dar acum, dacă și-a dat drumul, nimeni nu-l poate întrece, nici chiar Jaśmont care dănțuiește frumos și grăiește și mai frumos, dar la cîntare e ciubotă. Primul vornicel însă, fie din ambiție, fie ca s-o înveselească pe Jadwiga ce sta îmbufnată și se mișca țeapănă de parcă ar fi înghițit un băț își încercă și dumnealui succesul în ale cîntecului. După cîteva învîrtituri se opri brusc și începu să cînte cu glas pițigăiat, fals, pe alături de melodia dansului :

Chipul ne înșală-ades
Al femeii mai ales
Ochii, numai miere
Iar inima, fiere.

Și fără rost se luă la întrecere cu Jan, fiindcă se văzu că n-avea deloc cu ce se lăuda, iar textul era ales ca nuca-n perete ; ba mai stîrni și uimire printre auditoare :

— Cum se poate ca dintr-un bărbat atît de voinic să iasă un glas atît de pițigăiat ? În schimb Osipowicz, dansînd cu Cecylia Staniewska, se opri în fața mamei acesteia și începu să cînte aproape tot atît de frumos ca și Jan :

Pîriiaș pe lîngă casă
Ți-e mamă fata frumoasă
Ia-ți, măicuța mea, un ciine
C-or să mi ți-o fure mîine.

Iară uriașul de Domunt alături de micuța lui fată arătînd ca unul care a pornit cu ulciorul după apă, slobozi mai mult o strigătură decît un cîntec :

Preste Niemen, preste rîu
Cîntă cucul, iată !
Nătărău socot pe-acel
Care zestre cată.

Krakowiak-ul era pe sfîrşite şi alţii care ar fi vrut să cînte nu mai avură timp. Singur Jan, aşa cum făcuse începutul, tot el încheie, cîntînd scurt, dar cu glas puternic

Cea dintîi iubire
Inima de-ţi prinde
Bucurii, tristeţi
Nici că le cuprinde.

Îşi răsuci dansatoarea ca pe un fulg şi plecîndu-şi genunchiul în faţa ei îi sărută mîna. Şi în gestul acesta primul vornicel vru să-l imite, dar nu avu prilej, căci Jadwiga îşi trase mîna cu bruscheţe şi fără a mai aştepta s-o conducă la scaun, aşa cum făceau toţi cavalerii, îi întoarse spatele şi, umflîndu-şi pieptul, ieşi din şură încruntată şi ameninţătoare, scăpărînd din priviri. Trecu prin mulţime ca o furtună, gîfîind, împungînd lumea cu coatele şi cu pieptul şi neslăbind din ochi o pereche ce ieşise şi ea la aer. O privea ţintă şi vedea desluşit cum capul fetei împodobit cu bucheţele de scoruşe se pleca într-o fericită uitare de sine spre umărul cavalerului care, îi şoptea ceva neîntrerupt, aprins la faţă cum e focul, purtînd şi el scoruşe la reverul minteanului...

Lăutarii conteniră, tineretul obosit şi totodată mulţumit se împrăştie sub cerul liber, pe care stelele începură să pălească dinaintea lunii mari, luminoase, ce se arăta la cotitura rîului, ieşind parcă din unde. Unii, aprinzîndu-şi ţigările, ieşiră în cîmp dar cei mai mulţi renunţară la plăcerea fumatului, rămaseră în apropierea şurii, răsfirîndu-se perechi, perechi prin grădină, pe drumeagul verde şi prin livada de pruni. Larma se domoli, vorbele se purtau acum cu glas mai scăzut, în cîte un loc era tăcere desăvîrşită ; sub stelele palide aripa lui Eros înmuiată în mireasmă de livan şi mirt mîngîiau blînd capetele înfierbîntate de joc şi cîntec. Lîngă peretele şurei pe un maldăr de grinzi, cufundaţi în ierburi pînă la genunchi, şedea de vorbă o pereche.

— Pe Dumnezeul meu, şoptea bărbatul, degeaba îşi fac griji unchiul şi fratele tău că eşti prea mică pentru măritiş, răpindu-mi mie fericirea. Da, ce sînt eu, animal, ori vreun sălbatic, să-mi pun iubita mea nevestică la munci grele şi s-o îmbolnăvesc ? La fratele tău, doară, nu stai cu mîinile-n sîn ; tot atîta ai să faci şi la casa bărbatului tău, nu mai mult, ţi-o jur ! Am să iau o slujnică, iar la treburile mai grele o să pun eu însumi mîna, şi tu Antolka, n-o să ştii ce-i greul lîngă mine... Mă crezi, Antolka ? Şi-o să mă susţii ? Ori o s-o mai duc mult timp aşa, fără mîngîiere, ca un orfan pe lumea asta ?

Şoapta fetei spunea :

— Domnule Michał, ştii bine, doar, că eu ascult de unchiul şi de fratele meu. Ei m-au crescut, nu vreau să le fac nici o supărare, totdeauna au fost buni cu mine... Ce vor ei, aceea vreau şi eu ; cum spun ei, aşa fac...

— Bine ! Aşa e ! Eu nu te îndemn să te războieşti cu unchiul tău şi cu fratele tău. Dar aş vrea să ştiu şi eu, aş vrea să fiu sigur că eşti de partea mea...

— Antolka, o întrebă el şoptit, oare tu nu simţi niciodată în inima ta neliniştea dragostei care nu te lasă să dormi şi-ţi aduce mereu chipul meu înaintea ochilor ?

Nu se ştie cum a fost răspunsul, cu siguranţă cel dorit, pentru că vorba lui deveni mai îndrăzneaţă, rugătoare :

— Pînă şi porumbelul gungureşte porumbiţei lui cînd vrea să-şi arate dragostea ! Oare mie nu mi-e îngăduit nici atît cît porumbelului ? Să stau ca un străin lîngă tine, să adulmec şi să rabd de foame.

Lîngă şopron licărea o rochie albă, iar alături de ea un tînăr subţirel vorbea încetişor :

— Da, Marynia mea dragă, plec de aici fericit că te-am găsit aşa cum am visat, simplă, modestă, harnică, aptă să înţelegi şi să iubeşti acele îndatoriri pe care o femeie cu educaţie şi cu suflet nobil trebuie să le împlinească în ziua de azi...

— Dar, Witold, eu n-am cine ştie ce educaţie, ştiu şi înţeleg atîta de puţin...

— E adevărat că mai ai încă mult de învăţat, dar nu numai din cărţi... ci şi de la viaţă, de la oameni... Iubeşte oamenii, cercetează-i apropie-te de ei...

— Ai să-mi scrii ? Ai să-mi trimiţi poate şi vreo carte ?

— Am să-ți scriu, am să-ți trimit și cărți și am să mă gîndesc la tine tot timpul, fata mea dragă și bună... Iar cînd o să mă întorc la Korczyn, atunci nu ne vom mai despărți niciodată : vom lupta și vom munci mereu pentru ideile noastre... Bine, Marynia ? Vrei așa ? Bine ?

Fata în rochiță albă ridică brațele în semn de încîntare.

— Oh, Widziu, Widziu, tu îmi făgăduiești raiul pe pămînt : simt, știu că pentru el trebuie să lupt mult, ca să-l merit...

La marginea livezii de pruni sta Jadwiga Domuntówna împreună cu cîteva fete și flăcăi glumind pe seama primului vornicel. Acesta nu luase în seamă mofturile alesei sale și se ținea după ea la fiece pas ; tinerii îl împungeau că-i nestatornic și petrecăreț, că n-o să se însoare niciodată de vreme ce a gustat din plin desfătările burlăciei. El, însă, privind-o lung pe Jadwiga răspunse grav, că și fluturele zboară din floare în floare mai înainte de a se hotărî să se așeze pe una ; că și celui mai sărac om îi se pare traiul mai ușor cu un tovarăș de viață alături, darmite gospodarului care are din belșug ce să împartă cu soața lui. Apoi, clătinîndu-și capul într-o parte și alta, chipurile a lehamite, îngînă cu glas pițigăiat :

De cînd te știu pe tine, lumea preț nu are
Sufletu-mi poți duce chiar și la pierzare.

Dar nici vorbele nici cîntecul nu-i fură de folos. Jadwiga, tăcută și cătrănită, pufnind și umflîndu-și buza de jos, era asemenea unui nor gata din clipă în clipă să descarce tunete și trăsnete. Aiurită, parcă vrăjită, își fixase privirea spre pîrleaz, acolo unde cu spatele spre ea sta de vorbă o pereche. Nu le putea auzi cuvintele, în schimb observă în lumina tulbure a amurgului capul unei fete împodobit cu scorușe roșii... Capul acela cu cosiță groasă, gătit cu scorușe, o urmărise azi ca un coșmar, ca o arătare de groază dintr-un vis urît, o ardea ca focul.

În timpul acesta, stînd pe pîrleaz, alături de Justyna, Jan îi vorbea încet, pătimaș :

— Mă întrebați dacă-i adevărat că asta e prima mea dragoste ? Să dea Dumnezeu mîine, să pier, dacă am simțit pînă acum în sufletul meu dragostea adevărată ! Ar putea fi altfel ? Ce sînt eu, conte, ori boier ca să umblu din

floare în floare şi să caut numai plăceri ? Noi ţăranii n-avem timp şi nici chef de aventuri. Dacă n-a venit dragostea, n-a venit, dar dacă a venit atunci nu mai trece...

— Uneori, totuşi, trece, spuse îngîndurată Justyna.

— La boieri, mai degrabă, decît la noi ; şi apoi, depinde de fire. Jaśmont, bunăoară, n-o să sufere dacă o să-l respingă Jadwiga, pentru că el mai mult pentru zestre vrea să se însoare cu ea, dar unchiul Anzelm, dacă n-a căpătat-o pe aceea pe care a iubit-o, şi-a petrecut toată viaţa în singurătate, iar bătrînul Jakub şi-a pierdut minţile cînd a fost înşelat în dragoste...

— Dar domnişoara Domuntówna nu se simte şi ea oare acum înşelată ?

Numai că n-a sărit în sus, ca opărit de întrebare.

— Am bănuit eu că îmi puneţi întrebările astea din pricina Jadwigăi.

Deveni grav, îşi înălţă capul şi o privi în ochi, cutezător, pe cea de lîngă el.

— N-am să mă jur, ori să mă blestem pentru că acolo unde nu este încredere nici prietenie adevărată nu poate fi ; am să vă mărturisesc simplu, din adîncul sufletului meu neîntinat de vreun păcat greu, că între mine şi Jadwiga n-a fost nimic, niciodată, că nimic nu i-am declarat şi nu i-am făgăduit, ci numai pentru că mă îndemna unchiul şi din respect pentru cumsecădenia ei m-aş fi însurat poate cu ea, dacă n-ar fi apărut aceea care e soarele vieţii mele. S-a prins de mine ca scaiul şi mă urmăreşte cu dragostea ei zadarnică ; o înţeleg şi îi trec cu vederea pentru că ne cunoaştem de copii, s-a obişnuit cu mine şi îi vine greu să se despartă... Trag nădejde însă că va uita, şi nu mă simt cu nimic vinovat faţă de dînsa... Mă credeţi ? Aştept răspunsul ăsta ca pe izbăvirea sufletului : mă credeţi ?

Simţi pe mîna ei sprijinită de gard o palmă fierbinte, bătătorită şi totuşi ciudat de moale, uşor tremurătoare, implorînd. Şopronul, casa cu ferestrele aprinse se-nvîrteau ca-ntr-o horă în faţa ochilor ei ; văzu dintr-o dată toate stelele presărate pe cerul înalt şi simţi că sîngele îi dă năvală spre inimă. Răspunse încetişor :

— Cred !

Deodată scoase un țipăt, și amîndoi săriră în picioare. Printre capetele lor o piatră aruncată cu forță de o mînă abilă șuieră și zgîrie ușor grumazul lui Jan, apoi căzu la cîțiva pași, pe brazda de sfeclă. Se auziră țipete și întrebări :

— Ce-i asta ? Cine-a aruncat ? De unde ? De ce ? Pentru ce ?

Cei mai mulți o văzuseră pe Domuntówna, cum se aplecase fulgerător, luase o piatră de pe jos și o aruncase cu putere în perechea ce sta de vorbă ; o aruncase și acum tremura parcă apucată de friguri. Pe cine anume vrusese ea să lovească cu piatra : pe Jan sau pe fată nu se știa ; destul, însă, că într-o clipită aflară cu toții de fapta ei și, pe cărarea verde dintre crîng și grădină, se iscă mare vîlvă. Chiar și cei care ieșiseră să fumeze în cîmp se întoarseră și începură să ridice glasul. Cei mai mulți o condamnau răspicat, fără înconjur. Chiar și mai înainte, îmbrăcămintea ei căutată, îngîmfarea și acreala ei pe mulți îi îndepărtaseră. Unii, înzestrați cu umor și înclinați spre glume răutăcioase începură, mai în serios mai în rîs, să grăiască :

— Ea singură și-a făcut-o, cu mîna ei !

— Grozavă fată, n-am ce zice, dacă se poartă cu iubitul ca cerșetorul cu traista : pe cel care nu-l mîluiește îl plesnește cu ea peste ochi.

— S-a încărcat ca un tun și trage cu pietre.

— Ce mai îngeraș ! Dracu are s-o mai ia de-acum, s-o ducă la altar !

— M-aș lipsi de zestrea uneia ca asta în stare să mă trimită pe lumea cealaltă !

— Și-a atîrnat tinichelele alea parcă-i cal țigănesc și crede că are voie să omoare oamenii !

De partea cealaltă se aflau apărătorii. Kazimierz Jaśmont, la început, rămase nedumerit și năuc, dar apoi, venindu-și în fire, pocni din degete și strigă :

— Pe cinste fată ! Păzește casa de hoți, nu mai e nevoie nici de cîine, nici de flintă !

Cam așa lua el partea cea bună din toate. Frații Domunt și fetele din Siemaszki se porniră cu amenințările :

— Cine mai spune un cuvînt rău despre verișoara noastră are să afle de îndată la ce-i servește ciuful.

Belicoșii de Obuchowiczi atît așteptau. Deși mai înainte riseseră de Jadwiga, acum cășunară asupra celor care o condamnau ; în schimb, cîțiva flăcăi din Bohatyrowicze și din Jaśmonty, însoțiți de frații Zaniewski și Staniewski se încăpățînau să rămînă pe poziție, neîncetînd să rîdă de ea, declarînd sus și tare că ei nu se tem de nici o amenințare, și că n-au nevoie de dojeneli. Se anunța o răfuială zdravănă. Obuchowiczi se și apropiară de gard, cercetînd prin întuneric de unde ar putea smulge un par mai gros, în tabăra adversă cineva se grozăvea cu snopitul în bătaie cu sfărîmarea oaselor și cu ruperea boturilor, cînd, de sub părul din grădină, se auzi un glas puternic cerînd să fie ascultat.

— Cu îngăduința tuturor celor de față, mi se cuvine și mie un cuvînt, căci nu de la altcineva ci de la mine a pornit totul. Nu știu cine a născocit că domnișoara Domuntówna a aruncat piatra asupra mea din răutate. Nu este adevărat ! A aruncat-o, dar nu, Doamne ferește, cu gînd de răzbunare, sau cu vreo intenție rea, ci în glumă, ca să mă sperie și apoi să facă haz de slăbiciunea mea. Mie mi se pare că o asemenea glumă, fie ea și proastă, nu poate fi socotită drept un păcat de moarte și de aceea nu se cade s-o vorbiți de rău, cu atît mai mult cu cît domnișoara este o persoană vrednică de cinste și nu are nimeni ce să-i reproșeze. Iar dacă pentru fapta asta eu n-am nici o pretenție față de domnișoara Domuntówna, atunci nimeni n-are dreptul s-o judece și s-o batjocorească ; și dacă îi mai trece cuiva prin cap vreo idee ca asta, atunci eu, împreună cu domnii Domunt mă voi strădui să i-o scot.

Stînd sub păr nu prea putea fi văzut, dar în glasul lui simțiră cu toții fermitate și îndrăzneală. Atunci mulți începură să ridice din umeri și crezură ori se prefăcură a crede că fapta Domuntównei fusese doar gluma proastă a unei fete necioplite. Dacă-i așa, fie, dar, așa ! Dacă celui jignit îi place s-o considere joacă prostească, pentru care pricină, mă rog, atunci, s-ar sinchisi ei atît de tare ! Pe de altă parte frații Domunt și ortacii lor începură și ei a bate în retragere, căci cuvîntul lui Jan le plăcu foarte mult și le drese dispoziția. Se liniștiră și plecară cu primul vornicel spre ograda Jadwigăi, unde se zărea de departe sumanul alb al bătrînului. După ce aruncase cu pietroiul,

tremurînd ca apucată de friguri, plecase să-şi caute bunicul şi-l găsise în spatele surei, stînd pe scăunel, înconjurat de cîţiva unchieşi. Acestora şi încă altora adunaţi în preajma lui precum economul din Osowce, Jaśmont şi arendaşul Giecold le povestea întîmplarea din nouă sute doisprezece, despre ofiţerul Franus, mort în poarta casei părinteşti, cînd veni nepoata şi-l ridică de pe scaun.

Hai acasă, bunicule, hai la casa noastră ! Am stat destul şi am petrecut... e timpul să rămînem singuri...

Îl cuprinse pe după umeri, îi sărută mîna uscată şi o luară pe drumeagul îngust ce ducea spre casă.

— Hai, bunicule, hai la casa noastră ! Am să te dezbrac, am să te aşez în pat... am să te legăn pînă ce ai să adormi, dragul meu, scumpul meu bunicuţ !

Cu cît se depărta mai mult de ograda lui Fabian, cu atît mai mult se pleca asupra bătrînului, iar lacrimile îi cădeau din ochi ca mărgelele pe sumanul şi pe capul lui.

Pe cărarea verde numai Obuchowiczi mai bombăneau nemulţumiţi că pierduseră prilejul unei straşnice încăierări. Unul dintre ei, chiar îi mărturisi altuia din Siemaszki cum noaptea trecută se visase rupînd pere din pom, ceea ce însemna, sigur, că la nuntă o să iasă cu ciomăgeală ; cînd colo, n-a ieşit nimic... În schimb băieţii Lozowicki, de felul lor cam trufaşi, dar plăcîndu-le să trăiască în pace cu semenii, precum şi Strzalkowski, oameni cuviincioşi şi aşezaţi, se felicitară între ei şi felicitară şi pe alţii pentru încheierea cu bine a tărăşeniei, susţinînd că numai derbedeii sar la bătaie pentru o nimica toată, dar între oameni de treabă cearta şi, Doamne păzeşte, încăierarea, nu fac cinste. nimănui. În sfîrşit, în toată adunarea se făcu auzită o chemare care abătu atenţia de la întîmplarea proaspăt petrecută. Julek, cu Sargas după el sărind şi scheunînd bucuros, ieşea în fugă din curte spre uliţă şi striga cît îl ţinea gura :

— La Niemen, la Niemen ! toată lumea la Niemen ; am pregătit bărci şi luntri... Le-am adunat din tot satul şi le-am adus aici la mal... La Niemen ! Hai, poftiţi cu toţii la Niemen !

Niciodată nu-l văzuse cineva alergînd şi strigînd cu atîta zel încît moţul lui roşcat îi flutura în toate părţile,

iar ochii îi scînteiau în întuneric ca la pisici. Acum era și el gazdă și-i poftea pe musafiri la casa lui, îi îmbia la petrecerea pe care o patrona tot atît de iscusit precum alții jocul și cîntecul. Sargas părea că invită împreună cu el, gudurîndu-se bucuros pe lîngă toți, scheunînd și sărind, în fiece clipă îndreptîndu-și botul spre rîu și adulmecînd boarea ce venea dintr-acolo. Fetele răspunseră primele, bucuros la chemare.

— Cu bărcile. Cu luntrile. Și să cîntăm ! Domnule Michał ! Domnule Wladislaw ! Domnule Zaniewski. Domnule Jaśmont ! Domnule Bohatyrowicz ! La Niemen ! Mergem cu luntrile, o să cîntăm. La Niemen ! Haideți la Niemen !

Glasurilor femeiești le răspunseră bărbații.

— Sînt aici ! Vin îndată. La dispoziția dumneavoastră ! Dar cine, cu cine ? Domnișoară Kazimiro ! Domnișoară Cecylia ! Domnișoară Antonina ! Domnișoară Maria !

Și multe alte nume răsunară pe deasupra ierburilor stropite de rouă prin grădinile golite de rod, prin crîngul rărit, și din corul de strigăte și răspunsuri răzbătu chemarea :

— La Niemen ! La Niemen !

În învălmășeala aceea de glasuri se auzi deodată o voce de bas :

Peste Niemen, hăt, departe
Ah ! de ce să merg, încalte
Are lunca flori mai mîndre ?

Înspre rîul al cărui nume ecoul îl repeta cu sîrg, ducîndu-i-l în codrul întunecat și în cîmpia largă, de pe sprînceana malului, în lumina palidă încă a lunii, coborau în fugă niște perechi.

Jan străbătea grădina cu pași mari, se uita cu atenție în toate părțile, căutînd se vede pe cineva, cînd simți o mînă atingîndu-i haina și îndată îi apăru în față cosița neagră împodobită cu scorușe.

— Mergem cu luntrea !

— Mergem !

— Dar singuri... noi doi... domnița mea dragă... Comoara mea ! cu luntrișoara mea... cu a mea, cu aceea care ne-a dus la Mogiła.

— Bine !

Luntrea se afla la poalele grădinii lui Anzelm, ascunsă în stufăriș și numai Jan îi știa locul. Alergară, deci, până la grădina lui Anzelm, sărind iute gardul cam în același loc pe unde-l sărea atît de des Antolka și Elzusia și, în cîteva clipe se aflară sub șirul de tei. În locul acesta crengile atîrnau atît de jos încît Justyna, ca să treacă pe sub ele, trebui să se aplece. Jan se aplecă și el și, sub bolta aceea întunecată, prinse mîna ce sălta rochița albă deasupra ierbii îmbrobonate de rouă ; o duse la buze și după aceea n-o mai slobozi. Mînă în mînă alergară spre stufuł de pe mal și nici nu băgară de seamă că în spatele lor, sub tei, doi oameni stăteau pe iarbă atît de absorbiți în spovada lor tainică, încît nici ei nu văzură perechea ce trecuse pe alăturea.

Erau Anzelm și Marta. Prin ce împrejurare și cum se întîlniseră în mulțime pentru a doua oară ? La această întrebare ar fi putut da răspuns numai vechile amintiri, ele îi atrăgeau unul spre celălalt. De mult părăsiseră tumultul și acum se aflau amîndoi în ograda lui Anzelm ; Marta privise îndelung și cu interes casa, pomii, stupii, ici lăudînd, colo criticînd, împărtășind prietenului de demult din experiențele sale. De cînd se întunecase, ședeau sub tei, pe iarbă, împreună cu Mucyk tolănit la picioarele stăpînului ; părea că-și spuseseră tot ce avuseseră pe suflet. Tăceau amîndoi cu obrajii sprijiniți în palmă. Deodată, pe buzele albe ale lui Anzelm, sub mustața cărunță se cuibări un zîmbet. Rosti cu vorba lui tărăgănată :

— Domnișoară Marta, îți mai aduci aminte cînd am venit cu prima oară la Korczyn, invitat de frații Korezyński ? Cum am rămas ca prostul cu gura căscată, de au început toți să rîdă de mine în clipa cînd am dat cu ochii de dumneata.

Ea rîse încetișor :

— Cum să nu-mi amintesc ? Dar de ce te fistîciseși așa, domnule Anzelm ?

— Eram înmărmurit și orbit de mîndrețea chipului și a ochilor dumitale...

— Da, da, a fost odată ! șopti bătrîna domnișoară clătinîndu-și capul.

— Da, da, a fost ! întări Anzelm.

— Dar dumneata, domnule Anzelm, îți amintești ce de oaspeți se adunau pe atunci la Korczyn ? Ce de planuri își mai croiau, cîte discuții... cîte nădejdi își puneau în ?..

— Răposatul pan Andrzej pe toți îi îndruma, iar Jerzy al nostru și-a pus viața în primejdie ca să-l slujească...

— O, da, da, așa a fost ! Ce tristețe, șopti ea.

— Dă-le, Doamne veșnică odihnă, spuse în șoaptă Anzelm ridicînd cușma deasupra capului.

Cîteva clipe tăcură apoi Marta vorbi iar :

— Și îți mai amintești cum ți-am cusut chipiul roșu pe margine cu blană gri, de miel ?

— Dar dumneata mai ții minte a cui mînuță mi-a atîrnat la gît medalionul sfințit, cînd ne-am despărțit, acolo, pe dunele de nisip ?

— Așa e, așa e, a fost odată !... repetă ea.

— Da, da, vînturi rele le-au spulberat pe toate și le-au dus departe de noi...

Tăcură, își îndreptară spatele, începură să caute în jurul lor și să asculte... În fața acestor oameni istoviți de muncă și măcinați de suferință, apropiați de sfîrșitul vieții, chemînd în amintire singura clipă de aur din trecutul lor, lumea se înfășura într-o mantie de lirism țesută în raze de lumină și armonii muzicale. Luna se ridicase sus pe cer, scăzuse, pălise și, învesmîntînd în lumina ei blîndă malul aburcat și codrul de dincolo, prefăcea parcă în sticlă fața rîului încrețită mărunt. Sub lampa ei de aur stătea cufundată parcă în apă o coloană tremurîndă, cu baza întoarsă spre unde și cu discul de foc în adînc. În lumina aceea tremurătoare, de vis, cîteva bărci și luntri se înșiruiră pe firul apei despicînd cu vîslele unda de sticlă și iscînd pe ea luciri de aur, efemere ; din bărcile acelea se înălța un cor de glasuri, cînd mai puternic, cînd mai slab, cînd nostalgic, cînd voios, zvîrlind sub cer, în inima codrului și pe ape, melodii vechi, uitate de lume, ațipite cîndva în trecutul îndepărtat, iar acum părînd a se trezi și a reveni la viață. Ca și cum undeva se deschisese larg un tezaur de cîntece și în văgăuna aceea cu pereți înalți, izolată de lume, pe rîul mare și grav se vărsau toate dorurile, jalea și suspinele anilor și generațiilor trecute. Mai întîi se

auzi cîntecul trist al unui biet soldat pribegind prin codri, chinuit de foame. Apoi se abătu în preajmă duhul lui Chopin. De unde, pe ce căi, pe aripile cărei iubiri şi aduceri aminte venise ? Tainã. Destul că în melodia maestrului erau înveşmîntate cuvintele :

Zboară frunze din arţarul cel crescut în vale
Pe mormînt o păsăruică tot cînta cu jale
Fost-a, maică bună, viaţa ta amară
Feciorii zac în ţărînă, toate se schimbară.

O fată cu ochi înlăcrimaţi se tînguia, aplecată deasupra unui izvor :

Cum pot să mă veselesc
Cînd izvorul plînge ?
Soarele să-l mai privesc
Cînd maica se stinge ?

Iar după plînsul fetei urmă cîntul trist al unui pribeag :

Zboară tu, fluture, du-te departe
Zboară, tu fluture-n satul meu drag
Suspinul mi-l poartă spre fata iubită,
Zîmbetul du-mi-l spre fata-ndrăgită !

Chipeşa Osipowiczówna, zveltă ca un plop tînăr, stînd în mijlocul bărcii sub raza lunii, se tîngui şi ea :

A foşnit pădurea, ostaşii-au plecat
Pe mîndrul meu Jasiek la război l-au luat
Du-te, Jasiek, du-te, calul ţi-e-nşeuat
Dar să-mi spui, pe mine, tu cui m-ai lăsat ?

Iar după ce se mîntui şi cîntecul acesta, corul bărbătesc făcu să răsune văzduhul de altă jeluire, cu înfăţişări de coşmar :

Ura ! Ura ! camarade,
De pe cal soldatul cade.
Ortacii nu-l ocolesc
Cu caii mi ţi-l zdrobesc
Unul strigă : Scapă-l ! Scapă-l !
Altul strigă : Calcă-l ! Calcă-l !

Cad potop ghiulele
Cad și cad mereu
Neferice — capul meu !

Și așa mai departe urmară cîntece despre desfătările războiului, hăuliră ca la un foc de bivuac, iar în urmă încheiară cu un refren de o tristețe fără margini :

Goarna sună : Tara-ta ! Ta-ra !
N-am nici frate, n-am nici tată ?
N-am nici prieten iubitor
Doar pe Domnu-Izbăvitor.

Melodiile își luau zborul în depărtări și nici o piedică de pe pămînt ori din văzduh nu le tăia calea, nimic nu le tulbura ; apa cu fața ei de sticlă le răsfrîngea din undele argintii, ecoul le sporea mînîndu-le departe, tot mai departe ; boarea nopții senine mîngîia creștetul codrului, stîrnind foșnet ușor, de parcă în adîncul lui duhurile celor din mormînt, revenind la viață, acompaniau cu lungi suspine, ori cu rîsete înăbușite, cîntecele cunoscute și iubite de ei cîndva.

Pe malul înalt sub șirul teilor bătrîni perechea de pe iarbă privea și asculta. Trecutul respira puternic în preajmă-le, iar melodia luminilor și cîntările acelea îi vrăjise și îi transformase în stane de piatră. Îți dădeai seama că sînt vii numai după ochii care urmăreau dîra lucie din urma bărcilor, ba apărînd, ba dispărînd, după mișcarea mîinii lui Anzelm ce mîngîia în neștire ciinele tolănit la picioare și după respirația tot mai șuierată și greoaie a Martei. Bărcile ajunseră la coloana de lumină și, o clipă, plutiră deasupra discului de foc cufundat în apă ; tăcute, una după alta, întunecate, liniștite, ușoare ca niște fantome. Dincolo de coloană și de lună, acolo unde rîul cotea măret după codru un glas de bărbat despică văzduhul :

A ieșit fetița, a ieșit mîndruța
Rumenă floare...

— Janek cîntă... zise Anzelm.

— Îți aduci aminte cum îl cîntam și noi împreună ?... întrebă femeia.

— Eu zic că n-am mai auzit de atunci niciodată o voce atît de frumoasă ca a dumitale...

Clătină din cap :

— Da, da, așa era !

De la cotitura rîului cuvintele răzbătură pînă la el :

Tu pleci pe culme, tu pleci pe culme
Ești mîndru crin
Eu plec pe vale, eu plec pe vale
Sînt biet călin.

Pe acea melodie gravă, tristă de „Poloneză", pe care o ascultase cu un zîmbet ușor pe buze, Anzelm începu și el să îngîne :

Tu ești mîndru crin
Eu un biet călin.

Marta deschise și ea buzele galbene, ofilite și începură amîndoi să secondeze melodia ce venea din depărtare :

Tu mergi pe cale, tu mergi pe cale
Eu prin mărăcini
Tu te speli cu apă, tu te speli cu apă
Iar eu cu lacrimi.

Anzelm cîntă mai departe :

Vei fi domnișoară, vei fi domnișoară
Într-un vechi conac.

Dar femeia de lîngă el simți că se sufocă, își sprijini fruntea pe genunchi și începu să tușească.. Atunci el curmă cîntecul și-și ațintì urechea spre ea. I se păru că nu era numai tuse ceea ce slobozea pieptul ei... O luă de mînă.

— Nu trebuie să plîngi, rosti grav. Plînsul nu te ajută să capeți voia bună... apa care a curs la vale nu se mai întoarce... În floarea vîrstei ne-am despărțit și ne-am întîlnit din nou, moș și babă. Nu-i de mirare că ne-au năpădit amintirile și regretele. Dar nu mai sîntem noi pentru astfel de lucruri, timpul nostru a trecut, trebuie să ne gîndim la cei tineri, care au crescut lîngă noi cum cresc lăstarele alături de copacii prăvăliți. Unul apune, altul răsare. Poate că acel soare care nouă ne-a luminat atît de trist pentru ei va străluci mai vesel. Fii bună și spune-mi :

oare domnișoara asta, Justyna, este cu adevărat atît de bună și cumsecade precum se-arată ? Pot să trag nădejde că se va deprinde cu viața noastră țărănească și cu munca la cîmp ? Și, Doamne ferește, oare Janek al meu n-o să fie nefericit din pricina ei ? Poate nici domnul Korczyński n-o să vrea să i-o dea ? Poate ea însăși, în ultima clipă, va fugi de o astfel de soartă ? Poate că e de datoria mea să o rog din inimă, respectuos, să-l respingă la timp pe băiat, ca să se mai poată vindeca.

Pe cînd Anzelm vorbea astfel, Marta își înălță capul apoi începu să-l clatine în semn de încuviințare. Mai tuși de cîteva ori, apoi zise :

— Adevărat, pe cuvînt de cinste, că ai dreptate ! Și-a adus aminte baba de seara de logodnă ! Eterna prostie ! Totdeauna bărbatul e mai înțelept decît femeia. Adevărat ! Cu ce ne alegem noi de la cîntecele și tînguirile astea ! Să vorbim despre cei tineri...

În timpul acesta, în casa lui Fabian, ale cărei ferestre luminate străluceau printre crengile plopului, era o fierbere și o larmă ca într-un cazan pus la foc și acoperit. Cu o oră înainte, cînd tinerii coborau în fugă malul spre rîu, dintre chemările lor una răzbătu mai ales :

— Domnule Witold ! Domnule Korczyński, binefăcitorul nostru ! Domnule Korczyński, fiți bun ! Vă rugăm, cu plecăciune vă rugăm !

În cele din urmă, dînd peste tînăr în grădină, Fabian îl apucă de mînă și, făcîndu-i plecăciuni, îl pofti în casă.

— Avem un necaz, spuse, avem un necaz și de aceea îndrăznesc să vă stingheresc de la petrecere... Noi, bătrînii, ne-am gîndit să vă facem... noi bătrînii... o rugăminte...

I se simțea emoția în glas totuși, deși se înclinase atît de adînc și îl rugase atît de umil, mustățile i se zburleau din ce în ce mai tare. Witold o încredință pe Marynia celor două fete din Siemaszki, care alergau ținîndu-se de mînă și erau însoțite de unul dintre frații Domunt, apoi, cuprins de curiozitate, merse bucuros în urma gazdei.

În camera de oaspeți era zăduf ca într-o baie turcească, măcar că ferestrele toate erau larg deschise ; pe cele trei mese încă acoperite ardeau cîteva lămpi și la lumina lor anemică fierbea mozaicul de forme și chipuri omenești.

La prima aruncătură de ochi puteai deosebi numai în mare că unii erau aşezaţi pe scaune, alţii stăteau în picioare iar alţii — rezemaţi de perete ; că cei de la masă stăteau în voie cu coatele sprijinite pe ea, că-şi mişcau larg braţele şi-şi răsuceau mustăţile. Abia după cîteva clipe mozaicul acela încîlcit se lumină şi începură a se desluşi capete pleşuve, încărunţite, colilii, frunţi arse de soare şi asudate, feţe ca rîşcovul, ori ca pămîntul. Ca şi cei tineri care petreceau în şura de pe rîu, nimeni nu întrecuse măsura paharelor dar zăpuşeala din încăpere, miedul şi berea băute cu destulă cumpătare în timpul zilei le aprinseră feţele şi le scăldară în sudoare ; astfel apărea, cu claritatea şi fineţea unei sculpturi măiestrite, pielea lor aspră, groasă, ciupită, smochinită, cu riduri subţirele ca firul de păr, sau brazde cît degetul de groase. Era generaţia peste care viaţa arase şi grăpase cu sîrg ; iar sub torentul ei de gheaţă amorţise, pălise, îşi încetinise ritmul ; totuşi, primind un stimul puternic mai putea încă să se aprindă şi să ardă vîlvătaie. Se aprinse şi răbufni în clipa cînd intră Witold. O mulţime de mîini se întinseră spre palma tînărului vrînd să i-o strîngă şi o mulţime de glasuri grăiră deodată :

— Vă rugăm să fiţi mijlocitorul şi sprijinitorul nostru !

— Ca judecător ?

— Ca împăciuitor !

— Prin boieri la rege, prin sfinţi la Dumnezeu şi prin fiu la tată... începu Fabian.

— De dumneavoastră atîrnă soarta noastră ; ori ne lăsaţi să murim ori ne salvaţi viaţa, răzbătu un glas.

— Într-un cuib nu toate păsările sînt la fel ; şi cu toate că tatăl dumneavoastră se arată a fi asupritorul nostru, dumneavoastră v-aţi purtat cu noi ca un prieten, ca un frate...

— Tîrgul se face cu om bun, strigă cineva de lîngă perete.

— Adevărat este ! Păi cum ! În faţa celui bun nu-i ruşine să te pleci ! rosti Walenty Bohatyrowicz.

Iar Apostol cu glasul lui tînguitor exclamă cu evlavie :

— Pe Isus îl avem mijlocitor faţă de Dumnezeu Tatăl... pentru iertarea păcatelor noastre, iar pe dumneavoastră vă avem mijlocitor faţă de vecinul cel aspru !

Witold fu la început uimit, apoi deveni grav și se întristă. Ieși din gloată, se săltă sprinten pe masă și de la înălțimea aceea, cuprinzînd cu privirea toate fețele îndreptate spre el, grăi răspicat :

— Sînt aici ! Vă ascult ! Vă mulțumesc că m-ați chemat...

O lumină răsări pe fruntea lui. Ridică mîna în sus fără să vrea.

— Fie ca viitorul să împlinească ceea ce visez și urmăresc pentru voi, căci vă iubesc sincer și sînt gata să fac tot ce-mi stă în putere pentru binele vostru !

Atunci prinseră a vorbi cu toții deodată, dar Fabian potoli repede hărmălaia și încercă singur a înfățișa pricina. Era o tărășenie veche care începuse odată cu stingerea elanurilor de tinerețe ale lui Benedykt Korczyński și-și avea obîrșia într-o seamă de ranchiune și conflicte mărunte, așa cum norul cel gros se înfiripă dintr-o sumedenie de vapori. E drept — și Fabian nu nega — că pan Korczyński a avut de multe ori dreptate și că nu o dată s-a putut întîmpla să fie păgubit și jignit de vecinii chinuiți și ei de felurite neajunsuri. Dar fiecare boală își are leacul ei ; cu toate astea cel pe care l-a aplicat pan Korczyński i-a virit în sărăcie pînă peste cap și i-a îndopat cu amărăciune. Pentru o nimica toată pe fiecare l-a tras în tribunal. Pentru un spic a cerut să i se întoarcă un snop iar pentru un snop o căpiță întreagă. Și de multe ori au vrut și au încercat, cu vorbă bună, să pună capăt acestor harțe prin bună înțelegere, dar el niciodată n-a primit să stea de vorbă cu ei. Și nu pentru că ar fi prins gust de procese, căci vedeau și ei prea bine că arăta acolo în tribunal ca răstignit pe cruce, ci pentru că se făcuse prea lacom și mai ales, pentru că-i disprețuia pe săraci și aproape nu-i considera oameni...

Aici Fabian, care pînă atunci vorbise pe un ton mai mult plîngăreț decît mînios, își puse mîna în șold și-și zbîrli mustața.

— Fie-mi iertat, strigă, dacă față de fiu vorbesc astfel despre tatăl lui... dar, văzînd în dumneavoastră, milostive domn, singura noastră scăpare, trebuie să vă încredințez toate ascunzișurile sufletului meu. Tare negru se mai arată la față pan Korczyński și are vorba tăioasă...

— Mormăie la om și nu stă de vorbă cu el... se auzi cineva.

Din nou glasurile începură să se amestece și să lărmuiască.

— Îți rănește sufletul cu vorba rea și te doare mai rău decît dacă ți-ar sfîșia carnea cu biciul...

— Parcă l-ar durea gura să spună o vorbă bună...

— Și totuși, cu un cuvînt de mîngîiere poate mai degrabă ne-ar face să-i păzim avutul decît cu biciul !...

Apostol, căruia i se vedeau numai ochelarii lucind în spatele oamenilor, exclamă :

— Din tină sîntem zidiți.

Fabian ridică din nou glasul.

— Furnica cît e de mică și tot dacă o calci, capul își ridică și te pișcă ! exclamă ștergîndu-și fruntea și obrajii de sudoare. Noi nu mai avem nici un fel de bunăvoință față de domnul Korczyński. După cum îți dă omul „bună ziua", așa-i răspunzi. I-am pornit război, încredințați că avem dreptate...

Witold, pînă atunci calm, dominînd adunarea, făcu acum un gest de nerăbdare, ba chiar se arătă îngrijorat.

— Dragii mei, strigă, ce vreți de la mine ? Ce pot eu să fac ? Lăsați-mă să plec !

Încruntînd din sprîncene, vru să sară de pe masă, dar ei se strînseră și mai tare în jurul lui, iar Fabian îl apucă de braț.

— Să mă bată Dumnezeu dacă m-am gîndit să vă supăr măcar cu un cuvîntel, strigă el speriat.

Alții îl rugară să le dea ascultare și să-i ajute. Rămase, dar expresia feței lui se schimbă cu totul. Vesel și entuziast cu o oră înainte, devenise acum întunecat, concentrat în sine, posomorît. Ascultă totuși, ascultă cu încordare plîngerile lor și discuțiile ce se iscară. Îi puseră dinainte o hartă veche, îngălbenită și aproape mucegăită, găsită de Fabian în nu știu ce pod de casă, într-o ladă putregăită și pe care sta clar, ca bună ziua, că o mare parte din pășunea aflată hăt, colo, între hotarul cutare și hotarul cutare aparține, de fapt, satului Bohatyrowiczilor și nu domnului Korczyński. Oho, oho ! Dacă ar fi dobîndit ei imașul acela ce le fusese luat cu japca, după cîte se vedea, ce

viață dulce ar fi dus ; pe lîngă asta i-ar fi arătat ei vecinului că uneori și țînțarul, cît îi el de mic, pișcă armăsarul pînă la sînge ! Lui Fabian de asta îi păsa mai mult decît de pămînt. I-a ațițat pe vecini la proces, dar n-a reușit să atragă decît vreo zece. Aceia și-au pus pielea la bătaie pentru toți și au deschis pungile. Celorlalți le tremura inima de frică. Cei săraci erau mai curajoși. Tot umblînd prin judecăți s-au înglodat în datorii. Avocatul — cine să-l știe că e șarlatan de vreme ce vorbea atît de frumos și de înțelept — i-a dus cu vorba că vor cîștiga procesul, i-a stors de bani timp de doi ani, iar la urmă a lăsat să treacă termenul, n-a înaintat apelul la timp și au pierdut. Dar nu numai atît ; mai trebuia să-i plătească domnului Korczyński o sumă mare de bani și asta cît mai degrabă căci le-a și trimis vorbă, nu știu de cîte ori, că nu-i va păsui nici un ceas măcar, nu le va ierta nici un groș și că-i va executa fără milă. Termenul se apropia cel mai tîrziu peste două săptămîni trebuie să plătească, și asta înseamnă pentru ei un fel de sfîrșit al lumii căci, oricît s-ar strădui cei zece, n-au cum să adune o sumă atît de mare și nici n-au de unde să ia cu împrumut. Sînt speriați, recunosc că s-au înfundat și că n-au altă scăpare decît să se umilească și să ceară îndurare. Căindu-se, începură cînd unul cînd altul să lăcrimeze. Fabian, de asemenea, se ștergea cu batista nu numai de sudoare. Începu, cu glasul pițigăiat cu care-și binecuvîntase copiii de dimineață :

— Martor mi-e Dumnezeu că amarnic va fi pentru mine, la bătrînețe, să cerșesc ca Lazăr la poarta bogatului. Nenorocirea mea aș îndura-o cum aș îndura-o, dar nu pot purta pe conștiință nenorocirea altora. Ce să facem acum nefericiții de noi ? Să ne roadem curelele ! Nevoia ne silește să ne umilim și să-l rugăm pe fiu să-l înduplece pe tată.

Începu să plîngă în hohote, dar se rușină de slăbiciunea lui ; ștergîndu-și sudoarea și lacrimile căută să se îndreptățească.

— Nu e un păcat să plîngi cînd dai de nenorocire... și cîinele urlă, de durere...

Apostol rosti sentința :

— Va veni Hristos şi-i va judeca pe cei săraci şi pe cei bogaţi, pe vii şi pe morţi...

Se auzi vocea lui Walenty cel uscăţiv şi deşirat, cu mustăţile negre, pleoştite. Pe faţa lui suptă şi pămîntie ca de mucenic era întipărită o răbdare mută, fără margini. Spuse liniştit şi cu voce domoală cum a crescut şapte copii, cum şi-a înzestrat fetele, iar pentru instruirea băieţilor a angajat, împreună cu alţi vecini, timp de cîţiva ani, un preceptor, ca măcar aceştia să ştie a scrie şi a citi. Nu i-a fost uşor să dobîndească toate astea din zece pogoane de pămînt. S-a îmbolnăvit de piept, răsuflă greu şi nu mai poate ara. Totuşi, pînă acum a fost cum a fost. Dumnezeu nu l-a lăsat, iar oamenii aproape că nici nu i-au ştiut greul, atît de liniştit a stat în birlogul lui, trudind din răsputeri şi dînd slavă lui Dumnezeu ; şi cu toate că şi-a auzit de la domnul Korczyński cuvinte de ocară, laolaltă cu ceilalţi le-a îndurat în tăcere şi cu răbdare, aşa cum se cade omului nevoiaş. Dar uite, că la bătrîneţe s-a prostit. Îndemnat să meargă la proces s-a lăsat dus. Ce va fi acum — nu ştie. De bună seamă va fi nevoit să-şi vîndă pămîntul, să plătească datoriile, să ia dăsaga şi să se aşeze milog la uşa bisericii. Cum o vrea Dumnezeu ! Facă-se voia Lui ! Dacă totuşi pan Korczyński ar vrea să mai aştepte, să amîne plata pe un termen mai lung, poate, cu ajutorul unuia dintre gineri care nu e aşa de sărac, ar ieşi din impas... Dar doreşte, tare mult doreşte, ca ai lui să închidă ochii acolo unde i-a deschis prima dată pe lumea asta, unde au trăit moşii şi strămoşii...

Nu fu în stare să sfîrşească. Lacrimile începură să şiroiască pe faţa lui liniştită şi cuminte ; îşi freca mîinile slăbănoage şi pămîntii, învîrtoşate de muncă şi le strîngea atît de tare de-i trosneau încheieturile. Deodată Witold se aplecă spre el şi strînse cu putere mîinile acelea sărmane, muncite, desperate. Pe dată însă îi despărţiră alţii, cu rugăminţile lor. Domnul Korczyński să fie mulţumit că a cîştigat procesul, şi să nu le ia capul cu despăgubirea hotărîtă de tribunal. Dacă totuşi moare de focul banilor ălora, atunci măcar să-i păsuiască, să le lase timp ca să poată lua ce i se cuvine fără să prăpădească oamenii ! Cineva scutură din mînă a lehamite şi rosti.

— Vă bateți gura de pomană ! Nu face el domnul Korczyński, asta. Ce-i pasă lui de ne-o fi nouă bine ori de-om crăpa ?

— Așa e ! Moartea berbecului — ospățul lupului ! rise cu amărăciune unul de lîngă perete.

— Trei lucruri sînt rele pe lumea asta, se amestecă Starzyński cu rîsul lui de tunet : păduchele pe guler, lupul în țarc și vecinul lacom la hotar !

— Regina Saba a prezis înaintea lui Solomon că satan, cel ce strică sufletele omenești, va aduce împărăția lăcomiei pe pămînt ! se tîngui Apostol.

Acum însă Strzałkowski, omul acela grav, mereu gînditor, cu mintean, stînd la masă începu a vorbi rar, cu hotărîre.

— Eu nu am nici un amestec în procesul de care vorbiți dar, ca toți cei din satul Bohatyrowicze, trăind în vecinătate cu domnul Korczyński, nu o dată m-am fript și eu cu focul ăsta și am purtat pe mine destulă funingine de la el. Totuși, eu așa grăiesc : dacă domnul Korczyński s-ar purta cu noi omenește, dacă ne-ar fi ca un frate, atunci poate ar ieși mai bine și el cu socotelile și am trage de aici folos cu toții. Căci eu asta spun : Domnul Korczyński are mult pămînt iar noi — multe mîini ; domnul Korczyński are mai multă minte, iar noi — mai multă forță. Facem parte din aceeași breaslă, numai că atelierul lui e mare, iar al nostru e mic. Prin urmare eu așa zic : nu se poate nicicum, ca mîinile să nu fie trebuincioase pămîntului, și ele la rîndul lor să nu aibă nevoie de pămînt ; ori ca mintea să nu aibă nevoie de forță și, iarăși, forța — de minte ; sau ca oamenii din aceeași breaslă să nu vrea niciodată să stea de vorbă unii cu alții, să gîndească împreună și să se ajute la nevoie. Și, atunci, eu așa grăiesc...

Dar nu-l lăsară să termine. Cuvintele acelui vecin sfătos, nevoiaș după cum îl arătau și straiele, nu numai că plăcură adunării, ci îi mișcară pe toți pînă la lacrimi și le picară la inimă ; le treziră din nou ambiția și încrederea în ei înșiși.

— Păi, sigur ! Cum altfel ! Așa este ! strigau din toate părțile. Nu moare omul ori de cîte ori îl izbește valul. Iar noi, slavă Domnului, trăim, deși ne bate sărăcia și necazul. De pe urma celui mort nu mai ai nici un folos, pe

cînd de la cel viu... e destul să-l ceri numai. Odată, pe cîmp, cînd domnului Korczyński îi crăpa buza de lucrători, iar noi n-am vrut să ne ducem la el să muncim cu ziua, ne-a făcut derbedei și oameni de nimic. Bineînțeles! E și firesc! Păi cum? Străinului, care ne mai și disprețuiește, nu-i vindem trupurile noastre, ori pe ale copiilor noștri nici măcar pentru o zi, și nu vom înghiți jignirile boierilor sau, Doamne păzește, ca administratorii să ne îmbrîncească. Mai bine suferim de foame, trăim în bordeie decît să mergem în robie egipteană pentru niște amăriți de bani! Dar dacă domnul Korczyński nu s-ar purta cu noi ca un străin și nu ne-ar disprețui, ci am afla în el prieten și ocrotitor, dacă l-ar încredința pe fiecare că lucrînd pe moșia lui va fi tratat omenește, oho! ehe!...

Aici multe glasuri începură să rîdă gros, triumfător:

— Ar vedea atunci domnul Korczyński, dacă sîntem derbedei și oameni de nimic! Nici Niemenului nu i-ar fi așa de ușor să curgă pe cît de ușor ar merge gospodăria dumisale. Iacă-tă, de-o pildă, flăcăii și fetele care acum petrec în hambar și cîntă pe Niemen, ar dovedi că nu sînt leneși și ar avea grijă de bunurile lui, iar dacă i-ar mai scăpa și cîte un groș, doi atunci folosul și bucuria ar fi de amîndouă părțile. Nu se pierd de pomană bucățile acelea de pămînt pe care nu e în stare nici să le gunoiască nici să le semene cum se cuvine? Pe cînd așa, ei le-ar lua bucuros în arendă pe mulți ani, și-ar lăsa urmașii pe pămînturile arendate, binecuvîntînd pe binefăcătorul lor și plătindu-i cinstit, după cum sună învoiala scrisă. El moare după bani pentru că are datorii și cheltuieli multe, ei sînt flămînzi de pămînt fiindcă au puțin și le e casa plină de copii. Un asemenea compromis ar fi convenabil pentru amîndouă părțile și Dumnezeu știe! poate s-ar scăpa unii pe alții de la pieire. Pentru că nici domnul Korczyński n-o duce ca-n sînul lui Avram și nu stă așa de solid acolo în Korczynul lui. Oamenilor nu le poți închide gura: vorbesc!

Și așa, încă multe observații și concluzii rostiră ei față de tînărul lor prieten, exprimîndu-și îndoiala că proprietarul de la Korczyn va voi să ia în seamă rugăminții și cererile lor și că-i va privi altfel de cum se uită lupul la oaie, ori regele la sclav.

— Iar eu așa grăiesc, se ridică iarăși, hotărît și grav Strzałkowski, să nu spună capul către picioare că n-are nevoie de ele. Că atît bogatului, cît și săracului îi e mai bine cînd nu e singur !

Apostol cuvîntă :

— Îngerii care au vrut să fie mai presus decît alții au căzut !

Acum, pierzîndu-și elanul se întorceau la discuțiile lor obișnuite și la gesturile lor domoale. Vorbeau cu glasuri scăzute, iar brațele agitate se cumințiră. Mulți dintre cei ce stătuseră grămadă în mijlocul camerei, foindu-se acum, se așezară pe scăunele, adîncindu-se în gînduri. Își răzimau obrajii în palme, clătinau din cap, doar cîte unul se mai jeluia de situația lor desperată. Numai lui Fabian îi venea greu să-și recapete liniștea și să-și stăpînească limba. Fiind ager la minte înțelegea mai bine unele lucruri care altora le rămîneau străine ori uitate. Se așeză pe marginea scaunului, își încrucișă brațele, își înclină capul în piept și începu să vorbească mai rar decît pînă atunci :

— Dacă noi am fi aici niște venetici, sau dacă acela care se arată a fi dușmanul nostru ar fi adus de Dumnezeu aici, de la capătul lumii, n-am simți atîta mărăciune. Străinul e străin ! Dar noi durăm aici de mai bine de trei sute de ani, iar neamul Korczyński poate de o jumătate de veac ține Korczynul în stăpînire.

Același Dumnezeu ne e tată și aceeași glie — mamă. Sîntem mai rău decît animalele : fiindcă și printre animale fiecare ține la al lui. Lupii nu se sfîșie între ei, iar corb la corb nu-și scoate ochii...

Cineva de dincolo de masă îl întrerupse :

— Cine se mai socotește semenul nostru ?

Walenty Bohatyrowicz vorbi odată cu el :

— Cum adică ! Răposatul pan Andrzej se socotea de-al nostru.

— Și încă cum ! se auziră suspine și glasuri : odată cu el a dispărut părintele și învățătorul nostru. A trăit puțin dar mult bine a făcut ; fără el am rămas ca berbecii gata pentru tăiere. N-ai de la cine să capeți o mîngîiere, o povață, cine să te lumineze. Din toate părțile ne-au împre-

surat granițe pe care nu ne e îngăduit să le trecem, și de nicăieri n-ai un îndemn, un sfat cum să scapi din strîmtoarea asta și să faci un pas înainte. Uneori ne trece prin cap că atunci cînd nepoții, ori poate chiar copiii noștri se vor înmulți, vor părăsi casa părintească și vor merge la capătul lumii după bucata de pîine, fiindcă cea de aici nu va mai ajunge și pentru ei. Acum numai pentru sufletele noastre nemuritoare trebuie să ne plecăm frunțile în fața Domnului, ca să nu le piardă. Căci nu o dată, ci cu fiece prilej am auzit de la domnul Korczyński că sîntem nătărăi, că-l păgubim, că-l furăm. Nu e chiar totul adevărat dar poate că o sămînță de dreptate are. Cu toate acestea, vinovați noi nu ne socotim căci și cel deștept se prostește cînd îl încolțește sărăcia, și fiecăruia îi este știut că muștelor le place mai curînd să stea pe corpul ros de bube decît pe cel sănătos.

Așa cum mai înainte gălăgia și larma se schimbaseră într-un murmur monoton și domol, tot așa, acum, murmurul acela se topi în tăcere. Valul simțămintelor crescut și învolburat de revoltă și teamă, începu să scadă, ajunse la tînguiri tot mai stinse și mai sfioase, pînă cînd se întoarse la loc, în matca acelor inimi totdeauna răbdătoare și cuminți. Fețele se răcoriră și se zbiciră de sudoare, dar rămaseră la fel de brăzdate ; mîinile căzură pe genunchi, ori se așezară împreunate pe masă și păreau pe pînza albă niște bulgări de pămînt, ori bucăți de pîine neagră. Chiar și Fabian se potoli și, pufnind doar, din cînd în cînd mai mormăia :

— Nu sîntem niște venetici... n-am venit aici de la capătul lumii, ca niște pribegi... n-am sărit de sub coada coțofenii ieri... De mai bine de trei sute de ani stă mărturie mormîntul înaintașilor noștri pe pămîntul acesta... Moșii n-am avut niciodată și pe nimeni n-am asuprit și n-am supt. De ce, dară, ne e sortit să suferim în deșert și să pierim. Sub acești bulgări de pămînt pe care nu sîntem în stare să-l sporim, copiii noștri vor dispărea înainte de vreme, ca gîndacii, de foame, iar nepoții, din milostivirea lui Dumnezeu, nu vor mai apuca... Neamul nostru va trece cum trece apa de pe culme în șanțul adînc și nimeni nu va mai ști că noi am trăit aici, cîndva...

Prin geamul deschis se auzea foșnetul plopului, iar din depărtare, dincolo de luna ce spînzura deasupra rîului și de coloana de aur cufundată în apă, răsuna corul grav, cîntînd pe melodia „Polonezei" :

Iar cînd vom muri, iar cînd vom muri
Lăsa-vom cuvînt
Ce-n slovă de aur, ce-n slovă de aur
Ne-o sta pe mormînt.

IV

În casa mare de la Korczyn ardeau numai două lumini ; una în iatacul doamnei Emilia, iar cealaltă în biroul lui Benedykt. Salonul mare și sufrageria erau cufundate în întuneric, și doar luna începea să-l destrame, timid, așternîndu-și razele ici, colo, pe ferestre și podele. În semiîntunericul acela se auzeau pași grei, neconteniți. Cineva se preumbla prin salon, de la un capăt la altul, adîncit în gînduri. Îngîndurarea i-o ghiceai după mersul apăsat și cadențat ce răsuna în încăpere ; ori de cîte ori, trecînd pe lîngă fereastră, intra în conul de lumină apărea pentru o clipă silueta lui înaltă, greoaie, cu capul plecat, cu mîinile încrucișate la spate, cu mustățile atingîndu-i reverul hainei, atît de însingurat ca și cînd camera aceea ar fi fost pustia însăși. iar el un pustnic. Totuși, de dincolo de ușile închise se auzea odată cu pașii aceia neconteniți un glas feminin, delicat, plăcut. Acolo, în iatacul tapetat cu flori de cîmp, o femeie palidă, tăcută, suferindă, în capot alb, sta pe jumătate culcată pe sofaua roșie, și croșeta ceva la lumina lămpii cu multă migală din lînă și mătase. A doua femeie, tot atît de gingașă dar mai puțin frumoasă și gătită, ofilită, cu o compresă pe falca de jos, își întindea gîtul alb de lebădă asupra unei cărți din care citea, cu glas tare, despre călătoria unor francezi pe continentul Americii locuit de eschimoși. Una citea, cealaltă asculta despre țara ghețurilor, focilor, renilor, colibelor de zăpadă, aurorelor boreale, a nopților fără sfîrșit. Din cînd în cînd întrerupea cititul, schimbînd între ele păreri. Una, lăsînd să-i cadă în poală mîna cu igliță, întrebă :

— Ce crezi, Teresa, oare la eschimoși există dragoste adevărată, fierbinte, plină de poezie ?

Teresa nu răspunse. Căzu pe gînduri și începu să-și pipăie cu vîrful degetelor compresa menită să-i domolească durerea de măsele. Doruri și visuri erotice făcură să tresară trupurile firave ale celor două femei, iar pe fețele lor se așternu o expresie de suferință.

— Citește mai departe, Teresa...

Citi mai departe, dar după un sfert de ceas din nou fu nevoită să întrerupă. Dincolo de fereastră, de undeva de jos, se auzea un cor puternic, maiestuos. Doamna Emilia se înfioră din creștet pînă-n tălpi. I se făcu frică. Cu ochii măriți de teamă, întrebă :

— Ce-i asta ? Ce înseamnă asta ? Ce poate să fie ?

Teresa tresărise și ea dar lămurindu-se repede, își liniști prietena. Cîntau, fără-ndoială, oamenii aceia de la nunta la care se dusese și Zofia, slujnica lor.

— Nesuferiții ! Nu ne lasă să citim ! Oh, ce gălăgie ! Teresa dragă, închide geamul și trage storul !

După două minute geamul fu închis și storul lăsat ; în iatacul ferecat cu strășnicie nu mai ajungea nici un zvon de afară și la lectura Teresei, de la un perete la altul, din tavan pînă-n podele, în mirosul acela de parfum și doctorii năpădiră imaginile unor ghețari uriași, nopți eterne, luminoase aurore boreale, foci, reni și colibe de zăpadă.

Dar în salonul pustiu, omul care se preumbla cu neastîmpăr, la auzul cîntecelor acelora se opri încremenit. Se opri în partea de întuneric a camerei așa încît nu putea fi văzut și rămase așa multă vreme, de bună seamă să asculte. Poate chiar își încordase auzul ca să prindă cuvintele cîntecului.

A foșnit pădurea, ostașii-au plecat...

Începu din nou să se plimbe. O, ce mult, ce mult e de atunci cînd, în inima lui tînără, fierbinte... cîntecele și cuvintele acestea...

Fost-a, maică bună viața ta amară...

Ieși din colțul întunecat în raza lunii și suspină adînc.

— Amară i-a fost viața !... o, da ! n-a fost fericit...

Feciorii zac în țărînă, toate se schimbară.

Merse prin dîra de lumină, rostind cu jumătate de glas :

— În țărînă ! Fir-ați cu toții... țărînă !

Nu avu putere să mai sculte. Nu avu putere să mai asculte melodiile și cuvintele care, înălțîndu-se de la poalele malului înalt, păreau a se scurge de pe culmea luminoasă a vieții sale, de pe culmea demult părăsită a tinereții sale, cu trăiri atît de nobile, de fierbinți...

Cu pas greoi, cadențat, puțin mai grăbit, străbătu antreul întunecat, sufrageria luminată de lună și intră în birou unde lampa ardea pe masă. Încăperea aceea nu era numai camera lui de lucru, ci și dormitor. Lucru ciudat, la fel ca și cămăruța lui Anzelm semăna cu o chilie de mînăstire. Precum acolo viața aspră se simțea și aici, singuratică, străină de răsfăț și plăceri. Afară de patul de fier cu așternut fin și de covorul frumos, dar vechi, de birou mare cu fotoliu, de cele cîteva scaune și de dulapul demodat încărcat cu terfeloage și cu tot felul de registre, în încăperea aceea nu mai era nimic altceva. Pe pereți atîrnau cîteva fotografii de familie și două flinte încrucișate pe o piele de urs. Prin fereastra întredeschisă se năpusteau în cameră sumedenie de fluturași albi de pe Niemen, se înălțau în tavan, dădeau ocol lămpii și cădeau cu aripile lor de mătase, desfăcute, pe hîrtiile și registrele de pe birou. Benedykt se așeză la masa de lucru și privi făpturile de zăpadă, înaripate. Îi aminteau de ceva : un moment tare îndepărtat, dar grozav de important, un moment crucial din viața lui... Cîndva, e mult de atunci, fusese o seară foarte asemănătoare cu aceasta, la fel de apăsătoare și de tristă. Fluturașii aceia, la fel ca și acum, se roteau în jurul lămpii și cădeau pe registre... Atunci el luase o hotărîre și nu se ținuse de ea, avusese să facă ceva și nu făcuse... Ce fusese oare ? Fratele... fiul... Ah ! Da ! fratele ! Întinse mîna și de sub pres-papier scoase o scrisoare pe care o citise, dar pe care voia s-o mai citească o dată. Și atunci fusese la fel. Scosese de sub pres-papier scrisoarea fratelui, o citise, meditase asupra sfatului pe care i-l dădea el acolo. De atunci, abia de-și mai scrisese

de cîteva ori în cei șaptesprezece, optsprezece ani cîți trecuseră, și totdeauna fratele era cel care-i scria primul, el însă răspundea uneori după cîțiva ani printr-o scrisoare scurtă, rece... Ce era să-i scrie ? Azi din nou primise o scrisoare de la Dominik și, citind-o, simțea că fiece cuvînt îi cade bolovan pe inimă. Uneori i se părea că-și amintește de fratele lui ca despre un om oarecare, cu totul indiferent, întîlnit cîndva, de mult ; i se părea că pentru el fratele nu mai există. Totuși, astăzi se încredința că nu era tocmai așa. Singele lui, durerea lui, rușinea lui ! La nimic n-ajută. De o oră întreagă măsura salonul în lung și-n lat, se lupta cu fel și fel de gînduri și amintiri, se răzvrătea, scuipa venin ; luă apoi din nou în mînă scrisoarea aceea blestemată și începu s-o citească, ca și cum ar fi găsit o plăcere sadică în a se chinui singur.

Iubite frate,

Pare-mi-se că de vreo trei ani n-am mai primit nici o veste de la tine ; la ultima scrisoare n-ai catadicsit să-mi răspunzi. Îți scriu însă pentru a împărți cu tine o bucurie a mea, pricinuită de două întîmplări. Prima e aceea că, în sfîrșit, slavă Domnului, sînt consilier secret, iar dacă Dumnezeu va voi să-mi prelungească zilele, vei avea poate prilejul să mă feliciți și ca membru al senatului. Oricare or fi prejudecățile și rezervele tale, e plăcut totuși să ai un frate senator ; socot însă că deocamdată nici titlul de consilier secret nu te dezonorează. Astfel stînd lucrurile, e bine să știi că dacă vei avea vreodată vreun necaz, vreo întîmplare nefericită sau vreun interes mare, fratele tău îți va fi un sprijin de nădejde. Iată, dar, cît de bine m-am descurcat în slujba mea, lucru pentru care sînt veșnic recunoscător tatălui nostru, întrucît, dacă nu m-ar fi dat la universitate și n-aș fi avut carte, niciodată n-aș fi ajuns la situația de care mă bucur acum...

Benedykt lăsă să-i cadă mîinile cu scrisoarea pe genunchi ; un zîmbet amar rătăci pe sub mustățile sale lungi, ochii priveau sticlos, în gol. Poate amintirea i-l aducea în față pe tatăl său căruia îi adresă întrebarea :

— Oare asta ai urmărit ?... un asemenea rezultat ? Ai fi putut prevedea ?... te-ai fi așteptat ?... Dacă te uiți la

noi din lumea cealaltă... Vezi... Îi mulțumești oare Creatorului pentru nemurire ?

A doua pricină de bucurie pentru Dominik, pe care i-o împărtășea fratelui nevăzut de atîta vreme, era partida extraordinară pe care o făcuse fiica sa cea mare. Se măritase cu un colonel. Pentru o fată fără zestre era un noroc neașteptat. Oricît de bine îi mersese lui în slujbă nu strînsese bani și nu-i putuse da fiicei sale nici o dotă. Îi făcuse în schimb o nuntă frumoasă pe care i-o descria pe o pagină întreagă. Un prinț, doi baroni și patru generali îi onoraseră cu prezența lor. Însuși ginerele lui va fi, cu siguranță, avansat general peste cîțiva ani. În ce privește cei doi băieți ai săi, unul este încă mic, iar celălalt urmează o școală militară, simțind o mare atracție pentru această carieră. Mai descria apoi, în cîteva rînduri, distracțiile din capitală din timpul iernii ce trecuse. Opera italiană fusese desăvîrșită, cîteva baluri întrecuseră prin eleganță și fast tot ceea ce văzuse pînă atunci...

Benedykt nu mai duse scrisoarea pînă la capăt, o aruncă pe birou. Cum mai zboară fluturii ăștia ! Zboară, roiesc în jurul lămpii și cad pe registre. Aerul proaspăt pătrunde prin fereastra pe jumătate deschisă. În casă și în inimă e liniște, întuneric și tristețe. Cînd a mai fost o seară identică cu asta ? Aha ! după discuția aceea cu soția, în foișor. Își amintește. Atunci îi cunoscuse bine, pentru prima oară, egoismul suav și bicisnicia plină de grație a trupului și a spiritului. Tot atunci și-a zis că nu mai are nici un frate. Au fost trei, a rămas singur. Ce să-i faci ? Pretutindeni același lucru. Din trei, iar în alte părți și din zece, nu neapărat frați ci ortaci de o seamă, prieteni, a rămas doar cîte unul. Era așa ca și cum din cineva s-ar fi scurs sîngele și numai ici, colo picături rămase ar fi rătăcit prin vine, izolate, rigide, închegate... Dar ce se întîmplase atunci, în seara aceea, atît de asemănătoare cu cea de azi ? Ceva îl bucurase atunci, îi întărise moralul... îl făcuse să nu plece din locurile acelea... Fiul lui ! Și ca o imagine țîșnind din întuneric la lumina zilei se ivi înaintea lui nespus de clar un moment din trecutul acela de demult. Se deschisese ușa camerei, se năpustise înăuntru o ființă omenească mititică, zburdalnică, țopăind și ciripind, care-i sărise pe genunchi

dezmierdîndu-l. Niște brațe mititele îl cuprinseseră pe după gît, ochi nevinovați îl priviseră în ochii lui posomoriți, gurită de copil fragedă descrețise cu sărutări toate cutele de pe frunte, de pe obraz și alungase toți norii de pe chipul lui.

„Widzio ! Ți-e drag Niemenul ? Îți plac fluturii ăștia ? Ți-e dragă pădurea de dincolo de Niemen, în inima căreia unchiul tău își doarme somnul de veci, la umbra brazilor, uitat de toți și fără slavă..."

Pe atunci copilul ținea la toate, iar el, alungînd ispita și sfatul ce-l ademenea spre alt meleag, își luase din nou crucea în spate și — singurul din trei — rămăsese aici...

Dar, ce-i asta ? Se auzeau pași grăbiți în camera alăturată. Se deschise ușa — aceeași ca atunci — în birou intră iute un bărbat tînăr, drăguț zvelt. Tot el ! Numai că acum era mare și atît de maturizat de parcă fiecare an trăit în priveliștile și emoțiile vieții îl făcuse să crească peste măsură, așa cum sucurile pămîntului stimulează creșterea bobului de grîu.

Străbătu cu pași repezi camera vecină dar cînd fu în ușa biroului se opri și, gîfîind, își acoperi cu batista fața aprinsă și asudată. Venea se vede, dintr-un loc unde fusese zăduf și înghesuială, dar cînd și-o descoperi mai puteai gîndi că acela era un loc și de tortură. O suferință mută i se citea în ochi și pe fruntea încruntată. Benedykt se ridică repede din fotoliu și se duse spre el.

— Witold !

Apariția fiului îl surprinse.

— Ce-i cu tine ? De unde vii ? De ce ești atît de aprins la față și zbuciumat ?

Fără să-i răspundă, tînărul înaintă cîțiva pași și se opri lîngă masa de lucru a tatălui.

— Tată dragă...

Șovăia. Plecă ochii în jos și abia după cîteva clipe făcu un gest de hotărîre, își duse mîinile la spate și începu să vorbească rar :

— Tată dragă, vin cu buzele și cu inima plină de plîngeri.

— Împotriva cui ? Ale cui ? întrebă Benedykt.

— Ale oamenilor... împotriva ta, tată !

— Împotriva mea ? Pentru ce ? Am omorît pe cineva la drumul mare ?

— Te implor, tată, pe tot ce am mai scump, lasă tonul ăsta disprețuitor și iritat cu care-mi vorbești, totdeauna cînd discuția noastră atinge unele probleme de viață pentru mine mai importante decît orice pe lume !... Sînt tînăr, e adevărat, dar ce sînt eu vinovat dacă natura nu mi-a pus în piept în loc de inimă o busolă cu acul îndreptat spre profit, cîștiguri și... spre o carieră strălucită.

Privirea lui Benedykt se furișă spre scrisoarea de pe birou, ca și cum ultimele cuvinte ale fiului i-ar fi amintit de Dominik.

— Ei bine, am ținut eu vreodată, sau ți-am cerut să te închini vițelului de aur ? Ce vrei de la mine ?

— Pentru mine, tată, nimic. Pentru oameni... multe !

— Spanac ! strigă Benedykt ridicîndu-se brusc din fotoliu, cu priviri aprige încruntîndu-și sprîncenele : știu unde ai fost și presupun, bănuiesc că aceia ți-au împuiat capul ! Se plîng că mi-am însușit bunul lor, că iau pielea de pe ei, nu-i așa ?

— Așa e, tată !

— Așteaptă, dară !

Se repezi la dulap, scoase din el un teanc de hîrtii și întorcîndu-se la masă zise :

— Uită-te și citește ! Trebuie să le vezi și să le cercetezi ! Să te încredințezi că bucata aceea de pămînt pentru care mi-au intentat procesul a aparținut totdeauna moșiei Korczyn... Și să te rușinezi că ți-ai judecat tatăl gîndind că vrea să prade pe cineva... N-am ajuns încă pînă acolo... Nu ! Oricum aș fi eu, pînă acolo n-am ajuns... Ar trebui să-ți fie rușine...

Cînd desfășură pe birou planul Korczynului mîinile lui mari începură să tremure, dar stăpînindu-se își plimbă mult timp degetul pe plan, citi fragmente din niște documente străvechi, vorbi, aduse dovezi, apoi îndreptîndu-și spatele se uită la fiul său și-l întrebă :

— Ei ? Nu-i așa că ți-e rușine ?

— Nu, tată !

— Cum așa ? Nu te-ai încredințat încă ?

— Încredințat eram și mai înainte că nu ți-a trecut prin gînd niciodată să-ți însușești bunul cuiva...

— Și atunci, ce e ? Despre ce este vorba ? Cine e vinovatul în toată povestea asta ?

Witold își duse mîinile la spate și înfruntînd cu ochi cutezători privirea de foc a tatălui răspunse :

— Tu, tată !

— Mascaradă ! izbucni Benedykt. Ei sînt întunecați la minte, se încred în orice șarlatan, care-i tratează ca pe niște vaci bune de muls ; ei sînt cei care la fiece pas îmi fac necazuri și mă păgubesc...

— Iartă-mă, tată, îl întrerupse Witold, dar de ce sînt ei întunecați la minte ? De ce sînt devorați de lăcomie ? De ce sînt dușmănoși ?... Oare nimeni, nimeni altcineva nu e vinovat de asta, ci numai ei sînt singurii vinovați ?

Se vede că întrebările puse, ori poate timbrul cu totul schimbat al glasului îl izbiră atît de mult pe Benedykt încît amuți : oftînd din greu se lăsă în fotoliu și începu să vorbească cu voce nesigură :

— De ce ? De ce ? Hm ! Dacă toate fantomele și piăgile grele care se abat asupră-ți, în viață, ar putea fi întrebate : de unde vin ? de ce ? pentru ce ?

— Le întrebăm, îi luă vorba Witold, da, tată dragă, cu toată puterea cugetului nostru și din toată inima le întrebăm, iar uneori ele ne răspund ! Fenomenul despre care vorbim acum, ne răspunde : „M-au odrăslit minciuna și ura de veacuri ; nimicirea mea o aflu în lumină și în dragoste"...

Acum, tot ceea ce culesese de prin cărți și de la oameni, tot ceea ce investise în el natura, îi limpezise și-i confirmase învățătura, începu să se reverse de pe buzele lui tremurînde. Schiță în linii mari idei și teorii democratice de a căror înfăptuire îi părea că atîrnă puterea și renașterea popoarelor, a poporului său în primul rînd. Reazim gîndurilor și cuceririlor celor mai înalte, dobîndite de umanitate prin truda grea de veacuri — dar pe care le spulberă acolo pe culmi vîntul lăcomiei și al cruzimii — salvarea de suferințele sîngeroase care crescuseră din țarina arată de răutate și silnicie ca o pădure de mîini ridicate, cerînd, răzbunare, el le vedea în egalitatea și înfrățirea

omenirii, în unirea verigilor pînă atunci despărțite de îngîmfare, invidie, lăcomie și ignoranță. De la noțiuni abstracte care îl fascinau într-atît încît vorbind despre ele arăta ca un om privind la un tărîm al minunii trecu liniștit la realitatea chinuitoare a zilei aceleia, povesti tot ce a văzut și a auzit acolo de unde venea, repetă rugămințile celor ce-l trimiseseră, plingerile și învinuirile care mai stăruiau încă în urechile lui, și-l frigeau la inimă.

Benedykt nu-l mai întrerupea, tăcea dar un cunoscător de suflete ar fi putut ghici ce fel de sentimente trezea în sufletul lui uscat mult prea devreme vorba aprinsă a tînărului. Cufundat în fotoliu, cu umerii ușor aduși, se lipise de speteaza acestuia ; avea fața mai palidă ca de obicei, toată brăzdată de riduri, iar mustățile-i lungi atîrnau nemișcate pe rever ; ochii lui căprui se tulburau uneori pînă-n adînc și atunci și-i acoperea cu pleoapele, iar cînd și le ridica țîșnea din ei o privire aprigă ca o flacără. Tăcea mormînt, și, ca într-un mormînt se petreceau în el lucruri triste și tainice. Oricare ar fi fost sentimentele ce-l năpădeau pe rînd, rușinea, regretul sau mînia — un lucru era sigur că suferea : suferind, simțea cum din cuvintele fierbinți, năvalnice, ale fiului se ridica izbindu-l parcă în piept un talaz azuriu, melodios, pe care cîndva îl cunoscuse bine, apoi fusese alungat de viață iar acum se întorcea la el parcă dintr-o genune.

De departe, foarte de departe mai ajungeau aici frînturi din cîntecele vechi purtate în cor deasupra Niemenului argintiu ; la fereastră fluturașii albi, căzeau cu zgomot ușor pe birou, lovind speriați cu aripile de mătase în planul desfășurat al Korczynului și în registrele de conturi. Din cînd în cînd își arunca privirea spre ei și atunci îi căzea sub ochi scrisoarea despăturită a lui Dominik aruncată pe marginea biroului. De cîte ori își purta privirea peste scrisoare, de atîtea ori buzele lui pregătite să rostească un cuvînt dur se strîngeau, își lăsa în pămînt privirea ostenită și, tăcînd, asculta vorbele băiatului tot mai atent, într-o încordare aproape dureroasă. Witold, palid ca ceara, vorbea înăbușit de emoție.

— Tu n-ai știut despre toate astea, tată ? Nu-i așa că n-ai știut ? Despre mihnirile, despre desperarea lor, des-

pre pericolele... despre blestemele cu care te acoperă... despre sentimentele bune cu care sînt gata să răsplătească fiecare binefacere, fiecare rază de lumină venită de la tine... nu știai ? Spune-mi, tată dragă, o ! spune-mi că n-ai știut despre toate astea și că numai neștiința... Ce minunată amintire îi păstrează ei unchiului Andrzej !... pentru dragostea cu care s-a apropiat de ei, pentru picătura de lumină, pentru faptul că a trezit în ei sufletul omenesc... Ce minunată amintire ! Dar tu n-ai știut despre asta, tată, nu te-ai gîndit la ele... și numai de aceea...

Tăcu subit. Glasul i se frînse poate din pricina lacrimilor pe care abia putea să le stăpînească ori poate că bătaia năvalnică a inimii îi oprise răsuflarea. Își purtă palma peste fruntea palidă, se rezemă cu spatele de peretele cu pielea de urs și flinte încrucișate.

Benedykt părea că așteaptă și că e gata să asculte în continuare. Ținea privirea în pămînt.

— Și mai departe ? Vorbește... judecătorule ! Te ascult ! Vreau să-ți aud sentința. Oare ai să-mi iei capul sau numai — libertatea ? Ai ?

Tristețea fără margini din cuvintele lui băiatul n-o simți ; prinse numai ironia din ele și o furie dureroasă îi scînteie în ochi. Tremura tot.

— N-ai dreptul, tată, să te joci cu sentimentele mele cele mai sfinte ! Sînt tînăr și ce-i cu asta ? Nouă, copiilor „nopții întunecate", la fel ca și soldaților în vreme de război, ar trebui anii să ni se socotească îndoit ! La dogoarea suferinței ne maturizăm repede !

Mai cu mirare, mai cu ironie, Benedykt murmură :

— Suferință, tu... ai suferit tu ?

— Dumneata, tată, crezi că dacă noi tinerii, în clipele noastre senine, sîntem în stare să comitem nebunii, să ne veselim, nu ne uităm în jurul nostru, nu înțelegem, nu suferim din pricina demnității călcate în picioare, nu ne plînge sufletul de milă și nu ne temem pentru lucruri dragi ce strigă : „Ajutor !" Ajutor pe care sîntem datori a-l căuta pe toate drumurile ce duc la faptă și în toate abisurile gîndului ? Cine crede așa să cerceteze despre asta fețele noastre ofilite în zorii vieții, ochii noștri, obosiți prea de timpuriu de cît au privit în tainele științei și încă ceva ce

nu se poate vedea : acei vulcani de durere, jigniri, revolte și blesteme zadarnice care clocotesc în piepturile noastre ! Sînt tînăr și, ce-i cu asta ? Am supt din viață atîtea sucuri amare, destule pentru a le face să-mi urle capul de întrebări : de unde ? pentru ce ? În focul unor asemenea întrebări sufletele se maturizează repede !

Înmărmurit Benedykt îl privea pe fiul său cu ochi mari. Așadar, băiatul ăla mic, cum îi spunea pînă atunci în gîndurile sale, cunoscuse atît de aproape baia suferinței în care el sta cufundat de mult timp ; și de la același izvor le venea amîndurora apa clocotită și amară. Își amintea, acum, că de multe ori îi atrăseseră atenția și-l neliniștiseră cearcănele și paloarea de pe fața tînărului, umbre de oboseală acoperindu-i flacăra din priviri și primele cute de pe frunte. Se plecă, și lungindu-și gîtul, se uită la fiul său. Da : era într-adevăr un copil al zilei furtunoase și al nopții întunecate. Pe o vreme senină niciodată mugurii nu se deschid cu o grabă atît de chinuitoare în cupe atît de purpurii. Nu era greu să-ți dai seama că discuția aceea cu tatăl îl chinuia nespus iar chinul acesta, ca și altele de pînă atunci era întreținut de forța convingerilor și a sentimentelor ce acționau în el, năvalnic, cu o tărie de neînfrînt. Își duse palma îngustă — așa cum o au de obicei jertfele visurilor mărețe și a cărei strîngere trebuie că era energică, pasionată — pe fruntea crispată, palidă.

— Mi-e greu... îngrozitor... îngrozitor de greu să vorbesc în felul ăsta cu tine, tată ! Sînt sfîșiat între tine și aceea ce-mi este mai scump decît tine, decît mine însumi, decît orice pe lume... Iar ca mine mai sînt încă și alții ! Ce anume a făcut să se nască în noi mila nețărmurită față de aceste furnici, de aceste cîrtițe ale pămîntului, că dorim să intrăm în bordeiele lor întunecoase și strîmte și intrăm, cu toate că în mijlocul lor ne așteaptă arderea totală a propriilor corpuri și inimi ? Cui se datorează faptul că nu putem, chiar de ne-am afla într-un zăcămînt de aur, să stăm neclintiți într-o nemișcare de ciupercă, ci dorim să alergăm, să salvăm, să mîngîiem, să trezim, să readucem la viață ? Ce oare ne-a împins către toate acestea ? Oare marșul veacului ai cărui copii sîntem ? Ori poate oceanul de gînduri omenești ai cărui navigatori sîntem noi în-

sine ? Ori poate alte suferințe care, inundîndu-ne ființa trezește în noi conștiința durerii lumii întregi și compătimirea nemărginită față de ea. Mila aceasta, ideile acestea sfinte pentru noi curg odată cu sîngele în vinele noastre, ne frămîntă creierul, pulsează dimpreună cu inima... ele sînt epopeea noastră, din ele se nasc tragediile noastre... Tot ele ne sînt singura speranță. Ce fel de speranță ? O, tu, tată, nu-mi îngădui să-i pomenesc numele... aici nu e voie să pomenești nici un nume sfînt, căci el atrage după sine strigoiul fricii ! Iar frica asta veșnică... prudența asta de robi care tremură numai la auzul propriilor lanțuri... această îngropăciune a nobleții unui suflet în colbul fricii și al interesului... indiferența asta pentru tot ceea ce nu hrănește și nu îmbracă trupul... lipsa asta de dragoste pentru pămînt și oameni...

— Witold !

În strigătul cu care Benedykt își întrerupse fiul era atîta violență, durere și mînie încît tînărul tăcu. Lăsă capul în piept încercat de un gînd.

— Știu, tată, că am fost cît se poate de impertinent — continuă cu un glas ciudat de schimbat — între mine și tine am ridicat un zid de nepătruns care ne-ar fi despărțit pentru totdeauna, dacă, după cele ce s-au petrecut, aș mai trăi încă... Dar dacă mă vei vedea căzînd mort la picioarele tale, ai să mă ierți... nu-i așa ? Ai să mă ierți ? Și iarăși ai să mă iubești ca mai n'ainte?... Numai unui copil mort îi poți ierta o asemenea impertinență și o asemenea jignire... E ceva în mine, tată, care mă împinge spre abisul cel întunecat...

Vorbi încet și cu acel foc mocnit în priviri care anunță cele mai primejdioase nebunii ; cu un gest calm și hotărît întinse mîna către una dintre flintele atîrnate pe perete. Benedykt se făcu alb ca varul și cît ai clipi se smulse din loc și-i prinse brațul.

— Ești nebun ! Copil ce ești ! Ce vrei să faci ? Sigur ! Ai fi în stare și de asta ! E un fel de molimă la voi... Cu duzinele vă zburați creierii... Oh, băiete ! Te arăți a fi înțelept dar încă nu ți s-a copt mintea... Oh, ideile astea, idealurile... astea... acelea... care vă împing la astfel de lucruri !... Dumnezeule mare !

Îi smulse din mînă puşca pe care chiar azi o încărcase în văzul fiului său, o agăţă în perete, cuprinse amîndouă mîinile tînărului şi le strînse cu toată puterea în palmele lui late. În clipa aceea faţa sa întunecată, boţită, arăta înspăimîntător : avea ochii holbaţi de groază şi spaimă la gîndul nenoricirii ce ar putea să se întîmple, părul i se ridicase măciucă şi fruntea palidă ca ceara i se îmbrobonise de sudoare. Stînd cu gîtul întins spre fiul său îşi fixă privirea speriată în ochii lui.

— Tu ştii ? spuse în şoaptă, ştii ? Poate nu ştii, dar eu ştiu... am ştiut... păi tu ai să pieri ! Mă auzi ? Cu exaltarea asta a ta, cu focul ăsta... cu... cu... asta... ai să pieri !...

Şi stringînd mîinile fiului din ce în ce mai aprig repetă de cîteva ori :

— Ai să pieri ! Ai să pieri ! Negreşit ai să pieri !

Scoase un oftat adînc, şuierat, ca un vifor, vrînd parcă să-l facă să ajungă la cer şi spuse ;

— Doamne ! Doamne !

Tot astfel, cîndva, în casa lui Anzelm, stînd în faţa ferestrei şi privind în bezna nopţii, cu aceeaşi groază chemase numele Domnului. De data asta însă, din întunericul ce i se lăsase în faţa ochilor se auzi un glas tineresc, blînd şi ciudat de melodios :

— Tată dragă, nu te teme şi să-nu-ţi pară rău dacă fiul tău va pieri pe calea lactee a viitorului, în strălucirea zorilor, în focul jertfei ! Nu-i consideri dispăruţi şi pe aceia care au căzut în prăpastia egoismului, a desfătărilor trupeşti şi a mizeriei spirituale ?

La aceste cuvinte privirea lui Benedykt fu atrasă ca de o forţă magnetică spre scrisoarea deschisă de pe biroul lui.

O clipă stătu pe gînduri răscolind în amintiri iar inima sa făcu o tumbă dureroasă şi se întoarse dinspre fratele viu, ce se vîntura prin lume, mîndru, mulţumit de sine, acoperit de titluri către acela care de multă vreme zăcea în pămîntul muced al bătrînului codru, cu o pată de sînge pe fruntea lui tînără. Îl privi lung pe fiul său, îi eliberă mîinile din strînsoarea ca de cleşte, şi-şi duse palmele amîndouă spre frunte şoptind :

— Sîngele meu ! Tinereţea mea ! Val care ne-ai purtat... val care te întorci !...

Cu capul plecat, cu faţa cufundată în palme se duse spre birou, repetînd ca în vis :

— Val care se întoarce ! Un val care se întoarce !

Era în şoapta sa şi groază şi... încîntare.

Îşi descoperi faţa şi sprijinindu-se cu o mînă de birou se îndreptă de spate şi-şi înălţă fruntea. Se schimbase miraculos. Îi luceau lacrimi în ochi şi privea la fiul său nostalgic, cu mîndrie.

— Ascultă, dacă vouă vi se pare că sînteţi primii cărora v-au trecut prin minte toate acele nobile gînduri şi idei sublime, că sînteţi primii care aţi început să iubiţi pămîntul şi poporul şi dreptatea, săvîrşiţi o eroare grosolană şi un păcat împotriva adevărului...

Se opri o clipă, nu mai vorbise de mult timp despre asemenea lucruri, poate că-i lipseau cuvintele ori poate gîndurile i se învălmăşeau în cap. Dar valul care se întorcea îi aducea înapoi ceea ce viaţa îi răpise şi îi amintea tot ceea ce el ştiuse şi simţise cîndva.

— Şi pe buzele noastre se aflau cîndva îndemnurile poetului : „Tu, tinereţe, te-avîntă spre culmi !"*, şi noi alergam pe căi lactee în strălucirea aurorei, spre focul jertfei ! Poporul... Zeul ăsta al vostru... Dumnezeule mare ! Şi noi ne-am îndreptat spre el ca nebuni, am crezut în el ca în soare, am privit la el ca la o izbăvire, ne-am străduit să-l ridicăm aproape pe braţe, i-am pus la dispoziţie bunurile noastre, ba chiar pe noi înşine... Cu trupurile noastre am vrut să măturăm din lume şi din memoria ei nedreptăţile săvîrşite de părinţii noştri... Iar pămîntul ! Doamne ! Cît am fost copil, băieţandru şi apoi flăcău, îmi era dragă fiecare ierbişoară, fiecare picătură de apă şi fiecare piatră de pe pămîntul acesta... puteam eu să fiu duşmanul unor oameni care din el îşi trăgeau fiinţa ? Eu am fost... dar încă mulţi, mulţi, au fost aşa ca mine ! Te pufneşte şi rîsul cînd îţi aduci aminte ! Tineri înţelepţi... poeţi... cavaleri... apostoli... visuri măreţe... nădejdi care reînvie... elanuri arzătoare ! Toate s-au topit ! Te apucă şi rîsul cînd îţi aduci aminte !

* Din poezia lui A. Mickiewicz „Odă tinereţii".

Rîse, într-adevăr, avînd ochii plini de lacrimi. Cu glas tremurat, ţinîndu-şi capul sus vorbi iarăşi :

— Ascultă ! Să reproşezi fraţilor Korczynski că le lipsesc idealurile, dragostea pentru... pentru...

Ca de obicei i se împleticea limba... Începu să se bîlbîie.

— Pentru asta... asta...

Dar valul care se întorceă îl scăldă iarăşi cu foc şi azur :

— Nimeni n-are dreptul să reproşeze fraţilor Korczyński lipsa idealurilor. Unul le-a plătit cu viaţa... pe al doilea l-au dus acolo unde a pierit onoarea şi stima oamenilor... iar al treilea şi-a trăit viaţa invidiindu-l pe cel ce zace în mormînt !

Abia acum lacrimile ce-i stăteau aninate de gene curseră — două picături mari şi, trecînd de la un rid la altul, se scurseră pe obraji. Scutură din mînă, se lăsă să cadă în fotoliu şi-şi acoperi ochii cu palma lui lată. Stînd pe scaun, la doi paşi de el, Witold, amuţise, privea cu ochi nesăţioşi la tatăl său încercînd să ghicească esenţa acelei forţe care îl transformase atît de miraculos în timpul conversaţiei. De fapt, nu era nevoie să te pierzi în presupuneri. Precum o apă în clocot, fiind acoperită, se revarsă cu violenţă şi dă pe dinafara vasului, tot astfel amărăciunea, regretul, mînia care-i umpleau inima mohorîtă şi otrăvită au irupt în cuvinte fără număr, pătimaşe. Natura nu-l făcuse tăcut şi închis în sine. Fusese o vreme cînd casa toată răsunase de glasul lui în timp ce împărţea învăţături, îndemnuri, sfaturi, conducea disputele în mijlocul celor mulţi adunaţi aici. Dar după aceea teribil l-a mai potolit viaţa. Din o sută de pricini, o sută de lacăte i-au închis gura. Treceau zile după zile, ani după ani — el tăcea. Cu timpul a încetat să mai vorbească chiar şi cu sine despre toate cîte le discutase cîndva cu alţii. În felul ăsta se dezobişnuise. Abia azi, discuţia cu fiul său îi luă de pe inimă lespedea grea şi-i deschise gura. Era o poveste ? Era o spovedanie ? Era o justificare faţă de copilul nespus de iubit, dar care azi îi aruncase în faţă o grindină de reproşuri, ba chiar de jigniri ? Despre nevoia acestei justificări îi şoptea conştiinţa : „Explică-i, explică-i de ce te-a găsit

copilul așa cum ești acum și de ce ai pierdut acel crez și elanul pe care el îl are cu prisosință așa cum și tu, în egală măsură, l-ai avut cîndva ! Inima striga și ea : „Vorbește ! altminteri nu crapă și nu se năruie zidul ridicat între tine și copilul tău, sînge din sîngele tău, chipul repetat al tinereții tale, valul care se întoarce, valul credinței, al speranței, al visurilor fermecate și eroice despre zorii unei noi aurori și despre ruguri de jertfă !"

Vorbi mult, îi povesti cum s-a întîmplat și ce s-a petrecut după ce totul a fost pierdut. Istorii vechi. I se părea că nu două decenii, ci două veacuri s-au scurs de atunci, atît de mult s-au schimbat toate în jurul său și în el însuși. Nu s-a schimbat deodată și nu imediat, ci treptat, așa cum rugina acoperă treptat luciul și știrbește ascuțișul fierului îngropat în pămînt ; așa cum treptat se subțiază, își pierd vlaga și se atrofiază mădularele lipsite de mișcare ; precum treptat amurgul înghite lumina zilei ; și precum treptat se întunecă, slăbește și se stinge omul măcinat mereu de tristețe.

Ar fi putut pleca pe meleaguri mai fericite, dar n-a făcut-o. Ar fi putut căuta în desfătări deșarte fărîme de bucurii. — n-a recurs la ele. Din tinerețea lui sublimă cu zboruri înalte i-a mai rămas atîta că n-a săvîrșit ticăloșii, ci s-a cufundat într-o muncă banală, trudind cu austeritate de călugăr și cu înfrigurarea cu care naufragiatul se apucă de singura scîndură rămasă din vasul scufuntat. Asupra acestei munci searbede și cu orizont îngust s-a întîmplat să mai cadă și cîte o rază de lumină. Ca unul care se minunează și se justifică, Benedykt își desfăcu larg brațele :

— Ce puteam să fac ? Spune, și tu, ce puteam să fac ? Pretutindeni se vorbea, se striga, se conjura „Pămîntul ! Pămîntul !" Am ținut pămîntul... L-a ținut pentru că se simțea legat de el, doar aici crescuse, l-a ținut din ambiția de a nu se da bătut, l-a ținut și cu gîndul la fiul său.

Numai că, privind într-un singur punct, a pierdut din vedere altele : ca boul în jug cu capul plecat care, călcînd pe o singură brazdă nu mai vede și alta, și-a concentrat forțele, le-a dăruit pasionat unei cauze unice și

pentru nimic altceva nu i-a mai ajuns energia. Fierul nu simte cînd se așază rugina pe el, iar omul scaldă cu lacrimi la început fiecare pată care-i întinează sufletul. Cînd nu putu trăi așa cum își dorise, cînd mai apoi și dorința aceasta se stinse, cînd, aplecat deasupra unei cărți deschise, ochii începură să i se lipească de somn, cînd începură să-l despartă de oameni neînțelegerile și certurile, cînd încetă să mai vadă și să înțeleagă diversele căi și moduri de gîndire ale omenirii — mult timp ceva înlăuntrul lui plînse. Cît de mult ? Nu-și amintește, știe numai că, s-a obișnuit, cu timpul, cu toate, numai plînsul acela interior pe care nu-l mai simțea se schimbă într-un clocot surd și amar ce da pe dinafară, mereu în accese de mînie și iritare, ca un fel de insultă grea la adresa vieții și a lumii. Cu timpul însă doar o nădejde îndepărtată, impersonală, îi mai rătăcea prin inimă.

— Poate el ? poate pentru el... prin el... cu el ?... — se gîndea la fiul său.

Era singura lui nădejde . . . . . .

În casa cufundată în tăcere pendula anunța prin două bătăi ora după miezul nopții, dar Benedykt încă mai sta de vorbă cu fiul său ; vorbeau însă cu totul altfel decît înainte. Ca odinioară, cu mulți ani în urmă, Witold înconjurase cu brațele grumazul tatălui și, cu buze fierbinți, sorbea lacrimile mari ce se rostogoleau înecînd brazdele de pe fața înegrită, arsă de soare, și gîndea că singur lui îi e permis să se aciueze cu dragoste la pieptul acela larg, care fusese ținta atîtor săgeți ascuțite, apărînd, ori dorind să apere un crez superior ce depășea interesul propriu ; gîndea că fără să intre în conflict cu sine însuși poate săruta mîinile acelea vrednice de cinstire pe care nu le-au albit o existență de parazit și de lux. Ba își aminti că tot ceea ce purta în sine și prețuia mai mult decît însăși viața, lui i se datora.

— Tată drag ! am să-ți fiu recunoscător pînă la moarte, pînă la ultima suflare, că nu m-ai ținut niciodată departe de restul lumii, că nu mi-ai construit piedestale, că nu m-ai crescut ca pe un prinț și ca pe un egoist. Dacă

n-ai fi fost tu, cu siguranță, încă din leagăn m-ar fi înfășat în vata nepăsării și m-ar fi ferecat în colivia prejudecăților. Aș fi fost azi poate ca nefericitul acela de Zygmunt, un manechin, o poză scoasă din jurnalul de mode și un artist nerealizat, sau ca Różyc, o hîrtie fină înmuiată în drog!

Benedykt își acoperi ochii și schiță un zîmbet murmurînd pe sub mustață:

— Asta așa e, băiete! Nu m-am prostit eu într-atît încît să mă gîndesc că fiul meu e făcut din alt aluat decît ceilalți oameni și nu m-am ticăloșit pînă într-atît încît să mă supun moșturilor unor femei, care ar fi făcut din fiul meu un maimuțoi!

Se priviră unul pe altul și zîmbiră. Mai mult decît oricînd își dădură seama cît de mult se iubeau, înțeleseră cît de mult semănau unul cu altul. Fusese nevoie de o clipă de mare sinceritate și de niște aduceri aminte fulgerătoare pentru ca să cadă de pe unul dintre ei rugina adunată de mulți ani în suflet, și ca acea asemănare să se dezvăluie limpede. Dîndu-și capul pe spate și ștergîndu-și cu degetele ochii umeziți, Benedykt exclamă:

— Parcă aș fi lepădat o povară de o sută de puduri de pe mine, după spovada asta. Nu știi, și să dea Dumnezeu să nu afli niciodată ce înseamnă să stai ani întregi într-o înțelegere continuă și să n-ai pe lume un singur suflet căruia să-i destăinui deschis și cu încredere tot ceea ce simți și gîndești, toate nădejdile și bucuriile tale, iar la nevoie să-l chemi în ajutor. Poate și faptului că n-am avut lîngă mine un asemenea suflet se datorează mohoreala și sălbăticirea mea. Adeseori îmi făceam vise, punîndu-mi toate nădejdile în tine, dar vara asta, cînd mi s-a părut că și visul acesta, ca toate celelalte se va nărui, m-a cuprins desperarea, încît am început să-l invidiez nu numai pe Andrzej, ci pe toți morții aceia...

— Dar acum, știi, tată, ce ne despărțea! exclamă Witold. Și în atașamentul meu față de tine trebuie să crezi...

Se întristă deodată și spuse șoviind:

— Totuși, tată dragă, spune-mi ce gînduri... ce intenții ai... cu oamenii aceia...

Mai mult decît orice, întrebarea îl încredință că într-adevăr tînărului acestuia unele simțăminte și gînduri

îi intraseră în sînge, reveneau cu ritmicitatea pulsului, alcătuind o parte, dacă nu chiar temelia existenței sale. Nici măcar în clipa cea mai sărbătorească, fiind adînc înduioșat pentru un alt subiect, nu putea să le înlăture și să le uite. Benedykt îl privi lung și schiță un zîmbet de mulțumire.

— Îndărătnic mai ești ! Văd eu bine că orice ai face, ori de-ai rîde, ori de-ai plînge, ori de-ai dormi, ori de-ai merge, tot timpul gîndul îți stă la ale tale și nu te dai bătut. Firea mea. Și mie această perseverență mi s-a așezat ca un os în gît, totuși desfătările cele mai sublime nu m-ar clinti din ea. Asta-i firea noastră, a neamului Korczyński !

Căzu pe gînduri, privind în trecut.

— Cîndva hotărîsem cu toții să ne închidem cîrciumile spre a-i feri pe țărani de patima beției. Mulți făcură așa. Darzecki n-a vrut. Andrzej s-a certat cu el pentru asta mult timp, după aceea, însă n-a mai zis nimic și am crezut că s-a dat bătut și că a uitat. Dar, odată, după o îndelungă tăcere, începu din nou o discuție îndîrjită cu cumnatul său despre cîrciumile neînchise și despre țăranii care se îmbătau în ele și, ce să vezi, în sufrageria asta, la cină, în toiul disputei Andrzej a aruncat cuțitul spre Darzecki... Din fericire cuțitul a zburat pe lîngă capul cumnatului. Așa de încăpățînat era. Nu vorbea o vreme despre un lucru, nu-l mai pomenea un an, doi... și credeai că s-a lăsat păgubaș... cînd pe neașteptate începea iarăși cu ale sale... Și tu ești la fel...

După o clipă de tăcere adăugă :

— Sîngele neamului Korczyński ! Bunicul nostru, legionistul, la șaizeci și ceva de ani a ținut morțiș să plece la război... ! Acum îmi amintesc ! L-a însoțit unul, Jakub Bohatyrowicz, pe care l-am mai întîlnit — era bătrîn de-acum — cu douăzeci și ceva de ani în urmă. Era nițel cam rătăcit la minte, îl căuta pe Pacenko, unul care-i ademenise nevasta... Multe istorioare vechi și întîmplări știa să spună ! Eu și Andrzej țineam mult la el. Numai pe Dominik îl cam plictisea vorbăria lui. El era totdeauna indiferent la lucrurile acestea... Prea mult și prea vesel petrecuse el în capitală... Oare o mai fi trăind bătrînul Jakub ?

Pendula din sufragerie bătu încă o oră din noapte, dar Witold, răspunzînd la întrebările din ce în ce mai numeroase ale tatălui, vorbea, povestea. Benedykt punea întrebările scurt, în cîteva cuvinte, apoi îl asculta pe fiul său, ţinîndu-şi fruntea-n palmă şi privirea aţintită în trecutul care, izvorînd din inima, din creierul, din cuvintele fiului îl învăluia, îl înălţa, aproape că-l îmbăta. Cînd, în sfîrşit, se sculă de la biroul pe care lampa sta să se stingă şi se opri în faţa ferestrei, lumina zorilor îl arătă cu o siluetă atît de dreaptă şi cu o faţă atît de proaspătă, de senină, cum nu mai fusese poate de cînd a luat sfîrşit clipa de aur a vieţii sale.

— Ei, ei, zise. Ce minune ! Mă simt ca şi cum un val m-ar fi scos din fundul unei ape amare şi reci şi m-ar fi aruncat pe o pajişte însorită... Iar acum, băiete, la culcare !... pentru două-trei ore numai... două-trei... măcar puţin să apucăm să dormim şi să ne odihnim. După aceea te vei duce acolo la ei, să le spui că nu mai cer să-mi plătească amenda... nu le-o mai cer... Într-adevăr, e prea mare, iar pentru faptul că escrocii profită de pe urma lor şi îi îndeamnă la rău — e vina mea ! Doar un hat mă desparte de ei şi n-am mişcat un deget ca să-i feresc...

Zîmbi cu tristeţe.

— Andrzej ar fi zvîrlit cuţitul după mine pentru treaba asta ! Dar să nu stai mult acolo, căci trebuie să punem împreună la punct unele proiecte şi planuri pentru viitor... şi, mai e ceva : spre seară poate mergem cu barca la... asta... acolo...

Începu să se bîlbîie.

— La Mogiła ! zise, în sfîrşit.

Soarele încă nu se ridicase bine pe cer cînd Witold intră zorit în camera de oaspeţi a lui Fabian ; aici, o mulţime de nuntaşi care nu plecaseră, încă, la casele lor se strînseseră la micul dejun. Uscata de Giecołdowa, cu ţigara aprinsă între buzele-i subţiri şi sfîrleaza de Starzyńska, cu boneta ei, toată numai panglici filfîinde, se foiau în jurul mesei şi îmbiau la mîncarea pregătită, după datină, cu cheltuială şi cu dichis. Fabian îşi părăsise în clipa aceea îndatoririle de gazdă şi stătea în mijlocul vecinilor mai în vîrstă, cu capul plecat şi mofluz. La vederea lui Witold se

smulse de pe scaun şi, cu toate că faţa tînărului strălucea de bucurie, se duse spre el plin de îngrijorare. Dar abia schimbară cîteva vorbe cu glas înăbuşit, cînd, pe faţa lui ţîşni o bucurie sinceră, nestăpînită.

— Vivat ! strigă cît îl ţinu gura şi, întorcîndu-se spre vecini începu să dea din mîini de parcă ar fi fost aripi de moară. Cîinilor daţi, ce-n suflet purtaţi ! strigă mai departe. Ceasul vitreg al morţii nu va mai bate pentru noi ! S-a înmuiat inima lui David, cînd a auzit de jalea lui Ionatan. Un înger din cer a prăvălit piatra de pe mormîntul nostru ! Aleluia !

Vorbind de înger arătă spre Witold de care începură şi alţii să se apropie.

Preţ de un ceas ţinu hărmălaia în camera aceea, durară întrebările, răspunsurile, rîsetele, strigătele.

— Vivat pan Korczyński ! Vivat mijlocitorul şi sprijinitorul nostru, striga mereu Fabian.

— Slavă întru cei de sus, lui Dumnezeu şi pe pămînt pace şi între oameni bună învoire ! se rugă Apostol.

— Iar eu aşa grăiesc : că din semănătura asta, va da Dumnezeu şi vom culege roadă frumoasă... răsună agale şi grav glasul lui Strzałkowski.

Poate că pe Witold l-or fi îmbrăţişat, l-or fi sărutat, poate că i-or fi predat multe proiecte şi sfaturi pentru viitor, poate că l-or fi săltat chiar pe braţe căci ieşi din casa lui Fabian năduşit tot, obosit şi roşu ca focul ; îi salută şi le strînse mîinile tinerilor pe care-i întîlni plimbîndu-se pe poteca verde, ori în jurul şurei şi o apucă spre conac pe drumul cel mai scurt, fără să se mai arate în ziua aceea în sat. Fu văzut, mai apoi, de departe, mergînd pe cîmp împreună cu tatăl său. Ziua întreagă tatăl şi fiul nu se mai despărţiră nici o clipă. Şezură multă vreme în camera de lucru a lui Benedykt, deasupra planului moşiei larg desfăşurat pe birou, sfătuindu-se în linişte, înscriind nu ştiu ce linii şi cifre pe hîrtie : iar înainte de asfinţit, cîţiva nuntaşi care stăteau sus pe buza malului verde, văzură pe Niemen o luntre ducînd doi oameni ; unul dintre ei era tînăr şi vîslea. Ajunşi la mal, după ce traversară rîul, se căţărară amîndoi pe peretele galben şi dispărură în codru.

Se lăsa amurgul iar nunta Elżusiei era pe sfîrșite. Nunașii rămași, mai puțin de jumătate, se foiau prin ogradă și pe uliță ; în șura larg deschisă ca și ieri, lăutarii începură să se lase pe tînjală, iar în muzica lor întreruptă și năpodа două-trei perechi se învîrteau fără chef. Pe lîngă gereții năpădiți de buruiană, pe la garduri, în livada cu pruni, în tinda îngustă a șopronului se auzeau discuții aprinse. În părul fetelor scînteiau flori, dar flăcăii nu mai aveau în mîini mănușile albe, și nici prospețimea și elanul de la începutul petrecerii. Apropiindu-se de sfîrșit nunta se liniștea, se lenevea, din larma cea mare rămase doar un murmur întreținut încă de note vesele, care avea să se înece și el, de îndată, în cenușia și monotona mare a muncii și grijii de toate zilele.

În curte era mare forfotă. Se înhămau caii la trăsuri și la căruțe iar trebușoara asta o făceau chiar stăpînii acestora ; numai arendașul Giecold și economul Jaśmont fuduli nevoie mare, începură să strige și să dea porunci argaților ce le slujeau drept vizitii. Primul vornicel dădu dispoziție să se pregătească suita ce avea să-i petreacă pe miri la casa lor, adică la olatul Jaśmonty, cale de vreo trei mile. Mai întîi fu pregătită căruța pentru muzicanți. După ea fu rînduită o brișcă cu doi cai menită tinerilor însurăței ; apoi urmară altele, după obicei avînd să-i ducă pe părinții mirelui, două sfaște și doi peștitori. Acum venea rîndul primului vornicel. Kazimierz Jaśmont își duse el însuși de căpăstru bidiviul mîndru, negru, legat cu hamuri arătoase de brișca vopsită în verde și cu asta încetă a se mai îndeletnici cu datul ordinelor căci de acum încolo restul suitei se alcătuia fără vreo rînduială. Cine are plăcere și este poftit merge cum dorește, în frunte, sau în coadă, de unul singur ori la grămadă — totuna. Cine n-are plăcere, rămîne sau pleacă în drumul lui și nu încalcă prin aceasta buna-cuviință și datina. Numai că în coada alaiului trebuia să meargă negreșit fratele miresei cu sipetele și cuferele cu zestre. Asta — musai. Dacă nu exista frate atunci ruda cea mai apropiată trebuia să împlinească datoria asta. Numai că Elżusia avea frați și dintre ei cel mai mare se cuvenea să ducă dota surorii sale. În căruța cu loitre, ce adăsta pe ulicioara verde, Julek pusese două cufere cu capace boltite, vopsite în verde, iar acum zbiera

cît îl lua gura după al treilea, întîrziat se vede, cam multişor. Mireasa, ajutată de maică-sa şi de sfaşcă, sfîrşise să-l încarce de comori : fuste cadrilate şi vărgate, şorţuri, scoarţe făcute de mîna domniei-sale, sculuri de lînă şi de in, maldăre de pînzeturi mai groase ori mai subţiri ţesute în casă. Kazimierz Jaśmont se foi o vreme prin bătătură, pînă cînd în cele din urmă, oprindu-se în faţa uşii închise, strigă cît putu de tare :

— Şi acum domnişoarelor druşte şi domnilor vornicei să cîntăm cîntecul de rămas bun al miresei !

Cît ai clipi, de amîndouă laturile uşii se formară două grupuri : unul din flăcăi, altul din fete. Nu era acolo numai druşte şi vornicei, ci toţi acei care ştiau şi doreau să cînte cîntecul de rămas bun al miresei. Corul bărbătesc în care se deosebeau clar : glasul piţigăiat al întîiului vornicel, vocea frumoasă a lui Jan şi cele de buhai ale fraţilor Domunt, începu un cîntec impetuos, cadenţat, aproape poruncitor :

Şezi mireasă, sezi iubită,
Plînsul la nimic n-ajută
Tînguitu ţi-i zadarnic.
Caii stau, deschisă-i poarta
Hotărîtă-i soarta.

Cînd le făcu semn tăcură subit, dar după cîteva clipe corul fetelor din care răzbătea glasul de clopoţel al Osipowiczównei, împletindu-se cu glăscioarele firave, subţirele dar limpezi ale micuţelor din Siemaszki intonă o melodie tristă, tărăgănată :

Cu voi încă n-oi porni,
Tatii pîn-n-oi mulţămi,
Că la tine, dragă tată,
Purtat-am haină bogată
De-acum, nu...

Bărbaţii tunară iarăşi aceeaşi strofă, poruncitoare, cu care începuseră. Fetele răspunseră :

Cu voi încă n-oi porni
Maicii pîn-n-oi mulţămi :

Mulțămesc, măicuță bună
Pentru trai lin împreună.
De-acum nu...

A treia oară cîntară băieții refrenul, după care urmă iarăși răspunsul fetelor :

Cu voi încă n-oi porni
Fratelui i-oi mulțămi :
Mulțumesc frățîne drag.
Călcat-am acelaș prag
De-acum nu...

Atunci ușa tindei se deschise scîrțiind, mireasa ieși sărind peste pragul înalt și o clipă licări un ciorap alb de sub rochia neagră de lînă. Plînsă, necăjită, se strecură fugind printre cîntăreți fără să se uite la nimeni, se opri în livada cu pruni și începu să strîngă pînza de in vărgată, așternută fișii înguste pe iarba de la marginea livezii. O aduna, o făcea sul, grăbindu-se tare, apoi cu un sul de pînză nealbită sub braț și cu încă două în brațe începu să alerge înapoi spre casă. Se uitară cu toții mirați la dînsa. Kazimierz Jaśmont pocni din degete :

— Brava gospodină ! Nici la nuntă nu uită de ștergare!

În spatele lui, Michał Bohatyrowicz, răsucindu-și mustața rîse :

— Păi cum ! dacă ar fi s-o ia îngerii la cer, dînsa tot s-ar uita să vadă dacă n-a mai rămas ceva de apucat de pe pămînt.

— Nu e chiar ca domnișoara Cecylia care ieri și-a desprins de la gît panglica ei minunată și a dăruit-o prietenei sale pentru că nu avea nici o podoabă, strigă Ładyś Osipowicz, sorbind-o din ochi pe Cecylia Staniewska.

Bărbații hăuliră iarăși deodată :

Șezi mireasă, sezi iubită
Plînsul la nimic n-ajută
Tînguitu ți-i zadarnic
Caii stau, deschisă-i poarta
Hotărîtă-i soarta.

Iar fetele răspunseră :

Cu voi încă n-oi porni
Laviței i-oi mulțămi
Mulțam laviță, mulțam masă
Că mi-ați fost albe în casă
De-acum, nu...
Mulțămesc praguri, că eu
Pe voi pășit-am mereu
De-acum, nu...

Julek împreună cu frații aduseră din casă și al treilea sipet pictat cu flori mari și-l săltară în căruță.

Pe drum, la convoiul de briști și căruțe se stîrni mare larmă : își luau rămas bun, se sărutau, își făceau invitații, se strigau unii pe alții, ba se mai și certau. Nu era ușor să-i așezi pe toți la timpul și în ordinea cuvenită. Muzicanții nu dăduseră nici o bătaie de cap, se așezară primii în căruța din față și țineau arcușurile pregătite, gata să le pogoare pe strune. Dar mirele chiar în ultima clipă se rătăcise pe undeva și Elżusia, așteptînd în brișcă, striga din răsputeri : „Franuś ! Franuś !". Cînd în sfîrșit se arătă, venind în fugă, dînsa începu a se stropși la el și a-l bodogăni. Coana Giecołdowa, pungită la față și acră fiindcă-i lipseau țigările, nu voia să se așeze în trăsura coanei Starzyńska unde se cuvenea, și se încăpățîna să șadă alături de bărbatu-său în trăsura proprie, susținînd pe un ton ridicat și cu dispreț că toate acele rînduieli și obiceiuri nu sînt decît simple mofturi și prejudecăți de care nu mai ține nimeni seamă, afară doar de oamenii simpli și înapoiați. Iar cînd, în sfîrșit, întîiul vornicel, făcîndu-i plecăciuni peste plecăciuni și deschizîndu-și tabachera o îmbună pe împăunata sfașcă și izbuti s-o facă să se așeze pe locul rînduit, apărură alte neînțelegeri în grupul drușteloi și al vorniceilor ce-i însoțeau pe miri ; fiecare voia să stea cu altcineva în brișcă ; ori erau nemulțumiți de locuri ; ici era prea strîmt, colo nu prea moale... Kazimierz Jaśmont își pierdu răbdarea, o clipă, scutură din mînă, desperat își îndreptă privirea spre drum cînd, deodată, fața i se lumină și înflori. Din adîncul satului, pe cărăruile șerpuinde printre garduri venea spre pîlcul de oameni ce înconjurau brișlile — Domuntówna. Nimeni n-o observase

afară de Jaśmont care părăsi deîndată suita și, lăsînd totul baltă, se grăbi să-i iasă în întîmpinare. Cum ea mergea cu pas întins se întîlniră în locul unde se afla brișca lui verde și bidiviul cel mîndru și negru bătînd cu grație din picior. Cu bogata „actriță" se petrecuse, iarăși, o schimbare. Îmbrăcase o rochie neagră, foarte simplă, strînsă pe corp, mai subțiindu-i puțintel talia mult prea voinică. Pe gîtul pîrlit de soare — desigur în semn de întristare se înfășurase cu o panglică de doliu ce-i cădea pe piept. Cosița cuviincios pieptănată, părea o cunună împletită din grîu brun deasupra frunții mai puțin rumene decît de obicei, iar ochii de safir sub sprîncenele de sobol și pleoapele înroșite cercetau de jur împrejur, cu amărăciune, osteniți. Așa se opri în fața lui Jaśmont care, scoțîndu-și șapca albastră, o salută cu plecăciune adîncă sorbind-o din ochi.

— Au vreo nădejde deșartă mă înșală sau și domnia-ta ai de gînd să ne însoțești la drum ?

Lăsîndu-și mîinile roșii pe rochia neagră se înclină cuviincios.

— Mulțumesc de invitație, răspunse, dar eu n-am timp de petrecere. Secara de sămînță încă nu e pregătită și mai trebuie să am grijă și de bătrîn, că-i neputincios.

Și iarăși își duse privirea tristă printre oameni căutînd pe cineva. Era ciudat de cuviincioasă, de blîndă, de tăcută, vorbea cu jumătate de glas. Jaśmont arătă spre trăsura lui:

— Dacă i-ați face onoarea și ați merge cu mine poate că o plimbare v-ar prinde bine la sănătate. Se merge minunat în ea... ca pe arcuri !...

— Mulțumesc. Trebuie să am grijă de bătrîn...

Stătu o clipă pe gînduri, vădit nemulțumit :

— Dar, dacă voi îndrăzni vreodată să vin acolo unde, din ceasul acesta începînd, se vor abate toate gîndurile mele, pot trage nădejde că voi fi primit cu plăcere ?

Dînsa făcu din nou o reverență.

— Desigur. Bunicului îi place tare mult să primească oaspeți...

— Dar dumneavoastră n-am să vă pricinuiesc, cu asta, vreo neplăcere ?

— Cît despre neplăcere nici vorbă ! Sigur. Şi pe mine mă bucură cînd ne vine în casă un om cumsecade.

Se topea, tot, mulţumindu-i pentru îngăduinţa de a o vizita, cînd din convoi se auziră vociferări şi chemări insistente. În sfîrşit reuşiseră să se aşeze cu toţii, dar nu puteau pleca fără întîiul vornicel. Numai atîta timp mai avu cît să-i sărute mîna Jadwigăi şi, trecînd în fugă pe lîngă verii ei, le şopti :

— E nemaipomenită ! Să mă bată Dumnezeu, dacă am văzut, de cînd sînt, o siluetă atît de frumoasă şi nişte ochi atît de minunaţi.

Sărind în brişca lui verde strigă :

— Deci, aşa ! N-a vrut nimeni să meargă cu mine, am rămas un biet orfan părăsit. Bine ! Am să-mi fiu domn şi stăpîn...

Se ţinu drept, îşi aşeză cu fantezie şapca pe cap, fixă fără rost biciul lîngă capră, apucă energic hăţurile de piele şi începu să comande cu glas hotărît :

— Muzicanţi ! Daţi-i drumu' ! Plecarea, domnilor !

În fruntea alaiului, arcuşurile pînă atunci ridicate în aer căzură pe strune ; la sunetele viorilor şi ale contrabasului ce executau un marş, se alătură huruitul roţilor şi tropăitul cailor. Una după alta briştile cotiră pe drumul ce tăia cîmpia şi de la fiecare, ca o aripă fluturîndă, se abătea într-o parte un nor auriu de praf ; doi, trei călăreţi galopau pe marginile miriştilor ; în urmă de tot venea căruţa încărcată cu sipetele pîntecoase, iar în vîrful lor, ca într-un turn, sta cocoţat Julek cu hălăciuga lui de păr roşcat şi cu veşnicul zîmbet dezvelindu-i dinţii albi şi strălucitori ; alături de căruţă, gonea Sargas cel negru şi lăţos, ridicînd mereu capul spre stăpînul său şi scheunînd de bucurie. Soarele în amurg poleia cu străluciri molcome covorul spălăcit al pămîntului şi, pentru o clipă, reda prospeţimea pomilor ; turme risipite pe cerul siniliu lunecau norii mărunţi, albi, trandafirii.

Cîteva clipe fură de ajuns şi pe uliţa atît de zgomotoasă pînă atunci, se întronă liniştea deplină. Unii plecaseră care încotro, pe alţii îi mai vedeai împrăştiindu-se agale prin curţi. După ce însoţi cu privirea alaiul pornit la drum Jan se întoarse, cînd dădu cu ochii de Domuntówna. Stătea chiar la marginea ogoarelor acoperite cu ştepi, lîngă scaieţii

crescuți grămadă, înalți pînă la umăr, semănînd cu niște bătrîni suri și bărboși înfășurați într-un puf alb lăptos și strălucitor. Obrazul lui Jan se crispă ușor de neplăcere. Ea băgă de seamă.

— Nu te teme, spuse ea, n-am venit să-ți fac necazuri, ci pentru că...

Își plecă ochii, fără să vrea mîinile ei căutară șorțul, dar pentru că nu-l găsi, fiind nepotrivit la o rochie de sărbătoare, începură să smulgă puful de pe scaietele cel mai apropiat.

— Pentru aceea mă aflu acum aici, vorbi dînsa încet, ca să te văd și să-ți spun, domnule Jan, că îți rămîn recunoscătoare pînă la moarte...

— Dar pentru ce recunoștința asta ? se miră tînărul.

— Pentru faptul că atunci cînd toți mă ponegreau și rîdeau de mine, dumneata, deși aveai dreptul să te mînii și să mă condamni, m-ai ocrotit și m-ai apărat. Mi-au povestit verii mei cum a fost și te-au lăudat foarte.

— Nu m-am făcut vrednic de lauda nimănui răspunse Jan și n-am nici un drept să mă supăr pe dumneata, domnișoară Jadwiga, fiind încredințat că ai vrut numai să glumești cu mine cînd ai aruncat cu piatra aceea.

Se împurpură toată și o grămadă de puf strălucitor smuls de pe scaiete, se eliberă dintre degetele ei luîndu-și zborul în văzduh. Îl privi rușinată, neîncrezătoare.

— Domnule Jan, nu te preface și nu mă ispiti să mint. Ceea ce s-a întîmplat nu poate fi tăgăduit, iar prin minciună omul mai tare își înnegrește pata, încît nu și-o mai poate spăla niciodată. Ce a fost a fost. Nu pentru aceea am venit, ca să mint și să tăgăduiesc purtarea mea, ci ca să-ți spun că nu mai am pică pe dumneata, nici supărare nu am și nici un fel de pretenții. Inima nu e slugă, nu vrea să știe de stăpîn. Ce ești dumneata de vină că soarele dumitale a răsărit din altă parte ? Bineînțeles ! Să-ți dea Dumnezeu noroc, sănătate și fericire...

Iarăși își luă zborul dintre palmele ei un smoc de puf strălucitor ; ridică ochii plini de lacrimi spre tovarășul ei de copilărie.

— Din adîncul inimii îți urez, domnule Jan, tot binele ! rosti în șoaptă.

Impresionat și cucerit, răspunse plin de inimă :

— Eu de asemenea îți voi rămîne prieten credincios cît voi trăi, domnișoară Jadwiga, dacă asta îți va fi dorința, și trag nădejde că nici pe dumneata nu te va ocoli norocul pe lumea asta...

— Nădăjduiesc, șopti dînsa, nădăjduiesc că Dumnezeu n-o să mă lase nici pe mine...

— Și poate că-ți va trimite în curînd tovarășul de viață pe care-l meriți...

O lacrimă se rostogoli pe obrazul ei înfierbîntat și căzu pe panglica de doliu, de la gît, dar ținîndu-și capul sus repeta calm și cu oarecare mîndrie.

— Nădăjduiesc, și eu, nădăjduiesc că mi-l va trimite! Dacă așa e destinul femeii ca să nu se afle singură pe lume, atunci nici pe mine n-o să mă ocolească...

— Atunci și eu, domnișoară Jadwiga, îți doresc din adîncul inimii tot binele și te rog să nu fii supărată pe mine...

— Iar eu te rog să-mi păstrezi o bună amintire..

— Da, cum altfel! Îți voi rămîne prieten toată viața..

Dînsa îi întinse mîna, el i-o sărută cu respect.

— E timpul să mă duc acasă. Argatul alege secara pentru sămînță și nu se prea pricepe, iar bunicul are nevoie de mine, că-i neputincios.

Cu cosița groasă ca o cunună din spice de grîu pe cap, dreaptă și trupeșă, în rochia ei neagră, se întoarse domol și se depărtă agale spre sat, luînd-o pe poteci.

Jan își aduse aminte de ceva, tresări ca sfredelit în inimă și o porni în fugă spre ograda sa. Mai înainte de a vorbi cu Domuntówna o văzuse pe Justyna în poarta lor vorbind cu unchiașul. Dar unde era acum? Să fi plecat? Poate l-a văzut stînd atîta de vorbă cu Domuntówna și, Dumnezeu mai știe, ce i-o fi trecut prin cap! Lac de sudoare și neliniștit, străbătu alergînd grădina și ajunse în curte. Anzelm sta chircit pe scara cu o singură treaptă a pridvorului, cu spatele rezemat de stîlp.

— Unde e domnișoara Justyna, unchiule? Adineauri a fost aici iar acum nu se vede nicăieri. Unde a plecat?

Bătrînul arătă cu mîna spre mal.

— Mi se pare că s-a dus spre Niemen...

Jan se repezi în direcția aceea, cînd îl opri glasul unchiașului:

— Janek ! așteaptă puțin ! Ascultă ! De ce alergi ca un smintit și nu stai să te gîndești ? Ce poate să iasă din asta ? Crezi că o să iasă ceva de aici ?

Rosti cuvintele pe un ton aspru, vădind o mare îngrijorare ; Jan se opri, dar se vedea că făcea eforturi să înțeleagă cuvintele unchiului său ; nu fu în stare, atît de tare îl ardea nerăbdarea și îl smulgea din loc neliniștea.

— Ei, unchiule ! Lasă, mai tîrziu ! Acum n-am timp ! strigă și se repezi în direcția arătată.

Abia ajuns pe buza malului zări mai jos, la jumătatea coastei, sub plopul argintiu rochia albă și părul negru împodobit cu scorușe. Cît ai clipi Jan fu lîngă ea.

— Straşnic m-am temut ! M-a bătut gîndul că poate ați plecat acasă... fără să vă luați rămas bun.

Justyna îi arătă cu mîna priveliștea din fața lor. Era minunată. Soarele palid de toamnă, în clipa pogorîrii sale în hău, se gătise în asemenea lumini și culori cum nu se mai pomenise de cînd domnea el asupra zenitului. Discul nu i se vedea, peste el era trasă o cortină aurie tivită cu purpură și violet, iar mai sus, pe albăstrimile cerului pluteau stoluri de nori înmuiați în aur și purpură, văluri zdrențuite, argintate, vineții. Totul se afla în mișcare ca și cum ar fi avut viață, curgea, se revărsa, schimba forme și culori și, ca într-o oglindă, se reflecta în apa străvezie, aproape nemișcată, a rîului. Așa se făcea că de la cotitură el curgea, la început, aur curat iar apoi se ivea pe fundul lui, aruncate la întîmplare, rubine, opale, ametiste și agate. Părea o mină de nestemate acoperite cu un cristal. În codrul străbătut și el de lumini, trunchiurile galbene ale pinilor se deosebeau clar unele de altele, iar printre ele, încă de departe, puteai zări rugina sîngerie a ferigii uscate și argintul mușchiului sur, asaltînd inima pădurii. Ca într-un tablou vrăjit, totul sta cufundat în tăcerea și pustietatea deplină a văzduhului. Pescărușii, corbii de mare și rîndunicile plecaseră pe meleaguri îndepărtate ; alte păsări moțăiau prin cuiburi și numai în plopul argintiu se auzea uneori cîte un ciripit ori cîte un foșnet ce amuțea, apoi, pe dată. Jan privi codrul și cerul.

Minunat ! zise.

— Minunat ! repetă Justyna.

Se priviră unul pe altul apoi își cufundară iarăși privirea în mina de nestemate. Din cer și din apă, din creștet pînă-n tălpi și de sub tălpi spre creștet venau peste ei potop de lumini fierbinți, scînteietoare. Ședeau în ele nemișcați, tăcuți, pătrunși de fiorul acela lăuntric ce vestește pe oameni apropierea unei mari clipe a vieții lor. Tot astfel viforul își anunță venirea de departe, zguduind adîncurile codrului și tot așa, la ivirea zorilor, un fior de plăcere și de teamă străbate pămîntul deșteptat din somn.

Începură să vorbească dar discuția nu se lega, glasurile amuțeau, înăbușite de un ce și cuvintele se curmau la jumătate. Despre orice începeau să vorbească nu era aceea ce și-ar fi dorit să-și spună : nu găseau cuvintele. Încă nu le găseau.

Pe fața arsă de soare a Justynei treceau valuri de roșeață. Devenise sfioasă. Jan își îndrepta des privirea spre ea, clipă de clipă, apoi cu sfiiciune și cu teamă dureroasă și-o întorcea în altă parte. Așteptau parcă să se scurgă de pe ei și să se stingă în lume acele mari lumini ce dădeau fiecărei trăsături și fiecărei expresii a feței lor proeminența sculpturilor așezate pe un fundal viu colorat. Curînd ele începură să se stingă sus pe cer, apa rîului deveni plumburie și numai ici, colo, mai rătăceau dîre violete ori purpurii. Copacii din codru își uneau contururile, formînd un zid negru prin care ochiul nu putea răzbate. Amurgul transparent începu să pogoare în valuri line din cer, de la stelele aprinse treptat pe bolta asaltată de neguri.

Atunci, în liniștea aceea, de undeva departe, din sat, răzbătea un strigăt prelung, repetat. Cineva chema pe cineva. Un duh, parcă, mihnit și poznaș, stînd la pîndă, smulse chemarea și o duse în adîncul codrului, repetînd-o mult timp, prelung, cu sunet argintiu.

— Ecoul ! șopti Justyna.

— Din locul, unde sîntem noi acum ecoul se aude cel mai bine, răspunse Jan și, parcă, urmărind să-i facă plăcere însoțitoarei sale, strigă de străpunse văzduhul :

— O, la, la, la, ri, oooo !

Dincolo de rîu, în afund de codru, răsună prelung și vesel :

— La, la, la, ri, oooo !

Ultimul sunet se auzi ca un suspin, destrămat, prelung.

— Hai, vorbiți puțin cu ecoul, domnișoară, o rugă Jan.

Se apropie de Justyna, astfel, încît îi atinse mîneca rochiei ; avea glasul gîtuit, tremurat.

— La ! la ! la ! strigă ea.

Ecoul jucăuș trimise sunetul cîntat pînă la marginea zării.

— La, la, la, la, la !

Iarăși nu vorbeau despre ceea ce și-ar fi dorit.

— Domnișoară Justyna ! grăi Jan, spuneți ecoului numele aceluia care vă este cel mai drag pe lume ! Vă rog, vă rog, pe tot ce am mai scump vă rog să-l strigați pe acela care vă este drag...

Frunze de plop îi cădeau pe frunte : sta dreaptă și atît de emoționată încît o clipă nu i se mai auzi răsuflarea. În sfîrșit, deasupra rîului, în văzduhul tot mai întunecat, răsună numele :

— Janek !

Codrul răspunse prelung, tare, scandînd de trei ori :

— Ja-nek ! Ja-nek ! Ja-nek !

Justyna privea pădurea cîntătoare cînd simți un braț înconjurîndu-i talia, nerăbdător și, totuși, sfielnic. Temătoare, roșie ca para mai încercă, zîmbind încurcată, să vorbească cu ecoul :

— Janek ! strigă încă o dată.

Dar ecoul nu-i răspunse, atît de slabă fu chemarea ei și atît de grabnic veni sărutul care i-o înăbuși pe buze. Încet, liberîndu-se din îmbrățișare, își așeză palmele pe umerii lui și, de bună voie, fericită, simțind desfătarea încrederii fără margini își culcă capul pe pieptul lui.

— Minunea mea ! Comoara mea ! Ești a mea oare ? A mea ? A mea ?

— Pentru totdeauna.

În depărtare, la cotul Niemenului, secera de foc a lunii țîșni parcă din apă, repede se mări, se rotunji, se cățără sus pînă ce stătu, atîrnînd, deasupra rîului — disc imens incandescent. Stelele se stingeau, lumea sta cufundată în tăcere, învăluită într-o blîndă lumină de vis. Sub plopul argintiu se înșiruiau șoapte atît de slabe încît nu le auzea

nici măcar omul îmbrăcat în sumanul lui gros, cu căciula mare mițoasă, șezînd pe creastă sus, sub șirul teilor străjeri, cu bărbia proptită în palmă și cu fața întoarsă spre lună.

V

A doua zi mulți oaspeți sosiră la Korczyn. Nu mult după ora prînzului se opri mai întîi în fața cerdacului o trăsură elegantă din care coborî Zygmunt Korczyński îmbrăcat într-un pardesiu foarte la modă și cu o pălărie „fantaisie", întrebîndu-l nerăbdător pe feciorul ieșit în întîmpinare unde este unchiul său. Benedykt era acasă. Își invită nepotul în camera de lucru și nu după mult timp se auzi de acolo o discuție aprinsă purtată de trei voci. Zygmunt demonstra ceva cu glas iritat, stăruia și se ruga pentru ceva. Voia ca Benedykt să încerce s-o convingă pe doamna Andrzejowa să arendeze, ba poate chiar să vîndă moșia Osowce și să plece cu el în străinătate. El era hotărît să plece împreună cu soția peste cîteva luni, dar îi părea rău de mama, s-o lase singură și, încă, într-o stare de nervi atît de precară. Benedykt nici nu vru să audă despre asemenea lucruri ; îl refuză și-l dojeni cu asprime ; Witold sări în sus, începu să vorbească repede, vrînd să-și convingă vărul de nu știu ce lucru anume, ba, chiar implorîndu-l.

Nu trecuse nici un ceas de la venirea lui Zygmunt cînd sosi Kirło într-o trăsură cochetă, trasă de niște cai falnici, proprietatea lui Różyc. Venea, se vede, de la bogatul său văr din Wołowszczyzna. Nu se știe de ce, ca să se amuze desigur, ghidușul intră în antreu călcînd pe vîrfuri și după ce își puse tiptil la cuier pardesiul croit după ultima modă — copie fidelă a celor văzute în vara aceea la Darzecki și la Zygmunt — se duse spre Leonia și o întrebă în șoaptă, arătînd cu degetul spre camera de sus.

— Domnișoara Justyna doarme ?

Fata răspunse că n-a văzut-o în ziua aceea pe Justyna, dar că e convinsă că s-a sculat demult, că lucrează ori poate se îmbracă pentru a coborî în salon.

— Să-și pună o îmbrăcăminte cît mai ușoară pe dînsa ca să-i fie mai lesne cînd i-o veni să sară pînă-n tavan.

Leonia făcu ochii mari.

— Da, de ce să-i vină Justynei astăzi să sară pînă-n tavan ?

— De bucurie, domnișoară Leonia, de bucurie ! rîse Kirlo. Ai să vezi, domnișoară Leonia, ce bucurie are să fie azi aici și după aceea, se va face o nuntă... o nuntișoară !

Își frecă mîinile și o rugă pe fata cuprinsă de curiozitate să-l anunțe mamei. Doamna Emilia abia se trezise de un sfert de ceas și bea o cacao în pat dar, aflînd că-i sosise vecinul preferat porunci să fie adus în budoar și de grabă începu să se dichisească, îmbrăcînd capotul alb, lung, numai volane și dantele. Kirlo, cu pălăria în mînă, cu pieptul cămășii umflat ca o pavăză, cu o expresie triumfătoare și misterioasă, traversă salonul.

Nu după mult timp opri în fața casei o brișcă de țară, săltăreață, trasă de doi cai de rînd, cu un argat în scurteică, pe capră. Coborîră din ea o femeie cu un turban de muselin alb pe cap, o fetișcană cu pălărie de pai, doi băieți în bluze de școală și o copiliță de patru ani, cu părul negru și fața arămie. Benedykt și Witold, văzîndu-i pe geam, o recunoscură pe Kirlowa și ieșiră degrabă s-o întîmpine. În antreu își luă voalul de pe cap și, arătînd spre ceata de copii, spuse stînjenită :

— Vă rog să mă iertați, vă rog mult să mă iertați că aduc droaia asta după mine ; am petrecut două zile la Teofil cu toții și acum venim direct de acolo. Am trecut pe aici numai pentru o jumătate de oră, ca s-o iau pe Marynia și să vorbesc despre un lucru de mare importanță.

Cu toată timiditatea, era limpede că ascundea o bucurie ; se aplecă spre Bronia, agățată de rochia de mătase a mamei, îi șterse fața de praf cu turbanul ei, îi așeză cum putu zulufii zbîrliți și, îngenunchind pe podea îi legă șireturile pantofiorilor cumpărați de curînd. Cînd se ridică, Benedykt o invită cu multă prietenie în salon. Oricine ar fi putut vedea că pentru femeia aceasta avea multă stimă și, poate, și compătimire. Kirlowa refuză. Știa că pe doamna

Benedyktowa o obosesc vizitele și conversațiile, așadar nu voia să-i facă supărare și, apoi, nu venise decît pentru o jumătate de ceas, ca să-și ia fiica și să vorbească despre un lucru important cu stăpînul casei și cu Justynka. Cu ei doi avea interes, deci, poate, ar fi bine undeva, mai la o parte, în vreo cămăruță retrasă... Benedykt fu de părere să meargă în camera lui de lucru dar chiar în clipa aceea coborî pe scări fiica cea mare a Kirłowei, găzduită de cîteva zile la Korczyn în camera Martei și a Justynei. Plină de prospețime, veselă, se aruncă de gîtul mamei și începu să-i povestească, gureșă, cît de grozav petrecuse la nuntă ; îi vorbi despre dansuri și jocuri, despre cîntecele de pe Niemen... Kirłowa privea la ea cu înduioșare, mîngîindu-i părul blond.

— E prima oară cînd ne-am despărțit pentru mai mult timp, zise, întorcîndu-se spre Benedykt, dar e bine că fata s-a mai distrat puțin ; la noi la Olszynka e o viață tare monotonă, se muncește din greu, iar tineretul are nevoie să se mai recreeze și el...

Nu termină bine vorba cînd pe scări se ivi Justyna ; zărind-o pe Kirłowa veni spre ea degrabă și-i sărută mîna. Încă demult îi arăta ea respect și simpatie, mărturisindu-i că o aseamănă cu mama ei, pierdută atît de timpuriu. Astăzi însă fața tinerei fete era atît de radioasă, avea o expresie de voie bună și ochii ei mărturiseau atîta fericire încît Kirłowa o privi cu atenție și, luînd-o de gît, îi șopti la ureche :

— Bănuiești în ce scop am venit... toți norii de deasupra capului tău s-au spulberat ! Mă bucur... o cît de tare mă bucur ! Din toată inima îți doresc fericire ție și încă cuiva... cuiva !

Justyna nu răspunse nimic, doar un zîmbet poznaș îi poposi o clipă pe buze și în ochi.

— Și acum, copii ! zise Kirłowa întorcîndu-se spre ceata de copii, duceți-vă în grădină ! Pînă termin de vorbit cu domnul Benedykt și cu Justyna admirați grădina minunată de la Korczyn. Numai să nu faceți gălăgie, să fiți cuminți, căci s-ar putea s-o supărați pe doamna Benedyktowa.

Băieții plecară pe dată. Rózia apucă mîna micuței Bronia vrînd s-o scoată afară, dar copilul ridică ochii speriați spre soră-sa și se prinse cu amîndoi pumnișorii de fusta mamei.

— Eu aici... cu mama ! rosti rugător gurița de coral.

Kirłowa dădu din umeri.

— Las-o să stea... nu-i chip, altminteri, cu ciufulita asta neagră ! La urma urmei e încă mică și prostuță, poți vorbi orice față de ea. Nu înțelege nimic și, cu siguranță, n-o să spună nimănui !

Ceata de copii, cu Marynia în frunte, se duse în grădină. Trecură prin salon în vîrful picioarelor, căci ușa închisă la camera doamnei Emilia făcea asupra lor o impresie de groază și le impunea. Witold, care în ziua aceea își vedea prietena pentru prima oară, alergă după ea în grădină.

Zygmunt, ducîndu-și nepăsător mîinile la spate începu să se plimbe prin salonul gol, cu pași rari, cadențați.

În camera de lucru a lui Benedykt, Kirłowa se așeză la o măsuță pe care se vedeau cîteva cărți ale lui Witold ; lîngă genunchii ei se lăsă pe vine Bronia iar rochița roz și brațele goale bucălate contrastau cu fondul negru al rochiei. Justyna se așeză lîngă musafiră iar stăpînul casei în fața ei. Dar, abia izbuti Kirłowa, roșie pînă în vîrful urechilor, de emoție și de timiditate, să lege două vorbe, cînd se ivi în ușă doamna Emilia, plutind în capotul ei alb, lung, tot numai dantele și înviorată într-un fel cu totul neobișnuit. În urma ei se arătă Kirło cu pălăria în mînă, zîmbind triumfător, iar după el înainta Tereza cu ochii ei albaștri mieroși, cu o compresă la falcă și o floare de toamnă în cosița roșcată. Leonia, zveltă, pieptănată frumos, cu fața palidă se cuibărise de cîteva clipe, neobservată, într-un colț și aștepta cu ochii mari plini de curiozitate. Stăpîna casei, cu blîndețea ei obișnuită își salută musafirii și se lăsă să cadă în fotoliul de lîngă birou.

— Nădăjduiesc, zise ea încet și rugător, că-mi veți îngădui să iau parte la discuția dumneavoastră confidențială. Știu că e vorba despre soarta Justynei și aceasta mă interesează și pe mine.

Teresa nu spunea nimic, sta sfioasă în spatele prietenei sale. Știa că se va vorbi aici despre dragoste. Despre dragoste avea să fie vorba și, cu întreaga ei ființă, cu privirea, cu mîinile ei împreunate părea că imploră să nu fie înlăturată. Kirło se frîngea în fața Justynei și-și lipise buzele atît de tare de mîna ei încît fata trebui să și-o tragă înapoi.

Kirłowa roși mai tare, stînjenită de o asistență atît de numeroasă și se foi, neliniștită, pe scaun. După o clipă, totuși, adunîndu-și voința și energia vorbi răspicat :

— Doamnele mele și domnii mei, despre pricina care m-a adus aici n-am să mă apuc să bat cîmpii. Pe scurt și de-a dreptul e cel mai bine. Sînt trimisă de vărul meu, Teofil Różyc, care vă cere prin mine mîna Justynei. N-a venit s-o ceară personal pentru că împrejurarea aceasta l-ar emoționa și l-ar surescita foarte tare și, apoi, nu este sigur de răspunsul pe care-l va obține ; dacă, însă, va fi favorabil atunci el va veni imediat... imediat !

Cuvintele ei nu mirară pe nimeni căci le prevăzuseră cu toții. Doamna Emilia își împreună mîinile frumoase și exclamă cu glas stins :

— Ce norocoasă este Justyna ! Ce frumos, ce nobil, ce sublim este gestul domnului Różyc !

Teresa părea în al nouălea cer ; Kirło sta pe scaun, aplecat înainte, și după figura lui, după privire, după zîmbet se vedea că se bucura și triumfa. Pe fața Justynei nu se citea însă nici cea mai mică emoție ; ținea pleoapele lăsate și zîmbea gînditoare. După ce tăcu o clipă, Kirłowa prinse iarăși curaj și începu a vorbi mai departe :

— Teofil o place sincer pe Justyna și se pare că pasul pe care-l face constituie dovada cea mai bună. Sînt sigură că ar fi fericită cu el pentru că are inimă de aur și, apoi, nu e un oarecare... Totuși, mai înainte de a făgădui că-i voi fi mijlocitoare, i-am declarat deschis că voi destăinui Justynei totul despre el, tot adevărul... Dacă, după ce va ști totul se va hotărî să-l salveze pe sărmanul de el și să-l facă fericit, bine ; dacă nu, ce să-i faci ! Eu nu pot să înșel pe nimeni, pentru nimic în lume. Teofil a fost de acord cu mine, ba chiar m-a rugat s-o previn pe Justyna despre toate...

— Despre ce, adică ? Despre trecutul lui deocheat ? Despre averea risipită ? aruncă întrebarea Benedykt.

Kirlo făcu o grimasă, dădu din mînă a nemulțumire, mormăi :

— De prisos ! De prisos ! Niște scrupule prostești !

Pe fața Kirłowei se așternu o expresie de mare îngrijorare. Se uita cu ochi osteniți la cei de față. Era limpede că și-ar fi dorit o companie mai puțin numeroasă. N-avea încotro. Toți cei prezenți aveau dreptul să se afle acolo.

— Nu, răspunse ea la întrebarea lui Benedykt, nu despre asta este vorba. Averea este încă frumoasă, poți spune este mare, iar trecutul... ceea ce a fost și nu mai este nu se trece în registru. A fost, așa cum a fost, iar acum regretă și el ; și-a salvat însă inima de aur. Despre altceva vreau să vă spun... Teofil... Teo... Începu să se poticnească la vorbă, se făcu roșie ca focul și sfîrși în șoaptă.

— Teofil este mor... morfi... Doamne, cum se numește asta ? Mereu uit !... mor... morfinoman !

Benedykt se uită la ea, căscînd ochii mari.

— Ce drac mai e și ăsta ? N-am mai auzit niciodată...

Vorbind încet, poticnindu-se, Kirłowa începu să spună tot ce știa despre subiectul acesta de la vărul său, încercînd să caute justificări. A fost tare bolnav cîțiva ani, doctorii aceia străini i-au inoculat blestematul ăsta de obicei...

Benedykt își trăgea mustața în jos.

— Adică, s-o spunem pe șleau... este bețiv ! bombăni nemulțumit.

Kirłowa tresări, atît de tare o duru expresia. Că el n-avea nici o vină ; lumea aceea mare l-a adus aici și averea fabuloasă pe care a moștenit-o l-a expus la asemenea ispite și patimi. Vrea să se vindece, a încercat chiar de cîteva ori, pentru că și lui îi e rușine și îi pare rău de tinerețea lui... dar pînă acum nu s-a putut lăsa. Numai o femeie pe care ar iubi-o l-ar vindeca... Cui pe cui se scoate... Ar fi fericit, nu s-ar mai plictisi, ar duce o viață de casă, ordonată, și-ar recăpăta sănătatea și dorința de a se ocupa de moșie. Justynka ar putea împlini, într-adevăr, misiunea unei surori de caritate, dacă ar vrea, și dacă ceea ce a aflat acum n-a descurajat-o...

Aici doamna Emilia își ridică mîinile împreunate.

— Să o descurajeze ! O, doamne ! Ceea ce ne-ai destăinuit acum îl face pe domnul Różyc încă și mai interesant... trezește încă și mai mult simpatia noastră căci ne dezvăluie natura sa dornică, de a se smulge din lanțurile stupidei realități, să se îmbete, fie numai și în visuri, cu ceea ce este frumos, sublim, poetic ! Să împarți viața cu un astfel de om, să iubești, să visezi împreună cu el...

— Poate să te și îmbeți ! bombăni pe sub mustață Benedykt, pe care declarațiile acestea păreau să-l încînte prea puțin.

— Asta-i adevărata fericire ! adăugă doamna Emilia.

— Într-adevăr ! Poți să mori de fericire ! răsună din spatele fotoliului glăsciorul subțirel al Teresei.

— Avere frumoasă... nume cunoscut... relații... ce să mai vorbim, șopti Kirło, cu zîmbet blajin.

Kirłova avînd lacrimi în ochi, se întoarse către Justyna.

— Are o inimă de aur, știe să prețuiască și să facă fericită o femeie cinstită și devotată. Dacă ai ști, Justyno, ce bun e cu noi ! Altul, în locul lui, nici n-ar vrea să mai știe de niște rude sărace ca noi ; el însă ne e prieten, frate și... chiar binefăcător. Știi ? De ce adică să nu recunosc ? Sărăcia, doară, nu e o rușine ! A făgăduit să-i întrețină pe băieții noștri în școli, să plătească pentru ei... pentru unul a și plătit un semestru, dar asta încă nu-i nimic pe lîngă afecțiunea și bunăvoința ce ne-o poartă. Pe Bronia noastră o iubește grozav și uneori o ia de mînă și merge la plimbare cu ea... Nu demult a venit la Olszynka și atîta s-a rugat de noi : „Veniți cu toții la Wołowszczyzna, măcar pentru cîteva zile !“ Acum de acolo venim ; am petrecut două zile întregi la el, toată ceata. Și cum ne-a primit, nu vă mai spun !... Lasă că ne-a făcut toate gusturile și plăcerile... dar el însuși ne-a servit, s-a jucat cu copiii și numai cîteodată mai cădea în nefericita aceea de apatie a lui. Are o inimă de aur și e foarte amărît... cu toate că e bogat !

Își șterse ochii umeziți și, întorcîndu-se spre Justyna o întrebă pe un ton în parte rugător, în parte cu nerăbdare :

— Ce zici, Justynko ?

Atunci se întîmplă un lucru nespus de rar : doamna Emilia își ieși din calmul ei :

— Dar, natural că va primi... asta-i o adevărată minune... o surpriză a destinului...

— Sfîntul Anton a făcut minunea asta ! răsună glasul Teresei.

— Eu mă și grăbesc să vă cad la picioare, viitoare doamnă Różycowa ! se plecă adînc, curtenitor, Kirło.

Benedykt sta tăcut, înfășurîndu-și mustața pe deget, cînd în sfîrșit, puse întrebarea :

— Ei, Justynko ? Vorbește !

Cu un calm desăvîrșit Justyna își ridică ochii, se întoarse spre Kirłowa, privind-o cu prietenie și, înclinîndu-se ușor în fața ei, grăi :

— Sînt nespus de recunoscătoare domnului Różyc pentru gestul onest și îndatoritor față de mine. Știu, însă că a fost nevoie de multe intervenții și îndemnuri pentru a-l convinge să facă pasul acesta ; și bănuiesc că mult a trebuit să lupte cu sine pînă să ia o decizie. De altminteri, îl înțeleg prea bine. Nici prin situația mea, nici prin educație, nici prin manierele și gusturile mele nu aș fi o tovarășă de viață potrivită pentru el. Nu am pregătire pentru a fi o doamnă mare și femeie de lume și mărturisesc că nici nu-mi visez o asemenea poziție.

— Cu atît mai mult, cu atît mai mult se cuvine să prețuiești această dragoste eroică, interveni doamna Emilia.

Stînd mereu întoarsă cu fața spre Kirłowa, Justyna încheie :

— Asemenea considerente mi-ar fi de ajuns pentru a nu accepta sacrificiul dumisale vrednic, totuși, de recunoștință... ceea ce este însă mai important și hotărîtor în această situație este faptul că, de ieri, sînt logodită...

Cei de față înmărmuriră și strigară cu toții într-un glas :

— Cum ? Cînd ? Ce fel ? Cu cine ? Cu cine ?

Justyna se ridică în picioare. Simțea că nu mai poate sta pe scaun, o treceau sudori fierbinți.

— Cu vecinul Korczynului, proprietarul unui petec de pămînt din olatul Bohatyrowiczilor, cu domnul Jan Bohatyrowicz, spuse rar, cu glas tremurat de emoţie.

Abia acum uimirea căzu ca trăsnetul peste cei prezenţi.

— Ce-i asta ? Cum se poate ? Cine-i ăsta ? Glumeşti ! Glumeşte. Glumiţi, domnişoară !

Era limpede, din atitudinea ei, că nu glumea. Îşi încruntă sprîncenele, înălţă capul şi privi cu ochi scînteietori la cei de faţă. În cele din urmă Benedykt dădu din mînă.

— Aşteptaţi puţin ! Lăsaţi-mă pe mine s-o întreb despre toate !

Şi se întoarse spre nepoata sa :

— Nu glumeşti, Justyna ? Vorbeşti serios ? Te-ai logodit într-adevăr cu vreunul dintre Bohatyrowicz ?

Ea îi arătă mîna.

— Vezi, unchiule, nu mai am inelul de la mama. Ieri i l-am dat lui. Inima, mîna şi viitorul meu, îi aparţin.

Benedykt pufni, mormăi ceva, se uită lung la nepoata sa şi o întrebă din nou :

— Prin ce întîmplare l-ai cunoscut ?

Un zîmbet trist flutură pe buzele Justynei : îl privi stăruitor pe unchiul său, cîteva clipe, drept în ochi.

— Adevărat, unchiule, că numai întîmplarea ne poate aduce pe noi şi pe ei să ne cunoaştem.

— Ei, ei, bombăni Benedykt, filozofiile astea sînt una, iar soarta ta e cu totul altceva ! Te-ai îndrăgostit de omul acesta ? Îl iubeşti, cu adevărat ?

Din nou o scînteie îi scăpără în inimă, iscînd o lumină pe frunte ; ochii i se umeziră, înălţă capul.

— Îl iubesc din toată inima şi sînt încredinţată că sînt iubită, aşa cum sînt încredinţată că trăiesc.

Doamnei Emilia i se făcu rău. Pe neaşteptate începu s-o sufoce globusul. Cu glas pierit şi cu ochii jucînd în lacrimi exclamă, totuşi :

— Justynko ! Cum se poate ? Tu, care eşti atît de mîndră ! Tu, care din mîndrie nu voiai să primeşti de la mine nimic cînd voiam să te îmbrac aşa cum se cuvenea ! Tu, care din mîndrie nu permiteai nici cea mai nevinovată

glumă pe seama ta ! Tu întorci spatele unei soarte atît de strălucite, unei poziții înalte în societate, ca să te măriți cu un țăran... da ! cu un țăran... O, Doamne ! Ce taină ! Cît mister ascunde inima omenească !

Justyna rîse.

— Nu e în asta nici un mister. Tocmai pentru că sînt mîndră nu vreau să fiu cerută de soție din generozitate și din eroism, din favoare, ori din îndemnurile altora... Vreau să datorez existența și fericirea mea bărbatului care mă iubește și muncii pe care o voi depune alături de el...

— Palavre ! strigă Benedykt. Toate aceste miracole, mistere, șarade n-au nici un sens. I-a plăcut domnișorului bogat o fată frumoasă și serioasă, ce lucru extraordinar vedeți în asta ? Fata s-a îndrăgostit și ea de un băiat frumos și, cred că-i și de treabă, iarăși, dar, de ce vi se pare a fi la mijloc o enigmă ? Toate vorbele astea doi bani nu fac ! Ceea ce e însă real în toată povestea asta, copilă dragă, zise, adresîndu-se Justynei, e faptul că poate nu cunoști bine viața la care te-ai hotărît să...

— Am făcut cunoștință cu ea de aproape și încă bine, unchiule dragă...

— Stai puțin ! Dar munca ! Știi tu ce muncă te așteaptă acolo ?

De data asta fata prinse elan.

— Dar, unchiule dragă, răspunse răspicat, tocmai faptul că nu muncesc a fost pentru mine, încă de mult timp și este o rușine și un calvar. O, cît de recunoscătoare sînt aceluia care, luîndu-mă sub acoperișul scund al casei sale îmi va oferi nu numai mulțumirea inimii, ci și o ocupație, un rost în viață, posibilitatea de a ajuta pe cineva de a munci pentru mine și pentru alții !...

Ochii lui Benedykt deveniră blînzi, se luminară și cu tot mai multă duioșie priveau chipul rudei sale. Mai întrebă, cu glas nesigur :

— Dar... cu aceea... cu acea nepotrivire intelectuală cum o să fie ?

— Nu există, unchiule dragă, iar cine ar găsi aici o nepotrivire, acela ar judeca după aparențe. Nu sînt o învățată, și nici o artistă nu sînt; nu am nici o înclinare, sau

talent mai deosebit. Sînt destul de lucidă ca să-mi dau seama de asta. Din ceea ce știu, fără să ezit și fără să-mi pară rău, am să arunc tot ceea ce nici mie, după cît se pare, și nici altuia nu i-a adus vreun folos. Iar dacă din lumina pe care am primit-o prin grija dumitale, unchiule dragă, va rămîne ceva mai multă decît are el... decît au ei...

Emoția îi curmă glasul ; spuse, cu buze tremurînde, aprinsă la obraz :

— Cu cîtă bucurie o voi duce printre ei !... O ! cît de fericită voi ține deasupra lor lampa mea sărăcăcioasă, ca măcar puțin să-și limpezească vederea, să le fie viața mai luminoasă, mai veselă !

Benedykt se ridică în picioare. Își răsucea mustața în sus.

— Voi, tinerii de azi, cîntați cu toții pe aceeași strună ! Dar aveți dreptate... n-am ce zice ! Aveți dreptate !

Doamna Emilia simțea împunsături în omoplați, în șold, în piept, peste tot și doar atît mai avu putere să strige :

— Teresa ! Ajută-mă să mă ridic ! Teresa !

Teresa o ajută degrabă să se ridice din fotoliu și o conduse spre ușă. Kirlo, contrar obiceiului, nu făcu nici un gest s-o sprijine pe femeia slăbită și suferindă. Sta înțepenit pe scaun, ca bătut în cuie, cu gura căscată, cu privirea pierdută. Nu înțelegea ce se petrecea, ce se vorbise acolo de față ; pur și simplu nu înțelegea. Nu putea deci să se mire, nici să se supere, nici să se revolte, căci i se făcuse gol în cap și numai un gînd stăruia cu îndărătnicie :

— I-a dat cu piciorul lui Teofil...

Se ridică de pe scaun, ca un automat, mîna în care ținea pălăria îi atîrna în jos, avea gura desohisă și privirea pleoștită : astfel traversă salonul, deschise ușa dinspre budoarul doamnei Emilia, spunînd din nou :

— I-a dat cu piciorul lui Teofil...

Witold veni în fugă din grădină și intră impetuos în salon. Cu cîteva minute înainte, pe neobservate, Leonia se strecurase binișor din biroul tatălui ei, trecuse în fugă prin salon și ciripise cîteva vorbe lui Zygmunt care răsfoia la masă niște albume și ilustrate vechi, coborîse scările cerdacului, alergase spre grădină unde începuse să strige tare :

— Witold ! Witold !

Tot ce auzise, stînd în colțul camerei de lucru, îi povestise fratelui și odată cu asta sarcina ei fiind îndeplinită zburase pe scări în sus la Marta. După ce o ascultă pe sora sa, Witold alergă într-un suflet în casă, trecu pe lîngă Zygmunt care rămăsese ca prostit în mijlocul salonului și, intrînd în birou, se opri în fața Justynei cuprinzîndu-i mîinile amîndouă :

— Justynko ! Sufletelule ! Surioară ! Mă așteptam eu, cumva, la asta, dar știi, numai puțin, pentru că mă gîndeam că o să învingă în tine boșimana și are să-ți pară rău de frumusețea de tatuaj... Te-ai hotărît, așadar, să-l faci fericit pe băiatul acela minunat, să duci lumina ta printre frații cei sărmani ! Bravo ! Te felicit. Mă bucur, oh, cît mă bucur !

O îmbrățișă rîzînd, îi sărută mîna, și de două ori făcu ocolul camerei cu ea. După care, luînd o mină serioasă strînse cu putere mîinile verișoarei sale și o privi cu dragoste în ochi :

— Ține minte că ai în mine un frate bun ! Vom colabora și ne vom ajuta unul pe altul. Să mă socoți prieten și frate... așa să mă socotiți amîndoi !

Benedykt, a cărui față se înseninase de cîteva zile. se destinsese și întinerise, văzînd entuziasmul fiului său zise :

— Mascaradă ! O mascaradă cu tinerii ăștia ! mormăi pe sub mustață. Ei cred că răstoarnă lumea și că săvîrșesc minuni... așa !

O undă de tristețe îi umbri ochii ; scuturâ din mînă.

— Și acum, spune-mi Justynko ! Asta este hotărîrea ta nestrămutată ?

— Atît de nestrămutată încît nimic în lumea asta, nici măcar voința dumitale, bunul meu unchi și ocrotitorul meu, n-ar izbuti să mă abată de la ea.

Fata se plecă și-i sărută mîna, iar el îi strînse capul la piept.

Atunci se ridică și Kirłowa de pe scaun și vru să vorbească, numai că, mișcîndu-se, o trezi pe micuța Bronia care, ridicîndu-se, se împiedică de șireturi și căzu la picioarele mamă-si. Căzături de-astea i se întîmplau ei foarte des, așa că nu zise nici pîs, se ridică sprijinindu-se în mîini

și, întinzîndu-și în lături mînuțele dezgolite, zise cu seriozitate :

— Mamă, hai acasă !

Dar Kirłowa nu-i dădu atenție, nici cînd căzu și nici cînd îi adresă rugămintea : se duse către Justyna și o luă de mînă. Avea fața roșie ca focul și ochii scăldați în lacrimi.

— Îmi pare rău, grozav de rău îmi pare pentru bunul și nefericitul meu văr ! Totuși, eu nu știu să mint ; poate ai procedat înțelept, și ai ales bine... și s-ar putea să fii chiar fericită...

O sărută cu dragoste.

Cînd ai să te așezi la casa ta, îi zise ea în șoaptă, am să ți-o dau pe Rózia... ți-o dau să-ți fie de ajutor și ucenică, să învețe să lucreze pămîntul, să se obișnuiască...

Începu să rîdă printre lacrimi și adăugă încă și mai încet :

— Și poate, cu timpul, ai să găsești și pentru ea, așa cum ai găsit tu, un băiat frumos și cumsecade. Știi ce ? Pentru fetele sărace, care nu pot să ajungă nici prințese, nici să învețe, ca să aibă titluri, asta e o soartă bună... singura, poate...

Mai vru să spună ceva Justynei, la ureche, dar se simți trasă zdravăn de fustă. Micuța Bronia, la picioarele ei, cu mîinile întinse și cu ochii negri ridicați spre ea, se tot ruga :

— Eu vreau acasă, mamă !

Într-adevăr și Kirłowa găsea că era timpul să se întoarcă acasă unde o așteptau treburile și nu știu ce încurcături ; afară de asta azi mai trebuia să treacă și pe la Wolowszczyzna, fie și numai pentru o clipă. Merse, dar, cu Witold în grădină să-și caute copiii. Benedykt strigă în urma lui Witold :

— Spune cuiva, Witold, să mi-o trimită pe Marta.

Apoi se întoarse spre Justyna :

— Tatălui tău i-ai spus ?

Nu avusese încă timp, pentru că Orzelski se sculase tîrziu și-și luase micul dejun în pat ; atunci cînd era la masă nu se putea discuta cu el în nici un chip.

— Du-te la el, acum, și spune-i... e tatăl tău ! Eu trebuie să vorbesc cu Marta... s-o mai întreb unele lucruri.

Justyna trecu prin sufrageria goală și tocmai se îndrepta spre scările ce duceau la camerele de sus cînd se auzi strigată. Se uită înapoi și-l văzu pe Zygmunt, stînd lîngă perete, întors către ea, cu fața palidă și speriată.

— Ce dorești, vere ? îl întrebă.

— Să stau o clipă de vorbă cu tine... pe tot ce ai mai sfînt, te rog, îngăduie să stăm o clipă de vorbă !

— Bineînțeles, răspunse fata cu politețe rece și se apropie de el.

— Verișoară ! E oare adevărat... e adevărat că l-ai respins pe Różyc și că te mărițI cu un oarecare... oarecare... *que sais-je ?* un pălmaș... țăran ?

— E adevărat, îi răspunse calm.

— Dumnezeule mare ! Asemenea mezalianță... să comiți asemenea mezalianță înseamnă să te supui unui veșnic dezacord cu intelectul și cu gusturile tale. Știi ? Asta înseamnă să comiți o imoralitate !

Sfredelitor, cu ironie vădită îl privi drept în față.

— Oare mă înșală auzul, sau într-adevăr, tu, vere, tu... îți exprimi grija față de armonia și de moralitatea unei căsnicii ?

Se simți încurcat cumva, dar indignarea și spaima de pe chip și din întreaga lui înfățișare nu dispărură. Era, ca de obicei, îmbrăcat după ultimul jurnal, numai că, în clipa aceea își pierduse eleganța și semeția. Justyna tocmai voia să plece cînd el îi apucă mîna pe care ea și-o trase repede.

— Ce mai e ? îl întrebă cu răceală.

— Faptul că ghicesc, ghicesc prea bine motivul care te determină să faci un pas atît de necugetat. Înțeleg... vrei să te izolezi printr-un zid de nepătruns de amintirea veche... de sentimentul cel vechi... de mine. Dacă te-ai fi căsătorit cu Różyc, am fi aparținut aceleiași lumi, ar fi

trebuit să ne întîlnim unul cu altul... să ne vedem... Şi atunci te refugiezi într-o altă sferă... te amesteci cu vulgul numai ca să dispari pentru mine, ca eu să nu mai exist pentru tine !

Se uita la el cu ochii mirați fără să pătrundă, dintr-o dată, înțelesul cuvintelor ; și, parcă, nici nu-i venea să-și creadă urechilor.

El se frămînta, vădit înspăimîntat, nu mai semăna cu cel de dinainte, își schimbase parcă și felul de a fi. Se prinse cu mîinile de cap.

— Nu face asta ! Te conjur ! Nu te da pierzării și nu-mi încărca conștiința atît de groaznic... Te-aș avea în fața ochilor veșnic ca pe spectrul unei ființe ucise de mine ! Îndură-te de mine și de tine însăți. Îți făgăduiesc că voi sta departe, te voi ocoli, nu te voi mai expune luptei cu tine însăți, o luptă ce trebuie să fi fost îngrozitoare de vreme ce te-a dus la un pas atît de desperat !

Abia acum îl înțelese și-și crezu urechilor ; zadarnic încerca ea să-și stăpînească rîsul, făcînd să-i joace mușchii feței ; izbucni într-o cascadă nestăvilită de sunete cristaline. Era un rîs tînăr, rîsul unui om fericit, atît de fericit încît orice lucru, cît de mărunt, era în stare să-i stîrnească veselia copilărească. Hohotind astfel, într-o gamă sălbatică, îi întoarse spatele, trecu prin antreu și începu să urce scările, repezit. Dispăru la capătul treptelor, dar rîsul ei tot mai răsuna în antreu, deși se întrecea cu el cîntecul poznaș al unei viori, avîntîndu-se cînd în *staccato* cînd în *allegro*. Zygmunt își reluă ținuta țeapănă, deschise gură, după deprinderea căpătată de la o vreme își privi cercetător trupul cu fiece zi rotunjindu-se mereu, șuieră printre dinți.

— Neam prost !

În camera nu prea mare, stînd între patul răvășit și masa încărcată cu lucruri pentru bărbierit și cu îmbrăcăminte, Orzelski, în halatul înflorat și murdar, cînta la vioară. Fereastra era deschisă, iar ochii lui albaștri mîngîiau creștetele pomilor din parc ; zîmbea, se ridica pe vîrfuri din cînd în cînd, ca și cum valul muzicii îl sălta în sus ; vîntul, pătrunzînd prin fereastră îi zburlea părul alb colilie și i-l legăna deasupra capului.

Justyna, înveselită, roșie ca un mac, se apropie de tatăl ei absorbit cu totul de muzică.

— Tată dragă, vreau să-ți spun ceva de mare importanță, atît pentru mine, cît și pentru tine.

O privi distrat, fără să-și întrerupă cîntecul.

— Ce anume ? Aha ! Știu... domnul Różyc. Stai puțin !... Mai întîi să termin... serenada asta !

Justyna se așează la fereastră, așteptă, dar serenada se tot prelungea cînd cu un *staccato*, cînd cu un *allegro*, cînd cu un *andantissimo*. În sfîrșit termină, plescăi din buze și, sărutînd capătul arcușului zîmbi blajin.

— Ce zici ?... minunată... serenada asta !

La scurt timp după ce Justyna ieșise din biroul lui Benedykt, intră Marta, pe o ușă laterală. Nu intră, așa ca de obicei, impetuoasă, tropăind, ci se furișă ciudat de încet, stînjenită, înfășurată într-un șal de culoare închisă.

— Ai trimis după mine, Benedykt, dar și așa aș fi venit singură fiindcă vreau să-ți adresez o mare rugăminte... numai că nu știu, pe cuvînt de cinste că nu știu cum să-ți spun...

— Ei ! te-oi fi logodit și tu cu vreun țăran frumos ? glumi Benedykt.

Scuturâ din mînă și se așeză vizavi de ruda sa, pe marginea unui scaun.

— Chiar atît de năroadă nu sînt ca să mă mai gîndesc la asemenea lucruri... răspunse ciudat de liniștită și smerită ; dar vezi... Justynka se mărită și, dacă tu ești de acord... aș vrea să mă mut cu ea, să locuiesc în casa lor...

— Ce ? Ce ? exclamă Benedykt.

— Pe cuvînt de cinste ! tare mult aș vrea să stau cu ei, spuse ea, ținîndu-și ochii plecați și mîinile împreunate pe genunchi. N-am să le mănînc piinea degeaba, mă pricep la gospodărie, ba mi-a mai rămas încă și ceva putere de muncă... Lor, porumbeilor, le vor fi de folos mîinile mele ; trag nădejde că și capul o mai fi bun la ceva... Pe cînd aici, nu sînt de nici un folos... eternă tristețe ! De nici un folos nimănui... nimănui... nimănui...

— Cum adică, de nici un folos ? Ce tot îndrugi acolo ? își pierdu răbdarea Benedykt.

Scuturînd din cap cu energie, își întări spusa :

— Sigur că nu sînt de folos ! Ce ? Copiii s-au făcut mari... soției tale niciodată nu i-am fost pe plac și nu i-am putut intra în voie... iar, cît privește gospodăria... mare scofală ! Vei lua în locul meu o jupînească. Cu Justynka, în schimb, mă împac bine, mă iubește... dintre toți ea a ținut la mine cel mai mult... și apoi, pe oamenii aceia printre care merge ca...

Se poticni, își duse mîna la ochi.

— Pe oamenii aceia i-am cunoscut cîndva... i-am iubit... destinul m-a purtat odată printre ei... dar nu l-am ascultat, nu m-am dus... de aceea mă duc acum ; voi lucra împreună cu dînșii o vreme, iar apoi, și asta cu siguranță nu peste mult timp, îmi vor pregăti cele patru scînduri și mă vor petrece ei înșiși la mormînt... Iată ce-mi doresc... Justynka și Janek au hotărît să facă nuntă peste două luni... În timpul ăsta, tu, Benedykt, caută-ți o jupînească... Uf ! Nu mai pot !

Simți că se înecă, începu să tușească.

Benedykt se uită la ea, o ascultă, apoi răbufni :

— Mascaradă ! În curînd tot Korczynul o să se mute la Bohatyrowicz ! Ei, adăugă zîmbind, probabil doar soția mea și domnișoara Teresa n-or să meargă acolo !

Se ridică în picioare și se întoarse spre Marta.

— Ce tot îndrugi acolo ? Ce prostii îți mai trec prin cap ? Tu, aici, nefolositoare ? Doamne, Dumnezeule ! Doar, eu, de douăzeci de ani numai cu tine lucrez, numai noi doi lucrăm aici ! Auzi, colo, dumneaei nu e de folos ! Dar cum m-aș fi descurcat eu dacă nu te-aș fi avut pe tine ? Nu numai mie, ci și ție ți se datorează faptul că am putut să ne menținem la Korczyn ! O femeie cinstită, muncitoare, gospodină pricepută, cu tragere de inimă pentru casă și gospodărie ce, e puțin lucru ? Nefolositoare ! Mi-ai purtat copiii în brațe, mi i-ai crescut ! Ca o mamă și... în locul mamei... i-ai iubit, i-ai răsfățat, dar nu prostește i-ai răsfățat ! Witold îți datorează mult, fiindcă l-ai învățat lucruri bune, de omenie... Marta dragă, te-am considerat totdeauna prietenă și-am ținut la tine din toată inima, numai, vezi tu, greutățile și amărîturile m-au făcut atît

de morocănos și trist încît nu mai găseam putere să arăt ceea ce simțeam. Îți sînt recunoscător, recunoscător pînă la moarte, și nu te las să pleci din casa mea, cum vrei tu, n-am să te las... Mascaradă ! Ea și nefolositoare ! Ai tras ca un bou în jug toată viața și zici că n-ai fost de folos ! Auzi, colo, pe ea n-o iubește nimeni ! Dar eu ? Am crescut împreună, am muncit împreună...

Umbla cu pași mari prin cameră, se trăgea de mustață, își agita brațele. Marta ridică spre el ochii negri, ageri, de foc ; se citea în ei mirare, bucurie și duioșie.

— Îngerul meu ! strigă ea ; într-adevăr așa gîndești, precum vorbești ? N-ai spus toate astea din milă, ori din bunăvoință față de bătrîna ta rudă ?

— Martor mi-e Dumnezeu ! strigă Benedykt... Ia aminte și nu uita ! Gîndește și tu, singură...

— Dumnezeul meu, Dumnezeule ! exclamă dînsa și, așa cum îi era felul, se smulse ca viforul de pe scaun, se năpusti spre ruda sa și-i cuprinse mîinile.

— Îngerul meu, Frățioare ! Cît de fericită m-ai făcut ! Eterna mîngîiere. Iar eu gîndeam că sînt o fosilă bătrînă de care n-are nimeni nevoie aici, o sperietoare pentru toți ! Fiindcă tu nu știi, frățioare, ce înseamnă să trăiești fără să ai lîngă tine o inimă iubitoare, fără un cuvînt bun, de omenie ! Totdeauna mă rodeau tristețea, singurătatea, dorul, încît uneori aș fi dorit să putrezesc în groapă ! Și totdeauna am tînjit după un suflet de prieten căruia să-i ajut să-și ducă traiul mai ușor și să fie fericit ! Vroiam să încerc acolo... Dar acum nu mai vreau... pe cuvînt de cinste că nu mai vreau și că n-o să mă duc... Să rîzi nu alta ! De ce să plec de aici cînd îți sînt de folos și cînd tu mă iubești ca un frate ?... Oh, îngerul meu, cum m-ai mîngîiat, cît de fericită m-ai făcut ! Eterna mîngîiere !

Se trase spre el, îi sărută mîinile, plînse, începu să tușească atît de tare încît, cîteva clipe, nu putu să scoată nici un cuvînt.

— Acum zise, după ce-și potoli tusea, acum, frățioare, trebuie să-mi dai voie să iau o pereche de cai pentru două-trei zile... Mă duc la oraș, la doctor... trebuie să mă tratez, să mă fac bine, ca să-ți pot sluji cît mai mult timp...

Am răcit acum trei ani în pivniță cînd am băgat legumele pentru iarnă și nu m-am îngrijit. „De ce să mă tratez ? Pentru ce ? Eterna tristețe !" gîndeam în sinea mea. Nu voiam să fac greutăți nimănui... Uneori simțeam că mă biruie boala, dar eu o ascundeam cum ascunzi un păcat de moarte... „Cu cît mai repede, cu atît mai bine !" gîndeam. Dar acum e altceva. Dacă tu ai nevoie de mine și dacă ții la mine și mă stimezi, trebuie să mă vindec, ca să-ți fiu de folos cît mai mult. Și, poate... Uf, nu mai pot !

Rîse și tuși.

— Și, poate, o să apuc să dansez și la nunta copiilor tăi ! Să rîzi, să rîzi, nu alta !

Benedykt o sărută cu duioșie pe cap și pe frunte.

— Liniștește-te ! Stai jos și spune-mi tot ce știi despre Bohatyrowiczi și, mai ales, despre logodnicul Justynei. Sînt tutorele ei și, cu toate că este matură, energică și deșteaptă, nu pot s-o las în voia soartei. În Witold nu prea am încredere fiindcă lui încă îi mai stau ochelari roz pe nas, dar știu bine că tu te-ai interesat totdeauna de oamenii aceștia, ai fost la ei la nuntă, ai văzut, ai auzit, spune-mi tot ce știi despre ei !

Acest apel o bucură iarăși, nespus, întărindu-i convingerea că este necesară, că ruda ei are încredere în dînsa și îi prețuiește judecata sănătoasă. Se lăsă binișor pe scaun începu să vorbească mult, concentrîndu-se și cumpănindu-și bine vorbele... Nu sfîrșise, încă, cu vorbitul și povestitul cînd, în sufragerie se auziră pași zoriți, apoi ușa biroului se deschise și apăru Orzelski în halatul lui înflorat, legat în talie cu un șnur ; ținea arcușul în mînă. Fața lui blîndă, rumeioară, exprima, acum, minie și revoltă.

Preabunul meu domn ! strigă din prag, asta este o... prostie cu care dumneata, sînt sigur, n-ai să fii de acord. Bunul meu domn, ești tutorele Justynei și nu m-am așteptat, nu m-am așteptat ca în casa dumitale fata mea să se compromită... într-atît...

Gifiia, perpelindu-se tot, își sumețea cu emfază pîntecul rotund, ridicînd arcușul în sus.

— Eu nu văd nici un compromis aici, zise Benedykt ridicîndu-se. Fata e matură, face ce vrea, se mărită cu cine vrea...

— Se mărită cu un... iar pe domnul Różyc, care este... un adevărat domn, l-a respins ! Dar eu, domnul meu... asta... asta... ce mă fac ? Oare trebuie să plec cu ea în... asta... asta... asta... în casa aceea de țărani ? Eu, domnule, asta... asta... asta... nu sînt obișnuit... acolo cu siguranță nici pianul n-o să am unde să-l pun... acolo mă... mă... mă lasă să mor de foame !

Îi luceau lacrimi în ochi ; de la mînie trecu la tînguire, cît pe ce să înceapă a hohoti. Benedykt îi puse mîna pe umăr și, încrețindu-și fruntea, se strîmbă cu dezgust. Totuși, îi spuse calm :

— Fii pe pace ! Cum ai stat pînă acum la Korczyn vei sta mai departe. Sigur că acolo n-ai putea să trăiești. Eu îți ofer găzduire în continuare, în casa mea, cu mare plăcere. De fapt, aveți la mine un fond pe care numai în rate i-l pot restitui Justynei...

Orzelski îl ascultă, sorbindu-i cuvintele și se liniști.

— Dar vezi, dumneata, bunul meu domn, parcă nu prea s-ar cădea ca o domnișoară de neam să facă o asemenea mezalianță...

Benedykt stătu pe gînduri, o clipă.

— Domnule dragă, amintește-ți propria dumitale tinerețe... Poate că Justyna va fi mai fericită în această mezalianță decît a fost verișoara mea, alături de dumneata... și doar era o căsătorie cît se poate de potrivită.

Orzelski rămase cu gura căscată, încurcat. Oarecari amintiri îl făcură să se cutremure.

— Inima, bunule domn... inima nu... asta... dacă din partea mea au fost niște... asta pentru că...

— Ei, îl întrerupse Benedykt, despre trecut să nu mai vorbim, iar în ce privește viitorul dumitale, fii liniștit. Du-te sus, cîntă-ți sonatele și serenadele dumitale, iar Marta o să-ți trimită îndată micul dejun...

Stătu pe gînduri o clipă, privindu-și arcușul.

— Dacă-i așa, atunci Justynka n-are decît să... dar nu se cade ca o fată de neam să se mărite cu un... nu se cade... nu se cade !

Clătinînd din cap și repetînd ultimele cuvinte, se liniști cu desăvîrșire. Benedykt mai stătu de vorbă încă

mult timp cu Marta și cu Witold, întors degrabă după ce o petrecuse pe Kirłowa cu copiii la trăsură și-și luase rămas bun de la ei. Auzind-o pe Marta că așază masa în sufragerie, Benedykt o rugă să amîne cîteva ore servitul prînzului și-l trimise pe Witold după Justyna.

Veni în fugă, aprinsă la față, neliniștită. Se temea de o împotrivire, de o discuție neplăcută cu unchiul.

— Hai ! îi zise Benedykt, punîndu-și pe cap pălăria de pai și oferindu-i brațul.

Ghicind unde avea s-o ducă, i se anină de braț c-un strigăt de bucurie.

Mergeau pe drumeagul alb ce ducea spre cîmpul înfășurat în covorul spălăcit. Sub cerul căptușit cu nori albi săgetau lăstunii, ici-colo se roteau ereții. În văzduh domnea o liniște amorțită, de toamnă tristă, rece...

Benedykt și Justyna intrară în ograda lui Anzelm și a lui Jan, străbătură cu pași zoriți livada mare unde iarba se uscase iar trifoiul alb pălise ; atunci o cotofană neagră cu pete albe începu să chirăie în părul mălăiet, cocoșul de pe gard începu să cînte iar Mucyk cel galben țîșni din bătătură, lătrînd îndîrjit. Justyna îl potoli, și cîinele cu botul de vulpe începu să se gudure pe lîngă dînsa, să dea din coadă și s-o privească în ochi bucuros.

După aceea îi observă băiatul înalt, chipeș, cu părul de aur ce cosea iarba în fundul grădinii, lîngă portiță. Văzîndu-i, deodată înlemni parcă de frică și tot sîngele îi pieri din obraz. După o clipă însă își dădu seama ce însemna vizita aceea a Justynei alături de unchiul ei. O bucurie fără margini făcu să-i scapere fulgere în priviri, coasa îi căzu din mîini și limba de oțel scînteie în iarbă, zbîrnîind. Din cîteva salturi fu în fața lui Benedykt, îngenunche și-și apăsă buzele fierbinți pe mîna lui. Benedykt însă nu la el se uita, ci la Anzelm ; sta în pridvor sub streașina înflorată, cu umerii povîrniți, înfășurat în sumanul său lung și își ridica mîna cu încetineală spre căciula mare de oaie. Ochii lor se întîlniră, se priviră o clipă unul pe altul în tăcere. În urmă, Benedykt își așeză palma pe capul lui Jan, plecat în fața sa și rosti întrebător :

— E fiul lui Jerzy ?

Anzelm se îndreptă de spate şi-şi descoperi capul. Snopul de creţuri adîncite între sprîncene se răsfira pe fruntea înaltă spre tîmple — firişoare subţiri ca nişte raze piezişe. Ridică uşor cuşma, arătă cu ea codrul de peste Niemen şi, poticnindu-se rosti :

— Al... al... aceluia care se odihneşte într-un mormînt cu fratele dumneavoastră !

— SFÎRŞIT —